

KLAIPĖDOS VALSTYBINĖ KOLEGIJA

VERSLŲ FAKULTETAS

Mokslinių straipsnių žurnalas

**STUDIJOS – VERSLAS – VISUOMENĖ:
DABARTIS IR ATEITIES ĮŽVALGOS IX**

**STUDIES – BUSINESS – SOCIETY:
PRESENT AND FUTURE INSIGHTS IX**

Journal of scientific articles

KLAIPĖDOS VALSTYBINĖ KOLEGIJA / HIGHER EDUCATION INSTITUTION

„Studijos - verslas - visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos“ yra tarptautinis recenzuojamas mokslo žurnalas. Žurnalą leidžia Klaipėdos valstybinė kolegija / Higher Education Institution, Business faculty. Žurnalo tikslas – skatinti keitimąsi mokslinėmis žiniomis, publikuojant socialinių mokslų sričių: vadybos ir administravimo, verslo studijų, viešojo administravimo, ekonomikos, edukologijos, pedagogikos, taip pat taikomojo pobūdžio mokslinius straipsnius, praktiškai ir / ar teoriškai susijusius su verslo, jo infrastruktūros, regioninės plėtros ir technologijų sritimis.

Žurnale publikuojami lietuvių ir anglų kalba parengti straipsniai.

Žurnalas leidžiamas kartą per metus gruodžio mėnesį. **Leidiny s yra reitinguojamas Index Copernicus duomenų bazėje** (ICI Journals Master Sąrašas 2023; Vertinimas: 82.21)

Atsakingas redaktorius – dr. Ilvija Pikturnaitė, Klaipėdos valstybinė kolegija / Higher Education Institution (Lietuva). **Leidinio internetinis puslapis / home page:**

<https://www.kvk.lt/lt/mokslo-zurnalai/>

<https://kvkvfpublishing.wordpress.com>

Žurnale publikuoti straipsniai yra licenzijuojami pagal „Creative Commons Attribution 4.0“ tarptautinę licenciją. Atskiri straipsniai yra skelbiami „Open Access“ pagal „Creative Commons“ licenciją CC-BY 4.0, leidžiančią neribotai naudoti, platinti ir atgaminti betkokiame laikmenoje, su sąlyga, kad nurodytas originalus autorius ir šaltinis. Autoriai išlaiko autorių teises į savo straipsnius, tačiau suteikia Klaipėdos valstybinei kolegijai pirmojo leidinio teisę.

"Studies - Business - Society: current and future insights" is an international peer-reviewed scientific journal. The journal is published by Klaipėdos valstybinė kolegija / Higher Education Institution, Business faculty. The aim of the journal is to promote the exchange of scientific knowledge through the publication of scientific articles in the fields of social sciences: management and administration, business studies, public administration, economics, education, pedagogy, as well as applied scientific articles of a practical and/or theoretical nature, related to the fields of business, its infrastructure, regional development, and technology.

The journal publishes articles in Lithuanian and English.

The journal is published once a year in December. **The journal is indexed by the international database Index Copernicus** (ICI Journals Master List 2023; Rating: 82.21)

Editor-in-Chief - Dr. Ilvija Pikturnaitė, Klaipėda State College / Higher Education Institution (Lithuania).

Home page:

<https://www.kvk.lt/lt/mokslo-zurnalai/>

<https://kvkvfpublishing.wordpress.com>

Journal is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International Licence. Individual articles are published on Open Access under the Creative Commons license CC-BY 4.0, which permits unrestricted use, distribution and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited. The authors retain the copyright in their articles, but grant Klaipėda State College the right of first publication.

Leidinio mokslinis komitetas / Scientific committee:

Dr. Ilvija Pikturnaitė (Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lietuva) mokslinio komiteto pirmininkė
Prof. habil. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)
Prof. Dr. Kristina Rudzionienė (Vilniaus universitetas, Lietuva)
Prof. Dr. Biruta Sloka (University of Latvia, Latvia)
Prof. Dr. Stanislav Ivanov (Varnos vadybos universitetas, Bulgarija)
Prof. Dr. Marzena Nowakowska (Kielce University of Technology, Poland)
Prof. Dr. Anna Mazurek-Kusiak (Lublin University of Life Sciences, Poland)
Dr. Remigijus Kinderis (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)
Dr. Algimantas Bagdonas (Kauno kolegija, Lietuva)
Dr. Malgorzata Karczewska (Zielona Góra universitetas, Lenkija)
Dr. Marta Stanisławska (SWPS Socialinių ir humanitarinių mokslų universitetas, Lenkija)
Dr. Binur Illter (Akdeniz universitetas, Turkija)
Dr. Saka F. Ozlem (Akdeniz universitetas, Turkija)
Dr. Agnieszka Llendo-Milewska (Bialystok Pedagogikos universitetinė kolegija, Lenkija)
Dr. Hanna Voroshylova (Kijevo nacionalinis kultūros ir meno universitetas, Ukraina;
Mediterranean Karpasia Universitetas, Turkija)
Charles Landreth (Edukacinis centras Character for Kids, JAV)
Dr. Daiva Pagojienė (Klaipėdos universitetas, Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lietuva)
Dr. Aurelija Kustienė (Vytauto Didžiojo universitetas, Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lietuva)
Dr. Giedrė Slušnienė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)
Dr. Salomėja Šatienė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)
Dr. Jurgita Paužuolienė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)
Dr. Birutė Anužienė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)
Dr. Diana Šateikienė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)

Leidinio techninė redaktorė lekt. Jolanta Baronaitė (Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lietuva)

Straipsniai recenzuoti / All articles are reviewed

TURINYS

Birutė Anužienė, Salomėja Šatienė MENTORYSTĖ IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE: MENTORIAUS PROFESINIO AUGIMO ASPEKTAS	4
Miglė Eleonora Černikovitė THE ROLE OF EFFECTIVE INTERCULTURE COMMUNICATION IN MEDICAL TOURISM IN LITHUANIA	15
Rima Ežerskienė, Rūta Tamašauskienė MOKYTOJŲ KŪRYBIŠKUMO RAIŠKA UGDANT IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKUS VIRTUALIOSE APLINKOSE	26
Snezhanka Dobrova Georgieva QUALITIES OF THE SCHOOL PRINCIPAL AS A FORMAL AND INFORMAL LEADER: TEACHERS' AND STUDENTS' VIEWPOINTS	41
Jonė Girdzijauskaitė-Pocienė EURITMIJOS GALIMYBĖS UGDANT MOKINIŲ SOCIALINĘ KOMPETENCIJĄ.....	53
Tanja Grmuša STUDENT WELL-BEING AS AN IMPORTANT INDICATOR OF QUALITY ASSURANCE	66
Małgorzata Karczewska, Marcin Zygmunt TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO OLDER ADULT LEARNERS: PRELIMINARY OBSERVATIONS	79
Jurgita Kasparienė, Asta Mačiunskienė ORGANIZACIJOS DARBUOTOJŲ MOTYVACINĖS SISTEMOS PAGRINDU SUKURTA VERTĖ	86
Kamilė Kesylė TEORINĖS MOKYMOŠI ANALITIKOS TAIKYMO GALIMYBĖS PROJEKTUOJANT MOKYMĄ/SI.....	94
Jūratė Klizaitė, Aniuta Varneckienė, Aurelija Valaitienė SPECIALIOSIOS PAGALBOS TEIKIMAS ĮTRAUKIOJO UGDYMO KONTEKSTE.....	105
Daiva Labanauskaitė ŠIUOLAIKINIŲ TECHNOLOGIJŲ ĮTAKA LANKYTINŲ VIETŲ TURISTINIAM PATRAUKLUMUI.....	114
Lina Majauskienė, Algimantas Bagdonas, Asta Jakimavičienė KAUNO KOLEGIJOS IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO UGDYMO STUDIJŲ PROGRAMOS STUDENTŲ TARPTAUTINIO JUDUMO GALIMYBĖS.....	122
Audronė Mecelienė, Indrė Neimantė DIRBTINIO INTELEKTO PANAUDOJIMAS IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ UGDYME.....	134
Jurgita Paužuolienė, Ilvija Pikturnaitė, Saidas Rafijevas THE ESSENCE, BENEFITS, AND MOTIVES OF VOLUNTEERING: A THEORETICAL REVIEW	144
Saidas Rafijevas, Indre Razbadauskaite-Venske EXPLORING SENSORY MARKETING: THE IMPACT OF VISUAL STIMULI ON ONLINE PURCHASE INTENTIONS	155
Izolda Skruibytė, Neda Sartauskaitė ALTERNATYVIŲ FINANSAVIMO ŠALTINIŲ PRITRAUKIMO Į STARTUOLIUS GALIMYBĖS	162
Giedrė Slušnienė, Viktorija Stadnik, Luka Naturjeva, Vaiva Radikaitė, Donata Venckuvienė VISUOMENĖJE VYRAUJANČIŲ STEREOTIPIŲ SĄSAJOS SU BŪSIMŲ PEDAGOGŲ PROFESINĖS TAPATYBĖS FORMAVIMUSI.....	174
Viktorija Stadnik, Giedrė Slušnienė TĖVŲ IŠSILAVINIMO ĮTAKA UGDANT VAIKO EMOCINIŲ INTELEKTĄ JAUNESNIAME MOKYKLINIAME AMŽIUJE (6-11 M.).....	184
Gitana Tolutienė, Aivaras Anužis, Birutė Rakauskienė SAVIREALIZACIJOS GALIMYBĖS KARJEROJE IR JŲ SĄSAJOS: SVEIKATOS PRIEŽIŪROS SPECIALISTŲ PATIRTYS.....	193
Natia Zedginidze-Jishkariani, Shalva Gachechiladze EDUCATION POLICY AND KNOWLEDGE BASED ECONOMY: CASE OF GEORGIA	207
Anxhela Ferhataj, Fatmir Memaj CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF AI IMPLEMENTATION IN TOURISM: AN ETHICAL AND TECHNOLOGICAL PERSPECTIVE	217

MENTORYSTĖ IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE: MENTORIAUS PROFESINIO AUGIMO ASPEKTAS

Dr. Birutė Anužienė, Dr. Salomėja Šatienė

Klaipėdos valstybinė kolegija / higher education institution

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.342>

Anotacija

Mentorystė švietimo įstaigoje suprantama kaip paramos modelis, kurio kontekste reikšmingą profesinę patirtį turintis pedagogas ir profesinį kelią pradedantis ar būsimasis pedagogas bendradarbiauja siekdami pradedančiojo pedagogo profesinio augimo ir profesinės integracijos. Pagrindiniai probleminiai tyrimo klausimai: Kuo praktikuojama mentorystės veikla yra reikšminga mentoriui? Kaip praktikuojama mentoriaus veikla siejasi su paties mentoriaus profesiniu augimu? Šiame straipsnyje mentorystė ikimokyklinio ugdymo įstaigoje analizuojama iš mentoriaus profesinio tobulėjimo perspektyvos, siekiant atskleisti mentorystės veiklos galimybes profesiniam augimui. Darbe pristatomi kokybinio tyrimo rezultatai – išanalizuotas mentorystės veiklos turinys, sietinas su mentoriaus profesiniu tobulėjimu; ištirta mentoriaus profesinio augimo raiška. Tyrimas atskleidė, jog mentoriaus profesinis augimas reiškiasi mentoriaus vaidmens įsisąmoninimu, veiklos tobulinimu ir mentorystės santykių kūrimu, nukreiptu į pradedančiojo ar būsimąjo mokytojo profesinės tapatybės formavimąsi ir profesinę integraciją.

Pagrindiniai žodžiai: mentorystė, mentoriaus profesinis augimas.

Įvadas

Temos aktualumas. Mentorystė, kaip vienas svarbiausių pedagogų profesinio rengimo elementų, yra neatsiejama būsimųjų mokytojų pedagoginės praktikos ir pradedančiųjų pedagogų darbo praktikos dalis. Mentorystė švietimo įstaigoje suprantama kaip paramos modelis, kurio kontekste reikšmingą profesinę patirtį turintis pedagogas ir profesinį kelią pradedantis ar būsimasis pedagogas bendradarbiauja, siekdami pradedančiojo pedagogo profesinio augimo ir profesinės integracijos. Moksliniuose edukologijos srities tyrimuose Lietuvoje mentorystei skiriama nemažai dėmesio. Tiriami įvairūs mentorystės ugdymo institucijose aspektai: mokytojo – mentoriaus profesinės kompetencijos (Monkevičienė ir Autukevičienė, 2015; Autukevičienė, 2012, 2013), profesinės karjeros plėtojimas (Autukevičienė ir Monkevičienė, 2017), mentoriaus veikla (Lamanauskas ir kt., 2016; Montvilaitė ir Janulaitienė, 2016), vadybiniai aspektai (Stankevičienė ir Monkevičienė, 2007; Želvys ir Čigienė, 2016). Tačiau Lietuvoje dauguma tyrimų yra orientuoti į mentorystės veiksmingumo aspektus, siekiant būsimąjo ar pradedančiojo pedagogo profesinio augimo. Kita mentorystės tematika vyrauja užsienio šalių tyrimuose. Juose daug dėmesio skiriama mentorystės santykiams, jų raiškai, paties mentoriaus profesiniam bei asmeniniam augimui ir kt. Visa tai suponavo pagrindinius probleminius šio tyrimo klausimus: kuo praktikuojama mentorystės veikla yra reikšminga mentoriui? Kaip praktikuojama mentoriaus veikla siejasi su paties mentoriaus profesiniu augimu? Mokslinės literatūros apžvalga rodo, kad mokytojo mentoriaus profesinio augimo aspektas mentorystės veikloje yra mažai tyrinėtas. Šiame straipsnyje mentorystė ikimokyklinio ugdymo įstaigoje analizuojama iš mentoriaus profesinio augimo perspektyvos, siekiant atskleisti praktikuojamos mentorystės veiklos reikalingumą mentoriaus profesiniam augimui. Mokytojo mentoriaus profesinio augimo analizė padės geriau suvokti mentorystės procesus ir atitinkamai tobulinti mokytojų rengimo praktiką.

Tyrimo objektas – mentoriaus profesinis augimas praktikuojamos mentorystės veikloje ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimo tikslas – ištirti mokytojų mentorių profesinį augimą praktikuojant mentorystės veiklą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimas remiasi transformuojamojo mokymosi teorija (Mezirow, 1991), teigiant, kad mokytojo mentoriaus profesinis augimas vyksta per transformuojančią mokymosi patirtį, įgyjamą dalyvaujant mentorystėje. Socialinis mentorystės procesas suteikia mentoriaus patirčiai naują prasmę arba ją transformuoja. Profesinis augimas vertinamas kaip transformuojanti mokymosi patirtis, kuri formuojasi kaip atsakas į pedagogo profesijos ir mokytojų rengimo praktikos pokyčius bei iššūkius. Reflektyviosios patirties teorija (Schön, 1987), pabrėžianti veiklos refleksiją, buvo pasitelkta siekiant išanalizuoti mokytojo mentoriaus veiklą mentorystės iššūkių aspektu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti mentorystės santykių, mentoriaus vaidmens kritinį diskursą profesinio augimo kontekste.
2. Atskleisti mentoriaus profesinio augimo ir praktikuojamos mentorystės raišką ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimo metodai. Tyrimas grindžiamas fenomenologinio tyrimo strategija. Tyrimo imtis paremta homogeniškais atvejais, nes tyrimo dalyviai buvo pedagogai mentoriai iš įvairių Klaipėdos ikimokyklinio ugdymo įstaigų. Duomenų rinkimo metodai apėmė grupės diskusijas (fokusuotos grupės) (n=4) su mokytojais mentoriais (n=26) ir interviu su ikimokyklinių įstaigų vadovais (n=6). Duomenų rinkimas vyko 2023 kovo-gegužės mėn. Fokusuotos grupės interviu tikslas buvo nustatyti mokytojų profesinio tobulėjimo mentorystėje galimybes, remiantis mentorių suvokimu apie jų pačių profesinį tobulėjimą mentorystės metu. Mokytojų buvo prašoma pasidalyti savo mentorystės patirtimi, mentoriaus vaidmens suvokimu, apibūdinti savo mentorystės praktiką ir problemas, įvertinti, kokią naudą mentorystė teikia jų profesiniam augimui, ir nurodyti sritis, kuriose, jų nuomone, jų kompetencijos galėtų būti toliau tobulinamos. Interviu su ikimokyklinių įstaigų vadovais buvo siekiama atskleisti mentorystės kontekstą, įskaitant įstaigos politiką, išteklius, mentorystės procesų organizavimą, mentorių atranką ir parengimą.

Duomenų apdorojimas ir interpretavimas atliktas remiantis Braun ir Clarke (2012) kokybinės indukcinės tematinės analizės metodologinėmis nuostatomis: transkribuojami tyrimo įrašai; atliekamas duomenų kodavimas; ieškoma temų, atsakančių į tyrimo klausimus; peržiūrimos galimos temos, įvertinant duomenų pakankumą; temos apibrėžiamos ir įvardijamos; išanalizavus duomenis, rengiamos išvados. Tyrimas atliktas, vadovaujantis kokybinio tyrimo etikos principais: pagarbos asmens privatumui, konfidencialumo ir anonimiškumo, geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti tiriamam asmeniui ir teisingumo (Žydzūnaitė ir Sabaliauskas, 2017). Tyrimo etika taip pat apėmė informacijos suteikimą dalyviams, savanorišką dalyvavimą bei raštišką sutikimą.

1. Mentorystės santykių, mentoriaus vaidmens kritinis diskursas profesinio augimo kontekste

Mentorystė kaip vienas iš svarbiausių pedagogų profesinio rengimo elementų yra apibrėžiama kaip bendradarbiavimo santykis tarp dviejų mokytojų, kuriame labiau patyręs mokytojas – mentorius – perteikia savo pedagoginį išmanymą mažiau patyrusiam būsimajam mokytojui – proteguojamam asmeniui, skatindamas pastarojo profesinį ir asmeninį augimą (Hudson, 2016), padėdamas jam orientuotis pedagogo profesijoje (Clifford, 1999), kurdamas ir rodydamas pavyzdį (Sandvik et al., 2019) ar veikdamas ugdymu vadovavimu grįstoje partnerystėje (Dani, et al., 2021). Mokslinėje literatūroje, apibrėžiant mentorystės konceptą, akcentuojami įvairūs aspektai: mentorystė kaip transformuojantys santykiai, apimantys karjeros ir psichosocialines žinias bei paramą (Johnson et al., 2023), kaip dinamiškas raidos procesas, kuriame vyksta mentoriaus ir proteguojamo asmens santykiai ir sąveika, pasireiškiantys elgesio modelių kaita, kognityvinių ir afektinių procesų bei motyvacijos pokyčiais (Schunk & Mullen, 2013).

Pastarojo meto tyrimai, susiję su pedagogų mentorystės reiškiniu, apima įvairias mentoriaus veiklos perspektyvas – mentoriaus identitetą (Chu, 2019; Badia & Clarke, 2022), mentoriaus vaidmenis (Gut, et al., 2014; Lejonberg & Christophersen, 2015), mentorystės veiklą (Pennanen, et al., 2016), santykius tarp mentoriaus ir proteguojamo asmens (Clarke & Mena, 2020). Dažniausiai šie tyrimai yra orientuoti į mentorystės poveikį studentų ar karjerą pradedančių mokytojų identiteto formavimuisi, karjeros plėtojimui. Abipusiai naudingi mentorystės santykiai – gana nauja tyrimų sritis, padedanti atskleisti mentorystės įtaką paties mentoriaus profesinio identiteto susiformavimui (Schunk & Mullen, 2013; Aderibigbe, et al., 2014; Sandvik et al., 2019; Badia & Clarke, 2022), kuris neatskiriamas nuo mentoriaus vaidmens suvokimo, prisiėmimo ir įvaldymo. Sandvik ir kolegų (2019) atliktas tyrimas parodė, kad mentorystės programos, orientuotos į mentoriaus identiteto formavimą, gali sustiprinti buvimo mentoriumi suvokimą, paskatinti siekti veiksmingos mentorystės. Nuo savo kaip mentoriaus profesinio identiteto įsisąmoninimo gali priklausyti mentorystei skiriamo dėmesio ir pastangų lygis (Sandvik et al., 2019). Komunikacinių įgūdžių tobulinimas, lyderystės skatinimas ir pedagoginių žinių plėtimas teikia pridėtinės vertės mentoriaus profesinio tobulėjimui (Hudson, 2013). Mentoriaus profesinis augimas yra siejamas su mokymusi bendradarbiaujant (Aderibigbe, et al., 2014; Van Ginkel, 2016), kuris

reiškiasi abipusiu – mentoriaus ir proteguojamo asmens – profesiniu augimu (Hudson, 2013). Veiksmingos mentorystės praktikai susiformuoti labai reikšmingos yra profesinio tobulinimosi programos (Hudson, 2010; Klieger & Oster-Levinz, 2015; Grimmett, et al., 2018; Denton & Heiney-Smith, 2020). Deja, tyrimai rodo, kad abipusiai naudingas mentorystės santykis gali ir nesusiformuoti, jeigu dėl tam tikrų politinių, socialinių ar kultūrinių veiksnių mentorius negali prisiišti aktyvios pozicijos, neturi pakankamos paramos ar galios valdyti situaciją, ar susiduria su komunikacijos problemomis (Yoon & Larkin, 2018). Mentorystės santykiams yra būdingas dinamiškumas – keičiasi elgsenos modeliai, procesai, motyvacija (Schunk & Mullen, 2013). Mentorystės procesų veiksmingumas didele dalimi gali priklausyti nuo to, kaip mentorius suvokia proteguojamo asmens lūkesčius ir atitinkamai konstruoja savo kaip mentoriaus vaidmenį. Būsimiesiems mokytojams svarbu jausti emocinę paramą, sulaukti pagalbos atliekant mokytojo veiklą, bei gauti patvirtinimą, kad jie tampa mokytojais – tikėtis, kad mentorius padės profesinei integracijai (Davis & Fantozzi, 2016). Mentoriaus profesinis augimas dažnai analizuojamas mentoriaus identiteto formavimosi kontekste (Nyanjom, 2020; Badia & Clarke, 2022; White & Berry, 2022). Mentoriaus identitetas formuojasi ne tik užimant formalias išorinės veiklos pozicijas – atliekant profesines funkcijas (studento priėmimas institucijoje, parama jo mokymuisi, skatinimas dalyvauti mokymo veikloje, emocinės paramos suteikimas), bet ir formuojantis vidines pozicijas, sietinas su žiniomis, įsitikinimais, suvokimu, įgūdžiais, požiūriais (Badia & Clarke, 2022).

Mokslinėje literatūroje pastebima mentoriaus vaidmenų ir mentorystės santykių tipologijos įvairovė. Badia & Clarke (2022) siūlo visus mokslinėje literatūroje analizuotus mentoriaus vaidmenis grupuoti į dvi kategorijas pagal požiūrį į mentorystę – orientuotus į perteikimą (žinių ar/ir patirties perteikėjas; mokytojas kaip ekspertas ir modelis) ir orientuotus į raidą bei profesinį ar asmeninį augimą (bendradarbiaujantis partneris, būsimas kolega). Remiantis Hurltel ir Guillemette (2022) pasiūlyta mentorystės santykių tipologija ir interpretacija, mentorius gali atlikti vieną ar kelis vaidmenis priklausomai nuo praktikuojamų mentorystės santykių, kurie gali reikštis praktinių gebėjimų, patirties perdavimu, ekspertinės patirties perdavimu, veiklos modeliavimu, ugdymu vadovavimu, atsidavimu organizacijai, pagalba profesinei integracijai, mokymu, vadovavimu, pameistryste, kolegialumu. Kiekvienu šių mentorystės santykių atveju apibūrinamas tam tikras mentoriaus veiklos turinys ir santykių su proteguojamu asmeniu principai. Ši tipologija taip pat leidžia įvertinti, kokias augimo galimybes atliekamas vaidmuo ir mentorystės santykiai suteikia proteguojamam asmeniui bei pačiam mentoriui. Pavyzdžiui, patirties perdavimo atveju mentorius prisiiima informacijos siuntėjo vaidmenį, o proteguojamam asmeniui tenka gavėjo vaidmuo, ir šis santykis yra orientuotas į proteguojamo asmens profesinį augimą, kai tuo tarpu kolegialumas reiškia bendradarbiavimo santykį, apimančią savitarpio paramą ir abipusį profesinį augimą. Prisiimtas konkretus vaidmuo ir mentorystės santykiai siejami su tam tikru profesinio augimo galimybių lygiu ne tik studentui, bet ir mentoriui. Bendradarbiavimo partnerystės santykiai, orientuoti į raidą ir tobulinimą, reiškia abipusę mokymosi ir mokymo partnerystę (Badia & Clarke, 2022). Grimmett et al. (2018) teigia, kad mentorystės eigoje mokytojai mentoriai gali rasti naujų galimybių persiorientuoti ir prisiišti mentorystėje naujus vaidmenis ir skirtingas mentorystės santykių pozicijas, pvz., dominuojančias pedagoginės praktikos vadovo ir vertintojo pozicijas derinti su kolegialumu, t. y. pereiti prie mokytojo ir mokinio pozicijų derinio. Šios pozicijos gali būti įvardintos: „Aš – besimokantis ugdyti pedagogus“, „Aš – besimokantis mokytis“ ar „Aš – būsimųjų mokytojų mokymosi pagalbininkas“. Stanulio ir kolegų (2019) atliktas ugdomosios mentorystės augimo tyrimas parodė, kad ugdomosios mentorystės procesai – bendras planavimas, stebėjimas, apibendrinimas, studento veiklos analizė – teikia pridėtinę vertę mentoriaus profesiniam augimui.

2. Mentoriaus profesinio augimo ir praktikuojamos mentorystės raiškos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje tyrimo duomenų analizė ir rezultatai

Tyrimo duomenų analizė leido išskirti šias kategorijas ir atitinkamai subkategorijas, sietinas su mentoriaus profesinio augimo galimybėmis ir procesu mentorystės veikloje: (1) mentoriaus vaidmens suvokimas/įsisąmoninimas; (2) veiksmingos mentorystės siekimas; (3) mentorystės santykių kūrimas. Nustatytos temos padeda atskleisti kaip mentorystės veikloje reiškiasi mentoriaus profesinis augimas. Pateikiami pokalbių diskurso pavyzdžiai pagrindžia nustatytas temas ir potemes.

Tema: mentorius vaidmens suvokimas/įsisąmoninimas. Tyrimo dalyviai buvo paprašyti pasidalinti mentorystės patirtimi, požiūriais, vertinimais. Analizuojant tyrimo duomenis, pastebėta, kad tema „Mentoriaus vaidmens suvokimas/įsisąmoninimas“ pasižymi išskirtine raiška, pagrindžiant potėmės objektus: mentorystės kaip profesinio identiteto dalies suvokimas; mentorius kaip institucijos atstovo vaidmens suvokimas; aiškumo paieškos mentorius vaidmenyje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Temos „Mentoriaus vaidmens suvokimas/įsisąmoninimas“ raiška

Potėmės objekto raiška	Potėmės objekto raišką iliustruojančių pokalbių epizodai	Esminiai faktai ir analizė
Mentorystė suvokiama kaip profesinio identiteto dalis	„Tu jauti atsakomybę, nes ateina žmogus, kuris iš tavęs kažko tikisi, ir tu sieki to jo pasitikėjimo... tikrai, kad tas pasitikėjimas būtų toks abipusis, nes jisai nori, o mes irgi norime kažką perteikti. Ir stengiesi, tikrai stengiesi.“ „Įpareigoja, tikrai, neslėpkime, įpareigoja.. nors dirbam sąžiningai, bet jeigu jau studentas – dar kažką papildomai. reikia surasti laiko, ir namuose, ir apgalvoti.“ „Tai yra mūsų pareiga, kuo labiau įtraukti į darbą, sudominti, supažindinti su realiu darbu, nes kolegijoje yra tik teorija, o mes turime pateikti praktiką, su kokiais sunkumais bus susiduriama, perteikti savo darbo metodus, pasidalinti patirtimi.“ „Yra noras studentui parodyti visas galimybes; pagrindas mūsų yra studentas šiandien, jeigu jis yra pas mane - visas dėmesys studentui.“ „Norisi perteikti kuo daugiau žinių ir įgūdžių, kad turėtų kuo remtis. Kai jis pats pradės dirbti, jis vis tiek atsimins, kad mokytoja ten tą, ar tą darė, gal ir aš kažką perimsiu.“ „Pradžioje mūsų pedagogai labai bijojo ir sakydavo kam čia reikia, o dabar sako kada vėl bus studentai? Tai rodo, kad priima, turi kuo dalintis, ką parodyti ir pasakyti. Dabar supranta studento atėjimo į praktiką misiją“. „Aš visada galvoju, kad jeigu niekas nenorės vadovauti studentui, tai kaip jie išmoks?“	Mentorystė suvokiama kaip neatsiejama profesinio identiteto dalis. Mentorystė suvokiama kaip pareiga, kuri remiasi atsakomybės jausmu, pasitikėjimo siekiu, įsipareigojimu gerai atlikti funkcijas, noru perteikti savo patirtį ir žinias. Mentorius identitetas konstruojamas siejant atliekamas funkcijas su vidinės pozicijos – įsitikinimų, suvokimo, požiūrių – formavimusi.
Mentoriaus kaip institucijos atstovo vaidmens suvokimas	„Kai skiriame studentus, skiriame patiems profesionaliai stipriausiems, tiems žmonėms, kur galvojame, kad studentas turi pamatyti vieną geriausių variantų, kad būtų profesionaliai, kuriais labai pasitiki.“ „Aš visada sakau, kad gaunate super-mokytoją, iš kurios galite be galo daug išmokyti, ir viskas tik nuo tavęs priklauso... tu paimk viską.“ „Aš jaučiuosi šiek tiek pakylėta, kadangi manimi pasitiki, įvertina“. „Turi suteikti žinių, kad visapusiškai pamatytų mūsų darbo procesą nuo ugdomosios veiklos iki bendravimo su tėvais, su kolegėmis“. „O aš galvoju, kad mus pasirenka, nes mes nebambame kaip mums yra sunku. Pirmiausia mentorius turi mylėti savo darbą ir norėti jį dirbti, o ne sakyti studentui: „Oi, vaikeliai, kur tu čia papuolei“. Studentas turi matyti, kad mes džiaugiamės savo darbu, ir uždaręs duris pagalvoti: „Aš irgi noriu šito darbo“. „Verčia įpareigojimas, atsakomybė, vis tiek esi paskirtas, ne kiekvienas eina tuo mentoriumi, vis tiek turi daugiau duoti.“	Įstaigos prestižas, pedagogo kompetencija, asmeninės savybės lemia mentorius paskyrimą, dėl kurio dažniausiai sprendžia institucijos vadovas. Mentorius suvokia savo vaidmenį kaip atstovavimą institucijai, kuriame pasitikėjimas derinasi su prisiimama atsakomybe, ir tai yra stiprus motyvas veiklos tobulinimui.
Aiškumo paieškos mentorius vaidmenyje	„Dabar žmonės dirba, bet turėtų atsirasti aiškesnis mentorystės suvokimas. Kokios mentorius, kokios studento funkcijos?“ „Mes norėtume žinoti kažkokias ribas. Aiškesnis žinojimas kokias kompetencijas mes turime ugdyti.“ „Mūsų mokytojos, kurios dirba su studentais, yra profesionalės, bet ateina pasitarti dėl studentų.“ „Galvoju, kad studentas gali priėti prie mentorius ir paklausti: „Čia man iškilo klausimas“. Aš galvoju kad studentai gal ir žino ką aš kaip mentorius galiu jiems suteikti, bet gal kai kurie studentai visom tomis galimybėm ir nepasinaudoja.“ „Manau, kad jie tikisi gauti darbo įgūdžių, jam gal asmeninės savybės ir nesvarbu. Jam svarbu, kad pedagogas dirba, rodo, mato, ir jam užtenka“. „Kas neįteitų.. negali būti jokios draugystės, tai yra studentas ir mokytojas, tam tikri darbiniai santykiai, tu perteiki ir tu gauni...“ „Norėtusi geriau suprasti: Kaip mokyti suaugusių žmonių? Kaip vertinti jo žinias? Kaip bendrauti su tuo studentu?“ „Paskutinė praktikantė, kur turėjome, labai trūko to ryšio, ji buvo kukli, tyli; ir tu pats, atrodo, nelabai moki priėti prie tylesnio žmogaus“. „Labai norėtusi mūsų mentorius parengti kaip studentą priimti, suprasti jo emocinę būklę, į ką atkreipti dėmesį, kaip jį motyvuoti, kaip tą kontaktą užmegzti“. „Kodėl mentorius neišsako lūkesčių? Gal nežino, kad gali išsakyti lūkesčius. Gal pasakome replikomis, per aplinkui“.	Mentoriui gali kilti tam tikrų abejonių dėl savo kaip mentorius vaidmens atlikimo arba netgi gali būti paskatintas jį naujai susiformuoti. Mentoriui yra svarbu suvokti mentorystės turinį ir nustatyti veiklos bei funkcijų ribas. Išryškėja pasirengimo mentorius veiklai būtinumas: veiksminga mentorystės programa suteiktų mentoriams daugiau aiškumo apie vaidmenį ir padėtų įgyti reikiamų žinių bei susiformuoti veiklai reikalingas kompetencijas.

Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Literatūros analizė parodė, kad mentoriaus profesinis augimas vyksta mentoriaus identiteto konstravimo/rekonstravimo kontekste (Nyanjom, 2020; Badia & Clarke, 2022; White & Berry, 2022). Tyrimas parodė, kad tyrime dalyvavę mokytojai mentoriai suvokia mentorystę kaip neatsiejamą profesinio identiteto dalį. Mentoriaus identitetas formuojasi ne tik atliekant formalias pagalbos studentui funkcijas, bet siejasi ir su vidine pozicija – žiniomis, įsitikinimais, suvokimu, įgūdžiais, požiūriais (Badia & Clarke, 2022), kuriuos mentorius atitinkamai ugdo su studentais. Mentoriaus profesinio identiteto įsisąmoninimas skatina skirti mentorystei didesnę dėmesį ir pastangas (Sandvik et al., 2019). Mentorystės praktika vertinama institucijos kultūros ir raidos kontekste ir vertinama kaip besimokančios organizacijos institucinės kultūros dalis, taip pat prisidedanti prie mokytojų profesinio tobulėjimo. Didelę reikšmę turi institucijos reputacija, todėl kuriama atitinkama institucijos politika, o labiausiai patyrę mokytojai skiriami mentoriais. Skirtumai gali pasireikšti tarp ilgametę patirtį turinčių ir trumpesnę patirtį turinčių mentorių. Pastarieji būna įgiję reputaciją kaip savo srities ekspertai, ir todėl vadovai juos skiria mentoriais studentams. Jie yra pripažįstami ekspertais kolegų ir įstaigos vadovų tarpe. Manoma, kad svarbus yra grįžtamasis ryšys, kurį studentas praktikantas teikia aukštajai mokyklai. Veiksminga mentorystės programa padėtų geriau suvokti ir įsisąmoninti mentoriaus vaidmenį ir veiklos turinį.

Tema: veiksmingos mentorystės kūrimas. Tyrimo duomenys leidžia susieti veiksmingos mentorystės kūrimą su profesinės praktikos/patirties refleksija, kokybiškos mentorystės siekimu, mentoriaus elgsenos modelio ieškojimu ir mentorystės santykių transformacija (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Temos „Veiksmingos mentorystės kūrimas“ raiška

Potemės objekto raiška	Potemės objekto raišką iliustruojančių pokalbių epizodai	Esminiai faktai ir analizė
Profesinės praktikos/patirties refleksija	„Kai ateina nepažįstamas žmogus, studentė, gali apimti nedidelis „nervingumas“, pradedi galvoti, ar viską padarysi teisingai, permąstai savo darbą, gal ką nors darai ne taip, kaip reikia...“. „Pirmomis dienomis, kai gauni studentą, atrodo, reikia pasirodyti kaip tu dirbi, neįprastai, kažką daugiau pagalvoti, kažką labiau pasiruošti, duoda pasitempimą; gal kartais to ir nereikia daryti, bet tu įvažiuoji į tuos rėmus, kad gal reikia labiau ir namuose pasiruošti toms veikloms, kad parodytum studentui, bet ir sau pačiai... vaikai jau buvo kiek atsipalaidavę, ir kai tu kažką daugiau, įdomiau darai, jiems yra visai kitaip. Iš dalies duoda pasitempimą, kai žinai, kad pas tave ateis stebėtojas“. „Ir mus motyvuoja „neapkerpėti“ – paskatina ruoštis, nes, atrodo, dirbi, ką žinai senai, o čia atėjo studentas – tada jau tenka „pasipurtyti“.“ „Kartais reikia žmogaus, kad pastebėtų tave iš šono; man tą informaciją gauti patinka; kartais mentoriumi būti gerai, bet jeigu žmogus objektyviai pasako, ką galėčiau daryti“. „Iš studento gauni tokią gerą patirtį – prisimeni save, kaip tau buvo“. „Jeigu studentas matys, kad gal pedagogas suklysta, gal griežtesnį žodį pasako, tai jau minusas mentoriui“. „Ir mums nedrąsu, ateina kažkas stebėti. Žinome, kad viskas bus gerai, bet jaudulys yra, nors ir dirbame daug metų“.	Mentorystės veikla skatina profesinės veiklos refleksiją. Įsitraukdamas į refleksiją, mentorius permąsto savo profesinę praktiką, ją dekonstruoja. Mentorius atlieka kritinį savo patirties įsivertinimą, kuris teikia pridėtinę vertę profesiniam tobulėjimui. Mentorystė suteikia galimybę gauti įvertinimą iš kitų mentorystės proceso dalyvių, kuriuo mentorius galėtų remtis siekdamas aukštesnės veiklos kokybės.
Kokybiškos mentorystės siekimas	„...taip pat skatina mus tobulėti, gal labiau ruoštis, nes tavo darbas gali būti tapęs kažkokia kasdienybės rutina, ir štai ateina studentas, ir tai verčia „pasitempti“, neužsisėdėti vienoje vietoje, ieškoti naujovių, tobulėti, savotišką iššūkį sau pasidarai“. „Atsakingas darbas, taip, tai reikalauja papildomo darbo, laiko, bet mes kažkaip įpratusios susitvarkyti su visais iššūkiais“. „Klausia, kur joms gauti informaciją, ne kiekviena sugeba pati susirasti visą informaciją. Dar turime ir pačios pasiieškoti kur tos informacijos pas mus yra, kur galima surasti, ir joms patarti“. „Norisi parodyti, kad galima taip, dar galima taip, o galima dar ir šitaip, kad kuo daugiau išsineštų iš mūsų tų minčių visokių, ir kad paskui galėtų pritaikyti. Stengiesi, iš tikrųjų, kad jam būtų įdomu“. „Kai būna paskutinioji praktika, ir studentėms reikia praveisti savo veiklas, būna, kad pamatai kažką naujo. Jos sugalvoja kažką kitaip arba kitaip daro kažką, ir tu sau kažką pasiimi, idėjų. Kartais parodo filmuką su nauju personažu, kurį vaikai žino, o tu galvoji „Kas tai?““ „Atneša kažkokių naujų	Kokybiškos mentorystės siekimas verčia permąstyti mentorystės santykius, įsigilinti ir geriau suvokti turimas kompetencijas, žinias ir kasdienę praktiką. Kokybiškos mentorystės siekiama skiriant didelį dėmesį naujovėms, kurios tampa aktualios stebint ir analizuojant studento praktiką. Atsiranda suvokimas, kad kokybiškos mentorystės

	„vėjų“, kurie „ant bangos“, o tu nežinotai, nes tau jau nebeaktualu“. „Mentoriams ne pro šalį būtų tobulinimosi programos bendravimo su kita karta, ir psichologinio pasirengimo reikia, nes jeigu esi vyresnio amžiaus, ne kiekvienas geba su jaunu specialistu, gal yra psichologinės subtilybės, gal visai kitaip vertina – kartų skirtumas labai svarbus. gal ir mums tokio pasiruošimo trūksta, kad jis geriau pasijaustų“	praktikai susiformuoti reikalingos mentoriaus profesinio tobulinimosi programos
Mentoriaus elgsenos modelio ieškojimas ir mentorystės santykių transformacija	„Reikia padrąsinimo, sakau, tu tik daryk, aš kaip nors šalia pabūsiu, ir viską tau padėsiu“. „Manau, svarbiausia, kad mentorius būtų pasiruošęs pasidalinti ta savo patirtimi kurią yra sukaukęs“. „Ji stebėjo mano ir mano kolegės darbą, bet atrodė, kad iš to, ką parodėme, ji beveik nieko neperėmė... atliktas darbas buvo tikrai silpnas... nors ji stebėjo savaitę... turėjo būti kažkokia mūsų klaida, kad ji negalėjo iš mūsų perimti...“ „aš ten daug visko rodžiau, o ji [studentė] tik į vieną dalyką atkreipė dėmesį, ir jai iškart atrodo, kad ten viskas pavyko toj veikloj. Aš pati kartais matau, kai pradedi ką nors naujo daryti, tikrai nepavyksta. Nebūna, kad visada viskas pavyksta“. „Jos [studentės] nori, kad mes daugiau darytume, mes rodytume, negu jos tą iniciatyvą rodytų“. „Galbūt gali išvelgti ir savo klaidą kaip mentorius, kad nesugebėjai iš karto pasakyti, kad vis dėlto darysime taip, ir aš noriu matyti, ką tu darysi.. tada jau sakyčiau „kliauja“ ir sau pačiam – kažkaip neįžvelgti to studento poreikio“ „Aš galiu duoti viską, jeigu tik praktikantas iš manęs prašys, bet jei nerodo iniciatyvos, man yra sunku... man svarbu, kad būtų aktyvus, prašytų, klaustų... jo aktyvumo man trūksta“. „Būna, kad po savaitės, dviejų, dirbi ir tariasi kaip su komandos nariu, ką darome – toks kolegiškas bendravimas“.	Ekspertinės patirties perteikimas yra aktualus pradiniam praktikos etape, kuomet studentas turi dar labai mažai patirties, ir yra nukreiptas į studento profesinį augimą. Mentorius gali pasirinkti taikyti vieną ar kitą modelį, remdamasis savo vaidmens suvokimu. Netinkamai pasirinktas vaidmuo nesuteikia laukiamų rezultatų, ir verčia ieškoti kito elgsenos modelio, atitinkančio studento poreikius. Vėlesniame etape, studentui įgijus patirties, įvyksta perėjimas prie kolegialumo modelio.

Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Kurdamas veiksmingos mentorystės santykius, mentorius įsitraukia į profesinės praktikos/patirties refleksiją, kuri skatina mokyti ne mažiau negu studentui. Mokymo praktikos apmąstymas ir dekonstravimas palengvina paties mentoriaus pedagoginę pažangą (Hudson, 2013). Kokybiškos mentorystės siekimas verčia permąstyti mentorystės santykius, įsigilinti ir geriau suvokti turimas kompetencijas, žinias ir kasdienę praktiką. Mentorystės procesų veiksmingumas didele dalimi gali priklausyti nuo mentoriaus vaidmenų konstravimo. Dažnai pradinio praktikos laikotarpiu, kuomet studentas turi mažai patirties, taikomas įprastas mentorystės modelis, kuomet mentorius perduoda patirtį, o studentas turi ją perimti. Šis modelis suteikia didesnes profesinio augimo galimybes pačiam mentoriumi nei studentui, nes skatina veiklos refleksiją – leidžia įsigilinti į savo kompetencijas, žinias ir kasdienę praktiką ir geriau jas suprasti (Hurtel & Guillemette, 2022). Prisiimdamas „Mokytojo“ vaidmenį, mentorius suteikia nedaug erdvės studento savarankiškumui, tačiau sudaro sąlygas abipusiam tobulėjimui „mokymosi partnerystėje“ (Geeraerts et al., 2015). Kolegiali mentorystė grindžiama abipusiu pasitikėjimu ir parama; mentorius ir ugdytinis mokosi kartu, nes dalijasi atsakomybe. Mentoriaus profesinis augimas reiškiasi mentorystės santykių dinamikoje mentoriaus elgsenos modelio ieškojimu ir mentorystės santykių transformacija.

Tema: mentorystės santykių kūrimas. Tyrimo duomenys leido susieti mentorystės santykių kūrimą su bendradarbiavimo (mokymosi) partnerystės konstravimu, darnių santykių kūrimu ir profesinės integracijos palaikymu (žr. 3 lentelę).

Mentoriaus profesinis augimas yra siejamas su mokymusi bendradarbiaujant (Aderibigbe, et al., 2014; Van Ginkel, 2016), kuriame mentoriaus ir studentas kartu konstruoja profesinę praktiką. Į mentorystės santykius galima žiūrėti kaip į „socializuotą mokymosi partnerystę“, teikiančią abipusę naudą tiek globojamam asmeniui, tiek mentoriumi (Schunk & Mullen, 2013, p. 364). Būsimiesiems mokytojams svarbu jausti emocinę paramą, sulaukti pagalbos atliekant mokytojo veiklą, bei gauti patvirtinimą, kad jie tampa mokytojais – tikėtis, kad mentorius padės profesinei integracijai (Davis & Fantozzi, 2016). Tyrimo dalyviai pripažįsta, kad mentoriaus vaidmuo apima ir studento socializacijos elementus – kaip jis turėtų elgtis savo darbo kolektyve, kaip žiūrėti į savo darbą. Mentorius gerai išmano švietimo ir (arba) profesinę aplinką ir profesinio tobulėjimo galimybes, todėl gali parodyti studentui

galimus sėkmingos karjeros kelius, padėti įveikti kai kurias baimes ir dvejones. Mentorius perteikia profesijos subtilybes, padėdamas studentui rasti atsakymą į klausimą koks turi būti pedagogas. Į studento profesinę integraciją orientuotų santykių kūrimu pagrįsta mentorystė gali veikti kaip mentoriaus profesinis augimas, padedantis gerinti bendravimo įgūdžius, ugdyti lyderystę ir plėsti pedagogines žinias.

3 lentelė. Temos „Mentorystės santykių kūrimas“ raiška

Potemės objekto raiška	Potemės objekto raišką iliustruojančių pokalbių epizodai	Esminiai faktai ir analizė
Bendradarbiavimo (mokymosi) partnerystės konstravimas	„Man pačiai įdomu, nes ir studentai kartais atsineša gerų minčių, tikrai smagu, įdomu, nes jaučiu, kad ir pati tobulėju“. „Čia jaunatviškas požiūris. Man tai smagu su jaunu žmogumi. Kartais iš studentų, jeigu trečio kurso studentas, pasiimti naujovių. Jie studijų metu sužino, kur mes net negirdėję gal tokių dalykų“. „Ypatingai, jeigu kokie eksperimentai, naujesni, įdomesni naujos medžiagos - jie būna nedarę, o mes darę, arba jie darė kitaip, tada aptariame kaip geriau“. „Mes irgi diskutavome atsimenu. Toks buvo bendradarbiavimas puikus“. „Mes turėjome galimybę per pietų miegą gvildinti opius klausimus, kurie tikrai yra įdomūs, kaip pildome žurnalą, kokios yra priemonės, kaip tos programėlės naudojamos, kaip išmaniąją lentą pritaikome. Buvo tikrai daugiau tokios nuoširdžios diskusijos“.	Bendradarbiavimo (mokymosi) partnerystės santykiai įgalina mentoriaus profesinį augimą. Mentorius ir studentas tampa mokymosi partneriais – kartu ieško naujovių, naujų sprendimų pedagoginės praktikos tobulinimui.
Darnių santykių kūrimas	„Aš esu draugas, padėjėjas, pagalbininkas. Pasitikėk manimi. Jauskis gerai.“ „Tai priklauso ir nuo paties mentoriaus – kaip jis sugebės atrasti tą ryšį. Matai tą žmogų pirmą kartą, tu su juo kažkaip bandai bendrauti, šnekėti, pradedi nuo tokių paprastų, nebūtinai apie darbą.. Kalbi, kad tas ryšys atsirastų. Supranti, kad jis yra studentas, ir visko nemokės. Tas ryšys svarbiausia...kad ir iš jo pusės būtų tas norėjimas“. „Aš įsivaizduoju, tu turi bendrauti, priimti jį kaip būsimą pedagogą ir jokiū būdu nedemonstruoti savo pranašumo“. „Aš manau, kad kai pajauti, kad tavimi pasitiki, va tuomet toks geriausias ryšys, kai paklausia, padėkoja, šypsosi, džiaugiasi, pajauti, kad tas žmogus yra laimingas, jis gavo žinių, išeina patenkintas, ir tikėkimės, kad tikrai dirbs tą darbą, kai baigs visus mokslus“. „Svarbu neišgąsdinti, patarti ką galima būtų geriau padaryti, kad nenusvirtų rankos, svarbu pasidžiaugti; stengiesi nekritikuoti, o tiesiog pasiūlyti ką galėtų kitaip padaryti“.	Siekdamas mentorystės procesų veiksmingumo, mentorius atitinkamai konstruoja santykius su studentu. Santykių darna remiasi pagalba, empatija, tarpusavio supratimu, pasitikėjimu, pagarba.
Profesinės integracijos palaikymas	„Mokinukė iš vidurinės mokyklos iškarto stoja į pedagoginį; jos net nesuvokia koks yra mūsų darbas. Jos turi suprasti ar tikrai pasirinko tą kelią, ar tikrai studijuoja tai, ką reikia, ir kad žinotų ko joms reikia paskui“. „Galbūt pagalba, nukreipimas kažkuria linkme jeigu suabejoja žmogus kažkokiais savo sprendimais. Galbūt kitas ir abejoja ar dirbs tą darbą. Tiesiog nukreipti ta linkme, supažindinti su profesijos subtilybe, kad neišgąsdinti to žmogaus“. „Tos žmogiškosios savybės labai svarbu, nes matome studentų kurios nežino kur atėjo, matosi tokia savotiška baimė, pasimetimas, kad gal ne čia esu; kai išeina praktika, džiaugiamės, kad pavyko nuteikti taip, kad gal ir galės dirbti tas žmogus. Ta baimė didžiulė dingsta... tai suteikia tau jausmą, kad kažko pasiekei.“ „Studentas bijo nesėkmės, todėl mentorius padeda pastumti truputėlį, atrasti..“ „Tiesiog bandai patarti, o jeigu kažkas nepavyksta – eini į pagalbą, kad nepasimestų, neišsigąstų“. „Mes sakome – pabandyk. Tada matai, kad žmogus tikrai savo rogėse, ir nebijo stoti prie vairo ir vesti kažkokią veiklą, ir kažką daryti, suorganizuoti, arba perimti veiklos metu kažką tiesiog, iš karto įsilieja. Ir tada matai, kad tu jam perteikei visko, ir tada jaučiasi gerai toje aplinkoje kartu“. „Tada labai džiaugiamės, reiškia, jam buvo gera pas mus, ir labai džiaugiesi, kai sužinai, kad tas studentas ir dirba tą darbą. Iki šiol turime studentę su kuria bendraujame ir matome viena kitos projektus; džiaugiesi, kad gali dalyvauti savo buvusios studentės projektuose, ir kartais matai ir savo indėlį – tam tikras detales.“	Mentorius labai gerai pažįsta profesinę aplinką, žino profesinio augimo galimybes, atskleidžia taisykles, teikia informaciją apie profesinę organizaciją. Mentorius saugo studentą, nurodydamas galimas kliūtis, ir parodo galimą kelią į sėkmę. Palaikydamas studento profesinę integraciją, mentorius stiprina jo atkaklumą ir profesinius siekius. Mentorius siekia apsaugoti studentą nuo nesėkmių profesinės karjeros kelyje, padeda įveikti nepasitikėjimą, dvejojimą, neryžtingumą

Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Išvados

1. Mentorstės santykių, mentoriaus vaidmens kritinis diskursas ir atsakymų į probleminius tyrimo klausimus paieška profesinio augimo kontekste atskleidžia tai, kad paties mentoriaus profesinis augimas gali būti siejamas su mentoriaus vaidmenų įvairovės suvokimu, jų atranka bei kaita, praktikuojamų mentorstės santykių, identiteto konstravimu ir rekonstravimu, mentorstės procesų transformacija priklausomai nuo pasirinkto vaidmens ar praktikuojamų mentorstės santykių įvairovės. Kritinio diskurso apžvalga atskleidė, jog pastarojo meto mentorstės tyrimams mentoriaus profesinio augimo aspektu būdinga tai, kad vis labiau akcentuojami skirtingi mentoriaus vaidmenys bei mentorstės santykių įvairovė, kuri skatina mokytojus mentorius įsitraukti į mokymąsi ir keisti savo mentorstės bei ugdymo praktiką.

2. Atlikus empirinį tyrimą, atskleista mentoriaus profesinio augimo mentorstėje raiška Klaipėdos ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad egzistuoja realios prielaidos mentoriaus profesiniam augimui mentorstės veikloje. Mentoriaus profesinio tobulėjimo patirtis atsiranda šiuose mentorstės kontekstuose: (1) mentoriaus vaidmens suvokimas/įsisąmoninimas; (2) veiksmingos mentorstės siekimas; (3) mentorstės santykių kūrimas.

Literatūra

1. Aderibigbe, S. A., Colucci-Gray, L., & Gray, D. (2014). Mentoring as a collaborative learning journey for teachers and student teachers: a critical constructivist perspective. *Teacher Education Advancement Network Journal*, 6(3), 17-27.
2. Autukevičienė, B. (2012). *Mentoriaus profesinės kompetencijos ir jų raiška vadovaujant studentų praktikai ikimokyklinėje ugdymo institucijoje*. [Doctoral dissertation]. Lietuvos edukologijos universitetas
3. Autukevičienė, B. (2013). Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogo mentoriaus kompetencijų modelis, atitinkantis šiuolaikinę pedagogų rengimo paradigmą. *Mokytojų ugdymas*, 20(1), 10-38.
4. Autukevičienė, B., ir Monkevičienė, O. (2017). Į pradedančių dirbti ikimokyklinio ugdymo pedagogų profesinės karjeros plėtotę orientuota mentorstė. *Pasaulis vaikui: ugdymo realijos ir perspektyvos*, 6, 42-62.
5. Badia, A., & Clarke, A. (2022) The practicum-mentor identity in the teacher education context. *Teaching Education*, 33(4), 355-371. <https://doi.org/10.1080/10476210.2021.1920910>
6. Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic Analysis. In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.), *APA Handbook of Research Methods in Psychology*, Vol. 2: Research Designs: Quantitative, Qualitative, Neuropsychological, and Biological (pp. 57-71). Washington DC: American Psychological Association. Doi:10.1037/13620-004.
7. Chu, Y. (2019). Mentor teacher professional identity development in a year-long teacher residency. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 27(3), 251-271.
8. Clarke, A., & Mena, J. (2020). An international comparative study of practicum mentors: Learning about ourselves by learning about others. *Teaching and Teacher Education*, 90, 103026.
9. Clifford, E. F. (1999). A Descriptive study of Mentor-Protégé Relationships, Mentor's Emotional Emphatic Tendency, and Protégés' Teacher Self-Efficacy Belief. *Early Child Development and Care*, 156(1), 145-154. <https://doi.org/10.1080/0300443991560109>
10. Dani, D., Harrison, L., Felton-Koestler, M., Kopish, M., Dunham, J., Hallman-Thrasher, A., & Shaw, O. (2021). Nature of Mentoring Interactions to Support Teacher Candidate Learning in Clinical Settings. *Peabody Journal of Education*, 96(1), 76-86. <https://doi.org/10.1080/0161956X.2020.1864248>
11. Davis, J. S. & Fantozzi, V. B. (2016). What do student teachers want in mentor teachers? Desired, expected, possible, and emerging roles. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 24(3), 250-266. <https://doi.org/10.1080/13611267.2016.1222814>
12. Denton, D. W., & Heiney-Smith, J. (2020). Characteristics of an effective development program for mentors of preservice teachers. *Educational Studies*, 46(3), 337-351.

13. Geeraerts, K., Tynjälä, P., Heikkinen, H. L., Markkanen, I., Pennanen, M., & Gijbels, D. (2015). Peer-group mentoring as a tool for teacher development. *European Journal of Teacher Education*, 38(3), 358-377.
14. Grimmett, H., Forgasz, R., Williams, J., & White, S. (2018). Reimagining the role of mentor teachers in professional experience: Moving to I as fellow teacher educator. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 46(4), 340-353.
15. Gut, D. M., Beam, P. C., Henning, J. E., Cochran, D. C., & Knight, R. T. (2014). Teachers' perceptions of their mentoring role in three different clinical settings: Student teaching, early field experiences, and entry year teaching. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 22(3), 240-263.
16. Hudson, P. (2010). Mentors report on their own mentoring practices. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(7), 30-42. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2010v35n7.3>
17. Hudson, P. (2013). Desirable attributes and practices for mentees: Mentor teachers' expectations. *European Journal of Educational Research*, 2(3), 107–119. <https://doi.org/10.12973/eujer.2.3.107>
18. Hudson, P. (2016). Forming the Mentor-Mentee Relationship. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 24(1), 30-43. <https://doi.org/10.1080/13611267.2016.1163637>
19. Hurtel, B. & Guillemette, F. (2022). Proposition d'une typologie de la relation mentorale entre professionnels. *Enjeux et société*, 9(2), 16–44. <https://doi.org/10.7202/1092839a>
20. Johnson W. B., Long S., Smith D. G., & Griffin K. A. (2022). Creating a mentoring culture in graduate training programs. *Training and Education in Professional Psychology*, 17(1), 63-70. <https://doi.org/10.1037/tep0000404>
21. Klieger, A., & Oster-Levinz, A. (2015). The influence of teacher education on mentor teachers' role perception in professional development schools. *Journal of Education for Teaching*, 41(2), 115-127.
22. Lamanauskas, V., Makarskaitė-Petkevičienė, R., & Lukavičienė, V. (2016). The Development of pedagogical internship: mentor and student activity and experience aspects. *Bulgarian journal of science and education policy*, 10, 2, 250-272.
23. Lejonberg, E., & Christophersen, K. A. (2015). School-based mentors' affective commitment to the mentor role: Role clarity, self-efficacy, mentor education and mentor experience as antecedents. *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, 13(2), 45-63.
24. Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
25. Monkevičienė, O., & Autukevičienė, B. (2015). The Competences of educative mentor, fostering change in the early childhood education. *Procedia - social and behavioral sciences*, 197, 885-891. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.268>
26. Montvilaitė, S, ir Janulaitienė, N. (2016). Mentorius veikla ugdymo institucijoje. In D. Jatautaitė (Ed.). *Ugdymo veiksniai mokymo(si) kontekste globalizacijos sąlygomis* (pp. 222-238). Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
27. Nyanjom, J. (2020). Calling to mentor: the search for mentor identity through the development of mentor competency. *Educational Action Research*, 28(2), 242-257.
28. Pennanen, M., Bristol, L., Wilkinson, J., & Heikkinen, H. L. (2016). What is 'good' mentoring? Understanding mentoring practices of teacher induction through case studies of Finland and Australia. *Pedagogy, Culture & Society*, 24(1), 27-53.
29. Sandvik, L. V., Solhaug, T., Lejonberg, E., Elstad, E., & Christophersen, K-A. (2019) Predictions of school mentors' effort in teacher education programmes. *European Journal of Teacher Education*, 42(5), 574-590. <https://doi.org/10.1080/02619768.2019.1652902>
30. Schön D. (1987). *Educating the reflective practitioner*. Jossey Bass.
31. Schunk, D.H., & Mullen, C.A. (2013). Toward a Conceptual Model of Mentoring Research: Integration with Self-Regulated Learning. *Educational Psychology Review*, 25, 361–389. <https://doi.org/10.1007/s10648-013-9233-3>
32. Stankevičienė, K., ir Monkevičienė, O. (2007). Mokymo praktikos vadyba: Mentoriavimo kompetencijos. *Pedagogy Studies/Pedagogika*, (85).

33. Stanulis, R., Wexler, L. J., Pylman, S. Guenther, A., Farver, S., Ward, A., & Croel-Perrien, A. K. (2019). Mentoring as more than “cheerleading”: Looking at educative mentoring practices through mentors’ eyes. *Journal of Teacher Education*, 70(5), 567-580. <https://doi.org/10.1177/0022487118773996>
34. Van Ginkel, G., Verloop, N., & Denessen, E. (2016). Why mentor? Linking mentor teachers’ motivations to their mentoring conceptions. *Teachers and teaching*, 22(1), 101-116.
35. White, S., & Berry, A. (2022). School-based teacher educators: Understanding their identity, role, and professional learning needs as dual professionals. In *The Palgrave Handbook of Teacher Education Research* (pp. 1-20). Cham: Springer International Publishing.
36. Yoon, H. S., & Larkin, K. A. (2018). When tensions between ideology and practice become personal: Unpacking mentorship in early childhood teacher education. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 39(1), 50-72.
37. Želvys, R., ir Čigienė, S. (2016). Vadovavimas mentorystei Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklose. *Pedagogy Studies/Pedagogika*, 123(3).
38. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai. Vilnius: Vaga.

MENTORING IN A PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION: THE PERSPECTIVE OF MENTOR PROFESSIONAL GROWTH

Dr. Birutė Anužienė, Dr. Salomėja Šatienė

Summary

Mentoring, as one of the key elements of teacher education, is an integral part of pre-service teaching practice. Mentoring in an educational institution is understood as a supportive model in which a teacher with significant professional experience and a pre-service teacher work together to support the professional growth and professional integration of the pre-service teacher. What is the significance of mentoring practice for the mentor? How does the practice of mentoring relate to the professional development of the mentor? A review of the literature shows that the professional development aspect of mentoring activities has been little explored. This paper examines mentoring in a pre-school setting from the perspective of mentor professional growth in order to uncover the relevance of practiced mentoring activities for mentor professional growth. The aim of the study was to investigate the professional development of teacher mentors through the practice of mentoring activities in a pre-school educational institution. The study is based on transformative learning theory (Mezirow, 1991), suggesting that the professional growth of a mentor teacher occurs through the transformative learning experiences of participating in mentoring. Reflective experience theory (Schön, 1987), which emphasizes reflection on performance, has been used to analyze teacher mentors' performance in terms of the challenges of mentoring. The study is based on a phenomenological research strategy. The research sample was selected on the basis of homogeneous cases – the research participants were mentor teachers from various pre-school educational institutions in Klaipėda. Data collection methods included group discussions (n=4) with mentor teachers (n=26) and interviews with preschool managers (n=6). Focus group interviews (group discussions) aimed to identify opportunities for mentor professional growth in mentoring, based on mentors' perceptions. Teachers were asked to share their mentoring experiences, their perceptions of the role of the mentor, to describe their mentoring practices and challenges, to rate the benefits of mentoring for their professional growth and to identify the areas where they felt their competences could be further developed. The interviews with pre-school managers aimed to shed light on the context of mentoring, including the institution's policies, resources, the organization of mentoring processes, and the selection and training of mentors. Data processing and interpretation was carried out according to Braun and Clarke's (2012) qualitative inductive thematic analysis methodology: transcribing the research records; coding the data; searching for themes answering the research questions; reviewing potential themes to assess the sufficiency of the data; defining and naming themes; and drawing conclusions from the analysis of data.

Conclusions. The critical discourse on mentoring relationships, the mentor's role and the search for answers to the problem research questions in the context of professional growth reveals that the professional growth of the mentor can be related to the perception of the diversity of mentoring roles, their selection and change, the construction and reconstruction of mentoring relationships, identity, and the transformation of the mentoring processes, depending on the chosen role or the diversity of the mentoring relationship practiced. The review of the critical discourse revealed that recent mentoring research in terms of mentor professional development is characterized by an increasing emphasis on different mentoring roles and the diversity of mentoring relationships, which encourages mentor teachers to engage in learning and to transform their mentoring and educational practices. The empirical study revealed the expression of mentor's professional growth in mentoring in Klaipėda pre-school educational institutions. The results of the research revealed that there are real preconditions for the professional growth of the mentor in mentoring activities. The mentor's experience of professional development occurs in the following mentoring contexts: (1) awareness of the mentor's role; (2) achieving effective mentoring; (3) building mentoring relationships.

Keywords: mentoring, mentor professional growth.

THE ROLE OF EFFECTIVE INTERCULTURE COMMUNICATION IN MEDICAL TOURISM IN LITHUANIA

Dr. Miglė Eleonora Černikováitė

Vilniaus Kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.343>

Abstract

Effective communication plays a critical role in international and multicultural settings, particularly within the rapidly growing medical tourism sector. Clear communication strategies help bridge linguistic and cultural barriers, fostering collaboration and building relationships that respect diverse viewpoints. In the medical tourism industry, which is projected to grow from USD 13.13 billion in 2021 to USD 53.51 billion by 2025, effective communication is essential for coordinating healthcare and logistics (Fortune Business Insights, 2023). Leading countries in this sector include Thailand, India, and Turkey, while Lithuania presents potential due to its quality healthcare and competitive pricing. However, it faces challenges such as insufficient governmental support and cultural communication barriers, hindering its growth.

This article aims to assess the impact of communication on medical tourism decisions in Lithuania, focusing on two primary areas: a review of existing literature pertaining to influencing factors and a comparison of intercultural communication styles among Lithuanian, Scandinavian, and British representatives. Employing research methods such as literature reviews, surveys, and descriptive statistical analysis, the study examines how medical organizations' communication is perceived by intercultural medical tourists. Findings indicate that clear and purpose-driven communication significantly enhances medical tourist experiences and evaluations of services, underscoring the importance of communication efficiency in the medical tourism sector.

Keywords: effective communication, medical tourism, intercultural relations, medical tourist experience, Lithuania.

Introduction

Relevance of the topic. The significance of effective communication in medical tourism cannot be overstated. In a landscape characterized by diverse cultural backgrounds and linguistic differences, the ability to convey information accurately is crucial. Miscommunication can lead to misunderstandings regarding treatment procedures, costs, and medical tourist expectations, potentially affecting medical tourist satisfaction and overall healthcare outcomes (Kelly, 2023). Clear communication, therefore, serves as a bridge that connects healthcare providers and international medical tourists, fostering trust and promoting collaboration. Medical tourism often entails interaction between healthcare professionals and medical tourists from different cultural and social backgrounds. Effective communication enables the development of strong, respectful relationships, which are essential in providing culturally sensitive care. When communication is rooted in mutual respect and understanding, it alleviates anxiety and reassures medical tourists about their medical choices. This is particularly important in diverse settings where varying healthcare practices and beliefs exist (Purba, 2021). Successful medical tourism depends not only on the quality of healthcare services provided but also on the overall medical tourist experience. Effective communication enhances the medical tourist journey by ensuring that individuals feel heard, understood, and valued. This is critical in medical tourism, where medical tourists may already be apprehensive about traveling for treatment. A welcoming atmosphere, cultivated through purposeful communication, can lead to positive outcomes and medical tourist loyalty (Gries et al., 2022).

The growth of the medical tourism industry has significant economic implications for healthcare providers and host countries. According to a report by Fortune Business Insights (2023), the global medical tourism market is projected to grow from USD 13.98 billion in 2010 to USD 1.9 billion in 2020. The medical tourism market is expected to grow from USD 13.13 billion in 2021 to USD 53.51 billion in 2025. This is an increase of more than 20% (Fortune Business Insights, 2023). Destinations such as Thailand, India and Turkey are leading the medical tourism sector, driven by factors such as cost-effectiveness and quality of care (Fortune Business Insights, 2023). To capitalize on this growth, countries like Lithuania must enhance their communication strategies to attract more international medical tourists. By articulating their healthcare offerings clearly and effectively, providers can promote their services more successfully in a competitive global market. In the competitive landscape of medical tourism, countries that excel in communication will have a distinct advantage. While destinations like Thailand and India currently lead the sector, Lithuania possesses the attributes required to emerge as a

strong contender, including quality healthcare services and competitive pricing. (Baltrūnaitė, 2023) However, without targeted investment in communication strategies aimed at international audiences, Lithuania risks underutilizing its potential in the medical tourism sector (LRT, 2023).

Research problem. The significance of effective communication in medical tourism is crucial for ensuring medical tourist satisfaction and positive healthcare outcomes. However, existing literature lacks comprehensive studies that directly link communication strategies with medical tourist experiences and perceptions of care in the context of medical tourism. Furthermore, there is a need to investigate how effective communication can be leveraged by emerging medical tourism destinations, such as Lithuania?

Subject matter of the research – intercultural communication patterns with medical tourists from Nordic region and British Isles in Lithuania.

Research aim – This study aims to investigate the relationship between effective communication and medical tourist experiences in medical tourism in Lithuania.

Research objectives:

1. To review scientific literature on effective cross-culture communication (linguistic and cultural considerations) in medical tourism.
2. To investigate how communication affects medical tourist satisfaction and healthcare outcomes in medical tourism
3. To identify the communication barriers providers, face with international medical tourists from different cultures.
4. To recommend, what communication strategies enhance the medical tourist experience in emerging medical tourism markets like Lithuania

Research methods: scientific literature review, quantitative research survey and descriptive data analysis.

1. Literature review

1.1. The Importance of Intercultural Communication

Globalization has interconnected societies, economies, and cultures, making intercultural communication vital for cooperation and understanding. Advances in technology, particularly the internet and social media, enable instant interaction across cultural boundaries. Effective intercultural communication—defined as the ability to convey and interpret messages between different cultures—is essential in today's global landscape, particularly for multinational businesses. These companies rely on strong international communication to foster partnerships, enhance customer relationships, and drive market growth. (Chen&Starosta, 2018). Intercultural communication is a symbolic, interpretive, transactional and contextual process in which people from different cultures create shared meanings. Other authors further define intercultural communication as the ability to cooperate with people from different cultures, to understand and adapt the communicative message rather than the differences (Gudykunst, Kim 1997). Although intercultural communication is now widespread in more or less almost all aspects of modern society and in various different business spheres due to the ever closer and closer links between different countries and cultures, there are exceptional businesses, usually multinational businesses or those operating on a global scale, in a number of different regions, which are based on successful and purposeful international communication, without which the future of such businesses would not be possible (Griffith, 2002) In an increasingly interdependent world, mastering intercultural communication is crucial for success.

1.2. Intercultural Communication theories

Communication scholars, influenced by research in psychology, view culture as a set of learned, group related perception. Hofstede (1984), defines culture as “the programming the mind”. Hofstede (1984) explains, how these patterns are developed through interactions in social environment and with various groups and individuals. Culture becomes a collective experience because it is shared with people who live in and experience the same social environments (Martin, Nakayama, 2022). Betancourt (2002)

has different opinion, according to him, culture refers to a “socially constructed and historically transmitted pattern of symbols, meaning, premises and rules. Culture is not only experienced as perception and values, and contextual but the concept of culture involves emotions (embodied ethnocentrism) (Betancourt et al., 2022). A more recent approach to culture influenced by cultural studies scholarship, emphasizes the heterogeneity of cultural groups and the often conflictual nature of cultural boundaries (Martin, Nakayama, 2022).

The relationship between culture and communication is complex. A dialectical perspective assumes that culture and communication are interrelated and reciprocal. Cultural groups influence the process by which perception of reality is created and maintained: “All communities in all places at all times manifest their own view of reality in what they do. The entire culture reflects the contemporary model of reality” (Geertz, 2017). Effective communication is crucial in professional intercultural settings, where understanding and adapting to cultural differences is paramount for building medical tourist trust and satisfaction (Kyprianou, 2022). By recognizing these cultural variations, healthcare providers can tailor their communication approaches, thereby enhancing medical tourist experiences and increasing the number of international medical tourists seeking Lithuanian medical services (de Maria Martin et al., 2024)

Intercultural communication scholars are interested identifying these culture differences in perception and behavior and then trying to understand how these differences impact communication between individuals with varying backgrounds.

E.T. Hall's intercultural communication work provides essential insights into high and low context communication styles (Kyprianou, 2022). In this framework, Lithuanians are characterized by a high-context style, where non-verbal cues and personal relationships play a crucial role in conveying meaning. Conversely, the British Isles exhibit a low-context communication style that values clarity and directness. This distinction may foster misunderstandings if not acknowledged, as Lithuanians tend to rely more on implicit communication, while British speakers favour explicit messages. Despite these differences, both cultures exhibit a monochronic approach to time, appreciating punctuality and structured interactions. Understanding these nuances can help healthcare providers bridge the communication gap and foster stronger relationships with their international medical tourists. (Hall, 1966).

G. Hofstede's Cultural Dimensions. Theory further elaborates on intercultural variances by examining six dimensions that influence communication styles and behaviours (Holmes et al., 2013).

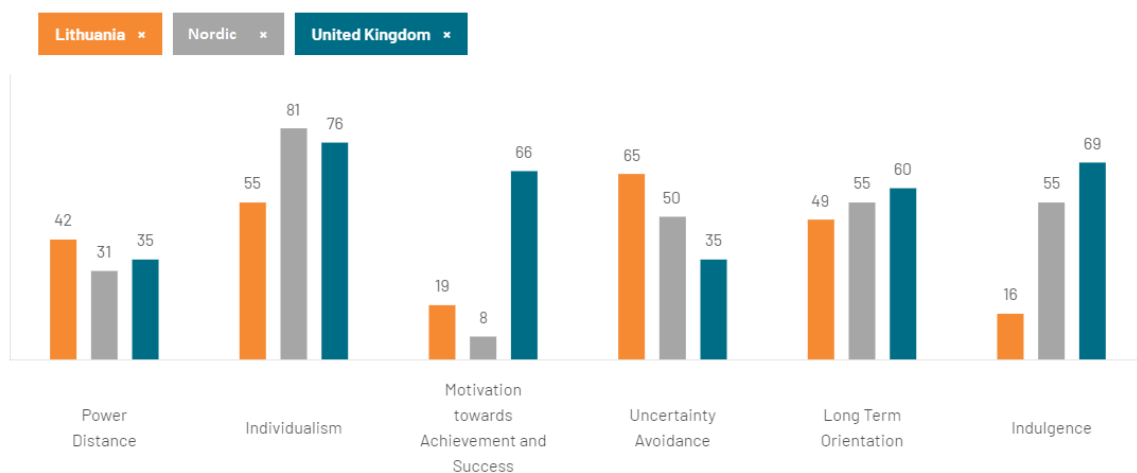

Figure 1. Hofstede’s Culture Dimensions

Source: made by author according to: <https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool>.

Although Lithuania, Nordic countries and the G. Britain are classified as individualistic cultures, a critical distinction lies in the degree of formality and hierarchical attitudes in their communication. Lithuanians and Nordic countries representatives often engage in formal interactions that respect hierarchical structures, while individuals from the British Isles lean towards a more casual and egalitarian communication approach. This disparity is essential for medical professionals to consider, as

it can shape the dynamics of medical tourist-provider interactions. Furthermore, while all cultures demonstrate a pragmatic orientation, the emotional expressions and satisfaction levels differ significantly, with Lithuanians and people from Nordic countries tending to be more reserved compared to their British counterparts who actively express emotions and seek personal fulfilment (The Culture Factor, 2024).

H. Giles' theory of accommodation (2016) offers additional perspectives on effective communication by emphasizing the importance of linguistic adaptation in intercultural interactions (Poornima & Subramanian, 2024). The concepts of convergence and divergence elucidate how language styles can either harmonize or create distance between speakers. For successful communication between Lithuanians and people from the G. Britain, healthcare providers can leverage the insights gathered from Hall's and Hofstede's classifications. By consciously adapting their communication styles to resonate with the medical tourist's cultural background, medical professionals can ensure a more harmonious and effective dialogue, fostering a sense of trust and understanding during the healthcare experience (Poornima & Subramanian, 2024).

In summary, understanding the intercultural communication styles between Lithuanians and people Nordic countries and G.Britian is crucial for medical tourism specialists aiming to enhance medical tourist satisfaction and increase the influx of international medical tourists. By integrating Hall's high-context and low-context communication frameworks, Hofstede's cultural dimensions, and Giles' accommodation theory, healthcare providers can develop nuanced strategies that respect cultural differences. Such addictiveness not only improves clarity and connection between providers and medical tourists but also positions healthcare institutions to thrive in an increasingly globalized medical market, ultimately leading to better outcomes and sustainable growth within the medical tourism sector.

1.3. The Evolution and Impact of Medical Tourism

Medical tourism is actually a relatively new concept, but it has been around since ancient times "when pilgrims from the Mediterranean region travelled to a small area in the Sardonian Gulf called Epidaurus to visit the shrine of Asclepius, the God of healing" (Rai, 2014). With the advent of modern transportation and telecommunications, the phenomenon has evolved significantly, allowing individuals to seek medical care across international borders more easily than ever before (Harsh, 2024). Medical tourism not only offers medical tourists options for procedures that may be more affordable or accessible elsewhere, but it also presents a unique opportunity for healthcare systems around the world to participate in a competitive and growing market (Chiarenza, 2012)

Medical tourism is now described in the academic literature as the process of "travelling to a foreign country to seek medical attention" (Hong, 2016), or when "crossing national borders to improve one's health" (Crooks et al., 2010). Foreign medical tourists travelling to other countries to access the medical services they need or want often face a variety of cultural, linguistic, and logistical challenges, which can be facilitated or, conversely, accentuated by the quality of communication. Communication in this field takes place in several contexts and consists of interactions at all stages of the medical tourism process. The communicative actions and behaviours associated with each stage demonstrate the fundamental role of interpersonal, intercultural, organisational, mass, and digital communication for both medical tourists and providers (Mason, 2023). Medical tourism is closely linked to globalisation, and globalisation plays an important role in the growth and dynamics of the medical tourism industry.

For businesses offering international health services, cultural competence in healthcare must be a priority. Cultural competence in health can be defined as the ability of hospitals or clinics to provide care to medical tourists with different values, beliefs, and behaviours, including tailoring services to meet medical tourists' social, cultural, and linguistic needs (Betancourt et al., 2002). Cultural competence is particularly important in the context of medical tourism, where medical tourists from diverse cultural backgrounds travel to receive healthcare services far from their homes. Cultural sensitivity and awareness in communication remove barriers, reduce the likelihood of errors, and ensure better outcomes. According to the National Centre for Cultural Competence, "Cultural competence requires that healthcare providers and their staff are able to appreciate diversity, conduct self-assessment, manage the dynamics of difference, acquire and institutionalize cultural knowledge, and adapt to diversity and culture in the contexts of the individuals and communities served" (Medical Tourism Magazine, 2023).

2. Methodology

Research Methodology. This study employs quantitative research method. The quantitative aspect focuses on structured, closed-ended questions from medical tourist experience questionnaires, while the qualitative component delves into customer comments to uncover deeper insights regarding international communication perceived by medical tourists at Beauty & Aesthetics clinic (which doesn't want to disclose its name) in Lithuania. This mixed-method approach is chosen to gain a more comprehensive understanding of how communication quality influences medical tourists' decision-making and overall experience.

Research Problem. The primary research problem addressed in this study is understanding how international communication is perceived by international medical tourists at Beauty & Aesthetics Clinic. The research seeks to explore the influence of this communication on medical tourists' decision-making and their satisfaction with the services provided. It recognizes the importance of effective communication in medical tourism, where medical tourists often consider various factors such as cost, quality, and cultural sensitivity before making healthcare choices abroad.

Aim and Objectives. The aim of this research is to analyze the role of communication in the experiences of medical tourists undergoing plastic surgery at Beauty & Aesthetics Clinic. The specific objectives include:

1. Evaluating how clarity, speed, and cultural sensitivity of communication impact medical tourist satisfaction and decision-making.
2. Understanding customer perceptions of the communication received during the planning phase of their surgical procedures.
3. Identifying communication strategies for improvement based on qualitative analysis of medical tourists' comments.

Research Instrument The primary research instrument used in this study is a preoperative questionnaire consisting of 15 questions. This questionnaire, sent to medical tourists before their scheduled plastic surgery, consists of various closed-ended questions including single-answer, multiple-choice, and Likert scale questions. Additionally, an open-ended comment section allows medical tourists to provide qualitative feedback regarding their experience and communication with the clinic.

Sample Size. The sample size for this research comprises 194 respondents (with margin error 6.5%) who completed the preoperative questionnaire during the months of August- September, 2024. The population being discussed consists of approximately 1,500 patients yearly from the Nordic countries and Great Britain. This sample focuses on the plastic surgery department, which has the highest number of medical tourists, thus providing a more representative data set for the study.

Research Organisation. The study focuses exclusively on Beauty & Aesthetics Clinic in Lithuania that specializes in medical tourism, particularly in the area of plastic surgery. The organisation caters to international medical tourists, providing insights into the unique challenges and considerations in communication within this sector.

Research Ethics. Data collection meets ethical requirements by ensuring informed consent, protecting participant privacy, and promoting transparency throughout the research process. Informed consent entails fully informing participants about the nature, purpose, and potential risks of the study, allowing them to voluntarily agree to participate. Privacy protection involves safeguarding personal information and ensuring that data is anonymized or securely stored to prevent unauthorized access. Additionally, transparency is upheld by clearly communicating how the data will be used, analyzing its implications, and disseminating findings responsibly.

3. Research results

This empirical study employs a mixed-methods approach, integrating quantitative with qualitative analyses to quantify and contextualize the experiences of medical tourism patients when interacting with a foreign clinic. The quantitative component utilized a structured pre-operative survey, designed to gather measurable data on various facets of the patient experience, including communication at different stages of the process.

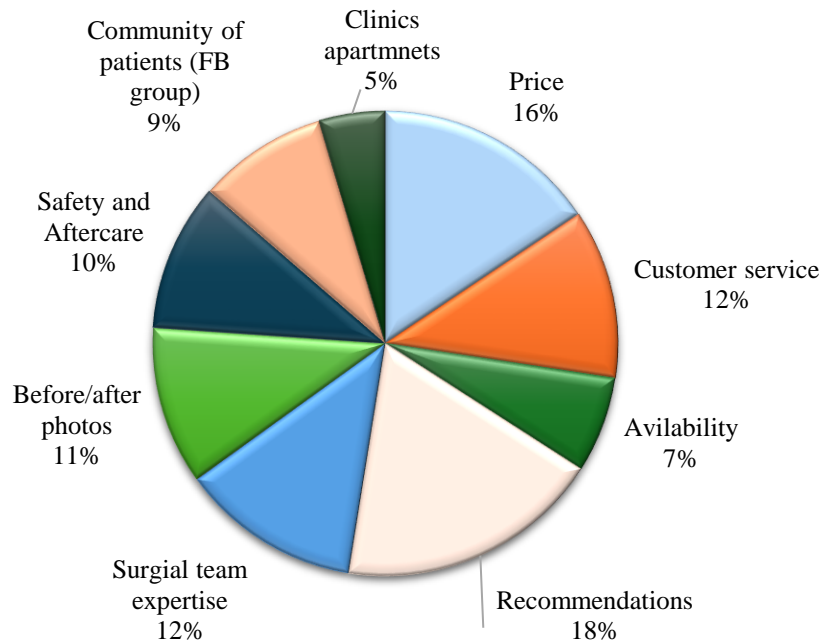

Figure 2. Importance of Communication in the Choice of Medical Tourism

Figure 2 illustrates respondents' answers to a key question regarding their reasons for selecting a foreign clinic for treatment. Among 194 participants, 18% respondents identified recommendations, 16% price, 12% customer service and as a significant factors. Customer service accounted for 12% of all responses, underscoring its importance in the decision-making process for patients. Comparison of Factors Interestingly, other factors, such as price, before-after photographs, and the presence of a patient community on social media platforms, garnered more mentions than customer service. Thus, while communication plays a critical role, it is part of a broader set of influencing factors that patients consider before opting for medical tourism.

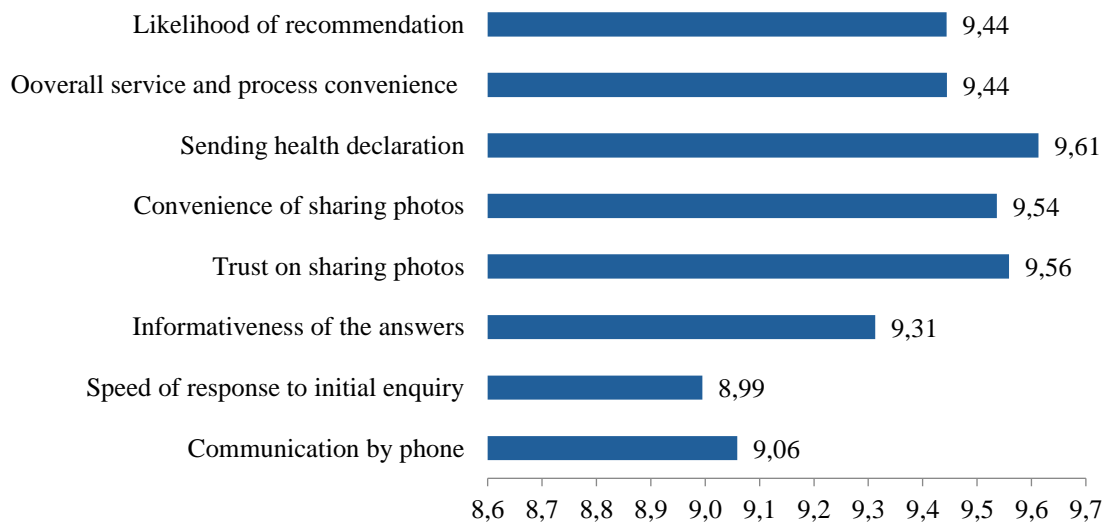

Figure 3. Effectiveness of Communication and Trust

Figure 3 indicates a high level of satisfaction among respondents regarding various aspects of a communication with patients—likely related to a healthcare or digital platform, given the mention of health declarations and photo sharing. The ratings range from approximately 8.99 to 9.61, with all scores being above 8. This demonstrates that users generally find the service very satisfactory across all dimensions evaluated. Key Strengths: Trust on Sharing Photos (9.56): This high score suggests that users

feel secure when sharing photos through the service. Trust is critical in healthcare-related services, particularly regarding sensitive information. Sending Health Declaration (9.61): This is the highest score, highlighting that the users not only comply with requirements but also find the process straightforward and efficient. Informativeness of the Answers (9.31): Users feel adequately informed by the responses they receive, which can enhance their trust and overall experience Overall Service and Process Convenience (9.44): This score implies that the process is seen as streamlined and efficient, contributing to a positive user experience.

Likelihood of Recommendation (9.44): This suggests a strong endorsement from users, indicating that they would recommend the service to others, which is a powerful indicator of customer loyalty and satisfaction. Areas for Continuous Improvement: There might be opportunities for fine-tuning certain services, such as enhancing response speed (8.99) even further or ensuring that the communication remains consistently high-quality.

Analysis of Patients' Comments on Clinic Communication. Even 131 out of 194 patients (67.53%) provided comments explaining their likelihood to recommend the clinic. Analysis of these comments revealed that a notable 77.01% were positive. The positive aspects of communication in the clinic are highlighted by several key factors that enhance patient experience. Many patients expressing appreciation for prompt answers to inquiries. Clear and informative communication established trust, as patients feel well-informed about procedures, pricing, and pre-surgery requirements. Additionally, the personalized service provided by staff fosters a sense of individual attention, with numerous patients remarking on the helpfulness and support they receive. This supportive atmosphere is particularly crucial in the medical tourism context, where patients may experience anxiety; encouraging phrases like “reassurance of the doctors” enhance feelings of safety. The utilization of technology and social media, such as Facebook groups, offers informative and reassuring insights into real patient experiences. Furthermore, professionalism and transparency are evident in the clear pricing and absence of aggressive sales tactics, which helps patients feel respected and valued. Lastly, a strong commitment to aftercare is reflected in the attention given to post-operative support, indicating that the clinic prioritizes patient well-being long after surgeries are completed. However, 32, 99% patients have identified several negative aspects of communication related to their surgical experiences, including delays in receiving critical responses, which can erode confidence in the process. Many expressed disappointment over the lack of specific information, such as before and after photos for intimate surgeries, revealing a intercultural communication gap that impacts decision-making. There is also a demand for clearer timelines and processes, as some patients reported having to repeatedly inquire about pricing. Additionally, anxiety surrounding readiness for surgery due to medical evaluations highlights the necessity for continuous communication to manage expectations. Furthermore, concerns raised in public forums regarding serious complications illustrate the importance of clinics addressing negative feedback proactively to foster transparency and maintain a supportive community. Overall, the empirical results indicate that effective communication greatly influences the patient experience in medical tourism. The communication of personal of the clinic is largely viewed as commendable, with many patients expressing satisfaction with responsiveness, clarity, and personal care. However, there are identifiable areas for improvement. Enhancing timeliness in responses, providing specific information where expectations are not met, and addressing public concerns proactively will further elevate the patient experience. Establishing a framework for consistent, empathetic communication—especially around anticipated anxieties—will help cultivate the trust and comfort patients seek when embarking on medical tourism.

4. Discussion

By commenting the in terms of **intercultural communication style**, from the findings of this research we can state, that Lithuanians generally prefer directness and clarity in their communication style, favoring straightforward expressions and assertiveness, which aligns with Hofstede’s (1985) dimensions that characterize Lithuania as a high individualism society. While Lithuanians demonstrate respect and professionalism, their direct approach stands in stark contrast to the more reserved communication styles found in Scandinavian countries, where indirect discourse and consensus are often

prioritized. In these cultures, emotional expressions tend to be understated, reflecting a societal inclination toward egalitarian values. In comparison, British communication emphasizes politeness and tact, often characterized by indirectness that can obscure direct requests or complaints. These diverse communication styles can complicate the exchange of vital healthcare information and impact the overall patient experience. Hall's theory (1966) of high-context and low-context communication further illuminates these differences. Scandinavians tend to utilize a high-context style, where indirectness is employed to maintain social harmony. In contrast, Lithuanians exhibit low-context communication preferences that prioritize straightforwardness. This divergence in communication styles highlights the need for heightened awareness in healthcare environments to ensure effective transmission of critical information to patients from various cultural backgrounds

Regarding time and timeliness, Lithuania shows a growing emphasis on punctuality and efficiency within professional settings, although variability remains based on individual and organizational norms. Hofstede's (1985) differentiation between monochronic (linear, time-conscious, prioritizing punctuality) and polychronic (more flexible, relationally oriented) cultures becomes evident in this survey. In contrast, Scandinavian countries place a significant premium on punctuality, fostering a culture that demands timely responses and respects time commitments, which is particularly important in healthcare communications. The British perspective on time maintains a balance, valuing punctuality while exhibiting a more flexible approach in social contexts. This divergence in time perception can lead to misunderstandings and unmet expectations among patients seeking care abroad.

When it comes **to handling anxiety and building trust**, there are notable differences as well. According to Gilles' Insights (2016) on empathy, the importance of emotional intelligence and empathy in intercultural communication. Building trust in a healthcare context is foundational, especially as Lithuanians may struggle to voice anxieties despite valuing transparent interactions. In Scandinavian cultures, trust is paramount, and transparent, empathetic communication is expected to cultivate strong patient-provider relationships. Conversely, the British approach to healthcare is often tinged with scepticism, mandating that providers work diligently to build trust through consistency and empathetic engagement.

To navigate these intercultural differences effectively, healthcare providers must focus on several key areas for improvement. Enhancing timeliness is critical, especially for patients from Scandinavian countries, who highly value prompt and direct communication. Additionally, providing specific information and detailed explanations regarding healthcare procedures can help satisfy Lithuanian patients who appreciate thoroughness and clarity. Proactive communication is essential to pre-emptively address potential concerns, particularly for patients anticipating anxieties about their care. Finally, the interplay of directness, empathy, timely responses, and specificity in communications can bridge gaps among diverse patient backgrounds, ultimately improving the medical tourism experience.

Conclusions

1. Intercultural communication has emerged as a crucial aspect of globalization, necessitated by the interconnectedness of societies and cultures. Defined as the ability to convey and interpret messages across different cultures, effective intercultural communication fosters collaboration, enhances relationships with customers, and drives market growth. Scholars highlight that this communication process is symbolic and contextual, emphasizing the need to understand and adapt to cultural differences to establish trust and cooperation. The importance of mastering intercultural communication becomes even more pronounced in the thriving realm of medical tourism, where healthcare providers must navigate varying cultural expectations and communication styles to ensure patient satisfaction and streamline international healthcare interactions. In the realm of intercultural communication theories, various frameworks shed light on the intricate relationship between culture and communication styles. Recognizing the unique communication styles and cultural nuances of different groups allows practitioners to tailor their approaches, thus fostering trust and connection. As medical tourism continues to grow, institutions that prioritize effective intercultural communication and cultural competence are better positioned to succeed, ensuring positive outcomes for both healthcare providers and international medical tourists.

2. The research highlights the essential role of communication in enhancing medical tourist satisfaction and healthcare outcomes. Participants emphasized customer service as a key factor in choosing a medical tourism clinic, with communication being a crucial aspect of this service. Respondents particularly valued effective verbal communication, indicating that it contributes significantly to positive patient experiences. Furthermore, timely email responses were deemed important, especially among patients from cultures that prioritize punctuality, which reinforces the need for swift interaction to build trust and satisfaction. Qualitative feedback supports these insights, with many comments praising positive communication experiences. Overall, the findings suggest that improving communication can enhance patient satisfaction and potentially lead to better healthcare outcomes in medical tourism.

3. Despite the positive feedback regarding communication, there are inherent challenges that providers may face when interacting with international medical tourists from diverse cultural backgrounds. The research indicates notable communication differences between cultures, such as the more formal communication style preferred by Lithuanians and patients from Nordic countries compared to the more ambiguous approach common in the British Isles. These disparities may result in misunderstandings or misinterpretations during provider-patient interactions.

4. To enhance the medical tourist experience in emerging markets like Lithuania, medical clinics should implement several communication strategies: provide cultural competence training for staff to understand diverse patient backgrounds, adopt clear and structured communication methods to convey medical information effectively, utilize technology such as multilingual chatbots for better communication, employ empathetic communication techniques to build trust, empathy, timely responses, and specificity in communications, could establish a feedback mechanism for continuous improvement based on patient input, and create online communities for past and potential patients to share experiences and foster connection.

References

1. Baltrūnaitė, A. (2023, March 9). Medical tourism in Lithuania: a threat to Lithuanians to go without treatment or an opportunity to enrich the whole country? Alfa.lt; NEWS CENTRE. <https://www.alfa.lt/verslas/verslo-naujienos/medicininis-turizmas-lietuvoje-gresme-lietuviams-likti-be-gydymo-ar-galimybe-praturteti-visai-valstybei/282836/>
2. Betancourt, J., Green, A., & Carrillo, J. (2002). Cultural competence in health care: emerging frameworks and practical approaches.
3. Chen, G.-M., & Starosta, W. J. (1998). A review of the concept of intercultural awareness. 27-54. <https://core.ac.uk/reader/56699010>
4. Chiarenza, A. (2012) *Developments in the concept of 'cultural competence'*. In *Inequalities in Health Care for Migrants and Ethnic Minorities*; Ingleby, D., Chiarenza, A., Devillé, W., Kotsioni, I., Eds.; Garant: Antwerp, Belgium, 2012; pp. 66–81
5. Crooks, V. A., Kingsbury, P., Snyder, J., & Johnston, R. (2010). What is known about the patient's experience of medical tourism? A scoping review. *BMC Health Services Research*, 10(1). <https://doi.org/10.1186/1472-6963-10-266>
6. De-María, B.; Topa, G.; López-González, M.A. (2024) Cultural Competence Interventions in European Healthcare: A Scoping Review. *Healthcare* 2024, 12, 1040. <https://doi.org/10.3390/healthcare12101040>.
7. Fortune Business Insights. (2023). Medical Tourism Market. In Fortune Business Insights. <https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/medical-tourism-market-100681>
8. Geertz, C. (2017) *The Interpretation of Cultures : Selected Essays*. 3rd edition New York :Basic Books
9. Gries, P. H., Yue Chiu, C., & Benegal, A. (2022). Globalization and Intercultural Relations. *Oxford Research Encyclopedia of Psychology*, 1–25. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.573>

10. Griffith, D. A. (2002). The role of communication competencies in international business relationship development. *Journal of World Business*, 37(4), 256-265. [https://doi.org/10.1016/s1090-9516\(02\)00092-5](https://doi.org/10.1016/s1090-9516(02)00092-5)
11. Gudykunst, W. B., & Kim, Y. Y. (1997). *Communicating with strangers*. New York: McGraw-Hill.
12. Hall, E. T. (1966). The hidden dimension. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 69(1), 7-9.
13. Harsh N. (2024, February 26). Exploring the Growth and Trends of Medical Tourism Industry. Medium; Medium. <https://medium.com/@narwatharsh01/exploring-the-growth-and-trends-of-medical-tourism-industry-76fe89bcd84e>
14. Hofstede, G. (1984). Cultural Dimensions in Management and Planning. *Asia Pacific Journal of Management*, 1, 81-99. <https://doi.org/10.1007/BF01733682>
15. Holmes, P., Fay, R., Andrews, J., & Attia, M. (2013). Researching multilingually: New theoretical and methodological directions. *International Journal of Applied Linguistics*, 23(3), 285-299. <https://doi.org/10.1111/ijal.12038>
16. Hong, Y. A. (2016). Medical Tourism and Telemedicine: A New Frontier of an Old Business. *Journal of Medical Internet Research*, 18(5). <https://doi.org/10.2196/jmir.5432>
17. Kelly, B. (2023, March 13). Why Is Intercultural Communication Important" Peep Strategy. Peep Strategy. <https://peepstrategy.com/why-is-intercultural-communication-important/>
18. Kyprianou, A. (2022,). Unlocking Hall's Cultural Dimensions: The Secret to Opportunity abroad - Preply Business. Preply.com. <https://preply.com/en/blog/b2b-hall-cultural-dimensions/>
19. Lithuanian Medical Tourism Cluster. (n.d.). Lithuanian Medical Tourism Cluster LITCARE - KlasterLT. ClusterLT. <https://klaster.lt/klateris/lietuvos-medicinos-turizmo-klasteris-litcare/>
20. LRT. (2023, 9 August). Medical tourism in Lithuania: great potential, but different priorities. Lrt.lt; lrt.lt. <https://www.lrt.lt/naujienos/sveikata/682/2053021/medicinos-turizmas-lietuvoje-potencialas-didelis-bet-prioritetai-kiti>
21. Martin J.N., Nakayama Th. K. (2022) *Intercultural communication in contexts*. Publish. McGraw Hill, p. 481
22. Mason, A. (2023). Medical Tourism and Communication. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.1461>
23. Medical Tourism Magazine. (2023). Cultural Competency and the Medical Travel Patient Experience. www.magazine.medicaltourism.com. <https://www.magazine.medicaltourism.com/article/cultural-competency-and-the-medical-travel-patient-experience>
24. Poornima, A. S., & Subramanian, S. (2024). Fostering Global Wellness: Harnessing Social Media to Enhance Cross-Cultural Trust to propel Medical Tourism Ensuring Economic Growth. *European Conference on Social Media*, 11(1), 216-224. <https://doi.org/10.34190/ecsm.11.1.2408>
25. Purba, A. R. (2021, November 8). The Effects of Globalization on International Communication in the World Business. *Papers.ssrn.com*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3962731
26. Rai, A. (2014). Globalization and Medical Tourism: A Spatial Study. *Indian Journal of Spatial Science*, 5, 14-23. https://www.researchgate.net/publication/313247973_Globalization_and_Medical_Tourism_A_Spatial_Study
27. The Culture Factor (2024). Country comparison tool. Theculturefactor.com. <https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool?countries=ireland%2Clithuania%2Cunited+kingdom>
28. Tolga Gül, Ahmet Değirmencioglu, Benay Bulut, Erhan Dağ, Yusuf Baştürk, & Mehmet Dagli. (2022). Health Service Quality and Patient Communication In Medical Tourism. *Journal of Tourismology*, 8(1), 115-137. <https://doi.org/10.26650/jot.2022.8.1.1059252>

*Dr. Miglė Eleonora Černikovaitė
Vilniaus Kolegija*

Santrauka

Globaliam kontekste komunikacija įgauna itin svarbų vaidmenį, užtikrindama sklandų keitimąsi informacija įvairiose kalbinėse ir kultūrinėse srityse. Tikslinga bei aiški komunikacija padeda išvengti galimų nesusipratimų, skatina bendradarbiavimą ir stiprina ryšius tarp skirtingų kultūrų atstovų. Todėl svarbu, kad tarptautinės komunikacijos pagrindas būtų grindžiamas abipuse pagarba ir supratimu. Veiksmingas bendravimas yra ypač reikšmingas tarptautinėje ir daugiakultūrinėje aplinkoje, kaip sparčiai augančiame medicinos turizmo sektoriuje. Aiškios bendravimo strategijos padeda įveikti kalbinius ir kultūrinius barjerus, skatina bendradarbiavimą ir kuria santykius, kuriuose gerbiami skirtingi požiūriai.

Medicinos turizmo sektorius, kuris, kaip prognozuojama, išaugs nuo 13,13 mlrd. JAV dolerių 2021 m. iki 53,51 mlrd. dolerių 2025 m., reikalauja veiksmingo bendravimo koordinuojant sveikatos priežiūrą ir logistiką. Pirmaujančios šalys šiame sektoriuje yra Tailandas, Indija ir Turkija, tačiau Lietuva taip pat turi potencialo dėl kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų ir konkurencingų kainų. Vis dėlto Lietuva susiduria su iššūkiais, tokiais kaip nepakankama vyriausybės parama ir kultūriniai bendravimo barjerai, kurie stabdo jos augimą. Tad bendradarbiavimas ir efektyvus komunikavimas yra būtini siekiant užtikrinti, kad Lietuva pasinaudotų medicinos turizmo galimybėmis ir sustiprintų savo pozicijas globalioje rinkoje.

Šio tyrimo tikslas – ištirti tarpkultūrinės komunikacijos poveikį medicininio turizmo pacientų iš Skandinavijos ir D. Britanijos sprendimų priėmimo procesams ir patirčiai. Tyrimometodologija: tyrime taikytas trijų krypčių metodas, siekiant ištirti bendravimo įtaką medicinos turizmo pacientų sprendimų priėmimui ir patirčiai. Pirma, pacientams suskirstyti pasitelktos įvairių mokslininkų nustatytos bendravimo ir kultūrinės klasifikacijos. Antra, buvo atlikta anoniminė pacientų apklausa, siekiant įvertinti jų požiūrį į medicinos organizacijos vykdomą komunikaciją. Trečia, išanalizuoti apklausos duomenys taikant aprašomosios statistikos analizės metodus, siekiant nustatyti, kokią įtaką bendravimas turėjo pacientų patirčiai ir paslaugų vertinimui. Tyrimas parodė, kad veiksmingas tarpkultūrinis bendravimas yra labai svarbus siekiant užtikrinti teigiamą pacientų patirtį ir daro didelę įtaką organizacijos paslaugų vertinimui. Tyrimo išvadose pabrėžiama, jog veikiant globalizacijos sąlygomis, būtinybė pripažinti ir gerbti kultūrinius skirtumus bendraujant skirtingose kultūrose, o tai yra ypač svarbus aspektas medicinos srityje. Šiomis aplinkybėmis, sveikatos priežiūros paslaugų teikėjai turi sumaniai orientuotis įvairiuose kultūrinuose lūkesčiuose ir bendravimo stiliuose, kad užtikrintų pacientų pasitenkinimą ir optimizuotų tarptautinį sveikatos priežiūros paslaugų teikimą. Veiksmingą tarpkultūrinę komunikaciją galima apibrėžti kaip gebėjimą perduoti ir interpretuoti pranešimus skirtingose kultūrose, kas stiprina savitarpio pasitikėjimą ir santykius su klientais. Šis procesas yra ir simbolinis, ir kontekstinis, todėl, norint sukurti pasitikėjimą ir bendradarbiavimą, reikia suprasti kultūrinius skirtumus. Šiomis aplinkybėmis Skandinavijos ir D. Britanijos salų medicinos turistų tyrimas parodė, kad bendravimas yra esminis veiksnys, padedantis didinti medicinos turistų pasitenkinimą ir sveikatos priežiūros rezultatus. Dalyviai nurodė, kad ypač vertinamas veiksmingas žodinis bendravimas ir savalaikis atsakinėjimas elektroniniu paštu. Tačiau tyrime taip pat nustatyti iššūkiai, susiję su skirtingais kultūriniais bendravimo stiliais. Norint pagerinti medicinos turistų patirtį Lietuvoje, grožio ir estetikos klinikos turėtų įgyvendinti kelias svarbias komunikacijos strategijas. Pirmiausia, būtina rengti kultūrinės kompetencijos mokymus darbuotojams, kad jie geriau suprastų įvairių kultūrų pacientus. Taip pat turėtų būti taikomi aiškūs ir struktūrizuoti komunikacijos metodai, leidžiantys veiksmingai perduoti medicininę informaciją. Šiuolaikinės technologijos, tokios kaip daugiakalbiai pokalbių robotai, taip pat galėtų pagerinti bendravimą. Empatiškas bendravimas, savalaikiai atsakymai ir konkretumas bendraujant, padėtų stiprinti pasitikėjimą, o grįžtamojo ryšio mechanizmas leistų nuolat tobulinti paslaugas atsižvelgiant į pacientų nuomonę. Galiausiai, kuriant internetines bendruomenes, buvę ir potencialūs pacientai galėtų dalytis patirtimi ir palaikyti ryšį.

Pagrindiniai žodžiai: Efektyvi komunikacija, medicinos turizmas, tarpkultūriniai santykiai, medicinos turistų patirtis, Lietuva

MOKYTOJŲ KŪRYBIŠKUMO RAIŠKA UGDANT IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKUS VIRTUALIOSE APLINKOSE

Rima Ežerskienė, Rūta Tamašauskienė
Klaipėdos valstybinė kolegija
DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.344>

Anotacija

Šiuolaikinėje visuomenėje mokytojo vaidmuo smarkiai pasikeitė, palyginti su tradicine mokymo samprata. Kūrybiškas mokytojas apibūdinamas kaip nuolatinį geresnių edukacinių sprendimų ieškotojas, padedantis atrasti naujas mokymosi galimybes taikant inovacijas, išnaudojant visas aplinkas – vaikas ugdomas realiame ir virtualiame pasaulyje, įstaigoje ir už jos ribų. Vadovaujantis naujausiuose ikimokyklinį ugdymą reglamentuojančiuose dokumentuose nurodytais reikalavimais, mokytojai didesnę dėmesį turėtų skirti ne tik realių, bet ir virtualių kontekstų kūrimui. Žodis „virtualus“ paprastai apibūdina tariamą reiškinį, kuriuo nors būdu imituojantį tikrovę (pvz., kompiuterio ekrane). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų apraše* (2016) minimaliai buvo užsimenama apie vaikų ugdymą virtualiose aplinkose. Tuo tarpu vadovaujantis *Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse* (2023) nurodytais reikalavimais, mokytojai didesnę dėmesį skiria ne tik realių, bet ir virtualių kontekstų kūrimui. Kyla klausimų, kuo svarbus ir kaip reiškiasi mokytojų kūrybiškumas, organizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikams skirtas veiklas virtualiose aplinkose? Kuo pasižymi mokytojų kūrybiškumas ugdymo turinio plėtotės kontekste? Kaip pasireiškia ikimokyklinio ugdymo mokytojų kūrybiškumas, taikant virtualias aplinkas, suvokiant jų privalumus ir įveikiant iššūkius, kylančius ugdymo procese? Taikyti tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizės, focus grupės ir turinio (content) analizės metodai. Tyrimo metu nustatyta, jog kūrybiško mokytojo iniciatyvumas reiškiasi virtualias aplinkas panaudojant kaip vaikus motyvuojantį veiklai, tiriamojo pobūdžio veiklai ir kiekvieno vaiko poreikius atliepiantį veiksnį. Siekiant įveikti ribotų techninių išteklių, techninių kliūčių ir pačios veiklos organizavimo iššūkius, mokytojų kūrybiškumas reiškiasi intelektiniu smalsumu, iniciatyvumu bei netradicinių problemos sprendimo būdų paieška.

Pagrindiniai žodžiai: kūrybiškumas, ikimokyklinio amžiaus vaikai, virtualios aplinkos.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikinėje visuomenėje mokytojo vaidmuo smarkiai pasikeitė, palyginti su tradicine mokymo samprata. Anksčiau mokytojas buvo pagrindinis žinių šaltinis, autoritetinga figūra, perduodanti informaciją. Tačiau technologijų plėtra ir informacijos prieinamumas, kintantys vaikų poreikiai, ugdytinio ir paties ugdymo sampratos kaita pakeitė šią paradigmą. Šiuolaikinė mokslo ir technologijų pažanga reikalauja, kad mokytojas būtų kūrybiškas, gebėtų laisvai mąstyti, perteikti vaikams mokslo pasiekimus ir, galiausiai, mokyti kūrybiško mąstymo, tiriamojo darbo (Shermukhammadov, 2022).

Kožuh (2018) kūrybišką mokytoją apibūdina kaip nuolatinį geresnių edukacinių sprendimų ieškotoją, padedantį atrasti naujų mokymosi galimybių ir metantį iššūkių iki šiol priimtoms ugdymo prielaidoms. Pagrindinis mokytojų kūrybiškumo bruožas yra gebėjimas ieškoti skirtingų tos pačios problemos sprendimo būdų. Šią mintį papildė Budnyk ir kt. (2021) teiginys, kad kūrybiškam mokytojui būdingas originalių idėjų generavimas ir netradicinis iššūkių įveikimas. Profesinis kūrybiškumas pasireiškia kūrybinės aplinkos mokykloje modeliavimu, profesinės laisvės jausmu, stereotipinės sampratos apie mokytojo profesiją įveikimu, nestandartiniu požiūriu į ugdymo proceso modeliavimą, bei kūrybinės saviugdės siekimu.

Siekdamas efektyvaus žinių perdavimo ir kompetencijų formavimo, mokytojas turi parodyti kūrybinę iniciatyvą, rinkdamasis inovatyvias darbo formas ir metodus, remdamasis tam tikrais kriterijais, leidžiančiais spręsti apie vienos ar kitos naujovės efektyvumą, sukurti tinkamą atmosferą kūrybiškai, ieškančiai, novatoriškai veiklai. Todėl mokytojo kūrybinė veikla tampa pagrindine švietimo modernizavimo reformų įgyvendinimo sąlyga (Niemtchenko ir kt., 2023).

Ikimokyklinio ugdymo metodinėse rekomendacijose (2015) akcentuojamas ugdymo integralumas, t. y. ugdymas vyksta ne tik uždaroje erdvėje – grupėje, bet ir išnaudojant visas kitas galimybes – vaikas ugdomas realiame ir virtualiame pasaulyje, įstaigoje ir už jos ribų.

Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse (2023) išskiriama aktuali nauja ugdymo(si) aplinkos modeliavimo kryptis – vaikų ugdymo(si) kontekstų kūrimas. Dokumente pateikiami aštuoni mokymosi kontekstai, kurių vienas yra realių ir virtualių aplinkų kontekstas. Šio konteksto paskirtis – papildyti ir

praplėsti realybės kontekstus alternatyviomis skaitmeninėmis galimybėmis patirti ir pažinti, plėtoti vaikų skaitmeninį sumanumą, informacinį mąstymą. Niemtchenko ir kt. (2023) teigia, jog šiuolaikinių informacinių technologijų naudojimas kokybiškai veikia mokytojo profesinę veiklą.

Šiandien ypač dažnai vartojamas žodis „virtualus“ [lot. *virtualis*] intuityviai gana gerai suprantamas, nes paprastai apibūdina tariamą reiškinių, kuriuo nors būdu imituojantį tikrovę (pvz., kompiuterio ekrane) (Balbieris ir kt., 2005).

Temos naujumas. Apie ikimokyklinio ugdymo mokytojo kūrybiškumo svarbą rašė Girdzijauskienė ir Jautakytė (2016), Budnyk ir kt. (2021), Kettler ir kt. (2018), Kožuh (2018), Shermukhammadov (2022), Wati ir kt. (2024) ir kt. Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo galimybes virtualiose aplinkose tyrė Aydoğdu ir Kelpšienė (2021), Cordes ir Miller (2000), Dagla ir Roussou (2018), Fan ir kt. (2020), Hsin ir kt. (2014), Jusienė (2017), Lorusso ir kt. (2020), Masmuzidin ir Aziz (2018) ir kt., tačiau apie mokytojo kūrybiškumo raišką ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus virtualiose aplinkose, duomenų trūksta.

Tyrimo problema. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų apraše* (2016) minimaliai buvo užsimenama apie vaikų ugdymą virtualiose aplinkose. Tuo tarpu vadovaujantis *Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse* (2023) nurodytais reikalavimais, mokytojai didesnę dėmesį skiria ne tik realių, bet ir virtualių kontekstų kūrimui. Kyla klausimų, kuo svarbus ir kaip reiškiasi mokytojų kūrybiškumas, organizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikams skirtas veiklas virtualiose aplinkose? Kuo pasižymi mokytojų kūrybiškumas ugdymo turinio plėtotės kontekste? Kaip pasireiškia ikimokyklinio ugdymo mokytojų kūrybiškumas, taikant virtualias aplinkas, suvokiant jų privalumus ir įveikiant iššūkius, kylančius ugdymo procese?

Tyrimo objektas – mokytojų kūrybiškumo raiška.

Tikslas – išanalizuoti mokytojų kūrybiškumo raišką, ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus virtualiose aplinkose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti ikimokyklinio ugdymo mokytojų kūrybiškumo raišką ugdymo procese.
2. Išnagrinėti mokytojų kūrybiškumo raišką taikant virtualias aplinkas ugdymo turinio plėtotės kontekste.
3. Ištirti mokytojų kūrybiškumo raišką atskleidžiant virtualių aplinkų privalumus ir kylančius iššūkius.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizės, focus grupės ir turinio (content) analizės metodai.

1. Mokytojų kūrybiškumo raiškos, ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus virtualiose aplinkose, teorinė analizė

1.1. Ikimokyklinio ugdymo mokytojų kūrybiškumo svarba ir raiška ugdymo procese

Kūrybiškumas suprantamas kaip tam tikra specifinė žmogaus savybė pamatyti ar sugalvoti greičiau ar kitaip, efektyviau nei įprasta, lengvai ir netipiškai spręsti kylančias problemas. Tai gebėjimas iškelti naujas idėjas, savarankiškai mąstyti, greitai orientuotis esant sudėtingai situacijai. Daugybė literatūros šaltinių ir autorių nurodo, kad ši sąvoka yra suvokiama ir apibrėžiama labai skirtingai. Kūrybiškumas – tai įrankis, pritaikomas visiems mokymo ir mokymosi veiksmams, derinant informacijos paieškas su patirtimis grupėje. Greitos informacijos amžiuje mokytojams būtina kelti kvalifikaciją, siekiant prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios aplinkos (Mokytojo vadovas, 2018). Kūrybišką mokytoją apibūdina atvirumas, mąstymo originalumas, tolerancija, darbštumas, užsispyrimas, iniciatyva, stereotipų vengimas, aukšta saviorganizacija, dėmesio koncentracija, didelis jautrumas bei pastabumas, sumanumas ir fantazija, ateities numatymas bei savo srities žinios (Girdzijauskienė, Jautakytė, 2016).

Ir mokykloje, ir ikimokyklinio ugdymo įstaigoje mokytojui labai svarbu skirtingais metodais, pasitelkiant skirtingose aplinkose vis kitas inovacijas, ugdytis ar plėtoti įvairius gebėjimus. Kuo mokytojo ugdymo patirtis bus įvairesnė, kuo daugiau mokymo(si) metodų, būdų, priemonių bus išbandęs pats ir kūrybiškai pritaikęs savo darbe, tuo kuriamos ugdymo veiklos taps patrauklesnės ir labiau sudomins vaikus bei padės jiems įsitraukti į šiuos procesus (Saulėnienė, Grikietytė, 2022). Tokiai

autorių minčiai pritaria Jirásek ir Sudzina (2020) teigdami, jog atvirumas patirčiai yra tiesiogiai susijęs su kūrybiškumu.

Mokslininkai įvardina kelis veiksmingus elementus, sudarančius kūrybiškumą skatinančią aplinką. Vienas iš tokių faktorių yra mokytojai (Mokytojo vadovas, 2018, Wojciechowska, 2019). Pasak Gulish, Elfstrom (2017), organizuojant kūrybinę veiklą ir siekiant kūrybiško ugdymo, mokytojas turi būti pasirengęs derintis prie kintančių aplinkybių (grupės sudėties, pasirengimo lygio, motyvacijos kitimo, kitų reikalavimų ir t.t.), ir tai ugdymo procesą daro dar sudėtingesniu, o mokytojo darbą atsakingesniu.

Serang ir kt. (2023) tyrimas atskleidė, jog mokytojo kūrybiškumo įtaka jo darbui yra reikšminga ir teigiama. Vadinasi, ateityje bus daugiau dėmesio skiriama paties mokytojo kūrybiškumo ugdymui. Minkštieji įgūdžiai turi teigiamą ir reikšmingą poveikį mokytojo darbui, kurį lemia jo kūrybiškumas. Mokytojas daro didžiausią įtaką kurdamas kokybišką ugdymo procesą. Wati ir kt. (2024) nustatė, jog mokytojo kūrybiškumas ir mokytojo kompetencija yra tarpusavyje susiję. Tai reiškia, kad, padidėjus mokytojų kūrybiškumui, kyla ir mokytojų kompetencija, o tuo pačiu gerėja vaikų ugdymo kokybė.

Kad mokytojai įvairaus amžiaus ugdytinius mokytų kūrybiškai, turi būti pakankamai prieinami profesiniai mokymai ir kitos pagalbos funkcijos. Tai apima aiškią misiją ir viziją, nuolatinį profesinį tobulėjimą, įsitikinusių patenkintus darbuotojus, pakankamas patalpas ir bendradarbiavimui saugią mokyklos atmosferą, palaikančią kūrybiškumą (Wadaani, 2015). Ši požiūrį apie nuolatinį mokytojų tobulėjimą patvirtina ir Ahmad ir Othman (2020), teigdami, jog mokytojams turi būti suteikiama visa informacija ir naujausios žinios apie įdomaus mokymo(si) praktiką.

Suharyatia ir kt. (2019) tyrimo rezultatai parodė ryšį tarp mokytojo kūrybiškumo ir mokytojo pedagoginės kompetencijos. Tobulėjant mokytojų pedagoginei kompetencijai, intensyviau atsiskleidžia mokytojų kūrybiškumas. Ugdymo procese reikalingas mokytojų gebėjimas įvaldyti įvairias technologijas, taip pat ir skaitmeninį raštingumą.

Kūrybiškam ikimokyklinio ugdymo mokytojui būdingos tokios asmenybės savybės kaip atvirumas, originalumas, iniciatyva, stereotipų vengimas, aukšta saviorganizacija, dėmesio koncentracija, jautrumas, taip pat pastabumas, sumanumas ir fantazija, ateities numatymas bei savo srities žinios. Mokytojo kūrybiškumas tiesiogiai susijęs su jo kompetencijomis. Tik nuolatinis tobulėjimas kintančių aplinkybių (technologijų) kontekste mokytojui leidžia kokybiškai ugdyti vaikus. Mokytojo kūrybiškumo raiška yra viena iš ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiško ugdymo sąlygų.

1.2. Mokytojų kūrybiškumo raiška taikant virtualias aplinkas ugdymo turinio plėtotės kontekste

Vadovaujantis pagrindiniais konstruktyvizmo principais, virtualių aplinkų naudojimas yra tinkamas ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo procese. Konstruktyvistine mokymosi teorija grindžiamas mokymas pabrėžia, kad dėmesio centre yra vaikas, jo patirtis, veikla, interesai ir motyvacija. Vadovaujantis socialinio konstruktyvizmo samprata, ugdymas suprantamas kaip socialinis procesas, o aplinka, kurioje jis vyksta – ugdymosi šaltiniu. Ugdytojas negali daryti tiesioginio poveikio besimokančiajam. Tačiau gali keisti pačią ugdymosi aplinką, taip darydamas netiesioginį poveikį pačiam ugdymo procesui. Todėl virtualios ugdymo priemonės gali puikiai papildyti ugdymosi aplinką, padėti ugdytojui be didelių išteklių ją keisti ir integruoti į ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo procesą, praplėsti jų galimybes (Virtualios ikimokyklinio ugdymo aplinkos formavimo pilotinis modelis 2019-2021).

Jei mokytojas turi skaitmeninio raštingumo įgūdžių ir išmano technologijas, tada jis galės ieškoti įdomių mokymosi išteklių virtualioje erdvėje. Jis gali taip pat sukurti įdomias mokymosi priemones ir paversti jas kūrybiškomis bei inovatyviomis (Afrianto, 2018; Lase, 2019). Šiuolaikinės technologijos padeda kurti įvairią didaktinę medžiagą, palengvina darbą su tekstu ir vaizdais (Calavia et al., 2022). Tai skatina ikimokyklinio amžiaus vaikų mokytoją kurti edukacinei veiklai idėjas, jas įgyvendinti, fantazuoti, taikyti įvairius ugdymo(si) būdus.

Analizuojant tinkamo virtualių priemonių naudojimo, ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus, principus pagal NAEYCF (angl. *National Association for the Education of Young Children*) (cit. iš Virtualios ikimokyklinio ugdymo aplinkos formavimo pilotinis modelis 2019-2021) pastebima, jog ypatingas dėmesys skiriamas ugdytojui, kuris turi atrinkti ir įvertinti virtualias priemones, galinčias

papildyti ugdymo programą. Prisimintina, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai neturi kantrybės gilintis į naudojimo instrukcijas, todėl virtuali ugdymosi priemonė turi būti perprantama intuityviai, o įvertinimas ir apdovanojimas už tinkamai atliktą veiklą vaiką turi pasiekti kiekviename veiklos etape (Virtualios ikimokyklinio ugdymo aplinkos formavimo pilotinis modelis 2019-2021).

Ikimokyklinio ugdymo metodinėse rekomendacijose (2015) šiuolaikiniai vaikai vadinami įvairiai – „internetu amžiaus“, Z kartos, skaitmeninių technologijų vaikais ir kt. Jie auga su kompiuteriais, internetu, interaktyviomis lentomis, mobiliaisiais telefonais, fotoaparatais, skaitmeninėmis knygomis bei žaislais. *Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse* (2023) nurodoma, jog viena iš ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų sričių yra skaitmeninis sumanumas – gebėjimas tikslingai naudoti skaitmenines priemones, elementaraus skaitmeninio turinio kūrimas, saugus naudojimas išmaniaisiais įrenginiais, veiksmų sekų naudojimas problemoms spręsti. Vyresni nei 3 metų vaikai, mokytojų padedami, iki 0,5 valandos per dieną praleidžia prie ekranų, naudodamiesi jų amžių atitinkančiomis prasmingomis, ugdymą(si) papildančiomis skaitmeninėmis technologijomis ir skaitmeniniu turiniu (vaizdo įrašais, žaidimais, garsinėmis knygelėmis, ugdomosiomis programėlėmis ir kt.). Vaikams turi būti sudarytos nesudėtingo skaitmeninio turinio kūrimo galimybės (piešimas, fotografavimas, garso ir vaizdo įrašas), kurių metu vaikai atrastų įsitraukdami į įvairias mokytojo paskatintas kūrybines, tyrinėjimo ir judrias veiklas, vykstančias realios ir virtualios aplinkos kontekstuose. Toks procesas įpareigoja mokytoją analizuoti savo ir vaikų veiklą, reflektuoti, interpretuoti, elgtis netradiciškai.

Visų pasiekimų sričių tarpusavio sąsajomis siekiama pažadinti prigimtinių vaikų smalsumą gyvosios gamtos objektams, įdomiems, nematytiems daiktams, robotukams, sekant paskui vaikų domėjimąsi aplinkiniais objektais ir nepasiekiamais (dangaus kūnai, kitų žemynų, praeityje išnykę gyvūnai), plika akimi nematomais objektais ir reiškiniams, kuriuos galima pamatyti per skaitmeninį mikroskopą arba tyrinėti papildytosios (virtualiosios) realybės programėlėmis, atsižvelgiant į vaikų interesus ir poreikius (*Ikimokyklinio ugdymo programos gairės*, 2023), kas skatina mokytoją nuolat apmąstyti savo kūrybines idėjas ir jų pritaikymą vaikų ugdymui bei įvertinti pasirinkimo galimybes.

Mokytojo vaidmens svarbą organizuojant veiklas virtualiose erdvėse tyrė Nikolopoulou (2020). Anot tyrėjos, skaitmeninės technologijos gali padėti mažiems vaikams mokytis, tačiau, kad tai įvyktų, svarbu, kad mokytojai kruopščiai parengtų tinkamas mokymosi užduotis ir pateiktų vaikams, atsižvelgę į vaikų amžių ir gebėjimus. Virtualių priemonių naudojimas nebūtinai lemia geresnius mokymosi rezultatus. Pavyzdžiui, neseniai atliktas tyrimas ikimokyklinio ugdymo įstaigose (Furman ir kt., 2019) neparodė reikšmingo skirtumo tarp planšetiniais kompiuteriais dirbančių grupių ir tų, kuriose mokoma be jų. Taigi siekiant veiksmingesnės skaitmeninių priemonių integracijos akcentuojama mokytojo vaidmens svarba.

Mokytojų gebėjimas ikimokyklinio amžiaus vaikų veiklą analizuoti, reflektuoti, interpretuoti bei vertinti pasirinkimo galimybes yra svarbus skaitmeninių technologijų integravimui ir ugdymo kokybei, nes ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymas virtualiose aplinkose yra pagrįstas konstruktyvistine mokymosi teorija. Visų ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų sričių integracija, organizuojant veiklas virtualiose aplinkose, padeda pasiekti holistinės ugdymo turinio plėtotės. Ugdymo turinio plėtotės kontekste mokytojų kūrybiškumas reiškiasi išvalgumu, gebėjimu elgtis netradiciškai, taikyti įvairius ugdymo būdus, jautrumu, originalumu, spontaniškumu, žaismingumu ir emocionalumu.

1.3. Virtualių aplinkų nauda ir iššūkiai ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo kontekste

Vaikų savivaldį mokymąsi skatinančios skaitmeninės priemonės, įvairiomis vaizdo ir garso įvesties bei išvesties įrangą turinčiomis technologijomis kuriamos galimybės vaikams realioje aplinkoje pamatyti plika akimi nematomus procesus ar reiškinius, perkelti realios aplinkos objektus į skaitmeninę erdvę, tyrinėti taisyklių ir laisvės veikti ribas, spręsti problemas, įveikti iššūkius (*Ikimokyklinio ugdymo programos gairės*, 2023). Peláez ir kt. (2019) nustatė, jog naudojimas naujais technologiniais ištekliais sustiprina mokymo ir mokymosi procesą, tai leidžia ikimokyklinio amžiaus vaikams įgyti daugiau žinių ir geresnių įgūdžių, o skaitmeninių įrenginių naudojimas sudaro galimybę įgyti naujos patirties: leidžiant vaikams veikti patiems, įtraukiant vaikus į aktyvią veiklą, laikantis žaismingumo principo.

Yang ir Tsai (2017) tyrimo metu paaiškėjo, kad mokytojų motyvacija naudoti inovatyvius ugdymo metodus vertinama kaip vidutiniška. Labiausiai tokių metodų taikymą skatina asmeninė motyvacija,

vaikų atsineštos idėjos, informacija internete, taip pat tobulinimosi renginiai, bendravimas su kolegomis, skatinimas iš vadovybės. Kylandios problemos – lėšų trūkumas, didelės vaikų grupės, mažas nekontaktinių valandų skaičius. Tačiau mokytojai pripažįsta, kad naujovės teigiamai veikia bendravimą su tėvais, ugdomų vaikų kompetencijų ir pačių mokytojų tobulėjimą. Pačių mokytojų požiūris ir teigiamų aspektų išvėlgimas technologijose lemia aktyvesnį jų naudojimą. Tai patvirtina įvairių autorių atliktų tyrimų duomenys (Hsin ir kt., 2014; Nikolopoulou, Gialamas, 2015). Mokytojo tobulėjimas priklauso nuo gilaus vaiko dabartinių poreikių supratimo, ugdymosi perspektyvų ir prioritetų, gebėjimo įsisavinti naujas technologijas ir mokyti vaikus siekti bendro tikslo, pasitelkus šiuolaikines skaitmenines priemones (Palamar, 2021).

Anot Xu ir Li (2021) virtualios realybės technologijų taikymas ikimokyklinio ugdymo srityje gali šalinti tradicinio ikimokyklinio ugdymo trūkumus, smarkiai įveikti ikimokyklinio ugdymo mokymo sunkumus ir skatinti vaikų mokymosi iniciatyvą. Aydoğdu ir Kelpšienė (2021) tyrė papildytos realybės technologijų naudojamą ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus. Tyrimo metu buvo nustatyta teigiamas poveikis ankstyvajam raštingumui, kalbos raidai, erdviniams ir meniniams gebėjimams. Papildytos realybės technologijos pagerina ankstyvąjį raštingumą (Masmuzidin ir Aziz, 2018) ir užsienio kalbų mokymą (Fan, Antle ir Warren, 2020). Virtualios realybės technologija ikimokyklinio ugdymo procese didina informacijos įsisavinimo lygį dėl jos pateikimo interaktyvumo, leidžia mokytojams greitai ir paprastai paaiškinti sunkiai įsivaizduojamą mokomąją medžiagą, o vaikams lengvai to išmokyti. Be to, tai skatina kūrybiškumą, didina vaikų pažintinius gebėjimus, padeda ilgiau išlaikyti dėmesį, nes papildyta realybė verčia vaikus žavėtis ir pajusti kažką nepaprasto (Palamar, 2021). Rasalingam ir kt. (2014) atliktas tyrimas atskleidė, jog virtualios realybės technologija yra veiksminga palaikant aukštą motyvacijos ir įsitraukimo lygį ikimokyklinio amžiaus vaikų grupėse. Taip pat ši technologija suteikia galimybę sukurti patrauklią ugdymosi aplinką.

Taikant virtualias priemones ikimokyklinio ugdymo procese galima ugdymą individualizuoti ir diferencijuoti, to pasėkoje ugdymo procesas tampa individualizuotas, dėl to efektyvesnis, suteikiantis vaikui malonesnę ugdymosi patirtį (Virtualios ikimokyklinio ugdymo aplinkos formavimo pilotinis modelis 2019-2021). Lorusso ir kt. (2020) nustatė, jog veiklos pasitelkiant virtualią realybę gali būti pritaikytos atsižvelgiant į individualius vaikų poreikius. Rezultatai rodo, kad sistema gali būti sėkmingai panaudota socialinių gebėjimų ugdymui grupinėje veikloje, tuo pačiu skatinant didesnę įtrauktį ir užkertant kelią izoliacijai, agresijai ar patyčioms. Dagla ir Roussou (2018) nustatė, jog nedrąsūs (tylūs) vaikai, susiduriantys su mokymosi sunkumais dėl prastos socialinės ir ekonominės padėties, aktyviau dalyvauja veiklose, organizuojamose pasitelkiant virtualią realybę.

Vaikai yra smalsūs ir imlūs aplink esančioms technologijoms. Teisingai ir saikingai naudojamos technologijos aplink mus suteikia vaikams puikių mokymosi galimybių (Sudeikienė ir Gaučytė, 2020). Tuo pat metu pastebima, kad ilguoju laikotarpiu perteklinis technologijų naudojimas mažų vaikų mokymosi procese gali paveikti jų kognityvinę, emocinę ir fizinę raidą. Be to kyla abejonių, ar technologijų naudojimas nepaveiks laisvo žaidimo, ar nedarys įtakos vaikams įsitraukiant į socialines veiklas (Cordes, Miller, 2000).

Tam, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų skaitmeninės kompetencijos būtų ugdomos tinkamai, nesukeltų fizinių ar psichinių sveikatos problemų, anot Jusienės (2017), saugi rekomenduojama 1,5-2 metų amžiaus vaikams trukmė yra 30 min, 3-5 metų vaikams – 1 val. per dieną. Reikia sudaryti pakankamas sąlygas vaikams užsiimti aktyvia fizine veikla ir žaisti trimatėje erdvėje, kadangi prie ekranų leidžiamas laikas gali sutrikdyti smulkiosios ir stambiosios motorikos vystymąsi. Taip pat pastebimi mažesni 4-5 metų amžiaus vaikų regimosios atminties ir vizualiniai motoriniai gebėjimai, jeigu jie praleidžia daugiau laiko prie išmaniųjų įrenginių. Išmanieji įrenginiai neturėtų būti naudojami kaip nuraminimo priemonė, kai kitos nepadeda.

Anot Mundy ir kt. (2017), kompiuteriniai žaidimai neretai turi neigiamos įtakos motyvacijai užsiimti kita veikla – tokie žaidimai pakeičia kitas, labiau adaptyvias, socialines veiklas. Daugelyje kompiuterinių žaidimų keliami nesudėtingi tikslai, užtikrinamas lengviau pasiekiamas rezultatas nei realiame gyvenime, todėl vaikui realybė gali tapti nuobodi, ir jis mieliau rinksis praleisti laisvalaikį prie kompiuterio. Todėl *Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse* (2023) nurodoma, jog kuriant realios ir virtualios aplinkos sąveikomis grindžiamus kontekstus, aplinkas reikia saikingai ir saugiai papildyti

skaitmeninėmis priemonėmis bei įranga, prioritetą teikiant patirtiniam realių objektų ir reiškinių tyrinėjimui, kūrybiškumui, socialinėms sąveikoms.

Virtualios aplinkos padeda vaizdžiau pateikti informaciją, individualizuoti ir diferencijuoti ugdymą, padeda sėkmingiau vystyti erdvinius, meninius, pažintinius gebėjimus, skatina kūrybiškumą. Tikslingai naudodami išmaniąsias technologijas vaikai gali tapti aktyviais veikėjais ir išradėjais. Virtualios aplinkos praturtina ir praplečia ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo(si) galimybes. Organizuojant ugdymo procesą virtualiose aplinkose svarbus mokytojo vaidmuo parenkant aplinkas, kuriant užduotis, personalizuojant ugdymo procesą.

2. Mokytojų kūrybiškumo raiškos, ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus virtualioje aplinkoje, empirinio tyrimo rezultatų analizė

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimo eiga. Tyrimas organizuotas 2022 m. birželio mėnesį. Empirinio tyrimo instrumento klausimai buvo suformuluoti apibrėžus tyrimo objektą, suformulavus tyrimo problemą, tikslą ir išanalizavus teorinę medžiagą. Siekiant sudaryti galimybę tiramiesiems laisvai pasisakyti buvo numatyti kokybiniam tyrimui preliminarūs klausimai. Focus grupės tyrimas suteikė galimybę tyrėjui pakreipti klausimus reikiama linkme, atsižvelgiant į interviu vyksmą. Diskusija buvo baigiama demografiniais klausimais, siekiant atskleisti tyrimo dalyvių charakteristikas. Įvyko 4 focus grupės tyrimo susitikimai. Diskusijas su mokytojais vedė 2 moderatoriai, jos truko iki 1 val. 10 min. Focus grupės tyrimas vyko nuotoliniu būdu mokytojų darbo vietose, natūralioje emociškai laisvoje ir jaukioje aplinkoje. Duomenys buvo fiksuojami vaizdą ir garsą įrašant kompiuterine technika.

Kiekviename focus grupės tyrime dalyvavo po 9-12 informantų. Iš viso focus grupės tyrimo imtis – 43 ikimokyklinio ugdymo mokytojai (Klaipėdos lopšelis darželis „Švyturėlis“ (N = 9), Klaipėdos lopšelis darželis „Žiogelis“ (N = 12), Klaipėdos lopšelis darželis „Šaltinėlis“ (N = 12), Klaipėdos lopšelis darželis „Rūta“ (N = 10). Informantai buvo pasirinkti kokybinio tyrimo netikimybinės imties patogiuoju atrankos būdu (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Tyrimo dalyvių charakteristika: pedagoginio darbo stažo vidurkis 19,6 m.; pagal kvalifikacijos kategoriją (proc.) dalyvavo 23,8 proc. mokytojų, 26,2 proc. vyr. mokytojų ir pusė (50 proc.) tyrimo dalyvių buvo mokytojai-metodininkai.

Tyrimo duomenų analizė. Po kiekvieno susitikimo buvo klausomasi diskusijos įrašo ir atliekamas teksto transkribavimas. Rengiant diskusijų išrašus, kiekvienam informantui suteiktas raidės ir skaitmens kodas: pirmosios didžiosios raidės A-D žymi įstaigą, kurioje dirba informantas, skaitmenimis nuo 1 iki 12 nurodomas informanto numeris.

Tolimesniame tyrimo duomenų analizės etape užkoduotas tekstas prasminiu pagrindu sugrupuotas į kategorijas. Analizuojant informantų pasisakymus kategorijose išvelgiamos subkategorijos, kurios iliustruotos citatomis iš interviu. Atliekant kokybinę turinio (content) analizę interpretuojami tyrimo rezultatai siejami su mokslininkų išvalgomis.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą buvo vadovautasi tyrimo etikos principais: slaptumo (konfidencialumo), apsaugos, universalumo, geranoriškumo, reikšmingumo, teisingumo bei teisės gauti tikslią informaciją, pagarbos asmens orumui (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008; Kardelis, 2017). Organizuojant tyrimą buvo gauti įstaigų vadovų sutikimai vykdyti tyrimą, aptartas tyrimo tikslas, eiga, tyrimo duomenų panaudojimas. Straipsnyje analizuojami tik su numatyta tema susiję informantų teiginiai.

2.2. Mokytojų kūrybiškumo raiška organizuojant vaikų veiklas virtualioje aplinkoje

Šiuolaikinio ugdymo bruožas yra novatoriškumas – gebėjimas atsinaujinti. Todėl šiuolaikinio ugdymo kokybės gerinimas neįmanomas be inovatyvios erdvės sukūrimo, tai yra inovatyvių pedagoginių technologijų galimybių analizės ir aktyvaus diegimo praktikoje (Niemtchenko, 2023). Analizuojant ikimokyklinio ugdymo mokytojų kūrybiškumo raišką organizuojant vaikų veiklas virtualioje aplinkoje, tyrimo rezultatai pateikiami trijose subkategorijose: virtualių aplinkų paieška, bendradarbiavimas su kolegomis, tėvų įtraukimas ir įtraukiojo ugdymo apraiškos.

Jirasek ir Sudzina (2020) nustatė, jog atvirumas patirčiai yra teigiamai susijęs su kūrybiškumu. Kūrybiški mokytojai ieško naujų virtualių aplinkų, kuriose galėtų ugdyti *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų apraše* (2016) numatytas žinias, gebėjimus ir vertybines nuostatas. Tiriamųjų nurodytas virtualias aplinkas galima suskirstyti į tris grupes:

1. Sukurtos ir adaptuotos ikimokyklinio amžiaus vaikams virtualios aplinkos, kuriose mokytojai negali keisti pateikiamos informacijos ar pačių užduočių (...*virtualūs turai...* (A1)). Mokytojų kūrybiškumas šiose aplinkose reiškiasi taikomais būdais ir strategijomis, kaip pateikti informaciją ir užduotis ir kokius naujus veiklų variantus vaikams sugalvoti.

2. Daugiausia kūrybiškumo savybių mokytojai realizuoja kurdami virtualiose aplinkose interaktyvias parodas (...*Padlet aplinkoje parodos...* (A6)), vaizdo įrašus (...*filmukų kūrimas* (A6)), rengdami užduotis su išmaniaisiais kubais (...*išmanieji kubai ir bitės... užprogramuoti raidės, kelionė, kuria vaizdus...* (C6)), numatydami veiklas interaktyvioje lentoje (...*priešmokyklinėje grupėje interaktyvia lenta...* (A4)), kurdami interaktyvius žaidimus (...*žaidimai Book Creator, Slide, Wordwall programos...* (C6)).

3. Kūrybiški iniciatyvūs ikimokyklinio ugdymo mokytojai ieško virtualių aplinkų ne tik savo įstaigoje, bet ir bendradarbiaudami su kitomis ugdymo įstaigomis (...*išvyka į progimnaziją, kur vyko virtuali kūno kultūros pamoka, žaidė, ant sienos sprogdino balionus, vaikams labai patiko, dar nebuvo tokie laimingi,* (D2)), ar speciali įranga atvežama į įstaigą (...*buvo darželyje sferinis kinas ir daug džiugų emocijų sukėlė... gulėjimas kupole ir stebėjimas* (D4)).

Taigi kūrybiški mokytojai, siekdami atrasti naujas virtualias aplinkas ir kurdami virtualias veiklas, ieško naujų netipinių sprendimų, naujovių (Wojciechowska, 2019). Reiškiasi originalių idėjų generavimas ir netradicinis jų sprendimas (Budnyk ir kt., 2021), iniciatyvumas, stereotipinės veiklos vengimas, aukšta saviorganizacija (Girdzijauskienė, Jautakytė, 2016).

Mokytojų kolegialus bendradarbiavimas sąlygoja ne tik jų asmeninį ir profesinį tobulėjimą, bet ir prasmingus pokyčius, lemiančius ugdymo kokybę, besimokančios ir atviros naujovės mokyklos bendruomenės formavimąsi. Mokytojai jaučia ir patiria mokyklos administracijos ir kolegų paramą (Česnavičienė, Urnėžienė, 2016). Organizuodami ugdymo procesą virtualiose aplinkose mokytojai dalyvauja bendruose renginiuose su kitomis ikimokyklinio ugdymo įstaigomis (...*renginiai online kartu su kitais darželiais* (A2)), kviečiasi specialistus organizuoti veiklas nuotoliniu būdu (...*atvira pamoka plokščiapėdystės profilaktikai* (A5)), vykdomi bendri nacionaliniai projektai (...*projektas su Kauno darželiais per ZOOM, viktorinos, spektakliai* (C3)), aktyvus bendradarbiavimas su kolegomis pačioje įstaigoje (...*muzikinė veikla grupėse, sukeldavau visa veiklas* (B4)). Šio bendradarbiavimo metu, anot Monkevičiaus ir Čiužo (2016), stebimas bendras mokytojų požiūris, bendri įsitikinimai ir vertybės, bendra atsakomybė už ugdytinių pasiekimus, abipusis pasitikėjimas, kolektyvinis mokymasis, profesinis susidomėjimas (tyrinėjimas), atviras bendravimas, partnerystė, pagarba ir parama.

Mokytojo inovatyvumas ir kūrybiškumas, šiuolaikinių komunikavimo technologijų įvaldymas bei gebėjimas dirbti komandoje keičia bendravimą su šiuolaikiniais tėvais, padeda geriau atliepti šeimų lūkesčius dėl vaiko ugdymo, rinktis įvairesnius bendravimo ir bendradarbiavimo būdus (Monkevičienė et al, 2018). Bendradarbiaujant dalijamasi gerąja patirtimi, išpūdžiais, profesine nuomone, kuriami projektai, programos, norint pasiekti bendro, geresnio rezultato (Kondratavičienė, 2016). Informantai virtualiose aplinkose tėvus įtraukia į bendras edukacijas (...*edukacijos kartu su tėvais* (C1)), virtualios aplinkos padeda ugdymo procesą tęsti namuose (...*vaikus technologijos traukia, nuoroda pasidalinau su tėveliais, jie džiaugėsi, dėkojo* (A1), ir vaikai kartu su tėvais turi galimybę daryti taip kaip norisi, o aš turiu galimybę per Wordwall programą matyti kas kiek darė, kaip jiems sekėsi (C6)). Šiuolaikiniai tėvai labiau domisi vaiko ugdymo procesu ugdymo įstaigose, bendrauja su įstaiga ir kitais tėvais socialiniuose tinkluose. Šį tėvų poreikį atliepia mokytojų pateikiama informacija virtualiose aplinkose (...*filmukai tėvams baigiant vieną grupę, po temų...* (A4)). Mokytojai turėtų bendradarbiauti su tėvais, suteikdami jiems rekomendacijas ir išteklius, kaip skatinti vaikų mokymąsi namuose. Šis bendradarbiavimas padeda užtikrinti, kad vaikų ugdymas būtų nuoseklus ir palaikomas tiek realioje, tiek virtualioje, tiek namų aplinkoje.

Taikant virtualias aplinkas ikimokyklinio ugdymo procese galima ugdymą individualizuoti ir diferencijuoti, dėl to ugdymo procesas tampa individualizuotas ir dėl to efektyvesnis, suteikiantis vaikui

malonesnę ugdymosi patirtį (Virtualios ikimokyklinio ugdymo aplinkos formavimo pilotinis modelis, 2021). Ikimokyklinio amžiaus vaikai mokosi per žaidimą, judesį ir sensorines patirtis, būtent veiklos virtualiose aplinkose yra interaktyvios ir įtraukiančios (...ypatingai vertinga specialiųjų poreikių vaikams dėl savo vaizdumo, patrauklumo, kai vaikas turi galimybę aktyviai dalyvauti (A4)). Virtualios aplinkos sudaro galimybę realizuoti *Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse* (2023) nurodytą įtraukties principą, kai sudaromos sąlygos kiekvienam vaikui ugdytis, plėtoti savo galias, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę, atsižvelgiant į ugdymosi poreikių įvairovę (...galima pritaikyti visiems vaikams, parinkti paprastesnį variantą SUP vaikui... bet jam labai patinka... (C5), ...veiklas pagal amžių parenkame, o vėliau užduotys sudėtingėja...(B4)). Tai patvirtina Lorusso ir kt. (2020) atliktas tyrimas, kurio metu nustatytas virtualių aplinkų teigiamas poveikis specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams.

Mokytojų kūrybiškumas organizuojant vaikų veiklas virtualioje aplinkoje reiškiasi virtualių aplinkų paieška, bendradarbiavimu su kolegomis, tėvų įtraukimu ir įtraukiojo ugdymo realizacija. Kūrybiški mokytojai pasitelkia sukurtas ir adaptuotas ikimokyklinio amžiaus vaikams virtualias aplinkas, patys virtualiose aplinkose kuria užduotis ir įdomesnių virtualių aplinkų ieško kitose ugdymo (ir ne tik) įstaigose. Organizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų veiklas virtualiose erdvėse mokytojų kūrybiškumas reiškiasi naujų netipinių sprendimų, naujovių paieška, iniciatyvumu, stereotipinės veiklos vengimu ir aukšta saviorganizacija.

2.3. Mokytojų kūrybiškumo raiška taikant virtualias aplinkas ugdymo turinio plėtotės kontekste

Kūrybiški mokytojai virtualiose aplinkose padeda vaikams ugdytis iniciatyvumą. Iniciatyvumas apibūdinamas kaip smalsumas, entuziastingas naujos informacijos, naujų veiklos ar raiškos būdų ieškojimas, domėjimasis nauja informacija bei veikla (*Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas*, 2016). Vaikams yra sudaromos galimybės pasirinkti veiklas (...vaikai galėjo pasirinkti kokius muziejus norėjo aplankyti... (A1), ...galima prisiartinti eksponatus, juos apžiūrėti, gidas pasakoja apie eksponatus, apie įstaigą... (C1)), taip ugdomi savikontrolės įgūdžiai bei sudaroma galimybė ugdytis, o ne būti ugdomam. Smalsumas ir malonių emocijų sukėlimas padeda vaikams prisiminti informaciją (...mažylių grupėje iškviešti gyvūnai per Google play žiūrklę... kaip paskatinimas pasidaryti nuotrauką su norimu gyvūnu... (A3)).

Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse (2023) rašoma, jog virtualios aplinkos vertingos kalbant apie objektus ir reiškinius, kurių neįmanoma tiesiogiai matyti, paliesti, išgirsti. Vaikai, mokytojų padedami, gauna informaciją naudodamiesi išmaniaisiais įrenginiais, realiu laiku jungdamiesi prie nuotolinių įrenginių (pavyzdžiui, netoli paukščio lizdo esančios stebėjimo kameros ar kt.) ir informacinių svetainių (pavyzdžiui, susirasti gyvūnų, augalų vaizdus, išbandyti virtualius turus ir kt. Analizuojant informantų pasisakymus apie aplinkos pažinimo gebėjimų ugdymą virtualiose aplinkose įžvelgimas smalsumas ir išradingumas ieškant naujų galimybių pažinti pasaulį (...žiūrėjome kosmosą, kas ten kaip vyksta... (D1), ... interaktyvias keliones po Lietuvą... (D5), ...radom kelionę į kosmosą ir vaikai galėjo aplankyti planetas... (D3)). Išmanieji įrenginiai padeda pamatyti, tai, kas paprastai nematoma (...dabar žiūrim su padidinamaisiais stiklais, o ekrane išdidinam vaizdą... (B3)). Kūrybiški mokytojai virtualių aplinkų pagalba padeda vaikams suprasti realias situacijas (...ir šlamėjimas lapų, vandenėliu, mašinos važiuoja... (B1)) ir, atvirkščiai, realias situacijas, surinktą informaciją perkelia į virtualią aplinką (...tyrinėjimui auginam gėlytes ir žiūrėjom augalo sandarą, fotografavome, sukūrėm filmuką... šiuolaikiniams vaikams reikia tos vizualinės medžiagos... (B4)). Aydoğdu ir Kelpšienė (2021) ir Masmuzidin ir Aziz (2018) atlikti tyrimai patvirtino virtualių aplinkų teigiamą poveikį ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raidai. Mokytojų įžvalgumas, gebėjimas elgtis netradiciškai ugdo vaikų kalbinius gebėjimus, organizuojant veiklas virtualiose aplinkose (...personažas kalba šneka, veikiantis personažas... (A8), ... muziejų edukacijos susėdę prie lentos ne tik žiūrėjome, bet ir vaikai kažką turi daryti... jie pasakoja, o vaikai daro (C1)). Mokytojų kūrybiškumas reiškiasi gebėjimu kurti užduotis realiu laiku.

Ugdant meninius gebėjimus reiškiasi mokytojų įžvalgumas, t.t. gebėjimas toje pačioje virtualioje aplinkoje organizuoti įvairias veiklas (...interaktyvios grindys ten viskas yra ir piešiam ... (B1), ...priešmokyklinėje grupėje interaktyvia lenta... naudojama piešti, susipažinti su spalvų palete, grupuoti figūras... (A4)). Pažymėtina, jog virtualios aplinkos pasitelkiamos ne tik organizuojant veiklas, bet ir

pateikiant rezultatus, sukurtus realiose aplinkose (... *Padle aplinkoje parodos (A6)*). Virtualios aplinkos įgalina vaikus ne tik kartoti tai kas matoma, bet ir analizuoti savo paties elgseną, įvardinti ir pasidžiaugti pasiekimais ir pamatyti, kas dar ne taip gerai pavyksta, bei patiems priimti sprendimus, kaip reikėtų elgtis (...*žiūri mažųjų gulbių šokį ir visus metus jie šoka... žiūri kūrinėlį ir kartoja... aš būsiu juodoji gulbė... (C4)*; ...*nusifilmuojam veiklą ir žiūrim, kas mums nesiseka, patys vaikai stebi, lygina... (D6)*).

Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse (2023) nurodyta, jog stebėdami, pažindami, spontaniškai ar tikslingai *tyrinėdami* realioje ar virtualioje aplinkoje pateiktus, atrastus ar pastebėtus matematinius objektus, atpažįsta dvimates figūras (skritulį, kvadratą, stačiakampį, trikampį), trimates figūras (kubą, rutulį). Tyrimo metu mokytojai akcentavo, jog virtualios erdvės yra palanki terpė ugdyti matematinį mąstymą (...*interaktyvioje lentoje grupuoti figūras (A4)*; ... *mokomės sąvokų apskritimas... (C6)*... ...*balionus sprogdino skaičiavo (B4)*; ...*interaktyvios grindys ... ir skaičiuojam, įvardiname, į kokias geometrines figūras panašūs vaizduojami daiktai... (B1)*). Ugdant matematinio mąstymo gebėjimus virtualiose aplinkose mokytojų kūrybiškumas reiškiasi gebėjimu taikyti įvairius būdus, detalizuojant visumą. 3D funkciją turinčių mobiliųjų programėlių dėka vaikai mato tai ko realybėje nėra, tai skatina jų susidomėjimą, nustebimą ir norą pažinti tai ko negalima paliesti (...*3D Google vaikams patinka, kai auklėtojai musė virš galvos... tai prašo pasuk dar taip... pasuk... , o mes kaip tik mokėmės į kairę į dešinę, į apačią į viršų... (B5)*). Virtualiose erdvėse galima pamatyti, kaip tos pačios plokštuminės figūros virsta erdvinėmis (... *apskritimas tampa rutuliu... (C4)*; ... *iš kvadrato atsiranda kubas... (D6)*).

Mokytojų kūrybiškumas reiškiasi jautrumu, originalumu, spontaniškumu ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų problemų sprendimo gebėjimus. Virtualios aplinkos padeda mokytojams sukurti provokuojančias situacijas, iššūkius, kai vaikai turi atrasti savo sprendimus (...*labiausiai lopšelyje vaikai net bijo lipti ant interaktyvių grindų ir atsigulę mojavo rankytėms... balionus sprogdino po vieną... užbėga, nubėga... (B4)*). Pažymėtina tai, jog virtualios aplinkos kelia iššūkius ne tik mokytojams dėl interneto ryšio ar kitų techninių trukdžių, bet ir patiems vaikams. Nors veikla su išmaniaisiais kubais yra konkreti, tačiau dėl kilusių nesklaidumų vaikai turi ieškoti tinkamų elgsenos būdų (...*prasideda tada kai „susisuka kubų smegenys“. Kubas turi rodyti, o nerodo, kaip atsistoti, bendrai sukurti, pasidalinti, vienas už kitą purto... (C6)*).

Ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus virtualiose aplinkose formuojasi emocijų suvokimo ir raiškos pasiekimų srities gebėjimai: atpažįsta, atliepia, įvardija, aptaria savo ir kitų emocijas ar jausmus, jų priežastis, įprastose ramiose situacijose emocijas ir jausmus išreiškia tinkamais, kitiems priimtinais būdais, žodžiais ir elgesiu atliepia kito jausmus (*Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymosi pasiekimų aprašas, 2024*). Analizuojant tyrimo duomenis paaiškėjo, jog paties mokytojo žaismingumas ir emocionalumas organizuojant veiklas virtualiose aplinkose, skatina vaikų visą emocijų spektrą: smalsumą, pagyvėjimą, susidomėjimą, linksmumą, žvalumą (...*vaikai susidomėję... (A6)*; *tarsi atsigaua... (D3)*; *visi nori pamatyti... smagu... (B5)*; ...*juokiasi... (C1)*; ...*netiki, kad ... (B4)*). Tačiau informantai paminėjo ir tokias emocijas kaip irzlumas, pasipiktinimas, nusivylimas, nerimastingumas, liūdesys (...*kai reikia palaukti, pyksta... (A2)*; ...*susierzina... nori kuo greičiau dalyvauti... (C4)*; *nuliūsta kai draugas greičiau pagauna... (D4)*). Kūrybiški mokytojai sėkmingai išnaudoja tokias situacijas išgyvenamų emocijų aptarimui, elgsenos tokiose situacijose numatymui, nemalonių emocijų išgyvenimo būdų taikymui (...*emocijas filmuojasi ir aptaria... (C5)*; ...*ką galime veikti, kol draugai yra ant interaktyvių grindų... (C4)*; ...*ką pasakyti draugui (D1)*).

Kūrybiški mokytojai virtualiose aplinkose ugdo iniciatyvumą, aplinkos pažinimo, matematinio mąstymo, meninio ugdymo, problemų sprendimo, emocijų suvokimo ir raiškos srities pasiekimus. Ugdymo turinio plėtotės kontekste mokytojų kūrybiškumas reiškiasi išvalgumu, jautrumu, originalumu, spontaniškumu, žaismingumu, emocionalumu, gebėjimu elgtis netradiciškai, taikyti įvairius ugdymo būdus.

2.4. Mokytojų kūrybiškumo raiška atskleidžiant virtualių aplinkų privalumus ir įveikiant iššūkius virtualiose aplinkose

Mokytojo vadove (2018) nurodoma, jog greitosios informacijos amžiuje kūrybiškiems mokytojams būtina kelti kvalifikaciją, prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios aplinkos. Kalbant apie virtualių aplinkų privalumus, informantai akcentavo savo pačių įgytas naujas žinias, įgūdžius, to ko

anksčiau nereikėjo (...išmokti pačiam mokytojui... (A5); ...mūsų pačių tobulėjimas... (A4); ...įsisavinom daug programų... (C4)). Mokymai ir seminarai padeda mokytojams įgyti reikiamus įgūdžius ir žinias, taip pat dalintis geriausiomis praktikomis su kolegomis. Technologinių naujovių supratimas ir efektyvus jų taikymas leidžia mokytojams kurti interaktyvias, įtraukiančias veiklas, pritaikytas individualiems ugdytinių poreikiams, taip didinant mokymo efektyvumą virtualioje aplinkoje.

Kūrybiško mokytojo iniciatyvumas reiškiasi virtualias aplinkas panaudojant kaip vaikus motyvuojantį veiklai veiksnį: ta pati užduotis, tačiau įtraukiant virtualių aplinkų elementus, skatina vaikų susidomėjimą, aktyvumą, ne vaikų mokymą, o jų pačių mokymąsi (...šiuolaikiniai vaikai labai domisi technologijomis ir jei, pavyzdžiui, užkoduočiau raidę QR kodu ir pats jos ieško ir randa... (C4)). Tokios sąlygos tiesiogiai veikia ugdymo kokybę (...jis išmoksta greičiai, lengviau sudomint, pritraukti... (C4)). Ikimokyklinio amžiaus vaikas auga, vystosi, tobulėja, įgyja patirties ir supratimo apie save, kitus ir aplinką: veikdamas, tyrinėdamas, kurdamas ir bendraudamas. Ir svarbiausia visa tai daro žaisdamas (Jūsų vaikas ikimokyklinukas, 2020). Vienas iš vaiko žaidimo esminių aspektų yra tai, jog vaikas žaidžia, nes jam malonu. Žaisdamas vaikas neįaučia siekiamo tikslo (Jakimavičienė, 2017). Taigi žaidimas ugdymo procesą paverčia įdomiu ir suprantamu ikimokyklinio amžiaus vaikui (...klausia ar žaisim grindimis... turi mylimiausius žaidimus ir (B1), ...palengvina darbą, vaikams smagu (B5)).

Kūrybiški mokytojai pasitelkdami virtualias aplinkas siekia ugdymo kokybės (...būna programėlės, kur įsivedam, kaip piešti gėles, nupiešk žmogui kūno dalis, jiems labai patinka... (C2), ...elektronines knygas su atgyjančiais paveikslukais... (C1)), kuris gali pasireikšti kaip pačių vaikų kūrybiškumo raiška (...akimirkomis atitrūksta nuo realybės, ir jie jaučiasi raketoje ar kino salėje... (D6)), tiriamojo pobūdžio veikla (...išnagrinėti po gabalėlį... (A3)) ar kiekvieno vaiko poreikių atliepimas (...kiekvienas gali veikti savo tempu (A7)).

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie kyla iššūkiai organizuojant veiklas virtualiose erdvėse. Išanalizavus informantų atsakymus buvo išskirtos trys subkategorijos: riboti techniniai ištekliai, techninės kliūtys ir pačios veiklos organizavimas.

Viena pagrindinių kliūčių yra riboti technologiniai ištekliai. Nors daugelis mokyklų investuoja į skaitmenines priemones, vis dar nepakanka infrastruktūros, ypač mažiau finansuojamose švietimo įstaigose. Mokytojams trūksta modernių įrenginių ar programinės įrangos, reikalingos kokybiškam mokymui (...finansiniai dalykai (A2), ...numatytos ateityje mokyklos internetinės erdvės.. (A1), ...numatyta įsigyti interaktyvias lentas (C2), ...planuojama pirkti planšetes... (B3), ...mokamos programėlės (B7)). Taip pat informantų buvo minimas skaitmeninio turinio ir mokymo resursų trūkumas. Nors internete yra daugybė informacijos, jos pritaikymas mokymo tikslams dažnai reikalauja laiko ir žinių (...informacijos, programėlių paieška (A4), ...papildomas laikas sukurti filmukus, užduotis... (B2)). Mokytojai gali susidurti su sunkumais kurdami ar adaptuodami mokymo medžiagą, atitinkančią vaikų amžių ir gebėjimus (...iššūkis sėsti, ieškoti, kad vaikams būtų įdomu... (A5)). Kūrybiški mokytojai šią problemą sprendžia naudodami nešiojamus, liečiamu ekranu kompiuterius. Tačiau ir šioje situacijoje kyla sunkumų, nes visiems vaikams vienu metu sudėtinga matyti ir suprasti, kas yra demonstruojama (...sėdi toliau nuo kompiuterio, neįmato... (C2)).

Mokytojams organizuojant veiklas virtualiose aplinkose, techninės kliūtys dažnai tampa reikšmingu iššūkiu. Viena iš pagrindinių problemų yra nepakankamai stabilus interneto ryšys. Veiklos gali būti trikdomos dėl prasto ryšio kokybės, lėto atsiuntimo greičio ar staigaus ryšio praradimo (...ryšio problemos, ne iš karto įsijungia... (C1)). Daugelis mokytojų susiduria su iššūkiais, susijusiais su įrenginių suderinamumu ir funkcionalumu. Skirtingi kompiuteriai, planšetiniai kompiuteriai ar mobilieji telefonai gali neveikti su tam tikra programine įranga arba gali trūkti tinkamų funkcijų (...neišgirsta, būna šurmulys, kai prisijungia kelios įstaigos... (C1)). Tai apsunkina efektyvų mokymo turinio perteikimą ir veiklų organizavimą.

Dėl techninių apribojimų ar ribotų skaitmeninių priemonių ne visi vaikai gali dalyvauti grupinėse užduotyse, o kai kurie gali likti be veiklos (...bet negali visus vaikus įtraukti, reikia grupelėmis po kelis vaikus, o visi kiti neužimti... (B5)). Šio iššūkio įveika pareikalauja iš mokytojų kūrybiško požiūrio, netradicinių problemos sprendimo būdų. Mokytojai turi išradingai planuoti veiklas, kurios įtrauktų visus ugdytinius ir užtikrintų, kad kiekvienas turėtų galimybę dalyvauti ir prisidėti. Tai gali apimti papildomų užduočių kūrimą arba kitokių veiklos formų, kurios skatintų individualų ugdytinių įsitraukimą ir

bendradarbiavimą, panaudojimo lygių galimybių užtikrinimą.

Virtualiose mokymo aplinkose vaikams dažnai trūksta galimybių ugdyti(s) įvairius pojūčius, nes šis formatas riboja tiesioginę sensorinę patirtį. Ikimokyklinio amžiaus vaikams svarbu liesti, matyti ir kartais net užuosti ar skanauti medžiagas, daiktus, produktus, kurie praturtina jų supratimą ir įsitraukimą (...per virtualias veiklas negali patirti visų pojūčių, čia lieka tik imitacijos, nepauostysi, nepaliesi (B2)). Virtualiose aplinkose šios patirtys dažnai yra apribotos vaizdo ir garso formatų.

Dėl šios priežasties svarbu ieškoti būdų, kaip integruoti daugiau sensorinių elementų į virtualų mokymą, kad būtų užtikrintas visapusiškas vaikų ugdymas (...bet svarbu žievė, vabaliukas, pagaliukas čia ir dabar tyrinėti ir pajaušti, nes tėvai užimti, o namuose su interaktyviais prietaisais gali veikti (B7)).

Šios techninės kliūtys reikalauja didelės mokytojo adaptacijos ir kūrybiškumo, kad būtų užtikrintas sklandus ir efektyvus ugdymo procesas virtualioje aplinkoje.

Kūrybiški mokytojai, pasitelkdami virtualias aplinkas, siekia ugdymo kokybės, kuri gali pasireikšti kaip pačių vaikų kūrybiškumo raiška ir tiriamojo pobūdžio veikla. Mokytojai virtualias aplinkas pasitelkia vaikų motyvacijai akcentuojant virtualių kontekstų kūrimą. Mokytojų kūrybiškumas siejamas su kvalifikacijos kėlimu. Organizuodami veiklas virtualiose erdvėse, mokytojai susiduria su ribotais techniniais ištekliais, techninėmis kliūtimis ir netikėtais iššūkiais.

Išvados

1. Mokytojų kūrybiškumas, pasireiškiantis nuolatiniu tobulėjimu ir atvirumu patirčiai, lemia kitų mokytojo kompetencijų augimą, sudarantį prielaidas kokybiškam vaikų ugdymui(si). Empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog mokytojų kūrybiškumas, organizuojant vaikų veiklas virtualiose aplinkose, reiškiasi naujovių paieška, netradiciniais sprendimais, iniciatyvumu, stereotipinės veiklos vengimu ir aukšta saviorganizacija. Šių kūrybiško mokytojo savybių raiška stebima bendradarbiaujant su kolegomis ir tėvais, ieškant ir atrandant naujas virtualias aplinkas bei jas taikant įtraukiojo ugdymo kontekste.

2. Visų ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų sričių integracija, organizuojant veiklas virtualiose aplinkose, padeda pasiekti holistinio ugdymo turinio plėtotės. Nustatyta, jog kūrybiški mokytojai virtualiose aplinkose ugdo iniciatyvumo, aplinkos pažinimo, matematinio mąstymo, meninio ugdymo, problemų sprendimo bei emocijų suvokimo ir raiškos srities pasiekimus. Ugdymo turinio plėtotės kontekste mokytojų kūrybiškumas reiškiasi išvalgumu, gebėjimu elgtis netradiciškai, taikyti įvairius ugdymo būdus, jautrumu, originalumu, spontaniškumu, žaismingumu ir emocionalumu.

3. Organizuojant ugdymo procesą virtualiose aplinkose svarbus mokytojo vaidmuo parenkant aplinkas, kuriant užduotis, personalizuojant ugdymo procesą. Tyrimo metu nustatyta, jog kūrybiško mokytojo iniciatyvumas reiškiasi virtualias aplinkas panaudojant kaip vaikus motyvuojantį veiklą, tiriamojo pobūdžio veiklą veiksni ir kiekvieno vaiko poreikius atliepiantį veiksni. Siekiant įveikti ribotą techninių išteklių, techninių kliūčių ir pačios veiklos organizavimo iššūkius, mokytojų kūrybiškumas reiškiasi intelektiniu smalsumu, iniciatyvumu bei netradicinių problemos sprendimo būdų paieška.

Literatūra

1. Afrianto, A. (2018). Being a Professional Teacher in the Era of Industrial Revolution 4.0: Opportunities, Challenges, and Strategies for Innovative Classroom Practices. *English Language Teaching and Research*, 2(1). https://www.researchgate.net/publication/331986263_Being_a_Professional_Teacher_in_the_Era_of_Industrial_Revolution_40_Opportunities_Challenges_and_Strategies_for_Innovative_Classroom_Practice
2. Ahmad, N. & Othman, S. (2020). Penggunaan kaedah didik hibur dalam pengajaran kemahiran membaca guru Bahasa Melayu sekolah rendah (The use of fun teaching method in teaching reading skills primary school Malay Language teacher). *International Journal of Education and Training*, 6(2), p. 1–11. http://www.injet.upm.edu.my/images/volume/isunov6_2020/Penggunaan%20Kaedah%20Didik%20Hibur%20dalam%20Pengajaran%20Kemahiran%20Membaca%20Guru%20Bahasa%20Melayu%20Sekolah%20Rendah.pdf
3. Aydoğdu, F. & Kelpšiene, M. (2021). Uses of Augmented Reality in Preschool Education. *International Technology and Education Journal* Vol. 5 No. 1. <http://itejournal.com/>

- <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1312893.pdf>
4. Balbieris, G., Kriščiūnienė, N., Muraškienė, D., Urkis, M., Vaskela, G., Verseckas, A., Verseckas, V. ir Sederevičiūtė, E. (2005). Virtualioji mokymosi aplinka mokyklai. *mokslai.lietuviuzodynas.lt* Prieiga internetu (žiūrėta 2024, liepos 18 d.) <https://mokslai.lietuviuzodynas.lt/vadyba/virtualioji-mokymosi-aplinka-mokyklai>
 5. Bernotienė, R., Jankauskienė, L., Jonynienė, V., Juraitienė, I. ir Rudienė, A. (2020). *Jūsų vaikas ikimokyklinukas*. Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/01/20_ikimokyklinukas1.pdf
 6. Bitinas, B., Rupšienė, L. ir Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
 7. Budnyk, O., Mazur, P., Matsuk, L., Berezovska, L. & Vovk, O. (2021). Development of professional creativity of future teachers (Based on comparative research in Ukraine and Poland). *Amazonia Investiga*, 10(44), 9-17. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.1>
 8. Calavia, M. B., Blanco, T., Casas, R., Casas, R. & Dieste, B. (2022). Improving Design Project Management in Remote Learning. *Sustainability* 14 (17), 11025. <https://doi.org/10.3390/su141711025> <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/17/11025>
 9. Cordes, C. & Miller, E. (2000). Fool's Gold: A Critical Look at Computers in Childhood. *Alliance for Childhood*, College Park.
 10. Česnavičienė, J. ir Urnėžienė, E. (2016) Mokytojų kolegialaus bendradarbiavimo ypatumai siekiant profesinio tobulėjimo. *Mokytojų ugdymas*. Nr. 26 (1), p. 15–24. <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2016~1507019772239/J.04~2016~1507019772239.pdf>
 11. Dagla, A. & Roussou, E. (2018). Artful thinking and Augmented Reality in kindergarten: technology contributions to the inclusion of socially underprivileged children in creative activities. *DSAI '18: Proceedings of the 8th International Conference on Software Development and Technologies for Enhancing Accessibility and Fighting Info-exclusion*. P. 187–194. <https://doi.org/10.1145/3218585.321868>
 12. Davies, D., Jindal-Snape, D., Digby, R., Howe, A., Collier, C. & Hay, P. (2014). The roles and development needs of teachers to promote creativity: A systematic review of literature. *Teaching and Teacher Education*, 41, p. 34-41. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2014.03.003>
 13. Fan, M., Antle, A. N. & Warren, J. L. (2020). Augmented reality for early language learning: A systematic review of augmented reality application design, instructional strategies, and evaluation outcomes. *Journal of Educational Computing Research*, 58(6), p. 1059-1100. <https://doi.org/10.1177/0735633120927489>
 14. Furman, M., De Angelis, S., Dominguez Prost, E. & Taylor, I. (2019). Tablets as an Educational Tool for Enhancing Preschool Science. *International Journal of Early Years Education*, 27, p. 6-19. <https://doi.org/10.1080/09669760.2018.1439368>
 15. Girdzijauskienė R. ir Jautakytė Ž. (2016). *Kūrybiškas mokytojas – kūrybiški mokiniai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
 16. Gulish, S. & Elstrom, S. (2017). *Creativity in the Classroom*. Rotterdam: Sense Publishers.
 17. Hsin, C.-T., Li, M. C. & Tsai, C.C. (2014). The Influence of Young Children's Use of Technology on Their Learning: A Review. *Educational Technology & Society*, 17 (4), p. 85–99. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1045554>
 18. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas* (2016). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. https://www.smm.lt/uploads/documents/Pedagogams/ikimok_pasiekimu_aprasas.pdf
 19. *Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos* (2015). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. https://www.smm.lt/uploads/documents/tevams_ugdymo_planai/knyga%20-%20rekomendacijos.pdf
 20. *Ikimokyklinio ugdymo programos gairės* (2023). LR Švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas Dėl ikimokyklinio ugdymo programos gairių patvirtinimo. 2023 m. Rugsėjo 4 d. Nr. V-1142. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/76bb8f404b5911ee8185e4f3ad07094a?fwid=f5arm3g7r>

21. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymosi pasiekimų aprašas* (2024). LR Švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas Dėl švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugsėjo 4 d. Įsakymo Nr. V-1142 „Dėl ikimokyklinio ugdymo programos gairių patvirtinimo“ pakeitimo. 2024 m. vasario 5 d. Nr. V-131. <https://www.nsa.smm.lt/projektai/wp-content/uploads/2024/02/Ikimokyklinio-amziaus-vaiku-ugdymosi-pasiekimu-aprasas.pdf>
22. Yang, Y. F. & Tsai, C. C. (2017). Exploring in-service preschool teachers' conceptions of and approaches to online education. *Australasian Journal of Educational Technology*, 33 (1), p. 134-147. DOI: <https://doi.org/10.14742/ajet.2635>
23. Jakimavičienė, A. (2017). *Žaidimų teorija*. <https://dspace.kaunokolegija.lt/bitstream/handle/123456789/125/Zaidimu%20teorija.pdf>
24. Jirásek, M. & Sudzina, F. (2020). Big Five Personality Traits and Creativity *Quality innovation prosperity /kvalitainovacia prosperita*. Vol. 24 No. 3_ <https://doi.org/10.12776/qip.v24i3.1509>
25. Jusienė, R. (2017). Mažų vaikų informacinių technologijų naudojimas. Rekomendacijos tėvams ir specialistams. <http://www.psichologusajunga.lt/index.php?p=1039&lng=lt>
<https://nestumokalendarius.lt/mazu-vaiku-informaciniu-technologiju-naudojimas/>
26. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
27. Kettler, T., Lamb, K. N., Willerson, A. & Mullet, D. R. (2018). Teachers' Perceptions of Creativity in the Classroom. *Creativity Research Journal*, 30(2), p. 164-171. <https://doi.org/10.1080/10400419.2018.1446503>
28. Kondratavičienė, R. (2016). Ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas. *Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų rengimo problematika*. Kaunas: Kauno kolegijos leidybos centras.
29. Kožuh, A. (2018). Creativity: Didactic Challenge of a Modern Teacher. *Journal of Contemporary Educational Studies / Sodobna Pedagogika*, Vol 69, Issue 3, p. 156. <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A8%3A25675640/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A133472380&crl=c>
30. Lase, D. (2019). Education and Industrial Revolution 4.0. *Jurnal Handayani Pgsd Fip Unimed*, 10(1), p. 48-62.
31. Lorusso, M. S., Travellini, S., Giorgetti, M., Negrini, P., Reni, G. & Biffi, E. (2020). Semi-Immersive Virtual Reality as a Tool to Improve Cognitive and Social Abilities in Preschool Children *Appl. Sci.* 10(8), 2948; <https://doi.org/10.3390/app10082948>
32. Masmuzidin, M. Z. & Aziz, N. A. A. (2018). The current trends of augmented reality in early childhood education. *The International Journal of Multimedia & Its Applications (IJMA)*, 10(6), p. 47-58. <https://airconline.com/ijma/V10N6/10618ijma05.pdf>
33. *Mokytojo vadovas* (2018). https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/ad2966dc-e9bb-4a7a-8bea-8f8dccc5399b/TEACH_INC_mokytojo_vadovas.pdf
34. Monkevičienė, O., Autukevičienė, B., Kaminskienė, L., Rutkienė, A., Tandzegolskienė, I., Skerytė-Kazlauskienė, M., Monkevičius, J., Stonkuvienė, G. ir Vildžiūnienė, J. (2018). *Tyrimo pažangi pedagoginė praktika ir pedagoginės inovacijos Lietuvos vaikų darželiuose atlikimas*. https://www.ikimokyklinis.lt/uploads/files/dir1306/dir65/dir3/3_0.php
35. Monkevičius, J. ir Čiužas, R. (2015). Mokytojų profesinių besimokančių bendruomenių sampratos konceptualizavimas besimokančių organizacijų tyrimų kontekste. *Socialinis ugdymas: mokslo darbai*, t. 40, Nr. 1.
36. Mundy, L.K., Canterford, L., Olds, T., Allen, N.B. & Patton, G.C. (2017). The Association Between Electronic Media and Emotional and Behavioral Problems in Late Childhood. *Academic Pediatrics*, 17 (6). DOI: 10.1016/j.acap.2016.12.014
37. Nikolopoulou, K. (2020). Preschool Teachers' Practices of ICT-Supported Early Language and Mathematics. *Creative Education*, Vol.11 No.10. DOI: 10.4236/ce.2020.1110149
38. Niemtchenko, I., Liakhovskiy, V., Lisenko, R., Liulka, O., Krasnov, O. G., Ryabushko, R. & Horodova-Andryeyeva, T. (2023). Педагогічна творчість викладача в умовах інноваційного розвитку сучасної освіти. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української*

- медичної стоматологічної академії, 23(1), p. 144-146. <https://doi.org/10.31718/2077-1096.23.1.144>
39. Palamar, S. P., Bieliienka, G. V., Ponomarenko, T. O., Kozak, L. V., Nezhyva, L., L. & Voznyak, A. V. (2021). Formation of readiness of future teachers to use augmented reality in the educational process of preschool and primary education. *Proceedings of the 4th International Workshop on Augmented Reality in Education (AREdu 2021) Kryvyi Rih, Ukraine*, 2898. pp. 334-350. <https://ceur-ws.org/Vol-2898/paper18.pdf>
 40. Peláez, R., Peláez, J., Lagos, G. & Amar, V. (2019). Analysis to implement virtual educational platforms for basic education students in preschool kindergarten: a case study. *13th International Technology, Education and Development Conference*. DOI: 10.21125/inted.2019.1477
 41. Rasalingam, R. R., Muniandy, B. & Rasalingam, R. R. (2014). Exploring the Application of Augmented Reality Technology in Early Childhood Classroom in Malaysia. *IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME)*, Volume 4, Issue 5 p. 33-40. www.iosrjournals.org <https://alivestudiosco.com/wp-content/uploads/2017/03/Augmented-Reality-Technology-in-Early-Childhood-Classroom.pdf>
 42. Saulėnienė, S. ir Grikietytė, S. (2022). Pedagogų kompetencijos taikant inovacijas ikimokykliniame ugdyme. *Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos*, 1(VII), p. 95–103. <https://doi.org/10.52320/svv.v1iVII.240>
 43. Serang S., Alam, R. & Arfah, A. (2023). Influence of Competency and Soft Skill on Teachers' Performance through Teachers' Creativity. *Al-Ishlah: Jurnal Pendidikan* Vol.15, 2 p. 1444-1457. DOI: <https://doi.org/10.35445/alishlah.v15i2.2855>
 44. Shermukhammadov, B. (2022). Creativity of a Teacher in an Innovative Educational Environment. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, Vol. 22 No. 12. <https://articlearchives.co/index.php/JHETP/article/view/3523>
 45. Sudeikienė, I. ir Gaučytė, D. (2020). *Išmaniosios technologijos ir informacinis mąstymas*. Vlnius: Nacionalinė šveitimo agentūra. <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/svietimas/pagrindinis/Ankstyvasis%20ugdymas%20ir%20IKT.pdf>
 46. Suharyatia, H., Laihadb, G. H. & Suchyadic, Y. (2019). Development of Teacher Creativity Models to Improve Teacher's Pedagogic Competency in the Educational Era 4.0. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*. www.ijicc.net Volume 5, Issue 6. https://www.ijicc.net/images/vol5iss6/Part_2/5682_Suharyati_2019_E_R.pdf
 47. Titrek, O., Yilmaz, N. & Özgüray, Ö. (2023). The Creativity Levels of Preschool Teachers. *International Journal on Lifelong Education and Leadership*, 9(2). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2824482>
 48. *Virtualios ikimokyklinio ugdymo aplinkos formavimo pilotinis modelis 2019-2021*. https://2014.esinvesticijos.lt >force_download pdf.
 49. Wadaani, M. (2015). Teaching for Creativity as Human Development towards SelfActualization: The Essence of Authentic Learning and Optimal Growth for All Students. *Creative. Education*, 6, 1–10. DOI: 10.4236/ce.2015.67067
 50. Wati, A.P., Fitria, H. & Fitriani, Y. (2024). The Influence of Creativity and Competence on Teacher's Performance. *Journal of Social Work and Science Education*, Volume 5 (2), p. 457-466. <https://ejournal.sembilanpemuda.id/index.php/jswse/article/view/769/660>
 51. Wojciechowska, K. (2019). A kindergarten teacher in students' creative motor expression development. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika*, p. 233-247. DOI: 10.5604/01.3001.0013.2305
 52. Xu, Y. & Li, B. (2021). VR means are applied to explore in the field of preschool education. *Proceedings Volume 12153, International Conference on Artificial Intelligence, Virtual Reality, and Visualization (AIVRV 2021)*. https://doi.org/10.1117/12.2626696_

THE EXPRESSION OF TEACHER CREATIVITY IN EDUCATING PRESCHOOL CHILDREN IN VIRTUAL ENVIRONMENTS

Rima Ežerskienė, Rūta Tamašauskienė

Summary

Relevance of the topic. The advancement of modern science and technology demands that educators be creative, capable of thinking freely, conveying scientific achievements to children, and ultimately teaching creative thinking and research work. To effectively transmit knowledge and develop competencies, teachers must demonstrate creative initiative by choosing innovative work forms and methods, guided by specific criteria that allow assessment of the effectiveness of these innovations, creating an appropriate atmosphere for creative, exploratory, and innovative activities. The guidelines of early childhood education programs (2023) highlight a significant new direction in educational environment modeling – creating learning contexts for children. The document outlines eight learning contexts, including one on real and virtual environments. The purpose of this context is to complement and expand real-world contexts with alternative digital opportunities for experiencing and understanding, enhancing children's digital literacy and information processing skills.

Research problem: The description of preschool children's achievements (2016) minimally addressed education in virtual environments. However, according to the guidelines of early childhood education programs (2023), educators now emphasize creating not only real but also virtual learning contexts. This raises questions about the importance and manifestation of educators' creativity in organizing activities for preschool children in virtual environments. What distinguishes educators' creativity in the context of developing educational content? How does the creativity of early childhood educators manifest in seeking the benefits of virtual environments and overcoming challenges in the educational process?

Research object – expression of educators' creativity.

Research purpose – to analyze the expression of educators' creativity in educating preschool children in virtual environments

Research methods: scientific literature analysis, focus group study, qualitative (content) data analysis.

Course of the study. The empirical study took place in June 2022. The focus group included 43 informants – preschool teachers from four pre-school educational institutions, based in Klaipėda. Each focus group study included 9-12 informants from each of the institutions. Participants were selected for the study using the convenience sample of non-probability sampling method. The average work experience of the participants of the study is 19.6 years. The study included 23.8 per cent teachers, 26.2 senior teachers and half (50 per cent) of the participants were teachers-methodologists. Each of the informants were assigned a random code. The informants were encoded in the text based on their institution (first capital letters A-D) and their number (1-12). In parallel to the interpretation of the thoughts, shared by the informants, the study provides empirical material, its descriptions and explanations are supported by theoretical statements.

Research ethics. The study complies with the principles of research ethics: protection, secrecy (confidentiality), benevolence, universality, significance, respect to personal dignity, fairness and right to receive accurate information.

Conclusions:

1. The creativity of educators, characterized by continuous self-improvement and openness to experience, contributes to the growth of other competencies, creating the foundation for high-quality child education. The results of the empirical study revealed that educators' creativity in organizing children's activities in virtual environments is expressed through the search for innovations, unconventional solutions, initiative, avoidance of stereotypical activities, and strong self-organization. These traits of a creative educator are observed in collaboration with colleagues and parents, as well as in exploring and applying new virtual environments in the context of inclusive education.

2. The integration of all preschool children's developmental areas into activities organized in virtual environments supports the achievement of a holistic approach to educational content development. It was found that creative educators in virtual environments foster children's achievements in areas such as initiative, environmental awareness, mathematical thinking, artistic development, problem-solving, and emotional understanding and expression. In the context of content development, educators' creativity manifests itself through insightfulness, the ability to act unconventionally, apply various teaching methods, sensitivity, originality, spontaneity, playfulness, and emotionality.

3. In organizing the educational process in virtual environments, the educator's role is crucial in selecting appropriate environments, creating tasks, and personalizing the learning process. The study revealed that the initiative of a creative educator is demonstrated by utilizing virtual environments as a motivating factor for children, fostering inquiry-based activities, and addressing each child's individual needs. To overcome challenges such as limited technical resources, technical barriers, and the organization of activities, educators' creativity is expressed through intellectual curiosity, initiative, and the search for unconventional problem-solving approaches.

Keywords: creativity, preschoolers, virtual environments.

QUALITIES OF THE SCHOOL PRINCIPAL AS A FORMAL AND INFORMAL LEADER: TEACHERS' AND STUDENTS' VIEWPOINTS

Snezhanka Dobрева Georgieva
Shumen University „Bishop Konstantin Preslavski“
DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.333>

Abstract

Leadership in the modern school organization is key to forming a school team committed and motivated to fulfill the strategic goals of the institution, for its development and improvement of the organizational culture. The school principal is a leader by virtue of the authority given to him by holding the position, called to make management decisions. He can have "innate" qualities of a leader or acquire and develop them with the help of trainings and qualifications. Regardless of what type of leader the head is, he must build a vision for the development of the organization and motivate employees to follow it, create conditions for shared knowledge and achieve quality education and effective development of the institution with the participation of pedagogical specialists, parents, interested countries etc. For this purpose, the school director should possess certain qualities, which are the subject of research in this article. A literature review of accessible sources was made, including strategic priorities, characteristics of the phenomenon of "leadership" and its development, the most common leadership qualities and tips for developing leadership in schools according to the authors' publications and others. The differences between a leader, manager and leader are characterized, which defends the thesis about the importance of leadership. Research questions were asked regarding the typical characteristics and qualities of formal and informal leaders in school organizations and their role in ensuring the quality of education, the differences in the professional and personal qualities of formal and informal leaders, the attitude and opinions of current and future teachers towards them and leadership and others. A survey was conducted among current teachers, as well as future teachers (students at Shumen University), who were assigned the task of ranking the previously presented leadership qualities of the informal and formal leader in the educational institution in order of importance. Their answers were processed statistically, summarized and analyzed. The following are the most significant qualities of the formal and informal leader in school according to the opinion of the respondents. A comparison was made between the opinions of future and current teachers. The conclusions of the comparative analysis show that the opinions do not differ significantly in terms of content when determining leadership qualities, but only according to the share of respondents who indicated one or another quality. Priority qualities of the informal leader, according to the respondents, are his skills for working in a team and promoting cooperation in the school community, developing innovations and charging the team with the high goals of the leader in order to create motivation for their implementation. The majority of respondents indicated that having skills for building trust in the team is a particularly significant quality of the formal leader. As a result of the conducted survey, conclusions are summarized, answering the research questions and concerning the most significant leadership abilities of the formal and informal leader in the school community. Recommendations are presented for developing leadership skills according to the identified priority qualities that the school director must possess and purposefully develop for the effective performance of the position of director and for the fulfillment of the goals of the school's organizational strategy, namely vision, cooperation and teamwork, inspiration and trust.

Keywords: leader; leadership management; qualities of the formal leader; qualities of the informal leader.

Introduction

Relevance of the topic. The topic of leadership in the school organization is current and significant, the subject of research by Bulgarian and foreign authors. This is because in modern organizations, including schools, it is not enough for the leader to be an administrator and manager. He must be a visionary with ideas on how to develop the institution, possess an innovative spirit and original thinking, "infect", motivate and inspire other members of the collective, parents and stakeholders with the implementation of the goals, be a strategist, see the right direction etc.

In the Strategic Framework for the Development of Education, Training and Learning in the Republic of Bulgaria (2021-2030), a goal is set for a transition from a standardized approach in the management of educational institutions to management based on creativity and innovation. According to the document, this goal requires confirmation of leadership as a leading approach in the management of institutions from the system of preschool and school education, updating the professional profiles of management positions in educational institutions and including in them the key competences of the XXI century; introduction of a competency model with a focus on key competencies and leadership skills in competitions for the selection of directors and increasing the qualifications of directors through training for the development of leadership competencies (Strategic framework, 2021-2030).

In this context, certain research questions related to the study of the characteristics of the "leadership" phenomenon, the development of leadership theories in a historical aspect, the role of leadership in the organizational development of the school, the main regularities of communication between the participants in the educational process in the leadership organization as a prerequisite for ensuring the quality of education, the connection and connectivity between formal and informal leadership, etc.

Research problem. The available scientific publications examine and analyze the characteristics of leadership (Iliev, 2016), theories and understandings of leadership (Dobрева, 2022), leadership styles (Temelkova, 2023), the symbiosis and difference between management and leadership (Lilova, 2016), leadership in the context of digitalization (Delibaltova, 2024), etc. To a lesser extent, the qualities that a school leader should possess are affected. The research problem that is considered in the present study is related to the qualities of the formal and informal leader in the school organization and defining the significant ones for ensuring the quality of education through purposeful management.

In a synthesized form, the following research questions can be highlighted:

- What are the typical characteristics and qualities of formal and informal leaders in school organizations?
- Which of them are most significant for ensuring the quality of education?
- What is the role of the formal and informal leader in school?
- Are there differences between the qualities of formal and informal leaders?
- What is the attitude and do the opinions of future and current teachers differ about the qualities of a formal and informal leader? and others.

Subject matter of the research – the professional and personal qualities of the formal and informal leader in the institutions of the school education system.

Research aim – classifying the professional and personal qualities of the formal and informal leader in the school organization and identifying the significant ones for ensuring the quality of education and effective management of the institution.

Research objectives:

In accordance with the purpose and subject of the study, the following tasks are set:

1. Based on a theoretical study of scientific sources, to summarize and analyze the characteristic features and qualities of the formal and informal leader in school.
2. To outline qualities of the formal and informal leader, which are important for the quality of education in school organizations.
3. To conduct a survey among teachers and students to determine the significant personal and professional qualities of the formal and informal leader in school.
4. To research and analyze the opinions of teachers and students with a view to outlining the attitude of future and current teachers towards the research problem.
5. To summarize and analyze the qualities of a leader in the context of providing quality education.

Research methods: theoretical analysis of modern literature, normative documents and research on the problem of the study, questionnaire survey, statistical processing of the results using Excel, graphical representation of the distribution of variables and data visualization, methods of deductive statistics (comparative statistics to establish statistical significant difference between the two groups of subjects) and associative statistics (to study the relationship between variables).

1. Theoretical formulation of the research problem

Increasingly, school leadership and management are considered key prerequisites for improving student educational outcomes, access to education, and the quality of educational service and management of the institution (Parvanova, 2011). The author brings out a number of qualities of a manager to be a successful leader, such as organization, the ability to inspire, purposefulness, teamwork, systematic work, the ability to solve conflicts, the ability to plan and implement change, but he emphasizes the ability of the director "to see the future", i.e. to be able to plan strategically and create

for the school community the vision for the development of the school organization so that it inspires and motivates (Ibid.). In the same context, Lilova (2016) analyzes the relationship between the manager and the leader and concludes that the combination of the two main types of leadership behavior - directive and supportive should be used depending on the level of competence and commitment of teachers to perform a given task in a given situation.

In connection with the problem of the research and in support of its relevance, Iliev (2016) concludes that there is a lack of uniform universal leadership qualities and styles of behavior recognized by the authors. Presents different points of view, emphasizing the personal qualities of the leader to be a leader - charismatic in situations related to the need to achieve a specific goal by a group of people, socially active (educated, prosperous, popular, cooperative), personally formed (persistent, emotionally stable, self-confident), effective in behavior (standing out among others, purposeful, proactive, taking responsibility), etc.

A distinctive feature of the leader is that he manages both his own behavior and the behavior of the participants in the educational process, being able to involve and attract them to the fulfillment of organizational goals, the achievement of high quality education and their motivated participation in the process. The school leader is the one who places the student at the center of education, creates a positive educational environment for his personal development, introduces innovative practices to lay the foundations of the hybrid school of the future (Tsokov, 2021).

An important factor for quality education and effective development of the organization is the correct and purposeful formulation of strategic goals and their binding with other school documents - plans, programs, projects, etc. In this sense, the role of the leader is to direct the team to consensual formulation of goals and their implementation, to create followers, to motivate the team to introduce innovations and innovative practices, to take responsibility for the course of development undertaken. Only the committed participation of the school team is not enough. A good leader is proactive and enlists various stakeholders as collaborators in a common and shared vision (Thukididou, 2016).

At the same time, since the state creates various opportunities to provide additional funds for the development of the school under National Programs, and European funds allow work on projects, the school director must also be a good project manager. Referring to the interrelationship of a strong leader, individual responsibility, individual results and performance measurement, according to Slavyanska, team management includes two aspects - administrative management and leadership, i.e. this is another role and sphere of the director as a driver of the process, applying a behavioral and situational approach (Slavyanska, 2017).

The most common qualities in the authors' publications are summarized in Fig. 1.

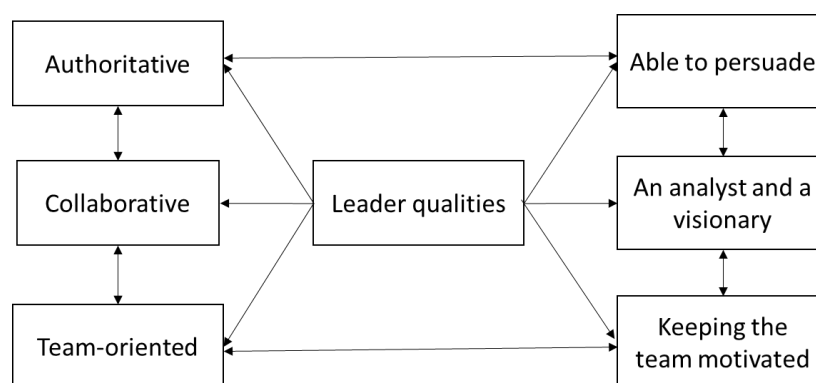

Figure 1. Qualities of the leader

The available publications are more concerned with general characteristics and qualities of the school leader, important for the effective management of the institution, and less analyzing qualities related to the two groups of leaders – formal and informal.

Being a school principal does not automatically mean you are considered a leader. It is a key figure in the management of the school and has the formal and ex officio status of a governing body. He is expected to assume the role of a catalyst, to inspire, orient, create the necessary climate to achieve the

specific tasks and goals of the educational institution. Reflecting on this, Filipov believes that the effective combination of formal and personal power provides optimal opportunities for good leadership. The principal is a true leader when he succeeds with the help of power and authority to make people work in such a way that they accept the ideas of school development as their own, i.e. to influence a group of people and motivate and lead them to achieve a common goal (Filipov, 2021).

In this context, management is associated with normatively regulated empowerment in compliance with procedures and rules, with rights, duties and responsibilities ensuring the functioning of the institution, and leadership with the approaches, behavior and personal skills applied to people in the institution (Zagorcheva-Koicheva, 2024). The author refers to an individual's ability to positively influence other employees due to their empathy, trust, behavior, etc. to informal leadership. This type of leader shows respect, trust and warmth in their relationships with other team members, students and parents. In this sense, Zagorcheva-Koycheva connects the informal leader with the personal qualities that he must possess in order to hear and understand the needs of the participants in the educational process, to encourage and motivate, to support, to look for solutions instead of criticizing, to gain trust, even sometimes breaking the rules to gain followers (Ibid.).

In the context of personal qualities and conditions of competition in which the modern school functions, Petrov equates leadership with art and offers specific tests and advice to the school director to determine how much he is a leader, to be useful for the team or just a leader (Petrov, 2022). The author's ideas are summarized in Fig. 2.

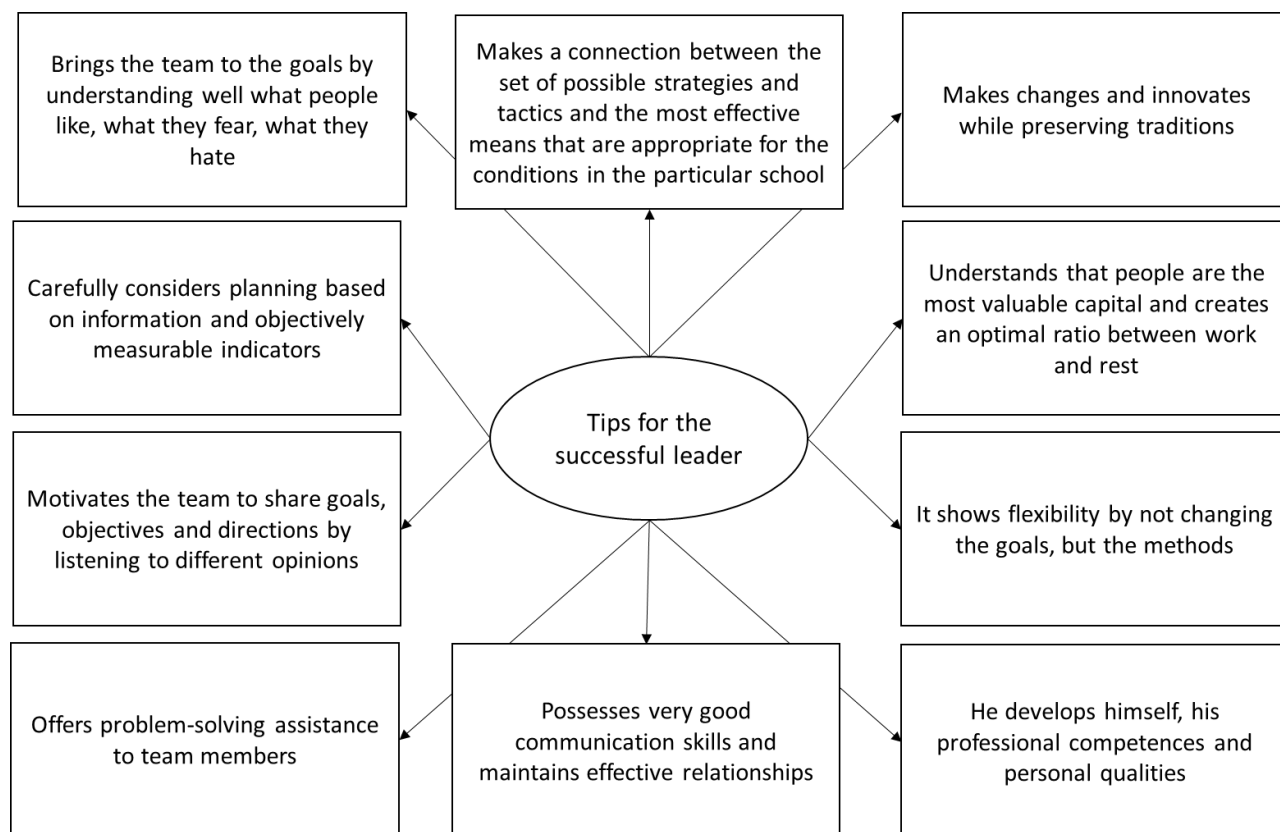

Figure 2. Leadership Tips

Source: Pavlov, P. The school principal – a leader. one experiment and 12 tips to help you succeed, in: "Careers" Magazine, Volume 2, Issue 3 (2022), ISSN 2815-3111 (online) CCR at the Bishop Konstantin Preslavski Higher Secondary School, pp. 55-63

In a sense, they overlap with the qualities of a successful leader, but in terms of content, they provide a detailed description and give specific models.

Leader qualities and leadership principles were considered as early as the 1950s, summarizing several aspects: leadership is supported by the organizational system, and leadership is conditioned by the group's approval of one of its members for contributing to group achievements; the leader sets group goals, based on professional interests, but reflecting the interests and desires of group members, taking

into account their feelings and shared opinion in the process of achieving the goals; the leader is empowered as a source of power and maintains social distance to more easily influence the group, and the leader is inclusive and charismatic (Gibb, 1947). That is why some authors distinguish the leader from the manager and consider that he is rather an informal leader who knows how to attract and motivate the other members of the team and does not necessarily have to be the director, while others put equality between a manager and a leader, to whom are leadership is a given by virtue of the position held, i.e. emphasize formal leadership.

2. Presentation and discussion of research results

A survey was conducted among 99 teachers from different types of schools, teaching in the three stages of education, with pedagogical experience covering a longer or shorter period and 44 students from Shumen University, studying in bachelor's and master's programs in the specialties "Management of education", "Pedagogy of training in ...", "Pedagogy of training in technique and technology", "History and geography", "Innovations in technological training and entrepreneurship", Primary school pedagogy with a foreign language, "Technology and technology ", "Applied mathematics", "Preschool and primary school pedagogy". Five of the students work in elementary, primary, middle school and profiled high school, two of them have not completed their education and have no teaching experience, one of them has experience from 1 to 5 years, and two have experience from 11 to 20 years.

Respondents were provided with 14 statements each relating to the qualities of the formal and the informal leader. Teachers and students should arrange them according to their own opinion chronologically from the most important to the least important for creating optimal conditions for the quality of education.

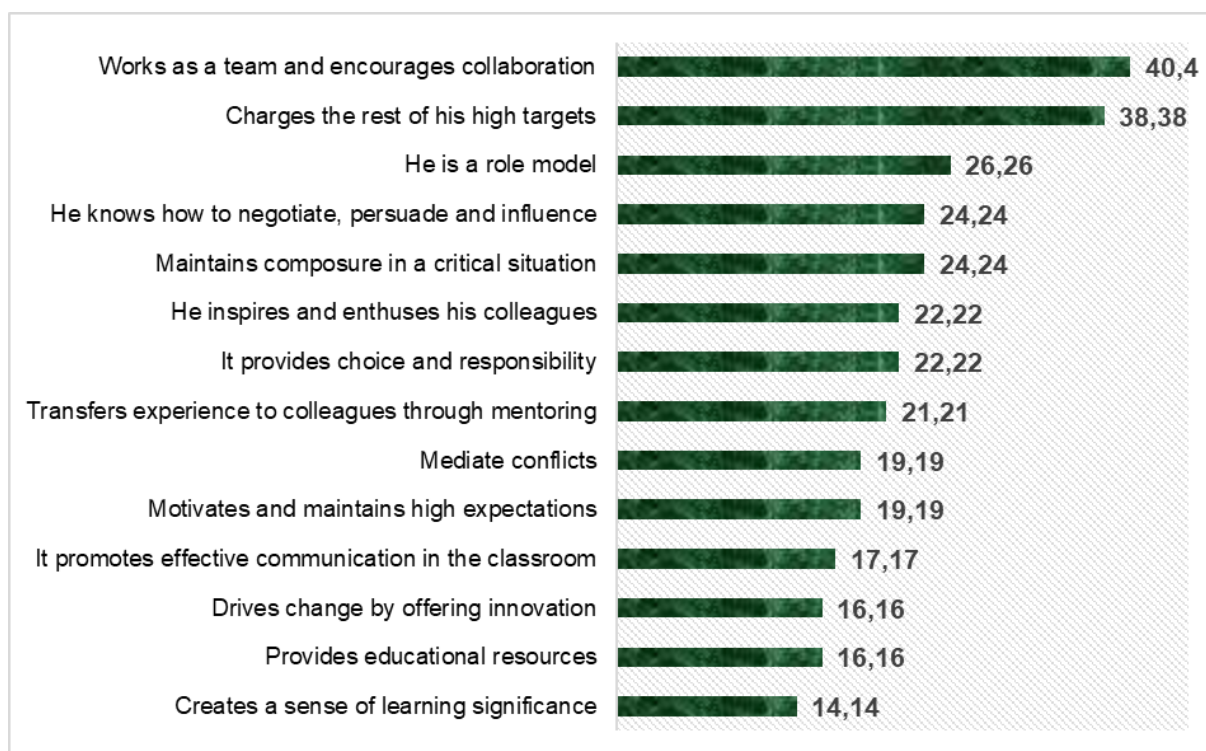

Figure 3 Percentage distribution of teachers' opinions about the qualities of the informal leader

An informal leader, according to 40.4% of teachers, should have teamwork skills and encourage cooperation. It is important to work together with other pedagogical specialists from the school, with non-pedagogical staff, with students and listening to their opinion on various educational and organizational issues, as well as with partners and local and regional authorities, in order to form and implement appropriate development policies of the quality of education and to create conditions for its continuous improvement in various aspects of its manifestation. A similar proportion of respondents (38.38% of them) advocate the opinion that a significant quality of an informal leader is to be able to

inspire others with their high goals. This means that teachers rely on the leader to form the vision for development and the goals that the school must achieve, but also to be able to involve the participants in the educational process in their implementation. According to 26.26% of respondents, an important quality is that the leader is a role model. Indeed, the informal leader is the one who motivates, engages and engages others in the common work to achieve the organizational goals, although the formal leader (the appointed head in the institution) must also possess or form these qualities. This is also the difference between the informal and the formal leader - the former has innate abilities to lead, attract, inspire and enthuse team members, and the latter, if he does not possess such qualities, must develop and improve them. The lowest proportion of teachers (14.14% of them) believe that creating a sense of learning is not the most important concern of a leader. Two other skills also rank in one of the last places, just 2% away from the least preferred quality – providing educational resources and driving change by offering innovation (Fig. 3).

The analysis of the opinions expressed by the students shows that two of the qualities considered by the pedagogical specialists to be particularly important are also important according to the future teachers (teamwork and cooperation and a role model) (Fig. 4).

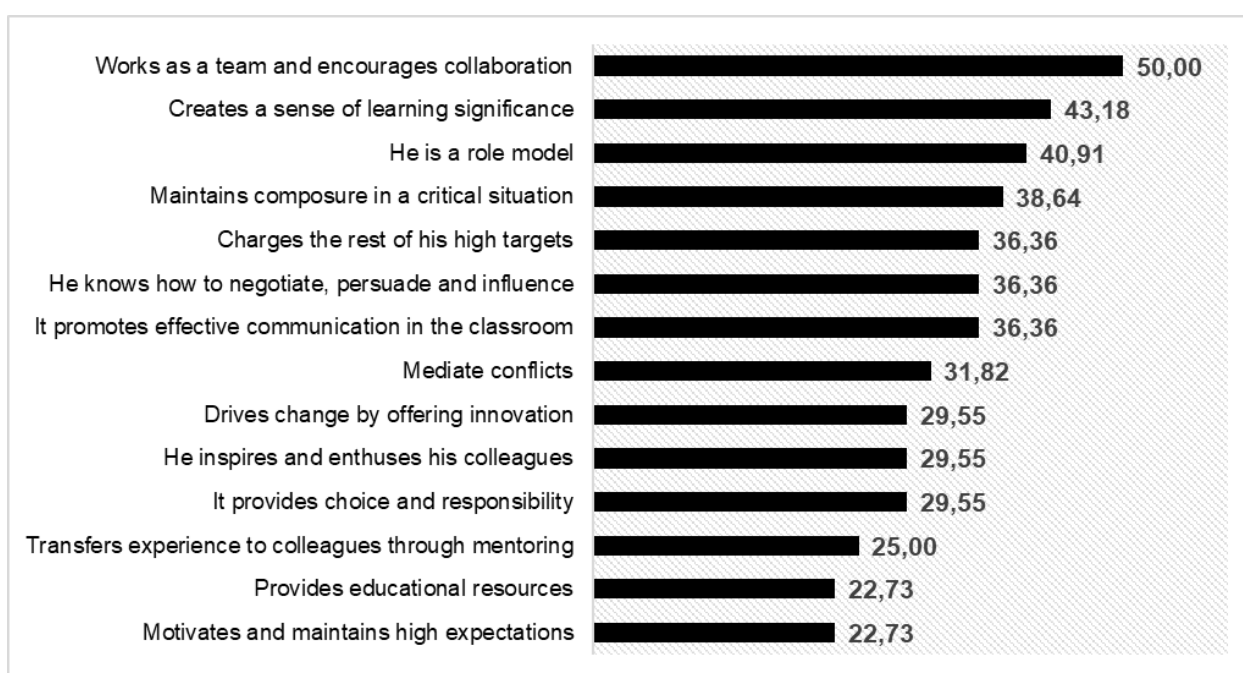

Figure 4. Percentage distribution of students' opinions about the qualities of an informal leader

A peculiarity is that the share of students who indicate them is higher than that of teachers. "Works in a team and encourages collaboration" was noted as an important skill by 50% of students and ranked first among the other 14 qualities previously given in the survey. Among teachers, these skills are also in first place, but indicated by 40.4% of them. The need for the leader to be a role model ranks third in the ranking of leadership qualities, according to both teachers and students - in the first case determined by 26.26% of respondents, and in the second by 40.91%.

Innovation is considered a prerequisite for growth and development, and the leader is the one who must motivate the collective to bring innovative changes, including in teaching and learning, the environment, forms of interaction and cooperation, supporting children and students for personal development, etc. .n. Surprisingly, only 16.16% of teachers consider the leader's ability to drive change by offering innovation as important to the organization. Among students, the share is higher (29.55%), but this quality, together with the ability to inspire and enthuse colleagues, ranks ninth and tenth in the ranking of leadership abilities.

The ranking of informal leader qualities according to current and future teachers in a comparative plan is presented in Figure 5.

Apart from the facts commented so far, the coincidence of the opinions of the students and the teachers regarding the abilities of the leader to charge the collective with his high goals is evident, but

this quality is more significant for the teachers than for the students. In contrast, conflict mediation was reported by students as a more important leader ability, listed by 31.82% of them, while teaching professionals accounted for 19.19%. A difference is also found in the opinions of future and current teachers about the leader's ability to stimulate effective communication in the classroom, which is more significant for students, preferred by 36.36% of them, and the share of teachers who chose this quality is 17.17%. A similar distribution of students' and teachers' views is also found in relation to the leader's ability to create a sense of the importance of learning, which 43.18% of students consider important, and the share of teachers is 14.14%. The rest of the leader's skills proposed for selection are characterized by relatively close values between the two groups of respondents.

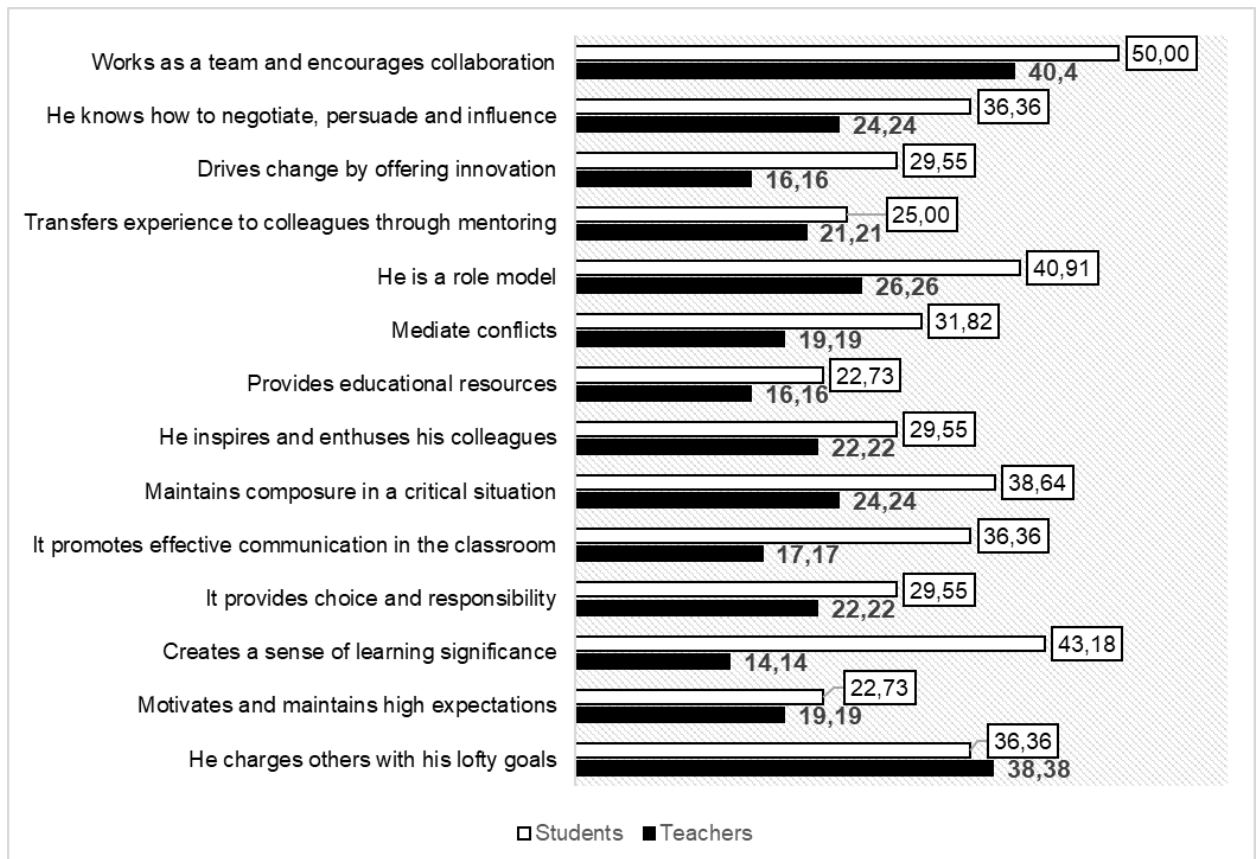

Figure 5. Percentage distribution of teachers' and students' opinions about the qualities of an informal leader

The most significant quality of the formal leader according to the teachers' opinions is building a relationship of trust with the team, indicated by more than half of the respondents, which ranks first in the hierarchy of proposed skills and abilities of the formal leader. Between 21.21% and 23.2%, 20% of the respondents consider it important for the formal leader to create a vision for the development of the school, to inspire the team to fulfill the vision and goals of the organization, to discuss important educational issues with pedagogical specialists by providing them opportunity to participate in decision-making and seeks to achieve consensus, manage conflicts. The smallest share of teachers indicated the skills of the leader for good planning to achieve the vision of the institution, the generation and implementation of innovative ideas with a focus on change and inspiring parents and partners to fulfill the vision of the institution (Figure 6).

In the percentage distribution of teachers' opinions about the importance of the leader's qualities, several facts are striking. On the one hand, for those who participated in the study, the personal qualities of the formal leader were more significant than the professional ones. The very creation of a vision for the development of the school for teachers is an important ability of the head, but the consequences of this - formulation of institutional goals and involvement of the parent community and partners in their implementation stand in the background. Delegating responsibilities to members of the school team, as well as developing leadership competencies in teachers, are also not among the most preferred qualities

of a leader. Taking into account the fact that developing innovation is not among the most important skills of a leader according to teachers, it can be assumed that they do not make the most of the legal opportunities for developing autonomy in the institution or are unwilling to take responsibility for the performance of certain tasks and activities.

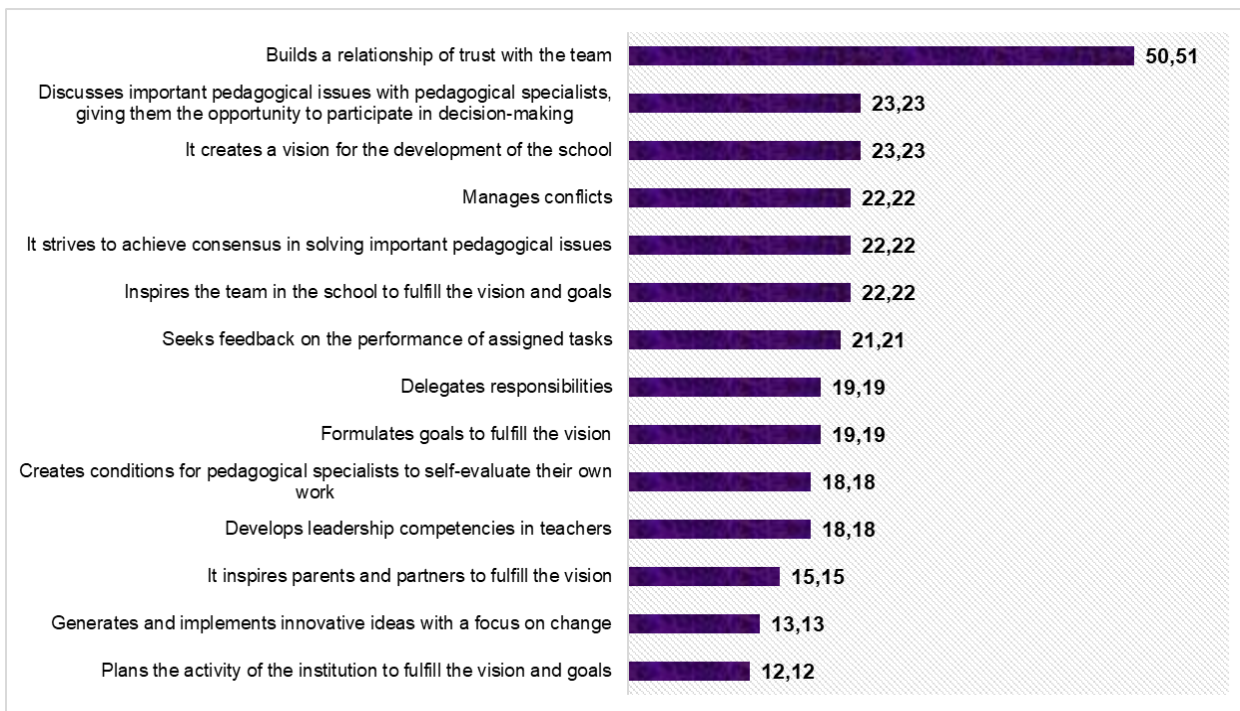

Figure 6. Percentage distribution of teachers' opinions about the qualities of a formal leader

The students advocate the same opinion as the teachers, that the trust in the collective, which should build the formal leader, is a defining and fundamental basis for the development of the institution, indicated by 61.36% of them, with which this quality ranks first, and the share of students who indicated it is almost 11% more than the teachers who preferred it (Fig. 7).

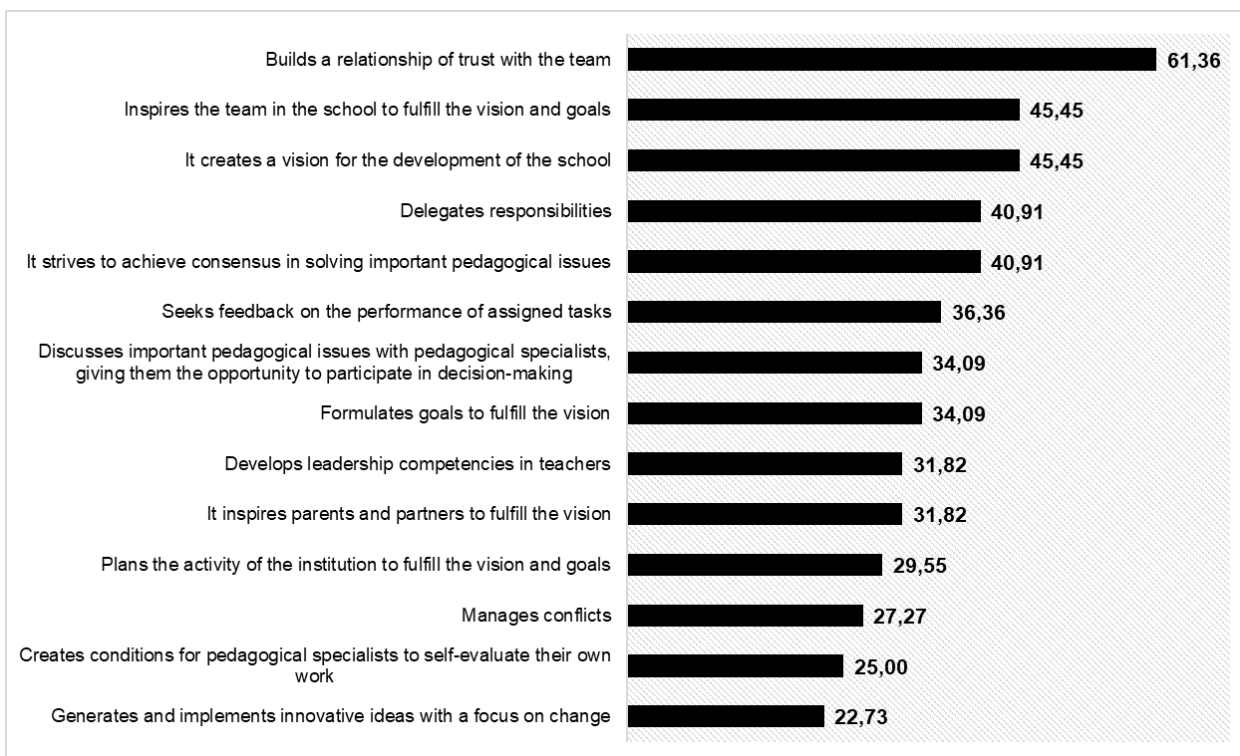

Figure 7. Percentage distribution of students' opinions about the qualities of a formal leader

Future teachers agree that the ability to create a vision for the development of the institution is important for a good leader, indicated by 45.45% of them. In contrast to the teachers, more than 40% of the students also prioritize the leader's ability to inspire the team in the school to fulfill the vision and goals, to delegate responsibilities. At the last place in the hierarchy of formal leader abilities, students, like teachers, place the leader's skills to generate and implement innovative ideas with a focus on change. It should be noted, however, that this opinion was expressed by 22.73% of them, while the share of teachers with an opinion about the importance of this quality was 13.13%.

Figure 8 presents the opinions of the respondent groups on the qualities of the formal leader in a comparative plan.

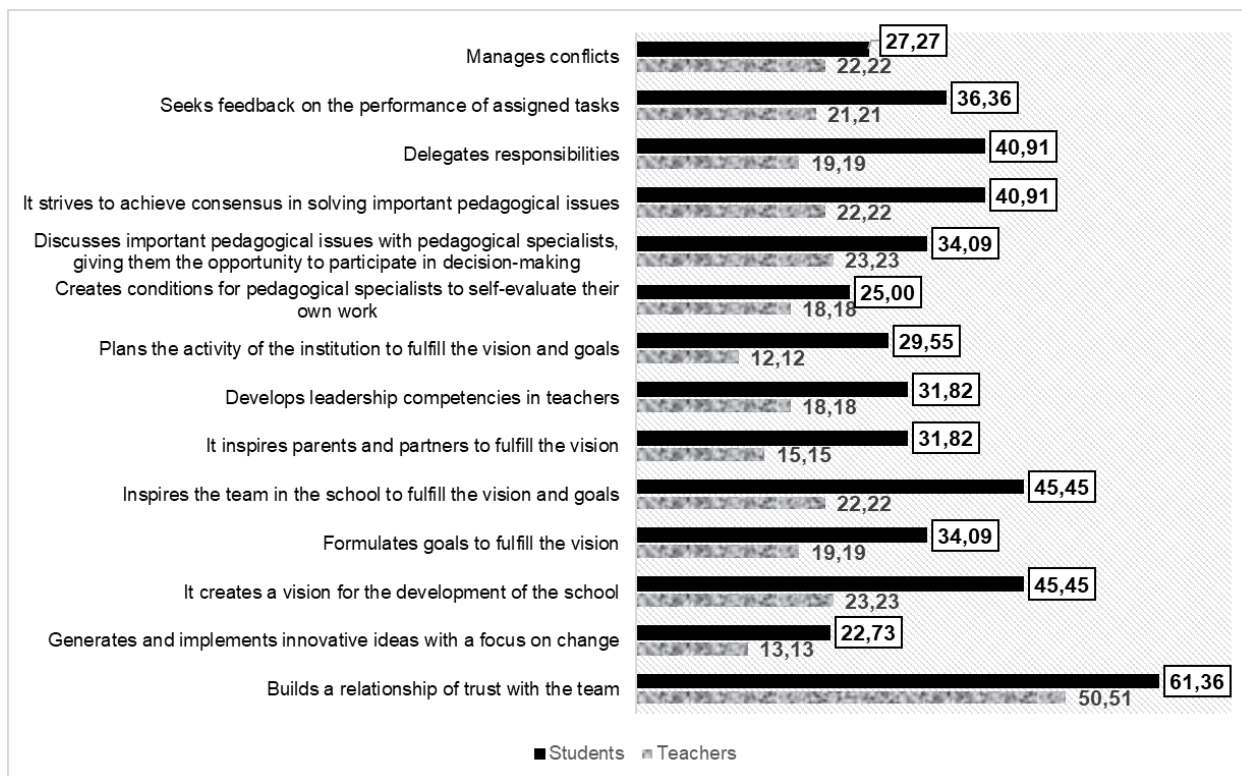

Figure 8. Percentage distribution of teachers' and students' opinions about the qualities of a formal leader

It can be seen that greater differences are found in relation to the leader's ability to delegate responsibilities, indicated as a significant quality by 40.91% of the students, ranking one of the top places in the ranking according to their opinions and by 19.19% from the teachers, according to whom it is not such an important quality. In fact, delegation of authority is the ability of the manager to achieve results through the team, provides an opportunity for the participation of pedagogical specialists in management and shows the professionalism of the manager. The percentage distribution of teachers' opinions again shows their insufficient desire for active activity and taking responsibility. A similar distribution of opinions is seen in the teachings of the leader to strive for consensus in solving important pedagogical issues, i.e. not to make unilateral decisions, but that they have been discussed in the corrective and there is agreement on their implementation. Again, 40.91% of future teachers report the importance of this skill, and the share of current teachers is almost twice as low - 22.22%. The formulation of goals for the implementation of the vision and the planning of the institution's activities as qualities of the leader also occupy a different position according to the opinions expressed by students and teachers, with students considering them more significant with differences of 15% to 17%. Consensus is the opinion expressed that it is important for the leader to manage conflicts, indicated by 22.22% of the teachers and 27.27% of the students.

The importance of the leadership qualities that are presented and discussed in scientific developments is confirmed, but the preferences of the respondents are more towards the personal qualities of the manager to be a good leader, his abilities to create a calm work environment and good relationships, to be an example and inspires and motivates other team members with ideas.

Conclusions

1. The typical characteristics and qualities of an informal leader, according to almost half of the teachers, are his skills to work in a team and to promote cooperation. A similar, but lower proportion of teachers advocated the opinion that the informal leader should charge others in the team with his high goals. The students agree with this ranking, but also add the role model quality as significant for the informal leader.

2. The two groups of respondents with a high share of opinions define as the most significant quality of the formal leader his ability to create and establish trust in the team as the primary basis for organizational development and improvement.

3. The answers to the questions show that the qualities of the leaders that lead to an appropriate vision and goals of the school, create conditions for cooperation and teamwork and relationships of trust are important for the achievement of high quality education, and they have a significant role to inspire and lead to organizational improvement.

4. The respondents believe that both the formal leader (the appointed director) and the informal leader have a role in school development and quality assurance, which should complement each other - the formal leader should set priorities and goals, and the informal leader should motivate the participants in the school community for implementation them

5. According to the research of the opinions of the respondents, the roles of the two types of leaders outline the differences between them in the school community. While expressing the opinion that leadership qualities should be possessed and developed by both the formal and informal leader, they believe that the informal leader has the innate ability to lead, attract, inspire and enthuse team members and is the one who motivates, engages and engages others in the common work to achieve organizational goals. The formal leader, according to respondents, has greater organizational skills and leads strategically and operationally according to the vision and school priorities, goals and objectives. They also determine the need for the appointed head of the school to form, develop and improve his personal qualities as a leader and inspirer.

6. Current teachers give more priority to the personal qualities of the leader than to his professional qualities. For teachers, the skills of the formal leader to build relationships of trust in the team, discuss with pedagogical specialists important pedagogical issues by giving them the opportunity to participate in decision-making and reach consensus in solving important pedagogical issues are more significant than his professional skills to planning, formulating goals to fulfill the vision and developing innovations. Similar is the opinion of the students, but with a lower share of opinions. There are also differences in the shared opinions between the survey participants. Prospective teachers place higher importance on the leader's abilities to create a long-term vision for the development of the institution, implement forms of autonomy and provide teachers with co-management responsibilities than pedagogical specialists. Conflict management skills are more important for students than for teachers. There are also different opinions about the qualities of the leader to delegate responsibilities, as well as to create a sense of the importance of learning, also more priority for students than for teachers.

In relation to the opinions expressed by the lower proportion of teachers about the importance of the leader's abilities to engage the collective in creating innovations and drive change by motivating and maintaining high expectations from teachers, providing educational resources, transferring experience to colleagues through mentoring, as well as about taking responsibility and being active in the school community, certain recommendations can be made. The formal leader should develop the commitment not only of the teachers, but also of the other participants in the educational process with the goals and activities of the school. It is necessary to develop the attitudes of the pedagogical teams towards innovative practices that provide added value to the quality of education and taking responsibility for motivated participation in the change process for developing a learning organization and for organizational improvement. The school leader should have the professional skills to create a vision for the development of the institution, to introduce innovations to increase the quality of education, to provide an opportunity for participation in management and consensus decisions, and through his personal qualities and example to inspire, enthuse and involve the participants in the educational process and interested parties in achieving the institutional goals and organizational development of the school.

References

1. Bogomilov, B. (2022). Liderstvo i organizatsionno razvitie. Block, P. (2013). *Nepriekaištingas konsultavimas: kaip paskatinti naudotis jūsų kompetencija*. Vilnius: Eugrimas.
2. Delibaltova, V. (2024). Liderstvoto v konteksta na digitalizatsiyata na obrazovaniето prez prizmata na darzhavnite dokumenti i nauchnite izsledvania. *Pedagogika*, 96(3s), 121-132.
3. Dobрева, S. (2022). Gledni tochki za liderstvoto v savremennoto uchilishte i detska gradina–rezultati ot empirichno izsledvane. *Pedagogika*, 94(7), 870-885.
4. Filipov, A. (2021). Uchilishtniyat direktor-obrazovatelyn lider i profesionalen menidzhar. „*Biznes upravlenie*“, *Akademichno izdatelstvo „Tsenov“*, *Svishtov*, № 2, 40-55.
5. Filipova, M. (2013). Organisational Leadership In Manager’S Activities. *Entrepreneurship, Faculty of Economics, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad*, vol. 1(1&2), pages 41-50.
6. Gibb, C. A. (1947). The principles and traits of leadership. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 42(3), 267–284. <https://doi.org/10.1037/h0056420>.
7. Iliev, T. (2016). Lider i liderstvo–sashtnost i teoretichni konstruksii. Nauchni trudove. *Mezhdunarodno visse biznes uchilishte-Botevgrad*, (8), 159-179.
8. Lilova, E. (2016). Direktorat na uchilishteto–simbioza mezhdu menidzhar i lider. *Pedagogika*, 88(2), 224-235.
9. Pavlov, P. The school principal – a leader. one experiment and 12 tips to help you succeed, v: *Spisanie „Karieri“*, Tom 2, Broj 3 (2022), ISSN 2815-3111 (online) *TsKR kam ShU „Episkop Konstantin Preslavski“*, s. 55-63.
10. Parvanova, Y. (2011). Uchilishtniyat menidzhar i lider (tendentsii i evropeyski perspektivi). *Sbornik dokladi ot teoretichen seminar na katedra „Istoria na pedagogikata i upravlenie na obrazovaniето“ po sluchay 25 – godishninata na fakulteta po pedagogika pri SU „Sv. Kliment Ohridski“*, DEAL – Emilia Nedyalkova, 47-54.
11. Slavyanska, V. (2017). Management of project teams in a multiproject environment. *UARD Yearbook*, 5, 9-71.
12. Strategicheskа ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021-2030) – <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1399>.
13. Temelkova, M. (2023). Izsledvane na liderskia stil na mazhete i zhenite, zaemashti rakovodni pozitsii v balgarskite visshi uchilishta. ravnopostavenost na zhenite i mazhete v akademichni i nauchni organizatsii–*dobri praktiki, predizvikatelstva i perspektivi*, 22.
14. Tsokov, G. (2021). Hibridnoto uchilishte na badeshteto. *Pedagogika*, 93(5), 712-716.
15. Tukididu, E. (2016). Rolyata na direktora za vklyuchvaneto na zainteresovanite strani v obrazovaniето kato aspekt na uchilishtnata effektivnost. *Pedagogika*, 88(5), 663-674.
16. Zagorcheva-Koycheva, D. (2024). Neformalniyat lider prez pogleda na uchenitsite – problem ili polza za uchilishteto. – V: *Sbornik Patuvasht seminar „40 godini Pedagogicheski fakultet“*, Rim – Perudzha – Asizi, 13 mart – 16 mart 2024 g. Shumen: UI „Episkop Konstantin Preslavski“, 2024, ISBN 978-619-201-760-6, 23-32.

MOKYKLOS DIREKTORIAUS, KAIP FORMALAUS IR NEFORMALAUS LYDERIO, SAVYBĖS (MOKYTOJŲ IR MOKINIŲ NUOMONĖ)

Snezhanka Dobрева Georgieva

Santrauka

Vadovavimas šiuolaikinėje mokyklos organizacijoje yra esminis dalykas formuojant mokyklos komandą, atsidavusią ir motyvuotą siekti strateginių įstaigos tikslų, plėtoti ir tobulinti organizacijos kultūrą. Mokyklos direktorius yra vadovas pagal jam suteiktus įgaliojimus einant pareigas, pašauktas priimti valdymo sprendimus. Jis gali turėti „įgimtą“ lyderio savybių arba jas įgyti ir ugdyti mokymų ir kvalifikacijos pagalba. Nepriklausomai nuo to, kokio tipo vadovas yra vadovas, jis turi susikurti organizacijos plėtros viziją ir motyvuoti darbuotojus ja vadovautis, sudaryti sąlygas dalytis žiniomis ir pasiekti kokybišką išsilavinimą bei efektyvų įstaigos vystymąsi, dalyvaujant pedagoginiams specialistams, tėvai, suinteresuotos šalys ir kt. Šiuo tikslu mokyklos direktorius turėtų pasižymėti tam tikromis savybėmis, kurios yra šio straipsnio tyrimo objektas. Buvo atlikta įvairių specialybių Šumeno universiteto dėstytojų ir studentų apklausa. Jiems pateikiami teiginiai apie formalaus ir neformalaus vadovo savybes mokykloje, kuriuos jie turi surikiuoti pagal svarbą. Tyrimo tikslas –

išryškinti reikšmingiausias formalus ir neformalus lyderio mokyklinio ugdymo sistemos institucijose profesines ir asmenines savybes. Mokinių ir dėstytojų išsakytos nuomonės sutapo dėl svarbiausių formalių ir neformalių lyderių įgūdžių. Abi respondentų grupės daugiau dėmesio skiria jo asmeninėms savybėms, dauguma jų kaip svarbiausią įvardija neformalaus lyderio gebėjimą dirbti komandoje ir skatinti bendradarbiavimą, o formalus vadovas, pasak daugiau nei 50 proc. geba sukurti pasitikėjimo požiūrį su komanda. Mokytojai ir studentai taip pat mano, kad jų vadovas turėtų būti sektinas pavyzdys, savybė, kuri patenka į trejetą svarbiausių vietų. Kitaip tariant, komandinis darbas ir geri santykiai tolerantiškoje ir palaikančioje aplinkoje, remiantis tyrimo rezultatais, lemia mokyklos lyderystę. Mokytojai mažiau dėmesio skiria vadovo įgūdžiams kurti įstaigos plėtros viziją ir vesti ugdymo proceso dalyvius bei suinteresuotas šalis, su kuriomis bendradarbiauja, keliu siekti norimos vizijos ir tikslų. Jie neišreiškia pasirengimo pokyčiams ir lyderio gebėjimo diegti naujoves nelaiko reikšmingu. Jie taip pat nerodo didelio noro dalyvauti valdyme ir prisiimti atsakomybę, kurią suteikia mokyklos autonomija. Skirtingai nei mokytojai, mokiniai labiau teikia pirmenybę vadovo įgūdžiams kurti ilgalaikį mokyklos plėtros planą su tam tikra vizija, deleguoti pareigas pedagogikos specialistams, kelti užduotis ir siekti grįžtamojo ryšio apie jų įgyvendinimą. Tačiau jie taip pat labiau orientuoti į asmenines lyderio savybes, į jo įgūdžius kuriant ir palaikant komandą. Tyrimo rekomendacijomis siekiama didinti dėstytojų (būsimų ir esamų) išipareigojimą tirti, diegti ir plėtoti inovacijas, siekiant skleisti ir dauginti gerąsias praktikas, palaikančias organizacijos kultūros ir besimokančios organizacijos principų plėtrą. Apibendrintos tyrimo išvados rodo, kad mokyklos vadovas turi turėti profesinių gebėjimų kurti inovatyvaus institucijos plėtros viziją, o savo asmeniniu pavyzdžiu ir savybėmis įtraukti į ugdymo procesą dalyvius bei bendradarbius į jo įgyvendinimą, kad būtų užtikrintas ugdymo procesas. ugdymo kokybę mokykloje.

Pagrindiniai žodžiai: lyderis; vadovavimo valdymas; formalus lyderio savybės; neformalus lyderio savybės.

EURITMIJOS GALIMYBĖS UGDANT MOKINIŲ SOCIALINĘ KOMPETENCIJĄ

Jonė Girdzijauskaitė-Pocienė

Klaipėdos Valstybinė kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.338>

Anotacija

Technologijų ir individualizuoto turinio amžiuje, viena svarbiausių mokyklos bei neformalaus ugdymo institucijų misijų tampa savimonės ir savitvartos, empatiškumo, socialinio sąmoningumo ir teigiamų tarpusavio santykių kūrimo, atsakingo sprendimų priėmimo ir elgesio įvertinamose pasekmėse gebėjimų ugdymas, kurie sąryšyje sudaro socialinę kompetenciją (Sabaliauskas, Šukytė, 2021). Dalyvaujant muzikinėje veikloje dalyvių tarpusavio sąveiką stiprina tiek tradiciniai užsiėmimai, tiek ir rečiau organizuojamos muzikinės veiklos, tarp kurių paminėtina euritmija – muzikos mokymas naudojant judesį (Urista, 2016). Dinamiškais veiksmais paremta kinestetinės ir muzikinės veiklos sąjunga sukuria unikalias galimybes socialinei kompetencijai ugdyti. Šio straipsnio tikslas – pristatyti euritmiją, kaip meninio ugdymo sritį, efektyviai ugdančią mokinių socialinę kompetenciją. Straipsnyje aprašomas tyrimas, atskleidžiantis euritmijos pamokose dalyvaujančių mokinių ir mokytojų patirtis bei nuostatas. Tikslinės grupės interviu metodu apklaustų mokinių atsakymai atskleidžia, jog socialinis euritmijos pamokų aspektas mokiniams yra gerai suprantamas ir svarbus. Individualių interviu metu buvo apklausti keturi mokytojai, taikantys euritmijos metodiką pamokose, kurių atsakymai išryškina socialinės kompetencijos ugdymą kaip vieną iš prioritetinių euritmijos pamokos tikslų.

Pagrindiniai žodžiai: euritmija, socialinė kompetencija, judesys, muzika.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikinis pasaulis paženklintas pliuralizmo ir kaitos ženklų. Tobulejančios technologijos, intensyvi komunikacija, neužtikrintumas dėl bendruomenių ateities kelia naujus iššūkius žmogui. Pasaulyje, kuriame gausu informacijos, inovacijų, dinamikos, aktualu tampa nebe žinoti, bet gebėti naudotis sukauptomis žiniomis, mokėti orientuotis daugialypiame pasaulyje, gebėti atrasti savo vietą marginalioje visuomenėje. Tam, kad ugdymo institucijos būtų pajėgios parengti žmogų kintančiai realybei, ugdymo prioritetais pripažįstamos ne žinios, o kompetencijos, t. y. žinių, nuostatų, gebėjimų visuma, rodanti „dvasinę, intelektualinę ir fizinę žmogaus brandą“ (Cibulskas, Miseliūnaitė, 2020, p. 217).

Kompetencijomis grįsto ugdymo svarbą pagrindžia Lietuvos ir Europos švietimą reglamentuojantys dokumentai: Europos parlamento patvirtintos Rekomendacijos dėl bendrųjų kompetencijų reikšmės mokymuisi visą gyvenimą (2006), Europos Sąjungos strateginė švietimo ir mokymo programa ET 2020, atnaujintos Lietuvos respublikos bendrosios ugdymo programos (2022). Minėtuose dokumentuose, kaip vienas šiuolaikinio švietimo prioritetų įvardijama socialinė kompetencija. Socialinės kompetencijos ir jos ugdymo bruožai tyrinėjami daugelio autorių darbuose. Socialinės kompetencijos švietimo kontekste tyrinėtojai įvardija ją kaip įgūdžių visumą, leidžiančią pasiekti socialinėse situacijose reikalingus komunikavimo tikslus (Magelinskaitė-Legkauskienė, Legkauskas, Kepalaitė, 2017). Vis dėlto, muzikos ir socialinės kompetencijos sąsajas aptariančių mokslinių darbų nėra daug. Ne vieno tyrėjo darbuose išvelgta, jog muzikinis ugdymas socialiai apibrėžtas ir į socialinę realybę orientuotas fenomenas. Socialinė muzikos reikšmė visais laikais domino muzikus, muzikos pedagogus. Pripažįstama, kad muzika – visuomenė – kultūra tarpusavyje susiję, susipynę (Elliott, 1995; Kenny, 2016). Žmogaus socialinė būtis atsispindi muzikos kūriniuose, o dalyvavimas muzikinėje veikloje padeda patirti bendradarbiavimo, bendruomeniškumo jausmą.

Dalyvaujant muzikinėje veikloje dalyvių tarpusavio sąveiką stiprina tiek tradiciniai užsiėmimai (dainavimas, grojimas ansamblyje), tiek ir rečiau organizuojamos muzikinės veiklos, tarp kurių paminėtina euritmija – muzikos mokymas naudojant judesį. Detalesnė euritmijos pradininko E. J. Dalcroze'o darbų analizė leidžia teigti, kad jos turinys yra palankus mokinių socialinei kompetencijai ugdyti.

Tyrimo problema – tyrimai pagrindžia, kad veiklos, reikalaujančios fizinio aktyvumo, yra reikšmingos vaikų socialinės kompetencijos ugdymui (Schueller, Demetriou, 2018). Vis dėlto, mokyklose fizinei sričiai dažniausiai atstovauja tik kūno kultūra, retesniu atveju – šokio pamokos. Tuo tarpu inovatyvių, judėjimą ir sąmoningą mokymąsi jungiančių metodų ir disciplinų Lietuvos mokyklose

stinga. Euritmijos metodika šiame darbe yra pristatoma kaip galinti šią nišą užpildyti ir sudaryti galimybes mokiniams mokytis sąmoningo judėjimo ir muzikos suvokimo ypatingai socialiu, nuolatinio grupiniu darbu pagrįstu būdu. Taigi prasminga kelti tokius probleminius klausimus: Kaip socialinė kompetencija gali būti lavinama euritmijos pamokose? Kaip euritmijos metodiką taikantys mokytojai vertina socialinės kompetencijos ugdymo galimybes šios disciplinos kontekste?

Tyrimo objektas – socialinės kompetencijos ugdymas taikant euritmijos metodus.

Tyrimo tikslas – ištirti socialinės kompetencijos ugdymo galimybes euritmijos pamokose, atskleidžiant mokinių ir mokytojų patirtis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti socialinės kompetencijos sampratą ir jos ugdymo būdus
2. Pristatyti esminius euritmijos bruožus
3. Empirinio tyrimo duomenų pagrindu aptarti mokinių socialinės kompetencijos ugdymo euritmija ypatumus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, tikslinės grupės interviu su mokiniais, pusiau struktūruotas interviu su euritmijos pedagogais

1. Socialinės kompetencijos sampratos ir euritmijos ypatumų atskleisti

1.1. Socialinės kompetencijos samprata

Sąvoka *kompetencija* šiuolaikinėje kalboje yra naudojama gana skirtinguose kontekstuose, todėl yra nevienareikšmė. Švietimo kontekstui artimiausias kompetencijos kaip žmogaus funkcinio gebėjimo apibrėžimas, kuris teikia nuorodą į žmogaus galėjimą adekvačiai atlikti konkrečią užduotį (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2024). Atsižvelgiant į veiklos turinį ir jos pobūdį, kompetencijos gali būti įvairiai skirstomos ir kategorizuojamos. Strakšienė (2013), apibendrinama Europos sąjungos dokumentuose pateikiamą kompetencijų struktūrą, nurodo, kad kompetencijos skirstomos į esmines dalykines ir bendrąsias. Pateikiami trys bendrųjų kompetencijų tipai: *instrumentinės kompetencijos* (kognityviniai gebėjimai, metodologiniai gebėjimai, technologiniai įgūdžiai ir lingvistiniai gebėjimai), *tarpasmeninės kompetencijos* (individualūs bei socialiniai įgūdžiai), *sisteminės kompetencijos* (supratimo, žinių ir suvokimo derinimas).

Lietuvos švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose kompetencijos vaidina esminį vaidmenį. 2022 metais atnaujintose Bendrosiose ugdymo programose teigiama, jog kompetencijos yra ugdymo pagrindas ir vienas svarbiausių ugdymo proceso tikslų (Bendrosios ugdymo programos, 2022). Šiame dokumente įtvirtinamos septynios prioritetinės kompetencijos, į kurias turėtų būti orientuota Lietuvos mokyklų veikla, tai – komunikavimo, kultūrinė, kūrybiškumo, pažinimo, pilietiškumo, skaitmeninė bei socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencijos. Socialinės, emocinės ir sveikos gyvensenos kompetencija autorių yra išskleista į keturis ją detalizuojančius sandus: savimonė ir savitvarkos įgūdžiai; empatiškumas, socialinis sąmoningumas ir teigiamų tarpusavio santykių kūrimas; atsakingas sprendimų priėmimas ir elgesys įvertinant pasekmes bei rūpinimasis sveikata (Sabaliauskas, Šukytė, 2020).

Bendrosiose ugdymo programose socialinė kompetencija siejama ir su mokymuisi bei efektyviam bendravimui tinkamu emociniu klimatu, bei su savo bei aplinkinių psichinės bei fizinės gerovės užtikrinimu. Šis socialinės kompetencijos glaudinimas su emocijomis bei sveikatos sritimis pabrėžia socialinės kompetencijos kontekstualumą, jos neatskiriama sąsąją su kitomis ugdymo proceso dalyvių gyvenimų dalimis. Magelinskaitė-Legkauskienė ir kt. (2017) pažymi, jog socialinė kompetencija priklauso ir nuo situacijos, vertintojo, kultūrinės aplinkos ir raidos tarpsnio.

Mokslininkai Ullrich ir de Muynck (Ullrich, de Muynck, 1998) išskiria pagrindinius gebėjimus, būdingus socialiai kompetentingam žmogui: gebėjimas priimti su pačiu savimi susijusius sprendimus; gebėjimas užmiršti nemalonius jausmus, nepasitikėjimą savimi; gebėjimas surasti efektyviausią kelią tikslui pasiekti; gebėjimas adekvačiai suprasti kitų asmenų norus, reikalavimus, lūkesčius, teises; gebėjimas suprasti socialines struktūras, į jas atsižvelgiant pritaikyti savo elgesį; gebėjimas atrinkti konkrečiai aplinkai, situacijai, bendruomenei tinkamą elgesį bei gebėjimas atsisakyti agresijos ir gerbti kitus žmones. Šia socialinės kompetencijos apibrėžtimi remtasi atliekant interviu su tyrime dalyvavusiais mokytojais.

Visas ugdymo(si) procesas gali būti suvokiamas kaip socialinis reiškinys, todėl ir socialinę kompetenciją tiek teigiamai, tiek neigiamai veikia bet kuri su ugdymu susijusi veikla, kurioje dalyvauja daugiau nei vienas asmuo. Ugdymo programų turinys, bendradarbiavimas, mokytojo elgesys bei palanki edukacinė aplinka yra stipriausiai socialinės kompetencijos ugdymą mokykloje veikiantys faktoriai, kuriuos prasminga aptarti plačiau.

Ugdymo programų turinys. Atnaujintų programų įgyvendinimą nusakančiuose ir ugdymo kompetencijomis principus pristatančiuose dokumentuose teigiama, jog kompetencijos turi būti ugdomos mokymosi turiniu, t. y. jos turėtų neatsiejamai susilieti su mokykloje gilinamomis dalykinėmis žiniomis. Norint sėkmingai įgyvendinti kompetencijomis grįsto ugdymo idėją, svarbu laikytis vertybinio kryptingumo, kontekstualumo, integralumo ir kitų principų, užtikrinančių sklandų, nuoseklų ir aktualų ugdymo procesą (Bendrosios ugdymo programos, 2022). Minimoms ir turtingoms, daug galimybių teikiančioms užduotims, platus pateikiamų mokymosi strategijų arsenalas, intelektualiai bei emociškai saugi aplinka, taip patvirtinant faktą, jog kompetencijų ugdymo procesas reikalauja plataus ir įvairaus ugdymo būdų spektro.

Mokymasis bendradarbiaujant. Socialinės kompetencijos ugdymas siejamas su šiuolaikiniais aktyvaus mokymosi modeliais, tarp kurių – mokymasis bendradarbiaujant. Mokslininkai D.W. Johnson ir R.T. Johnson (2009) mokymąsi bendradarbiaujant apibrėžia kaip ugdymą, kurio metu ugdytiniai sugrupuojami bendram tikslui pasiekti. Mokymosi bendradarbiaujant procesui būdingi tokie principai: pozityvi tarpusavio priklausomybė, individuali atskaitomybė, tiesioginė tarpusavio pagalba bent dalyje grupinio darbo, bendradarbiavimo gebėjimų demonstravimas bei periodišką grupės darbo įsivertinimas. Šie principai dera su socialinės kompetencijos samprata ir atkleidžia jos ugdymo efektyvumą mokymosi bendradarbiaujant metodu.

Mokytojo elgesys ir kompetencija. Tikslinant pedagoginės kompetencijos turinį, svarbiausiais mokytojo kompetencijos bruožais įvardijamas švietimo politikos įgyvendinimas, lyderiavimas, psichologijos bei didaktikos išmanymas (Čiužas, 2013). Mokytojo gebėjimas ugdyti socialinę kompetenciją priklauso nuo paties pedagogo socialinės kompetencijos lygio. Jos raida vyksta keliomis kryptimis. Tai profesinis tobulėjimas, mokytojo vaidmuo ugdymo/ugdymosi procese bei ugdytinių bendrumo inicijavimas (Gedvilienė, 2012). Tyrėja (Gedvilienė, 2012) pabrėžia, jog profesinė pedagogo sėkmė tiesiogiai priklauso nuo jo gebėjimų adekvačiai bendrauti su ugdytiniais. Nuo socialinės mokytojo kompetencijos priklauso ne tik ugdytinių mokymosi sėkmė, bet ir jų tarpusavio santykiai.

Mokymosi aplinka. Tik saugioje ir palaikančioje aplinkoje gali skleistis socialinė kompetencija. Tik gerai jausdamasis individas gali drąsiai reikšti mintis, klysti, dalintis, bendrauti, tobulėti (Gedvilienė, 2012). Į tinkamą edukacinę aplinką, kaip reikšmingą mokymosi komponentą, orientuotų programų rezultatai atkleidžia, jog integruota, pozityvi aplinka pagerina mokinių mokymosi rodiklius akademiinių pasiekimų testuose, sumažina disciplinos ir klasės valdymo problemas, padidina įsitraukimą ir mokymosi motyvaciją bei pasitikėjimą savimi. Ugdomoji aplinka veikia socialinės kompetencijos raidą, nes joje atsispindi švietimui reikšmingi žmogiškumo, demokratijos, prieinamumo, diferenciacijos principai (Lešinskytė, Slušnienė, 2021). Kartu besimokydami asmenys kuria savo bendruomenės psichologinį klimatą, kurio kokybės ženklais mokslininkai įvardija teigiamą pokyčių, veiklumo, iniciatyvos vertinimą, sėkmingą veikimo ir eksperimentavimo laisvę, pagarbą žmogaus autonomijai, jausmams ir sprendimams, sėkmingą bendradarbiavimą ir pagalbą (Girdzijauskienė ir kt., 2011). Taigi, socialinės kompetencijos ugdymas – daugiaplanis, sistemingumu ir kryptingumu pasižymintis reiškinys, kurio pagrindiniai bruožai yra: tinkamas ugdymo programų turinys, bendradarbiavimo mokantis užtikrinimas, paties mokytojo socialinė kompetencija, palanki fizinė ir socialinė aplinka.

1.2. Euritmija kaip socialinės kompetencijos ugdymo kontekstas

Terminas euritmija literatūroje naudojamas įvairiai. Medicinoje euritmijos terminas apibūdina žmogaus pulso reguliarumą, kultūriniuose kontekstuose – integralias muzikos ir judesio sąveikas. Pedagogikos kontekste ir šiame straipsnyje euritmijos terminas suprantamas kaip muzikinio ugdymo sistema, XX a. Pradžioje sukurta šveicarų pedagogo Emilio Žako Dalcroze'o, muzikos ir judesio pagalba padedanti ugdyti grakštumą ir muzikinį supratimą.

Dalcroze'as (2007) išskyrė du pagrindinius faktorius, kurių dėka žmogus priima muziką – tai ausis, priimanti garsą, ir nervų sistema, priimanti ritmą. Autorius taip pat pabrėžė, jog žmogui sudėtinga vienu metu priimti abu elementus, t. y. tiek melodiją formuojantį natų aukštį, tiek ritmą, kuris suteikia natoms judėjimą. Todėl muzikinio ugdymo proceso pradžioje rekomenduojama šiuos du komponentus atskirti. Dalcroze'o metodikoje pirmenybė skiriama muzikos judėjimui, kadangi judesys žmogaus kūnui yra autentiškesnis, natūralesnis. Muzikinio ugdymo procese pedagogikas rekomendavo pratimus vidiniams girdėjimui bei nervų ir raumenų reakcijai į muziką. Pedagogas siūlė lavinti ugdytinių vidinę klausą, jų gebėjimą jautriau reaguoti į muzikos elementus, tokius kaip ritmiškumas, artikuliacija, garso kokybė, frazės pajauta (Mead, 1986).

Dalcroze'o euritmijos metodika sudaryta iš trijų pagrindinių elementų: 1) ritmikos – laiko ir ritmo pojūčio ugdymas per judesį, 2) solfedžio – dainavimo ir muzikos rašto pratimų, skirtų vidinei klausai lavinti, atlikimas, ir 3) improvizacijos – laisvo ir spontaniško judėjimo bei muzikavimo gebėjimų lavinimas. Šie trys elementai sąveikauja siekiant pagrindinių euritmijos tikslų: viso kūno panaudojimo, įtraukiant stambesnių raumenų grupes, kurios leidžia tampriau susisiekti su muzikos patyrimu; kūno koordinacijos; muzikinės patirties sąlygotų judesių, kuriais išreiškiama muzikos interpretacija; klausymosi įpročių; kūno, minčių ir emocijų sąveikos muzikuojant; išraiškos laisvės ir kūrybiškumo; mokymosi džiaugsmo, sąlygoto ugdymo proceso dermės su pagrindiniais žmogaus poreikiais (Daly, 2022).

Euritmija – išskirtinai tik grupinė veikla, organizuojama interpretuojant mokinių grupę kaip pagrindinį instrumentą, per kurį gilinama muzikos pajauta. Įtraukdama dalyvius į bendrą, judesiais paremtą muzikinę veiklą, skatinančią sąveiką tarp ugdytinių ir vienas kito pajautą, euritmijos pamoka tampa ypač prasminga socialinės kompetencijos ugdymo galimybe. Atlikdami pratimus, koordinuodami savo veiksmus, improvizuodami ir judesio reaguodami į muziką, euritminių veiklų dalyviai mokosi suprasti save ir prisitaikyti prie kitų bendroje muzikinėje veikloje. Metodas pabrėžia klausymąsi, bendradarbiavimą ir judesių sinchronizavimą, todėl dalyviai turi siekti darnios muzikinės raiškos. Tokia patirtis padeda ugdytis esminius socialinius gebėjimus, tokius kaip komandinis darbas, neverbalinis bendravimas ir emocinis sąmoningumas. Be to, dalyvaujant euritminese veiklose, paėliui prisiimamas tiek vadovaujantis, tiek ir vykdantis vaidmenys, mokiniai ugdomi gebėjimą prisitaikyti, jautriai reaguoti į grupės dinamiką, tuo pačiu suvokiant save ir priimant tinkamus sprendimus.

2. Mokinių socialinės kompetencijos ugdymo euritmija empirinis tyrimas

2.1. Tyrimo metodologija

Empiriniu tyrimu norėta gauti duomenų apie mokinių ir mokytojų patirtis ugdant(is) socialinę kompetenciją euritmijos pamokoje. Siekiant išgryninti unikalias tyrimo dalyvių patirtis, pasirinktas kokybinis tyrimas, sudarantis galimybes surinkti autentiškus mokytojų ir mokinių pasisakymus. Tyrimo metu taikyti tikslinės grupės ir pusiau struktūruoto interviu metodai.

Tikslinės grupės interviu tai „diskusija tarp tyrimo dalyvių, kylanti iš tarpusavio sąveikos“ (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 144). Tikslinės grupės interviu rezultatas – žymiai platesnis nei tik respondentų atsakyti klausimai. Svarbus informacijos šaltinis yra ir neverbalinė dalyvių komunikacija, jų konfliktai ir nuomonių vienovė, reakcijų bendrumai ir išskirtinumai. Tokiu būdu tikslinės grupės interviu surinkta informacija pateikia reikšmingų duomenų apie respondentų nuomones, savijautą, vertinimus, emocijas.

Tyrimo dalyvavo vaikų choro, kuriame kartą per savaitę vedama euritmijos pamoka, nariai. Tyrimo dalyviai septynis mėnesius lankė kartą per savaitę vykstančius grupinius euritmijos užsiėmimus, kuriuos vedė pati tyrėja. Tai sudarė sąlygas abipusiam pasitikėjimui, atviriems atsakymams ir nuoširdžiam bendravimui. Per euritmijos pamokas grupės darbas buvo organizuojamas atsižvelgiant į tris mokytojai svarbiausias euritmijos pamokos gaires – kūno pajautą, kūrybiškumą ir socialinę kompetenciją. Kiekvienai iš sričių buvo skiriamas panašus laiko kiekis ir dėmesio, užduočių paskirtis su mokiniais būdavo aptariama, išsiaiškinami esminiai aspektai, pasakoma, ko siekiama kiekviena veikla.

Atlikti du tikslinės grupės interviu su skirtingomis informantų grupėmis. Pirmojoje grupėje dalyvavo vienuolika dainininkų, kurių amžius 9-12 metų, antroje grupėje dalyvavo šeši 13-16 metų

mokiniai. Gaižauskaitė ir Valavičienė (2016), aptardamos kokybinius interviu su vaikais, atkreipia dėmesį į tai, jog „įtraukiant vaikus į tyrimus būtina atsižvelgti į jų amžiui būdingus atminties ir komunikacijos savitumus, kalbinius gebėjimus, sukurti reikiamą aplinką, kuri leistų jiems atsiskleisti ir kalbėti“ (2016, p. 219). Atliekant tikslinės grupės interviu klausimai buvo formuluojami mokiniams suprantama kalba, su vaizdingais pavyzdžiais, palyginimais. Visi klausimai buvo atviri, platūs, skatinantys diskutuoti, svarstyti. Tyrimui buvo naudojami ir klausimai apie pomėgius, kurie padėtų pagyvinti pokalbį, aktyvizuoti jaunos tyrimo dalyvius.

Interviu garso įrašai transkribuoti ir analizuoti tyrėjai klausantis įrašo bei skaitant transkribuotų pokalbių tekstą. Darbe išrašytos ir tyrime pateiktos tik tyrimui aktualios citatos, pasisakymai ir tyrėjos užfiksuoti neverbalinės komunikacijos ženklai. Prie citatų pateikiami indeksai (G1, G2), nurodantys grupę, kurios dalyvis yra pasisakymo autorius.

Pusiaus struktūruotas interviu su euritmijos metodiką taikančiais pedagogais atliktas siekiant išsiaiškinti, kaip ugdoma mokinių socialinė kompetencija euritmijos pamokose. Taikytas pusiau struktūruotas interviu, kai su vienu žmogumi atliekamas pokalbis, kalbamasi dėmesingai gilinantis į informanto įžvalgas, perspektyvą (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Šiame tyrime siekiama aptarti ryškius, charakteringus mokinių socialinės kompetencijos raiškos, ugdymosi pavyzdžius, socialinius įvykius, kurie gali atsitikti bet kuriuo momentu ir kuriuos užfiksuoti geriausiai gali su mokiniais dirbantys pedagogai.

Pusiaus struktūruoto interviu metodą rinktis verta tuomet, kai yra „svarbu, kad duomenys būtų susiję su kontekstu, <...> domina specifinė patirtis, detalūs pasakojimai ir aplinkybės“ (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 81). Šiame tyrime siekiama išsiaiškinti subtilius mokinių tarpusavio santykių momentus euritmijos pamokų kontekste, o tokią informaciją iš pedagogo išgauti per tiesioginį, struktūruotą pokalbį. Tyrimo duomenims apdoroti buvo pasitelktas kokybinės turinio analizės (KTA) metodas. Pasak V. Žydžiūnaitės ir S. Sabaliausko, „KTA įgalina aprašyti tam tikrose aplinkose pasireiškiančius reiškinius, arba procesus ir sąveikas, remiantis unikaliomis žmonių patirtimis“ (2017, p. 57).

Apklausti keturi mokytojai, vedantys euritmijos pamokas bei naudojantys euritmijos elementus muzikos pamokose. Kadangi Lietuvoje euritmijos pedagogiką praktikuoja vos keli mokytojai, du tyrime dalyvavę informantai yra Austrijos piliečiai, gyvenantys ir dirbantys Austrijoje, kiti du informantai – Lietuvos mokytojai. Visi jie yra susipažinę su euritmijos metodika, turi savitą mokymo sistemą ir požiūrį į euritmijos mokymą, kurį buvo paprašyti atskleisti interviu metu. Ruošiantis šiems interviu taip pat buvo sudarytas galimų klausimų sąrašas. Pirmoje lentelėje pateikiami informantų demografiniai duomenys: pedagoginio darbo trukmė, mokinių amžius ir mokomi dalykai.

1 lentelė. Individualių interviu informantų demografiniai duomenys

	Pedagoginio darbo trukmė	Mokinių amžius	Mokomi dalykai
Mokytojas 1	25 metai	14-19 metų	Euritmija, gitara
Mokytojas 2	10 metų	4-6; 12-17 metų	Euritmija, solfedžio, muzikinė improvizacija
Mokytojas 3	30 metų	6-10 metų	Muzika, euritmija, choras
Mokytojas 4	24 metai	6 mėn. – 10 metų	Ritmika (euritmija), projektinė veikla statant spektaklius

Šaltinis: sudarytas autorės pagal atlikto tyrimo duomenis

Austrijos pedagogams interviu klausimai su detaliais paaiškinimais buvo nusiųsti elektroniniu paštu, juos informantai užpildė raštu. Lietuvos mokytojai buvo apklausti gyvo pokalbio metu. Pokalbiai įrašyti diktofonu ir tyrėjos transkribuoti į interviu protokolą. Su visais keturiais informantais atliktas pusiau struktūruotas interviu, paliekant galimybę rinktis, į kuriuos klausimus atsakyti plačiau, o kurių nedetalizuoti. Interviu klausimai buvo sudaryti remiantis analizuota literatūra, patyrusių pedagogų patarimais.

Tyrimo metu laikytasi esminių tyrimo etikos principų: pagarbos asmens privatumui, konfidencialumo ir anonimiškumo, geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti tiriamam asmeniui bei teisingumo principo (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Visų interviu dalyvių atsiklausta, ar jie sutinka dalyvauti tyrime. Dalyviai buvo informuojami, jog gali atsakyti dalyvauti pokalbyje, jų dalyvavimas yra savanoriškas. Dalyviai buvo patikinti, jog nebus viešinama jų tapatybė, interviu garso įrašas naudojamas tik turinio atkūrimo tikslumui užtikrinti ir bus ištrintas tyrimui pasibaigus.

2.2. Tikslinės grupės interviu su euritmijos pamokas lankiusiais mokiniais

Paprašyti apibūdinti euritmijos pamoką ir įvardyti jos sudedamąsias dalis mokiniai pateikė atsakymus, tarp kurių išryškėja socialinės kompetencijos elementai. Nors tyrimo dalyviai prieš interviu buvo supažindinti, jog tyrimas skirtas tarpusavio sąveikai ritmikos pamokoje atskleisti, reikšminga su socialine kompetencija susijusių atsakymų dalis leidžia teigti, jog informantai euritmiją su socialiniais elementais siejo sąmoningai ir objektyviai.

Euritmijos pamokos apibūdinimų įvairovėje išvelgtos dvi turiniu panašios kategorijos: muzikos dalyko mokymosi aspektas ir socialinis mokymosi aspektas (2 lentelė).

2 lentelė. Euritmijos pamokų charakteristika

Kategorija	Citatos
Muzikos dalyko mokymosi aspektas	„Mokomės eiti ir ploti ilgesnes ir trumpesnes natas. Mokomės kur yra greitas ritmas, kur yra lėtas, linksmas, liūdnas“ (G1); „Pratimai kurie lavina tavo protą ir tavo suvokimą, kas yra ritmas“ (G2).
Socialinis mokymosi aspektas	„Šalia esančių žmonių pajautimas ir kai kartu kažką darome, kažkoks susikordinavimas su visais ir su kitu žmogumi“ (G2), „Mūsų pamoka yra skirta išmokti jausti ritmą ir bendrauti drauge“ (G1), „[euritmija] yra ten, kur mes kartais plojame pagal natas, ir ten, kur mes draugaujame ir nesipykstame tiesiog“ (G1).

Įvardydami sudedamąsias euritmijos pamokos dalis visi informantai pateikė pirmajai kategorijai priskirtinas veiklas: plojimas ir vaikščiojimas pagal ritmą, natų mokymasis, improvizacija, šokis, dainavimas, klausos ir ritmo pojūčio lavinimas. Įvardydami euritmijos pamokos veiklas tyrimo dalyviai socialinio aspekto nepaminėjo. Ši tendencija liudija, jog atlikdami veiklas mokiniai mąstė apie patį vyksmą. Esminė veiklos charakteristika tyrimo dalyviai manė esant užduoties formą, bet ne jos ugdomąją reikšmę. Vis dėlto, apibendrinami euritmijos pamoką, socialinį mokymosi aspektą išskyrė kaip vieną esminių, nulemtą emocinio euritmijos pamokos klimato, kuris siejasi su veikla grupėje ir nuolatiniu komunikavimu.

Pozityvų reagavimą į euritmijos pamokos veiklas, susijusias su socialinės kompetencijos ugdymusi, išryškina tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, kokios veiklos buvo patraukliausios. Pastebėta, jog informantų atsakymai skiriasi priklausomai nuo amžiaus grupės. Pirmosios grupės nariai teigiamai atsiliepė apie kūrybines veiklas: judesiais atkartoti mokytojos pasakojamą istoriją, kurti judesius ir improvizuoti šviečiančių lazdelių pagalba, improvizuoti judesiu pagal skirtingos trukmės natas, improvizuoti porose su guminėmis virvelėmis, dainuoti kanonu, ritmuoti grupėje. Taip pat kaip mėgstamos įvardytos ir veiklos, kuriose aktyvinama kūno sensorika: ant nugarų rašomos raidės, iš kurių visa grupė turi sudėti žodį, improvizuojama pagal muziką arba pasakojimą, daromas kūrybinis masažas poroje ir kt. Tikslinga atkreipti dėmesį, jog visos įvardytos veiklos savyje apjungia du prieštarigus, tačiau kartu veikiančius elementus – individualią saviraišką ir veikimą grupėje. Iš pasisakymų aiškėja, jog savita asmenybės raiška mokiniams yra svarbi. Svarbus ir buvimas grupėje: kartu kuriant, improvizuojant, vieniems kitus stebint. Mokantis panašioje amžiumi ir patirtimi grupėje, sudaromos palankios sąlygos tiek individualiai, tiek ir grupinei veiklai.

Analizuojant antrosios grupės atsakymus pastebėta, jog tyrimo dalyviams asmenybės raiškos momentas taip pat svarbus, tačiau reikšminga ne tik galimybė save išreikšti, bet ir raiškos turinys. Mokiniais malonu, kai sudaromos sąlygos jų bendravimo įgūdžiams bei meistriškumui plėtoti. Paprašius įvardyti veiklas, kurios įsiminė, tyrimo dalyviai vardijo užduotis, kurios buvo arba nereikalaujančios pastangų ir leidžiančios laisvai jaustis, arba reikalavo ypač didelio susikaupimo. Tarp pirmųjų paminėtinas šokio poromis mokymasis. Jis patiko, nes „lengvai įsimenantis ir tiesiog yra linksmas, kai visi kartu kažką darom“; improvizacija su gumelėmis, kuri leido atsipalaiduoti, pasiekti kokybišką bendrą rezultatą. Didelio susikaupimo reikalaujančioms užduotims priskirtini ritmų kontrastavimai „circle song“ principu (kiekviena grupė atlieka tam tikrą kūno perkusijos ar skandavimo ritmą, kurie susijungia į efektingą ritminę kompoziciją). Mokinių nuomone, „atrodo oho, čia niekada gyvenime taip nepadarysi, o dabar ir mes taip padarėm! Kai daro visi, labai gerai skamba“. Taip pat, sinchroninio judėjimo erdvėje užduotis, kurios tikslas – identišškai atlikti tam tikrą veiksmą trijų asmenų grupėje. Vieno iš tyrimo dalyvių teigimu, „įsiminė pratimas su kėdėmis, ten reikėjo nematant padaryti grupę ir kartu ją pajauti“.

Tiek vienoje, tiek kitoje grupėje įvardytos veiklos apjungia individo ir grupės veiksmus. Tokių įžvalgų galime rasti ir mokslininkų darbuose. Pasak Lekavičienės (2001), socialinė kompetencija – tai balansavimas tarp aplinkinių lūkesčių bei reikalavimų ir asmeninių individo sugebėjimų bei poreikių. Šią mintį taikliai iliustruoja ir atsakymai, kuriuose atsispindi, kaip sėkmingas aplinkos ir individo raiškos suderinimas pozityviai veikia euritmijos pamokos dalyvius.

Greta teigiamų atsiliepimų apie įsimintinus euritmijos pamokos momentus informantai išskyrė veiklas ar situacijas, kuriose jautėsi nepatogiai. Pirmosios grupės dalyviai tokiais įvardijo aktyvias veiklas porose: horizontalius ir vertikalius plojimus į stiprias ar silpnas takto dalis, kurių metu „*stresą kelia tikimybė susitrenkti*“; šokio porose mokymąsi argumentuojant, jog buvo neįdomu, sunku. Atsakymai į šį klausimą parodė ir tai, jog euritmijos pratimai gali išryškinti tarpusavio santykių problemas. Pateikiama interviu ištrauka, kurioje aptariamas neseniai atliktas improvizacijos su gumelėmis porose pratimas:

Pija: Man tai šitas pratimas su gumelėmis nepatiko.

Tyrėja: Pastebėjau, kad tau nepatiko, o kodėl?

Pija: Mmm... neįdomu.

Tyrėja: O kodėl? Ar nesmagu buvo būti poroje su Veronika, ar todėl, kad atrodė, kad kitiems smagiau negu tau?

Pija: Man atrodė, kad kitiems smagiau negu man...

Tyrėja: Ir kodėl?

Pija: Dėl to, nes norėjau būti su Lauryna.

Tyrėja: Norėjai būti su Lauryna ir kai turi būti su kažkuo kitu poroj, tau nesmagi pasidaro visa užduotis?

Pija: Nu man liūdna...

Lauryna: Aš matau, kad man Veronika pavydi.

Tyrėja: Per šitą užduotį, ar apskritai?

Lauryna: Na jai liūdna vienai...

Tyrimo dalyviai konstruktyviai aptarė šią situaciją, atskleisdami asmeninius savo išgyvenimus girdint ir dalyvaujant tyrėjai bei kitiems grupės nariams. Gebėjimas atvirai kalbėti apie sau ar kitam keliančius problemų dalykus liudija apie susiklosčiusį tokiai diskusijai palankų grupės klimatą. Tyrimo dalyviai, jau septynis mėnesius kartu dalyvavę euritmijos pamokoje, priima tokius pasisakymus, juos išklauso ir siekia situaciją išspręsti. Faktas, kad euritmijos užsiėmimų metu, su euritmijos pedagoge ir su euritmijos pamokų grupe atviraujama apie tarpusavio santykius, savijautą ir galimus problemos sprendimus, leidžia daryti prielaidą, jog euritmijos pamokos sudaro sąlygas plėtoti socialinei kompetencijai.

Duomenis reikšmingai papildo ir antrosios grupės narių pasisakymai. Keletas grupės narių atskleidė, jog juos negatyviai veikia užduotys, kurių metu prašoma savo kūrybą, improvizaciją ar konkrečius gebėjimus po vieną demonstruoti prieš visus grupės narius. Pasisakiusieji motyvavo, jog susidūrus su tokia užduotimi kyla vidinė baimė būti kitų neįvertintam, pasirodyti prasčiau už kitus. Nors buvo nuolat pabrėžiamas draugiškas narių tarpusavio santykis ir kritiško vertinimo vengimas, nesaugumas išlieka dalyvių išgyvenimų ritmikos pamokoje dalimi. Vienas mokinys netgi paminėjo sumišimą pamačius, jog kitų sugalvotos idėjos labiau vykusios. Paklausus, ar jaustųsi geriau, jei tokių užduočių nebūtų, informantas atsakė, jog kūrybinės užduotys jiems vis dėlto patinka, tačiau nepriimtinas tik demonstravimas po vieną. Todėl pateikė siūlymą jį eliminuoti, remtis daugiau bendru veikimu, darbų pristatymu poroje ar grupėje.

Tokie duomenys sieja dvi socialinės kompetencijos sritis: veikimą grupėje ir individo poziciją bendruomenės kontekste. Mokiniai noriai veikia grupėje, kurdami su kitais jaučiasi saugiai, laisvai, nejaučia streso ir mėgaujasi procesu. Kartu išryškėja ir individualios raiškos grupėje problemiškas. Užduotys, kuomet reikia vienam atstovauti savo idėją, pademonstruoti gebėjimus, daliai mokinių kelia sunkumų. Toks požiūris į individualią raišką prieš kitus grupės narius būdingas tiriamųjų amžiui. Logiškas būtų svarstymas, ar ir kaip euritmijos pamokos padeda įveikti nesaugumo jausmą veikti stebint kitiems grupės nariams.

Tyrimo dalyvių buvo prašyta svarstyti, ar euritmijos pamoka būtų įmanoma mokantis ne grupėje, o individualiai, bei įsivaizduoti, kas tokiu atveju būtų kitaip. Atsakymus galima grupuoti išskiriant tokias pasisakymų kategorijas:

1) Įmanoma, neigiamas pagrindimas. Mokiniai aiškino, jog euritmijos pamoka mokantis individualiai yra įmanoma, tačiau daug raiškos galimybių būtų prarasta. Pasak mokinių, nebūtų su kuo

pasidalinti įspūdžiais ir kilusiomis idėjomis, „*negalėtume vienas kito pajauti, būtume visi kas sau*“.

2) Įmanoma, teigiamas pagrindimas. Kai kurie tyrimo dalyviai atrado individualaus mokymosi pranašumą: „*Aš manau, kad su kitais yra daug sunkiau, bet tuo pačiu ir lengviau. Nes tu vienas, tu girdi vieną ritmą, tu kitų nematai ir tu iš karto tą ritmą atlieki. O jeigu yra daug, kiti tave gali išblaškyti ir tu matai, kad vienas taip daro, kitas taip, o savim gali nepasitikėti*“. Mokiniai taip pat pastebėjo, jog būnant grupėje kyla tarpusavio nesutarimų, o mokantis individualiai jų galima išvengti.

3) Neįmanoma, neigiamas pagrindimas. Pasak šią poziciją atstovaujančių informantų, ritmika ne grupėje neįmanoma. Tokią nuostatą vienas mokinių pagrindė sakydamas, jog „*tada nebūtų ką pajauti*“. Su nuomone sutinka ir kitas dalyvis, retoriškai klausdamas: „*Jeigu vienas, tai kokia prasmė? Nes vis tiek tu ritmikoje su kitais dirbi ir išmoksi juos pajauti. Mes visi darėm kažką po vieną ir tada susieinam kartu, ir mes nejaučiam vieni kitų*“. Komentaras iškalbingai atskleidžia informanto suvokiamą ryšį tarp veikimo kartu ir veiklos prasmingumo. Pajauti vieni kitus tampa tarsi centriniu euritmijos tikslu, kuris gali būti pasiekiamas tik mokantis grupėje.

Mokinių suvokimą apie euritmiją ir socialinį jos aspektą atskleidžia pokalbio pabaigoje pateiktas prašymas įvardyti, kas, mokinių manymu, euritmijos pamokoje yra svarbiausia? Iš tyrimo dalyvių atsakymų išryškėjo šios euritmijos pamokos paskirties ypatybės: elementarios muzikos teorijos žinių taikymas ir muzikinių įgūdžių ugdymas, taktilinių ir kinestetinių pojūčių ugdymas, asmeninės ir socialinės kompetencijos ugdymas (3 lentelė).

3 lentelė. Euritmijos pamokų paskirtis

Kategorija	Citatos
Elementarios muzikos teorijos žinių teikimas ir muzikinių įgūdžių ugdymas	„ <i>mokėti atpažinti visus ritmus</i> “; „ <i>sunkiai dirbti ir išmokti išlaikyti tas natas</i> “; „ <i>jausti ritmą</i> “
Taktilinių, kinestetinių pojūčių ugdymas	„ <i>pajauti aplinką</i> “; „ <i>koordinuoti save</i> “; „ <i>mažiau galvoti, ką darai, o labiau tiesiog iš intuicijos veikti</i> “
Asmeninės kompetencijos ugdymas	„ <i>svarbu yra meilė darant tuos visus pratimus, nes jeigu atmestinau darysi, tu nieko nepadarysi</i> “; „ <i>kad reikia pasitikėti savimi ir visko gali pasiekti, ko nori</i> “; „ <i>reikšti savo nuomonę</i> “; „ <i>dėmesys ir kūrybiškumas</i> “
Socialinės kompetencijos ugdymas	„ <i>palaikyti kitus ir kad kiti siektų, bandyti susibendrauti, pažinti vienas kitą</i> “; „ <i>ritmikos pamokoje reikia mokytis dirbti kartu</i> “; „ <i>pajauti kitus</i> “; „ <i>gebėti pajauti viską. Ir kitus, ir aplinką, ir save, ir kaip tą visą ryšį su kitu ir su savim sukurti</i> “

Analizuojant atsakymus į klausimą ryškėja, jog svarbiausiais euritmijos pamokos tikslais mokiniai mano esant asmeninės ir socialinės kompetencijos ugdymą. Didesnė pusė mokinių atkreipė dėmesį į sėkmingo bendravimo ir buvimo grupėje aspektus. Kaip minėta teorinėje tyrimo dalyje, riba tarp asmeninės ir tarpasmeninės kompetencijos nėra griežta, tas pačias savybes autoriai priskiria skirtingoms kompetencijų grupėms. Dalis informantų savo atsakymus konstravo remdamiesi konkrečiais pavyzdžiais, tokiais kaip ritmavimas pagal muziką ir natas. Koordinacija, erdvės pojūtis, savo kūno suvokimas buvo pažymėti tik vyresniosios grupės narių. Tai siejasi ir su vaikų raidos ypatumais – jaunesniame amžiuje kūno veikimas yra mažai analizuotinas, nekvestionuojamas. Tuo tarpu paaugliams savo kūno pažinimas yra kur kas aktualesnis.

2.2. Interviu su euritmijos pamokas vedančiais pedagogais rezultatai

Vienas iš individualių interviu tikslų – išsiaiškinti, kokiais tikslais pedagogai sieja muziką ir judesį. Atsakymai suskirstyti į penkias kategorijas: patenkinti prigimtinį vaiko poreikį judėti, praturtinti muzikos mokymą, lavinti kūno sensoriką bei koordinaciją, lavinti socialinius įgūdžius bei paskatinti muzikuoti, laisvai save išreikšti (4 lentelė).

Bendriausias iš paminėtųjų judesio ir muzikos sąsajų tikslų, jį įvardijo visi keturi informantai, kūno judesiais praturtinti muzikos mokymą, padėti geriau įsisavinti skirtingus jos elementus, įdomiau mokytis. Pedagogai paminėjo ir vaiko prigimtinio poreikio judėti patenkinimą, koordinacijos lavinimą, kūrybiškumo skatinimą bei socialinės kompetencijos ugdymą. Svarbu atkreipti dėmesį į pastarąją, kaip vieną iš įvardintų euritmijos pamokų tikslų.

4 lentelė. Muzikos ir judesio siejimo pamokoje tikslai

Kategorija	Citatos
Patenkinti prigimtinį vaiko poreikį judėti	„Sudaryti mokiniams sąlygas patirti judėjimo džiaugsmą visais įmanomais būdais“ (M1); „Kiekvienas vaikas yra laimingas, kai jis ką nors veikia, yra pats įsitraukęs į veiklą“ (M3)
Praturtinti muzikos mokymą	„Leisti vaikams patirti ritmą naudojant savo kūną, balsą, perkusiją“ (M1); „Kiekvienas muzikos elementas gali būti išmokomas per judesį“ (M2); „Pastebėjau, kad žinios „geriau įlenda į galvą“, kai vaikai jas yra „patyrę“ praktinėje veikloje“ (M3); „Laviname gebėjimą išlaikyti bendrą pulsą dirbant grupėje“ (M4)
Lavinti kūno sensoriką, koordinaciją	„Leisti jiems suvokti ir atrasti savo pojūčius“ (M1); „Svarbu, kaip mokiniai geba derinti kelis judesius vienu metu“; „<...> kaip geba orientuotis vertikaliame, horizontaliame ir frontaliniam planuose“; „<...> kaip geba atsiminti ir pakartoti kelių ritmo judesių grandinę“; „<...> kaip geba skirti kairę ir dešinę puses“ (M4)
Lavinti socialinius įgūdžius	„Muzikavimas yra socialinis įvykis, neatskiriamas nuo judesio ir jausmų“ (M2); „Svarbu, kaip moka dirbti grupėje, ar prireikus moka paprašyti pagalbos“ (M4)
Paskatinti mokinius muzikavimui, saviraiškai	„Leisti jiems per savo pojūčių pažinimą pasiekti būseną, kuomet gali kurti ir improvizuoti“ (M1); „Muzikos ir judesio sąsajos yra natūralios, jokių papildomų aiškinimų nereikalaujančios. Todėl muziką galima puikiai pažinti kūno pagalba“ (M3)

Informantai socialinę kompetenciją charakterizavo skirtingais jos turinio aspektais: pažymėjo bendro veikimo svarbą žmogaus jausmams ir emocijoms, pabrėžė sklandų bendradarbiavimą grupėje, užtikrinantį jos narių lygybę, galimybę konstruktyviai raiškiai. Pasak mokytojų, socialinę kompetenciją euritmijos pamokoje galima ugdyti skirtingais būdais, tai priklauso nuo mokytojo pasirinkimo ir kompetencijos. Nuo pedagogo priklauso ne tik žaidimų organizavimas, bet ir elgesio normos: „vaikams svarbu jausti mokytojo nuostatą, jog visi yra lygūs, įdomūs, visi asmenybės, ir kad mokytoja netoleruos jokio nedraugiškumo“ (M4). Informantas pabrėžė, jog nuo to, kiek pastabus bus mokytojas, ar jis išvelgs netolerancijos, kritikos, patyčių užuomazgas mokymo proceso pradžioje, priklausys ir pamokos emocinis klimatas, tolimesnių euritmijos pamokų veiksmingumas.

Visiems interviu dalyviams buvo pateiktas Ulrich ir de Muynck (1998) sudarytas sąrašas su septyniais socialiai kompetentingam žmogui būdingais gebėjimais. Informantų buvo paprašyta perskaityti socialinės kompetencijos sudedamąsias dalis ir pakomentuoti, kaip šie gebėjimai gali būti ugdomi, kaip gali atsiskleisti euritmijos pamokoje. Žemiau pateikiamos lentelės apibendrina informantų pasisakymus apie tris gebėjimus. Pirmoje lentelės grafoje pateikiamas mokytojų įvardytas aptariamo gebėjimo turinys, t. y. su kokiomis ugdymomis savybėmis mokytojai šį gebėjimą sieja. Antroje grafoje – turinio elementus iliustruojančios citatos.

5 lentelė. Gebėjimas priimti su savimi susijusius sprendimus

Gebėjimo turinys	Citatos
Pasitikėjimas savimi	„Siedamas judesį ir muziką vaikas turi pats nuspręsti, kokį judesį parinkti, kiek jis bus „iškalbingas“, emocionalus“ (M3); „Per kūrybines veiklas jie pradeda atrasti, kad kitaip daryti yra netgi įdomu, originalu, sveikintina“ (M4)
Mokėjimas įveikti nesėkmes	„Improvizacijos panaudojimas vysto žmogaus drąsą ir moko susidoroti su nesėkmėmis“ (M2); „Darant užduotis klausiu vaikų, kas yra negerai? Kaip jūs galvojat, ar jūs jau išmokot? Man patinka, kad jie dažnai save įsivertina ir nebijo man pasakyti, kas, dar neišeina“, nors kitam šalia jau išeina“ (M4)
Savarankiškumas	„Judant vaikas visuomet bus aktyvus ir savarankiškas“ (M3)
Lyderystė	„Kai duodi vaikui lyderiauti, suteiki jam pasirinkimą, ar jis to nori“ (M4)
Savęs įsivertinimas	„Kai vaikui duodu užduotį, paklausiu, ar tu nori lengvesnės, ar sunkesnės užduoties. Tai darau tam, kad vaikas galėtų pats save įsivertinti“ (M4)

Komentuodami gebėjimą priimti su savimi susijusius sprendimus (5 lentelė), visi pasisakė mokytojai sutiko, kad gebėjimas priimti su pačiu savimi susijusius sprendimus yra svarbus euritmijos pamokoje. Ne vienas pedagogas, aptardamas šį gebėjimą ugdančias veiklas, paminėjo improvizaciją. Taip pat svarbiomis įvardijo ir grupines kūrybines užduotis, kuomet mokiniai sąveikauja tarpusavyje ir turi aktyviai mąstyti, kaip kitų ir jo sprendimai veikia vieni kitus. Gebėjimas priimti su savimi susijusius sprendimus aktyviai ugdomas ir atliekant užduotis, kurias galima diferencijuoti pagal sudėtingumą. Skatinant save išbandyti skirtingo sudėtingumo veiklose arba nuspręsti, kiek sunkią užduotį yra pasiruošęs įveikti, mokiniui suteikiama galimybė įsivardyti savo stiprias ir ugdytinas savybes, remiantis kriterijais palyginti save su kitais. Greta lentelėje įvardytų savybių mokytojai paminėjo ir originalumą

bei spontaniškumą, pritardami jų sąsajai su gebėjimu priimti su savimi susijusius sprendimus. Paminėta ir euritmijos veiklų nauda mokiniams, turintiems mokymosi sunkumų. Vienas iš informantų komentuoja: „*Grupiniai ritmikos pratimai labai struktūruoja tuos vaikus, kuriems sunkiau sekasi kažką daryti, leidžia jiems nebijoti dirbti, nebijant, kad jiems kažkas pasakys „tau neišeina“*“ (M4).

Iš visų iš visų tyrimui pasirinktų socialiai kompetentingam žmogui būdingų gebėjimų, gebėjimą adekvačiai suprasti kitų asmenų norus, reikalavimus, lūkesčius, teises, tyrimo dalyviai įvardijo kaip ypač susijusį su euritmija. Mokytojų įvardytas gebėjimo turinys pateikiamas šeštoje lentelėje.

6 lentelė. Gebėjimas adekvačiai suprasti kitų asmenų norus, reikalavimus, lūkesčius, teises

Gebėjimo turinys	Citatos
Empatija	„Mokiniai ugdo savo empatiją per veikimą, per tiesioginę sąveiką šokio judesiais, grojimą, dainavimą, o ne kalbėjimą“ (M3)
Kūno kalbos ženklų supratimas	„Veidrodiniai pratimai judant ir improvizuojant pagal muziką ugdo gilesnį supratimą apie partnerį ir apie grupę. Juos darydami mokiniai pradeda geriau suprasti kūno kalbą ir elgesį“ (M2)
Kompromiso siekimas	„Vaikai labai greitai supranta, kad vieno viršenybė yra „kenksminga“ grupei. Tik kartu veikdami, bendradarbiaudami, derindami savo ir kitų norus pasiekia gražių rezultatų, pajaus dalyvavimo muzikoje džiaugsmą“ (M3)
Lankstumas bendraujant su skirtingais asmenimis	„Stengiuosi taip sugrupuoti, kad ramesnis vaikas būtų su judresniu. Tada toks džiaugsmas ir man, ir jiems, kad vienas gal turi šiek tiek pasitempti, o kitas džiaugiasi galėdamas pamokyti“ (M4)

Šiam gebėjimui informantai priskyrė empatiją, kuriai ugdyti pasitelkiama tiek verbalinė, tiek neverbalinė komunikacija. Taip pat dėmesingumą kito žmogaus kūno kalbai, iš pradžių sąmoningai stebint ir sekant judesius, o vėliau įgyjant vis daugiau intuityvaus reagavimo gebėjimų. Mokytojai reikšmingu faktoriumi įvardijo ir kompromiso paieškas. Vienas tyrimo dalyvių nurodo, jog pamokose neretai pasireiškia mokinių noras dominuoti, tačiau per bendras kūrybines veiklas greitai suprantama, jog toks elgesys „*neveda į gerą rezultatą*“. Mokytojai teigia, jog gebėjimas suprasti kitų žmonių poreikius neatsiejamas nuo gebėjimo prisitaikyti prie kitokio nei esu pats. Pabrėžiama, jog tinkamai mokinius sugrupavus ir nuteikus, net ir labai problematiški mokiniai gali efektyviai bendradarbiauti ir vieni iš kitų mokyti.

Prisitaikymo prie bendramokslių, turinčių įvairių sunkumų, svarba aptariama ir pasisakymuose, aptariančiuose gebėjimų suprasti ir atsižvelgti į socialines struktūras sąsajas. Vienas informantų nurodo, jog užduotys, kurias atliekant veikiama ir muzikuojama ratu, sudaro puikias sąlygas bendruomeniškumui patirti: „*Na visokių juk turime tų vaikų. Žaidžiame, tarkime, kokį perdavimo žaidimą, na kažkas nedavė, nespėjo, bet tai nesutrukdo man duoti toliau, atlikti savo dalį*“ (M4). Tokie pratimai – puikus būdas tolerancijai ugdyti. Mokiniai išmoka „apeiti“ tuos, kurie turi lėtesnę reakciją, mokymosi tempą ar yra nedėmesingi. Surandama būdų išlaikyti pulsą, užtikrinti veiklos tęstinumą.

Aptardami gebėjimą suprasti socialines struktūras, į jas atsižvelgiant pritaikyti savo elgesį, mokytojai minėjo kitų žmonių pajautimą, individualių bei grupės interesų derinimą, išmuktų elgesio modelių pritaikymą kituose kontekstuose. Tyrimo dalyvių išvalgas atspindinčios citatos pateikiamos septyntoje lentelėje.

7 lentelė. Gebėjimas suprasti socialines struktūras, į jas atsižvelgiant pritaikyti savo elgesį

Gebėjimo turinys	Citatos
Atsakomybė už asmeninį indėlį	„Ritmika yra judėjimas, bet ne varžybos, ir kai vaikas šalia nepadaro kažkokio judesio, atsiranda poreikis mokėti ritmiškai veikti nepaisant to, kad kažkas šalia tavęs ir neritmiškai kažką daro – tau tai netrukdo“ (M4)
Grupės pajautimas	„Mums įprasta yra bendrauti, mąstyti, jausti vieną žmogų vienu metu. Grupiniai ritmikos pamokų pratimai padidina jautrumą ir gebėjimą jausti daugiau kaip vieną žmogų“ (M2)
Mokėjimas perkelti išmoktas taisykles, struktūras į kitas aplinkybes	„Struktūros, kurios sudaro sąlygas bendram mokymuisi, yra duodamos mokytojo. Tuomet veikdami, mokydamiesi mokiniai atranda savo kelius tai daryti bendruomenėje“ (M1)
Individualių ir grupinių interesų derinimas	„Jau planuojant grupines veiklas vaikai turi būti komanda, taigi ir veikla tampa struktūruota, t. y. reikalaujanti susiderinimo <...>. Kita vertus, dažna užduotis turi „socialinį užtaisą“, kai reikia kažką pavaizduoti, perteikti charakterį ar būseną. Taip ir derinama socialiai prasminga idėja ir spontaniškai intuityvi veikla“ (M3)

Informantai šio gebėjimo turiniui priskyrė savybes, kuriose išreiškiamos pozityvaus ryšio tarp asmens ir jo aplinkos paieškos. Jam surasti, tyrimo dalyvių nuomone, reikšminga yra mokėti savo asmeninius interesus modeliuoti taip, kad jie ne tik netrukdytų bendram darbui, bet ir jam pasitarnautų. Tai ypač svarbu kūrybinėse veiklose, kuomet kiekvieno grupės nario autentiškumas gali praturtinti visos grupės rezultata, jei tik visų indėlis bus teisingai nukreiptas. Vienas informantų atkreipė dėmesį, jog kiekvienam įprasta bendrauti su vienu žmogumi, įsigilinant į jo savijautą, bendravimo stilių, savybes, o euritmijoje neretai turime savo jutimo lauką praplėsti ir sutalpinti į jį visą grupę, su kuria kuriame, mokomės, bendraujame.

Paprašyti išsakyti nuomonę, kokios euritmijos užduotys sudaro sąlygas mokinių bendravimui, bendradarbiavimui, veikimui grupėje, pateikė nemažai charakteringų pavyzdžių, kurių keletą prasminga pristatyti:

- „*Kartu surasti muzikinės ar judesio improvizacijos pabaigą*“ (M2);
- „*Žaidimai su ėjimo pulsu. Individualaus ir vieningo grupės ėjimo tempo kaita bei progresija. Tai padeda priimti grupės narių skirtybes, ugdyti toleranciją skirtingiems sprendimams*“ (M2);
- „*Užduotis poroje: sugalvoti judesius ritminiam motyvui. Vaikai per dvi minutes be žodžių (tik ženklais) turi sukurti išradingo ir tiksliai atlikto judesio kompoziciją*“ (M3);
- „*Užduotis poroje: sugalvoti judesių grandinę pagal skaičiuotę. Paprašai, kad dalį sugalvotų vienas, dalį kitas, kad visi jie mokytoji ir būtų lygiaverčiai kūrėjai. Stengiesi kontroliuoti, kad tai nebūtų vieno vaiko lyderystė, kad jie mokėtų pasidžiaugti bendru darbu*“ (M4).

Apibendrinti mokytojų nuomonę apie užduotis, kurios gali būti veiksmingos ugdant socialinę kompetenciją, galime vieno informanto pasisakymu: „*grupinėse veiklose labai svarbu laisvė ir pagarba kitam žmogui <...> euritmija iš tiesų sukuria puikias sąlygas daug užduočių daryti kartu, pulkais, kanonu ir panašiai*“ (M4). Pašnekovas primena ir mokytojo vaidmens svarbą sakydamas, jog pedagogas gali ir turi pagalvoti, kaip sugrupuoti mokinius, kad kartu veiktų tie, kurie vieni kitų nemėgsta, ar kuo skiriasi. Pedagogas turi sudaryti sąlygas sąveikauti su kuo daugiau klasės vaikų. Pasak vieno informanto, mokiniams galima sakyti kad ir taip: „*per pertrauką draugaukite su kuo norite, o ritmikoje draugaujame visi*“ (M4). Apibendrinant verta pabrėžti, jog euritmijos užduotys palankios bendrai veiklai organizuoti. Didžiausia jų nauda bus tuomet, kai užduotys bus išmintingai ir apgalvotai organizuotos.

Interviu pabaigoje visi informantai buvo paprašyti pasidalinti patarimais jauniems pedagogams. Pravartu pateikti išsakytus patarimus, tinkančius visiems, norintiems ugdyti mokinių socialinę kompetenciją ir mokyti euritmijos. Mokytojai pataria:

- pačiam mokytojui uoliai ugdyti socialinės kompetencijos elementus, kurių norima išmokyti mokinius;
- sukurti saviraiškai (vaidinimui, muzikavimui, komunikavimui) palankią aplinką;
- rūpintis, kad veiklos nebūtų per sudėtingos;
- pačiam mokytojui išgyventi ir patirti mokiniams pateikiamus pratimus;
- vengti monotonijos, palaikyti gyvybingą mokymąsi;
- būti smalsiam, nuolatos ieškoti profesinės informacijos, kurios tiek daug internete, literatūroje, kursuose, seminaruose, kolegų patirtyje;
- būti griežtam užkertant kelią pažeminimui, patyčioms, draugų kritikavimui;
- dėmesingai save stebėti ir vengti vaikų skirstymo bet kokiais aspektais;
- nuolatos tikinti vaikus, kad klysti yra normalu ir kad visi mokosi skirtingai;
- tikėti judesio galimybėmis ugdyti vaikų muzikalumą ir socialinę kompetenciją.

Mokytojų patarimai orientuoti į įvairias pedagoginio proceso sritis: mokymosi aplinkos kūrimą, mokytojo bendravimą su mokiniais, vidines mokytojo nuostatas, ugdomųjų veiklų selektyvumą, mokymosi dinamiką. Euritmija ugdant socialinę kompetenciją svarbu tai daryti kompleksiskai, visus ugdymo proceso elementus nukreipiant siekiamų tikslų link.

Išvados

1. Kompetencijomis grįstas mokymas švietimo dokumentuose įvardijamas kaip vienas iš šiuolaikinio ugdymo prioritetų. Tarp ugdytinų kompetencijų kaip viena svarbiausių minima socialinė kompetencija, užtikrinanti sėkmingą individo veikimą bendruomenėje, kuri lemia emociniai, pažintiniai ir elgesio gebėjimai.

2. Euritmija – viena iš šiuolaikinių muzikinio ugdymo koncepcijų, pagrįsta muzikos ritmo, struktūrų ir išraiškos mokymusi naudojant judesį. Pagrindinis E. J. Dalcroze'o sistemos tikslas – kūno, dvasios ir proto harmonija, ugdoma per judesio pratimus, solfedžiavimą bei improvizavimą.

3. Empirinio tyrimo duomenų analizė padėjo atskleisti mokinių socialinės kompetencijos ugdymo euritmija ypatumus. Tikslinės grupės interviu dalyvavę mokiniai, reflektuodami per pamokas atliktas užduotis, kaip svarbiausius ugdymosi aspektus išskyrė elementarios muzikos teorijos žinių ir įgūdžių plėtojimą, taktilinių bei kinestetinių pojūčių, asmeninės kompetencijos ugdymą. Reikšminga informantų dalis paminėjo ir socialinės kompetencijos ugdymą. Pasak jų, bendravimas, bendradarbiavimas, tarpusavio supratimas ir grupinis darbas yra svarbūs euritmijos pamokos aspektai. Mokiniai teigiamai atsiliepia apie veiklas, kurių metu sudaromos palankios sąlygos tiek individualiai, tiek ir grupinei veiklai. Euritmijos pamokos ne tik padeda ugdytis socialinius gebėjimus, bet ir pasijausti grupės nariu, kelti ir spręsti tarpusavio santykių problemas. Interviu su mokytojais duomenų analizė atskleidė, jog vedant euritmijos pamokas svarbiausi mokytojų tikslai yra prigimtinio vaiko poreikio judėti tenkinimas, muzikos mokymo praturtinimas aktyviais mokymo metodais, kūno sensorikos, koordinacijos ir socialinių įgūdžių lavinimas, mokinių muzikavimo gebėjimų ugdymas bei saviraiškos skatinimas. Socialinės kompetencijos ugdymą euritmija mokytojai siejo su gebėjimu priimti su savimi susijusius sprendimus, adekvačiai suprasti kitų asmenų norus, reikalavimus, lūkesčius, teises bei gebėjimu suprasti socialines struktūras, į jas atsižvelgiant keisti savo elgesį.

Literatūra

1. *Bendrosios programos*. (2022). Prieiga per internetą <https://emokykla.lt/bendrosios-programos/programu-ivadas>
2. Block, P. (2013). *Nepriekaištingas konsultavimas: kaip paskatinti naudotis jūsų kompetencija*. Vilnius: Eugrimas.
3. Čiužas, R. (2013). *Mokytojo kompetencijos. Profesinio meistriškumo siekis*. Vilnius: Edukologija.
4. Dalcroze, E. J. (1921). *Rhythm, music and education*. New York: G. P. Putnam's Sons.
5. Dalcroze, E. J. (2007). *The Eurhythmics of Jaques-Dalcroze*. LLC: Wildside Press.
6. Daly, D. K. (2022). Creativity, autonomy and Dalcroze Eurhythmics: An arts practice exploration. *International Journal of Music Education*, 40(1), 105-117.
7. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: VĮ Registrų centro teisinės informacijos departamentas.
8. Gedvilienė, G. (2012). *Social competence of Teachers and Students. The Case study of Belgium and Lithuania*. Kaunas: Vytautas Magnus University
9. Girdzijauskienė, R., Perkauskienė, D., Sruoginis, L. V., Bukantienė, J., Grinytė, L., Matonytė, A. (2011). *Kūrybiškumo ugdymui palankios aplinkos mokykloje tyrimas. Tyrimo ataskaita*. Vilnius: Šiuolaikinių didaktikų centras.
10. Johnson, D. W., Johnson, R. T. (2009). An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365–379.
11. Kenny, A. (2016). *Communities of Musical Practice*. London: Routledge.
12. *Kompetencija*. (2024). Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą <https://www.vle.lt/straipsnis/kompetencija-1/>
13. Lekavičienė, R. (2001). *Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimas. Lietuvos studentų tyrimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas
14. Lešinskytė, M., & Slušnienė, G. (2021). Ugdomosios aplinkos reikšmė ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos ugdymu. *Veršlas, technologijos, biomedicina: inovacijų įžvalgos 2021: straipsnių rinkinys*, 1, 256-265.

15. Magelinskaitė-Legkauskienė, Š., Legkauskas, V., Kepalaitė, A. (2017). Socialinės kompetencijos pradinėje mokykloje klausimyno kūrimas ir psichometrinių rodiklių analizė: sąsajos su populiarumu klasėje, santykiais su mokytoja ir mokykliniu nerimastingumu. *Pedagogika*, 127(3), 132-147.
16. Mead, V. H. (1986). More than mere movement: Dalcroze Eurhythmics. *Music Educators Journal*, 72, 42-46.
17. Sabaliauskas, S., Šukytė, D. (2020). *Socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencija*. Prieiga per internetą: <https://www.mokykla2030.lt/wp-content/uploads/2020/06/sesg-kompetencija.pdf>
18. Schueller, I., & Demetriou, Y. (2018). Physical activity interventions promoting social competence at school: A systematic review. *Educational research review*, 25, 39-55.
19. Strakšienė, G. (2013). *Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų komunikacinės kompetencijos ugdymas dramos veikla*. Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
20. Ullrich R., de Muynck R. (1998). *ATP: Testmappe*. München: J. Pfeiffer Verlag, 1998.
21. Žydzūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.

THE POTENTIAL OF EURHYTHMY FOR DEVELOPING STUDENTS' SOCIAL COMPETENCE THROUGH MOVEMENT AND MUSIC

Jonė Girdzijauskaitė-Pocienė

Summary

Competence-based education is at the heart of contemporary education in Lithuania, enabling learners to acquire knowledge, skills and values (Cibulskas, Miseliūnaitė, 2020). In the age of technology and personalised content, one of the most important missions of schools and non-formal education institutions is the development of self-awareness and self-confidence, empathy, social awareness and the development of positive relationships, responsible decision-making and behaviour assessing the consequences of the skills, which in relation constitute social competence (Sabaliauskas, Šukytė, 2021). There are few fields for which being together, agreeing and listening are more important than in music, whose social nature makes it a particularly favourable tool for developing social competence. In musical activities, the interaction between participants is strengthened by traditional activities as well as by less frequently organised musical activities, including eurhythmics, the teaching of music through movement (Urista, 2016). The union of kinaesthetic and musical activities based on dynamic activities creates unique opportunities for the development of social competence.

The aim of this article is to present eurhythmics as an area of artistic education that effectively develops students' social competence. The paper describes a study that reveals the experiences and attitudes of students and teachers participating in eurhythmics lessons. Over the course of research, a focus group interview was conducted with two groups of choir singers of different age. Another method comprised individual interviews with four eurhythmics teachers in Lithuania and Austria, who expressed their views and motivation of choices in eurhythmics lessons they lead. Responses of children attending eurhythmics lessons reveal that the social aspect of eurhythmics lessons is well understood and important to the students. Responses of the teachers highlight the development of social competence as one of the priority areas of the eurhythmics lesson.

Results of this research suggest three main conclusions, that competence-based learning is identified as one of the priorities of modern education in the documents setting the educational agenda. Among the competences to be developed, social competence is one of the most important, ensuring the successful functioning of the individual in the community, which is determined by emotional, cognitive and behavioural competences. Eurhythmics is a modern concept of music education, based on learning the rhythm, structures and expressions of music through movement. In E.J. Dalcroze's eurhythmics system, the educational process includes: 1) eurhythmics (developing the sense of time and rhythm through movement); 2) solfège (developing inner hearing through singing and music writing exercises); 3) improvisation (developing free and spontaneous movement and musicianship skills). The main aim of E.J. Dalcroze's system is harmony of body, spirit and mind.

Data analysis from empirical study allowed to reveal the peculiarities of the development of social competence of pupils in eurhythmics. The study showed that: a) the students who participated in the focus group interviews, reflecting on the tasks performed during the lessons, identified the development of knowledge and skills in elementary music theory, tactile and kinaesthetic senses, and personal competence as the most important aspects of their development. A significant number of informants also mentioned the development of social competence, thus suggesting that communication, cooperation, mutual understanding and group work are important aspects of a eurhythmics lesson; b) interviews with teachers revealed that the most important goals of teachers in eurhythmics lessons are to satisfy the student's natural need to move, to enrich music teaching with active teaching methods, to develop bodily sensorially, co-ordination and social skills, to develop students' music-making abilities and to encourage self-expression. According to the views of eurhythmics teachers, development of social competence has strongest links to the ability to make decisions about oneself; the ability to adequately understand the wishes, demands, expectations and rights of others; and the ability to understand social structures and to adapt one's own behaviour in relation to them.

Keywords: eurhythmics, social competence, movement, music.

STUDENT WELL-BEING AS AN IMPORTANT INDICATOR OF QUALITY ASSURANCE

Tanja Grmuša, PhD, Assistant Professor
Head of Marketing and Communication Department
Zagreb School of Business, Croatia

 orcid.org/0000-0002-2675-0171

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.345>

Abstract

Caring for the well-being of students represents one of the many challenges for maintaining the continuity of the quality assurance system within higher education institutions whose students are important stakeholders. In addition, learning and teaching focused on students, as well as their well-being, are part of the ESG standards, indispensable in the process of evaluating the quality of study programs in national and international frameworks. This motivated us to research the perception of the dimensions of student well-being.

The aim of the work was to identify the perceptions of the dimension of student well-being in the student population and to investigate the role of innovative approaches and the application of new technological solutions in collecting student feedback and improving the quality assurance system. The above-mentioned goals were incorporated into the framework of an online survey conducted in 2024 on Zagreb School of Business students as part of the StudentPulse platform.

The results showed differences in the perception of certain dimensions of well-being between students with regard to the undergraduate and graduate level of study. Furthermore, the use of digital technologies in the approach to students proved to be motivating for their engagement and interaction, as well as that the introduction of innovations can improve the internal quality assurance system.

Keywords: students, quality assurance system, student welfare, research, survey, StudentPulse, innovation.

Introduction

Relevance of the topic. Research on student well-being is gaining importance during and after the Covid-19 virus pandemic, the biggest public health crisis in the last half century that has strongly affected education and everyday life. The existing education system is focused on the achievement of results and the fulfillment of learning outcomes at the course and program level, and less on the well-being of the individual. Also, an additional challenge is represented by increasingly strong requirements for harmonizing the education sector with the needs of the labor market, which makes well-being a secondary topic.

Research problem. The article analyzes the importance of researching student well-being at higher education institutions and the role of ensuring quality feedback using new technologies in monitoring this topic. Monitoring the well-being of students is also important because of the impact on their academic achievements, as well as the decision on possible withdrawal from studies, which can affect the business of private higher education institutions.

Subject of research. The subject of this research is the analysis of student well-being and its role as an indicator of quality assurance and monitoring at the institutional level.

Research aim. This paper seeks to identify the perceptions of the dimension of student well-being in the student population and investigate the role of innovative approaches and the application of new technological solutions in collecting student feedback and improving the quality assurance system.

Research objectives:

1. To identify the perception of the key dimensions of well-being among the student population.
2. To investigate the role of the application of innovations (new technologies) in the collection of student feedback.
3. To determine the connection between feedback and research on the well-being of students in the context of improvement within the quality assurance system at higher education institutions.

Research method. Taking into account the specificity of the research (well-being concept), the survey method was chosen. The survey questionnaire based on elements of positive psychology (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000) was taken from the StudentPulse platform and adapted to the needs of the organization in which it is being conducted, taking into account the research objectives.

StudentPulse well-being framework considers various dimensions contributing to well-being (emotional, social, and academic well-being). Before the implementation of the survey questionnaire, a pilot study was conducted with the aim of clarifying the content of the questions, as well as measuring the validity of the measuring instrument. Completed for StudentPulse by Aalyia Rehman (EdD candidate) and Dr. Jennifer Laffier at the Mental Health in the Digital Age Lab through the Mitch and Leslie Frazer Faculty of Education, Ontario Tech University. The aforementioned contributed to the internal consistency of the measuring instrument, but also ensured the possibility of interpreting the research results.

1. Students – key stakeholders of the quality assurance system

Management of higher education institutions is not only a managerial component, but also requires attention regarding the quality assurance system. Institutions whose quality is not recognized or is deficient risk their reputation, and thus the loss of potential students. This can be a problem especially if we are talking about private higher education institutions (Kinser & Jason, 2017: 2). A key challenge is maintaining the continuity of quality in the higher education system, especially since the concept of quality is defined differently and measured differently (Harvey, 2006 & Harvey & Green 2006 according to Kinser & Jason, 2017: 4).

Historically, quality has been measured through student output and the collection of information from students or focused on the confidentiality of learning outcomes (Kinser & Jason, 2017: 4). But quality assurance involves internal and external judgement; let's remind you that the first is carried out independently by internal stakeholders (self-evaluation), and the second by accredited external evaluators. Quality assurance offers a wealth of information about the institution – the reports contain indicators „used to evaluate the learning outcomes of the program and institutional capacities to support learning“ (Kinser & Jason, 2017: 9). This information is important for policy makers and founders in the context of funding decisions, as well as for other higher education institutions.

Student-centered learning is one of the ESG standards (2015) important in evaluation processes, and it is a new approach and a new paradigm of education that encourages the strengthening of transversal skills and critical thinking, as well as improving teaching as a whole (Warming and Frydensberg, 2017 according to Gover et al., 2019: 6). Wiberg emphasizes the importance of student participation in quality assurance processes. The partnership relationship with the university and teachers is crucial for understanding another perspective, working conditions, as well as the well-being of the staff (2006: 9), as well as crisis prevention and successful problem solving. Quality assurance is a long-term and complex process that (in)directly affects students (Khali et al. 2004 according to Oktarina et al., 2023: 264). The benefits of the quality assurance system for people and for the institution are as follows: „transparency, effective learning, status improvement and social integration“ (2023: 266). Indirect benefits are „motivation and excellent connection“ (Oktarina et al., 2023: 266), therefore the role of internal audits is important in an independent, objective and transparent assessment of the organization's achievements with the participation of all participants in the organization (Tavares et al., 2017 according to Oktarina et al., 2023) and ensuring the improvement of the teaching process, teaching methods and student satisfaction. The inclusion of students in the quality assurance system also carries certain challenges such as motivating them, highlighting issues of power and (in)equality in the academic community, as well as ensuring appropriate training (Tinapay et al., 2024: 79). Their work emphasizes the value of collaboration as the most effective strategy in the quality assurance system, and the positive impact of student-centered teaching in ensuring academic achievement, skill development and motivation, as well as strengthening trust in the academic community as a whole.

Involvement of students and receiving feedback from them requires transparent and open communication, and this contributes in the long term to the understanding of the process within the quality assurance system (Smith and Jones, 2021 according to Tinapay et al., 2024: 79). The implementation of student-centered learning requires careful planning, with continuous checking and improvements, warn the authors (2024: 80). It is a process that takes students' needs into the center, ensuring the involvement of all stakeholders, and striving to improve educational outcomes and institutional credibility (Tinapay et al., 2024: 83). Baik et al. (2017) highlight the role of educators in

strengthening and promoting student well-being through a) adopting new practices and creating a learning environment in which students will fulfill their goals, as well as realizing a sense of autonomy and belonging, and b) redesigning conditions or practices that contribute to limiting or demotivating students (Baik et al., 2017: 10). Although the job of university teachers is not to replace psychologists, the authors believe that teachers can do a lot with curriculum changes and methods of evaluating students' work, which represent fundamental stressors from the educational environment (Baik et al., 2017: 12), and in this way promote inclusion and positive interpersonal relationships into a sense of belonging (Baik et al., 2017: 13).

2. Research on student well-being – literature review

2.1. Well-being and mental health – the same or different? Determination of the concept of well-being

Student well-being is a phrase whose definition is broad, and Kiltz et al. favored that of Beiser from 1974 (according to 2023: 32). Insecurity, lack of concentration, departure from routine, financial insecurity, separation from close people, are just some of the reasons that influenced the perception of well-being (Taylor, 2019 according to Kiltz et al. 2023: 320). At the same time, the concept of well-being is used synonymously with the concept of mental health in public discourse (Baik et al., 2017). Furthermore, mental health is in the focus of the public today, but that it is still not perceived as valuable and possible for research, but it is understood more as an ordinary phrase or movement (Keyes 2007 according to Vuletić et al. 2018: 116), and the reason this is also the reason for the continued presence of certain stereotypes, including prejudice against the study of mental health.

Woolf & Digby (2021: 6) warn of the ambiguity of the term well-being; and while some use it to describe general happiness, others view it in the context of physical or psychological health (Baik, 2017; Woolf & Digby, 2021; Ramadan, 2021). The multidisciplinary approach to mental health is also reflected in the broad WHO definition, which includes the following three components: emotional well-being, social and psychological well-being (Vuletić et al., 2018: 113). His work analyzes metrics (metric characteristics) and the „factor structure of the Croatian version of the MHC-SF mental health assessment instrument“ (2018: 113). At the same time, that questionnaire „measures mental health using 14 particles grouped into 3 subscales“ (2018: 113) – emotional, sociological and psychological well-being. Mental health is inseparable from physical health, but social interactions play an important role. Mental health is associated with numerous concepts such as optimism, hope, professionalism, control (Keyes, 2007: 95 – 108 according to Vuletić et al., 2018: 114). The authors further recall earlier research that confirmed the positive connection „between mental health and educational achievement, productivity at work, and the development of social ties“ (Vuletić et al., 2018: 114).

Woolf & Digby cite the American psychologist Martin Seligman and his model – the PERMA model, which highlights five key elements of happiness and well-being: Positive Engagement – Engagement – Positive Relationship – Meaning – Accomplishment (2021: 6). Teaching well-being should be integrated into all elements of the educational process (2021: 12: 13), and include other stakeholders outside the educational community. However, in addition to students, teachers also have to take care of their well-being, because that is the only way they can contribute to the maximum fulfillment of their professional role.

Hossain, O'Neill & Strnadová (2023) also warn about the breadth of the concept of well-being, as well as the growing number of researches on this topic. In their work, they summarized and mapped different concepts, approaches and domains that thematize well-being. In the period from 1989 to 2020, 33 studies on well-being were found (2023: 447), where the meta-analysis as a method was used. Although it has been established that well-being influences academic success, theorists have not yet agreed on the domain of this concept (Dauker et al., 2019; Soutter et al., 2004; Svane et al., 2019 according to Hossain et al., 2023: 448). They warn that „the concept of well-being can be built around two philosophical perspectives: a) hedonic (focus on feeling good, satisfaction with education and life, which includes cognitive and affective domains“ (Keyes and Annos, 2009 according to Hossain et al., 2023: 448) and b) eudaimonic (focus on educational success).

Hedonic well-being includes „the feeling of happiness and satisfaction, and interest in life“ (Vuletić et al., 2018: 115), while eudaimonic includes the individual's individual desires and self-actualization. „Subjective well-being is a cognitive evaluation of a life filled with pleasant emotions, but without unpleasant emotions (Oishi et al., 1999). Thus, the concept of well-being refers to optimal psychological functioning and experience“ (Brdar, 2006: 672). He adds that in the last two decades, a large amount of research and understanding of the role of goals and the long-term sense of well-being has been observed (Eumous, 1996 according to Brdar, 2006: 672). People who set goals have a greater sense of subjective well-being and optimism. Understanding an individual's goals is important, since they reflect his or her orientation, and also influence behavior, says Brdar. Furthermore, when setting goals (personal, life), one should know that they arise from psychological needs, therefore they are also included in explaining the concept of well-being. The paper deals with the role of extrinsic and intrinsic goals in the student population and investigates how their fulfillment affects the feeling of well-being.

Sertić reminds that Bologna as a reform emphasized the importance of student-oriented teaching, but an analysis of the content of documents created as part of ministerial conferences from 2001 to 2020 showed that the concepts of happiness and well-being were omitted from them (Sertić, 2022: 671). Sertić sees the subordination of the education system to the market and the economy as problematic, especially due to the marginalization of the role of man and his well-being (Sertić, 2022: 680). He warns that in its reports, the EU tries to emphasize the desirable skills and competencies of students, but omits the issue of personal happiness and personal development (Sertić, 2022: 686). The author further states that the Bologna reform marginalizes the role of diverse professions. Namely, since 2017, the STEM field has been intensively promoted, while social sciences and humanities are put in the background (Sertić, 2022: 690). On the other hand, in 2024, the European Commission, aware of the challenges faced by young people and their educators in the digital environment, issued manuals with mental health guidelines for teachers, students, and educational policy makers (Wellbeing and mental health at school: Guidelines for school leaders, teachers and educators, 2024; Wellbeing and mental health at school Guidelines for education policymakers, 2024), which indicates a new direction in following this topics.

2.2. A review of research on student well-being

Asikainen, Kaipainen & Katajavouri warn that one third of students in Finland are faced with mental problems that can affect academic success and drop out of studies. At the same time, as many as 50% of students who experienced mental problems did not seek help (Zivin, Eisenberg, Gollust and Golberstein, 2009 according to Asikainen et al., 2019: 2). Research conducted by Alves (2022) on Portuguese students examined the role „of social factors (family, friends, romantic relationships) in the subjective well-being and practice of risky behaviors“ (2022: 583) among students. It was established that there is a positive connection between social interaction and the consumption of psychoactive substances, and a negative connection between risky behaviors and the realization of romantic interpersonal relationships (Alves, 2022: 583).

Furthermore, Sertić mentions two fundamental theories of well-being – subjective and objective, which was authored by Derek A. Parfit, a British philosopher. The subjective is made up of hedonism (increasing comfort and pleasure, moral, intellectual, etc.) and the theory of wish fulfillment (self-perception of happiness), while the objective is made up of the theory of objective truth (the question of values and indicators of happiness) (Sertić, 2022: 682, 683). The field of well-being is organized into two theories: „1) hedonic well-being (Ryan and Deci 2001) or subjective well-being (Diener, 1984 according to Brajša et al., 2014: 30), and 2) eudemonic well-being (Ryan and Deci, 2001) or psychological well-being“ (Ryff and Keyes, 1995 according to Brajša-Žganec et al., 2014: 31). The multidimensional approach is towards psychological well-being, which represents six aspects of human actualization: „self-acceptance, positive relationships with others, autonomy, managing the environment, the meaning of life and personal growth“ (Ryff and Keyes, 1995 according to Brajša-Žganec et al., 2014: 31, 32). Earlier research showed the influence of personality factors with dimensions of psychological well-being (Schmutte and Ryff, 1997 according to Brajša-Žganec, 2014: 33, 34). Gender differences in psychological well-being on the part of women have been established – they seek more meaning in life, and are oriented towards close and positive relationships with others (Reardon, 1998).

The connection between extraversion and autonomy in managing the environment, the meaning of life, positive relationships, personal growth and self-acceptance was also confirmed (Brajša-Žganec, 2014: 42).

Research conducted by Rijavec et al. (2011) on a sample of 835 students in Croatia aimed to classify participants into groups according to life aspirations. Using four questionnaires, it was determined that well-being is influenced by extrinsic and intrinsic goals. Mirjanić et al. warn that the well-being of students can be threatened due to exposure to stressors (short-term and long-term) that have an impact (Abbey and Andrews, 1985 according to Mirjanić et al., 2011: 712). Furthermore, they add that most people's perception of subjective well-being is stable most of the time, i.e. it results in a positive balance „between personal characteristics, psychological investment variables and subjective well-being“ (Mirjanić et al., 2011: 712). And while in some people there is a dominance of satisfactory experiences in relation to unsatisfactory ones, in others the ratio is different (Headay and Wearing, 1991 according to Mirjanić et al., 2011: 712). Therefore, in their work, the authors analyzed the connection between self-esteem and the application of coping strategies with stressors. „The mediating role of self-esteem in the relationship between different ways of coping and achieving subjective well-being“ was established (Mirjanić et al., 2011: 711).

Well-being is related to intrinsic motivation and the desire for personal growth and development, and it is also a personality trait. Earlier research showed that curiosity can be seen as an important mechanism in achieving the well-being of individuals (Kashdan and Steger, 2007 according to Miljković, Jurčec, 2016: 105). The aim of the work of Miljković and Jurčec was to determine „the relationship between curiosity, the satisfaction of basic psychological needs and the well-being of students at two different faculties“ (2016: 105). Curiosity proved to be an important predictor of the satisfaction of basic needs, positive effects of curiosity on well-being (Miljković, Jurčec, 2016: 121). Furthermore, Rijavec et al. investigated the role of flow with educational outcomes. It is a psychological state that is characterized by comfort, and occurs when performing tasks that people are completely preoccupied with (2016: 164). Previous research has shown a positive correlation between flow and academic achievement/educational outcomes and greater well-being. The frequency of experiencing flow at the university and outside it, i.e. in everyday life, was examined, as well as the relationship between flow and well-being, with the dominant group being female students of the Faculty of Teacher Education, University of Zagreb. The experience of rapture mainly occurs in situations where students have an active role in the educational process (seminars, exercises), compared to situations where this is not the case (e.g. a lecture). Also, it was confirmed that greater flow is present during non-academic activities (Rijavec et al., 2016: 164, Rijavec et al., 2017). Flow in academic pursuits that lead to achievement is directly related to well-being, whereas in other cases it is not.

In the research conducted by Kararić, the existence of gender differences related to psychological well-being was confirmed in favor of men, but there were no differences in life satisfaction. At the same time, differences in psychological well-being depend on the year of study, while differences between life satisfaction and psychological well-being in relation to the marital status of the respondents have not been determined (Kararić, 2012: 47). Adam, Urbančić-Rak and Crnić researched the feeling of „discomfort and anxiety of dental faculty students“ (2021: 186) in Zagreb during the Covid crisis. Namely, this is a profession that was very threatened during the lockdown, when numerous practical exercises were canceled, which caused negative emotions among students. Although the second wave of lockdowns was milder, students were concerned about their competencies in the clinical setting (Adam et al., 2021). The results of these findings motivated us to investigate the well-being of our students.

3. How can research on student well-being improve the quality assurance system? Experiences Zagreb School of Business

3.1. Research methodology

Planning for the implementation of research on the well-being of students of the Zagreb School of Business (ZSB) was designed at the beginning of 2024 in cooperation with a foreign partner - StudentPulse. Several meetings were held in which, in addition to the representative of the partner

(Patrick Bak Munksø), the vice dean for teaching and students, the president of the internal Quality Assurance Committee, participated. StudentPulse is a platform that operates in 15 countries, and whose goal is to „empower educational institutions in collecting feedback from students and encourage them to use the said data in meaningful actions“ (StudentPulse, 2024). The platform relies on the use of advanced analytics and recommendations driven by artificial intelligence. A set of questions was agreed that would cover different categories of well-being (academic, social, psychosocial as well as their sense of fulfillment). Based on previous experiences and cooperation of the StudentPulse platform with other educational institutions, it was concluded that the mentioned four dimensions, „when it comes to SWB (subjective well-being), are easily understood by educational institutions, and it is equally important that they cover all important aspects of how students progress, including hedonic ("pleasure and happiness") as well as eudaimonic ("purpose and meaning") approaches“ (StudentPulse, 2024). Also, an implementation period was agreed which would cover the summer semester of the academic year 2023/2024, and data collection was carried out in cycles.

The research was conducted during the summer semester of the academic year 2023/2024 by using the online survey method. In agreement with the partners from the StudentPulse platform, an implementation plan was created that included 10 weeks of pilot research and 3 check-in researches were designed that took place over three months (March, April, May). The check-in concept was chosen because of the short questionnaire that provides a quick and easy access to data collection (Osborn et al., 2022), but also a higher response rate from respondents (Kost et al., 2018; Sharma, 2022). The research included students of undergraduate professional studies at ZSB (Marketing and Communications, Management and Production in Culture, Management of Supply Chains) and students of professional graduate studies (Marketing and Communications). The number of questions in each check-in should not exceed 7-8 questions in order to ensure the quality of the input. Check-ins are based on an attitudinal scale ranging from 0 to 10. The reasons for this are as follows: establishing a central point, ensuring a wide range of responses (taking into account extremes and nuances), and the sensitivity of the measuring instrument in such a way as to ensure a more detailed and clearer insight into the different dimensions of well-being. Furthermore, the goal is to allow the respondents time to think about the answer and in this way to collect suggestions for improvements in the system, as well as to understand the suggestions of the respondents.

A combination of open and closed questions with single or multiple choice was used. The questions/statements are written in the first person singular and always created so that they span the direction from negative (0) to positive (10). Most of the questions in the questionnaire ensured the provision of additional information through the possibility of entering comments depending on the grade that the student circled.

A combination of open and closed questions with single or multiple choice was used. The questions/statements are written in the first person singular and always created to cover the direction from negative (0) to positive (10). Most of the questions in the questionnaire ensured the provision of additional information through the possibility of entering comments depending on the grade that the student circled. Based on the above, a total of six questions were used in each check-in. Personal well-being included the following categories: „Emotional State, Life Satisfaction, Physical Health, Absence of Emotional Distress and Proactive Help-Seeking. Social well-being included the following categories: Social Support, Social Engagement, Interpersonal Skills, Absence of Social Isolation, Proactive Social Engagement. Furthermore, Academic well-being included the following categories: Academic Self-Efficacy, Intrinsic Motivation, Stress Management, Absence of Academic Anxiety, Academic Help-Seeking. Finally, Fulfillment included the following categories: Meaningfulness, Personal Growth, Study-life Satisfaction, Absence of Regret, Expectation Match“ (StudentPulse, 2024)

3.2. Research results

The first check-in was carried out in March 2024, more precisely from 11/03/2024 to 15/03/2024. For the purposes of the research, a six-question questionnaire was created that could be accessed via a QR code or via a link that leads to surveys. One QR code was prepared for each study program. The schedule of lectures was reviewed, and the days on which students of all years of study have general

compulsory courses were selected. Teachers who have classes on those days were sent an e-mail with an invitation to participate and motivate students to respond, and in some courses the president of the quality assurance committee, who is also the institutional coordinator for quality assurance, motivated the students with her personal presence. A total of 115 out of 202 students of the ZSB who were enrolled in individual courses participated in the survey (response rate of 56.94% = 57%). As part of the first check-in, a total of 500 student comments were collected. The details about students who were reached, just as those who enrolled the survey are visible in the tables below.

Table 1. 1. Check-in

Programme	Student reached	Students enrolled	Response rate	Completion rate	Comments	Year selected			
Management and Production in Culture, BSc: 1st year	6	14	56,93%	78,26%	32				
Marketing and Communication, BSc	107	123			458	Year 1: 21	Year 2: 45	Year 3: 41	No year selected: 0
Marketing and Communication, MSc	2	56			10	Year 1: 2	Year 2: 0		
Supply Chain Management	0	9			0				
SUM	115	202			500				

Source: author's work.

Furthermore, the second check-in was carried out in April, more precisely from 15/04/2024 to 26/04/2024. At that time, the StudentPulse platform also developed an application for accessing the survey via mobile devices with the aim of ensuring better feedback from students. ZSB is, based on the recommendation of colleagues and based on the results of the first check-in, which faced challenges in the distribution of the survey (incorrect e-mail addresses of students, receipt of invitations to fill out the survey in spam, low readership of imperative notifications via the internal communication channel Eduneta, as well as forgetfulness individual teachers in charge of motivation to mention the importance of class participation), decided to test a new technical solution in a new cycle of research. By relying on new technologies and the principle of gamification, we tried to get closer to new generations of students, most of whom are digital natives, i.e. students who have been in contact with technology since birth. Also, by providing access to the survey via device at the time when the students want it, an effort was made to ensure immediate feedback. At the same time, the application provides the possibility of customizing the user experience, which is particularly important for students who have, for example, dyslexia as one of the most common neurocognitive disorders. Although the degree of completion of the survey remained relatively high (69.05%), a lower response rate (20.79%) was noticeable, especially in certain study programs with a smaller number of students (culture and logistics).

Table 2. 2. Check-in

Programme	Student reached	Students enrolled	Response rate	Completion rate	Comments	Year selected			
Management and Production in Culture, BSc: 1st year	0	14	20,79%	69,05%	0				
Marketing and Communication, BSc	30	123			82	Year 1: 27	Year 2: 0	Year 3: 0	No year selected: 3
Marketing and Communication, MSc	12	56			36	Year 1: 11	Year 2: 1		
Supply Chain Management	0	9			0				
SUM	42	202			118				

Source: author's work.

Finally, the third cycle of research was conducted from 22/04/2024 to 26/04/2024. The degree of completion of the survey remained consistently high (69.23%), while the share of collected feedback grew compared to the second check-in (25.74%), since students from two study programs (culture and logistics) got involved and participated. A significant number of collected comments was recorded.

Table 3. 3. Check-in

Programme	Student reached	Students enrolled	Response rate	Completion rate	Comments	Year selected			
						Year 1: 21	Year 2: 1	Year 3: 5	No year selected: 0
Management and Production in Culture, BSc: 1st year	6	14	25,74%	69,23%	22				
Marketing and Communication, BSc	27	123			98				
Marketing and Communication, MSc	16	56			61	Year 1: 8	Year 2: 8		
Supply Chain Management	3	9			10				
SUM	52	202			191				

Source: author's work.

Table 4. Data comparison of all check-ins.

1. Check-in				
#	Questions	Question Replie	Student amount	%
1	I am feeling happy.	110	202	54,46%
2	I would recommend others to study at PVZG.	104	202	51,49%
3	I know what to do if I'm struggling with personal issues.	99	202	49,01%
4	I am feeling good about myself.	96	202	47,52%
5	I feel socially included.	100	202	49,50%
6	PVZG provides me with what I need to succeed in my studies.	93	202	46,04%
2. Check-in				
#	Questions	Question Replie	Student amount	%
1	I would recommend others to study at PVZG.	29	202	14,36%
2	I feel socially included.	29	202	14,36%
3	I find my studies to be intrinsically rewarding and interesting.	39	202	19,31%
4	I rarely feel anxious about exams or assignments.	32	202	15,84%
5	I feel that my educational journey has a clear purpose.	30	202	14,85%
6	What I am currently experiencing as a student meets the expectation I had before I started the semester.	30	202	14,85%
3. Check-in				
#	Questions	Question Replie	Student amount	%
1	I know what to do if I'm struggling with personal issues.	47	202	23,27%
2	I feel socially included.	42	202	20,79%
3	The way I am evaluated as a student is fair and unbiased.	39	202	19,31%
4	I am happy with what I am learning in this course.	38	202	18,81%
5	It is clear to me what I can expect from being a student at PVZG.	38	202	18,81%
6	I am satisfied with my study-life balance as a student.	36	202	17,82%

Source: author's work.

During the first check-in conducted in March 2024, the KPIs *Happiness* and *Willingness to Recommend* were analyzed, which show a high proportion of students who feel positive and who are ready to recommend the course they are studying at (51.49%). The next two statements (*I know what to do if I'm struggling with personal issues.* and *I am feeling good about myself.*) examined the perception

of the dimension of personal well-being, and showed a high proportion of students' awareness of personal problems (49.01%), as and that most of them felt well at the time of the research (47.52%). The statement *I feel socially included.* examined the perception of social well-being and showed that the majority of respondents (49.02%) had no difficulties with social isolation. This statement was repeated in the next two evaluation cycles with the aim of detecting risk factors of social well-being. Finally, the statement *PVZG provides me with what I need to succeed in my studies.* showed a high perception of institutional support (46.04%) during studies as one of the dimensions of academic well-being.

In the second check-in conducted in April 2024, the *Willingness to Recommend* KPI was analyzed, which was 14.36% with a lower student response in this research cycle. Let us remind you that students of certain study programs did not participate in filling out the survey. The perception of social well-being was examined through the statement *I feel socially included.* (14.36%), which represents a significantly weaker result compared to the previous month. For those who (over)assessed their social inclusion more poorly, the comments show that this feeling is contributed to by the afternoon class schedule, which does not leave enough time to hang out with friends (it is assumed that these are full-time students), and there are also those who confirmed that are introverted people. When asked what would contribute to a greater sense of social inclusion, students pointed out the need for more conversations instead of spending time on phones, more socializing with colleagues even during breaks, and more involvement in projects. At the same time, it should be emphasized that there are also students who confirmed that they do not feel socially isolated. The next two statements (*I find my studies to be intrinsically rewarding and interesting.* and *I rarely feel anxious about exams or assignments.*) were aimed at researching the perception of academic well-being. The results show a positive attitude towards the study program (19.31%), which is the only statement with which the most respondents expressed their attitude in this cycle (39). When asked what could be done to make the study better and more interesting, the students pointed out the following: greater engagement of individual teachers, fewer seminars, more guest lecturers, scripts, better connection with employers, connection with the real sector, availability of materials through the Eduneta system instead of sending by an e-mail. When asked what makes the study interesting for them, the following comments were recorded: the impression that it helps them in their work, the engagement of people from the profession and the transfer of practical knowledge, more practice and field teaching, a diverse range of electives, the possibility of participating in exchanges, the proximity of the faculty, the relationship with professors and interacting with them. At the same time, 15.84% of respondents confirmed that exams and study assignments do not cause them anxiety. Finally, the last two statements related to *Fulfillment* (*I feel that my educational journey has a clear purpose.* and *What I am currently experiencing as a student meets the expectation I had before I started the semester.*), and recorded the same perception in of the respondents. Namely, 14.85% of them consider their educational path purposeful, and they explain this with the following comments: because they are studying what they are interested in, well-designed teaching, a clear purpose of education, a better workplace and clear expectations.

The third check-in conducted in May 2024 examined all dimensions of well-being, but the greatest emphasis was placed on academic well-being. The fact that this cycle of evaluation recorded the response of students from all study programs offered by ZSB is particularly pleasing. Statement *I know what to do if I'm struggling with personal issues.* reflects the dimension of personal well-being, and the largest share of respondents (23.27%) in this part of the analysis shows that they know what to do in case of personal problems. Comments for personal well-being show that respondents learned to cope with challenges thanks to parenting, life experience, education and advice. Furthermore, research on the perception of social well-being through the statement *I feel socially included.* shows that the majority of respondents (20.79%) have no problems with interaction. Students achieve social inclusion by socializing, going out, and choosing the people they hang out with. Those who feel socially excluded, and there are very few of them (only a few comments), attribute this to character, fears or the consequences of the lockdown during the pandemic. The next few statements probed perceptions of academic well-being. Statements *I am happy with what I am learning in this course.* and *It is clear to me what I can expect from being a student at PVZG.* they have an equal share of perception among respondents (18.81%). Analysis of the comments shows that teachers clearly define their expectations,

and regularly inform students about this. Furthermore, students appreciate the orientation to practice, not just theory, and the teachers' good attitude towards students, their practical experience, evaluation method, evaluation of participation in lectures, encouraging interaction, timely information, accurate definition of expectations are also worth mentioning. Finally, the *statement I am satisfied with my study-life balance as a student*. as a dimension that examines *fulfillment*, it showed the lowest degree of sending respondents with the same (17.82%), while differences were observed between students of individual study programs with regard to the quality of interaction in the study group, but also private and business obligations.

4. Discussion

As shown by previous works researching the dimensions of student well-being (Baik, 2017; Vuletić et al. 2018; Woolf & Digby, 2021; Ramadan, 2021) makes a significant contribution to examining student satisfaction during studies and acts preventively in identifying the risk of dropping out of studies (Asikainen et al., 2019). Taking into account the fact that the student population represents key stakeholders in the education system, but also in quality assurance (Wiberg, 2006; Gover et al., 2019; Oktarina et al., 2023), in the context of ensuring a student-centric approach, it is important to hear their opinion. However, collecting feedback in this population is not a simple task since it depends on the students' motivation (Tinapay et al., 2024), as well as about the methods of accessing them, which was shown in the different response during the three cycles of well-being evaluation. The results of the research presented in this article provide insight into the research into the perception of the key dimensions of student well-being (personal, social, psychological/fulfillment and academic well-being) and their role in improving the quality assurance system at a higher education institution. Taking into account the differences in the response rate during the process of conducting research on the role of the application of innovations in the collection of student feedback and the connection with research on student well-being, and in order to confirm the conclusions, it is necessary to continue the implementation of the concept of this research on larger samples of the student population.

Conclusions

1. The results of the research showed that research into the dimensions of student well-being (personal, social, psychological and academic) is an important part of research about student life. Differences in the perception of well-being were determined with regard to the individual analyzed dimensions, but also with regard to the study program that the students are attending and the status of the student. Graduate students (Marketing and Communications study program) show a higher degree of satisfaction with various levels of well-being, especially academic, social and personal, which can be attributed to experience related to years of study, as well as satisfaction with social interactions and social life in general. On the other hand, in the group of undergraduate students, significant differences were observed with regard to the study program (Marketing and Communications, Management and Production in Culture, Supply Chain Management), as well as the year of study. Thus, students of Management and Production in Culture are more critical in (pre)evaluating the perception of social well-being, which was shown to be a consequence of poor interpersonal relations and weak interaction within the group itself, while students of logistics are more critical in (pre)evaluating the perception of academic well-being in the context of expectations of a stronger positioning of studies and ensuring its greater visibility. At the same time, we are pleased with the positive results related to academic well-being and indicators of satisfaction with the study program, communication with teachers, fulfillment of expectations, as well as the desire to recommend the study to future students.

2. Collecting feedback from students is not an easy task considering the generational differences between full-time and part-time students, but also the motivation of students to fill in the surveys they are often exposed to. The implementation of innovations that rely on the creative approach used in this case (quick and easy access to the questionnaire, gamification, and the use of the StudentPulse application to complete the survey on student well-being) can be a good solution in ensuring greater reach. However, the introduction of innovations in the context of new technologies that student

generations use with ease, does not always have to result in success. The introduction of innovations must be communicated to all stakeholders in a timely manner and must motivate them to participate. This is evidenced by the second check-in in which, despite the introduction of the innovation, the feedback was less than expected.

3. Collecting student feedback on student well-being through new approaches and methods can ensure improvements within the quality assurance system as a whole. Namely, the amount of collected comments (praise, but also criticism) ensured added value for the institution, since the above was not detected by relying on standard traditional methods of previously collecting student feedback. The continuation of the implementation of this project would certainly contribute to further connecting with students as key internal stakeholders within the quality assurance system, to its long-term strengthening and to the prevention of drop-outs by timely detection of difficulties. Research on student well-being is an important part of taking care of the mental health of young people, which is very often put to the test, but it also helps educational institutions in strengthening institutional capacities with the aim of ensuring an adequate response.

Literature

1. Adam, M.; Urbančić-Rak, T.; Crnić, T. (2021). Dental Students' Discomfort and Anxiety During the First and the Second Lockdown Due To COVID-19 Pandemic at the School of Dental Medicine University of Zagreb, *Acta Stomatologica Croat.* 2021, 55 (2): 186 – 197.
2. Alves, R. (2022). The Association between Subjective Well-Being and Risky Behaviours in University Students: The Mediating Role of Social Factors, *Psihologijske teme* 31 (2022), 3: 565 – 583.
3. Asikainen, H.; Kaipainen, K. & Katajavouri, N. (2019). Understanding promoting students' well-being and performance in university studies, *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 16 (5): 1 – 19.
4. Baik, C.; Larcombe, W.; Brooker, A.; Wyn, J.; Allen, L.; Brett, M.; Field, R.; James, R. (2017). *Enhancing Student mental wellbeing: A Handbook for Academic Educators*. The University of Melbourne. unistudentwellbeing.edu.au
5. Brajša-Žganec, A.; Ivanović, D.; Burušić, J. (2014) Dimenzije psihološke dobrobiti hrvatskih studenata: spolne razlike i povezanost s osobinama ličnosti, *Napredak*, 155 (1-2): 29 – 46.
6. Brdar, I. (2006). Životni ciljevi i dobrobit: je li za sreću važno što želimo? *Društvena istraživanja* 15 (2006= 4-5 (84-85): 671 – 691.
7. European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *Wellbeing and mental health at school – Guidelines for school leaders, teachers and educators*, Publications Office of the European Union (2024) <https://data.europa.eu/doi/10.2766/760136>
8. European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *Wellbeing and mental health at school – Guidelines for education policymakers*, Publications Office of the European Union, (2024) <https://data.europa.eu/doi/10.2766/901169>
9. Gover, A.; Laukkola, T.; Peterbauer, H. (2019) *Student-centred learning: approaches to quality assurances*, Report, EUA: European University Association.
10. Halo Abd Ellatif Ramadan (2021) Predictors of well-being among students: A Meta Analysis, *JRCIET* 7(2): 123 – 154.
11. Hossain, S.; O'Neill, S.; Strnadová, I. (2023). What Constitutes Student Well-Being: A Scoping Review of Students' Perspectives, *Child Indications Research*, 16: 447 – 483.
12. Kararić, D. (2012). Odnos zadovoljstva životom i psihološke dobrobiti sa stresom i mentalnom čvrstoćom kod studenata sestrinstva, *Hrvatski Časopis za javno zdravstvo*, 8 (29): 35 – 48.
13. Kiltz, L.; Trippenree, M.; Fokkens-Bruinsma, F.; Jansen E. P. W. A. (2023). Student well-being in times of Covid-19 in Netherlands: basic psychological need satisfaction and frustration within academic learning environment, *Springer, EJPOE*, 39: 319-330.
14. Kinser, Kevin; Jason, E. (2017). *An Overview of Authorization and Quality Assurance of Higher Education Institutions*, str. 1 – 27. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259561>

15. Kost RG, de Rosa JC. Impact of survey length and compensation on validity, reliability, and sample characteristics for Ultrashort-, Short-, and Long-Research Participant Perception Surveys. *J Clin Transl Sci.* 2018 Feb;2(1):31-37. doi: 10.1017/cts.2018.18. Epub 2018 Jul 6.
16. Miljković, D.; Jurčec, L. (2016) Is Curiosity Good for Student's Well-Being? The Case of the Faculty of Teacher Education and the Faculty of Kinesiology Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, 18 (1): 103 – 121.
17. Mirjanić, L.; Milas, G. (2011). Uloga samopoštovanja u održavanju subjektivne dobrobiti u primjeni strategija suočavanja sa stresom. *Društvena istraživanja*, 20 (2011), 3 (113): 711 – 727
18. Oktarina, N.; Rusdarti, R.; Yulianto, A. I, Wahyuni, K. (2023). The role of quality assurance in improving the quality of education. *Contemporary Educational Researches Journal*, 13 (4): 264–275.
19. Osborn, T.G., Li, S., Saunders, R. et al. (2022) University students' use of mental health services: a systematic review and meta-analysis. *Int J Ment Health Syst* 16, 57. <https://doi.org/10.1186/s13033-022-00569-0>
20. Reardon, K. K. (1998). *Interpersonalna komunikacija: gdje se misli susreću*. Zagreb: Alinea.
21. Rijavec, D.; Ljubin Golub, T.; Olčar, D. (2016). Can Learning for Exams Make Students Happy? Faculty-Related and Faculty-Unrelated Flow Experiences and Well-Being. *Croatian Journal of Education Vol.18; Sp.Ed.No.1/2016*: 153-164
22. Rijavec, M.; Ljubin Golub, T.; Jurčec, L. i Olčar, D. (2017). Working Part-Time during Studies: The Role of Flow in Students' Well-Being and Academic Achievement. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 19 (3): 157 – 175.
23. Seligman ME, Csikszentmihalyi M. Positive psychology. An introduction. *Am Psychol.* 2000 Jan;55(1):5-14. doi: 10.1037//0003-066x.55.1.5. PMID: 11392865.
24. Sertić, M. (2022). Bolonjska reforma sveučilišta i pitanje sreće u visokom obrazovanju. *Bogoslovska smotra*, 92 (2022), 4: 671 – 696.
25. Sharma H. How short or long should be a questionnaire for any research? Researchers dilemma in deciding the appropriate questionnaire length. *Saudi J Anaesth.* 2022 Jan-Mar;16(1):65-68. doi: 10.4103/sja.sja_163_21. Epub 2022 Jan 4.
26. Tinapay O.A.; Dacanay, L.; Gabut, G.; Macario R. D. (2024). Student-centred Quality Assurance in Higher Education: Promotin Trust and Transparency Thorough Collaborative Approaches, *IJMRAP* 6(9): 79 – 84.
27. Vuletić i sur. (2018). Faktorska struktura i validacija hrvatske verzije upitnika mentalnog zdravlja MHC-SF, *Med Jad* 2018, 48 (3): 113 – 124.
28. Wiberg, L. K. (2006). The role of student sin the external review of QA agencies: a comparative reflection with the external review of higher education institutions, str. 8 – 11. in: Alaniska, H.; Codina, Arboix, E.; Bohrer, J.; Dearlove, R.; Eriksson, S.; Helle, E., Wiberg, L. K. (2006). *Student involvement in the process of quality assurance agencie*, Finland: ENQA.
29. Woolf, P. & Digby, J. (2021) *Student Wellbeing: An analysis of the evidence*, Oxford: Oxford University Press.

STUDENT WELL-BEING AS AN IMPORTANT INDICATOR OF QUALITY ASSURANCE

Tanja Grmuša, PhD, Assistant Professor

Summary

Analyzing the well-being of students comes to the center of attention of the academic community, especially during the Covid-19 virus pandemic and the impact and consequences of social exclusion on the mental health of young people. However, it is still a question of a multidimensional concept that is interpreted differently, and which includes issues of happiness, personal satisfaction, etc.

Caring for the well-being of students represents one of the many challenges for maintaining the continuity of the quality assurance system within higher education institutions whose students are important stakeholders. In addition, learning and teaching focused on students, as well as their well-being, are part of the ESG standards, indispensable in the process of evaluating the quality of study programs in national and international frameworks. Previous research has shown the impact of well-being on academic success, curiosity and tendency towards risky behaviors, as well as dropping out of studies. These results motivated us to examine the perception of students' well-being in the post-pandemic period.

The aim of this paper was to examine the perception of the well-being of students of the Zagreb University of Business through four dimensions (academic, social, psychological, fulfillment). The research was conducted in three phases during the summer semester of the academic year 2023/2024. using the quantitative online survey method integrated within the StudentPulse platform.

The results showed differences in the perception of certain dimensions of well-being between students with regard to the undergraduate and graduate level of study. Furthermore, the use of digital technologies in accessing students proved to be somewhat motivating for their engagement and interaction, as well as that the introduction of innovations can improve the internal quality assurance system by providing better student feedback.

Keywords: students, quality assurance system, student welfare, research, survey, StudentPulse, innovation.

TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO OLDER ADULT LEARNERS: PRELIMINARY OBSERVATIONS

Małgorzata Karczewska

PhD, Assistant Professor, Department of Modern Languages, University of Zielona Góra, Poland

Marcin Zygmunt

BA, MA student, Department of Modern Languages, University of Zielona Góra, Poland

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.346>

Abstract

When discussing the topic of teaching and learning foreign languages, what comes to one's mind first seems often to be the school environment in which learning a foreign language is obligatory throughout the entire education. However, adult learners, including older adult learners (OALs), and their foreign language learning process require scientific investigation as part of life-long learning proven to be an important aspect of the well-being of seniors in the psychological, social and medical dimension.

The aim of the paper is to take a closer look at what experiences related to foreign language learning older adult learners have, what their motivation is about, what teaching methods and materials they find efficient, what difficulties they experience and what could enhance the process of foreign language learning. In order to find answers to these questions, an online Google form questionnaire was created which was filled in by respondents aged 60 or above.

The answers received, despite being limited in number, show that OALs have experience with learning several European languages, they want to communicate with foreigners, including members of their family, in both travel and at work. They prefer private classes based on conversations, as well as the use of course books and other printed materials. The main difficulties include a lack of time and memory-related problems while having an opportunity to use the language in practice and having a good teacher could enhance the foreign language process.

Keywords: foreign language learning, older adult learners, life-long learning.

Introduction

Relevance of the topic. Lifelong learning is one of the leitmotifs of current reality as the learning process goes far beyond the institutional framework for children and teenagers. Therefore, learning is not just about schools and young people, adults continue to develop their skills long after graduation. Among adult learners, one can identify the eldest learning group, i.e. older adult learners (OAL). For this group of learners, acquiring knowledge and skills offers particular advantages, but it may also present certain obstacles uncommon among younger learners (Słowik-Krogulec, 2019). These particularities need further investigation. In addition, while a significant amount of research focuses on children and teenage learners, less is published on seniors in the educational context, with more attention paid to health-related and social aspects of senior activity (Czerniawska, 2000; Uzar, 2011).

One of the activities undertaken by seniors is foreign language learning which enables them to get familiar with foreign cultures and obtain a tool of communication (Słowik-Krogulec 2020). This paper aims to investigate the OAL reality of foreign language learning, including possible problems and obstacles faced by OALs. With a growing number of seniors and the significant relevance of international communication, this topic requires further research.

Research problem. While school-based foreign language teaching and learning is widely analyzed in research, the reality of older adult foreign language learners is not commonly investigated. Still, the studies by Słowik-Krogulec (2019; 2020; 2021) and Niewczas (2022) focus on seniors as a particular group of foreign language learners with their needs, expectations and possible obstacles to face. The present paper focuses on the motivation, favorite teaching methods and materials as well as the difficulties encountered by older adult learners – respondents who took part in the research.

Subject matter of the research – The subject of this research is foreign language learning of older adult learners, with particular focus on the needs and expectations of this group of learners stemming from their life experiences, medical condition and other factors. The results obtained can be useful tips for teachers.

Research aim – The paper aims to investigate older adult learners in the framework of foreign language learning, with a particular focus on the specific needs and expectations of this age group.

Research objectives:

1. To analyze the reality of seniors, in particular in the learning context.
2. To investigate the needs and expectations as well as possible obstacles faced by this group of foreign language learners through a survey.

Research methods: scientific literature analysis, survey method.

1. Theoretical background

With a growing population of elderly people and changing lifestyles among seniors, there is a clear need to investigate the functioning of the members of this age group in various aspects of social life. However, it is important to define the notion of a senior. According to different sources, the age threshold of becoming a senior may differ significantly, usually from 50 to 65 years while the term *middle age* is broader, it may refer to people as young as 40 years old (Słowik-Krogulec, 2020; Niewczas, 2022). In the Polish reality, a good indicator might be the retirement age which is 60 for women and 65 for men. This post-working age, referred to as the third age, is a period of life with its characteristics, possibilities and challenges.

Undoubtedly, the key terms for characterizing older people are ageing and old age. The first of them means a long-term process lasting the entire human life. It can be divided into three types: “biological (body), mental (including intellect, emotions, identity) and social ageing (social roles)” (Brzezińska & Graczkowska, 2012, p. 13). This process is irreversible and leads to old age. This term refers to the condition of an older person, which can be estimated to begin between the ages of 60-65 (ibid.). In addition to these changes, such as prudence or life experience, there are also negative ones - health issues, financial problems, or the death of loved ones (Janeczko, 2013). Therefore, attention should be paid to these problems, because, according to WHO, the number of older people will have increased to 1.4 billion by 2030 (<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>). The Centers for Disease Control and Prevention released the results of a study on the health of people over 65 years of age. According to the research, the greatest reported challenges are related to movement and hearing (<https://www.cdc.gov>). Loss of skeletal muscle mass and strength is inevitable when ageing and may be exacerbated by factors such as a lack of physical activity or nutrition (Bienias, 2017). Moreover, bone tissue loss is a characteristic feature of osteoporosis which contributes to greater susceptibility to bone fractures. As a result, older people may have problems with balance and responding to stimuli from the body (Brzezińska & Graczkowska, 2012).

The second equally high indicator in the above-mentioned study referred to hearing impairment. This undoubtedly has a negative impact on everyday life and is of significant importance in the framework of foreign language learning. An equally important difficulty that older people have to struggle with is vision-related problems. As many as 23.3% of respondents in 2022 confirmed to be struggling with worsening eyesight, which is 1.3 percentage points more than in 2019 (<https://www.cdc.gov>). In addition to eye diseases such as cataracts or glaucoma, there is often a problem with seeing at close range. As a result, older people may struggle, among others, with lower visual acuity, different color perception, sensitivity to light, or pain (Dzięgielewska & Dzięgielewski, 2016, p. 107). All consequences related to visual dysfunction significantly affect functioning in everyday life and may even influence the development of other diseases, such as depression. “Research has shown that in the group of people with visual impairment, the risk of depression within 2 months of the disease increases 2.5 times compared to the group without vision problems. [...] This percentage increases as vision deteriorates” (Kłak, 2016, p. 61).

Although mental problems are less common in older people than physical health problems, they are of great importance when it comes to well-being and quality of life. An example is depression, which is characterized by, among others, low mood, anxiety and fear, associated with, for example, the feeling of imminent death or fear of the future (Brzezińska & Graczkowska, 2012). Moreover, loneliness, which can also accompany older people, is one of the three main causes leading to depression and ultimately even suicide attempts (Misra & Singh, 2009).

The physical and mental condition of older adults is reflected in their lifestyle: some are passive, while others are more active taking part in social life, travelling or participating in activities proposed

by institutions such as the Universities of the Third Age (Czerniawska, 2000). It is proven that an active lifestyle plays a crucial role in positive aging and maintaining a better psychophysical condition (Uzar 2011: 43), so the participation of senior citizens in activities aimed at this age group helps to improve their intellectual capabilities. One of such activities is foreign language learning offered e.g. by the University of the Third Age. However, courses and learning materials designed specifically for older adult learners are scarce.

Foreign Language Geragogy (FLG), a term in use since around 2013, refers to senior foreign language education, a phenomenon discussed, among others, by Marek Derenowski (2021). This is a developing area of study with a still relatively limited number of studies published (Słowik-Krogulec, 2021). With the growing percentage of seniors in society and their interest in learning foreign languages, it can be predicted that both scientific research on the matter and practical solutions for both teachers and students are to be expected. As studies on FLG show, senior foreign language learners do manifest needs and preferences as far as the teacher's approach and the materials used in the foreign language classroom are concerned (Słowik-Krogulec, 2019). Senior foreign language learners may tend to base their attitude to learning on "previous negative learning experiences" (Słowik-Krogulec, 2019, p. 191), which, taking into account the teaching reality of the past decades, may result in a negative approach to learning a foreign language. Another issue can be one's current reality with possible health problems, financial limitations or a family situation which may all have a negative impact on the learning process. Another obstacle might be a lack of appropriate offers for senior learners (Słowik-Krogulec, 2019). Last, senior learners may face opinions and fears related to their presumed incapacity, or at least difficulties, in foreign language learning. All these factors have to be taken into account by foreign language teachers working with older adult learners.

An important aspect to be taken into account is the learners' motivation. As in each group the motivations to learn a foreign language may be different, e.g. obligatory school curriculum for children and teenagers or job opportunities for young adults, in the case of OAL the motivation can still be varied. According to the study by Słowik-Krogulec (2020), the main motivation is „social contact” indicated by 75% of the respondents including, among others, the will to communicate with family members living abroad. As many as 30% of the respondents in the study by Słowik-Krogulec indicated this answer, which implies that numerous OAL face a situation in which they need to learn a foreign language to maintain family bonds. Even if the size of the study group (less than 100 participants) cannot be treated as a considerable one, it may indicate current trends in this age group. While emigration is not a recent phenomenon, in the case of Polish families a significant turning point took place along with the access of Poland to the European Union in 2004. Since then, thousands of Poles have decided to start a new life in Ireland, the United Kingdom, the Netherlands, Germany and other countries. While some of these emigrants might have returned to Poland after a certain period of time, many have settled down and started families abroad. This, in turn, has led to a situation in which their children are brought up in a bilingual or even multilingual environment in which the dominant language is usually the language of the country, not Polish. In many cases, the spouse of an emigrant is not a Pole, so communication within a family takes place in languages other than Polish. Therefore, to communicate with their grandchildren and one of the parents, OALs need to learn a foreign language. This need lies within the most general aim of foreign language learning, i.e. the will to communicate in the target language. Communication may take place abroad, but easy access to the Internet enhances international communication without the need of travelling. Nevertheless, motivation related to travelling and getting to know foreign cultures is also among the most common reasons to learn a foreign language (Słowik-Krogulec, 2020).

The results mentioned indicate a kind of new reality of senior life: elderly people travel abroad, make new friends, and are curious and willing to get to know new cultures. This fact is in line with the general attitude of modern seniors who seem to be different from seniors in previous generations due to new possibilities, means of communication, financial status, etc. They are more socially active and eager to maintain a good physical and mental condition which are interrelated. Lifelong learning can be beneficial for that aim (Narushima, Liu & Diestelkamp, 2016), in particular foreign language learning which may help to prevent neurodegenerative diseases (see: Niewczas, 2022).

The present paper aims to verify the results of the above-mentioned studies, with a particular focus

on the motivation of older adult learners of foreign languages, their preferred teaching methods and materials, as well as difficulties encountered, including the specific needs of this group of learners.

2. Research methodology

In order to get insight into the foreign language learning reality of older adult learners, a survey was conducted among respondents aged 60 or more (the retirement age for women was chosen as the age limit). The questionnaire in Polish in the form of a Google form included three questions related to the respondents' age, sex and education level as well as nine questions related to foreign language experience:

1. Have you ever learnt a foreign language? (yes/no question)
2. What languages do you speak or have you learnt? (open question with more than one answer possible)
3. What motivates you to learn a foreign language? (open question)
4. What teaching/learning methods do you find the most efficient? (options to choose from: individual lessons, lessons in groups, online classes, self-study, other)
5. What types of classes do you find the most interesting? (options to choose from: conversations, grammar classes, reading & writing, watching films & listening, other)
6. What learning materials do you find the most helpful? (course books, applications, books/magazines, other)
7. What difficulties do you encounter when learning a foreign language? (open question)
8. What factors may disturb your foreign language learning? (open question)
9. What factors may enhance your foreign language learning? (open question)

3. Results

The main difficulty for researchers with adult learners is more limited access to them than in the case of institutionalized teaching/learning where it is possible to involve entire groups of students in the research. Adult learners often choose private tuition or self-study, which makes them less visible to potential researchers. In addition, apart from the University of the Third Age, courses designed specifically for seniors are rare to find. Taking into account the methodology of the present study, another possible difficulty may be the online form of the questionnaire sent to seniors as not all of them may be familiar with new technologies. As for the moment of writing this paper, only ten respondents have filled in the questionnaire, so the study is limited and requires more participants to be more representative. Nevertheless, the results obtained can be treated as preliminary observations and indicators of possible factors related to foreign language teaching which need to be taken into account by both researchers and teachers.

When it comes to the age, the respondents were 62 (4 people), 66, 68 (1 person each), 69 (two people), 70 and 79 (1 person each) years old. Six men and four women filled in the questionnaire, out of whom seven had a university degree and three had secondary education (corresponding to A levels). All the respondents confirmed having learnt foreign languages (question 1) and indicated Russian (8 respondents), English (7), German (6), French (3) and Italian (2) as the languages with which they had learning experience (question 2). These answers show that all the respondents had experience with foreign language learning, which was expected as foreign languages are a part of the Polish school curriculum, and a majority of the respondents had experience with more than one foreign language, which can serve as an opportunity to compare different learning circumstances, e.g. obligatory language learning at school and adulthood learning for a particular aim. The answers to the question on motivation (question three) indicate that the main reason to learn a foreign language is the ability to communicate with foreigners (three answers), in both professional (two respondents mentioned work specifically) and private contexts (travelling). One respondent indicated the ability to use source materials available in a foreign language, such as books or journals/magazines, while one person declared no particular motivational factor. These answers confirm that older adults are still active, they communicate with foreigners and travel abroad, which is contrary to the stereotypical perception of this age group.

Among the responses to question 4, individual classes were the most frequently indicated option (8 respondents), followed by self-study (3) and lessons in groups (2). One respondent indicated travelling to the countries where a given language is spoken as the most efficient way of learning a foreign language. None of the respondents chose online classes, which proves that older adult learners do not perceive this option as the most efficient way to learn a language. As far as the type or content of lessons is concerned (question 5), conversations were indicated as the most interesting type of class (6 respondents indicated that option), followed by reading and writing (5), watching films and listening to audio files (2), grammar classes (1) while one respondent indicated the option “other”. When it comes to the most helpful and useful learning materials (question 6), course books turned out to be the most popular materials, indicated by seven respondents, while books and magazines were chosen by five respondents and mobile applications were selected by three respondents. These answers show that some of the respondents chose more than one option, and traditional materials, i.e. course books, are believed to be the most helpful in learning a foreign language.

Among the answers to question 7 on the difficulties encountered in the process of foreign language learning, the respondents mentioned learning and remembering vocabulary, pronunciation patterns and forgetting what one has learnt. One person mentioned a lack of time and one respondent did not indicate any particular difficulty encountered when learning a foreign language. In the case of a more general question on possible factors disturbing the process of foreign language learning (question 8), five respondents indicated a lack of time, two mentioned the factor of age while the responses related to tiredness, lack of success, lack of motivation, and memory problems were mentioned once each. As far as the factors which could enhance the process of foreign language learning are concerned (question 9), a stay abroad resulting in a necessity to speak a foreign language was mentioned three times, while the following answers were given once each: a direct contact with native speakers, a good teacher and a decent course book, a higher level of motivation, more frequent opportunities to use a foreign language and more free time.

4. Discussion

The results of the survey, even if limited in number, allow us to observe certain tendencies in foreign language learning among older adult learners. As most of the respondents held a university degree, they presumably had had more opportunities to learn foreign languages in their lives, both within the obligatory education framework and in adult life. Many respondents have experience with more than one foreign language, which allows them to observe similarities and differences between these experiences. In addition, this experience might help older adult learners to realize what teaching/learning techniques are more efficient for them. Nevertheless, possible negative past experiences might have a negative impact on their current approach to learning foreign languages. The study shows that older adults are still active, some continue their professional lives. This activity, both in professional and private life, brings a necessity to communicate with foreigners, so the ability to speak foreign languages is of significant importance to the respondents. As a result, older adult learners are aware of the reasons for which they want or have to learn a foreign language, which is important in the context of motivation. For the respondents, learning foreign languages gives a tool to communicate, first and foremost in speech, with foreigners, at work and during travels, which shows the active aspect of modern older adult life. This active lifestyle may also be the reason why some respondents regret not having enough time to learn languages. Among other impediments, one can indicate issues related to memory problems which make the process of learning vocabulary or pronunciation patterns more difficult. On the other hand, among the factors which encourage older adult learners is a real opportunity to speak a language during a stay abroad or in other circumstances in which international communication is necessary. Therefore, the preferred type of classes is individual classes devoted to conversations and the use of printed materials such as course books. Teachers running classes for older adult learners have to take these aspects into account while choosing materials and teaching methods as well as during classes. Older adult learners may need more repetitions, and more time to learn a given piece of knowledge or may require additional assistance with modern tools such as online applications. Foreign language teachers have to be aware of the particular needs of this age group. In the future, with the ageing society,

more and more older adults will be likely to participate in foreign language classes, therefore, this topic requires more consideration from researchers and teachers.

Conclusions

1. Older adults often lead an active life including social contacts and travelling, which motivates them to learn foreign languages. The main motivation is the will to communicate with foreigners. Many seniors learn a foreign language in order to communicate with their family members, i.e. grandchildren, living abroad.

2. While the Universities of the Third Age do have an offer of foreign language learning, other courses and learning materials designed specifically for older adults are more difficult to find.

3. While research on older adults often focuses on the social, medical and financial aspects of senior life, studies on older adults as foreign language learners is still scarce.

4. Older adult learners often have experience with learning more than one language which can be helpful in present language learning. However, possible negative experiences may have a negative impact on their will to learn a foreign language.

5. Many older adults are still active in the labor market, which, on the one hand, may promote foreign language learning if required at work, but on the other hand, many older adults do not have enough time to learn a foreign language as much as they would like to.

6. Memory problems may impede the learning process, so teachers have to take this fact into account and adjust their course to the needs of this group of learners.

7. As older learners wish to communicate with foreigners, their preferred type of class is individual tuition in the form of conversations. Still, the skills of reading and writing are also important and older adult learners prefer traditional printed materials, mainly course books, to modern tools such as online applications.

8. As the present study is limited in the number of participants, further research is necessary to have a broader picture of the issue of foreign language learning to older adult learners.

9. Taking into account the ageing modern society, the topic should be of significant importance to both researchers and foreign language teachers.

References

1. *Ageing and health*. World Health Organization (WHO). Retrieved June 3, 2024 from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>.
2. Bienias, K. (2017). Najczęstsze przyczyny urazów oraz czynniki ryzyka upadków w grupie osób powyżej 60-go roku życia. *Urazy wśród osób powyżej 60-go roku życia – raport*. Warszawa: Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego - Państwowy Zakład Higieny, 7-27.
3. Brzezińska, M. & Graczkowska, M. (2012). *Zaradnik terapeutyczny. Jak pracować z seniorami w domu pomocy społecznej?* Warszawa: Difin.
4. Czerniawska, O. (2000). *Aktywność ludzi starszych na przykładzie polskich i francuskich stowarzyszeń społecznych*. Łódź: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna.
5. *Deafness and hearing loss*. World Health Organization (WHO). Retrieved June 2, 2024 from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>.
6. Derenowski, M. (2021). *Insights into Senior Foreign Language Education*, Bristol/Blue Ridge Summit: Multilingual Matters.
7. Dziegielewska, M. & Dziegielewski, K. (2016). Choroby oczu ludzi starych a ich jakość życia. In Halicka, M., Halicki, J. & Czykier, K. (eds.), *Niepełnosprawność. poznać, przeżyć, zrozumieć*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 103–116.
8. Janeczko, B. (2013). Człowiek stary jako „Inny” – źródła, przejawy dyskryminacji i marginalizacji. In Zawada, A. & Tomczyk, Ł. (eds.), *Seniorzy w środowisku lokalnym*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 169–184.

9. Kłak, A. (2016). Następstwa chorób oczu. In Gujski, M. A. & Raciborski, F. (eds.), *Choroby oczu – problem zdrowotny, społeczny oraz wyzwanie cywilizacyjne w obliczu starzenia się populacji: Raport Instytutu Ochrony Zdrowia*. Warszawa, Instytut Ochrony Zdrowia, 61-75.
10. Singh, A. & Misra, N. (2009). Loneliness, depression and sociability in old age. *Industrial Psychiatry Journal*, 18 (1), 51-55.
11. Narushima, M., Liu, J. & Diestelkamp, N. (2016). Lifelong learning in active ageing discourse: its conserving effect on wellbeing, health and vulnerability. *Ageing and Society*, 38 (4), 1-25.
12. *NHIS-Adult Summary Health Statistics*. Retrieved June 1, 2024 from https://wwwn.cdc.gov/NHISDataQueryTool/SHS_adult/index.html.
13. Niewczas, S. (2022). Nauka języków obcych u osób w wieku senioralnym – przegląd nurtów badawczych i postulatory badawcze. *UWM Olsztyn Acta Neofilologica*, XXIV (2), 111-120.
14. Słowik-Krogulec, A. (2021). Pre-service teachers' beliefs about teaching English to older adults: The case of motivation. *Beiträge zur allgemeinen und vergleichenden Sprachwissenschaft*, 10, 149–174.
15. Słowik-Krogulec, A. (2020). What motivates older adult learners in Poland to study foreign languages in later life? *ET Journal*, 9, 153-173.
16. Słowik-Krogulec, A. (2019). Developing efficient foreign language classroom environments for older adult learners, *Journal of Education, Culture and Society*, 2, 189-200.
17. Uzar, K. (2011). *Wychowanie w perspektywie starości. Personalistyczne podstawy geragogiki*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO OLDER ADULT LEARNERS: PRELIMINARY OBSERVATIONS

Dr. Małgorzata Karczewska, Marcin Zygmunt

Summary

Teaching foreign languages to older adults is a topic of significant importance which deserves more thorough research. While studies on formal education including obligatory language teaching to children and teenagers abound, research on adult learners, in particular older adults, is less popular. This difference may be due to the fact that adults learn languages outside the state system, often choosing private tuition or self-study, which makes it more difficult for researchers to analyze. Nevertheless, in the times of ageing societies and active senior lifestyle, it seems vital to examine this group of learners. Many studies on the life of seniors focus on medical, psychological or sociological issues, such as age-related diseases, problems with loneliness, everyday routine of pensioners or relations with family members, while research on seniors as adult learners of foreign languages is limited. The present paper aims to analyze older adults' experiences and preferences related to foreign language learning. Particular attention is paid to their motivation, favorite teaching methods and tools as well as possible problems. The results give insights into this topic which are undoubtedly important not only for researchers but, first and foremost, for teachers. The methodology is a literature review which indicates what aspects of older adult foreign language learning deserve further analysis and a survey among people aged 60 and more conducted with an online Google form containing questions on the issues mentioned above. The research is at its preliminary stage as only ten respondents filled in the questionnaire. Further research is planned.

The study brings several findings. First of all, it turns out that current seniors often lead an active life in which social contacts, also with foreigners, are important. The will to communicate with foreigners is the main factor of motivation to learn a foreign language among older adults. As many older adults still work, this communication can be related to one's professional life, but also to travelling in one's free time or to family life when family members (usually children and grandchildren) live abroad. This interest in foreign language learning is not reflected in the offer of course books or classes as, apart from the Universities of the Third Age, it is difficult to find materials and classes designed specifically for older adult learners. The study shows that all the respondents had experience with foreign languages, many speak or have learnt more than one language. This previous experience makes learners more aware of their needs and expectations, but possible negative experiences may render the process more difficult. Another possible difficulty is a lack of time as many older adults are active in the labor market and therefore cannot spend as much time as they would probably wish to on language learning. Other obstacles are age-related: it is mainly difficulties in remembering vocabulary, which is an indicator for teachers that older adults might require more time to learn vocabulary accompanied by frequent repetitions. The study confirms previous observations that learners wish to communicate in a foreign language, therefore, their preferred type of classes is individual conversations with a teacher. Reading and writing skills are also of significant importance to these learners who prefer traditional printed materials, such as course books, to modern online learning applications. As the study is limited, it requires more research as this topic is important not only for researchers but also for foreign language teachers.

Keywords: foreign language learning, older adult learners, life-long learning.

ORGANIZACIJOS DARBUOTOJŲ MOTYVACINĖS SISTEMOS PAGRINDU SUKURTA VERTĖ

Jurgita Kasparienė

Klaipėdos valstybinė kolegija, Vilniaus universitetas, Šiaulių akademija

Asta Mačiunskienė

Vilniaus universitetas, Šiaulių akademija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.347>

Anotacija

Šiandieninės organizacijos veikia intensyvios konkurencijos ir labai dinamiškos išorinės aplinkos sąlygomis. Šių aplinkybių kombinacijoje itin aktualūs tampa gebėjimai strategijoje identifikuoti tinkamus, efektą - pažangą duodančius tikslus, bei gebėjimas pasiekti išsikeltus tikslus. Organizacijos strategija tampa aktuali, kai reikia numatyti verslo plėtros kryptį, kuriamų produktų ir teikiamų paslaugų paklausą, išlikti rinkoje ir gauti pelno. Todėl strateginis planavimas tampa ypač svarbus stabilaus verslo pagrindas. Organizacijos norėdamos pasiekti strategijoje suplanuotus tikslus, turi turėti unikalius, išskirtinius išteklius. Vienas svarbiausių – darbuotojai. Tai yra vienas sunkiausiai pasiekimų konkurencinių pranašumų. Turėti darbuotojus (žmogiškuosius išteklius) nėra svarbiausia užduotis, svarbiausia užduotis yra organizacijos žinios, dalijimasis su darbuotojais bei gebėjimas strategiškai kryptingai valdyti darbuotojus. Organizacijos vadovų pagrindinė užduotis tampa gebėjimas suderinti atskirų darbuotojų ir organizacijos tikslus, gauti geriausią rezultatą bei kartu pasiekti organizacijos užsibrėžtus tikslus. Svarbu tampa ne tik turėti išskirtinius žmogiškuosius išteklius, tačiau ir sukurti tokią motyvacinę sistemą, kuri sąlygotų darbuotojų prisidėjimą prie strateginių tikslų įgyvendinimo.

Pagrindiniai žodžiai: organizacijos tikslai, kuriama vertė, darbuotojų motyvacinė sistema, darbuotojų motyvavimo priemonės.

Įvadas

Temos aktualumas ir naujumas. Strategiškai valdant organizaciją, darbuotojai (žmogiškieji ištekliai) yra svarbiausias jos konkurencinio pranašumo šaltinis, nes kuriant, įgyvendinant, valdant bei kontroliuojant pačios organizacijos strategiją dalyvauja organizacijos darbuotojai. Chan Su Jung & Geon Lee (2012) teigia, kad įsipareigojimas darbui, tikslo specifiškumas, misijos specifiškumas gali prisidėti prie organizacijų veiklos gerinimo. Mokslininkai teigia, kad siekiant padidinti tikslo svarbą, išorinis atlygis, toks kaip padidintas atlyginimas ar paaukštinimas, turi būti glaudžiai susijęs su veiklos lygiu, o taip pat darbuotojo įsipareigojimas bei misijos specifiškumas, kaip vidiniai motyvaciniai veiksniai, gali turėti stipresnę ryšį su organizacijos veikla nei pasitenkinimas atlyginimu, kaip išorinis atlygis.

Darbuotojai yra ta organizacijos dalis, nuo kurios tiesiogiai priklauso įmonės veiklos rezultatai. Visoms organizacijoms darbuotojų motyvacija yra aktuali, nes ne tik didina dirbančiųjų pasitenkinimą darbu, bet ir teikia apčiuopiamos naudos: produktyvesnis darbas, geresnis organizacijos įvaizdis, patrauklios darbo vietos, noras išlaikyti darbo vietą, garantuotos pajamos, užimtumas. Jei darbuotojas nejaučia pasitenkinimo darbu, nėra pakankamai motyvuotas, jis gali pasirinkti kitą, patrauklesnę organizaciją. Todėl organizacijos vadovui ypač svarbu išlaikyti motyvuotą darbuotoją, nes organizacija investuoja į darbuotoją, o naujam darbuotojui surasti, jį paruošti reikalingos naujos papildomos lėšos. Todėl svarbu surasti kompleksą motyvavimo priemonių, sukurti organizacijos motyvacinę sistemą, kuri tiktų daugumai organizacijos darbuotojų. Svarbu tinkamai įvertinti, kas gali paskatinti darbuotojus, sudominti siekti įmonės tikslų, suderinti įmonės ir darbuotojo asmeninius interesus (Viningienė, 2012).

Norint tinkamai užtikrinti organizacijos veiklą, kintančiomis aplinkos sąlygomis, organizacija turi turėti, įgyvendinti bei prižiūrėti objektyvią veiklos vertinimo informaciją. Nuolatinis veiklos rezultatų vertinimas, gautos informacijos analizavimas ir vertinimas, padeda įvertinti veiklos rezultatyvumą bei efektyvumą ir priimti perspektyvinius valdymo sprendimus. Organizacijos veikla dažniausiai vertinama taikant pavienius finansinius rodiklius arba finansinių rodiklių sistemas, tačiau tai gali pateikti nepilną informaciją apie organizacijos veiklos efektyvumą. Reikalingos veiklos vertinimo sistemos, kurios savyje integruoja ir kitokius rodiklius, kurie gali nustatyti ne tik finansinę organizacijos būklę, bet ir gali atskleisti ir veiklos problemų kilimo priežastis ir pasekmes. Todėl organizacijos privalo nuolat vertinti savo veiklą, kurioje būtų vertinami ne tik finansiniai, bet ir nefinansiniai rodikliai, t.y. tokie, kurie padeda organizacijai pasiekti įvardintus tikslus, strateginius planus (Kozyriūtė, Tamulevičienė, 2018).

Tyrimo problema galima apibūdinti taip, kokie rodikliai identifikuojami organizacijų strateginiuose planuose; kaip motyvavimo priemonės yra pasitelkiamos siekiant kurti organizacijai vertę.

Tyrimo objektas – motyvacinės sistemos vertės vertinimas.

Tyrimo tikslas – teoriškai suformuluoti motyvacinės sistemos vertės kūrimo modelį susietą su strateginių tikslų pasiekimu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti organizacijos tikslų formulavimą.
2. Identifikuoti organizacijos motyvacinės sistemos sąsaja su darbuotojų tikslais, sukurta vertė.

Tyrimo metodai: analizė, sintezė, lyginimas, apibendrinimas.

1. Organizacijos tikslų formulavimas mokslinių straipsnių pagrindu

Strategijos organizacijoms valdyti pradėta taikyti XX a. pradžioje. Jankūnienė (1998) teigia, kad gerai parengta strategija garantuoja organizacijai sėkmę. Hofer ir Schendel (2001) strategiją apibrėžia kaip taisyklių visumą, pagal kurias priimami valdymo sprendimai įvertinant pagrindinius veiklos tikslus, situacijos analizę ir planus, kaip naudoti turimus išteklius (Valentinavičius, 2009).

Lukaševičius, Martinkus (2002) teigia, kad organizacijos strateginę esmę atskleidžia šios charakteristikos: strategija turi tam tikrą nustatytą tikslinę orientaciją; parenkami strategijos veiksmai ir priemonės jai įgyvendinti; strategija rengiama tam tikrai vidutinei trukmei (3-7 metų), siekiant nustatyti perspektyvą; strategija kuriama atsižvelgiant į įmonės išteklius; strategija tuo efektyvesnė, kuo daugiau pridėtinės vertės sukurama organizacijai; strategija yra efektyvi, kai organizacija įgyja didesnę konkurencinį pranašumą.

Organizacijos ištekliai gali būti skirstomi į fizinį kapitalą, žmogiškąjį kapitalą, organizacinį kapitalą, o pagal savo prigimtį gali būti skirstomi į materialiuosius (fizinius, finansinius, technologinius) ir nematerialiuosius (žmogiškuosius, inovatyvius, reputacijos) išteklius.

Durkovič (2009) teigia, kad tradiciniam požiūriui į žmogiškųjų išteklių plėtrą būdinga tai, kad jis nėra susietas su planuojamais įmonės tikslais. Technologijų plėtra, radikalus mašinų, naujų medžiagų, darbo metodų, organizavimo, žinių pokyčiai, struktūriniai ekonomikos pokyčiai, staigus nuolatinis poreikis tobulinti išsilavinimą, sparti ir intensyvi kova su konkurentais sukuria tradicinio požiūrio į darbuotojų ugdymą organizacijoje keitimo prielaidas. Spartūs technologiniai ir struktūriniai pokyčiai, kasmetinis žinių senėjimas (ypač specializuotų žinių) reikalauja lanksčios organizacijos, kokybiškai kitokio vadovavimo ir valdymo, taip pat pritaikomų švietimo ir mokymo sistemų.

Straipsnyje Durkovič (2009) teigia, kad dabartinės žmogiškųjų išteklių vystymo koncepcijos tikslas – ugdyti darbuotojus, kad jie galėtų ne tik darbui ir įgūdžiams, bet ir mąstymui, problemų sprendimui, bendradarbiavimui, gebėjimui *priimti atsakomybę* ir pan. Šiai koncepcijai būdingas strateginis požiūris į žmogiškųjų išteklių ugdymą, t. y. ugdymo tikslų susiejimas su organizacijos tikslais. Darbuotojų ugdymas yra pačios žmogiškųjų išteklių ugdymo koncepcijos pagrindas. Kiti ištekliai taip pat turi įtakos konkurenciniam pranašumui, tačiau labai menkai ir jų svarba daugiausiai priklauso nuo darbuotojų. Žmogiškieji ištekliai sunkiai pasiekiami konkurentams ir jie yra pagrindas įgyvendinant organizacijos strategiją. Organizacija sėkminga tada, kai rūpinasi savo darbuotojų gerove ir sėkme. Kūrybingi, išradingi išsilavinę ir tinkamai motyvuoti darbuotojai, kurie nuolat atnaujina savo įgūdžius, gali spręsti susidariusias problemas bei konkuruoti naujoje verslo aplinkoje. Konkurentų spaudimas, technologinė plėtra ir globali rinka skatina plėtoti žmogiškuosius išteklius (Išoraitė, 2011).

Vasiliauskas (2005) kalbėdamas apie organizacijos pranašumą teigia, kad ilgalaikiai konkurenciniai pranašumai – tai pranašumai, kurių reali nauda pasireiškia tuo, kad jų lengvai ir per ilgą laiką negali imituoti konkurentai. Pranašumai per ilgą laiką turi tapti organizacijos ištekliumi, kultūros, tradicijų, patyrimo ir pan. dalimi. Kultūra ir patyrimas susiję su organizacijos žmonėmis, kurių darbas yra unikalus.

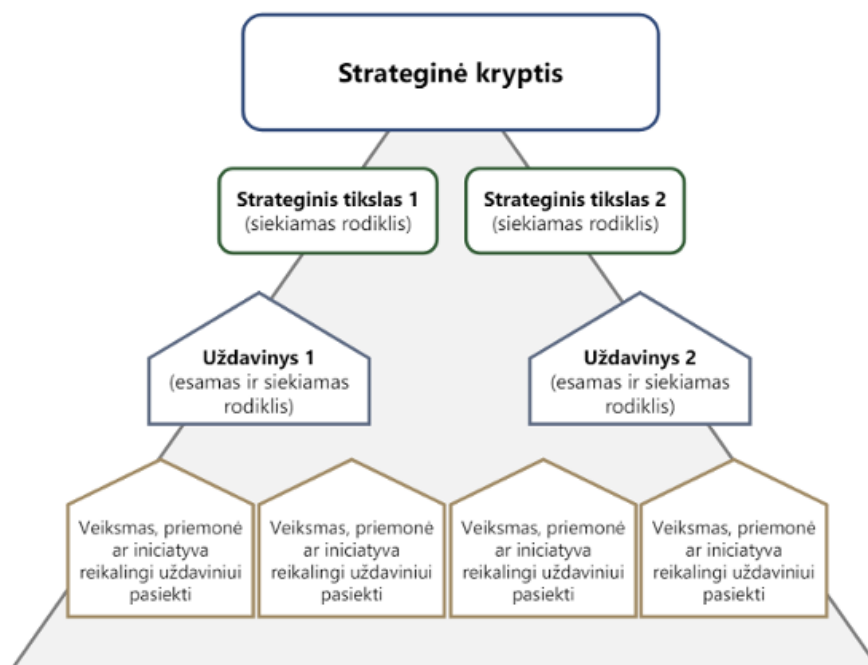
Suformuotos verslo strategijos nebus veiksmingos, jei nebus atsižvelgta į organizacijos žmogiškųjų išteklių poreikius. Todėl reikia parengti veiksmingas organizacijos žmogiškųjų išteklių motyvavimo priemones, kurios pirmiausia būtų nukreiptos darbuotojų saviraiškos poreikių realizacijai, nes šie poreikiai dabar organizacijoms yra svarbiausi konkurencinio pranašumo užsitikrinimo veiksniai.

Kai darbuotojai yra patenkinti savo darbu ir realizuodami saviraišką siekia jį geriau atlikti, tuomet jie išsiugdo specifinius, konkurentų sunkiai imituojamus gabumus, o tai padeda geriau patenkinti pirkėjų poreikius ir kartu pasiekti geresnių sutarčių sąlygų su tiekėjais. Tai padidina organizacijos užimamą rinkos dalį, nustatomą pagal verslo profilį, ir kelia veiklos pelningumą.

Lietuvoje ilgą laiką žmogiškųjų išteklių valdymas, darbuotojų motyvacinė sistema buvo vertinama daugiau kaip administracinė veikla, o ne organizacijos strategijos dalis. Organizacija gali nepasiekti iškeltų tikslų ir uždavinių, jei ji nevertins darbuotojų kaip strateginės galimybės įtraukti žmones į įvairių problemų sprendimą. Organizacijos vadovai turi įvertinti darbuotojų galimybes, asmeninius tikslus su organizacijos tikslais. Organizacijos gali susikurti savo konkurencinį pranašumą, valdydamos žmogiškuosius išteklius. Efektyviai valdant žmogiškuosius išteklius, pritraukiant ir išlaikant aukštos kvalifikacijos ir gerai motyvuotus darbuotojus, kuriami dideli pajėgumai. Tai maža rotacija, aukšta produkcijos kokybė, mažos gamybos išlaidos, greitai ir sparčiai įgyvendinama organizacijos strategija (Išoraitė, 2011).

Išoraitė (2011) teigia, kad strateginis žmogiškųjų išteklių valdymas yra glaudžiai susijęs su tradicine žmogiškųjų išteklių praktika, tokia kaip atranka, mokymas, ugdymas, atlyginimas. Siekimas konkurencinio pranašumo, panaudojant žmogiškuosius išteklius, reikalauja, kad veikla būtų valdoma strategiškai perspektyviai. Straipsnyje pateikiami žmogiškųjų išteklių strateginio valdymo modeliai. Autorė teigia, kad žmogiškųjų išteklių funkcijos integravimas į strategijos formavimą padeda strateginio planavimo darbo grupei padaryti efektyvesnę pasirinkimą, kadangi žmogiškieji ištekliai įgyvendins organizacijos strategiją.

Įmonės strateginės veiklos – tai žemėlapis, kuris padeda įmonei suprasti, kokia kryptimi ji juda, leidžia nenukrypti bei greičiau ir efektyviau pasiekti užsibrėžtus tikslus. Strateginio valdymo visuose etapuose dalyvauja žmogiškieji ištekliai. Darbo apmokėjimas ir motyvacija bei darbuotojų ugdymas ir kvalifikacijos kėlimas yra tik du iš keturių žmogiškųjų išteklių strategijos elementų (žmogiškųjų išteklių poreikio planavimo, darbo apmokėjimas ir motyvacija, žmogiškųjų išteklių ir darbo aplinkos įvertinimo sistema, darbuotojų ugdymas ir kvalifikacijos kėlimas), kuris yra būtinas, norint pasiekti užsibrėžtiems tikslams (Išoraitė, 2011).

1 pav. Esminiai strategijos komponentai. Strateginių tikslų žemėlapis

Šaltinis: Strateginis planavimas ir valdymas valstybės valdomose įmonėse. Įžvalgos ir rekomendacijos. Valdymo koordinavimo centras.

Kaip minėta, žmogiškieji ištekliai (darbuotojai) dalyvauja visuose strateginio valdymo etapuose. Organizacijos darbuotojai renkasi ir kuria organizacijas, kad kartu galėtų pasiekti individualius ir organizacinius tikslus, o planavimas yra esminė organizacijos plėtros funkcija, siekiant tikslų. Chan Su Jung & Geon Lee (2012) teigia, kad tikslo nustatymas ir jo turėjimas gali turėti įtakos motyvacijai ir

individualiems darbo rezultatams. Mokslininkai ryši tarp tikslų ir darbuotojų motyvacijos bei tarp tikslų ir individualių rezultatų aiškina dviem aspektais – tikslo turiniu ir su tikslu susijusiomis darbo nuostatomis. **Tikslų turinys** ir su tikslu susijusios **darbo nuostatos** yra du esminiai aspektai, paaiškinantys ryši tarp tikslų ir darbuotojų motyvacijos bei tarp tikslų ir individualių rezultatų.

Tikslo turinys apibrėžia, ko siekiama, o **su tikslu susijusios darbo nuostatos** atspindi darbuotojo požiūrį į tikslą ir jo pasiryžimą jį pasiekti. Todėl kalbant apie tikslo turinį, galima teigti, kad tikslai darbuotojui turi būti aiškūs ir konkretūs, suprantami ir įgyvendinami, didinantys darbuotojų motyvaciją. Taip pat kartu ir **sudėtingi, bet pasiekiami tikslai, kurie** skatintų darbuotojus stengtis, didintų pasitenkinimą pasiekus tikslą, stiprintų savigarbą. Tikslo turinys turi sietis su individualiomis darbuotojo vertybėmis ir interesais, didinantys įsitraukimą ir motyvaciją. Čia svarbus tampa grįžtamasi ryšys ir pripažinimas, nes organizacijos ar padalinio lyderis turi stebėti pažangą ir teikti grįžtamąjį ryši, skatinti darbuotojus siekti tikslų.

Su tikslu susijusių darbo nuostatų poveikis motyvacijai ir rezultatams siejamas su darbuotojo pasitikėjimu pačiu savimi, vidine motyvacija siekti tikslo, jausmu, kad pats darbuotojas kontroliuoja savo rezultatus, įsipareigojimu bei teigiamas požiūriu į atsiradusius iššūkius bei vidinę ir išorinę darbuotojo motyvaciją įveikti iššūkius ir pasiekti tikslą.

Siekiant organizacijos tikslų svarbu, kad organizacijos ar padalinio lyderis įtrauktų darbuotojus, leistų jiems dalyvauti tikslų formulavime, o tai gali didinti darbuotojo įsitraukimą ir motyvaciją; taip pat nustatytų specifinius, išmatuojamus, pasiekiamus, aktualius ir riboto laiko tikslus (SMART); suteiktų reikiamus išteklius tikslui pasiekti; stebėtų pažangą ir teiktų grįžtamąjį ryši.

Apibendrinant galima teigti, kad **organizacijos strategija ir tikslai glaudžiai susiję su darbuotojų motyvacija, nes aiškūs, sudėtingi ir prasmingi tikslai, kartu su teigiamomis su darbu susijusiomis nuostatomis, skatina darbuotojų įsitraukimą, pastangas ir veda prie geresnių individualių ir organizacijos rezultatų.**

2. Organizacijos motyvacinės sistemos sąsajos su darbuotojų tikslais

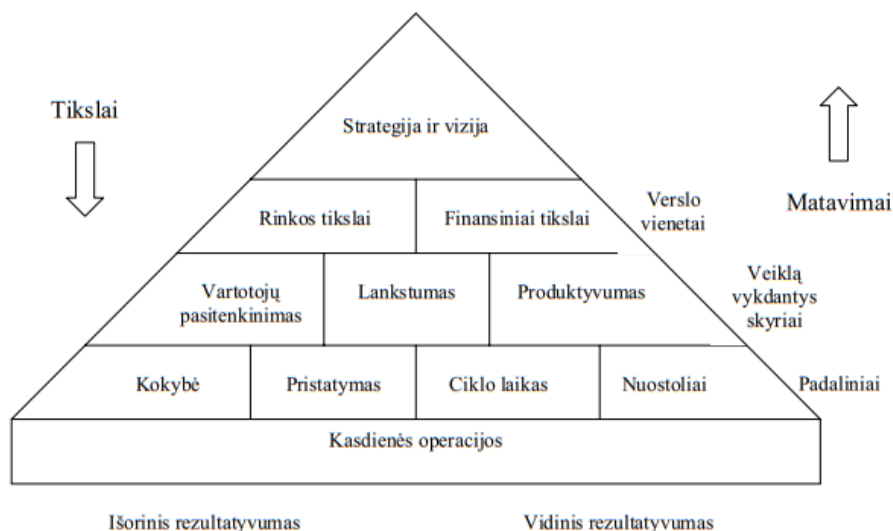
Chan Su Jung & Geon Lee (2012) teigia, kad įsipareigojimas siekti tikslo yra susijęs su tuo, kaip darbuotojas priima darbą ar organizacijos tikslą ir pasiryžta jį pasiekti nepaisant sunkumų ar kliūčių. Darbuotojai, kurie yra labiau įsitraukę į savo darbą, turės didesnę norą, tikslą pasiekti per savireguliacines funkcijas, palyginus su tais, kurių įsipareigojimai tikslų siekimui yra mažesni. Analizuodamas mokslinę literatūrą, Chan Su Jung & Geon Lee (2012) iškėlė penkias hipotezes, kalbėdamas apie valstybės tarnautojus, tačiau pažymintis, kad tai veikia ir kitose organizacijose: 1 H – darbuotojų įsipareigojimas siekti darbo yra teigiamai susijęs su jų suvokimu apie organizacijos veiklą; 2 H – darbuotojų suvokimas apie darbo ir tikslo specifiką yra teigiamai susijęs su jų suvokimu apie organizacijos veiklą; 3 H – darbuotojų suvokimas apie misijos specifiką yra teigiamai susijęs su jų suvokimu apie organizacijos veiklą; 4 H – organizacijos strateginio planavimo gebėjimai yra teigiamai susiję su valstybės darbuotojų suvokimu apie organizacijos veiklą; 5 H – tikslo ypatybės (misijos specifiškumas, darbo tikslo specifiškumas ir įsipareigojimas iki tikslo) individualiu lygmeniu ir (strateginio) planavimo gebėjimai organizacijos lygmeniu teigiamai sąveikauja numatant darbuotojų suvokimą apie organizacijos veiklą). Chan Su Jung & Geon Lee (2012) remiasi Jung ir Rainey (2011) teiginiu, kad darbo ir tikslo specifiškumas turi teigiamos įtakos valstybės įstaigų darbuotojų darbo motyvacijai.

Organizacijos siekia turėti kuo geresnius veiklos rezultatus, nes tai garantuoja darbuotojų, klientų, tiekėjų, savininkų ir kitų suinteresuotųjų šalių poreikių patenkinimą bei ilgalaikį organizacijos gyvavimą. Sėkmingam organizacijos funkcionavimui įtakos turi konkurencijos stiprėjimas, technologiniai pokyčiai, rinkos globalizavimo tendencijos, sparčiai augantys vartotojų reikalavimai. Dėl to organizacija turi turėti, įgyvendinti bei prižiūrėti objektyvią veiklos vertinimo informaciją. Nuolatinis veiklos rezultatų matavimas, gautos informacijos analizavimas ir vertinimas, padeda įvertinti veiklos rezultatyvumą bei efektyvumą ir priimti perspektyvius valdymo sprendimus (Kozyriūtė, Tamulevičienė, 2018).

Kozyriūtė, Tamulevičienė (2018) teigia, kad organizacijos veikla dažniausiai vertinama taikant pavienius finansinius rodiklius arba finansinių rodiklių sistemas. Tai gali pateikti nepilną organizacijos veiklos efektyvumo vaizdą. Organizacijos, kurios į veiklos efektyvumo vertinimą įtraukia nefinansinius

rodiklius, dažnai gali identifikuoti problemų kilimo priežastis ir pasekmes. Sližytė (2009) teigia, kad organizacijos veiklos vertinimo sistema turi būti suprantama kaip tarpusavio ryšiais susijusių elementų, procesų, funkcijų visuma.

Organizacija turi galimybę pasirinkti tradicines vertinimo veiklos vertinimo sistemas. Vertinant darbuotojų ir tikslų pasiekimą skirtinguose organizacijos lygmenyse, manoma, kad tikslinga pasirinkti veiklos vertinimo piramidę (SMART). Tai „veiklos vertinimo sistema, kurios pagrindiniu pranašumu laikomas hierarchinio požiūrio į veiklos vertinimą susiejimas su procesų analize“ (autoriai Lynch ir Cross (1991)). Tai kai „kiekvieno hierarchinio lygio padalinys turi tikslus, nukreiptus į strategijos įgyvendinimą, organizacijos išorinio ir vidinio rezultatyvumo didinimą“ (Sližytė, 2009, p. 39). Aukščiausiam piramidės lygmenyje yra organizacijos strategija ir vizija, antrajame – verslo vienetui yra nustatomi rinkos bei finansiniai tikslai, trečias lygmuo vertina vartotojų pasitenkinimą, lankstumą ir produktyvumą, ketvirtas lygmuo skirtas išreikšti kokybės, pristatymo, ciklo laiko ir nuostolių vertinimo kriterijus, paskutiniame piramidės lygmenyje pateikiamas kasdienių operacijų vertinimas (Sližytė, 2009).

2 pav. Veiklos vertinimo piramidė (SMART)

Šaltinis: Sližytė, A. (2009). Kompleksinio organizacijos veiklos vertinimo sistemos formavimas. (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas).

Didžiausias veiklos vertinimo piramidės pranašumas yra strateginių ir operatyvinių tikslų sujungimas per visus hierarchinius lygmenis. Kiekvienas padalinys turi savo tikslus, žino savo atsakomybes. Žemesnio hierarchinio lygmens padalinio veikla per tikslų įgyvendinimą turi patenkinti aukštesnio lygio padalinio tikslus (Kozyriūtė ir kt., 2018). Sistema aiškiai apibrėžia, kad, pvz., patenkinant kokybės reikalavimus bus patenkinti vartotojų poreikiai, dėl to gali didėti rinkos dalis ir organizacija gali pasiekti vizijoje numatytą organizacijos būseną. Taip pat svarbus veiklos vertinimo piramidės ypatumas yra tas, kad atskiriamas organizacijos išorinis ir vidinis rezultatyvumas (Sližytė, 2009, p. 39). Vidinis rezultatyvumas suprantamas kaip vidinė organizacijos veikla, o išorinis – kaip organizacijos veikla, tiesiogiai veikianti vartotojus, kitus įtakotojus ir priklausanti nuo išorinių veiksnių. Sližytė (2009) pažymi, kad sistema turi trūkumų: veiklos vertinimo piramidė nepaaiškina, kurie veiklos vertinimo rodikliai yra svarbiausi.

Tačiau čia reikėtų grįžti prie darbuotojų ir darbuotojų motyvacinės sistemos ir jos vertės kūrimo. Kaip minėta anksčiau, organizacijos vadovų pagrindinė užduotis tampa gebėjimas suderinti atskirų darbuotojų ir organizacijos tikslus, gauti geriausią rezultatą bei kartu pasiekti organizacijos užsibrėžtus tikslus. Svarbi tampa pati sistema, kuri sąlygotų darbuotojų prisidėjimą prie strateginių tikslų įgyvendinimo.

Kad organizacija pasiektų suplanuotus strateginius tikslus, yra nustatomi tikslų matavimo rodikliai: paruošiamas metinis rodiklių sąvadas. Kiekvienam tikslui pasiekti yra įvardijamas matavimo rodiklis, kuris atspindi tikslo siekimo progresą. Rodiklis turi būti kiekybinis ir parodo, kaip tikslas bus įgyvendintas. Kitas žingsnis, yra nustatomi kiekvieno rodiklio dydžiai ir matavimo vienetai. Rodiklio

dydžiai yra kiekybinė kiekvieno tikslo pasiekimo išraiška ir tai tampa visos organizacijos pamatuotais tikslais. Svarbu nustatyti rodiklių matavimo formules, matavimo periodiškumą bei darbuotoją, atsakingą už rodiklių pasiekiamumą.

4 lentelė. Ilgalaikiai vadovų tikslai (3-5 metų laikotarpiui)

Strateginė kryptis	Strateginis tikslas	Rodiklis, matavimo vienetai	Siektina rodiklio vertė			Faktinė vertė ataskaitinio laikotarpio pabaigoje	Komentariai, paaiškinimai	Siektina vertė strat. laikotarpio pabaigoje
			T	T+1	T+2			
Strat. kryptis 1	Tikslas 1.1	Rodiklis 1.1.1	{Rodiklio vertė}	{Rodiklio vertė}	{Rodiklio vertė}	{Rodiklio vertė}	{Rodiklių nepasiekimo ar viršijimo priežastys ir/ar netikėti pokyčiai vykdymo eigoje}	{Rodiklio vertė}
		Rodiklis 1.1.2
	Tikslas 1.2	Rodiklis 1.2.1
	
Strat. kryptis 2	Tikslas 2.1	

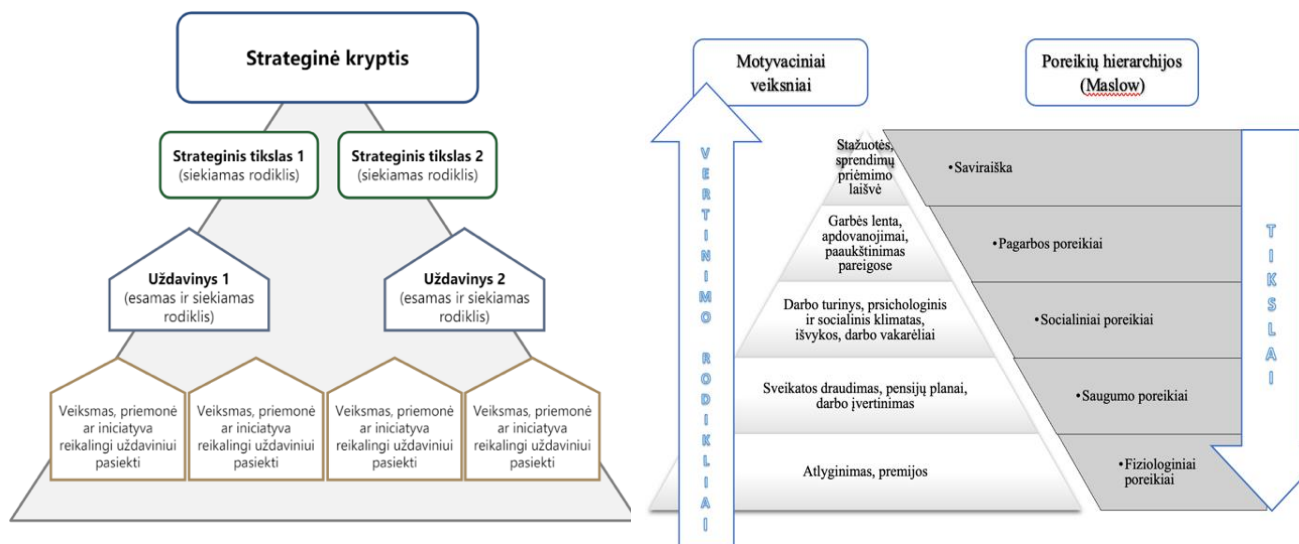
Šaltinis: Valdymo koordinavimo centras. Prieiga internetu: <https://governance.lt/valdysena-lietuvoje/#tikslu-nustatymas>

Kaip minėta anksčiau, norint pasiekti strateginius organizacijos tikslus, vadovai turi formuluoti aiškius, suprantamus, unikalius tikslus darbuotojams. Jei suformuluoti skirtinguose organizacijos lygiuose tikslai dera su darbuotojų individualiais tikslais, tai organizacija ne tik pasieks strateginius tikslus, bet tai gali teikti apčiuopiamos naudos – produktyvesnis darbas, padidėjęs pelningumas, geresnis organizacijos įvaizdis, patrauklios darbo vietos, noras išlaikyti darbo vietą, garantuotos pajamos, užimtumas, padidėjęs organizacijos konkurencingumas, inovacijų ir technologijų diegimas.

Sližytė (2009) pažymi, kad organizacijos gali susidurti su duomenų apibendrinimo problema. Matuojant veiklos vertinimo rodiklius gaunama daugybė duomenų, bet jų atskira analizė ne iki galo užtikrina kompleksiskumą, sudėtinga apibendrinti, nuspręsti, kurios organizacijos veiklos sritys yra labiausiai problematiškos. Mokslininkė pažymi, kad gautus duomenis galima grupuoti (nes jie gali skirtis net matavimo vienetais, pvz., vieni duomenys vertinami procentais, kiti pinigine išraiška ir pan.) pagal standartų pasiekimo lygį arba palyginant su praėjusiu laikotarpiu. Taip galima identifikuoti veiklos sritis, tikslus, rezultatus, kurie yra pasiekti, kurie ne ir gautą duomenų informaciją galima naudoti organizacijos valdyme.

Vertinant tikslų pasiekimą, nustatytų rodiklių įgyvendinimą, svarbus vaidmuo tenka vadovui, padalinio lyderiui, kuris numatytų tikslų įgyvendinimą gali siekti keliais būdais: kelti realiai įvykdomus individualius tikslus ir įvertinti laimėjimus, analizuoti darbuotojų veiklą ir skatinti jų atsakomybę už savo veiklos rezultatus, nurodyti stipriąsias ir silpnąsias darbuotojų veiklos vietas, nustatyti ugdymo poreikius, padėti darbuotojui tobulėti, vykdyti darbuotojų pasitenkinimo tyrimą.

Organizacija turi galimybę pati susikurti darbuotojų motyvacinę sistemą ir aprašą, kur nustato darbuotojų motyvavimo tikslus, priemones, jų skyrimo principus, sistemos įgyvendinimą ir priežiūrą. Įvertinus tai, kad siekiant padidinti skirtinguose organizacijos veiklos lygiuose siekiamo tikslo, organizacijos motyvacinė sistema ir motyvavimo priemonės gali būti parenkamos ir gali veikti skirtingai. Darbo autorės sukūrė šį motyvacinės sistemos ir darbuotojų siekiamų tikslų, skirtinguose organizacijos lygmenyse, modelį.

3 pav. Motyvacinės sistemos ir darbuotojų siekiamų tikslų, skirtinguose organizacijos lygmenyse, modelis sudarytas darbo autorių

Vadovai turi suprasti, kas vieną darbuotoją motyvuoja ir kokios motyvavimo priemonės yra tinkamos ir kas skatina darbuotoją siekti geresnių rezultatų, o kitą darbuotoją gali palikti abejingu arba net demotyvuoti jo elgesį. Kiekvieno darbuotojo motyvacija yra unikali. Todėl svarbu pradėti nuo individualaus pokalbio, kurio metu būtų įvertinti pasiekimai ir lūkesčiai. Darbuotojų motyvacija remiasi ne tik trumpalaikiais paskatinimais, bet ir karjeros galimybėmis bei asmeninio tobulėjimo palaikymu. Vertinant darbuotojų pasiekimus ir siūlant aiškias karjeros perspektyvas, galima užtikrinti jų lojalumą ir ilgalaikį įsitraukimą į organizacijos veiklą.

Strategiškai valdant organizaciją, darbuotojai yra svarbiausi, kuriant, įgyvendinant, valdant bei kontroliuojant pačios organizacijos strategiją.

Išvados

1. Tikslai darbuotojui turi būti aiškūs ir konkretūs, suprantami ir įgyvendinami, didinantys darbuotojų motyvaciją, taip pat kartu ir sudėtingi, bet pasiekiami, tikslai, kurie skatintų darbuotojus stengtis, didintų pasitenkinimą pasiekus tikslą, stiprintų savigarbą. Tikslų turinys turi sietis su individualiomis darbuotojo vertybėmis ir interesais, didinantys įsitraukimą ir motyvaciją.

2. Vertinant darbuotojų ir tikslų pasiekimą skirtinguose organizacijos lygmenyse, manoma, kad tikslinga pasirinkti veiklos vertinimo piramidę (SMART). Tai veiklos vertinimo sistema, kurios pagrindiniu pranašumu laikomas hierarchinio požiūrio į veiklos vertinimą susiejimas su procesų analize. SMART sistemos kiekvienas padalinys turi savo tikslus bei žino savo atsakomybę. Žemesnio lygmens padalinių veikla per tikslų įgyvendinimą turi tenkinti aukštesnio lygio padalinių tikslus, o norint įgyvendinti strategiją valdymo pastangos per vertinimą turi būti nukreiptos iš apačios į viršų, remiantis šiuo principu, žemiausio lygio veiksniai yra pagrindiniai elementai, lemiantys strategijos įgyvendinimą.

Literatūra

1. Chan Su Jung & Geon Lee (2013). *Goals, Strategic Planning, and Performance in Government Agencies*, *Public Management Review*, 15:6, 787-815, Prieiga: <https://doi.org/10.1080/14719037.2012.677212>
2. Išoraitė, M. (2011). Žmogiškieji ištekliai – svarbiausias konkurencinio pranašumo šaltinis strategiškai valdant rganizaciją. *Socialinių mokslų studijos / Societal Studies*, 3 (1), p. 31-58.
3. Jankūnienė, J. (1998). Požiūris į organizacijos strategijos kūrimą vertinimas. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 8, p. 20 - 32.
4. Kozyriūtė, L., Tamulevičienė, D. (2018). Šiuolaikinės veiklos vertinimo sistemos: lyginamoji analizė. *VU EVAF studentų mokslinės draugijos konferencijos straipsnių rinkinys*, 2017. Vilnius: *Vilniaus*

5. Lipinskienė D. (2012). *Personalo vadyba*. Klaipėda.
6. Lipinskienė, D. (2012). *Motyvuojanti atlygio sistema*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
7. Lukaševičius, K., Martinkus, B. (2002). *Mažųjų ir vidutinių įmonių vadyba*. Kaunas: technologija.
8. Lynch, R. L., Cross, K. F. (1991). *Measure Up. The Essential Guide to Measuring Business Performance*, Mandarin, London.
9. Sližytė, A. (2009). Kompleksinio organizacijos veiklos vertinimo sistemos formavimas (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas).
10. Valentinavičius, S. (2009). Verslo strategijos formavimo įmonėje teoriniai aspektai. *Verslas: technologija ir praktika. Business: theory and practice*. p. 130 - 141.
11. Vasiliauskas, A. (2005). *Strateginis valdymas*. Kaunas: technologijos, p. 24-37.
12. Viningienė, D. (2012). Darbuotojų darbo motyvacijos ir pasitenkinimo darbo sąsajos. *Regional formation and development studies*. Prieiga: <https://core.ac.uk/download/pdf/233177154.pdf>
13. Zakarevičius, P., Kontautienė, R., Gumuliauskienė, A., Pukelis, K., Savickienė, I. (2008). *Modernios organizacijų valdymo teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
14. Zakarevičius, P. (2003). *Pokyčiai organizacijoje: priežastys, valdymas, pasekmės: monografija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
15. Žaptorius J. (2007). Darbuotojų motyvavimo sistemos kūrimas ir jos teorinė analizė, *FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA*. Lietuvos mokslų akademija, 18,4 (2007): 112, Prieiga: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/4/105-117.pdf>

VALUE CREATED BY AN ORGANISATION'S EMPLOYEE MOTIVATION SYSTEM

Jurgita Kasparienė

Klaipėdos valstybinė kolegija, Vilniaus universitetas, Šiaulių akademija

Asta Mačiunskienė

Vilniaus universitetas, Šiaulių akademija

Summary

Today's organisations operate in an intensely competitive and highly dynamic external environment. Organisations need to have unique and distinctive resources to achieve the goals set out in their strategy. One of the most important is the workforce. This is one of the most difficult competitive advantages to achieve. Having employees (human resources) is not the most important task, the most important task is the organisation's knowledge, sharing with employees and the ability to manage employees in a strategic way. The ability to align the objectives of individual employees with those of the organisation, to get the best result and to achieve the organisation's objectives together becomes a key task for the organisation's managers. It becomes important not only to have outstanding human resources, but also to create a motivational system that will lead to employees contributing to the achievement of strategic objectives.

This paper analyses how an organisation's motivational system can contribute to the achievement of the organisation's strategic objectives. After analysing the motivational tools, the stages of motivational system development, and the achievement of employee and organisational goals at different levels of the organisation, it can be summarised that organisational goals must be clear and specific, understandable and achievable for employees, increasing their motivation, and at the same time, challenging but achievable goals that encourage employees to strive for their best, increase their satisfaction when they reach the goal, and boost their self-esteem. The content of the goal must be related to the individual employee's values and interests, increasing engagement and motivation. Every organisation is different and unique, and it is challenging to design a system that is effective and beneficial for every organisation. Therefore, each organisation must design and implement a motivational system that is best suited to their organisation and that is linked to employee performance appraisal to increase employee motivation, as this is the only way that employees will achieve the best results. To assess the performance of employees and the achievement of objectives at different levels of the organisation, it is considered appropriate to adopt the performance measurement pyramid (SMART). This is a performance appraisal system whose main advantage is that it combines a hierarchical approach to performance appraisal with process analysis. In SMART, each unit has its own objectives and responsibilities. The performance of the lower-level units must meet the objectives of the higher-level units through the achievement of objectives, and to implement the strategy the management effort has to be bottom-up through evaluation, according to which the lowest level factors are the key elements in the implementation of the strategy.

Keywords: organisational objectives, value creation, employee motivation system.

TEORINĖS MOKYMO SI ANALITIKOS TAIKYMO GALIMYBĖS PROJEKTUOJANT MOKYMĄ/SI

Kamilė Kesylė

Klaipėdos valstybinė kolegija / higher education institution

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.348>

Anotacija

Straipsnio aktualumą pagrindžia mokslinė problema, susijusi efektyviu ir tikslingu mokymosi analitikos naudojimu mokymo projektavimo srityje. Šio straipsnio tikslas - mokslinės literatūros analizės pagalba atskleisti mokymosi analitikos potencialą projektuojant mokymo ir mokymosi procesą. Siekiama pagrįsti mokymosi analitikos efektyvumo galimybes ir ribotumą, apibrėžiant mokymosi projektavimą bei įvardinant prielaidas, kaip mokymosi veiklos duomenys gali padėti planuoti ugdymo procesą. Straipsnyje, remiantis užsienio autorių teorinėmis prielaidomis bei atliktų tyrimų rezultatais, siekiama pagrįsti, kad svarbu ne tik rinkti mokymosi duomenimis, bet daryti tai tikslingai siekiant tobulinti ugdymo/si procesą. Straipsnyje daug dėmesio skiriama mokymosi analitikos elementų integracijos procesų analizei bei galimybėms, ypatingą vietą skiriant CAFE mokymosi projektavimo modeliui.

Pagrindiniai žodžiai: mokymosi analitika, mokymosi projektavimas, duomenys.

Įvadas

Temos aktualumas. Blaikie ir kt. (2020) autorių teigimu, būtent, švietimo sektorius susidūrė su didžiausiais pokyčiais, sietiniais su sparčiai tobulėjančių informacinių technologijų integravimu į ugdymo procesą. Siekiant efektyvesnio ugdymo proceso pedagogai visame pasaulyje naudoja įvairias skaitmenines platformas ir programas, kurios praturtina mokymosi patirtį bei padeda įgyvendinti šiuolaikinio technologijomis grįsto ugdymo tikslus. Besimokančiųjų sąveika su skaitmeninėmis mokymosi platformomis ir valdymo sistemomis generuoja didžiulius kiekius duomenų. Šie duomenys, kurių apimtis sparčiai auga ir auga, tampa esminiu švietimo kokybės ir efektyvumo užtikrinimo „įrankiu“. Kaip teigė Kew ir Tasir (2022), šiame kontekste ypač aktualia tampa mokymosi analitika. Tai sritis, kuri apima mokymosi duomenų kaupimą ir analizę, suteikiančią reikšmingų išvalgų apie besimokančiųjų veiklą ir elgesį virtualiose mokymosi erdvėse. Mokslinėje literatūroje mokymosi analitika apibrėžiama, kaip duomenų apie mokinius rinkimas, analizė ir jos vizualus atvaizdavimas, siekiant suprasti ir optimizuoti mokymąsi bei aplinką, kurioje jis vyksta (Siemens ir Long, 2011). Mokymosi analitika – orientuota į ryšį tarp mokinio ir mokymosi aplinkos. Mokymosi analitikos dėka surinkti duomenys pedagogams suteikia tikslingų išvalgų apie mokinių mokymosi rezultatus, jų įsitraukimą į ugdymo procesą bei „sąveiką“ su skirtingais mokymosi išteklių. Pasak Melnikovos ir kt. (2022), mokymosi analitika edukaciniame kontekste gali būti naudojama įvairiais tikslais, pavyzdžiui: ugdymo proceso personalizavimo ar pritaikymo srityje; vertinant mokinių žinias ir gebėjimus; darant prielaidas apie tai, kuriems besimokantiejiems gresia pavojus nesėkmingai baigti mokymo(si) kursą; vizualizuojant informaciją, surinktą analizuojant besimokančiųjų duomenis. Nepaisant mokymosi analitikos potencialo ir teigiamos įtakos ugdymo procese, kaip teigia Selwyn (2019), mokymosi analitika turėtų būti analizuojama kritiškai, apsvairstant ne tik teigiamus, bet iššūkius bei diskusijas keliančius aspektus. Mokslininkų nuomone, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad mokymosi analitika pateikia statistinius rodiklius, tačiau šie duomenys nesuteikia visuminės informacijos apie mokymosi procesą ir jo eigą (Gelan ir kt., 2018; Mian ir kt., 2022). Pateikdama duomenų sąvadą mokymosi analitika nesuteikia informacijos apie mokymosi proceso eigą, mokymosi programos ar turinio keitimo ar koregavimo poreikį. (Volungevičienė ir kt., 2019). Wilson ir kt. (2017) antrina teigdami, kad vieni iš pagrindinių klausimų, kuriuos reikia užduoti, yra tai, ar mokymosi analitika yra veiksminga „post facto“ kontekste; kuri mokymosi analitikos duomenų grupė gali padėti tobulinti mokymosi praktikas. Kaip pabrėžia Lockyer ir kt. (2013), mokymosi analitikos duomenys be kitų – kontekstinių duomenų nesuteikia gilių išvalgų apie mokymosi procesą, todėl jų galimybės yra labai ribotos. Mangaroska ir Giannakos (2018) teigimu, moksliniai tyrimai stokoja informacijos ir apie tai, kaip pedagogai, pasinaudodami mokymosi analitikos duomenimis, gali keisti ir projektuoti mokymosi aplinką, mokymosi turinį ar formuluoti mokymosi tikslus ir uždavinius. Mokytojas turi pats interpretuoti šiuos rodiklius, juos apmąstyti ir

nuspręsti, kaip mokymosi proceso duomenys turėtų būti naudojami ir analizuojami besimokančiųjų stebėsenai, mokymo(si) proceso tobulinimui bei mokymo programos kūrimui, t. y. integruoja mokymosi analitiką į mokymo(si) planavimo ciklą (Berg, 2001; Dyckhoff ir kt., 2013; Mertler, 2021). Remiantis Haggart ir Tusikov (2023) išvalgomis teiktina, kad siekiant visapusiškai „išnaudoti“ mokymosi analitikos potencialą pedagogams pravartu plėtoti savo supratimą apie tuos mokymosi duomenis, kurie suteiktų reikšmingos informacijos mokymo projektavimo srityje.

Problematika. Siekdami efektyviai „kurti“ mokymą ir mokymąsi pedagogai turi priimti duomenimis, bet ne savo nuomone grįstus sprendimus. Tai apima mokymosi analitikos integraciją į mokymosi projektavimo sritį. Ši integracija pabrėžia žmogaus sprendimo aspektą: informacijos suvokimą, duomenimis grįstų sprendimų priėmimą ir tam tikro veiksmo / intervencijos įgyvendinimą jų pagrindu (Dyckhoff ir kt., 2013). Battou ir kt. (2016) mokymosi projektavimą apibrėžia kaip sritį, kuri apima efektyvių ir besimokantiesiems patrauklių mokymosi patirčių kūrimą. Tenka pripažinti ir tai, kad dažnai mokymosi projektavimo įgyvendintojai į savo veiklą įtraukia įvairias skaitmenines mokymo priemones. Projektuojant mokymąsi (angl. „learning design“), būtina atsižvelgti į įvairius veiksnius, tokius kaip mokymosi tikslai, besimokančiųjų asmenybė, mokymo ir mokymosi metodai, vertinimo strategijos ir skaitmeninės mokymosi priemonės. Laurillard (2013) nuomone, siekiant aktyvaus besimokančiųjų įsitraukimo į ugdymo procesą, būtina nepamiršti ir pedagogikos, kognityvinių mokslų ir ugdymo psichologijos principų.

Straipsnio tikslas – teoriniu aspektu pagrįsti mokymosi analitikos potencialą mokymosi projektavimo srityje, pagrindinį dėmesį skiriant mokymosi analitikos koncepto ir mokymosi projektavimo modelių analizei.

Straipsnio uždaviniai:

1. Teoriškai išanalizuoti, kaip mokymosi analitika prisideda prie mokymo ir mokymosi proceso efektyvumo bendrojo ugdymo mokyklose;
2. Išnagrinėti pagrindinius mokymosi projektavimo modelius, naudojamus bendrojo ugdymo mokyklose;
3. Atskleisti mokymosi analitikos ir mokymosi projektavimo integracijos galimybes.

Straipsnio objektas – mokymosi analitika.

Metodai: mokslinės literatūros analizė.

1. Mokymosi analitika

1.1. Mokymosi analitikos samprata

Kaip teigia Osakwe ir kt. (2022), mokymosi analitika suprantama kaip ugdytinių mokymosi duomenų matavimo, rinkimo, analizės ir jų pagrindu sugeneruojamų ataskaitų teikimo technologija. Mokslinėje literatūroje mokymosi analitiką apibrėžia siekis panaudoti mokymo ir mokymosi proceso duomenis, tobulinant mokymo ir mokymosi praktikas (Long ir kt., 2011; Romero ir kt., 2013).

Mokslininkai Scheffel ir kt. (2014) pažymi, kad mokymosi analitika naudoja nuspėjamuosius modelius, kurie suteikia vertingos informacijos apie ugdytinių pasiekimus. Tai daugiadisciplinis požiūris, pagrįstas ugdymo proceso duomenų gavyba ir jų vizualizacija (Scheffel ir kt., 2014). Romero ir kt. (2013) taip pat akcentuoja, kad mokymosi analitika įgalina pedagogus gauti tikslus duomenis apie ugdytinių mokymosi eigą ir rezultatus, apdorojus didelį kiekį informacijos, ko padaryti neįmanoma naudojant kitas skaitmenines priemones.

Mokymosi analitikos duomenys gaunami iš įvairių šaltinių, tačiau vienas pagrindinių – mokymosi valdymo sistemos (angl. Learning management systems) (Osakwe ir kt., 2022). Šiose sistemose, kaip pavyzdžiui, Moodle, Canva, Blackboard kaupiami dideli kiekiai besimokančiųjų duomenų (atliktos skaitymo ir rašymo užduotys, testų įvertinimai ir pan.). Svarbu pažymėti, kad duomenys neapima vienos konkrečios mokymosi valdymo sistemos ir gali būti pateikiami įvairiais formatais.

Mokymosi analitikos procesą sudaro keturi pagrindiniai elementai (Mougiakou ir kt., 2022):

- Duomenys (angl. „Data“) – pagrindinė mokymosi analitikos proceso „žaliava“. Švietimo srityje ji apima informaciją apie besimokančiuosius, jų mokymosi aplinką ir rezultatus. Prieš pradėdant analizuoti mokymosi proceso duomenis, svarbu suprasti, kokie duomenys ir kokių tikslu bus renkami.

Duomenų rinkimas turi turėti ne tik konkrečius tikslus, bet ir numatomus rezultatus. Surinkti duomenys patys savaime negali suteikti prasmingų išvalgų, svarbu žinoti, ką norima matuoti: ugdytinių mokymosi rezultatus, elgesio pokyčius, išitraukimą į veiklas, motyvaciją ar gebėjimus.

- Duomenų analizė (angl. „*Analysis*“) – procesas, kurio metu surinkti besimokančiųjų duomenys matematinė ir statistinė algoritmų ir metodų pagalba yra transformuojami, siekiant „išgauti“ prasmingą informaciją apie mokymosi proceso efektyvumą.

- Ataskaita (angl. „*Reporting*“) – joje išanalizuoti duomenys apibendrinami ir pateikiami įvairiais formatais, dažniausiai lentelėse ar diagramose. Ataskaitose pateiktos išvalgos padeda priimti duomenimis grįstus sprendimus ugdymo proceso tobulinimui.

- Veiksmas (angl. „*Action*“) – galutinis mokymosi analitikos proceso tikslas. Tai tikslingų ir duomenimis pagrįstų sprendimų ir praktinių intervencijų rinkinys. Mokymosi analitikos veiksmingumą apibrėžia „veiksmai“, kurių imsis pedagogas, siekdamas tobulinti mokymosi proceso organizavimą.

Galima apibendrinti, kad mokymosi analitika suprantama kaip technologija, kurios pagalba kaupiami mokymo ir mokymosi proceso duomenys siekiant tobulinti mokymo ir mokymosi praktikas. Mokymosi analitikos procesą sudaro keturi dėmenys, kurių dėmė užtikrina, kad besimokančiųjų duomenys bus panaudoti suteikiant suasmenintą turinį ir parenkant ugdymo veiklas, suderintas su besimokančiųjų poreikiais ir pažanga.

1.2. Mokymosi analitikos privalumai ir trūkumai

Mokymosi analitika edukacijoje naudojama įvairiais tikslais. Mian ir kt. (2022) savo tyrime atskleidžia, kad mokymosi duomenys, gauti iš įvairių skaitmeninių šaltinių, suteikia pedagogams naudingų išvalgų apie jų parinktas ugdymo veiklas, jų efektyvumą. Pasitelkdamis mokymosi analitiką pedagogai gali aptikti mokinių mokymosi elgsenos modelius, pvz., paros laiką, kada jie atlieka užduotis, trūkstamus mokymosi išteklius ir temas. Ši informacija leidžia ir patiems ugdytiniams įgyti išvalgų apie savo mokymosi įpročius. Mokinių atliktos užduotys, jų tarpusavio sąveikos rodikliai, procentais išreikštas sėkmingai atliktų užduočių skaičius pedagogams padeda suvokti, ar jų parinktos ugdymo praktikos atliepia besimokančiųjų galimybes, jų mokymosi stiprybes ir silpnybes. Mokslininkai taip pat pažymi, kad mokymosi analitika yra ypatingai efektyvi ir padeda pedagogams identifikuoti mokinius, kuriems „gresia“ mokymosi sunkumai (Mian ir kt., 2022). Skaitmeninė ankstyvųjų įspėjimų sistema (angl. *The System of Early Warnings*) įgalina pedagogus identifikuoti mokinius, kurie susiduria su akademinėmis nesėkmėmis ir dirbtinio intelekto pagalba siūlo veiklas, kurios padėtų tuos sunkumus įveikti. Banishem ir kt. (2022) taip pat akcentavo ir mokymosi analitikos technologijos pagalba sugeneruojamą grįžtamąjį ryšį bei jo naudą besimokantiejiems. Duomenimis grįstas grįžtamasis ryšys apima įvairius mokymosi aspektus, pavyzdžiui, mokymosi tikslų nusistatymą ir įgyvendinimą, atliktų veiklų rezultatus, jų atitikimą numatytiems kriterijams.

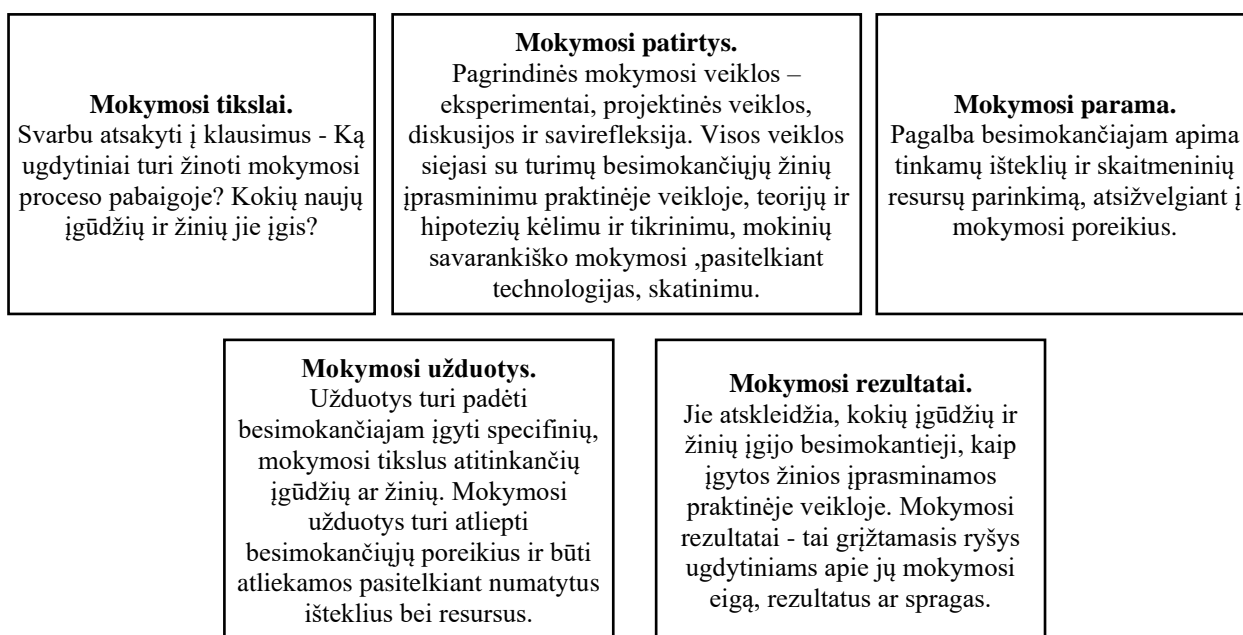
Nepaisant mokymosi analitikos privalumų, ši technologija turi ir tam tikrų trūkumų. Mokymosi analitikos sritis yra heterogeninė, nevienalytė. Joje persipina įvairūs duomenų gavybos, statistinės analizės bei „mašininio mokymosi“ (angl. „*Machine Learning*“) metodai, kurie reikalauja itin aukšto pedagogų skaitmeninio raštingumo lygmens. Dėl šios priežasties pedagogams gali būti sunku ne tik analizuoti surinktus duomenis, bet ir pasirinkti tuos duomenis, kurie tiktų ar būtų reikalingi analizei (Watson ir kt. 2017; Michos ir kt., 2023; Paolucci ir kt., 2024). Selwyn (2019) atkreipia dėmesį, kad nereikėtų užmiršti ir socialinio aspekto, kuris neretai gali būti „ignoruojamas“ pasikliaujant vien tik technologijomis grįsta mokymosi duomenų gavyba ir analize. Mokslininkė teigia, kad kol kas jokia skaitmeninė programa neatsižvelgia į socialinius veiksnius, kurie sąlygoja mokymąsi. Įvairios frustracinės ar prieštaringos ugdytinių gyvenimo situacijos, klasės ar besimokančiojo artimiausios aplinkos mikroklimatas ar net mokymosi motyvacijos problemos neatsispindi mokymosi analitikos sugeneruojamoje statistikoje. Šių aspektų ignoravimas gali privesti prie „technologiskai turtingo“, bet „socialiai skurdaus“ ugdymo proceso. Vis tik didžiausią dėmesį Ahmad (2022) siūlo skirti mokymosi analitikos ir pedagoginių didaktikų sinergijos svarbai. Mokslininkų teigimu, pedagogai, naudodamiesi įvairiomis skaitmeninės prieigomis, išties, gali „išgauti“ daug mokymosi proceso duomenų. Neretai lieka neaišku, kurie duomenys, išties, vertingi mokant ar planuojant mokymą ir mokymąsi.

Galima apibendrinti, kad mokymosi analitika naudojama įvairiais tikslais, t. y. padeda identifikuoti mokinių mokymosi spragas, jų mokymosi įpročius ir kt. Ši technologija padeda sugeneruoti duomenimis grįstą grįžtamąjį ryšį, kuris orientuoja mokinius į jų pačių mokymosi rezultatus, padeda jiems „stebėti“ savo pažangą ar koreguoti savo mokymąsi. Be savo privalumų mokymosi analitika turi ir esminių trūkumų. Šios technologijos taikymas, norint teisingai analizuoti gautus duomenis, reikalauja ypatingai aukšto pedagogų skaitmeninio raštingumo. Technologijomis grįstoje mokymosi duomenų analizėje neatsižvelgiama ir į socialinius veiksnius, kurie sąlygoja mokymąsi.

2. Mokymosi projektavimas

Mokymosi projektavimas (angl. „Learning Design“) apima sistemingą mokymosi sąlygų ir veiksmų analizę siekiant sukurti optimalų ir efektyvų mokymosi procesą. Jis padeda „įgalinti“ mokymo ir mokymosi principus praktinėje besimokančiųjų veikloje (Morenda ir kt., 2003). Mokymosi projektavimas – dinamiškas, įtraukus ir sistemingas procesas, kurio centre visi ugdymo proceso dalyviai ir jų tarpusavio sąveika. Iš esmės, mokymosi projektavimas reiškia sąmoningą pasirinkimą „ko, kada, kur ir kaip mokyti“. Projektuodami mokymąsi pedagogai priima sprendimus dėl mokymo(-si) turinio, struktūros, laiko, pedagoginių strategijų, mokymosi veiklų bei vertinimo (Beetham, Sharpe, 2013; Conole, Fill, 2005; Mor et al., 2013, kaip cituojama Ahmad ir kt., 2022). Mokymosi projektavimas sietinas su technologijomis grįstu mokymusi ir yra ypatingai naudingas nuotolinio ugdymo metu (Gonzales ir Quiroz, 2019; Cukurbasi ir Kiyici, 2021).

Mokymosi projektavimas apima penkis elementus (1 pav.):

1 pav. Pagrindiniai mokymosi projektavimo elementai

Šaltinis: Sudaryta pagal Ahmad ir kt., 2022

Visų veiksmų dėrmė užtikrina, kad mokymosi projektavimas atitiks ne tik šiuolaikinio ugdymo principus, bet ir iš tiesų atlieps besimokančiųjų poreikius, padės jiems įgyti svarbiausius 21 amžiaus žmogui reikalingus įgūdžius.

Esminis mokymosi projektavimo veiksnys – mokymosi projektavimo modeliai, kurie padeda užtikrinti sistemingą ir veiksmingą mokymo bei mokymosi planą (Evanick, 2023). Mokslinėje literatūroje dažniausiai minimi šie mokymosi projektavimo modeliai: TPACK (Mishra ir Koehler, 2006), ADDIE (Valverde-Berrocoso ir kt., 2022), 4C/ID (Van Merriënboer ir Kirschner, 2018), CAFE (Woo ir kt., 2022). Šie modeliai išskiriami ir taip pat kaip vieni dažniausiai naudojamų nuotolinio ugdymo metu.

Galima pateikti tokią minėtų modelių, kurie, anot Trif-Boia (2022), vienas perspektyviausių būdų spręsti šiuolaikinius ugdymo proceso iššūkius, apžvalgą. Mokymosi projektavimo modeliai įgalina

pedagogus pritaikyti mokymo ir mokymosi veiklas atsižvelgiant į ugdytinių poreikius, sieti jas su šiuolaikinio ir globalaus pasaulio kontekstais, parengti bei struktūrizuoti įtraukiančias ir įdomias mokymo praktikas įvairiuose ugdymo pakopose.

• **ADDIE** (Analysis, Design, Development, Implementation, Evaluation) modelis suskirsto mokymo programos kūrimo procesą į penkias pagrindines fazes. Šis modelis gali būti pritaikomas tiek nuotoliniam, tiek hibridiniam ugdymui (Aldoobie, 2015). Analizės (angl. „*analysis*“) fazėje pedagogas renka informaciją apie besimokančiųjų poreikius, mokymo tikslus, uždavinius bei ugdymo turinį. Pedagogai tai daro pasitelkdami besimokančiųjų apklausas, pasirengiamuosius testus ir pan.

Dizainas (angl. „*design*“) – šioje fazėje projektuojamas mokymosi procesas – nustatomi mokymosi tikslai, apibrėžiami uždaviniai, kuriami vertinimo instrumentai, atsižvelgiant į atliktą mokymosi poreikių analizę, parenkami mokymo metodai.

Kūrimo (angl. „*development*“) fazėje kuriama mokymosi programa pagal suprojektuotą mokymosi proceso planą. Parenkami šaltiniai ir kt. resursai, o dėmesys skiriamas technologijų integracijai į mokymosi procesą.

Įgyvendinimo (angl. „*implementation*“) fazėje mokymo programa pradedama naudoti ir tikrinti realioje mokymo aplinkoje. Didelis dėmesys skiriamas mokymo ir mokymosi aplinkos kūrimui, būsimų mokymosi proceso rezultatų nustatymui.

Vertinimo (angl. „*evaluation*“) fazėje, pasitelkiant formuojamąjį ir apibendrinamąjį vertinimą, įvertinamas mokymo programos efektyvumas, tikrinama, ar pasiekti numatyti mokymo ir mokymosi tikslai.

• **TPACK** (Technological Pedagogical Content Knowledge) modelis apibūdinamas kaip technologijų į mokymo ir mokymosi procesą integravimo sistema, kuri apjungia tris pagrindinius dėmenis: technologijas, pedagogiką ir ugdymo turinį. Naudodamiesi šiuo modeliu, pedagogai technologijas naudoja kaip pirminę mokymo priemonę (Koehler ir kt., 2014). Trys pagrindinės TPACK modelio sritys:

Technologinės žinios (angl. „*technological knowledge*“) – pedagogo turimos žinios apie technologijas, jų integravimo į mokymo(-si) procesą galimybes.

Pedagoginės žinios (angl. „*pedagogical knowledge*“) – apima pedagogų žinias apie įvairius mokymo metodus ir strategijas, ugdymo veiklų planavimą bei vertinimą, kurie padėtų pasiekti norimus rezultatus.

Turinio žinios (angl. „*content knowledge*“) – tai pedagogų žinios apie ugdymo turinį ir jo suprantamą perteikimą besimokantiejiems.

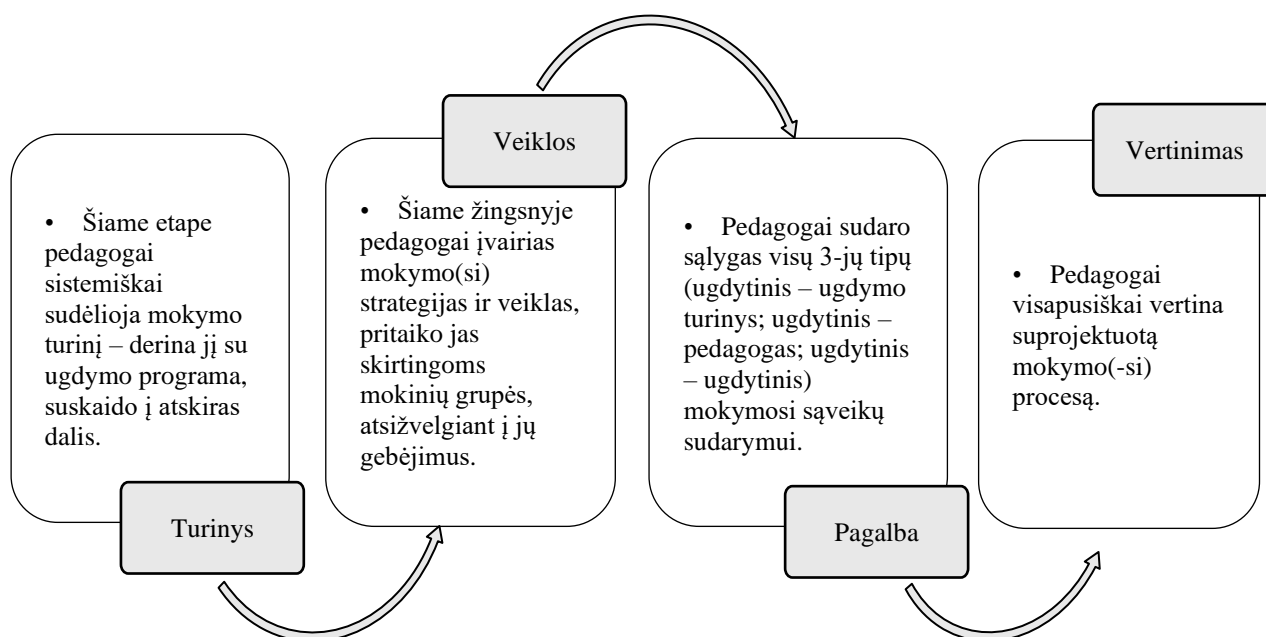
Formalus mokomojo dizaino modelis (4C/ID modelis, angl. „*formal instructional design model*“) yra mokymosi modelis, kuris puikiai atitinka šiuolaikines ugdymo tendencijas: dėmesys skiriamas praktinių ir problemų sprendimo įgūdžių ugdymui, modelis apima pagrindinius mokymosi visą gyvenimą principus. Taikant šį modelį atsižvelgiama į pagrindinius mokymosi proceso elementus: užduotys, vertinimas ir refleksija, pagalba besimokantiejiems (Van Merriënboer ir Kirschner, 2018).

Šis modelis dažniausiai naudojamas atliekant tyrimus vyresnėse klasėse. Mokymosi procesas remiasi probleminėmis realaus gyvenimo situacijomis ir jų sprendimo būdų paieškomis. Taikant šį mokymosi projektavimo modelį ugdytiniai atlieka įvairias projektines užduotis, mokosi mąstyti kūrybiškai ir kritiškai bei sprendžia globalius iššūkius. Šis mokymosi projektavimo modelis apima keturis pagrindinius etapus:

1. Problemos analizė;
2. Sprendimo kūrimas;
3. Iteraciniai testavimo ir tobulinimo ciklai;
4. Refleksija.

• **CAFE modelis** (Content, Activities, Facilitation, Evaluation, liet. *turinys, veiklos, proceso valdymas, vertinimas*) vertinamas kaip vienas paprasčiausių mokymosi projektavimo modelių, kuris buvo specialiai sukurtas nuotoliniam ir hibridiniam mokymui. Jis skirtas įvairaus amžiaus ugdytiniams, neapsiribojant viena ugdymo pakopa (Wang, 2021).

Šis modelis susideda iš keturių pagrindinių dėmenų (2 pav.):

2 pav. Pagrindiniai CAFE modelio dėmenys
Sudaryta pagal Wang, 2021

Pristačius pagrindinius mokymosi projektavimo modelius galima apibendrinti, kad ADDIE mokymosi projektavimo modelis padeda pedagogams kurti mokinių poreikius atitinkančią mokymo programą, kuri padeda besimokantiesiems greičiau pasiekti užsibrėžtų mokymo ir mokymosi tikslų. TPACK modelis padeda pedagogams įvertinti ir nustatyti optimaliausius technologijų naudojimo ir integravimo į ugdymo procesą veiksnius. Tai leidžia pasiekti geriausias mokymosi rezultatus, atitinkančius mokinių poreikius. Taikant formalaus mokomojo dizaino metodą pedagogai teikia nuolatinę pagalbą besimokantiesiems bei parengia tokias užduotis, kurios suteiktų ugdytiniais autentiškas patirtis. Šis mokymosi projektavimo modelis vertinamas kaip itin tinkamas ugdyti bendrąsias kompetencijas ir buvo sėkmingai išbandytas po - pandeminiame laikotarpyje. CAFE mokymosi projektavimo modelis yra lengvai pritaikomas ir suprantamas mokytojams. Visi keturi dėmenys gali būti aiškiai susieti su technologijomis.

3. Mokymosi analitikos ir mokymosi projektavimo integracijos prielaidos

Technologijomis grįsto ugdymo proceso kontekste mokymosi analitika suteikia pedagogams plačias galimybes mokymosi duomenų pagalba priimti sprendimus apie mokymo veiklas, padeda išskirti mokymosi tendencijas, įvertinti ir iliustruoti besimokančiųjų patirtis ir elgesį. Tačiau, kaip teigia Mangaroska ir Giannakos (2018), mokymosi analitikos galimybės be kitų kontekstinių duomenų tampa labai ribotomis. Šioje perspektyvoje mokymosi projektavimas sudaro prielaidas struktūrizuoti besimokančiųjų elgesio ir mokymosi proceso analizei. Mokymosi projektavimas apibrėžia ugdymo tikslų ir efektyvių pedagoginių praktikų sinergiją, kurios pagrindu galima tobulinti visą ugdymo procesą.

Mokymosi analitika gali įvairiais būdais padėti efektyviai papildyti mokymosi projektavimo procesą. Visų pirma mokymosi duomenys padeda įvertinti mokymo plano efektyvumą. Besimokančiųjų atliktų veiklų rezultatai bei įsitraukimą į mokymosi veiklas iliustruojantys rodikliai įgalina pedagogus įvertinti, ar jų sumodeliuotos mokymo(si) veiklos yra efektyvios, ar padėjo pasiekti ugdymo tikslų (Mian ir kt., 2022; Iftenhaler ir Yau, 2020). Puikų to pavyzdį pateikė Phillips ir kt. (2021), kurie teigė, kad mokinių įsitraukimą į veiklas gali iliustruoti pateiktos užduoties ar skaitmeninio resurso peržiūros skaičiai. Šie skaičiai gali padėti suprasti, kuri mokymosi veikla ar šaltinis besimokantiesiems buvo įdomiausi, o kuri – nesulaukė ugdytinių dėmesio. Remiantis šia informacija, pedagogai gali suprasti ne tik, kurios paskirtos veiklos buvo efektyviausios, bet ir kurios veiklos atrodė per sudėtingos ar neįdomios.

Kaip teigia (Johar ir kt., 2023), efektyvų mokymo ir mokymosi planavimo procesą apibrėžia aktyvi ugdymo proceso dalyvių sąveika. Virtualūs diskusijų forumai ir susirašinėjimo programėles tampa neatsiejama nuotolinio ugdymo dalimi. Besimokančiųjų komentarų po užduotimi ar atliekant užduotis skaičius gali iliustruoti jų įsitraukimą į mokymosi veiklas. Saqr ir Almaro (2019) išskyrė socialinių tinklų analizės metodą, kaip praktišką priemonę, galinčią padėti pedagogams patikimai stebėti ugdytinių sąveiką virtualioje aplinkoje. Analizuojant socialinių tinklų duomenis gali būti atskleista svarbi informacija apie visą besimokančiųjų kursą/klasę arba atskirus mokinius. Sugeneruotos įžvalgos gali būti naudingos mokymosi planavimo kontekste, nes atskleidžia informaciją apie tai, kurie ugdytiniai, atliekant grupines užduotis „dominuoja“, o kurie – izoliuoti ir reikalauja papildomo pedagogo dėmesio (Saqr ir Almaro, 2019).

Mokymosi analitikos parametrai taip pat gali padėti daryti prielaidas apie būsimus ugdytinių pasiekimus pamokos ar kurso pabaigoje (Shukor ir Abdullah, 2019). Murray ir kt. (2012) atliktas tyrimas atskleidė reikšmingą ryšį tarp mokinių prisijungimo prie tam tikros skaitmeninės priemonės skaičiaus ir jų galutinio įvertinimo. Besimokantieji, kurie pakartotinai naudojo pedagogų nurodytus šaltinius ir mokymosi eigoje koreguodavo ar iš naujo atlikdavo neteisingai išspręstas užduotis, pasiekė daug aukštesnių akademinų rezultatų.

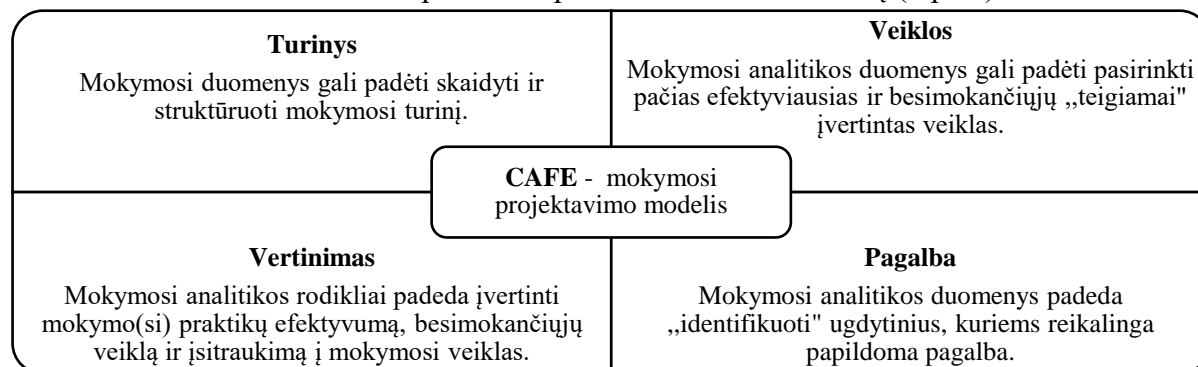
Kaliisa ir kt. (2020) savo atliktu tyrimu atskleidė tai, kad mokymosi analitikos duomenys ne tik gali padėti įvertinti mokymosi plano efektyvumą kurso ar pamokos pabaigoje, išanalizavus visus surinktus duomenis, bet ir suteikia pedagogams galimybę „čia ir dabar“ koreguoti mokymo ir mokymosi praktikas. Tam tikros platformos, pavyzdžiui grafinio dizaino programa CANVAS, gali pakankamai greitai „sugeneruoti“ besimokančiųjų veiklos duomenis ir pateikti grafines ataskaitas, apimančias šiuos rodiklius: besimokančiųjų įrašai forumuose, parašyto teksto stilistiniai atspalviai; besimokančiųjų naudoti skaitmeniniai resursai, jų naudojimo dažnis; ugdytinių aktyvumą diskusijų forumuose iliustruojantis komentarų skaičius. Pasak tyrimo dalyvavusių pedagogų, sistemingai stebint ir įvertinant - „greitai reaguojant“ į šiuos rodiklius, galima atlikti tikslingas ir savalaikes mokymo/si plano korekcijas, nelaukiant kurso ar pamokos pabaigos. Pedagogai taip pat pabrėžė, kad skaitmeninių platformų pagalba sugeneruojamos statistinės, o svarbiausia – interaktyvios ataskaitos jiems daug suprantamesnės ir „patrauklesnės“ nei pavyzdžiui, jų pačių rašytinės refleksijos.

Taikant CAFÉ modelį akcentuojama tikslingų ir ugdytinių poreikius atitinkančių mokymo(-si) veiklų svarba. Mokymosi analitika suteikia įžvalgų apie besimokančiųjų veiklą, aktyvumą ar net pomėgius. Analizuojant šiuos rodiklius, pedagogai gali skirti daugiau dėmesio ugdymo proceso personalizavimui.

CAFÉ modelis įgalina pedagogus nustatyti konkrečias sritis ar veiklas, kurios gali kelti sunkumų besimokantiems. Mokymosi analitikos dėka pedagogai gali tiksliai įvardinti besimokantiems sunkumų keliančias sritis, nustatyti mokymosi „spragas“.

CAFÉ modelis suteikia galimybes pedagogams nuolat vertinti ir tobulinti mokymo bei mokymosi veiklas, remiantis grįžtamojo ryšio informacija. Mokymosi analitika leidžia realiuoju laiku stebėti ir vertinti besimokančiųjų pažangą ir įsitraukimą. Taip pat mokymosi analitika suteikia empirinių įrodymų apie mokymo(-si) praktikų efektyvumą.

Galima išskirti tokias teorines prielaidas pasirenkant CAFÉ modelį (3 pav.):

3 pav. CAFÉ modelio teorinės prielaidos

Šaltinis: sudaryta autorės

Mokymosi projektavimo modelis CAFÉ pabrėžia iteracinių turinio kūrimų procesų, kurių metu sistemingai tobulinama mokymo(-si) veikla, svarbą. Mokymosi analitika, padedanti pedagogams priimti duomenimis grįstus sprendimus, „palengvina“ šį procesą.

Galima apibendrinti, kad mokymosi analitikos ir mokymosi planavimo integracija apima ryšio tarp mokymosi duomenų analizės ir duomenimis grįstų sprendimų apie mokymo(-si) priėmimą. Pedagogai gali ne tik įvertinti jų pasirinktų pedagoginių metodų efektyvumą, bet ir numatyti tolimesnius ugdymo veiklos etapus, galimas problemas. Kita vertus, mokymosi projektavimo komponentai įgalina pedagogus rinkti tikslingus duomenis. Mokymosi duomenys atskleidžia reikšmingų įžvalgų apie ugdytinių mokymosi tendencijas bei tarpusavio sąveiką, grafiškai iliustruoja jų pasiekimus, atskleidžia, kurios mokymosi veiklos buvo efektyviausios. Visi šie rodikliai padeda pedagogams tobulinti savo praktikas bei personalizuoti ugdymo procesą.

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad mokymosi analitika tampa įprasta sąvoka švietimo diskurse ir gali atlikti lemiamą vaidmenį tobulinant mokymo ir mokymosi praktikas, ypačiai – nuotoliniame ugdyme. Mokymosi analitikos dėmesys sutelktas į mokymosi duomenis, t. y. įvairius rodiklius, kurie atspindi besimokančiųjų veiklą – sąveiką su tam tikra skaitmenine prieiga ir kitais ugdymo proceso dalyviais. Tačiau svarbu pabrėžti, kad vien tik mokymosi duomenys be kitų kontekstinių duomenų ir žmogiškosios prieigos nėra „pajėgūs“ transformuoti pedagogines praktikas.

2. Mokymosi projektavimas – sistema, sukurta atsakyti į klausimus – „ką, kada, kur ir kaip mokytis“. Jis dažniausiai siejamas su technologijomis grįsto ugdymo paradigma ir padeda pedagogams efektyviai planuoti mokymo (-si) veiklas bei struktūrizuoti ugdymo turinį. Tam tikri mokymosi projektavimo modelių aspektai gali skirtis, tačiau jie neatsiejami nuo pagrindinių elementų – informacijos apie besimokančiuosius ir jų poreikių rinkimo; sėkmingų ugdymo strategijų, padedančių pasiekti užsibrėžtus tikslus, kūrimo; kritiško mokymosi medžiagos išteklių įvertinimo.

3. Mokymosi analitika gali prisidėti prie sėkmingo ir efektyvaus mokymo projektavimo, mokymo bei mokymosi patirčių kūrimo. Mokymosi analitikos dėka pedagogai gali priimti duomenimis, o ne asmenine nuomone grįstus sprendimus. Straipsnyje buvo atskleista, kad svarbu ne tik rinkti mokymosi duomenimis, bet daryti tai tikslingai, siekiant tobulinti bendrąją didaktiką. Bendrojo ugdymo kontekste, mokymosi analitikos elementų integracija į šiuo atveju analizuotą CAFÉ mokymosi projektavimo modelį, atskleidžia tokios integracijos galimybes.

Literatūra

1. Ahmad, A., Schneider, J., Griffiths, D., Biedermann, D., Schiffner, D., Greller, W., & Drachsler, H. (2024). Connecting the dots—A literature review on learning analytics indicators from a learning design perspective. *Journal of Computer Assisted Learning, 40*(6), 2432-2470.
2. Aldoobie, N. (2015). ADDIE model. *American international journal of contemporary research, 5*(6), 68-72.
3. Banihashem, S. K., Noroozi, O., Van Ginkel, S., Macfadyen, L. P., & Biemans, H. J. (2022). A systematic review of the role of learning analytics in enhancing feedback practices in higher education. *Educational Research Review, 37*, 100489.
4. Battou, A., Baz, O., & Mammass, D. (2016). Learning design approaches for designing virtual learning environments. *Communications on Applied Electronics, 5*(9), 31-37.
5. Berg, B. L. (2001). Action Research. In *Qualitative Research Methods for the Social Science, 4th Edition*.
6. Blaikie, F., Daigle, C., & Vasseur, L. (2020). New pathways for teaching and learning: The posthumanist approach.
7. Woo, L. J., Archambault, L., & Borup, J. (2023). Exploring the evolution of field experiences in P-12 online settings: a systematic review of studies from 2007-2022. *Journal of Research on Technology in Education, 1-17*.

8. Cukurbasi, B., & Kiyici, M. (2021). Instructional design and instructional effectiveness in virtual classrooms: Research trends and challenges: Instructional Design and Instructional Effectiveness in Virtual Classroom. *Australasian Journal of Educational Technology*, 37(6), 156-174.
9. Dyckhoff, A. L., Lukarov, V., Muslim, A., Chatti, M. A., & Schroeder, U. (2013, April). Supporting action research with learning analytics. *In Proceedings of the third international conference on learning analytics and knowledge* (pp. 220-229).
10. Evanick, J. (2023). Which Instructional Design Model is Best for Online Higher Education? Article from Instructional Design. <https://elearningindustry.com/which-instructional-design-model-is-best-for-online-higher-education>
11. Gelan, A., Fastré, G., Verjans, M., Martin, N., Janssenswillen, G., Creemers, M., ... & Thomas, M. (2018). Affordances and limitations of learning analytics for computer-assisted language learning: A case study of the VITAL project. *Computer Assisted Language Learning*, 31(3), 294-319.
12. González, L. F. M., & Quiroz, V. G. (2019). Instructional design in online education: A systemic approach. *European Journal of Education*, 2(3), 43-52.
13. Haggart, B., & Tusikov, N. (2023). *The new knowledge: Information, data and the remaking of global power*. Rowman & Littlefield.
14. Ifenthaler, D., & Yau, J. Y. K. (2020). Utilising learning analytics to support study success in higher education: a systematic review. *Educational Technology Research and Development*, 68(4), 1961-1990.
15. Johar, N. A., Kew, S. N., Tasir, Z., & Koh, E. (2023). Learning analytics on student engagement to enhance students' learning performance: A systematic review. *Sustainability*, 15(10), 7849.
16. Kaliisa, R., Kluge, A., & Mørch, A. I. (2020). Combining Checkpoint and Process Learning Analytics to Support Learning Design Decisions in Blended Learning Environments. *Journal of Learning Analytics*, 7(3), 33-47.
17. Kew, S. N., & Tasir, Z. (2022). Learning analytics in online learning environment: A systematic review on the focuses and the types of student-related analytics data. *Technology, Knowledge and Learning*, 27(2), 405-427.
18. Laurillard, D. (2013). *Teaching as a design science: Building pedagogical patterns for learning and technology*. Routledge.
19. Lockyer, L., Heathcote, E., & Dawson, S. (2013). Informing pedagogical action: Aligning learning analytics with learning design. *American Behavioral Scientist*, 57(10), 1439-1459
20. Mangaroska, K., & Giannakos, M. (2018). Learning analytics for learning design: A systematic literature review of analytics-driven design to enhance learning. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 12(4), 516-534.
21. Melnikova, J., Batuchina, A., Šakytė-Statnickė, G., & Šmitienė, G. (2022). The benefits of learning analytics for education: A study of the experiences of teachers in Norway and Lithuania. *Human, Technologies and Quality of Education*, 291-302.
22. Mertler, C. A. (2021). Action Research as Teacher Inquiry: A Viable Strategy for Resolving Problems of Practice. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 26, 19.
23. Mian, Y. S., Khalid, F., Qun, A. W. C., & Ismail, S. S. (2022). Learning analytics in education, advantages and issues: a systematic literature review. *Creative Education*, 13(9), 2913-2920.
24. Mian, Y. S., Khalid, F., Qun, A. W. C., & Ismail, S. S. (2022). Learning analytics in education, advantages and issues: a systematic literature review. *Creative Education*, 13(9), 2913-2920.
25. Michos, K., Schmitz, M. L., & Petko, D. (2023). Teachers' data literacy for learning analytics: a central predictor for digital data use in upper secondary schools. *Education and Information Technologies*, 28(11), 14453-14471.
26. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers college record*, 108(6), 1017-1054.
27. Molenda, M. (2009). Origins and evolution of instructional systems design. *Handbook of Improving Performance in the Workplace: Volumes 1-3*, 53-92.
28. Mougiakou, S., Vinatsella, D., Sampson, D., Papamitsiou, Z., Giannakos, M., & Ifenthaler, D. (2022). Online and blended teaching and learning supported by educational data. In *Educational*

- Data Analytics for Teachers and School Leaders* (pp. 1-58). Cham: Springer International Publishing.
29. Murray, M. C., Pérez, J., Geist, D., & Hedrick, A. (2012). Student interaction with online course content: Build it and they might come. *Journal of Information Technology Education: Research*, 11(1), 125-140.
 30. Osakwe, J., Iyawa, G., Ujakpa, M., & Ankome, T. (2022, May). Learning analytics tools for enhancing students' performance: A Global perspective. In *2022 IST-Africa Conference (IST-Africa)* (pp. 1-12). IEEE.
 31. Paolucci, C., Vancini, S., Bex II, R. T., Cavanaugh, C., Salama, C., & de Araujo, Z. (2024). A review of learning analytics opportunities and challenges for K-12 education. *Helikon*.
 32. Phillips, T., Lachheb, A., Sankaranarayanan, R., & Abramemka-Lachheb, V. (2021). Learning analytics as a tool for improvement and reflection on instructional design practices. *A practitioner's guide to instructional design in higher education*, 105-117.
 33. Romero, C., López, M. I., Luna, J. M., & Ventura, S. (2013). Predicting students' final performance from participation in on-line discussion forums. *Computers & Education*, 68, 458-472.
 34. Saqr, M., & Alamro, A. (2019). The role of social network analysis as a learning analytics tool in online problem based learning. *BMC medical education*, 19, 1-11.
 35. Scheffel, M., Drachsler, H., Stoyanov, S., & Specht, M. (2014). Quality indicators for learning analytics. *Journal of Educational Technology & Society*, 17(4), 117-132.
 36. Selwyn, N. (2019). What's the problem with learning analytics?. *Journal of Learning Analytics*, 6(3), 11-19.
 37. Shukor, N. A., & Abdullah, Z. (2019). Using learning analytics to improve MOOC instructional design. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 14(24), 6-17.
 38. Siemens, G., & Long, P. (2011). Penetrating the fog: Analytics in learning and education. *EDUCAUSE review*, 46(5), 30.
 39. Trif-Boia, A. E. (2022). Instructional Design in Education. *International E-Journal of Advances in Education (IJAEDU)*, 219-224.
 40. Valverde-Berrocoso, J., Acevedo-Borrega, J., & Cerezo-Pizarro, M. (2022, June). Educational technology and student performance: A systematic review. In *Frontiers in Education* (Vol. 7, p. 916502). Frontiers Media SA.
 41. Van Merriënboer, J. J., & Kirschner, P. A. (2018). 4C/ID in the context of instructional design and the learning sciences. In *International handbook of the learning sciences*. Routledge, 169–179.
 42. Volungeviciene, A., Duart, J. M., Naujokaitiene, J., Tamoliune, G., & Misiuliene, R. (2019). Learning Analytics: Learning to Think and Make Decisions. *Journal of Educators Online*, 16(2), n2.
 43. Wang, C. X. (2021). CAFE: An instructional design model to assist K-12 teachers to teach remotely during and beyond the COVID-19 pandemic. *TechTrends*, 65(1), 8-16.
 44. Wilson, A., Watson, C., Thompson, T. L., Drew, V., & Doyle, S. (2017). Learning analytics: Challenges and limitations. *Teaching in Higher Education*, 22(8), 991-1007.

THEORETICAL INSIGHTS ON LEARNING ANALYTICS APPLICATION IN INSTRUCTIONAL DESIGN

Lect. Kamilé Kesylé

Summary

Relevance of the topic. To enhance the educational process, educators around the world use a variety of digital platforms and applications to enrich students' learning experience and help them meet the goals of modern technology-based education. The interaction of learners with digital learning platforms and management systems generates huge amounts of data. This data, which is growing and will continue to grow rapidly, is becoming an essential 'tool' for ensuring the quality and efficiency of education.

Research problem. Learning analytics is defined as the collection, analysis, and reporting of data on learners and their contexts. It provides a powerful tool for educators to monitor and improve learning outcomes. Despite its potential, learning analytics faces some limitations, including potential for misinterpretation of data without pedagogical insights, lack of social aspect involvement.

Research object – learning analytics.

Research aim - theoretically justify the potential of learning analytics in the field of instructional design, focusing on the analysis of the concept of learning analytics and instructional design models.

Research methodology. A scientific literature review.

Research objectives:

1. To theoretically analyse how learning analytics contributes to the effectiveness of the teaching and learning process in general education schools.
2. To examine the main instructional design models used in general education schools.
3. To reveal the possibilities of integrating learning analytics and instructional design.

Research findings. One of the major challenges is that teachers must personally interpret, and act on data, often without sufficient pedagogical guidance or frameworks to translate insights into effective instructional strategies. In contrast, instructional design provides a structured approach to instructional planning and delivery, focusing on the systematic design of learning experiences grounded in pedagogical theories. The article introduces several prominent instructional design models, including TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge), ADDIE (Analysis, Design, Development, Implementation, Evaluation), 4C/ID (Four-Component Instructional Design), and the CAFE (Content, Action, Facilitation, Evaluation) model. Each of these models offers distinct advantages for creating learning environments that are pedagogically sound, learner-centered, and aligned with instructional goals.

Conclusions:

1. The analysis of the literature has shown that learning analytics is becoming a common concept in educational discourse and have a potential to play a crucial role in improving teaching and learning practices, especially in distance education. Learning analytics focuses on learning data, i.e. a variety of indicators that reflect learners' activities. However, it is important to stress that learning data alone, without other contextual data and human access, is not 'capable' of transforming pedagogical practices.

2. Instructional design is a systematic approach designed to answer the questions "what, when, where and how to teach. It is most often associated with the paradigm of technology-enhanced education and helps educators to effectively plan teaching activities and structure content. Some aspects of instructional design models may differ, but they are linked to key elements such as gathering information about learners and their needs; designing successful educational strategies to achieve objectives; and critically assessing resources available for learning materials.

3. Learning analytics can contribute to a successful and effective instructional design, teaching and learning experiences. Learning analytics enables educators to make decisions based on data rather than personal opinion. The paper has shown that it is not only important to collect learning data, but to do so in a targeted way in order to improve the overall didactics. In the context of general education, the integration of learning analytics elements into the CAFE instructional design model revealed the potential of such integration.

Keywords: learning analytics, instructional design, data.

SPECIALIOSIOS PAGALBOS TEIKIMAS ĮTRAUKIOJO UGDYMO KONTEKSTE

Jūratė Klizaitė, Aniuta Varneckienė, Aurelija Valaitienė

Klaipėdos valstybinė kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.349>

Anotacija

Įtraukiojo ugdymo tikslas – užtikrinti, jog visiems besimokantiems būtų sudarytos vienodos galimybės gauti kokybišką ugdymą švietimo įstaigose. Augantis specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų skaičius bendrojo ugdymo įstaigose, didina mokinio padėjėjų skaičių grupėse/ klasėse. Pagalba vaikui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, būna labai individuali, mokinio padėjėjui ne visada aiški, suprantama, ko iš jo tikimasi. Šis tyrimas orientuotas į specialiosios pagalbos teikimą vaikams su individualiais ugdymosi poreikiais. Straipsnyje nagrinėjamas specialiosios pagalbos teikimas bei mokinio padėjėjo gebėjimų, kompetencijų plėtojimo aktualumas įtraukiojo ugdymo kontekste. Atliktas tyrimas parodė, jog ikimokyklinio ugdymo ir pradinio ugdymo pedagogų požiūriu pozityviai vertina mokinio padėjėjų bendravimo ypatumus su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais (pagarbią elgseną, gebėjimą kontroliuoti savo jausmus, emocijas, kantrumą, dėmesingumą), pakankamai supranta jų individualius poreikius, derina veiklas su mokytoju, bendradarbiauja su kitais ugdymo proceso dalyviais (švietimo pagalbos specialistais), tačiau mokytojai akcentuoja, jog teikiant specialiąją pagalbą stokojama gebėjimų dirbti su ugdytiniais, turinčiais elgesio problemų, tinkamai paaiškinti pateiktą mokymo turinį atsižvelgiant į ugdymosi sunkumus, skatinti šių ugdytinių savarankiškumą, informuoti mokytoją apie vaiko daromą pažangą. Mokinio padėjėjas atlieka įvairius vaidmenis, teikdamas pagalbą ugdytiniai grupėje/ klasėje. Įvairios ugdomosios veiklos reikalauja skirtingų mokytojo padėjėjo gebėjimų darbui su vaikais, turinčiais individualių poreikių.

Pagrindiniai žodžiai: specialioji pagalba, mokinio padėjėjas, įtraukusis ugdymas.

Įvadas

Humanistinės nuostatos, įstatymų pakeitimai sudarė sąlygas kiekvienais metais į švietimo įstaigas ateiti vis daugiau specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų. Per 2018–2021 m. pagausėjo pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas besimokančiųjų mokinių, turinčių SUP (nuo 67,9 tūkst. iki 71,4 tūkst.), didėjo jų dalis (nuo 14,9 proc. iki 15,4 proc.) nuo visų mokinių (Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose. Įtraukusis ugdymas). (cit. Pasirengimas įtraukiajam ugdymui: savivaldybių, bendrojo ugdymo mokyklų bei profesinių mokyklų, vykdančių bendrąjį ugdymą, lygmenys, 2023, p.12). Didėjantis specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių ugdytinių skaičius ikimokyklinio, bendrojo ugdymo įstaigose, lemia kompleksinės pagalbos teikėjų poreikio aktualumą. Tik mokytojo ugdymo procese vaikams grupėje/ klasėje nebeužtenka. Labai svarbu, jog visi vaikai turėtų potencialą sėkmingai tobulėti, nė vienas neturėtų būti paliktas dėl savo individualių galimybių. Galima teigti, jog įtraukusis ugdymas skatina ir specialiosios pagalbos padidėjimą ugdymo įstaigose. Mokinio padėjėjo veikla sudaro galimybę mokytojams skirti didesnę dėmesį ugdymo procesui, veiksmingiau atlikti ugdomasias veiklas, gerinti ugdymo kokybę.

Didėjant švietimo pagalbos specialistų poreikiui, plečiasi ir susidomėjimas šia veikla. Specialiosios pagalbos teikimas kelia tyrėjams bei praktikams klausimus dėl mokinio padėjėjų atliekamų veiklų, vaidmenų su ugdytiniais ir mokytoju. Pastarųjų metų tyrimai aktualizuoja mokytojo padėjėjo vaidmenis, kokias veiklas jie atlieka, kaip bendradarbiauja su mokytoju, kokie išskyla sunkumai, koks mokytojų padėjėjų išsilavinimo ir darbo klasėje su mokytoju/mokiniu ryšys, mokytojo padėjėjo veiklos kryptys ir galimybės, mokytojo padėjėjo veiklą pedagogų bendruomenėje (Vilkėlienė, 2004; Grikainienė, Bagdonavičienė, 2019; Abromaitienė, Kaušpėdienė, 2009; Merfeldaitė, 2007; Rasmitadil; Goldstein, Beth, L., 2017., 2016; Galkienė, 2017; specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos teikimo lygis (Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis, Melienė, Miltenienė, Šapalytė, 2008; 2009; Miltenienė, L., Kaffemanienė, I., Melienė, R., Kairienė, D., Geležinienė, R., Tomėnienė, L. 2020 ir kt. Mokslinės literatūros analizė išryškino, jog pakankamai aktuali problema – mokinio padėjėjo kompetencijų plėtojimas bei profesinių žinių tobulinimas. Mokytojo veiklos, o ypač vaidmenys, jam pačiam gali būti ne visada aiškūs. Pirmiausia – pagalba mokiniui. Grikainienė (2019) teigia, kad tai padaryti kiekvienam padėjėjui labai individualu ir ne visada aišku: viską atlikti už mokinį; tik prižiūrėti šalia esantį mokinį, būti „motiniškais“/ „tėviškais“, gal mokins niekad nepatyrė tėvų meilės ir kt.

(Grikainienė, 2019). (cit. Pilvinienė, Stanišauskienė, 2022, p. 19), nors pagalbos gavėjai – mokiniai, kurie negali savarankiškai dalyvauti ugdymo procese (Specialiosios pagalbos teikimo mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas), tvarkos aprašas, 2024m. rugpjūčio 22d.). 2024 m. „Dėl specialiosios pagalbos teikimo (išskyrus aukštąsias mokyklas) tvarkos aprašo patvirtinime, reikalavimuose pagalbos tiekėjams teigiama, jog mokinio padėjėju gali būti įgijęs ne žemesnį, nei vidurinis išsilavinimas, tačiau svarbu išklaudyti mokymus apie specialiųjų ugdymosi poreikius turinčius mokinius. *Kelti probleminius klausimus:*

1. *Kokia yra specialiosios pagalbos reikmė įtraukiojo ugdymo kontekste?*

2. *Kokia specialioji pagalba teikiama specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams? Kokios žinios, gebėjimai, įgūdžiai reikalingi mokinio padėjėjui?*

Tyrimo objektas – specialioji pagalba įtraukiojo ugdymo kontekste.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti specialiosios pagalbos teikimą įtraukiojo ugdymo kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teorinės analizės būdu atskleisti specialiosios pagalbos poreikį įtraukiojo ugdymo kontekste.

2. Nustatyti mokytojų požiūrį į mokinio padėjėjo gebėjimus teikti specialiąją pagalbą specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams įtraukiojo ugdymo kontekste.

Tyrimo metodai: 1) kritinė mokslinės literatūros analizė, 2) apklausa raštu. Siekiant išsiaiškinti, specialiosios pagalbos teikimą įtraukiojo ugdymo kontekste, buvo siekiama išsiaiškinti mokytojų nuomonę apie mokinio padėjėjo gebėjimus teikiant pagalbą specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams.

Tyrimo etapai: 1) kritinė mokslinės literatūros, dokumentų analizė. Atrinkti mokslinės literatūros leidiniai, straipsniai, dokumentai, kurie buvo nagrinėjami išskiriant specialiosios pagalbos svarbą, mokinio padėjėjo gebėjimus teikiant pagalbą vaikams su specialiaisiais ugdymosi poreikiais. Nuosekli literatūros paieška buvo atlikta EBSCOhost duomenų bazėje. Raktiniai žodžiai – specialioji pagalba, mokinio padėjėjas, įtraukusis ugdymas; 2) tyrimo instrumento sudarymas; 3) apklausa raštu; 4) gautų duomenų analizavimas.

Tyrimo etika. Šiame tyrime laikytasi esminių etikos principų: pasitikėjimo (respondentams yra užtikrinama, kad tyrėjas yra patikimas); teisė gauti visą informaciją (respondentams suteikiama informacija apie atliekamo tyrimo tikslą ir užtikrinama, kad gauta informacija bus naudojama tik šiam tyrimui); teisingumo principas (užtikrinamas konfidencialumas). Tyrimo rezultatai nėra reprezentatyvūs, bet padeda pastebėti aktualias tendencijas specialiosios pagalbos teikimo įtraukiojo ugdymo kontekste.

1. Specialiosios pagalbos teikimas įtraukiojo ugdymo kontekste teorinės išvalgos

Įtraukties samprata laikoma pažangia, siejama su sėkmingu visų ugdytinių dalyvavimu bendrame ugdymo procese, nes remiasi nuostata, jog visi vaikai yra skirtingi savo gebėjimais. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, 2011, Valstybinėje švietimo 2013–2022 m. strategijoje, Geros mokyklos koncepcijoje, 2015, 2021–2024 m. įtraukties veiksmų plane suformuluota perėjimo nuo švietimo visiems prie švietimo kiekvienam, suasmeninto ugdymo(si) ir mokymo(si) nuostata. Vienas svarbiausių vaiko ugdymo principų – ugdymo kompleksiskumas (Arlauskienė – Kuginytė, Jakaitienė, 2010). Įtraukiajame ugdyme yra svarbūs visi ugdymo dalyviai. Aktualu padėti mokytojui teikti ugdymą, kuris atlieptų mokinio individualiuosius ugdymosi poreikius., t. y. švietimo pagalbą: psichologinę, specialiąją pedagoginę, socialinę, specialiąją. (Dėl mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo, ugdymo pritaikymo ir (ar) reikalingos švietimo pagalbos skyrimo tvarkos aprašas, 2024). Siekiant kurti įtraukųjį ugdymą turi kisti ir pagalba ugdytiniams, pasak Vaitkuviėnės – Zimos, Bruzgelevičienės (2016), orientuotis ne tik į pagalbą negalių ar sutrikimų turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių mokinius, bet ir tapti nenutrūkstamu procesu, orientuotu į absoliučiai visus, įvairių skirtybių, poreikių turinčius mokinius. Mokinio padėjėjo paslaugos įvardijamos kaip specialioji pagalba. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2008 metais patvirtino mokytojo padėjėjo rengimo standartą, kurio pirmajame priede yra pateikiamos mokytojo padėjėjo veiklos sritys bei kompetencijos: ugdytinio specialiųjų poreikių tenkinimas, pagalba ugdymo procese, bendravimas ir bendradarbiavimas. Pasak Abromaitienės ir Kaušpedienės (2009), mokytojo padėjėjo veikla suteikia galimybę pedagogams skirti didesnę dėmesį

ugdymo procesui, veiksmingiau organizuoti darbą pamokų metu, skatinti mokinių motyvaciją mokymuisi, gerinti ugdymo kokybę, mažinti mokytojų darbo krūvį. Ambrukaitis ir Ruškus (2002) teigia, kad mokytojo padėjėjas ne tik padeda išspręsti mokymo individualizavimo problemą, bet ir turi pozityvią įtaką klasės psichologiniam mikroklimatui (įvairios ir turiningos sąveikos klasėje) bei moksleivių psichologinei būsenai (mokymosi interesai ir motyvacijos). Vilkėlienė (2004) pateikė 3 pedagogo veiklos veiklos ar kompetencijų kryptis: dalykinė (ugdymas), medicininė (slauga ir pagalba), psichosocialinė (negalės supratimas, tarpininkavimas tarp ypatingo vaiko ir klasės, bendruomenės). Pagalbos paskirtis – didinti ugdymosi prieinamumą ir mokinio savarankiškumą (Specialiosios pagalbos teikimo mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas), tvarkos aprašas, 2024 m. rugpjūčio 22 d.). Apibendrintai galima teigti, jog specialiosios pagalbos teikimo paskirtis yra didinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymo(si) veiksmingumą, o kompleksinės pagalbos teikimas, suteikia galimybę įgyti žinias, patirtis, gebėjimus, kurie reikalingi kiekvienai augančiai asmenybei. Augantis švietimo įstaigose specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų skaičius, teikiamas jiems ugdymas bei siekimas atliepti jų individualiuosius poreikius, todėl tyrimas orientuotas į pagalbos teikimą vaikams su specialiaisiais ugdymosi poreikiais, kur aktuali tampa įvairi švietimo pagalba.

2. Tyrimo metodologija

Tyrimas vyko 2024 metais. Taikyta kritinė mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, apklausa raštu, naudojant standartizuotą klausimyną. Šis tyrimas grindžiamas įtraukiojo ugdymo koncepcija, samprata, kurio pagrindinis tikslas – gauti kokybišką ugdymą, atsižvelgiant į kiekvieno individualius gebėjimus ir poreikius bei sudarant sąlygas dalyvauti ugdymo procesuose lygiavertiškumą. Buvo pasirinkta apklausa raštu. Kiekybinis tyrimas pasirinktas siekiant kiek įmanoma tiksliau atskleisti tiriamą objektą, laikantis objektyvistinio požiūrio. Minėtą anketą sudarė šie klausimų blokai: 1) demografiniai klausimai, 2) klausimai apie mokinio padėjėjo bendravimo gebėjimus su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais; 3) klausimai apie mokinio padėjėjo gebėjimus suprasti specialiuosius vaiko ugdymosi poreikius; 4) klausimai apie mokinio padėjėjo gebėjimus bendrauti su kitais ugdymo dalyviais; 5) mokinio padėjėjo gebėjimai teikti pagalbą bei įtraukti specialiųjų ugdymosi poreikių vaiką į ugdymo procesą. Tyrimo metu gauti duomenys buvo apdorojami naudojant programinį paketą Excel. Tyrimo dalyviai – tyrimo imtį sudarė mokytojai: ikimokyklinio ugdymo ir pradinių klasių, t. y. 64 dalyviai: 28 pradinių klasių mokytojai, 36 ikimokyklinio ugdymo mokytojai. Pasirenkant tiriamuosius naudota tikslinė tyrimo imtis, taikyta paprastoji atsitiktinė atranka. Buvo atrenkami mokytojai, kurių grupėje/klasėje teikiama specialioji pagalba specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams. Panaudotas 21 teiginys, kurių vertinimui pritaikyta Likert matavimo skalė: labai sutinku, sutinku, nei sutinku, nei nesutinku, nesutinku, labai nesutinku. Tyrimo duomenys pateikiami apibendrinus ir susiejus kiekybinio tyrimo rezultatus su teorine analize.

1 lentelė. Mokytojų, dalyvavusių tyrime, demografinė charakteristika

Tiriamųjų pasiskirstymas		Skaičius	Procentai
Mokytojai	Ikimokyklinio ugdymo mokytojai	36	56
	Pradinių klasių mokytojai	28	44
Iš viso:		64	
Vidutinis mokytojų pedagoginis darbo stažas		Nuo 11-20 metų	

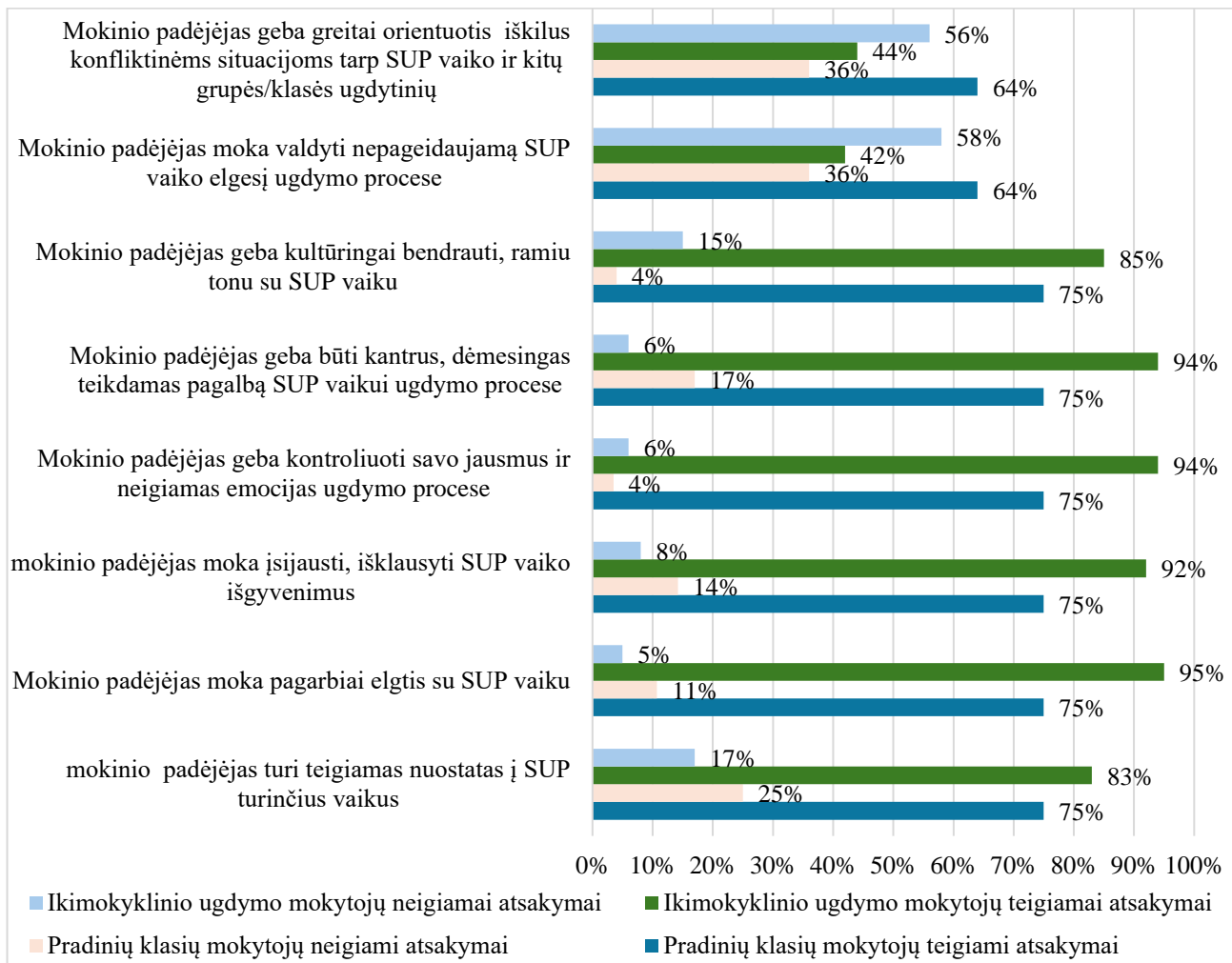
Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

3. Pagrindiniai tyrimo rezultatai ir jų analizė

Kaip teigiama Mokytojo padėjėjo rengimo standarte (2008), sėkmingam padėjėjo darbui reikalingi tokie bendrieji gebėjimai, kaip: atsakingumas, kūrybiškumas, organizuotumas, dėmesingumas, savarankiškumas priimant sprendimus, komandinis darbas, tolerantiškumas, taktiškumas, matematinis bei kompiuterinis raštingumas. Nurodoma, kad padėjėjas turėtų pasižymėti tokiomis vertybėmis ir gebėjimais, kaip tolerantiškumas, empatiškumas, kruopštumas, paslaugumas, gebėjimas išlaikyti savitvardą, efektyviai valdyti konfliktus, planuoti, organizuoti savo darbą ir dirbti komandoje. Analizuojant „Dėl specialiosios pagalbos teikimo mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas) tvarkos

aprašo patvirtinimu mokinio padėjėjo“ funkcijas (2024 m. rugpjūčio 22 d.) pastebima, jog labai svarbu siekti įgalinančios, įtraukios padėjėjo pagalbos vaikui, skatinant jo savarankiškumą, teikiant pagalbą sunkumų keliančiose situacijose, kuriose bendravimo ypatumai su specialiujų ugdymosi poreikių ugdytiniais tampa svarbūs. Todėl buvo paklausta pedagogų nuomonės, kokių, jų manymu, padėjėjui gebėjimų reikia bendraujant su specialiujų ugdymosi poreikių vaiku ir sudarant jam saugią aplinką.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie mokinio padėjėjo bendravimo gebėjimai bendraujant su specialiujų ugdymosi poreikių vaiku ir sudarant saugią aplinką? (1 pav.).

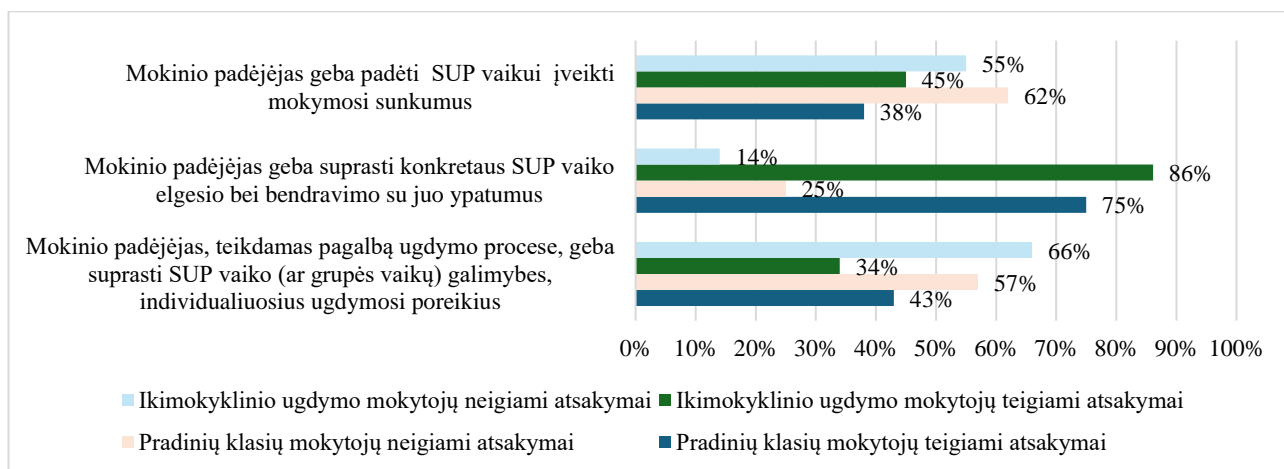
1 pav. Mokinio padėjėjo bendravimo gebėjimai su specialiujų ugdymosi poreikių vaiku ir sudarant saugią aplinką

Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024.

Gauti tyrimo rezultatai atskleidė, jog atsakydami į šį klausimą daugiausia respondentų, tiek ikimokyklinio ugdymo mokytojų (95proc.), tiek pradinių klasių mokytojų (75 proc.) pirmiausia nurodė mokinio padėjėjo pagarbią elgseną su specialiujų ugdymosi poreikiu vaiku. Pasak Pilvinienės, Štuopytės (2022) atlikto tyrimo apie mokytojo padėjėjo veiklas bendraujant su mokiniu klasėje, išskirta pagalba mokiniui, klasei ir mažoms grupėms, kur akcentuojama ne tik tiesioginė pagalba, t.y. padėti mokiniui mokytis, bet svarbūs šilti santykiai su mokiniu. Taip pat, kaip labai aktualų gebėjimą išskiria kontroliuoti savo jausmus, emocijas ugdymo procese nurodė (92 proc.) ikimokyklinio ugdymo mokytojų ir (75 proc.) pradinio ugdymo mokytojų. Tiek pat respondentų pažymėjo kantrumą bei dėmesingumą specialiujų ugdymosi poreikių vaikui. Kiek mažiau (72 proc.) ikimokyklinio ugdymo mokytojų mano, kad mokinio padėjėjui svarbi empatija, t.y. gebėjimas įsijausti, išklausti specialiujų ugdymosi poreikio vaiko išgyvenimus, gebėjimas kultūringai bendrauti su vaiku. Padėjėjo veikla, pasak Vilkėlienės (2004), siejama su su gebėjimu atpažinti emocines tokio vaiko būsenas, nuraminti jį, padrašinti. Jeigu padėjėjas dirba su sutrikusio elgesio ir emocijų mokiniiais, turi žinoti, kaip suvaldyti, kokių priemonių imtis siekiant padėti mokytojui suvaldyti norimą vaiko elgesį. Šie įgūdžiai, gebėjimai labai svarbūs jų

bendravimui su vaikais ir kitais ugdymo dalyviais. Pasak Nieminen & Pesonen (2020), „puoselėti įtraukiantį naratyvą „kiekvienas“, paremtą pedagogo pasitikėjimu kiekvienu mokiniu „ (cit. Galkienė, 2021, p. 199).

Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie mokinio padėjėjo gebėjimai suprasti vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius? (2 pav.).

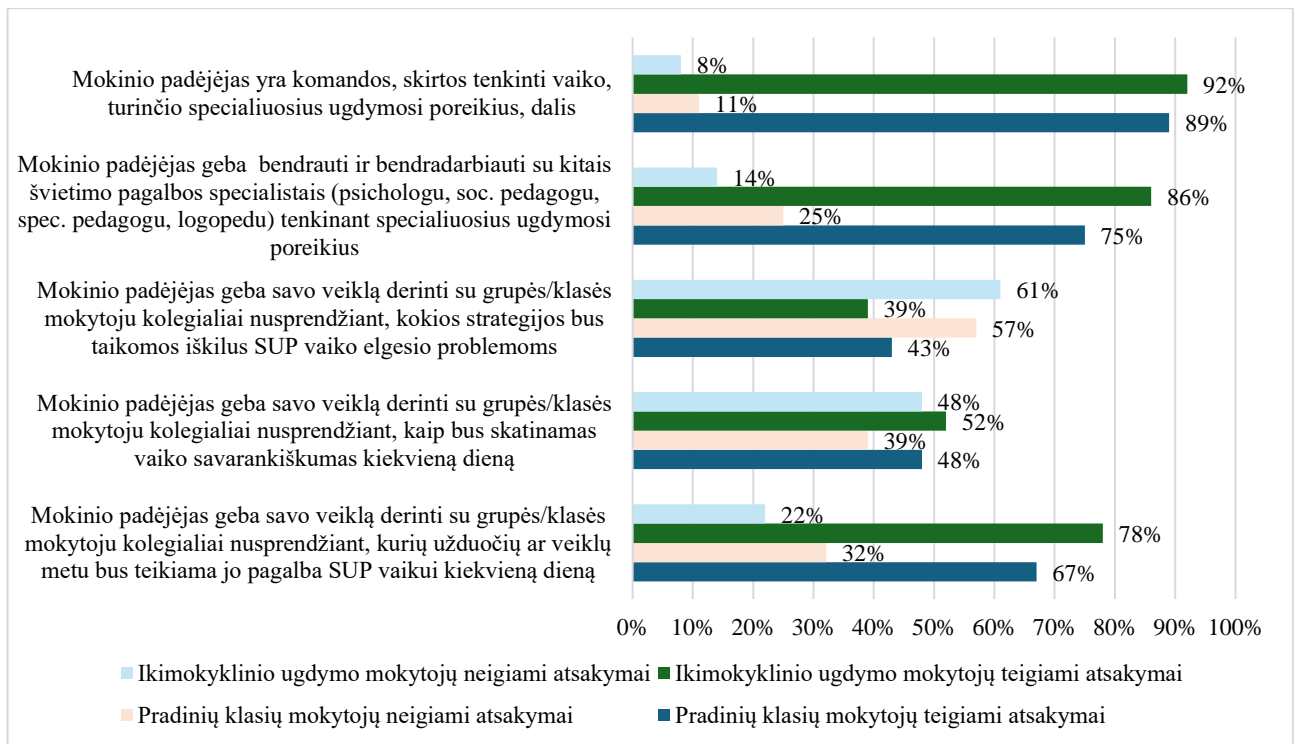
2 pav. Mokinio padėjėjo gebėjimai suprasti vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius

Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024.

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog apie mokinio padėjėjų gebėjimus suprasti konkretaus specialiųjų ugdymosi poreikių vaiko elgesio ir bendravimo su juo ypatumus, suprasti individualiuosius ugdymosi poreikius, tiek ikimokyklinio ugdymo (86 proc.), tiek pradinių klasių mokytojai (75 proc.) yra geros nuomonės. Pagrindinis mokinio padėjėjų vaidmuo pradinėse klasėse dažnai gali būti padėti tam tikriems silpnesnių akademinių gebėjimų ar sunkaus elgesio vaikams, o ne dirbti su visa grupe/ klase ar teikti bendrą pagalbą. Specialioji pagalba siejama su ugdytiniais ir mokytoju. Tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius teikiama būtinoji, individualioji pagalba, formuojami socialiniai įgūdžiai. Mokytojai, bendradarbiaudami su mokinio padėjėju, turi platesnę galimybę paskirstyti dėmesį visai grupei/ klasei, diferencijuoti ugdymą, sulaukti pagalbos rengiant medžiagą. Vadinasi, mokinio padėjėjas yra būtinas įtraukiojo ugdymo dalyvis. Mokytojai pastebi, jog padėjėjams sunkiau yra padėti ir įveikti ugdytinių mokymosi sunkumus. Galima teigti, jog grupėje/klasėje svarbu ne tik su kuo dirba mokinio padėjėjas, bet ir kaip dirbdamas atlieka savo veiklas, kurios gali padėti vaikui įveikti ugdymosi sunkumus.

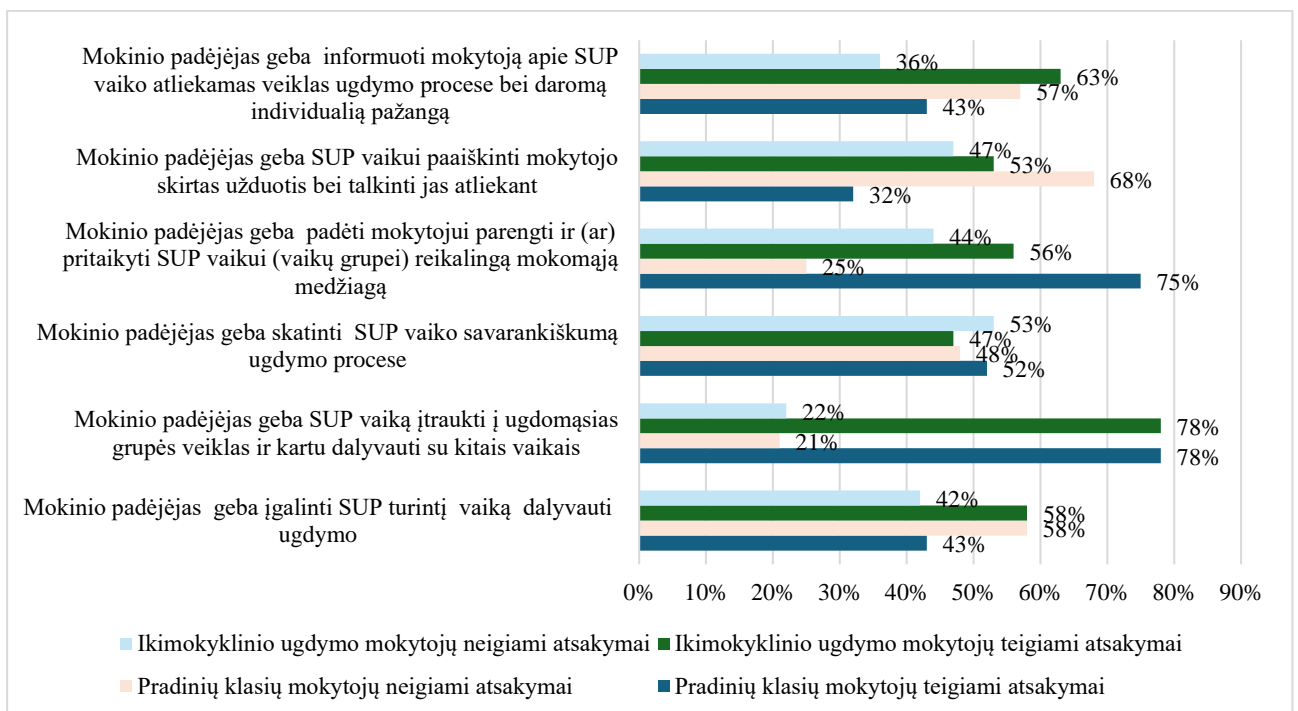
Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie mokinio padėjėjo gebėjimai derinti grupės/klasės veiklą su kitais ugdymo dalyviais? (3 pav.).

Tyrimas atskleidė, jog daugiau nei (50 proc.) ikimokyklinio ugdymo ir pradinių klasių mokytojų teigiami atsakymai sudaro mokinio padėjėjų gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti su kitais švietimo pagalbos specialistais, padėjėjas yra komandos dalis, geba savo veiklą derinti su grupės/klasės mokytoju kolegialiai nusprendžiant, kurių veiklų ar užduočių atlikimo metu bus teikiama specialioji pagalba. Prasčiau mokytojai vertina mokinio padėjėjo gebėjimą dėl strategijų taikymo susidūrus su vaiko elgesio problemomis bei kaip bus skatinamas vaiko savarankiškumas kiekvieną dieną. Svarbu, jog kai ugdytiniai nebegali dirbti savarankiškai, mokinio padėjėjas padeda, suteikdamas pagalbą. akcentuojama, jos svarbu suteikti tiek pagalbos kiek reikia, bet ne daugiau. Ugdytiniui teikiamos užduotys turi atitikti ugdytinio gebėjimų lygį, tuomet padėjėjui bus lengviau jam padėti, o vaikas pats atliks užduotis (Pilvinienė, Štuopytė (2022). Tai susiję ne tik su vaiko savarankiškumo ugdymu, bet su siekimu geresnių ugdymosi rezultatų.

3 pav. Mokinio padėjėjo gebėjimai derinti grupės/klasės veiklą su kitais ugdymo dalyviais
Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Tyrimo metu buvo siekta atskleisti, kokie mokinio padėjėjo gebėjimai teikti pagalbą bei įtraukti į ugdymo procesą specialiųjų ugdymosi poreikių vaiką? (4 pav.).

4 pav. Mokinio padėjėjo gebėjimai teikti pagalbą ir įtraukti į ugdymo procesą specialiųjų ugdymosi poreikių vaiką

Šaltinis: sudarytas autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

4 paveiksle esantys rezultatai atskleidė, jog į šį klausimą daugiausiai respondentų, tiek ikimokyklinio ugdymo mokytojų (78 proc.), tiek pradinių klasių mokytojų (78 proc.) nurodė mokinio padėjėjo gebėjimą specialiųjų ugdymosi poreikių vaiką įtraukti į ugdomąsias veiklas ir kartu dalyvauti su kitais vaikais. Kiek mažiau (75 proc.) pradinių klasių mokytojų pažymėjo gebėjimą teikti pagalbą

mokytojui rengiant ar pritaikant specialiųjų ugdymosi poreikių vaikui reikalingą mokomąją medžiagą. Tuo tarpu kaip teigiama ši gebėjimą pažymėjo tik (56 proc.) ikimokyklinio ugdymo mokytojų. Labiausiai pedagogų nuomonės išsiskyrė ties gebėjimu informuoti mokytoją apie specialiųjų ugdymosi poreikių vaiko atliekamas veiklas ugdymo procese bei daromą pažangą. Daugiau nei pusė (57 proc.) pradinį klasių mokytojų pažymėjo kaip teigiama gebėjimą, ir kaip teigiama gebėjimą - tik (36 proc.) ikimokyklinio ugdymo mokytojų. Kaip teigia Galkienė (2003), padėjėjas nėra atsakingas už mokinio mokymosi pasiekimus, tačiau jis dalyvauja ugdymo programos įgyvendinime, kaip techninis mokytojo ir mokinio pagalbininkas. Bendradarbiaudamas su mokytoju ir kitais, su mokiniu, mokinių grupe, dirbančiais specialistais, numato ugdymo tikslų ir uždavinių pasiekimo būdus bei pagalbos mokiniams teikimo metodus ir juos taiko įvairiose veiklose.

Išvados

1. Šiandien ugdymo procesas yra modeliuojamas kuriant lanksčią ugdymosi aplinką, kurioje dalyvauti gali visi skirtingų galimybių ir poreikių ugdytiniai. Specialiosios pagalbos paskirtis – didinti ugdymosi prieinamumą ir ugdytinio savarankiškumą. Mokytojo padėjėjas, kuris šiuo metu jau įvardijamas (mokinio padėjėju) yra būtinas įtraukties ugdymo dalyvis, komandos dalis. Įtraukusis ugdymas švietimo įstaigose kelia klausimus, susijusius su specialiosios pagalbos, t.y. mokytojo (mokinio) padėjėjo veikla ugdymo procese: gebėjimu bendrauti su ugdytiniais bei sukurti saugią aplinką, įtraukti ugdytinį į ugdomąsias veiklas, padėti ugdytiniui elgtis socialiai priimtiniu būdu, orientuotis aplinkoje, bendradarbiauti su kitais ugdymo proceso dalyviais, konsultuotis.

2. Ikimokyklinio ugdymo ir pradinio ugdymo pedagogų požiūriu pozityviai vertina mokinio padėjėjų bendravimo ypatumus su SUP ugdytiniais (pagarbią elgseną, gebėjimą kontroliuoti savo jausmus, emocijas, kantrumą, dėmesingumą), pakankamai supranta jų individualiuosius poreikius, derina veiklas su mokytoju, bendradarbiauja su kitais ugdymo proceso dalyviais (švietimo pagalbos specialistais), tačiau mokytojai akcentuoja, jog teikiant specialiąją pagalbą stokojama gebėjimų dirbti su ugdytiniais, turinčiais elgesio problemų, tinkamai paaiškinti pateiktą mokymo turinį atsižvelgiant į ugdymosi sunkumus, skatinti šių ugdytinių savarankiškumą, informuoti mokytoją apie vaiko daromą pažangą. Mokinio padėjėjas atlieka įvairius vaidmenis, teikdamas pagalbą ugdytiniui grupėje/ klasėje. Įvairios atliekamos veiklos, reikalauja skirtingų mokinio padėjėjo gebėjimų.

Literatūra

1. Abromaitienė, L., Kaušpėdienė, R. (2009). Mokytojo padėjėjo veikla pedagogų bendruomenėje. // *Socialinis ugdymas*, 9 (20), p.48- 54.
2. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Gerulaitis, D., Melienė, R., Miltenienė, L., Šapelytė, O. (2008). Specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos bendrojo lavinimo mokiniams lygis. // *Specialusis ugdymas*, 1 (18) p. 124-136.
3. Ambrukaitis, J., Ruškus, J. (2002). Adaptuotos bei modifikuotos programos: taikymo efektyvumo veiksniai. *Specialusis ugdymas*, Nr. 2 (7), p. 6-23.
4. Arlauskienė – Kuginytė, I., Jakaitienė, R. (2010). Specialiųjų poreikių turinčių vaikų santykiai su mokyklos bendruomenės nariais. // *Socialinis darbas*, 9 (1), p.122-131.
5. Galkienė, A. (2003). *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Galkienė, A. (2021). *Kokybinė įtraukiojo ugdymo slinktis visuomenės raidos kontekste: dialektinis modeliavimas*. // *Pedagogika*, Nr. 1, p.190-213.
7. Įtraukties veiksmų planas 2021–2024 m., patvirtintas LR švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymu „Dėl pasirengimo įgyvendinti Švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 45 straipsniu nuostatas 2021–2024 metų veiksmų plano patvirtinimo“. 2021 m. spalio 14 d., Nr. V-1879.
8. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro, Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas. *Dėl mokytojo padėjėjo rengimo standarto*. (2008). Nr. ISAK-1872/A1-209. Profesinio mokymo metodikos centras. Vilnius.

9. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011-03-17, Nr. XI-1281
10. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl specialiosios pagalbos teikimo mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas) tvarkos aprašo patvirtinimo.“ 2024m. rugpjūčio 22d. ,Nr. V-898, Vilnius.
11. LR švietimo ir mokslo ministro Įsakymas Nr. V-1308 Dėl geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo 2015 m. gruodžio 21 d. Galiojanti suvestinė redakcija.
12. LR švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo, ugdymo ir pritaikymo ir (ar) reikalingos švietimo pagalbos skyrimo tvarkos aprašo patvirtinimo.“ 2024 m. rugpjūčio 30d. Nr. V- 928, Vilnius.
13. Merfeldaitė, O. (2007). Socialinės pedagoginės pagalbos efektyvumas mokykloje: klasių auklėtojų požiūris. *Socialinis ugdymas*, Nr. 3 (14), p. 8-19.
14. Miltenienė, L., Kaffemanienė, I., Melienė, R., Kairienė, D., Geležinienė, R., Tomėnienė, L. (2020). *Specialusis ugdymas ir jo transformacijos įtarukiojo švietimo kontekste*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
15. Nacionalinė tyrimo ataskaita. Pasirengimas įtraukiamam ugdymui: savivaldybių, bendrojo ugdymo mokyklų bei profesinių mokyklų, vykdančių bendrąjį ugdymą, lygmenys. Nacionalinė švietimo agentūra. Vilnius, 2023.
16. Pilvinienė, E., Štuopytė, E. (2022). Mokytojo padėjėjo veikla bendrojo ugdymo mokykloje. Baigiamasis magistro studijų projektas. Kaunas: Kauno technologijų universitetas.
17. Rasmitadil; Goldstein, Beth, L. (2017). The role of special assistant teacherr to help special needs student through instuctional interactions in an inclusive classroom.//*International Journal of special education*, V, 32, no 3, p.485-506.
18. Vaitkuvienė – Zimina, Ž., Bruzgelevičienė, R. (2016). Pagalbos mokiniui mokykloje tobulinimas į įtraukijį ugdymą.//*Pedagogika*, Nr. 4., p.172-192.
19. Vilkelienė, A. (2004). Pedagogų padėjėjo veikla: socializacijos aspektai//*Pedagogika*, 70, p.213-216.

SPECIAL NEEDS SUPPORT IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

Jūratė Klizaitė, Aniuta Varneckienė, Aurelija Valaitienė

Summary

Today, the educational process is modelled in such a way that all children with different abilities and needs can participate. Inclusive education aims to ensure that all learners have equal access to quality education in educational institutions. The concept of inclusion is considered progressive, linked to the successful participation of all learners in the overall educational process, because it is based on the idea that all children are different. The number of children with special educational needs (SEN) in educational institutions who require a range of educational support increases every year. The emphasis on inclusive education in the educational process has led to an increase in the provision of special assistance in educational institutions. In this process, the teacher alone is no longer sufficient to educate children in a group/classroom. Not only special educational, psychological and social pedagogical support is important, but also special support aimed at increasing the accessibility of education and the independence of the pupil. process, because it is based on the idea that all children are different. The article focuses on the provision of special assistance and the relevance of the skills of the pupil assistant. In summary, there is not much research on this topic in Lithuania, but with the growing need for educational support professionals, interest in this activity is expanding. Researchers have investigated the roles of teacher assistants, what activities they perform, how they cooperate with the teacher, what difficulties they encounter, the relationship between teacher assistants' education and classroom work with the teacher/pupil, the directions and possibilities of teacher assistant activities, and the activities of the teacher assistant in the community of teachers. The purpose of the support is to increase access to education and pupil autonomy. All children should have the potential to succeed, and none should be left behind because of their individual capabilities. It can be argued that the emphasis on inclusive education in the educational process is leading to an increase in special assistance in educational institutions. The development of teaching assistants' competences and professional knowledge is particularly encouraged, as secondary education alone is not enough for a teaching assistant. The results are not representative, but they do help to identify current trends in the provision of special assistance to children. The relevance of special assistance is clarified by key problematic issues:

1. What is the need for special assistance in the context of inclusive education ?
2. What kind of special assistance is provided for children with special educational needs? What knowledge, skills and abilities are needed for a pupil assistant ?

The object of the research - is special support in the context of inclusive education.

The aim of the research is to analyse the provision of special assistance in the context of inclusive education.

The results of the research.

The methods of the research: 1. Analysis of scientific literature and documents. 2. Quantitative research method - written survey. Participants - the sample consisted of pre-school and primary school teachers, i.e. 64 participants: 28 primary school teachers and 36 pre-school teachers.

Teachers whose group/classroom provides special support for SEN children were selected. Conclusions: today, the educational process is modelled on the creation of a flexible educational environment in which all children with different abilities and needs can participate. Inclusive education in educational institutions raises issues related to the activities of the special needs assistant in the educational process: the ability to interact with pupils and create a safe environment, to involve the pupil in educational activities, to help the pupil to behave in a socially acceptable way, to navigate the environment, to collaborate with other actors in the educational process, and to consult. From the point of view of pre-school and primary education teachers, they positively evaluate the peculiarities of communication between teaching assistants and SEN pupils (respectful behaviour, ability to control feelings and emotions, patience, attentiveness), they sufficiently understand their individual needs, and they coordinate activities with the teacher, cooperate with other actors in the educational process (educational support specialists), however, teachers stress that special assistance lacks the ability to work with pupils with behavioural problems, to properly explain the content of the curriculum in relation to their learning difficulties, to promote their independence, and to keep the teacher informed about their progress. The teaching assistant plays a variety of roles to support the pupil in the group/classroom. The different activities carried out require different skills of the teaching assistant.

Key words: Special support, special needs assistant, inclusive education.

ŠIUOLAIKINIŲ TECHNOLOGIJŲ ĮTAKA LANKYTINŲ VIETŲ TURISTINIAM PATRAUKLUMUI

Dr. Daiva Labanauskaitė

Šiaulių valstybinė kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.356>

Anotacija

Inovacijoms imlių vartotojų kuriami paklausos pokyčiai lemia ir atitinkamas turizmo sektoriaus transformacijas. Sparti technologijų pažanga ir didėjantis technologinių sprendimų prieinamumas tiek turizmo verslo atstovams, tiek keliautojams didina turizmo sektoriaus inovatyvumą. Šiuolaikinės technologijos suteikia vartotojui daugiau pasirinkimo galimybių, o paslaugų teikėjai gali operatyviau dalintis naujais pasiūlymais, tuo skatindami potencialių lankytojų susidomėjimą ir prisidedami prie lankytinos vietovės patrauklumo stiprinimo. Tyrimo tikslas – įvertinti, kokią įtaką šiuolaikinės technologijos daro lankytinos vietovės turistiniam patrauklumui. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros sisteminė kritinė analizė, apklausa raštu, tyrimo rezultatų sisteminė lyginamoji analizė.

Mokslinėje literatūroje lankytinos vietovės turistinis patrauklumas apibrėžiamas kaip lankytinos vietovės gebėjimas teikti socialines, fizines ir ekonomines naudos formas ir pasitenkinimą turistui, išskiriant tris pagrindines lankytinos vietovės turistinį patrauklumą formuojančias dedamąsias: gamtinę aplinką, socialinę aplinką ir infrastruktūrą. Šiuolaikinių technologijų taikymas, kuriant lankytinos vietovės turistinį patrauklumą, daugiausia siejamas su virtualių bendruomenių kūrimo ir turizmo pasiūlos suasmeninimu. Virtualios bendruomenės leidžia žmonėms bendrauti, gaunant informaciją ir ją dalinantis. Inovatyvių technologijų diegimas padeda turizmo paslaugų teikėjams išanalizuoti turistų pirkimo modelius, profilius ir pageidavimus ir pasiūlyti vartotojui individualizuotas paslaugas, atitinkančias vartotojo lūkesčius.

Atlikus turistų iš Lietuvos ir užsienio apklausą, nustatyta, kad turistai iš užsienio vertina šiuolaikines technologijas kaip idėjų, ką aplankyti, šaltinį ir patogesnę paslaugų užsakymo galimybę, o turistai iš Lietuvos pažymi komunikacinę šiuolaikinių technologijų naudą. Tiek turistai iš Lietuvos, tiek turistai iš užsienio sutinka su tuo, kad šiuolaikinių technologijų taikymas turi reikšmingos įtakos lankytinos vietovės turistiniam patrauklumui, daugiausia šiuolaikinių technologijų naudą išvelgia trumpinant informacijos paieškos laiką.

Pagrindiniai žodžiai: lankytina vietovė, turistinis patrauklumas, šiuolaikinės technologijos.

Įvadas

Temos aktualumas. Aktyviai technologijas naudojanti šiuolaikinė visuomenė kuria paklausą naujosios kartos paslaugoms ar paslaugų kvaziproduktams, kurių pateikimo rinkai procese žymiai aktyvesnis vaidmuo tenka vartotojui ir savitarnai. Inovacijoms imlių vartotojų kuriami paklausos pokyčiai lemia skatina keistis turizmo paslaugų teikėjus. Turizmo sektoriuje inovatyvūs sprendimai gali būti diegiami paslaugose, vartojamose prieš kelionę, jos metu ir po jos. Visgi, daugumos ekspertų nuomone, šiuolaikinių technologijų pagrindu generuojami inovatyvūs sprendimai daugiausia taikomi planuojant kelionę, naudojantis įvairiomis internetinėmis platformomis ar mobiliosiomis aplikacijomis. Šiuolaikinės technologijos turizme įgalina palyginti skirtingus duomenis, patogiau susisiekti su turizmo paslaugų teikėjais ir kitais klientais, gauti suasmenintus pasiūlymus, sudaryti unikalios kelionės maršrutus. Tuo tarpu turizmo įmonės gali lengviau organizuoti ryšių su klientais valdymo sistemą, optimizuoti pasiūlą bei operatyviau reaguoti į situaciją, priimant sprendimus. Tai reiškia, kad šiuolaikinės technologijos suteikia vartotojui daugiau pasirinkimo galimybių, o paslaugų teikėjai gali operatyviau dalintis naujais pasiūlymais, tuo skatindami potencialių lankytojų susidomėjimą ir prisidedami prie lankytinos vietovės patrauklumo stiprinimo. Konkretios turistinės vietovės patrauklumas yra vienas iš esminių veiksnių, lemiančių kelionės krypties pasirinkimą. Lankytinos vietovės patrauklumą lemia gana daug veiksnių, kurie dažnai priklauso nuo kiekvieno individualaus turistų poreikių.

Intensyvėjant konkurencijai turizmo rinkoje, mokslininkai vis daugiau dėmesio pradeda skirti lankytinų vietovių turistinio patrauklumo dedamųjų tyrimams. Mokslininkai dažniausiai išskiria šiuos lankytinos vietovės patrauklumo veiksnius: lankytinos vietos, renginiai, pramogos, kultūra ir architektūra, rinkodaros priemonėmis kuriamas įvaizdis, turistinė infrastruktūra, gamtinės sąlygos, socialinė aplinka (Blazeska, Milenkovsk ir Gramatnikovski, 2015; Cungo, Grimmer ir Viassone, 2012; Sharma, Abebe ir Kelkey, 2018; Jackson-Macon, 2020 ir kiti). Sutinkant su tuo, kad šiuolaikinės technologijos tapo keliavimo neatsiejama dalimi, plačiai tyrinėjamos technologijų taikymo turizmo

versle galimybės ir kuriama pridėtinė vertė. Šiuolaikinių technologijų taikymą turizme nagrinėjęs Binder (2019) pabrėžė bendradarbiavimą ir organizacijos mokymąsi kaip esminius inovatyvumo rodiklius. Oskam ir Boswijk (2016) nagrinėja bendradarbiavimą kaip tinklaveiką internete. Walsh, Lynchas ir Harringtonas (2010) inovatyvumą kildina iš organizacinės kultūros, strateginės orientacijos ir intelektualinio kapitalo.

Tyrimo problema. Keičiantis suvokimui apie lankytinos vietovės patrauklumą, svarbu nustatyti, kaip šiuolaikinės technologijos veikia lankytinos vietovės turistinio patrauklumo suvokimą.

Tyrimo objektas – šiuolaikinių technologijų įtaką lankomų vietovių turistiniam patrauklumui.

Tyrimo tikslas – įvertinti, kokią įtaką šiuolaikinės technologijos daro lankytinos vietovės turistiniam patrauklumui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti lankomų vietovių turistinio patrauklumo sampratą ir dedamąsias.
2. Išanalizuoti šiuolaikinių technologijų taikymo sritis, kuriant lankytinos vietovės turistinį patrauklumą.
3. Atlikti šiuolaikinių technologijų įtakos lankytinos vietovės patrauklumui empirinį vertinimą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros sisteminė kritinė analizė, apklausa raštu, tyrimo rezultatų sisteminė lyginamoji analizė.

1. Lankytinos vietovės turistinio patrauklumo samprata technologijų plėtros kontekste

1.1. Lankytinos vietovės turistinio patrauklumo samprata

Lankytinos vietovės turistinis patrauklumas mokslininkų neretai nagrinėjamas kaip lankytinos vietovės konkurencingumo prielaida. Konkurencingumas ir patrauklumas charakterizuoja lankytinas vietas iš dviejų skirtingų pozicijų (Buhalis, 2001): pirmoji sąvoka (konkurencingumas) labiau traktuojama iš lankytinos vietovės perspektyvos, o antroji (patrauklumas) daugiau vertinama iš turistų perspektyvos. Šių dviejų sąvokų matricinė analizė duoda galimybę lankytinos vietovės turistinio konkurencingumo ir patrauklumo pokyčių holistiniam vertinimui.

Lankytinos vietovės turistinio konkurencingumo ir patrauklumo modelis parodo, kad lankytinos vietovės pasiūlos ir turizmo paklausos veiksniai gali padėti sukurti verslo aplinką, kurioje turizmas klesti ir teikia pasitenkinimą. Tam taip pat reikalingos pozityvios sąsajos su lankytinos vietovės patirties aplinka, o prie svarbiausių lankytinos vietovės turistinio konkurencingumo ir patrauklumo veiksnių yra priskiriama pramogų prieinamumas ir laisvalaikio veiklos pasiūla ir papildomi remiantys veiksniai. Reputacija, prekinis ženklas ir kelionės kaina yra traktuojami kaip santykių sistemos dalis.

Lankytinos vietovės turistinis konkurencingumas ir patrauklumas gali būti apibrėžiamas kaip lankytinos vietovės gebėjimas teikti socialines, fizines ir ekonomines naudos formas vietiniams gyventojams, o taip pat pasitenkinimą turistui. Lankytinos vietovės patrauklumo tyrimų pagrindinis dėmesys sutelkiamas į turistų poreikius ir tai, kas juos traukia į įvairias lankytinas vietas, o lankytinos vietovės konkurencingumo tyrimai daugiausia dėmesio skiria turizmo verslo subjektų gebėjimui kurti tarptautinį pripažinimą pelnančią pasiūlą.

Lankytinos vietovės turistinis patrauklumas neretai siejamas su lankytojų pojūčiais ir nuomone, kiek ir kaip minėta vietovė geba tenkinti jų poreikius. Lankomos vietovės orientacija į tam tikto turistų segmento poreikius, stiprina jos suvokimą kaip patrauklios ir didina tikimybę, kad to turistų segmento atstovai dažniau rinksis minėtą vietovę kaip kelionės tikslą. Lankytinos vietovės turistinio patrauklumo vertinimo analizė ir patrauklumo veiksnių identifikavimas pasitarnauja, stiprinant gebėjimą kurti lankytojui suasmenintą vertę, o tai savo ruožtu tampa konkurencinės strategijos dedamąja (Enright ir kt., 2004). Į turistinio patrauklumo stiprinimą orientuota konkurencinė strategija neretai apibūdinama kaip išskirtinės konkurencinės pozicijos paieška ūkio šakoje. Veiksnių, lemiančių turizmo ūkio šakos konkurencingumą tyrimai yra sritis, kuri kuriai galioja gana didelė nuomonių įvairovė. Turizmo konkurencingumo koncepcija gali būti nagrinėjama įvairiu kontekstu. Skirtingi autoriai turizmo konkurencingumą sieja su ekonomika, rinkodara ir strateginėmis perspektyvomis, kaina, kokybe ir lankytojų pasitenkinimu. 2012 – 2020 m. atliktų lankytinos vietovės patrauklumą lemiančių veiksnių grupės apibendrintos 1. lentelėje.

1 lentelė. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal skairmeninėse priemonių populiarumą, ieškant kelionei naudingos informacijos

Tyrėjai	Svarbiausios lankytinos vietovės patrauklumą lemiančių veiksmų grupės
Cugno, Grimmer ir Viassone (2012)	Kultūra, gamta, kultūros renginiai, transporto ir susisiekimo sistemos išvystymas, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų kokybė
Remondino (2019)	Antriniai turizmo ištekliai
Blazeska, Milenkovski ir Gramatnikovski (2015)	Klimatas, gamtinė aplinka, vietiniai gyventojai bei turizmo sektoriaus darbuotojai.
Ariya, Wishitemi ir Sitati (2017)	Lankytinos vietovės išskirtinumas (saugomos teritorijos statusas).
Sharma, Abebe ir Kelkay (2018)	Gamta, vietos bendruomenė, gido paslaugos užsienio kalba, apgyvendinimo įstaigos, apsipirkimo vietos, susisiekimo ir kita infrastruktūra bei sveikatos paslaugų kokybė.
Udoh (2019)	Vietinių gyventojų svetingumas ir nusiteikimas turistų atžvilgiu.
Jackson-Macon ir Godwin-Charles (2020)	Vietos kultūra ir paveldas, turizmo infrastruktūra, svetingumas, pramogos, vietinė autentiška virtuvė.

Šaltinis: sudarytas autorės, remiantis cituojamais autoriais

Apibendrinant 1. lentelėje pateiktas turistinio patrauklumo sampratos išvalgas, galima teigti, kad lankytinos vietovės turistinį patrauklumą formuoja trys pagrindinės dedamosios: gamtinė aplinka, socialinė aplinka ir infrastruktūra. Pastaroji dedamoji labiausiai sietina su technologinių sprendimų taikymo galimybėmis.

1.2. Šiuolaikinių technologijų sprendimai inovatyvumo stiprinimo ir lankytinos vietovės turistinio patrauklumo stiprinimo kontekste

Technologinio inovatyvumo stiprėjimą turizmo sektoriuje informacinių ir komunikacinių technologijų svarbos didėjimas visuomenėje (Kozak, 2017). Technologijos gali būti naudojamos, siekiant pagerinti turizmo paslaugų matomumą vartotojams, jas tiksliau pozicionuojant ir stiprinant lankytinos vietovės patrauklumą.

Turizmo sektorius apibūdinamas kaip gana imlus inovacijoms, tačiau dažniausiai su juo siejamos vadinamosios „minkštosios inovacijos“, kurios mokslinėje literatūroje skirstomos į penkias kategorijas (Mei ir kt., 2010):

- paslaugos ar produkto inovacijos, siejamos su vartotojo suvokiamu naujumu;
- proceso inovacijos, reiškiančios naujus arba patobulintus metodus, įgalinančius padidinti efektyvumą ir produktyvumą turizmo paslaugų teikimo procese;
- valdymo ir organizacinės inovacijos, suprantamos kaip nauji ar reikšmingai patobulinti turizmo rinkos subjektų bendradarbiavimo būdai;
- rinkodaros inovacijos, siejamos su naujais komunikacijos, santykių rinkodaros, konkurencingumo stiprinimo ir kitais rinkodaros metodais;
- institucinės inovacijos, reiškiančios naują arba patobulintą organizacinę struktūrą, pagerinančią turizmo verslo veiklos sąlygas.

Kadangi turizmas grindžiamas bendradarbiavimu tarp skirtingų verslų, sparti technologijų plėtra su turizmo susijusiose veiklose gali turėti didelę įtaką spartesnei technologinio inovatyvumo pažangai turizmo sektoriuje. Išlaikydamas sparčius technologinio inovatyvumo tempus, turizmo sektorius tapo vienu svarbesnių ir sparčiausiai augančiu elektroninio verslo sektoriumi (Alla ir Mykhaylo, 2017).

Viena labiausiai paplitusių technologinio inovatyvumo turizmo sektoriuje raiškos formų yra virtualios bendruomenės, sietina su socialinės aplinkos dedamąja lankytinos vietovės turistinio patrauklumo sampratoje. Virtualios bendruomenės vienija poreikio gauti informaciją ir ja susietus asmenis (Jacques ir kt., 2009). Panašūs procesai, sietini su tinklaveika, stebimi ir versle. Virtualūs verslo tinklai vienija turizmo paslaugų teikėjus, suteikdami galimybę bendrai kurti ir dalintis žiniomis tarp įmonių (Jernsand ir kt., 2015). Virtuali tinklaveika supaprastina bendrų pasiūlos pasiūlymų kūrimą, jungiant skirtingų paslaugų teikėjų paslaugas į vieną produktą (Alsos, Eide ir Madsen, 2014).

Su technologiniu inovatyvumu susiję turizmo verslo ir jo kuriamos pasiūlos pokyčiai kuria naują produkto vertę vartotojui, didina įmonės konkurencingumą ir pastebimumą rinkoje (Lebe ir kt., 2014).

Technologinės inovacijos turizmo sektoriuje sąlygoja aktyvesnį vartotojo įsitraukimą į paslaugos teikimo procesą ir stiprina partnerystę tarp paslaugos teikėjo ir vartotojo (Jacques ir kt., 2009). Technologinės inovacijos įgalina vartotojus sekti naujienas socialinėje žiniasklaidoje, gauti informacijos apie lankytinas vietas, patogiai valdyti paslaugų užsakymus, komunikuoti su paslaugų teikėjais ir pasidalinti savo patirtimi su kitais turizmo paslaugų vartotojais (Tanrisever ir kt., 2016). Aktyvesnis vartotojų įsitraukimas į paslaugos procesą taip pat didina turizmo paslaugų vartotojų derybinę galią, nes paslaugos valdymas ir kontrolė didesne dalimi pereina į vartotojo veikimo sritį.

Kita vertus, inovatyvių technologijų diegimas suteikia daug papildomų galimybių ir turizmo paslaugų teikėjams: jie gali patogiau rinkti ir sisteminti paslaugų vartojimo statistinius rodiklius, analizuoti pirkimo įpročius, klientų profilius ir pageidavimus. Inovatyvūs technologiniai sprendimai leidžia pasiūlyti turistams individualizuotas paslaugas, maksimaliai atitinkančias kiekvieno vartotojo lūkesčius, o tai didina paslaugos kuriamą pridėtinę vertę konkrečiam klientui ir kliento suvoktą paslaugų kokybę. (Gyurác-Németh ir kt., 2013).

Inovatyvumo raiška turizmo sektoriuje evoliucionuoja priklausomai nuo technologinių galimybių. Pirmiausia inovatyvumas buvo pritaikomas vartotojo patogumui, vėliau atsižvelgta į privalumus paslaugų teikėjui valdant komunikacijos tarp paslaugos teikėjo ir vartotojo procesus. Dar vėliau inovatyvumas buvo pritaikytinas ir siekiant išskirtinai paslaugos teikėjo veiklos efektyvumo didinimo – valdant administracinius procesus. Tai reiškia, kad technologinio inovatyvumo skvarba didėja, įžvelgiant skirtingus jo naudos raiškos aspektus ir skirtingas naudos gavėjų grupes.

2. Šiuolaikinių technologijų poveikio Lietuvos turistiniam patrauklumui tyrimas

2.1 Tyrimo metodika

Siekiant nustatyti, koki poveikį šiuolaikinės technologijos daro Lietuvos turistiniam patrauklumui, buvo atlikta vietinių ir užsienio turistų apklausa. Remiantis Oficialios statistikos portalo duomenimis (2024) vietinių ir užsienio turistų skaičius 2023 m. siekė 2,04 mln. Tyrimo imtis nustatyta, remiantis Paniotto formule (Kardelis, 2002):

$$n = \frac{1}{\left(\Delta^2 + \frac{1}{N}\right)},$$

kur: n – tyrimo imtis;

Δ – tyrimo paklaida;

N – tyrimo generalinė visuma.

Taikant penkių procentų paklaidą, paskaičiuota teorinė tyrimo imtis sudaro 400 respondentų, pasiekta tyrimo imtis 412 respondentų. 51 proc. tyrimo respondentų buvo turistai iš užsienio, 49 proc. – turistai iš Lietuvos. Respondentų demografinės charakteristikos pasiskirstė sekančiai:

2 lentelė. Respondentų demografinės charakteristikos

	Turistų skaičius iš užsienio	Turistai iš užsienio (procentinė dalis tyrimo imtyje)	Turistų skaičius iš Lietuvos	Turistai iš Lietuvos (procentinė dalis tyrimo imtyje)
Lytis				
Vyrai	72	17,5	54	13,1
Moterys	132	32	143	34,7
Nenoriui nurodyti	6	1,5	5	1,2
Amžius				
Iki 30 m.	26	6,3	37	9
30 – 39 m.	38	9,2	49	11,8
40-49 m.	58	14,1	43	10,4
50-59 m.	42	10,2	41	10
60 ir daugiau	46	11,2	32	7,8
Viso	210	51	202	49

Šaltinis: sudarytas autorės pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

1.2. Tyrimo rezultatu analizė

Siekiant nustatyti, kokios informacijos, ruošiantis keliauti arba keliaujant Lietuvoje, turistai dažniausiai ieško skaitmeninėse priemonėse, buvo užduotas daugkartinio pasirinkimo klausimas, sudarant galimybę pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą.

3 lentelė. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal skaitmeninėse priemonėse ieškomos informacijos pobūdį

	Turistai iš užsienio	Turistai iš Lietuvos
Lankylini objektai ir jų maršrutai	28,8 proc.	20,9 proc.
Apgyvendinimo paslaugos	42,2 proc.	17,2 proc.
Pramogos	10,6 proc.	24,2 proc.
Renginiai	8,4 proc.	22,2 proc.
Maitinimo paslaugos	28,2 proc.	12,2 proc.
Ekskursijos	12,6 proc.	8,4 proc.
Transporto paslaugos	8,8 proc.	7,2 proc.
Interaktyvūs žemėlapiai	56,4 proc.	6 proc.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Apibendrinant galima pastebėti, kad turistai iš užsienio daugiau naudojami skaitmeninėmis priemonėmis nei turistai iš Lietuvos. Pagal aktualios informacijos pobūdį galima išskirti kelis skirtumus: turistams iš užsienio gerokai aktualesni interaktyvūs žemėlapiai ir apgyvendinimo paslaugos, turistai iš Lietuvos daugiau domisi renginiais ir pramogomis.

Respondentų nuomonės pasiskirstymas atskleidė, kad populiariausia skaitmeninė priemonė, ieškant kelionei naudingos informacijos, yra internetinės svetainės.

4 lentelė. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal skaitmeninėse priemonių populiarumą, ieškant kelionei naudingos informacijos

	Turistai iš užsienio	Turistai iš Lietuvos
Internetinės svetainės	54,6 proc.	38,5 proc.
Socialiniai tinklai	32,6 proc.	45,3 proc.
Mobiliosios aplikacijos	14,8 proc.	12,8 proc.
Internetiniai tinklaraščiai	8,2 proc.	9,6 proc.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Ryškesnis skirtumas tarp turistų iš užsienio ir Lietuvos stebimas socialinių tinklų populiarume – turistai iš užsienio jais naudojami rečiau. Pagal socialinių tinklų populiarumą tiek turistų iš Lietuvos, tiek turistų iš užsienio atveju dominuojantys socialiniai tinklai yra „Facebook“ ir „Instagram“.

5 lentelė. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal naudojamų socialinių tinklų populiarumą, ieškant kelionei naudingos informacijos

	Turistai iš Lietuvos	Turistai iš užsienio
„Facebook“	64,2 proc.	50,2 proc.
„YouTube“ platforma	12,8 proc.	20,0 proc.
„Instagram“	22,5 proc.	38,5 proc.
„X“	8,4 proc.	1,7 proc.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Remiantis respondentų pateiktais atsakymais, nustatyta, kad tiek turistai iš užsienio, tiek turistai iš Lietuvos išvelgia daugiausia šiuolaikinių technologijų naudos trumpinant informacijos paieškos laiką. Turistai iš užsienio vertina šiuolaikines technologijas kaip idėjų, ką aplankyti, šaltinį ir patogesnę paslaugų užsakymo galimybę, o turistai iš Lietuvos pažymi komunikacinę šiuolaikinių technologijų naudą.

6 lentelė. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal šiuolaikinių technologijų naudingumo keliaujant vertinimą

	Turistai iš Lietuvos	Turistai iš užsienio
Šiuolaikinės technologijos padeda sutrumpinti informacijos paieškos laiką.	62,6 proc.	56,4 proc.
Šiuolaikinės technologijos padeda pasisemti naujų idėjų, ką aplankyti ir veikti turistinėje vietovėje.	32,7 proc.	52,2 proc.
Šiuolaikinės technologijos leidžia greičiau ir patogiau užsisakyti paslaugas.	26,8 proc.	64,8 proc.
Šiuolaikinės technologijos padeda įgyti naujos patirties ir ja dalytis.	46,2 proc.	34,2 proc.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Remiantis respondentų pateiktais atsakymais, nustatyta, kad turistai iš užsienio įžvelgia daugiau šiuolaikinių technologijų naudos santykių rinkodaroje nei turistai iš Lietuvos. Abi respondentų grupės kaip pagrindinę naudos santykių rinkodarai raišką paminėjo šiuolaikinių technologijų įtaką įmonės ir kliento santykių stiprinimui.

7 lentelė. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal šiuolaikinių technologijų reikšmės santykių rinkodaroje vertinimą

	Turistai iš Lietuvos	Turistai iš užsienio
Šiuolaikinės technologijos padeda stiprinti įmonės ir kliento santykius.	52,4 proc.	62,6 proc.
Šiuolaikinės technologijos stiprina vartotojų pasitikėjimą prekės ženklu.	28,8 proc.	36,8 proc.
Šiuolaikinės technologijos padeda orientuoti paslaugas į vartotojo poreikius.	43,6 proc.	44,4 proc.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Remiantis respondentų pateiktais atsakymais, nustatyta, kad turistai iš užsienio įžvelgia daugiau šiuolaikinių technologijų reikšmės, plėtojant santykių rinkodarą, kuriant ir palaikant ryšius tarp turisto ir jį aptarnaujančios paslaugų įmonės.

Apklausoje metu taip pat nustatyta, kad respondentai sutinka, kad šiandieninis turizmas neatsiejamas nuo modernių technologijų taikymo. 64,7 proc. turistų iš Lietuvos ir 58,4 turistų iš užsienio sutinka su tuo, kad šiuolaikinių technologijų taikymas turi reikšmingos įtakos lankytinos vietovės turistiniam patrauklumui.

Išvados

1. Lankytinos vietovės turistinis patrauklumas gali būti apibrėžiamas kaip lankytinos vietovės gebėjimas teikti socialines, fizines ir ekonomines naudos formas ir pasitenkinimą turistui, išskiriant tris pagrindines lankytinos vietovės turistinį patrauklumą formuojančias dedamąsias: gamtinę aplinką, socialinę aplinką ir infrastruktūrą.

2. Šiuolaikinių technologijų taikymas, kuriant lankytinos vietovės turistinį patrauklumą, daugiausia siejamas su virtualių bendruomenių kūrimo ir turizmo pasiūlos suasmeninimu. Virtualios bendruomenės leidžia žmonėms bendrauti, gaunant informaciją ir ja dalinantis. Inovatyvių technologijų diegimas padeda turizmo paslaugų teikėjams išanalizuoti turistų pirkimo modelius, profilius ir pageidavimus ir pasiūlyti vartotojui individualizuotas paslaugas, atitinkančias vartotojo lūkesčius.

3. Atlikus turistų iš Lietuvos ir užsienio apklausą, nustatyta, kad turistai iš užsienio vertina šiuolaikines technologijas kaip idėjų, ką aplankyti, šaltinį ir patogesnę paslaugų užsakymo galimybę, o turistai iš Lietuvos pažymi komunikacinę šiuolaikinių technologijų naudą. Turistai iš užsienio įžvelgia daugiau šiuolaikinių technologijų reikšmės, plėtojant santykių rinkodarą, kuriant ir palaikant ryšius tarp turisto ir jį aptarnaujančios paslaugų įmonės, jie daugiau naudojami skaitmeninėmis priemonėmis nei turistai iš Lietuvos. Turistai iš Lietuvos daugiau nei užsienio turistai naudojami socialiniais tinklais. Tiek turistai iš Lietuvos, tiek turistai iš užsienio sutinka su tuo, kad šiuolaikinių technologijų taikymas turi reikšmingos įtakos lankytinos vietovės turistiniam patrauklumui, daugiausia šiuolaikinių technologijų naudos įžvelgia trumpinant informacijos paieškos laiką.

Literatūra

1. Alla, D. M., Mykhaylo, K. (2017). Introduction of innovations in the tourism industry: Experience of Ukraine. *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad-Economics Series*, 27(1), 15–28. <https://content.sciendo.com/view/journals/sues/27/1/article-p15.xml>
2. Alsos, G. A., Eide, D., & Madsen, E. L. (2014). Introduction: Innovation in tourism industries. In *Handbook of research on innovation in tourism industries*. Edward Elgar Publishing. <https://www.elgaronline.com/edcollbook/edcoll/9781782548409/9781782548409.xml>
3. Ariya, G., Wishitemi, B. ir Sitati, N. (2017). Tourism Destination Attractiveness as Perceived by Tourists Visiting Lake Nakuru National Park, Kenya. *International Journal of Research in Tourism and Hospitality*, 3(4), 1-13.
4. Binder, P. (2019). A network perspective on organizational learning research in tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJCHM-04-2017-0240/full/html>
5. Blazeska, D., Milenkovski, A. ir Gramatnikovski, S. (2015). The quality of the tourist destinations a key factor for increasing their attractiveness. *Journal of Economics*, 6 (2), 341-353.
6. Buhalis, D.; Costa, J. (2006). *Tourism management dynamics: trends, management and tools*. London: Elsevier Butterworth-Heinemann.
7. Cungo, M., Grimmer, M. ir Viassone, M. (2012). Measuring Local Tourism Attractiveness: The Case of Italy. https://www.anzam.org/wp-content/uploads/pdf-manager/315_ANZAM-2012-253.PDF
8. Enright M. J., Newton J. (2004). Tourism destination competitiveness: a quantitative approach. *Tourism Management* 25 (2004), 777–788.
9. Gyurácz-Németh, P., Friedrich, N., Clarke, A. (2013). Innovation in special hotels – as a key to success. *Management knowledge and learning international conference*, 19–21. <http://www.toknowpress.net/ISBN/978-961-6914-02-4/papers/ML13-301.pdf>
10. Jackson-Macon, I. ir Ogbeide, G-C. (2020). Generation Y and Z Destination Attractiveness Attributes. *Events and Tourism Review*, 3(1), 26-31.
11. Jacques, M., Baccarani, C., Baglieri, D., & Consoli, R. (2009). Collaborative innovation in tourism: managing virtual communities. *The TQM Journal*, 21(4), 353-364.
12. Jernsand, E. M., Kraff, H., & Mossberg, L. (2015). Tourism experience innovation through design. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1), 98–119.
13. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
14. Kozak, M. W. (2017). Innovations in Tourism Policy: The Case of Poland. *Almatourism-Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 8(7), 160–177. <https://almatourism.unibo.it/article/view/6761/6564>
15. Lebe, S. S., Mulej, M., Ropret, M., Jakulin, T. J., & Likar, B. (2014). The systems approach to the improvement of innovation in Slovenian tourism. *Kybernetes*, 43(3/4), 427–444.
16. Mei, X. Y., Arcodia, C., & Ruhanen, L. (2011). A National government’s tourism innovation initiatives: A review of tourism development policies in Norway. *CAUTHE 2011: National Conference: Tourism: Creating a Brilliant Blend*.
17. Oskam, J., & Boswijk, A. (2016). Airbnb: the future of networked hospitality businesses. *Journal of tourism futures*, 2(1), 22–42. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JTF-11-2015-0048/full/html>
18. Remondino, M. (2019). Destination Strategies to Enhance Secondary and Niche Tourism Products: Literature Review and Case Study. *International Journal of Business and Management*, 14(5), 52-64.
19. Sharma, S., Abebe, L. ir Kelkay S. (2018). Attractiveness of Gambella as a tourist destination: an importance – performance analysis. *KIMI Hospitality Research Journal*, 3(1), 7-12.
20. Tanrisever, C., Pamukçu, H., & Batman, O. (2016). New tourism trends in the world and their adaptations to Turkey. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(16). 55-72.

21. Udoh, I., S. (2019). Hospitality of the People at the Tourism Destination and Destination Attractiveness of Akwa Ibom State, Nigeria. *International Journal of Research in Tourism and Hospitality*, 5(2) p. 1-7
22. Walsh, M., Lynch, P., & Harrington, D. (2010). A Capability Based Framework for Tourism Innovativeness. https://www.riikon.ie/wp-content/uploads/2017/02/A_Capability_Based_Framework_for_Tourism_Innovativeness.pdf
23. Atvykusių turistų skaičius, kelionių skaičius, nakvynių skaičius ir išlaidos. Oficialiosios statistikos portalas (žiūrėta 2024, rugsėjo 18 d.). Prieiga per internetą (<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=6150b98e-b59d-415c-90f1-d46e74f0b93d#/>).
24. Atvykusių turistų skaičius, kelionių skaičius, nakvynių skaičius ir išlaidos. Oficialiosios statistikos portalas (žiūrėta 2024, rugsėjo 18 d.). Prieiga per internetą (<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=91fa411f-af8c-43cf-b99f-3e8cf23ef630#/>).

THE IMPACT OF MODERN TECHNOLOGIES ON THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF DESTINATIONS

Dr. Daiva Labanauskaite

Summary

The changes in demand created by innovation-savvy consumers are also leading to a corresponding transformation of the tourism sector. Innovation in the tourism sector is increasing due to rapid technological progress and access to technology. Modern technologies in tourism allow consumers to choose new types of tourism services and service providers to manage them more easily, thereby contributing to the attractiveness of the destination. In the context of a changing tourism business environment and changing perceptions of the attractiveness of a destination, the research problem relates to the importance of identifying how modern technology affects the perception of the tourist attractiveness of a destination. The aim of the study is to assess the impact of modern technologies on the perception of the tourist attractiveness of a tourist destination. Methods: Systematic critical analysis of scientific literature, surveying, systematic comparative analysis of research results.

The tourist attractiveness of a destination is often examined by researchers as a prerequisite for the competitiveness of a destination. Competitiveness and attractiveness characterise destinations from two different perspectives: the former (competitiveness) is seen more from the perspective of the destination and the latter (attractiveness) is seen more from the perspective of the tourist. A matrix analysis of these two concepts allows for a holistic assessment of changes in the touristic competitiveness and attractiveness of a tourist attraction. The scientific literature defines the tourist attractiveness of a destination as the ability of a destination to provide social, physical and economic benefits and satisfaction to the tourist, distinguishing between three main components of a destination's tourist attractiveness: the natural environment, the social environment and infrastructure.

The application of modern technologies to the creation of a tourist attraction of a destination is mainly linked to the creation of virtual communities and the personalisation of the tourism offer. Virtual communities allow people to interact by accessing and sharing information. Similar processes associated with networking are observed in business. Virtual business networks enable co-creation and knowledge transfer between companies, and build a sense of trust. Virtual networking facilitates the creation of joint offerings by combining services from different service providers into a single product.

Technological innovation linked to changes in the tourism business and its offerings creates new product value for the consumer and increases the competitiveness and visibility of the company in the market. The expression of innovativeness in the tourism sector evolves according to technological opportunities. Innovativeness was first applied to the convenience of the consumer, then to the advantages for the service provider in managing the communication processes between the service provider and the consumer. Later on, innovativeness was also applied to improve the efficiency of the service provider's operations exclusively by managing administrative processes. This means that the pervasiveness of technological innovation is increasing, with different expressions of its benefits and different groups of beneficiaries. The introduction of innovative technologies helps tourism service providers to analyse tourists' purchasing patterns, profiles and preferences and to offer personalised services to meet consumers' expectations.

In order to determine the impact of modern technologies on Lithuania's tourist attractiveness, a survey of domestic and foreign tourists was conducted. The sample size of the survey was 412 respondents. 51% of the respondents were foreign tourists and 49% were Lithuanian tourists. The survey was carried out in June-August 2024 and the questionnaire was distributed through Lithuanian TICs.

The survey of Lithuanian and foreign tourists found that foreign tourists value modern technologies as a source of ideas for what to visit and as a more convenient way to book services, while Lithuanian tourists point to the communication benefits of modern technologies. Both Lithuanian and foreign tourists agree that the use of modern technologies has a significant impact on the tourist attractiveness of a destination, with the main benefit of modern technologies being seen in terms of shortening the time taken to find information.

Keywords: tourist destination, tourist attractiveness, modern technologies.

KAUNO KOLEGIJOS IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO UGDYMO STUDIJŲ PROGRAMOS STUDENTŲ TARPTAUTINIO JUDUMO GALIMYBĖS

Dr. Lina Majauskienė, Dr. Algimantas Bagdonas, Asta Jakimavičienė

Kauno kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.337>

Anotacija

Straipsnyje gilinamasi į studentų tarptautinio judumo studijų metu temą: apžvelgiamos tarptautinio judumo studijose principo įgyvendinimo kliūtys; išryškunami tarptautinės patirties, įgyjamos studijų metu, privalumai; pristatomi empirinio tyrimo, atlikto 2024 metais Kauno kolegijoje, rezultatai. Analizuojant europinius ir nacionalinius švietimo srities dokumentus pastebima, kad paskutiniaisiais metais formuluojami konkretūs reikalavimai aukštosioms mokykloms įtraukti į studijų programas privalomą studijų dalį užsienyje ar kitokiomis formomis įgyti nustatytos trukmės tarptautiškumo patirties. Kauno Kolegijos (KK) Pedagogikos katedroje atlikto tyrimo tikslas buvo atskleisti KK Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo studijų programos (IPU) studentų tarptautinio judumo galimybes. Anketinėje apklausoje dalyvavo 261 nuolatinių ir išstęstinių studijų formos studentas. Tyrimas atskleidė, kad KK IPU programos studentai, nepriklausomai nuo studijų formos, ilgesnį laiką (virš 1 mėn.) nėra studijavę užsienyje, menkai dalyvauja „Erasmus“ mainų programoje, ypač išstęstinių studijų studentai. Maždaug pusė tiek nuolatinių, tiek išstęstinių studijų studentų sutiktų pastudijuoti vieną semestrą užsienio šalyje, nes tai vertina kaip gerą progą tobulėti tiek asmeniniame, tiek ir profesiniame lygmenyje. Respondentai, nurodę, kad nesutiktų vieną semestrą pastudijuoti užsienio šalyje, svarbiausiais argumentais nurodo: nuolatinių studijų – finansines, studijų proceso ir integracijos į naują studijų aplinką sunkumus, o išstęstinių studijų studentai – šeimynines, finansines ir su darbo santykiais susijusias aplinkybes. Tiek nuolatinių, tiek ir išstęstinių studijų respondentai priimtinausiomis formomis įgyti tarptautinės patirties studijų metu rinkęsi trumpalaikes priemones – vasaros stovyklas, tarptautines praktikas ir stažuotes, studijas užsienio aukštojoje mokykloje iki vieno mėnesio trukmės. Trečdaliui išstęstinių studijų studentų būtų priimtina intensyvios trumpalaikės programos / projektai Lietuvoje ar užsienio šalyje.

Pagrindiniai žodžiai: ikimokyklinis ugdymas, priešmokyklinis ugdymas, studijų programa, tarptautinis judumas, studentų tarptautinis judumas.

Įvadas

Temos aktualumas. Studijų mobilumas Europos Sąjungos (ES) lygmeniu yra sąlygotas tiek bendros europinės švietimo politikos, tiek socialinių-ekonominių jaunų žmonių poreikių bei tarptautinių mobilumo galimybių. Kaip nurodoma paskutinių metų europiniuose dokumentuose, 20 proc. visų aukštųjų mokyklų absolventų turi turėti mobilumo patirties (EK komunikatas „2020 m. Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“, 2020). Kauno kolegijos strategijoje taip pat įtvirtinta nuostata skatinti tarptautiškumą, didinti nuoseklų abipusį studentų ir dėstytojų mobilumą. 2023–2024 metais rengtame ir ne kartą tobulintame naujajame Pedagogų rengimo reglamente (LR ŠMSM 2024-08-13 įsakymas dėl Pedagogų rengimo reglamento patvirtinimo) taip pat įtvirtintas reikalavimas, kad į Lietuvos pedagogikos studijų krypties studijų programas būtų integruotas akademinio judumo laikas arba studijuojantiems suteikiamos kitos tarptautiškumo galimybės, kurių bendra apimtis sudarytų 2 mėnesius.

Viena populiariausių ES programų, skirtų aukštojo mokslo kokybei bei studentų, dėstytojų ir kito akademinėje srityje dirbančio personalo tarptautiniam ir daugiašaliam mobilumui bei bendradarbiavimui tarp aukštojo mokslo įstaigų užtikrinti yra „Erasmus“ programa, patvirtinta Europos švietimo tarybos dar 1987 metais. Lietuva prie šios programos prisijungė 1998 m. Vėliau ši programa buvo išplėsta ir tapo „Erasmus+“ programa (2021–2027 laikotarpiui), kurios veikimo sritys šiuo metu apima ES švietimą, profesinį mokymą, jaunimą ir sportą. Įgyvendinant „Erasmus“ programą, pradėta atlikti įvairius tyrimus, kurie, įgyvendinant akademinio mobilumo uždavinius, padėjo ir šiuo metu padeda įvertinti akademinio judumo ne tik privalumus, bet ir kliūtis jo siekti (Teichler ir kt., 2011; Teichler, 2017; d’Hombres, Schnepf, 2021; López-Duarte, 2021). Lietuvos aukštosios mokyklos taip pat ne kartą atliko tyrimus apie savo studentų dalyvavimą europinio akademinio mobilumo programose (pvz., Padeginskaitė, Jonuševičienė, 2019; Štraupaitė, 2019, Meškeliene, 2021).

Analizuojant aukščiau minėtus paskutinių metų ES švietimą ir Lietuvos pedagogų rengimą reglamentuojančius dokumentus, pastebima tendencija, kad formuluojami konkretūs reikalavimai

tarptautinei studentų patirčiai įgyti studijų metu. Kauno kolegijos Menų ir ugdymo fakulteto Pedagogikos katedros tyrėjams, siekiantiems Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo (IPU) studijų programos, įgyvendinamos kolegijoje, kokybės gerinimo, ir besirengiant įgyvendinti naujuosius švietimo politikos keliamus lūkesčius mokytojų rengime, iškilo poreikis įvertinti studentų turimą tarptautinę studijų ir kvalifikacijos kėlimo patirtį bei tarptautinio judumo galimybes – tiek studijuojantiems nuolatine, tiek iššęstine studijų formomis. Straipsnio autoriams nepavyko rasti atliktų tyrimų, kuriuose būtų lyginami studentų tarptautinio judumo aspektai pagal studijų formas (pvz., nuolatinės ir iššęstinės) kriterijų.

Tyrimo problema. Kokias tarptautinio judumo studijų metu galimybes turi Kauno kolegijos IPU studijų programos studentai?

Tyrimo objektas – Kauno kolegijos IPU studijų programos studentų tarptautinio judumo galimybės.

Tyrimo tikslas – atskleisti Kauno kolegijos Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo studijų programos studentų tarptautinio judumo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriškai išskirti tarptautinio judumo studijose principo įgyvendinimo kliūtis ir privalumus.
2. Empiriškai nustatyti studentų patirtį studijuojant / keliant profesinę kvalifikaciją užsienyje ir Kauno kolegijoje vykstančiose tarptautinėse veiklose.
3. Išsiaiškinti studentų nuostatas ir galimybes dėl studijų užsienio šalyje.

Tyrimo metodai: duomenų rinkimo metodas – anketinė apklausa (tyrimo instrumentas – anketa su uždaro tipo klausimais), **duomenų analizės metodai** – statistinė analizė, lyginamoji analizė. Duomenys apdoroti naudojant apklausa.lt statistinės analizės instrumentą ir Excel programą.

1. Tarptautinio judumo studijose principo įgyvendinimo kliūtys ir privalumai

Gilinantį į paskutiniuosius dešimtmečius Europos akademinėje erdvėje vartojamą mobilumo (lietuviškas sinonimas naujadaras – judumas) sąvoką, atspirties tašku dažniausiai laikoma Europos švietimo tarybos 1987 metais patvirtinta programa „Erasmus“, kuri apibrėžiama kaip aukštojo mokslo kokybės gerinimo ir atitinkamos akademinės bei socialinės patirties sklaidos priemonė Europoje.

Europos Sąjungos lygmeniu studijų mobilumas nusakomas kaip „tam tikro laikotarpio praleidimas kitoje valstybėje narėje siekiant studijuoti, įgyti darbo patirties, užsiimti kita veikla“ (Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl tarptautinio mobilumo Bendrijoje švietimo ir mokymo tikslais: Europos mobilumo kokybės chartija, 2006). Dokumente nurodoma, kad edukacinis judumas laikomas vienu iš svarbiausių būdų, padedančių jaunuoliams padidinti įsidarbinimo galimybes ateityje, įgyti naujų profesinių gebėjimų ir tapti aktyviais piliečiais.

Kaip nurodo LR ŠMSM, 2021–2027 metais tarptautiškumo programa „Erasmus+“ įgauna dar platesnį mastą (Naujas programos „Erasmus+“ etapas siūlo daug naujovių Lietuvos aukštosios mokykloms, 2021). Išskirtinis dėmesys čia skiriamas socialinės įtraukties ir įvairovės didinimui. Tai reiškia, kad atsiranda galimybė projektuose numatyti papildomas lėšas įtraukčiai, siekiant sumažinti socialines, ekonomines bei su sveikata susijusias kliūtis ir tokiu būdu padidinti programos prieinamumą bei dalyvių įvairovę. Įtraukties ir mažiau galimybių turinčių dalyvių sąvoka tampa daug platesnė ir apima ne tik fizinę, psichinę negalią ir su sveikatos būkle susijusių poreikių turinčius dalyvius, bet ir studentus, kurie augina vaikus, dirba ar yra profesionalūs sportininkai. Tikimasi, kad išplėtus dalyvių grupes, atsiras daugiau žmonių, galinčių dalyvauti mobilumo veiklose (plg. „Erasmus+“ ir Europos solidarumo korpuso įtraukties ir įvairovės strategijos įgyvendinimo gairės, 2021).

Šiame straipsnyje pristatomo empirinio tyrimo kontekstui svarbios ne tik bendros tendencijos dėl studentų tarptautinio judumo, bet konkrečiai – kokios galimybės ir reikalavimai dėl studentų, kurie siekia mokytojo (pedagogo) profesinės kvalifikacijos aukštesiose mokyklose, tarptautinio judumo. LR ŠMSM (Lietuvoje stiprinamas pedagogų rengimas, 2023) savo interneto svetainėje nurodo, kad nuo 2024 m. studijų procese stiprinamas ir akademinis mobilumas – į pedagogikos studijas turės būti integruotas, o pedagogikos profesinėse studijose rekomenduojama integruoti akademinis mainus arba suteikti kitas tarptautiškumo galimybes studentams.

„Pedagogikos studentai akademiniam mobilumui studijų metu galėtų skirti bent du mėnesius. Aukštosioms mokykloms taip pat rekomenduojama vykdyti jungtines pedagoginių studijų programas su užsienio aukštosiomis mokyklomis“, – informavo ministerija dar 2023 metais (Lietuvoje stiprinamas pedagogų rengimas, 2023). Ši nuostata dėl studentų tarptautinio judumo įtvirtinimo studijų programoje numatyta naujos redakcijos Pedagogų rengimo reglamente (2024).

Akivaizdu, kad, didinant įtrauktį į akademinio mobilumo programas, taip pat vykdant švietimo dokumentuose numatytus privalomos tarptautiškumo patirties, įgyjamos studijų metu, reikalavimus, aktualu paanalizuoti iki šiol tyrėjų pastebėtus ir mobilumo programų vertinimo ataskaitose nurodomus studentų tarptautinio mobilumo privalumus ir trūkumus, empiriškai įvertinti Kauno kolegijos Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo studijų programos studentų turimą patirtį akademinio mobilumo ir tarptautiškumo srityse bei identifikuoti galimus trikdžius įgyvendinant ES ir LR švietimo dokumentuose numatomus studentų akademinio mobilumo bei kitos tarptautinės patirties reikalavimus studijų metu.

Tarptautinio judumo kliūtys. „Erasmus+“ ir Europos solidarumo korpuso įtraukties ir įvairovės strategijos įgyvendinimo gairėse 2021-2027“ nurodomos šios kliūtys siekiant studentų tarptautiškumo patirties:

- **negalia**, t. y. įvairūs fiziniai, psichikos, intelektiniai ar jutiminiai sutrikimai, dėl kurių asmeniui kyla sunkumų visavertiškai ir sėkmingai dalyvauti visuomenės gyvenime;

- **sveikatos problemos**, įskaitant sunkias ar lėtines ligas, bet kokią kitokią fizinę ar psichikos sveikatos būklę, dėl kurios tam tikriems asmenims sunku dalyvauti Programoje;

- **su švietimo ir mokymo sistemomis susijusios kliūtys**, pvz., asmens mokymosi sunkumai, mokymosi motyvacijos stoka, kai tai susiję ne vien su asmeninėmis aplinkybėmis, bet dėl struktūrinių kliūčių švietimo sistemose ir (arba) kai jose nepakankamai atsižvelgiama į konkrečius asmens poreikius;

- **kultūrų skirtumai**, dėl kurių dažniausiai gali kilti didelių sunkumų mokytis apskritai migrantų ar pabėgėlių kilmės asmenims, ypač neseniai atvykusiems migrantams, tautinių ar etninių mažumų atstovams, gestų kalbos vartotojams arba tiems, kuriems kyla kalbinės adaptacijos ir kultūrinės integracijos sunkumų;

- **socialinės kliūtys**, pvz., asmens nepakankami socialiniai gebėjimai, rizikingas ar susijęs su įvairiomis priklausomybėmis elgesys, socialinė marginalizacija, įvairios kitos socialinės kliūtys (šėimos aplinkybės – vienišas tėvas / motina su vaikais, pirmojo aukštojo išsilavinimo šeimoje siekis, artimųjų slauga, išlaikytojo vaidmuo);

- **ekonominės kliūtys**, pvz., tokios nepalankios ekonominės sąlygos kaip žemas gyvenimo lygis, menkos pajamos, būtinybė besimokantiems asmenims užsidirbti pragyvenimui, priklausomybė nuo socialinės gerovės sistemos, ilgalaikis nedarbas, mažų garantijų padėtis ar skurdas, benamystė, įsiskolinimas, finansinės problemos, paramos paslaugų „perkeliamumo“ problemos, išvykus į užsienį;

- **kliūtys, susijusios su diskriminavimu** dėl lyties, amžiaus, tautybės, religijos arba tikėjimo, seksualinės orientacijos, negalios ir kt.;

- **geografinės kliūtys**, pvz., gyvenimas atokioje ar kaimo vietovėje, periferiniuose regionuose, priemiesčiuose, nepakankamai infrastruktūriškai išvystytų paslaugų vietovėse.

Teichler ir kt. (2011), atlikę išsamią studentų mobilumo analizę dar 2009–2011 laikotarpiu 32 Europos šalyse įvairiais lygmenimis, išskyrė tokias pagrindines kliūtis studentų mobilumui: informacijos apie mobilumo programas trūkumas; žemas motyvacijos lygis; nepakankama finansinė parama; užsienio kalbos įgūdžių trūkumas; neišskirtas laikas tarptautinėms studijoms pagal nustatytą studijų programą; dvejonės dėl mobilumo programų kokybės; problemos dėl užsienyje įgytų kreditų pripažinimo.

Rodrigues (2012, 2013), tuo pačiu laikotarpiu kaip ir Teichler ir kt. (2011), analizavusi studentų tarptautinį mobilumą skatinančius veiksnius, svarbiausiais nurodė studento socialinę bei ekonominę aplinką, iš kurios kilęs asmuo. Pasak autoriaus, tyrimai rodo, kad iki 70 proc. studentų, kurie buvo išvykę į užsienį, bent vienas iš tėvų buvo įgijęs aukštąjį išsilavinimą. Šis kriterijus esąs netgi svarbesnis nei esama šeimos ekonominė situacija, nes tėvų išsilavinimo pavyzdys labiau motyvuoja siekti tarptautiškumo. Tą patvirtina ir López-Duarte ir kt. (2021) tyrimas. Svarbiu veiksniu siekti akademinio mobilumo įvairūs autoriai (Kohonen, 2012, Wolff, 2018, Teichler, 2017, D’Hombres, 2021) nurodo ir

kalbų mokėjimą bei jau turimą tarptautinę patirtį. Nustatyta, kad šalys, kur mokama keletas užsienio kalbų, pasiekia aukštesnius tarptautiškumo rodiklius, skirtingai nuo tų šalių, kur bendras kalbų mokėjimo lygis žemesnis.

Bagdono, Jakimavičienės, Sadauskienės ir Saulėnienės (2021) teigimu, vienas iš tarptautiškumą mažinančių veiksnių gali būti negebėjimas derinti studijas ir darbą. Įgyvendinant mokymosi visą gyvenimą principus, pastaraisiais dešimtmečiais vis daugiau studentų pradeda dirbti dar studijuodami, o jau dirbantys asmenys pradeda naujas studijas. Nustatyta, kad dirbantys studentai mažiau dėmesio skiria tarptautiškumui, nes turi išipareigojimų darbovietai, šeimai. Tuo pačiu pabrėžiama, kad dirbantys studentai gali turėti unikalios tarptautiškumo patirties, įgytos iki studijų, gyvenant kitose šalyse, įgytos darbo vietoje ir pan.

Wolff (2018) kaip sąlygą tarptautiškumo, o tuo pačiu ir mobilumo gerinimui be jau minėto geresnio kalbų įvaldymo taip pat nurodo bendradarbiavimo kompetencijos svarbą, mokymosi mokytis kompetencijos ugdymą(si). Pasak autoriaus, aukštojo mokslo kokybės siekis neįmanomas be gero kalbų mokėjimo – tik tokiu būdu galimi studentų ir dėstytojų mainai, keitimasis informacija, patirties perėmimas, dokumentų studijavimas, tinkamų metodų ir medžiagos įvaldymas. Kaip teigia Westerheijden (2005), studijų tikslai siejami su valstybės ir regiono plėtros perspektyva, darbo rinkos paklausa, darbdavių interesais, studentų poreikiais. Studijų tarptautiškumas siejamas su besimokančiojo autonomiškumo kompetencija, gebėjimu priimti savarankiškus atsakingus sprendimus, siekiant mokymosi tikslų.

Tarptautinio judumo privalumai. „Erasmus+“ programos įgyvendinimo Lietuvoje tarpinis 2021-2027 m. vertinimas ir galutinis 2014-2020 m. vertinimas“ (2024) vertinimo ataskaitoje teigiama, kad „Erasmus+“ programa dalyviams leido patirti Europos laisvo asmenų judėjimo privalumus, Europinės bendrystės jausmą, ugdyti pilietiškumą bei įgyti kitų minkštųjų įgūdžių ir patirties. Tai padeda kurti „europinę pridėtinę vertę“ dabartiniame karo bei kitų iššūkių kontekste, nes programos dalyviai vis pozityviau vertina Europines vertybes ir jų svarbą. „Erasmus+“ programos vertinimo ataskaitoje tarptautinio judumo privalumai išskiriami kaip individualūs, instituciniai ir sisteminiai pokyčiai:

- *Individualiu lygmeniu* konstatuojama, kad didžioji dalis studentų mobilumo programų metu patobulina užsienio kalbų žinias, pradeda labiau pasitikėti savimi, gerina bendravimo įgūdžius, tampa savarankiškesni, drąsesni, plečia akiratį ir užsienyje įgyja tokios patirties, kurios Lietuvoje niekaip nebūtų įgiję.
- *Instituciniai pokyčiai* reiškia, kad dalyvavę „Erasmus+“ programoje studentai pakelia savo profesinę kvalifikaciją, aktyviau įsitraukia į veiklas, inicijuoja naujus projektus bei užmezga ryšius su akademinės bendruomenės nariais tarptautiniu mastu.
- *Pokyčiai sisteminu lygiu* reiškia, kad per studentų, dėstytojų mainus bei užsienio studentų ir tarptautinio lygio mokslininkų pritraukimą gerėja viso AM sektoriaus studijų kokybė.

Viename iš ankstyvųjų ES dokumentų dėl tarptautinio judumo akademinėje erdvėje – Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijoje dėl tarptautinio mobilumo Bendrijoje švietimo ir mokymo tikslais (2006) įvardijama, kad tarptautiškumo patirtis yra galimybė, padedanti įgyti naujų profesinių gebėjimų, įsidarbinti, tapti pilietišku. Studijų ir studentų tarptautiškumui apibūdinti vartojamos mobilumo ir judumo sąvokos. Tačiau būtent tarptautiškumas apima veiklą ne tik užsienyje, bet ir savo šalyje, klausantis paskaitų užsienio kalbomis savo institucijoje, dalyvaujant mobilume nuotoliniu būdu, įsitraukiant į projektų formalias ir neformalias veiklas. Dokumente taip pat nurodoma, kad vienas iš studentų mobilumo tikslų – gerinti aukštojo mokslo kokybę, taip stiprinant visos ES pajėgumus globalioje kovoje pritraukiant kuo daugiau pasaulio studentų. Būtent studentų judumo patirtis yra vienas esminių faktorių vystant visapusiškai stiprią ir konkurencingą Europos aukštojo mokslo erdvę bei išsilavinusius ir patyrusius studentus globalioje žinių ekonomikoje.

Apibendrinant dokumentuose ir autorių išdėstytas mintis, galima teigti, kad dalyvavimui akademinio judumo programose kliūtimi gali tapti socialinės adaptacijos sunkumai, nepakankami socialiniai gebėjimai, nepalankios ekonominės sąlygos, menkos pajamos, būtinybė besimokantiems asmenims užsidirbti pragyvenimui, gyvenimas atokioje ar nepakankamai išvystytų paslaugų vietovėje, šeimos aplinkybės. Akademinis tarptautiškumas skatina teigiamus pokyčius ne tik individualiu, instituciniu ir sisteminu lygmenimis, bet taip pat kuria pridėtinę europinę vertę.

2. Empirinio tyrimo metodika ir organizavimas

Kauno kolegijos 2021–2025 m. strategijoje įtvirtinta, kad tarptautiškumas kolegijos bendruomenėje suvokiamas kaip priemonė, kuri ženkliai prisideda prie kokybiško Kolegijos misijos įgyvendinimo. Kauno kolegijai, sėkmingai įsiliejus į tarptautinį Europos universitetų aljansą bei aktyviai dalyvaujant tarptautinių tinklų veiklose, nuosekliai didinamas abipusis studentų ir dėstytojų mobilumas, kasmet pasiūloma vis daugiau studijų programų užsienio kalba, daugėja studentų iš užsienio, teikiami kursai, pripažįstami tiek šalies, tiek tarptautinėje aukštojo mokslo erdvėje ir darbo rinkoje, pritraukiami geriausi užsienio dėstytojai iš Europos ir kitų šalių taikomųjų mokslų universitetų, suteikiami bendri diplomai kartu su pažangiais Europos taikomųjų mokslų universitetais, kartu su užsienio partneriais vykdomi tarptautinio lygmens moksliniai taikomieji tyrimai, eksperimentinė plėtra ir profesionalus menas. Todėl Kauno kolegijos Menų ir ugdymo fakultete realizuojama IPU studijų programa taip pat deda pastangas gerinti tarptautiškumo studijose rodiklius.

Straipsnyje pristatomas tyrimas vykdytas Kauno kolegijoje 2024 m. kovo – balandžio mėn. Buvo atliktas **kiekybinis tyrimas**, kurio **imtis tikslinė** – Kauno kolegijos Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo (IPU) studijų programos visų kursų nuolatinės ir iššestinės studijų formų studentai. Iš viso buvo išdalinta 300 anketų (sugrįžo 261 anketa, grįžtamumas – 87 proc.): 105 – nuolatinė studijų formos studentai (sugrįžo 98 anketos, grįžtamumas – 93 proc.), 195 – iššestinių studijų formos studentai (sugrįžo 163 anketos, grįžtamumas – 83 proc.).

Duomenų rinkimo metodas – anketinė apklausa.

Tyrimo instrumentas – anketa su uždaro tipo klausimais (iš viso 18 klausimų). Klausimai apėmė 4 tematinis blokus: demografinis blokas, ankstesnė studentų tarptautinė studijų / profesinės kvalifikacijos kėlimo patirtis, studentų nuostatos dėl studijų užsienyje, dalyvavimas kolegijos tarptautinėse veiklose.

Duomenų analizės metodai: statistinė analizė taikyta analizuojant tyrimo duomenis procentine išraiška, lyginamoji analizė taikyta lyginant duomenis, gautus iš iššestinių ir nuolatinė studijų formų respondentų. Duomenys apdoroti naudojant apklausa.lt statistinės analizės instrumentą ir Excel programą.

Tyrimo dalyvavusių respondentų charakteristikos pateiktos 1 ir 2 lentelėse. Iš apklausoje dalyvavusių 98 Kauno kolegijos MUF fakulteto Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo studijų programos nuolatinė studijų studentų 36 proc. yra antro, 35 proc. – pirmo ir 29 proc. trečiojo kurso studentai. Galima teigti, kad apklaustieji pasiskirsto pagal kursus tolygiai ir apklausoje dalyvavę kiekvieno kurso studentai sudaro po trečdalį visoje imtyje. Beveik pusė nuolatinė studijų formos studentų (apie 50 proc.) apklausos vykdymo metu nedirbo, 39 proc. dirbo ne visu krūviu. Prieš pradėdant pedagogikos studijas 88 proc. apklaustųjų turėjo vidurinę išsilavinimą ir tik po keletą studentų kiekviename kurse prieš pradėdami studijas Kauno kolegijoje buvo baigę profesines, bakalauro ar profesinio bakalauro studijas. Todėl galima teigti, kad apklausoje dalyvavę nuolatinė studijų formos studentai yra jauni žmonės, siekiantys tapti mokytojais ir pasirinkę profesinio bakalauro nuolatinės studijas kolegijoje iš karto po bendrojo ugdymo mokyklos baigimo.

1 lentelė. Apklausoje dalyvavusių studentų skaičiaus pasiskirstymas pagal kursus ir studijų formą

STUDENTŲ SKAIČIAUS PASISKIRSTYMAS		
Kursas	Nuolatinės studijos (98 studentai)	Iššestinės studijos (163 studentai)
I	35 proc.	37 proc.
II	36 proc.	22 proc.
III	29 proc.	24 proc.
IV		17 proc.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Iš apklausoje dalyvavusių 163 iššestinių studijų studentų 37 proc. buvo pirmo, 22 proc. – antro, 24 proc. – trečio ir 17 proc. ketvirto kurso studentai. Galima teigti, kad apklausoje dalyvavo kiekvieno kurso studentai ir imtis yra reprezentatyvi iššestinėms studijoms.

Palyginus su dieninių studijų respondentais, kurių dauguma prieš pradėdami pedagogikos studijas turėjo vidurinę išsilavinimą, iššestines studijas pasirinko tiek profesinį išsilavinimą turintieji, tiek

baigusieji bakalauro, profesinio bakalauro, keletas – magistrantūros studijas. Tad galima teigti, kad apklausoje dalyvavę iššestinių studijų studentai siekia dar vieno išsilavinimo.

2 lentelė. Respondentų darbinis užimtumas studijų metu

DARBINIS UŽIMTUMAS STUDIJŲ METU	
Nuolatinės studijos	Iššestinės studijos
49 proc. – nedirba	72 proc. – dirba visu krūviu
39 proc. – dirba ne visu krūviu	10 proc. – nedirba
Išsilavinimas iki studijų:	Išsilavinimas iki studijų:
88 proc. – vidurinis	30 proc. – profesinis
	27 proc. – bakalauras
	6 proc. – profesinis bakalauras
TIKSLAS: PIRMASIS IŠSILAVINIMAS	TIKSLAS: PAPILDOMAS IŠSILAVINIMAS

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Atliekant tyrimą laikytasi tyrimo etikos reikalavimų: tyrimo dalyviams tiksliai ir aiškiai paaiškintas tyrimo tikslas, tyrimo naudingumas, leista apsispręsti dėl savanoriško dalyvavimo tyrime, išsaugotas tiriamųjų anonimiškumas. Tyrimo duomenys panaudoti apibendrinti ir tik moksliniais tikslais.

3. Tyrimo rezultatų analizė

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo išsiaiškinti, kokia yra studentų ankstesnė patirtis studijuojant ar keliant profesinę kvalifikaciją užsienyje bei Kauno kolegijoje vykstančiose tarptautinėse veiklose. 99 proc. apklaustų nuolatinė studijų studentų teigia, kad nepriklausomai nuo to, kuriame kolegijos kurse jie šiuo metu studijuoja, anksčiau ilgesnį laiką (virš 1 mėn.) vis tik nėra studijavę užsienyje. Panašius duomenis pateikė ir iššestinių studijų studentai – 95 proc. anksčiau ilgesnį laiką, t. y. virš 1 mėn. taip pat nėra studijavę užsienyje. Tik pavieniai abiejų studijų formų studentai nurodė, kad yra studijavę užsienio valstybėje pagal „Erasmus“ akademinį mainų programą.

Beveik absoliuti dauguma apklaustųjų studentų nėra nei karto kėlę profesinės kvalifikacijos užsienyje. Pavieniai asmenys, atsakę teigiamai į klausimą „Ar esate kėlęs (-usi) profesinę kvalifikaciją užsienyje?“ ir paprašyti nurodyti stažuotės trukmę, tikslą, finansavimo šaltinį, pateikia įvairius duomenis (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Respondentų profesinės kvalifikacijos kėlimo užsienyje patirtis

Trukmė	Tikslas	Finansavimo šaltinis
<i>nenurodyta</i>	„<...> dirbau užsienyje ir kėliau kvalifikaciją“	darbovietė
1 metai	„<...> ikimokyklinis ugdymas“	savanorystė
1 savaitė	„Nord plus“	darbovietė
3 mėnesiai	profesinės mokyklos praktika Italijoje	profesinės mokyklos praktika
1 metai	<i>nenurodyta</i>	Kitos šalies švietimo ministerija
2 savaitės	„<...>tikslas – pagerinti žinias, pamatyti naujoves ir kaip dirbama užsienyje“	Užsienio organizacija
<i>nenurodyta</i>	konferencija	<i>nenurodyta</i>

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Kaip jau minėta anksčiau šiame straipsnyje, Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijoje dėl tarptautinio mobilumo Bendrijoje švietimo ir mokymo tikslais (2006) įvardijama, kad tarptautiškumo patirtis yra galimybė, padedanti įgyti naujų profesinių gebėjimų, įsidarbinti, tapti pilietišku. Tarptautiškumo patirties galima įgyti ne tik užsienyje, bet ir savo šalyje: klausantis paskaitų užsienio kalbomis savo institucijoje, dalyvaujant tarptautinėse veiklose nuotoliniu būdu, įsitraukiant į tarptautinius projektus. López-Duarte ir kt. (2021), analizavę ir atlikę empirinį tyrimą apie išsūkius tarptautiniam studentų mobilumui Europoje, kalba apie „virtualų mobilumą“ (8969 psl.), kai studentai, susijungdami virtualiomis komunikacinėmis priemonėmis, gali įgauti tarptautiškumo studijose patirties.

Siekiant nustatyti studentų patirtį Kauno kolegijoje vykstančiose tarptautinėse veiklose, studentai buvo paprašyti nurodyti savo patirtį dalyvaujant „Erasmus“ mainų programoje. 61 proc. nuolatinė studijų

studijų ir 76 proc. iššestinių studijų respondentų nurodė, kad niekada nedalyvavo šioje studijų mainų programoje, tačiau, pavyzdžiui, 33 proc. nuolatinių studijų taip atsakiusių nuolatinių studijų studentų nurodė, kad ketina dalyvauti šioje mainų programoje.

Respondentų buvo pasiteirauta apie jų patirtį bendraujant su užsienio studentais, atvykstančiais į Kauno kolegiją. 32 proc. nuolatinių studijų apklaustų studentų ir net 69 proc. iššestinių studijų respondentų nurodė, kad neturi tokios patirties, 23 proc. apklaustų nuolatinių ir tik 9 proc. iššestinių studijų studentų yra klausę paskaitų, kurias skaitė užsienio dėstytojai Kauno kolegijoje, 18 proc. (atitinkamai 6 proc. iššestinių) yra dalyvavę paskaitose kartu su studentais, kurie atvyksta studijuoti pagal „Erasmus+“ programą. Nedidelė dalis, nepriklausomai nuo studijų formos – 14–15 proc. studentų patirties bendraujant su užsienio studentais neturi, bet norėtų įgyti. Tik maža dalis apklaustųjų studentų teigia, kad yra individualiai bendravę su studentais, kurie atvyksta studijuoti pagal „Erasmus“ programą (4 proc. nuolatinių ir 12 proc. iššestinių studijų respondentų).

Pasiteiravus studentų, kokia yra jų dalyvavimo tarptautiniuose projektuose patirtis, apie 75 proc. abiejų formų studijų studentų nurodė, kad nėra dalyvavę jokiame tarptautiniame projekte, apie 16-18 proc. respondentų yra dalyvavę tarptautiniame projekte arba atliko projekto užduotis, reikalaujančias užsienio kalbos žinių.

4 lentelė. Atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Nurodykite savo patirtį neformaliai bendraujant su užsienio svečiais, atvykstančiais į Kauno kolegiją“

Atsakymo variantai	Nuolat.	Iššest.
Patirties bendraujant su kolegijos svečiais iš užsienio neturiu	59 %	74 %
Teko neformaliai bendrauti su svečiais iš užsienio	19 %	15 %
Teko dalyvauti ir komunikuoti bendruose renginiuose su užsienio svečiais (kelionės, ekskursijos, pietūs)	17 %	5 %
Teko vesti ekskursiją užsienio kalba svečiams iš užsienio institucijų	3 %	4 %

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Respondentų buvo pasiteirauta, kokia jų patirtis neformaliai bendraujant su užsienio svečiais, atvykstančiais į Kauno kolegiją (žr. 4 lentelę). 59 proc. nuolatinių ir atitinkamai 74 proc. iššestinių studijų apklaustų studentų nurodo, kad neturi patirties bendraujant su kolegijos svečiais iš užsienio, tik maždaug penktadaliui teko neformaliai bendrauti su svečiais iš užsienio, dar mažiau studentų nurodė (atitinkamai 17 proc. dieninių ir 5 proc. iššestinių), kad teko dalyvauti ir komunikuoti bendruose renginiuose su užsienio svečiais kelionėse, ekskursijose, dalyvauti pietuose. Ypač mažai studentų teko būti atsakingiems už konkrečią veiklą su užsienio svečiais kolegijoje, pvz., vesti ekskursiją užsienio kalba.

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo išsiaiškinti studentų nuostatas ir galimybes dėl studijų užsienio šalyje. Respondentams buvo pateiktas klausimas: „Jei būtų galimybė vieną studijų semestrą pastudijuoti užsienio šalyje, ar sutiktumėte?“. Atsakiusieji „taip“ nurodė įvairius jų pasirinkimą pagrindžiančius atsakymų variantus (žr. 5 lentelę). Nuolatinių ir iššestinių studijų studentų atsakymai pasiskirstė labai panašiai ir abiejų respondentų grupių duomenys 4 lentelėje pateikiami bendri.

5 lentelė. Variantų pasiskirstymas, pasirinkus atsakymą TAIP į klausimą „Jei būtų galimybė vieną studijų semestrą pastudijuoti užsienio šalyje, ar sutiktumėte?“ (nuolat. ir iššest. stud.)

Atsakymų variantai	Santykis
Studijos užsienyje yra gera galimybė tobulėti kaip asmenybei	49 proc.
Norėčiau patobulinti užsienio kalbos žinias	50 proc.
Įgyčiau įvairiapusės patirties	48 proc.
Norėčiau patobulinti profesines žinias ir įgūdžius	48 proc.
Sutikčiau, jei studijos ir pragyvenimas užsienio šalyje būtų visiškai apmokėti	46 proc.
Norėčiau užmegzti naujų kontaktų	31 proc.
Studijos užsienyje pagerintų mano įsidarbinimo galimybes	25 proc.
Tai padėtų man siekti tolimesnės karjeros	18 proc.
Sutikčiau, nes to reikalauja dabartinių studijų organizavimo tvarka	1 proc.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Apie pusę apklaustų tiek nuolatinių, tiek iššestinių studijų studentų sutiktų vieną semestrą pastudijuoti užsienio šalyje, nes mato tai tiek kaip asmeninio tobulėjimo galimybę, tiek galimybę

patobulinti profesines žinias ir ypač užsienio kalbos įgūdžius, įgyti įvairiapusės patirties. Tai patvirtina pirmame šio straipsnio skyriuje „Erasmus+ programos įgyvendinimo Lietuvoje vertinimo ataskaitoje“ (2024) išskirtą tarptautinio judumo privalumą – individualius pokyčius. 46 proc. respondentų sutiktų pastudijuoti semestrą užsienyje, jei studijos ir pragyvenimas užsienio šalyje būtų visiškai apmokėti. Geresnės įsidarbinimo ir karjeros galimybės ateityje kaip argumentas vykti užsienio studijų nėra populiarus tarp abiejų studijų formų studentų. Nors, pvz., Meškeliėnės (2021) atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad, dalyvaujant akademinėse studijose ar poststudijiniu laikotarpiu, įgyti profesiniai gebėjimai ir sustiprinti universalieji gebėjimai turėjo reikšmingos įtakos ir suteikė pranašumo karjeros įgyvendinimo procese – dalyvaujant įsidarbinimo atrankose, įsitvirtinant darbe.

Teiginį, kad sutiktų pastudijuoti semestrą užsienio aukštojoje mokykloje, „nes to reikalauja dabartinių studijų organizavimo tvarka“ (vienas iš galimų atsakymo variantų) kaip svarų argumentą pažymėjo tik 1 proc. respondentų. Galima daryti prielaidą, kad studentai nėra iki tol susidūrę su tokiu reikalavimu savo studijų procese ir tokia galimybė jiems yra mažai tikėtina. Įdomu pastebėti, kad Teichler ir kt. (2011), analizuodami, su kokiomis kliūtimis susiduria studentai siekdami akademinio mobilumo įvairiose Europos šalyse, dar 2011 metais neišskirtą laiką tarptautinėms studijoms studijų programoje priskyrė prie pagrindinių tarptautinio studentų mobilumo kliūčių.

6 lentelėje pateikiama atsakymų variantų į klausimą „*Jei būtų galimybė vieną studijų semestrą pastudijuoti užsienio šalyje, ar sutiktumėte?*“ įvairovė respondentams atsakiusiems neigiamai. Išryškėjo skirtumai tarp nuolatinių ir iššęstinių studijų formų studentų argumentų.

6 lentelė. Atsakymų variantai į klausimą „*Jei būtų galimybė vieną studijų semestrą pastudijuoti užsienio šalyje, ar sutiktumėte?*“, jei respondentas atsako neigiamai (nuolatinių ir iššęstinių studijų studentams)

ATSAKYMŲ VARIANTAI	Neturiu tam pakankamai lėšų
	Bijau, kad teks papildomai atsiskaityti už praleistas paskaitas Lietuvos aukštojoje mokykloje
	Man gali būti sunku integruotis į studentų užsienyje gretas
	Bijau, kad nesugebėsiu prisitaikyti prie naujos mokymosi aplinkos
	Man gali būti sunku adaptuotis naujoje gyvenamojoje vietoje užsienyje
	Nemoku užsienio kalbos
	Kiltų sunkumų šeimoje, jie būčiau išvykęs (usi) ilgesnį laiką
	Bijau netekti darbo vietos, jei būsiu ilgesnį laiką išvykusi (ęs) studijuoti į užsienį
	Darbdavys neišleistų ilgam laikui iš darbo
	Bijau netekti darbo užmokesčio, jei būsiu ilgesnį laiką išvykusi (ęs) studijuoti į užsienį
	Bijau, kad nesugebėsiu prisitaikyti prie naujos kultūrinės aplinkos
	Kol būsiu išvykęs (usi), nutrūks mano darbo karjera ir bus sudėtinga vėl ją tęsti
	Kita (rašyti)
	Bijau, kad dėl savo amžiaus nebūsiu lygiavertis tarp studentų
	Į užsienį studijuoti važiuoja tik nedirbantys studentai
	Nenorėčiau dėl savo vyresnio amžiaus
	Į užsienį studijuoti važiuoja tik šeimos rūpesčių nesaistomi studentai
Į užsienį studijuoti važiuoja tik jauni studentai	

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Nuolatinių studijų studentai svarbiausiomis priežastimis, kodėl jie nesutiktų pastudijuoti vieną semestrą užsienio aukštojoje mokykloje, nurodo:

- lėšų trūkumą;
- nuogaštavimus, kad teks papildomai atsiskaityti už praleistas paskaitas Lietuvos aukštojoje mokykloje;
- integracijos į studentų užsienyje gretas sunkumus;
- galimą nesugebėjimą prisitaikyti prie naujos mokymosi aplinkos;
- užsienio kalbos nemokėjimą.

Iššęstinių studijų studentai, nurodę, kad nesutiktų pastudijuoti semestrą užsienio šalyje, mano, kad tokiu atveju kiltų sunkumų šeimoje, jei būtų išvykęs (usi) ilgesnį laiką. Be šeimyninių aplinkybių vyrauja atsakymų variantai, susiję su respondentų darbo vieta:

- nuogaštavimai, kad darbdavys neišleistų ilgam laikui iš darbo;
- lėšų trūkumas;

- baimė netekti darbo vietos ar darbo užmokesčio, jei bus ilgesnį laiką išvykusi (ęs) studijuoti į užsienį;
- nuostata, kad į užsienį studijuoti važiuoja tik nedirbantys studentai.

Be pateiktų respondentams pasirinkti atsakymų variantų, nuolatinių studijų formos respondentai taip pat nurodė tokias asmenines priežastis, kaip pvz., „tiesiog neturiu noro studijuoti užsienyje“, „esu labai prisirišęs prie šeimos“, „nuolatinė dukros priežiūra“. Iššęstinių studijų formos respondentai taip pat nurodė asmenines priežastis, pvz., „prastos užsienio kalbos žinios“, „auginu mažametį vaiką, nėra su kuo palikti“, „turiu du mažamečius vaikus. Pagalvočiau apie tokią galimybę tik jiems paaugus“.

7 lentelė. Respondentų atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Kokia forma įgyti tarptautinės patirties studijų metu Jums būtų priimtinausia?“

Atsakymo variantai	Nuolatinės	Iššęstinės
Vasaros stovyklos	31 %	46 %
Trumpalaikė tarptautinė praktika užsienio ugdymo įstaigoje (iki 1 mėnesio)	30 %	48 %
Studijos užsienio aukštojoje mokykloje ne ilgiau 1 mėnesį	25 %	25 %
Studijos užsienio aukštojoje mokykloje ne ilgiau 3 mėnesius	20 %	9 %
Dalyvavimas „Erasmus“ studentų mainų programose užsienio šalyse	19 %	20 %
Tarptautinis studijų modulis (studijų dalyką dėstyti Lietuvos ir užsienio dėstytojas)	19 %	25 %
Trumpalaikė (iki 1 mėnesio) stažuotė užsienio ugdymo įstaigoje	18 %	31 %
Dalį studijų dalykų dėstyti užsienio dėstytojais	15 %	8 %
Dalyvavimas intensyviose programose (pvz.: 1 savaitės projektai Lietuvoje ir / ar užsienyje kartu su užsienio šalių studentais)	15 %	31 %
Dalyvavimas „Erasmus“ studentų mainų programose Lietuvoje	13 %	22 %
Tarptautinė praktika užsienio ugdymo įstaigoje (1 mėnuo ir ilgiau)	11 %	7 %
Studijos užsienio aukštojoje mokykloje 3 mėnesius ir ilgiau	7 %	1 %

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

7 lentelėje pateikiamas procentinis atsakymų pasiskirstymas į klausimą „Kokia forma įgyti tarptautinės patirties studijų metu Jums būtų priimtinausia?“. Respondentai turėjo galimybę pasirinkti keletą jiems priimtinių atsakymo variantų – tiek priemonės trukmės, tiek veiklos formos požiūriu.

Iššęstinių studijų studentai dažniausiai rinkosi trumpalaikes akademinio mobilumo priemones užsienio šalyje: trumpalaikes tarptautines praktikas ar stažuotes užsienio ugdymo įstaigoje, vasaros stovyklas, dalyvavimą intensyviose trumpalaikėse programose.

Nuolatinių studijų studentai pirmumą taip pat atidavė trumpalaikėms (iki 1 mėn. trukmės) tarptautinio mobilumo formoms: vasaros stovykloms, tarptautinėms praktikoms, studijoms užsienio aukštojoje mokykloje. Kitos tarptautinės patirties studijų metu įgijimo formos nesulaukė ženklaus respondentų skaičiaus, jų pasirinkimas varijuoja nuo 11 iki 20 procentų: studijos užsienio aukštojoje mokykloje ne ilgiau 3 mėnesius, dalyvavimas „Erasmus“ studentų mainų programose užsienyje, tarptautinis studijų modulis, dėstytojų iš užsienio paskaitos kolegijoje. Galima daryti prielaidą, kad nuolatinių studijų studentai neturi nusistovėjusios nuomonės dėl konkrečių tarptautinės patirties įgijimo formų ir yra atviresni įvairioms veikloms, kai iššęstinių studijų studentai linkę rinktis trumpalaikes priemones.

Išvados

1. Remiantis pasirinktų šaltinių analize, pagrindinėmis tarptautinio judumo studijose principo įgyvendinimo kliūtimis laikytinos su asmens fizine būkle susiję problemos, su ugdymu(si) susiję kliūtys, kultūrų skirtumai ir diskriminacija, socialinės kliūtys, ekonominiai sunkumai, sisteminės (švietimo, mokymo, programų) kliūtys, užsienio kalbos įgūdžių stoka. Tarptautinio studentų judumo privalumai išryškėja individualiu lygmeniu (kai pasitobulinamos asmeninės savybės ir įgūdžiai, įgyjama individualios patirties), instituciniu lygmeniu (kai pasikeliama profesinė kvalifikacija, užmezgami tarpinstituciniai ryšiai), sisteminiu (kai per akademinis mainus gerėja viso aukštojo mokslo kokybė) ir europiniu (kai kuriama Europinė bendrystė) lygmenimis.

2. Išanalizavus surinktus empirinius duomenis apie studentų patirtį studijuojant / keliant profesinę kvalifikaciją užsienyje ir Kauno kolegijoje vykstančiose tarptautinėse veiklose, paaiškėjo, kad KK IPU programos studentai, nepriklausomai nuo studijų formos, ilgesnį laiką (virš 1 mėn.) nėra studijavę užsienyje. Tik pavieniai iššestinių studijų studentai, kuriems studijos KK nėra pirmasis išsilavinimas, turi tarptautinės patirties, pvz. savanorystė ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, profesinės mokyklos praktika, darbovietės ar kitos įstaigos apmokėtos stažuotės užsienyje. Tyrimas atskleidė menką studentų dalyvavimą „Erasmus“ mainų programoje, ypač tarp iššestinių studijų studentų. Tai apima tiek patirtį bendraujant su užsienio studentais KK, dalyvavimą tarptautiniuose projektuose, tiek patirtį neformaliai bendraujant su užsienio svečiais, atvykstančiais į kolegiją.

3. Tyrimo duomenų apie studentų nuostatas ir galimybes dėl studijų užsienio šalyje analizė atskleidė, kad pusė tiek nuolatinų, tiek iššestinių studijų studentų sutiktų pastudijuoti vieną semestrą užsienio šalyje, nes tai vertina kaip gerą progą tobulėti. Beveik pusė studentų yra motyvuoti asmeninio ir profesinio tobulėjimo galimybėmis, kurias suteiktų studijos užsienyje. Studijų organizavimo tvarkoje numatytas reikalavimas dėl privalomų studijų užsienyje neturi jokios reikšmės apklaustų studentų motyvacijai vykti studijuoti į užsienį. Respondentai, nurodę, kad nesutiktų vieną semestrą pastudijuoti užsienio šalyje, svarbiausiais argumentais nurodo: nuolatinų studijų – finansines, studijų proceso ir integracijos į naują studijų aplinką sunkumus, o iššestinių studijų – šeimynines, finansines ir su darbo santykiais susijusias aplinkybes. Tiek nuolatinų, tiek ir iššestinių studijų respondentai priimtinausiomis formomis įgyti tarptautinės patirties studijų metu rinkęsi trumpalaikes priemones – vasaros stovyklas, tarptautines praktikas ir stažuotes, studijas užsienio aukštojoje mokykloje iki vieno mėnesio trukmės. Trečdaliui iššestinių studijų studentų būtų priimtina intensyvos (pvz. vienos savaitės trukmės) programos / projektai Lietuvoje ar užsienio šalyje.

Literatūra

1. „Erasmus+“ ir Europos solidarumo korpuso įtraukties ir įvairovės strategijos įgyvendinimo gairės (2021). https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-12/implementation-inclusion-diversity_apr21_lt.pdf
2. „Erasmus+“ programos įgyvendinimo Lietuvoje tarpinis 2021-2027 m. vertinimas ir galutinis 2014-2020 m. vertinimas. Vertinimo ataskaita (2024). Civitta. https://erasmus-plus.lt/wp-content/uploads/2024/01/Erasmus-vertinimo-ataskaita-LT_2024-03-29.pdf
3. Bagdonas, A., Jakimavičienė, A., Sadauskienė, R., & Saulėnienė, S. (2021). Ikimokyklinio ugdymo pedagogų studijų ir darbo derinimo galimybės. *Mokslo Taikomieji Tyrimai Lietuvos Kolegijose*, 2(17), 28-36. <https://ojs.kaunokolegija.lt/index.php/mttlk/article/view/493>
4. d’Hombres, B., Schnepf, S. V. International mobility of students in Italy and the UK: does it pay off and for whom?. *High Educ* 82, 1173–1194 (2021). <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00631-1>
5. Europos Komisijos komunikatas (2020). *Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija. Briuselis*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=com:2010:2020:fin:lt:pdf>
6. *Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl tarptautinio mobilumo Bendrijoje švietimo ir mokymo tikslais: Europos mobilumo kokybės chartija* (2006). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32006H0961>.
7. Kauno kolegijos 2021 – 2025 m. strategija. https://www.kaunokolegija.lt/kk_wp_content/uploads/2020/12/KK-strategija-viesinimui.pdf
8. Kohonen, V. (2012). Student autonomy and the teacher’ professional growth: fostering collegial culture in language teacher education. In *Learner authonomy in the foreign languages classroom: teacher, learner, curriculum and assesment*, p. 147-159. Dublin University Press. ISBN 1871730708.
9. *Lietuvoje stiprinamas pedagogų rengimas: plečiami mokytojų rengimo būdai, tobulinamos pedagogikos studijos* (2024). <https://smsm.lrv.lt/lt/naujienos-1/pranesimai-ziniasklaidai-1/lietuvoje-stiprinamas-pedagogu-rengimas-pleciami-mokytoju-rengimo-budai-tobulinamos-pedagogikos-studijos/>
10. López-Duarte, C., Maley, J. & Vidal-Suárez, M. Main challenges to international student mobility in the European arena. *Scientometrics* 126, 8957–8980 (2021). <https://doi.org/10.1007/s11192-021-04155-y>

11. LR ŠMSM įsakymas dėl Pedagogų rengimo reglamento patvirtinimo, 2024-08-13. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/dd934320593111efbdae558de59136c>
12. Meškeliienė, N. (2021). Akademinio mobilumo įtaka absolventų karjeros įgyvendinimui. In *Aukštųjų mokyklų vaidmuo visuomenėje: iššūkiai, tendencijos ir perspektyvos* (No. 1, pp. 150-155).
13. *Naujas programos „Erasmus+“ etapas siūlo daug naujovių Lietuvos aukštosioms mokykloms* (2021). <https://smsm.lrv.lt/lt/naujienos-1/pranesimai-ziniasklaidai-1/naujas-programos-erasmus-etapas-siulo-daug-naujoviu-lietuvos-aukstosioms-mokykloms/>
14. Padeginskaitė, P., & Jonuševičienė, J. (2019). Erasmus+ programos populiarumas tarp Klaipėdos valstybinės kolegijos studentų. *Verslas, technologijos, biomedicina: inovacijų įžvalgos: respublikinė mokslinė-praktinė studentų konferencija: straipsnių rinkinys*. (No. 1, pp. 337-346). Klaipėdos valstybinė kolegija.
15. Rodrigues M. (2012). *Determinants and Impacts of Student Mobility: A Literature Review, Luxembourg: Publications Office of the European Union*, 2012, p. 8-10
16. Rodrigues M. (2013). *Does Student Mobility During Higher Education Pay? Evidence from 16 European Countries. JRC Scientific and Policy Report*. doi:10.2788/95642
17. Štraupaitė, S. (2019). Į Klaipėdos aukštojo mokslo instituciją studijoms atvykstančių Erasmus+ studentų motyvai ir lūkesčiai. In *Gerovės visuomenės kūrimo iššūkiai Lietuvoje ir pasaulyje: tarptautinės studentų mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga, Klaipėda 2019 m. balandžio 26 d* (pp. 214-223). Klaipėdos universiteto leidykla.
18. Teichler, U. & Ferencz, I. & Bernd, W. (2011). *Mapping Mobility in European Higher Education. Overviews and Trends*, Brussels, https://www.researchgate.net/publication/281812713_Mapping_Mobility_in_European_Higher_Education_Overviews_and_Trends
19. Teichler, U. (2017). Internationalisation trends in higher education and the changing role of international student mobility. *Journal of international Mobility*, 5, 177–216.
20. Westerheijden, D. F. (2015). Walking towards a moving target: Quality assurance in European higher Education// *The Quality of Higher Education*, No. 2, p. 52-69. <https://eric.ed.gov/?id=EJ874242>
21. Wolff, D. (2018). Möglichkeiten zur Entwicklung von Mehrsprachigkeit in Europa. In: *Bach, G., Nieneier, S: Bilingualer Unterricht. Grundlagen, Methoden, Praxis, Perspektiven*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 154-164.

THE READINESS FOR THE INTERNATIONAL MOBILITY OF THE STUDENTS OF THE PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM OF KAUNO KOLEGIJA HEI

Dr. Lina Majauskienė, Dr. Algimantas Bagdonas, Asta Jakimavičienė

Summary

The article focuses on the topic of students' international mobility during their studies. It offer a review of the obstacles by implementing the principle of international mobility in study process and highlights the benefits of the international experience gained during studies. It also presents the results of an empirical study conducted in 2024 at Kauno Kolegija HEI (KK). By analyzing European and national educational documents, it has been observed that, in recent years, specific requirements have been formulated for higher education institutions to include a mandatory study component abroad or other forms of gaining international experience for a defined duration within their study programs. Researchers from the Department of Pedagogy at KK, who train preschool (IPU) teachers, have identified the need to assess students' international studies' and professional development experiences, as well as their readiness for international mobility – both for full-time and part-time students. The research problem is how prepared are the students of the KK IPU study program to implement the principle of international mobility within the study program? The aim of the research conducted by the Department of Pedagogy at KK was to reveal the readiness for the international mobility of students of the Preschool Education (IPU) study program. 261 full-time and part-time students participated in the survey. Before conducting the empirical research, the task was set to theoretically identify the obstacles and advantages of implementing the principle of international mobility in studies. Based on the analysis of selected sources, the main obstacles by implementing the principle of international mobility in studies are considered to be issues related to an individual's physical condition, educational barriers, cultural differences and discrimination, social obstacles, economic difficulties, systemic barriers (such as in education / training systems and programs), and a lack of foreign language skills. The advantages of international student mobility emerge at several levels: individual level (personal qualities and skills are improved, and individual experiences are gained); institutional level (professional qualifications are enhanced, and inter-institutional connections are established); systemic level (the overall

quality of higher education improves through academic exchanges); European level (a sense of European unity and cooperation is fostered). The empirical research revealed that KK IPU program students, regardless of their study form, have not studied abroad for an extended period (over 1 month). Only a few part-time students, for whom studies at KK are not their first education, have international experience, such as volunteering in a preschool education institution, internships at vocational schools, or internships abroad funded by their workplace or other institutions. The research revealed marginal student participation in the Erasmus exchange program, particularly among part-time students. This includes limited experience in interacting with foreign students at KK, participating in international projects, and informal interactions with foreign guests visiting the KK. The analysis of data on students' attitudes and opportunities regarding studying abroad showed that half of both full-time and part-time students would be willing to study abroad for one semester, as they view it as a valuable opportunity for personal and professional growth. Nearly half of the students are motivated by the opportunities for personal and professional development that studying abroad would provide. However, the requirement for mandatory studies abroad, as stipulated in the study organization guidelines, has no significant impact on the motivation of the surveyed students to study in another country. Respondents who indicated they would not agree to study abroad for one semester cited the following main reasons: full-time students mentioned financial challenges, difficulties in the study process, and integration into a new study environment, while part-time students referred to family-related, financial, and work-related circumstances. Both full-time and part-time respondents preferred short-term opportunities for gaining international experience during their studies, such as summer camps, international internships, and placements, or studies at a foreign higher education institution lasting up to one month. For one-third of part-time students, intensive programs or projects (e.g., one-week programs) in Lithuania or abroad were also acceptable.

Keywords: preschool education, study program, international mobility, international mobility of the students.

DIRBTINIO INTELEKTO PANAUDOJIMAS IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ UGDYME

Audronė Mecelienė, Indrė Neimantė

Klaipėdos valstybinė kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.336>

Anotacija

Šiame straipsnyje apžvelgiamos dirbtiniu intelektu grindžiamos skaitmeninės technologijos ir jų taikymo galimybės vaikų ugdyme. Siekiama išanalizuoti ir įvertinti, kaip šios technologijos gali būti integruotos į ugdymo procesą ir skatinančios vaikų kognityvinį, socialinį ir emocinį vystymąsi. Tyrimo tikslas - atskleisti dirbtinio intelekto panaudojimo galimybes ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdyme. Empiriniame tyrime nustatytos pedagogų nuostatos skaitmeninių technologijų atžvilgiu. Kokie sunkumai ir iššūkiai jiems kyla integruojant skaitmenines technologijas į ugdymo procesą. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, kiekybinė duomenų analizė.

Pagrindiniai žodžiai: dirbtinis intelektas, edukacija, šiuolaikinės technologijos.

Įvadas

Temos aktualumas. Skaitmeninės technologijos tapo viena iš sparčiausiai besivystančių sričių, turinčių didelį potencialą. Skaitmeninė transformacija yra viena iš ES prioritetų. Šiuolaikinės technologijos užima vis svarbesnę vietą gyvenime, švietimas nėra išimtis. Įvairios skaitmeninės technologijos vis labiau integruojamos į švietimo procesus. Nors dirbtinis intelektas plačiai taikomas įvairiose srityse, tokiose kaip medicina, inžinerija ar finansai, jo galimybės ir poveikis švietimo sektoriui, ypač ankstyvajame ugdyme, dar tik pradedami giliau tyrinėti. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdymas yra ypatingai svarbus, nes šiuo laikotarpiu formuojasi pagrindiniai socialiniai, kognityviniai ir emociniai įgūdžiai, kurie lemia tolesnį asmenybės vystymąsi. Ikimokyklinio ugdymo gairėse (2023, p. 2) teigiama: „Vaikystėje raidos procesai sukuria prielaidas vaikų ugdymui(si), o kokybiškas ugdymas(is) brandina kūną, smegenų struktūras, skatina vaikų raidą“. Dėl šios priežasties itin svarbu suprasti, kaip skaitmeninės technologijos gali būti taikomos šio amžiaus vaikų ugdyme, siekiant pagerinti mokymosi kokybę, palengvinti užduočių diferencijavimo procesus. Šiuo etapu ypač svarbus tampa pedagogo vaidmuo, jo pasiruošimas integruoti skaitmenines technologijas į ugdymo procesą. Kyla vis daugiau klausimų, kaip sėkmingai integruoti skaitmenines technologijas į ugdymo procesą, kokie iššūkiai kyla ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogams. Ar skaitmeninės technologijos, dirbtinis intelektas gali palengvinti pedagogų darbą?

Mokslinėje literatūroje ir švietimo dokumentuose skaitmeninių technologijų integracijos procesai ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme dar minimi retai, Lietuvoje tai nauja, mažai ištirta sritis. Ikimokyklinio ugdymo gairėse (2023) atsiranda naujas terminas „skaitmeninis sumanumas“, Braslauskienė, Turauskienė ir Jacynė (2024) tiria skaitmeninių technologijų integracijos galimybes, ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbinius įgūdžius, Ambrasė, Zulonaitė tiria skaitmeninių technologijų (programėlė Doulingo) panaudojimo galimybes mokant užsienio kalbos, Batuchina ir kt. (2022) tiria dirbtinio intelekto integravimo galimybes edukacijoje, Jakienė (2019) skaitmeninę etiką.

Užsienio mokslinėje literatūroje skaitmeninių technologijų, dirbtinio intelekto integraciją į ugdymo procesus nagrinėjama jau kur kas išsamiau: Chen (2020) ir Yang (2022), Su (2024), Bergner (2023) ir kt. nagrinėjo dirbtinio intelekto panaudojimo galimybes ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdyme, Agarry (2022) pradiniame ugdyme, iššūkius kylančius pedagogams taikant skaitmenines technologijas nagrinėjo Guarcello ir Longo (2024), Hassani, Silva, Unger, TajMazinani ir Mac Feely (2020), robotiką ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme nagrinėjo Mangina, Psyrra, Screpanti ir Scaradozzi (2024), Kewalramani (2021) ir kiti.

Tyrimo problema. Skaitmeninėms technologijoms vis labiau įsigalint, kyla klausimas kaip jos gali prisidėti prie ugdymo proceso, kokius naujus metodus gali pasiūlyti ir kokius iššūkius kelia pedagogams. Ar padeda dirbtinis intelektas diferencijuoti užduotis, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualius poreikius? Ar gali užtikrinti ugdymo kokybę, nepažeidžiant etikos principų, laikantis duomenų apsaugos?

Tyrimo objektas – dirbtinio intelekto panaudojimas ugdymo procese.

Tyrimo tikslas – atskleisti dirbtinio intelekto panaudojimo galimybes ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdyme.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriškai išanalizuoti
2. Empiriškai ištirti ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų patirtis įtraukiant skaitmenines technologijas į ugdymo procesą.

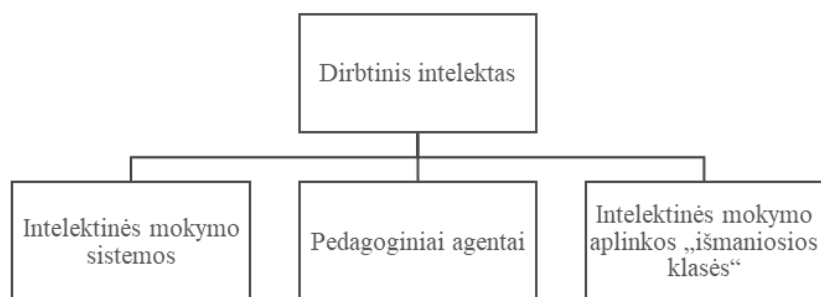
Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, kiekybinė duomenų analizė.

1. Dirbtinio intelekto integracijos edukologijoje galimybės

Dirbtinis intelektas yra daugialypė sritis, tai ne tik inžinerija. Jo potencialas švietime susijęs su kognityvinėmis funkcijomis: samprotavimu, išvadų darymu, analize, problemų sprendimu. Šios funkcijos iki šiol buvo išskirtiniai priskiriamos tik žmogui. (Batuchina ir kt., 2022, Chen ir kt., 2020; Nemorin, 2023). Švietimo srityje dirbtiniu intelektu grįstų skaitmeninių technologijų potencialas slypi jų gebėjime kurti adaptuotas mokymosi aplinkas, pritaikytas individualiems mokinių poreikiams ir pažangai, ypač jaunesniojo amžiaus vaikams jų formuojamaisiais metais (Celik, 2023).

Ankstyvajame vaikų ugdyme skaitmeninės technologijos gali būti itin naudingos diferencijuojant ugdymo procesą, nustatant vaikų individualias stiprybes ir silpnybes, transformuojant ugdymo procesus ir leidžiant veiksmingiau teikti intervencijas. Dirbtiniu intelektu grindžiamų skaitmeninių technologijų taikymas ugdymo procese ypač svarbus ir vertingas ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdyme, šiuo amžiaus tarpsniu vaikai vystosi skirtingu tempu ir reikalauja pritaikyto ugdymo turinio, kad galėtų pilnai realizuoti savo potencialą (Alrawashdeh, 2023, Akdeniz, 2021).

Dirbtiniu intelektu grindžiamų skaitmeninių technologijų naudojimas edukacijoje vis dar gana lėtas, tik keletas autorių bandė jas susisteminti pagal atliekamas funkcijas. Suprasti skirtingus skaitmeninių technologijų tipus yra būtina, norint atpažinti jų potencialias taikymo sritis. Šios sistemos gali būti plačiai suskirstytos pagal jų dizainą, atliekamas funkcijas bei galimybes integruoti į ugdymo procesą.

1 pav. Dirbtinį intelektą integruojančių skaitmeninių sistemų įvairovė, jų ryšys su mokymosi analitika
Šaltinis: Batuchina ir kt. Dirbtinis intelektas edukacijoje: integravimo galimybių teorinė analizė. 2022, 11 psl.

Chen ir kt. (2022); Batuchina ir kt. (2024); Akdeniz (2021); Braslauskienė (2024) išskiria keletą sričių, kuriose sėkmingai galima pritaikyti dirbtiniu intelektu grindžiamas technologijas: išmaniosios mokymo sistemos (intelektinės mokymo sistemos), skirtos ugdymo proceso individualizavimui ir diferencijavimui, sistemos skirtos kalbų mokymui, kalbinių įgūdžių ugdymui, mokomieji robotai, sistemos, kurios analizuoja didelius duomenų kiekius, skirtos padėti stebėti mokinių pasiekimus, nustatyti sritis, kuriose jie gali turėti sunkumų, ir pasiūlyti individualizuotus mokymosi kelius (Su, 2022). Batuchina ir kt. (2024), Shan (2024), Yanqing (2023) ir kt. dar išskiria pedagoginius agentus. Tai įvairaus dizaino, virtualūs personažai, kurie vis dažniau integruojami į švietimo technologijas. Pedagoginiai agentai gali būti pritaikyti įvairaus amžiaus vaikams ar suaugusiems, pritaikytas kiekvieno unikaliems poreikiams. Dauguma ankstesnių tyrimų įrodė, kad pedagoginio agento įtraukimas į ugdymo procesą yra palankus mokymuisi Yanqing (2023).

Integruodami šiuos skirtingus skaitmeninių technologijų tipus, pedagogai gali sukurti mokymosi aplinką, kuri tenkina įvairius ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų poreikius.

1.1. Dirbtinio intelekto integracijos ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme galimybės

Ikimokykliniame amžiuje vyksta intensyvus biologinis vaiko smegenų brendimas, sąlygojantis vaiko prigimtinių galių sklaidą, fizinę, kognityvinę, emocinę, socialinę jo raidą bei lemiantis vaiko mokymosi mokykloje ir tolesnio gyvenimo sėkmę. Vaiko smegenų brendimą ir prigimtinių galių plėtrą skatina kokybiškas ugdymas ir ugdymasis, grindžiamas sąveika ir dialogiškumu. Kokybiškas ikimokyklinis ugdymas mažina atskirtį tarp vaikų, augančių palankiose ir nepalankiose sąlygose (skurdas, socialinės rizikos šeima, migracija), didina ugdymo prieinamumą, yra vertinga prevencinė ankstyvo iškritimo iš švietimo sistemos, saviraiškos sunkumų mažinimo priemonė (Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas, 2016).

Pagal Yang (2022), dirbtiniu intelektu grindžiamos technologijos ne tik turėtų būti įtraukiamos į ugdymo procesą, bet ir vaikai turėtų būti mokomi apie dirbtinį intelektą. Mokymas, galėtų būti siejamas su STEAM veiklomis, skatinant vaikų analitinį mąstymą, problemų sprendimo įgūdžius. Autorius siūlo ikimokyklinio amžiaus vaikus mokyti tokiomis temomis:

1. supažindinti su dirbtiniu intelektu grindžiamomis technologijomis;
2. supažindinti su dirbtinio intelekto taikymo galimybėmis;
3. mokyti, kaip etiškai naudotis dirbtiniu intelektu.

Skaitmeninių technologijų integracija ankstyvajame ugdyme žada reikšmingų pokyčių, nes atsiranda naujos technologijos, siūlančios naujas galimybes gerinant mokymosi patirtį. Šios technologijos turi potencialą mokyti mažus vaikus tarpdisciplininių įgūdžių, tokių kaip kodavimas, problemų sprendimas ir kritinis mąstymas, būdu, kuris yra tiek prieinamas, tiek ir įdomus. Skaitmeninių technologijų naudojimas švietime siūlo daug žadančių galimybių, tačiau taip pat kelia nemažai iššūkių, kuriuos būtina kruopščiai apsvarstyti. Ikimokyklinio ugdymo mokytojai vis dažniau naudoja skaitmenines priemones, kad padėtų ikimokyklinio amžiaus vaikams įgyti kasdieniam gyvenimui ir sėkmingam mokymuisi būtinų kompetencijų (komunikacinę, kultūrinę, kūrybinių, pažinimo, pilietinę, skaitmeninę, socialinę, emocinę ir sveikos gyvensenos) (Braslauskienė, 2024; Sudeikienė, 2020).

Sėkmingas skaitmeninių technologijų integravimas į ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymo procesą reikalauja kruopštaus planavimo ir skaitmeninės kompetencijos įgūdžių. Sėkminga integracija reikalauja ne tik technologinių inovacijų, bet ir gilaus supratimo apie švietimo kontekstą ir vaikų poreikius. Iš techninės perspektyvos, svarbu užtikrinti, kad visos sistemos būtų aukštos kokybės, duomenys nuolat atnaujinami, nes technologijų efektyvumas labai priklauso nuo jų apdorojamų duomenų tikslumo ir aktualumo (Su, 2022). Būtina atsargiai valdyti šį procesą, siekiant išvengti mokymosi aplinkos sutrikdymo ir užtikrinti, kad dirbtiniu intelektu grindžiamos skaitmeninės technologijos sustiprintų, o ne pakeistų pedagogų vaidmenį (Bayot, 2021).

Tikslingas skaitmeninių priemonių naudojimas didina ugdymo proceso veiksmingumą, praturtina ugdymo aplinką ir padeda naudotis naujausiais ištekliais, tyrinėti ir integruoti įvairias temas, ugdyti kritinio mąstymo įgūdžius, taikyti aktyvius mokymosi metodus, išryškinti individualius vaiko gebėjimus ir patirtį (Braslauskienė, 2024; Batuchina, 2022; Su, 2022).

Žaidybines skaitmenines technologijas vis dažniau pedagogai integruoja į mokymo(si) veiklas. Įtraukiant žaidimų elementus į mokymo(si) veiklas, ugdymo procesas, mokymasis tampa įdomesnis ir malonesnis ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams. Tai ne tik motyvuoja vaikus, bet ir padeda jiems efektyviau įsiminti informaciją. Dirbtiniu intelektu grįstų skaitmeninių technologijų valdomos interaktyvios mokymosi aplinkos suteikia greitą grįžtamąjį ryšį, padedantį vaikams suprasti ir taisyti savo klaidas, taip skatinant gilesnį mokymąsi (Su, 2022). Informacinių technologijų integracija su skaitmeniniais žaidimais ir išmaniaisiais žaislais, kuria pritaikytas mokymosi aplinkas, atitinkančias kiekvieno vaiko interesus ir vystymosi lygį (Managina, 2024; Su & Zhong, 2022). Šie įrankiai gali suteikti vaikams galimybių tyrinėti naujas sąvokas ir įgūdžius žaismingoje, vaikams artimoje aplinkoje, padedant ugdyti meilę mokymuisi nuo pat ankstyvo amžiaus (Hassani et al., 2020). Dirbtiniu intelektu grindžiami žaislai ar robotais gali pagerinti ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą, emocinį raštingumą, bendradarbiavimo ir skaitmeninio sumanumo įgūdžius (Yang, 2022; Kewalramani, 2021).

Dirbtiniu intelektu grindžiamų skaitmeninių technologijų naudojimas ugdymo procese gali suteikti kognityvinės naudos, bet taip pat svarbu ir tarpasmeninio bendravimo aspektai, mokytojo vaidmuo.

Būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp inovacijų ir pedagoginės integracijos. Skaitmeninės technologijos turėtų būti vertinamos kaip įrankis, padedantis ir pagerinantis švietimo procesą, o ne kaip pakaitalas žmogiškiems mokymo elementams (Herman et al., 2021). Tikslas turėtų būti naudoti kompiuterines technologijas taip, kad jos papildytų pedagogų įgūdžius ir žinias, kartu suteikdamos naujų galimybių pritaikytam ir efektyviam mokymuisi ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams (Bravo-Moreno, 2021). Mokytojai turi nuolat kelti savo kvalifikaciją, stiprinti įgūdžius, reikalingus efektyviai integruoti skaitmenines technologijas į ugdymo procesą, numatyti galimus iššūkius, susijusius su skaitmeninių technologijų naudojimu švietime (Hassani et al., 2020; Chen et al., 2020). Sėkminga integracija reikalauja ne tik technologinių inovacijų, bet ir gilaus supratimo apie švietimo kontekstą ir vaikų poreikius.

2. Tyrimo metodologija

Tyrimo metodai: anketinė apklausa (15 klausimų), kiekybinė duomenų analizė.

Tyrimo instrumentas: tyrimui atlikti buvo pasirinkta internetinė platforma apklausoms atlikti. Duomenims surinkti buvo naudojamas anketinės apklausos metodas. Anketinės apklausos metu gauti duomenys buvo analizuojami ir interpretuojami, daromos išvados.

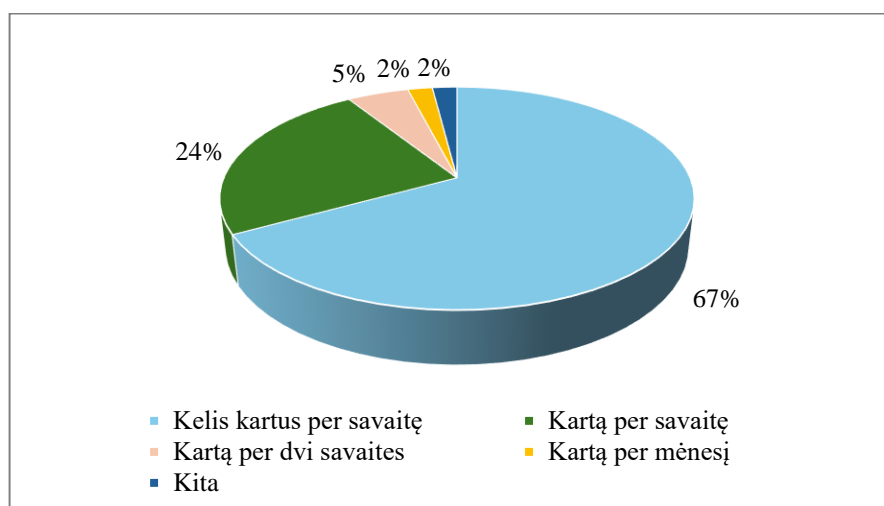
Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo dviejų Klaipėdos lopšelių-darželių pedagogai.

Tyrimo procesas. Siekiant išanalizuoti pasirinktą problemą, visų pirma atliktas žvalgomasis tyrimas – anketinė apklausa.

Tyrimo etika. Tyrimo metu laikytasi geranoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo. Taip pat užtikrinta teisė į privatumą, anonimiškumą (Kardelis, 2016; Židžiūnaitė, 2006). Laikantis teisingumo principo, prieš atliekant tyrimą dalyviai supažindinti su tyrimo tikslu.

3. Tyrimo rezultatų analizė

Siekiant išsiaiškinti pedagogų patirtį įtraukiant skaitmenines technologijas į ugdymo procesą, remiantis teorinėje dalyje nagrinėtais moksliniais literatūros šaltiniais, respondentų klausta, kaip dažnai į ugdymo procesą yra įtraukiamos skaitmeninės technologijos (2 pav.). Tyrimo duomenys rodo, jog dauguma mokytojų (67 proc.) skaitmenines technologijas taiko kelis kartus per savaitę, kiek mažesnė dalis (24 proc.) technologijas pasitelkia vieną kartą per savaitę. Rezultatai leidžia daryti prielaidą, jog didžioji dalis pedagogų gana dažnai ir reguliariai įtraukia skaitmenines technologijas ir tokiu būdu praturtina ugdymo procesą.

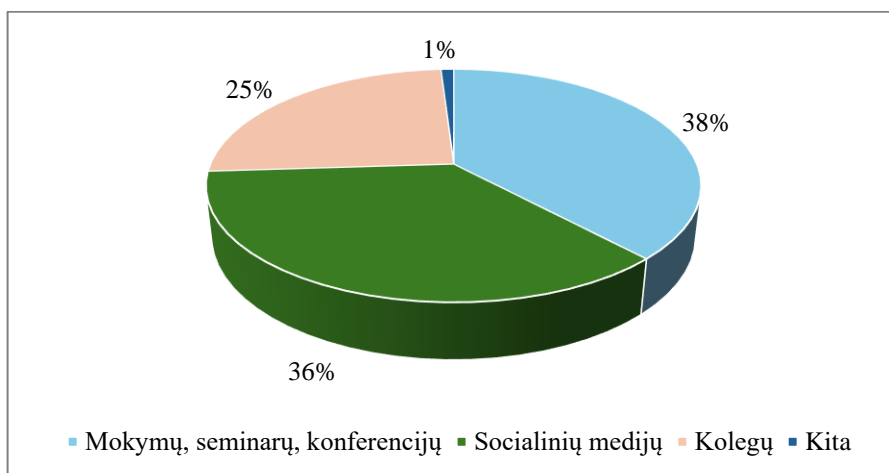

2 pav. Naudojimosi skaitmeninėmis technologijomis dažnis

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

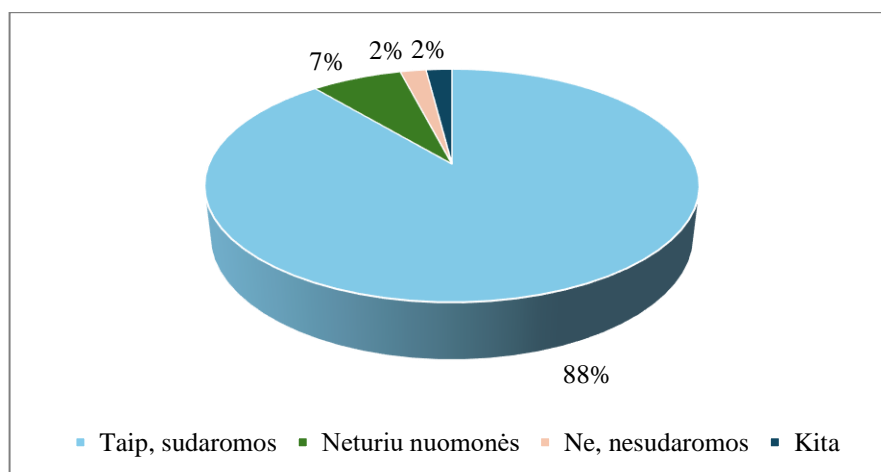
Toliau siekta išsiaiškinti, iš kokių šaltinių mokytojai semiasi naujovių susijusių su skaitmeninėmis technologijomis (3 pav.). Daugiau nei trečdalis (39 proc.) mokytojų naujovių semiasi mokymuose, seminaruose ir konferencijose, panaši dalis (36 proc.) mokytojų tokios informacijos ieško socialinėse

medijose, kiek mažesnė dalis (25 proc.) apie naujoves sužino iš kolegų. Tyrimo rezultatai rodo, jog pedagogai naudojami įvairiais informacijos šaltiniais norėdami sužinoti apie skaitmeninių technologijų naujoves.

3 pav. Naujovių, susijusių su skaitmeninėmis technologijomis, informacijos šaltiniai
Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Kitu klausimu siekta sužinoti, su kokiomis sąlygomis susiduria pedagogai ugdymo įstaigoje. Todėl klausta (4 pav.), ar ugdymo įstaigoje sudaromos sąlygos įtraukti skaitmenines technologijas į ugdymo turinį. Dauguma respondentų (88 proc.) teigia, jog tokios sąlygos ugdymo įstaigoje yra sudaromos. Vienas respondentas, pasirinkęs „Kita“, paminėjo, jog tokioms sąlygoms sudaryti įstaigai trūksta finansavimo. Kaip teigia Strazdienė, Eirošė, ir Norvilienė (2018), pedagogo asmeninės savybės, jo žinios, gebėjimai, požiūriai ir vertybės turi įtakos sėkmingam skaitmeninių technologijų naudojimui ugdymo procese. Mokytojui svarbu gebėti tikslingai naudoti skaitmenines technologijas. Tačiau, jei ugdymo įstaigoje nėra sudaromos sąlygos, pedagogui sudėtinga ugdyti vaikų skaitmeninį sumanumą bei skaitmeninę kompetenciją.

4 pav. Pedagogų patirtis apie sąlygų, įtraukti skaitmenines technologijas į ugdymo turinį, sudarymą įstaigoje
Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Siekiant išsiaiškinti, kaip pedagogai tobulina savo žinias ir gebėjimus, klausta, kokiais būdais mokytojai yra skatinami kelti kvalifikaciją skaitmeninės kompetencijos klausimu (1 lentelė). Dauguma pedagogų teigia, kad kvalifikacijos kėlimui renkami įvairūs tiksliniai kursai, seminarai ir mokymai, kurių metu sužino ir praktiškai išbando įvairius skaitmeninius įrankius. Kiti mokytojai renkami mokytis savarankiškai arba remiasi išorine motyvacija ar skatinimu naudoti skaitmenines technologijas. Tai rodo, jog dalis pedagogų vedini vidinės ar išorinės motyvacijos, tobulina savo paties skaitmeninę kompetenciją įvairiais būdais. Keletas mokytojų turi neigiamos patirties šiuo klausimu, kadangi susiduria su reikalavimais arba poreikių neatliepimu. O tai apsunkina pedagogo planavimo įvairovę.

1 lentelė. Pedagogų skatinimas skaitmeninės kompetencijos kvalifikacijos kėlimui ugdymo įstaigoje

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Kvalifikacijos kėlimas	Kursai, seminarai, mokymai (25)	„Siunčiami į seminarus, mokymus“. „Rengiamais mokymais“. „Dalyvauti seminaruose, mokymuose“. „Siūloma lankyti seminarus ir kursus“.
	Neigiama patirtis (2)	„Vangiai, jei paprašai kursų kokių tu nori, tai niekada negauni“. „Dažnai reikalaujama, bet ne skatinama“.
	Mokomasi savarankiškai (2)	„Savarankiškai kiek tai pedagogams aktualu“. „Savarankiškai“.
	Motyvimas (4)	„Išleidžiami darbo metu“. „Tik motyvuojami“. „Nuolat skatinami“. „Siūloma kuo daugiau naudoti IT technologijas“.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Tyrimo metu taip pat siekta išsiaiškinti, kokius konkrečius skaitmeninius įrankius mokytojai įtraukia į ugdymo procesą (2 lentelė). Pagal gautus rezultatus galima teigti, jog pedagogai naudoja gana įvairius mokomuosius internetinius įrankius ir mokomasias programėles, kurios yra nemokamos ir lengvai pasiekiamos internete kiekvienam. Tai dažna tendencija ugdymo įstaigose, kadangi mokomieji išteklių ne visada yra finansuojami įstaigos.

2 lentelė. Pedagogų dažniausiai naudojamos interaktyvios programėlės ugdymo procese

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Skaitmeniniai mokomieji išteklių	Mokomosios programėlės (9)	„Khan Academt Kids“. „Smartbook“. „Animal4D+“. „Tux Paint“.
	Mokomieji internetiniai įrankiai (30)	„www.wordwall.net“. „www.learningapps.org“. „www.genial.ly“. „www.ziburelis.lt“. „www.padlet.com“. „www.kahoot.com“. „www.bookcreator.com“. „www.jigswplanet.com“.
	Muzikos įrankiai (3)	„Logoritmika“. „Kadinsky Music Lab“. „Paint with music“.
	Kiti įrankiai (11)	„Powerpoint“. „Google Earth“. „www.youtube.com“. „www.canva.com“. „www.vedliai.lt“.
	Kita (5)	„Pasidomiu internete“. „Įvairias edukacines programėles“. „Kuriuos randu ir naudoju“. „Neatsimenu“. „Nemokamas“.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

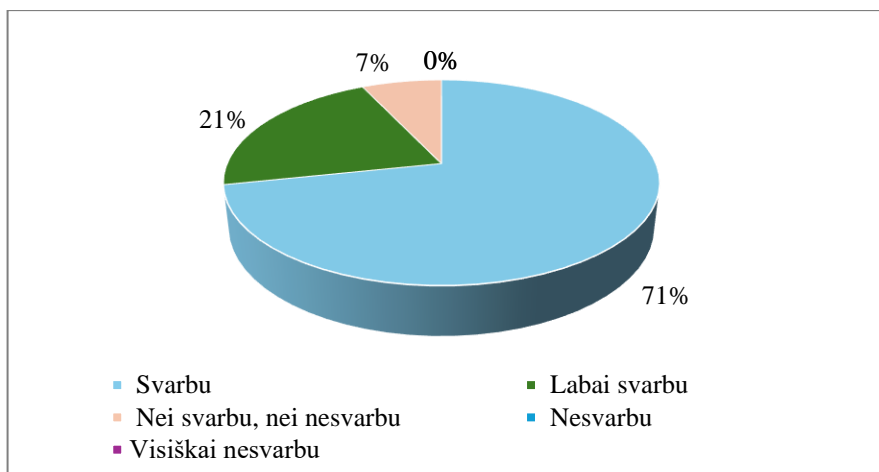
Toliau tyrimo metu siekta išsiaiškinti pedagogų nuostatas skaitmeninių technologijų atžvilgiu. Todėl tirta mokytojų nuomonė apie skaitmeninių technologijų ugdomus vaikų gebėjimus (3 lentelė). Dauguma pedagogų sutinka, jog skaitmeninės technologijos ugdo vaikų mokėjimą mokytis, problemų sprendimo įgūdžius, skaitmeninį sumanumą ir kūrybiškumą. Kiek mažesnė dalis su šiais teiginiais visiškai sutinka arba neturi nuomonės. Tačiau tik maža dalis pedagogų nesutinka arba visiškai nesutinka su šiais teiginiais, todėl galima daryti išvadą, jog skaitmeninės technologijos yra puiki mokomoji priemonė siekiant ugdyti vaikų mokėjimą mokytis, problemų sprendimo įgūdžius, skaitmeninį sumanumą ir kūrybiškumą.

3 lentelė. Pedagogų nuomonė apie skaitmeninių technologijų ugdomus vaikų gebėjimus

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Mokėjimas mokyti	33,3%	54,8%	11,9%	0%	0%
Problemų sprendimas	21,4%	45,2%	31%	2,4%	0%
Skaitmeninis sumanumas	45,2%	50%	2,4%	0%	2,4%
Kūrybiškumas	23,8%	47,6%	23,8%	2,4%	2,4%

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Kitu klausimu norima išaiškinti pedagogų nuomonę skaitmeninių technologijų įtraukimo į ugdymo procesą klausimu (5 pav.). Dauguma mokytojų (71 proc.) skaitmeninių technologijų įtraukimą į ugdymo procesą laiko svarbiu aspektu, kiek mažiau (21 proc.) – labai svarbiu ir tik maža dalis (7 proc.) neturi nuomonės. Kadangi nė vienas respondentas nelaiko skaitmeninių technologijų įtraukimo nesvarbiu arba visiškai nesvarbiu aspektu, galima teigti, jog pedagogai išvelgia reikšmingą naudą ugdymo proceso praturtinimu ir įvairių vaikų įgūdžių ugdymui įtraukiant skaitmenines technologijas. Batuchina, Baziukė, Melnikova ir kt. (2022) teigia, jog pedagogai turi ruošti vaikus sparčiai kintančiam dirbtinio intelekto pasauliui, kurio ateitis nėra aiški. Taip pat įvardijami svarbiausi gebėjimai tokie kaip: atvirumas naujovėms, kritinis mąstymas, problemų sprendimas ir bendradarbiavimas.

5 pav. Pedagogų nuomonė apie skaitmeninių technologijų įtraukimo į ugdymo procesą svarbą

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

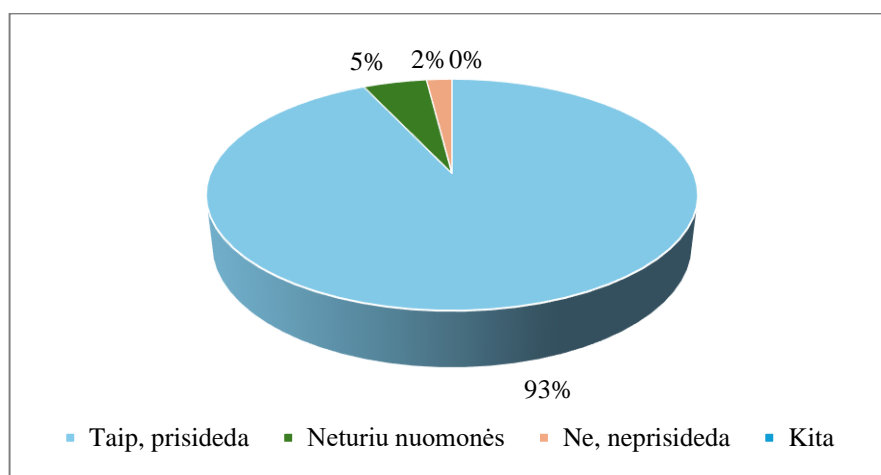
Kitu klausimu siekta išsiaiškinti apie sunkumus ir iššūkius integruojant skaitmenines technologijas į ugdymo procesą. Tyrimo rezultatai (4 lentelė) rodo, jog reikšmingą įtaką turi kompiuterių ir planšetinių kompiuterių kiekis ugdymo įstaigoje, informacijos apie naujoves ir edukacines programėles trūkumas, skaitmeninių kompetencijų bei laiko stoka. Strazdienės, Eirošės ir Norvilienės (2018) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė tą pačią tendenciją – mokytojai neturi pakankamai galimybių į ugdymo procesą įtraukti įvairius skaitmeninių priemonių, prastai vertina savo skaitmeninę kompetenciją, trūksta IT priemonių arba jos yra sunkiai prieinamos.

4 lentelė. Pedagogų nuomonė apie aspektus, turinčius įtakos skaitmeninių technologijų naudojimui ugdymo procese

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Kompiuterių, planšečių kiekis ugdymo įstaigoje	35,7%	42,9%	16,7%	4,8%	0%
Informacijos apie naujoves trūkumas	9,5%	61,9%	28,6%	0%	0%
Edukacinių programėlių žinojimas	28,6%	59,5%	9,5%	2,4%	0%
Skaitmeninių kompetencijų stoka	28,6%	42,9%	26,2%	2,4%	0%
Laiko stoka ruošiantis	16,7%	66,7%	14,3%	2,4%	0%

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Toliau siekta išsiaiškinti skaitmeninių technologijų reikšmę ugdymo kokybei (7 pav.). Didžioji dalis mokytojų (93 proc.) sutinka su teiginiu, jog skaitmeninės technologijos stipriai prisideda prie ugdymo programoje numatytų tikslų įgyvendinimo. Pasak Strazdienės, Eirošės ir Norvilienės (2018), sparti inovacijų kaita turi didelę įtaką mūsų gyvenimui. Skaitmeninės technologijos keičia bei praturtina mokymo(si) aplinką, turinį bei metodus. Taip pat jos prisideda prie ugdymo proceso kokybės, padeda ugdyti vaikų kritinį mąstymą ir išryškinti individualius gebėjimus. Agarry, Omolafe ir kt. (2022) pabrėžia, jog vaikų skaitmeninis sumanumas ir skaitmeninė kompetencija tiesiogiai priklauso nuo sklandžios prieigos prie skaitmeninių technologijų ugdymo įstaigoje. Jų trūkumas turi reikšmės šių įgūdžių stokai, todėl ugdymo įstaiga turėtų užtikrinti inovacijų prieinamumą, kad būtų didinamas pedagogų ir vaikų potencialas skaitmeninio sumanumo ir skaitmeninės kompetencijos atžvilgiu.

6 pav. Pedagogų nuomonė apie skaitmeninių technologijų indelį ugdymo programos tikslų įgyvendinimui

Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis, 2024

Apibendrinant galima daryti prielaidą, jog efektyviam skaitmeninių technologijų įtraukimui į ugdymo procesą įtakos turi ne tik pedagogų skaitmeninė kompetencija, jų motyvacija ir noras tobulėti, tačiau ir ugdymo įstaigos išteklių, skaitmeninių technologijų kiekis ir jų prieinamumas. Dauguma mokytojų sutaria, jog skaitmeninės technologijos turi reikšmės ugdymo kokybės užtikrinimui, proceso įvairovei bei vaikų skaitmeninio sumanumo ir skaitmeninės kompetencijos ugdymui.

Išvados

1. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdymas yra ypatingai svarbus, nes šiuo laikotarpiu formuojasi pagrindiniai socialiniai, kognityviniai ir emociniai įgūdžiai, kurie lemia tolesnę asmenybės vystymąsi. Švietimo srityje dirbtiniu intelektu grįstų skaitmeninių technologijų potencialas slypi jų gebėjime kurti adaptuotas mokymosi aplinkas, pritaikytas individualiems mokinių poreikiams ir pažangai. Dirbtiniu intelektu grįstų skaitmeninių technologijų valdomos interaktyvios mokymosi aplinkos suteikia greitą grįžtamąjį ryšį, padedantį vaikams suprasti ir taisyti savo klaidas, taip skatinant gilesnę mokymąsi. Dirbtiniu intelektu grįstos technologijos gali padėti diferencijuoti užduotis, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualius poreikius, analizuoti mokinio mokymosi tempą, stipriąsias ir silpnąsias puses ir pagal tai pritaikyti užduočių sudėtingumą bei tipą. Tai leidžia kiekvienam vaikui mokytis savo tempu ir efektyviau įsisavinti medžiagą.

2. Empirinio tyrimo metu nustatyta, jog pedagogai sutinka, kad skaitmeninės technologijos ugdo vaikų mokėjimą mokytis, problemų sprendimo įgūdžius, skaitmeninį sumanumą ir kūrybiškumą. Skaitmeninių technologijų įtraukimą į ugdymo procesą, remdamiesi savo patirtimi, mokytojai laiko svarbiu aspektu, bet, pedagogų teigimu, priemonių, motyvacijos ir skaitmeninės kompetencijos stoka trukdo sėkmingai integracijai.

Literatūra

1. Agarry, R.O., Omolafe, E.V., Animashaun, V.O., Babalola, E.O. (2022). *Primary education undergraduates' competency in the use of artificial intelligence for learning in Kwara State*. ASEAN Journal of Educational Research and Technology, 1(2), 111-118.
2. Akdeniz, M., Özdiç, F. (2021). *Maya: An artificial intelligence based smart toy for pre-school children*. International Journal of Child-Computer Interaction. Volume 29, 2021. ISSN 2212-8689. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2021.100347> .
3. Ambrasė, N., Zulonaitė, R. (2017). *Skaitmeninės mokymo(si) priemonės „Duolingo“ galimybės mokinių prancūzų kalbos žodynui turtinti*. ALTA'17: Pažangios mokymosi technologijos: išmanusis mokymasis: tarptautinė konferencija skirta IT idėjų sklaidai: konferencijos pranešimų medžiaga, 2017 m. lapkričio 16 d. = Advanced learning technologies: smart education: conference proceedings, 16th of November, 2017, 148–159.
4. Batuchina, A., Baziukė, D., Melnikova, J., Šmitienė, G., Šakytė-Statnickė, G. (2022). *Dirbtinis intelektas edukacijoje: integravimo galimybių teorinė analizė*. Regional formation and development studies: journal of social sciences, 2, 19–28. <https://doi.org/10.15181/rfds.v37i2.2418> .
5. Bergner, N., Köster, H., Magenheimer, J., Müller, K., Romeike, R., Schroeder, U., Schulte, C. (2023). *Early Computer Science Education—Goals and Success Criteria for Pre-Primary and Primary Education* . Verlag Barbara Budrich.
6. Braslauskienė, R., Turauskienė, E., Jacynė, R. (2024). *Skaitmeninių priemonių potencialas ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbinius įgūdžius: mokytojų patirtis*. Regionų formavimo ir plėtros studijos, 42(2), 5–16. <https://doi.org/10.15181/rfds.v42i1.2607>.
7. Bravo-Moreno, A. (2021). *The Intersection of Reproductive, Work-Life Balance and Early Education and Care Policies: 'Solo' Mothers by Choice in the UK and Spain*. Social Sciences 10: 458. <https://doi.org/10.3390/socsci10120458>.
8. Chen, L., Chen, P., Lin, Z. (2020). *Artificial Intelligence in Education: A Review*. IEEE Access, 8, 75264–75278. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510>
9. Chen, X., Xie, H., Hwang, G. J. (2020). *A multi-perspective study on artificial intelligence in education: Grants, conferences, journals, software tools, institutions, and researchers*. Computers and Education: Artificial Intelligence. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2020.100005>.
10. Guarcello, E., Longo, A. (2024). *School Children and the Challenge of Managing AI Technologies: Fostering a Critical Relationship Through Aesthetic Experiences*. Taylor & Francis. ISBN 9781040049235.
11. Hassani H, Silva ES, Unger S, TajMazinani M., Mac Feely S. (2020) *Artificial Intelligence (AI) or Intelligence Augmentation (IA): What Is the Future? AI*. 1(2):143-155. <https://doi.org/10.3390/ai1020008>.
12. Herman, E.R., Breedlove, M.L., Lang, S.N. (2021) *Family Child Care Support and Implementation: Current Challenges and Strategies from the Perspectives of Providers*. Child Youth Care Forum **50**, 1037–1062. <https://doi.org/10.1007/s10566-021-09613-5> .
13. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas* (2016). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/01/Ikimokyklinio-amziaus-vaiku-pasiekimu-aprasas.pdf>.
14. Yang, W. (2022). *Artificial Intelligence education for young children: Why, what, and how in curriculum design and implementation*. Computers and Education: Artificial Intelligence. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100061>.
15. Yanqing W., Shaoying G., Yang C., Weiwei F. (2023). *The power of affective pedagogical agent and self-explanation in computer-based learning*. Computers & Education, Volume 195,2023. ISSN 0360-1315. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104723>.
16. Jakienė, D. (2019). *Skaitmeninės etikos reikšmė ir iššūkiai, kuriant gerovės visuomenę: Lietuvos gimnazijų atvejis* (p. 77–77). Klaipėdos universiteto leidykla.

17. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: edukologija ir kiti socialiniai mokslai*: vadovėlis (6-asis-asis patais. ir papild. leid. leid.). Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
18. Kewalramani S., Kidman G., Palaiologou I. (2021). *Using Artificial Intelligence (AI)-interfaced robotic toys in early childhood settings: a case for children's inquiry literacy*. *European Early Childhood Education Research Journal*, 29:5, 652-668, DOI: 10.1080/1350293X.2021.1968458
19. Mangina E., Psyrra G., Screpanti L., Scaradozzi D. (2024). *Robotics in the Context of Primary and Preschool Education: A Scoping Review*,. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, vol. 17, pp. 342-363. <https://doi.org/10.1109/TLT.2023.3266631>.
20. Nemorin, S., Vlachidis, A., Ayerakwa, H. M., Andriotis, P. (2022). *AI hyped? A horizon scan of discourse on artificial intelligence in education (AIED) and development*. *Learning, Media and Technology*, 48(1), 38–51. <https://doi.org/10.1080/17439884.2022.2095568>.
21. Shan Z., Chris D.J., Noah L., Schroeder, López A., Jessica R.G, Steffi H. (2024). *Pedagogical Agent Design for K-12 Education: A Systematic Review*, *Computers & Education*. 105165, ISSN 0360-1315, <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2024.105165> .
22. Strazdienė, N., Eirošė, L., Norvilienė, A. (2018). *Informacinių technologijų plėtra pradiniam ugdyme ir vaikų sveikatai palankios mokymo(si) aplinkos kūrimo ypatumai*. DOI: <https://doi.org/10.15181/tbb.v79i3.1890> .
23. Su, J., Yang, W. (2022). *Artificial intelligence in early childhood education: A scoping review*. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. Volume 3,2022. ISSN 2666-920X. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100049> .
24. Su, J., Zhong, Y. (2022). *Artificial Intelligence (AI) in early childhood education: Curriculum design and future directions*. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. Volume 3,2022. ISSN 2666-920X. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100072> .
25. Su, J. (2024) *Kindergarten parents' perceptions of the use of AI technologies and AI literacy education: Positive views but practical concerns*. *Educ Inf Technol*. <https://doi.org/10.1007/s10639-024-12673-4> .
26. Sudeikienė, I., Gaučytė, D. (2020). *Išmaniosios technologijos ir informatinis mąstymas. Rekomendacijos: ką būtina žinoti pradinukų tėvams (globėjams) ir mokytojams*. Kaunas: Indigo print. Volume 195, 2023. ISSN 0360-1315.
27. Zhai, X., Chu, X., Chai, C. S., Jong, M. S. Y. ir kt. (2021). *A Review of Artificial Intelligence (AI) in Education from 2010 to 2020*. *Complexity*, 2021(1), 8812542. Volume 2021. <https://doi.org/10.1155/2021/8812542> .

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATION OF PRESCHOOL AND PRE-PRIMARY AGE CHILDREN

Audronė Mecelienė, Indrė Neimantė

Summary

As digital technologies become more and more popular, the question arises as to how they can help the educational process, what new methods can be used and what challenges they pose to educators. Does artificial intelligence help to differentiate tasks according to the individual needs of each child? Can it ensure the quality of education without violating ethical principles while respecting data protection?

The purpose of the research is to reveal the possibilities of using artificial intelligence in the education of pre-school and pre-primary children. Research methods: analysis of scientific literature, questionnaire survey, quantitative data analysis. Key Findings: The potential of artificial intelligence-based digital technologies in education lies in their ability to create adaptive learning environments tailored to individual student needs and progress. Interactive learning environments driven by artificial intelligence and digital technology provide instant feedback to help children understand and correct their mistakes, thereby promoting deeper learning. During the empirical study, it was found that educators agree that digital technologies develop children's learning to learn, problem-solving skills, digital intelligence and creativity. The inclusion of digital technologies in the educational process is considered an important aspect, but the lack of motivation and digital competence hinders successful integration.

Keywords: artificial intelligence, education, modern technologies.

THE ESSENCE, BENEFITS, AND MOTIVES OF VOLUNTEERING: A THEORETICAL REVIEW

Dr. Jurgita Paužuolienė, Dr. Ilvija Pikturnaitė, Sidas Rafijevas

Klaipėdos valstybinė kolegija / Higher Education Institution

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.354>

Abstract

For several decades, international and national documents and researchers' reports have highlighted the importance of volunteering. Researchers positively assess the government's focus on promoting and facilitating volunteering but also notice the difficulties in transforming documents into practice. Therefore, the article aims to theoretically analyze the essence, benefits, and motives of volunteering. The analysis of documents and scientific literature was used to achieve the goals. The analysis indicates that in describing volunteering, the authors most often use the *terms activity, society, time, volunteer, social, free, person, society, benefits, volunteer, friend, work, age*, etc. The analysis of the literature revealed the following characteristics of volunteering: it is unpaid and non-obligatory; it can be organized and informal; it is a resource-needed activity; it is beneficial, and it is dependent on the effectiveness of motivators. Volunteering combines personal benefits and societal impact, fostering collaboration, social inclusion, and resilience while enhancing individual well-being. For young people, it provides opportunities for skill development, career exploration, and empowerment through active contributions to meaningful causes. For older adults, it offers purpose, connection, and a chance to share their experience, promoting physical and mental health while combating loneliness.

Keywords: volunteering essence, volunteering benefits, volunteering motivators.

Introduction

Relevance of the topic. For several decades, international and national documents and researchers' reports have highlighted the importance of volunteering. Acknowledging volunteering's critical role in addressing global challenges, international institutions through their papers (for example UN General Assembly Resolution A/RES/56/38, 2002; UN General Assembly Resolution A/RES/63/153, 2008; Transforming Our World: 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015; Volunteering opportunities with the European Solidarity Corps in Europe and abroad - Your Europe) provided a detailed framework for encouraging, supporting, and regulating volunteering. Lithuanian national-level institutions and documents (for example, Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas, 2011; Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas *Dėl Jaunimo savanoriškos Tarnybos organizavimo tvarkos patvirtinimo*, 2018) also regulates the specifics of volunteering, the principles of volunteering, the rights, and obligations of the volunteer and the organizer of volunteering, the procedure for organizing volunteering, the insurance of volunteers, and the reimbursement of volunteering expenses.

Researchers positively assess the government's focus on promoting and facilitating volunteering but also notice the difficulties in transforming documents into practice (Papa, Vutuli, Principi, Scherer, 2018). Also researchers' work provides heterogeneous information on the extent of volunteering. Paplauskienė (2021) discusses different Lithuania statistical data and indicates uneven levels of Lithuania people's involvement in volunteering activities: 2011 – 20 percent, 2018 – 11 percent, 2019 – 15 percent. Paplauskienė (2021) stresses that there are uneven volunteering opportunities in large and small cities, and even highlights the lack of such statistical information. Papa, Vutuli, Principi, and Scherer (2018) mention that volunteering organizations often struggle to recruit socially excluded people and individuals with disabilities. As the number of nonprofit organizations is permanently growing, volunteers represent a scarce resource for which nonprofit organizations compete (Jedicke, Olk, Zogaj, Tscheulin, Lindenmeier, 2024). Ackermann, and Manatschal (2018) indicate decreasing levels of engagement in traditional offline volunteering, especially among young people, and as scientists state that “unequal civic participation constitutes an increasing societal concern”.

Therefore, there must be a better understanding of the essence and types, factors, motives, costs, and other characteristics that impact the decision to volunteer. As it was mentioned before, the volunteering concept and motives were analyzed in international and national documents and in scientific papers. However, as the interests, needs, and motivations of society, and young people in

particular, change, it is appropriate to identify new potential factors and styles for engaging in volunteering; to identify the elements that make up the volunteering complex. Such a theoretical model will then be used to investigate the elements of volunteering that are relevant for different groups of people and the motivators for engaging in volunteering activities. This will lead to the development of recommendations to increase society engagement.

Research problem. The analysis gives answers to the problem question: what elements compose the volunteering definition and what motivates people in different age groups to volunteer? These answers will provide the framework for further empirical research on volunteering understanding and drivers among the different groups of society.

The subject matter of the research – volunteering essence and motivators.

The research aim is to analyze the essence, benefits, and motives of volunteering.

Research objectives:

1. To identify the elements composing volunteering.
2. To reveal motives and benefits for volunteering.

Research methods: the analysis of documents and scientific literature was accomplished. For the analysis, the scientific literature was collected using the Ebsco, Springer and Sage databases. The search was carried out between July and June 2024. The following keywords were used to search for legal documents and articles: volunteering, the essence of volunteering, the benefits of volunteering, and motivators of volunteering.

1. The concept and elements of volunteering

Traditionally volunteering is described as an activity when a person voluntarily, and without financial gain provides assistance or contributes to public welfare, the activities of organizations or communities. This may include work in social, environmental, educational, cultural, sports or other fields. Volunteers often work out of personal conviction to help others, gain new skills or experiences, strengthen a sense of community, or make a positive impact on society.

The analysis of volunteering definitions provided in legal regulation acts and scientific literature (Penner, 2002; Hadzi-Miceva, 2007; Grincevičius, 2011; LR Savanoriškos veiklos įstatymas, 2011; Volunteering charter, 2012; Pruskus, 2014; Gil-Lacruz et al., 2016; Lengfeld and Ordemann, 2016; Papa, Cutuli, Principi, and Scherer, 2019; Hamalainen et al., 2023; Visuotinė Lietuvių enciklopedija, 2024; Nappo, Fiorillo and Lavadera, 2024) was accomplished to reveal the essence of volunteering and the main elements composing it. The components of essence of volunteering are indicated in the wordcloud (see Fig. 1), which indicates that in describing volunteering, the authors most often use the terms activity, society, time, volunteer, social, free, person, society, benefits, volunteer, friend, work, age and etc..

The literature analysis allows to indicate such main characteristics of volunteering: (1) it is conducted within a formal framework or informal activities; (2) it is unpaid; (3) it is a resource-needed activity; (4) it is performed for the benefit of society, specific organizations or groups of people, or individuals.

Scientists identify that volunteering is conducted within an organized framework / formal (Wilson, 2000; Dekker and Morrow-Halman, 2003) or informal activities (Wilson, 2000). As Ackermann and Manatschal (2018) note, existing research mainly distinguishes between two manifestations of traditional volunteering: formal volunteering, which occurs within an organization or association, and informal volunteering outside of organizations, such as helping neighbours. Dekker and Morrow-Halman (2003) highlight that volunteering is not merely a spontaneous expression of individual engagement or a natural result of community life; it is often deliberately organized and managed, and can even be shaped by policies. This blend of voluntariness and structured organization makes volunteering a unique and intriguing phenomenon. However, authors (Ackerman, and Manatschal, 2018) identify the changing landscape of volunteering as digitalization increases. According to Ackermann and Manatschal (2018), online volunteering includes various activities such as managing a club website, moderating a Facebook group, contributing to a Wikipedia entry, recording a non-commercial educational YouTube video or couchsurfing. The activity does not necessarily have to be interactive, and it may involve providing

infrastructure, but the online volunteer must invest time and others must benefit.

Figure 1. Essence of volunteering

Created by authors based on: Penner (2002); Hadzi-Miceva (2007); Grincevičius (2011); LR Savanoriškos veiklos įstatymas (2011); Volunteering charter (2012); Pruskus (2014); Gil-Lacruz et al (2016); Lengfeld and Ordemann (2016); Papa, Cutuli, Principi, Scherer (2019); Hamalainen et al. (2023); Visuotinė Lietuvių enciklopedija (2024); Nappo, Fiorillo and Lavadera (2024).

The scientists note that volunteering is unpaid (Dekker and Morrow-Halman, 2003) and non-obligatory (Wilson, 2000; Dekker and Morrow-Halman, 2003; Nappo, Fiorillo and Lavadera, 2024). Nappo, Fiorillo and Lavadera (2024), basing on the accomplished review of socio-economic literature, present volunteering as one of the most considerable pro-social activities and people's decisions about labor-leisure.

The other important thing is that volunteering is a resource-needed activity (Papa, Cutuli, Principi, and Scherer, 2019; Qvist, 2021). Therefore it is also important to understand the costs and disadvantages of volunteering. Resource theory describes volunteering as being positively related to the availability of three types of resources: human capital (e.g., resources related to individual capabilities, such as education, income, and health status), social capital (e.g., resources related to social and relational capabilities, such as social networks), and cultural capital (e.g., resources related to ethical resources or values, such as religiosity) (Wilson, and Musick, 1997, as cited in Papa, Cutuli, Principi, Scherer, 2019). Volunteering is related to human resources and individual socio-demographic factors related to time, money and skills. Jedicke et. al. (2024) identifies time costs and professional-volunteer conflicts and even volunteer stigma. Qvist's (2021) results suggest that hours of paid work have a significant negative effect on the total number of hours that people spend volunteering, not mainly because paid work hours affect people's propensity to volunteer but because they affect the number of hours that volunteers contribute. The other surveys identify the importance of volunteering experience: Individuals who have volunteering experience in the past are more likely to volunteer in the presence and future, regardless of other factors such as current workload, either because people develop a habit of volunteering or because unobserved individual characteristics are associated with both past and current volunteering (Dawson et al., 2019; Janoski et al., 1998; Smith & Wang, 2016; Wilson, 2000, cited from Qvist, 2021). Qvist's (2021) findings also shed light on how having flexible working arrangements affects volunteering. This appears to be more complicated than previously thought. Compared to those who work regular hours, employees who have the highest degree of flexible working arrangements, including the ability to work from home and autonomy, increase the total number of hours they volunteer. As Ackermann and Manatschal (2018) points out that people need certain skills and motivations for traditional and online volunteering activities. The type of skills and motivations may depend more on the degree of formalisation than on the sphere in which the activity takes place (offline or online). When a person engages in formal volunteering, organisational skills, such as coordinating with others and getting things done on time, may be needed. For informal volunteering, skills and motivations such as caring for others are more important. Giving private mathematics tutoring to pupils in the neighbourhood and explaining mathematical basics to a wider public on YouTube might require quite similar skills and motivations.

Thus, the degree of formalisation is expected to determine the skills and motivations required. The findings of Ackermann and Manatschal (2018) suggest that technical skills and a certain affinity for digital technology are more important for online volunteering, which explains why young people as 'digital natives' are more willing to volunteer online. It is also important for young people that this form of volunteering offers a higher degree of flexibility and anonymity, with a lower degree of commitment and obligation. This makes online volunteering a low-threshold activity. It does not require extensive resources, social networks or a particularly strong psychological commitment.

The scientists highlight that volunteering is performed for the benefit of society, specific organizations or groups of people, or individuals (McCable, White, Obst, 2007; Dekker and Morrow-Halman, 2003) and the volunteers themselves (Surujlal and Dhurup, 2008). Volunteering plays a crucial role in supporting social services at both community and national levels (McCable, White, Obst, 2007). These insights reveal the complexity and multiplicity of volunteering benefits. Therefore, this element of volunteering is analyzed in the next section of the article.

Summarizing the findings on the essence of volunteering it might be assumed that elements and their peculiarities can be useful for policy makers and voluntary sector organizations.

2. Benefit and motivation of volunteering

Benefits and motivation are very important elements in volunteering activities. It should also be noted that benefits and motives are very often tangled and that both can motivate the same person to engage in single-time or ongoing volunteering. It is important to understand that the benefits and motivation itself can differ depending on various factors such as: volunteer's age, occupation, interests, and type of volunteering activities. With the right factors and the right motivation in place, society as a whole may be more willing to engage in volunteer work..

Scientific literature identifies the benefits of volunteering for society, organizations and individuals. Volunteering is a powerful tool that fosters public well-being in numerous ways. Its significance extends beyond the immediate benefits to individuals and communities, influencing societal health, cohesion, and resilience on a broader scale. By engaging in volunteer work, individuals contribute to the immediate improvement of their communities and the long-term health and harmony of society. Through volunteering, people take on active roles in addressing social, economic, and environmental challenges, which helps to build stronger, more connected communities. Volunteering promotes collaboration, shared responsibility, and collective action. It encourages people to engage with diverse groups, fostering tolerance, empathy, and social inclusion. This collective effort supports societal cohesion bridging gaps between different demographics, and creating a sense of unity. Volunteers often play critical roles in emergency responses, healthcare, education, and community development, making them instrumental in bolstering the resilience of societies in times of crisis or need.

The majority of the literature analyzes the motives and benefits of volunteers themselves. According to Aydinli et al. (2016) there are three main types of motivation affecting sustained volunteering: explicit prosocial, implicit prosocial and interaction (figure 2).

Authors (Aydinli, Bender et al., 2016) describe explicit prosocial motivation for sustained volunteering as the conscious desire to help others, which is often driven by self-awareness of one's intention to act for the benefit of others. This type of motivation is typically measured through self-reports where individuals consciously acknowledge their reasons for engaging in prosocial behavior, such as volunteering. Implicit prosocial motivation for sustained volunteering is described as an internal, often unconscious drive that leads individuals to help others, not for external rewards or recognition, but due to a deeply ingrained sense of social responsibility or care for others. Interaction motivation for sustained volunteering is identified through the desire to form and maintain social relationships through volunteering activities.

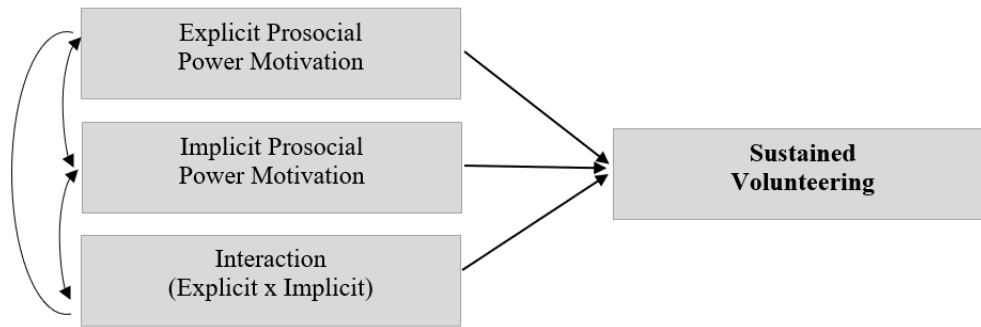

Figure 2. Types of motivation affecting sustained volunteering
 Created by authors based on Aydinli, Bender et al. (2016)

Through the study conducted in four different countries (Germany, China, Turkey and United States of America), by investigating 1082 participants of the study, Explicit prosocial motivation has been found to play an important role in long-term volunteering across cultures by Aydinli, Bender et al. (2016). Individuals with high levels of explicit prosocial motivation are more likely to engage in sustained volunteering. This is because they are consciously motivated by the desire to make a positive contribution to society.

Jedicke et. al. (2024) identify such triggers or motives of volunteering: protecting against bad emotions (quilt, self-pride, vicarious pride) and feelings of gaining social status; the possibility of putting one’s values into practice through volunteering; improving understanding of the world; allowing for the practice of certain skills; strengthening one’s personality and self-confidence; providing an advantage in the labor market; making new acquaintances and establishing friendships. The literature (Nappo, Fiorillo, Lavadera, 2024) identifies different reasons or motivators of volunteering depending on peoples’ social preferences, and care about recipients’ usefulness. For example, Andreoni (1990, cited from Nappo, Fiorillo, Lavadera 2024) indicates that people receive a “warm-glow” from giving time to others. The literature describes volunteering also as the possibility to invest in people’s human capital and improve their expectations and income. The research of Nappo, Fiorillo and Lavadera (2024) revealed volunteering as an activity that helps people to feel more confident about their perceptions of “labor market insecurity” (applied probit models showed a negative and significant correlation that indicates how employees who do voluntary activities have a greater likelihood of declaring perceived labor market insecurity, which is nearly 3% points lower, than employees who do not volunteer). Jedicke et. al. (2024) also note that identifying career enhancement opportunities is common in volunteering appeals. Accordingly, volunteering is a means of strengthening social relationships. As the findings of Jedicke et. al. (2024) indicated status-seeking and affiliation-seeking behavioral drives triggered by pride appeals are more favored by potential volunteers. The benefits of volunteering listed in the literature are summarized in Table 1.

Literature reveals that motivation for volunteering can vary significantly between young people and older adults due to differences in life stages, goals, and experiences. While both groups may share certain motivations, such as the desire to give back to their communities, there are distinct factors that drive each group to volunteer.

Young people’s motivation for volunteering. Young people are driven to volunteer for different reasons and benefits compared to older individuals. One of the main motivations for youth volunteers is the opportunity to gain work-related experience, skills and qualifications that can support their education and future career (Cnaan et al., 2010). Bocsi et al. (2017) noted that modern motivations for volunteering include career development, personal growth, work experience, professional improvement, gaining information, developing and practicing skills, getting a job more easily, increasing human capital, making friends, meeting people with similar interests, and participating in useful leisure activities (learning and practicing sports and cultural activities). Bocsi et al. (2017) note that through voluntary activities, the young generation transforms the cultural and social capital they acquire into material capital in the form of higher wages and better jobs at a later stage. In those countries (e.g. Canada and

the United States) where volunteering sends a strong positive signal to employers when young people are looking for a job, they are more likely to volunteer.

Table 1. Benefits of volunteering

The significance of volunteering for society	The meaning of volunteering for the volunteer
<ul style="list-style-type: none"> • volunteering is one of the means by which individuals or groups can draw attention to human, social or environmental problems; • strengthens the social, cultural, environmental and educational fields; • fosters social values; • develops citizenship; • promotes humanity and tolerance; • provides economic and political benefits; • provides irreplaceable assistance in case of force majeure. 	<ul style="list-style-type: none"> • helps volunteers feel needed; • helps to acquire valuable skills and qualities useful in realizing one's expectations or pursuing a personal career; • provides an opportunity to find new friends; • allows volunteers to test themselves in new situations; • promotes communication, as volunteers learn to communicate and work in a team; • provides non-formal and informal learning opportunities; • learns to manage crises; • requires organizational skills and promotes their acquirement; • provides an opportunity to look at the world from a different perspective.

Source: created by authors based on literature analysis.

Holdsworth, Brewis's (2014) analysis reveals that students are resistant to the expectation of volunteering if it is perceived as undermining the value of their engagement. Both students and stakeholders agree that efforts to promote volunteering should focus on aligning institutional practices with young people's expectations and aspirations to effectively support and encourage their participation. Jardim, and Marques da Silva (2018) point out that young people tend to view volunteering in an instrumental way, primarily focusing on the personal and professional benefits they expect to gain. According to the authors, volunteering is seen as a means of escaping and overcoming the ongoing challenges and constraints of society, particularly rising unemployment and job insecurity, which increasingly affect younger generations worldwide. Gil-Lacruz et al. (2016) highlight several underlying reasons for the significant differences in youth volunteering across European Union member states. They identified both individual and contextual factors, comparing various volunteer activities. The key finding reveals that social capital variables play the most crucial role in influencing young people's decision to engage in voluntary activities. While an individual's socioeconomic characteristics are important in the decision to participate in voluntary activities, factors such as involvement in non-governmental organizations and attitudes toward various aspects of life exert even greater influence.

Older adult motivation for volunteering. Some authors analyzed volunteering through older adult's perspective. For example, Howell et al. (2003) analyzed how volunteering affects the well-being of older adults. The authors' findings suggest that volunteering has a positive effect on well-being in later life. The research suggests that more volunteering hours are associated with higher levels of well-being. Gil-Lacruz et al. (2019) analysed the benefits of volunteering in later life on well-being. The authors found that participation in volunteering offers a wide range of benefits for all involved, but awareness of volunteering opportunities remains limited. Many older adults may not volunteer simply because they are not aware that such opportunities exist. Pozzi et al. (2014) investigated the impact of volunteering and community involvement on the well-being of older volunteers. Martinez et al. (2011) also examined the civic engagement of older adults. According to Pozzi et al. (2014), Martinez et al. (2011), given the positive effects of social cooperation and well-being, volunteering deserves more attention and recognition as a key factor in promoting social cohesion. It should be made more visible in society. In order to promote the involvement of older generations in both formal and informal volunteering projects, barriers such as limited financial resources and mobility issues need to be addressed.

According to Salvador-Carulla et al. (2014), Gil-Lacruz et al. (2019) quality of life is influenced by various factors, including access to and utilization of education and healthcare services, biological processes, environmental conditions, as well as individual behaviors and socioeconomic characteristics. To ensure optimal well-being in old age, it is essential to promote health across the entire lifespan.

Lengfeld and Ordemann (2016) in their research chose to investigate the group of retired volunteers and understand the factors influencing this group. It was stated that individuals with higher occupational status are more likely to volunteer during retirement, and this influence is notably stronger compared to the impact of occupational status on volunteering among those still employed. The study additionally revealed that higher levels of education significantly increase the likelihood of volunteering in later stages of life and contrary the older a person becomes, the lesser chance that they will become volunteers. In Hämäläinen's et al. (2024) study it was shown that positive association between retirement and volunteering is stronger among individuals with better resources (financial situation, self-rated health, level of education, country group) compared to those with less resources. The research showed that the frequency of volunteering increased more after retirement in countries with higher GDP per capita compared to lower GDP per capita, which highlights the importance of country-level resources moderating retirement effect on volunteering. In sum, these studies suggest that socioeconomic factors, individual resources, and the broader national context significantly influence both the quality of life and the likelihood of volunteering in retirement, underscoring the importance of resources and support for fostering engagement and well-being in later life.

Summarizing the theoretical analysis, we present the essential motivations for volunteering among young people and older adults (Table 2).

Table 2. Motives for young people and older adults to volunteer.

Motives	Young People	Older Adults
Career Development	Gain experience, build skills for future jobs	Apply existing skills, pass on knowledge and mentor
Personal Growth	Discover oneself, exploration, build identity	Maintain purpose, stay engaged in life post-retirement
Skill Acquisition	Learn new skills and explore interests	Use and share expertise developed over a lifetime
Social Engagement	Meet peers, network, make friends	Combat loneliness, stay socially connected
Short-Term vs. Long-Term	Prefer short-term, flexible roles	Prefer long-term, consistent involvement
Focus on Future vs. Legacy	Advocate for future change, activism	Leave a legacy, preserve values, contribute to heritage

Source: created by authors based on theoretical analysis.

These differences illustrate how volunteering meets different needs and motivations at various life stages. Understanding these motivators can help organizations create volunteer opportunities that appeal to both groups, maximizing the benefits of volunteerism for all ages.

Summarizing the analysis, it can be stated that volunteering is driven by a mix of motivations and benefits that vary across age, occupation, and personal interests. Scientific research identifies three main types of motivation for sustained volunteering: explicit prosocial (conscious desire to help others), implicit prosocial (unconscious social responsibility), and interactional (forming social connections). Volunteers also benefit from emotional satisfaction, skill development, career advantages, and enhanced social inclusion, which together foster personal growth and societal cohesion. The motivations for volunteering differ significantly between young people and older adults due to life stage differences. Young volunteers often prioritize career development, personal growth, and social connections, while older adults value enhanced well-being, community involvement, and social cooperation. Awareness and accessibility of opportunities are critical for increasing participation in all age groups, with barriers such as mobility and resources needing to be addressed for older volunteers. Overall, volunteering strengthens societal resilience and cohesion by fostering tolerance, collaboration, and collective action. It provides individual volunteers with emotional rewards and societal acknowledgment while addressing critical social, economic, and environmental challenges. National contexts, such as GDP and institutional support, significantly influence volunteering rates and impact, highlighting the need for tailored strategies to maximize participation and benefits across diverse communities.

Conclusions

1. Volunteering is described as an activity when a person voluntarily, and without financial gain, provides assistance or contributes to public welfare, the activities of organizations or communities in social, environmental, educational, cultural, sports, or other fields. The analysis of volunteering definitions provided in legal regulation acts and scientific literature revealed that in describing volunteering, the authors most often use the terms activity, society, time, volunteer, social, free, person, society, benefits, volunteer, friend, work, age, and etc.. The analysis of the literature revealed the main characteristics of volunteering: it is unpaid and non-obligatory; it is organized and informal; it is resource-needed activity (volunteering is linked to human resources and individual sociodemographic factors that relate to time, money, and skills); it is benefiting and it is dependent on the effectiveness of motivators.

2. Benefits and motives are very often tangled and both can motivate the same person to engage in single-time or ongoing volunteering. Volunteering promotes collaboration, shared responsibility, and collective action. It encourages people to engage with diverse groups, fostering tolerance, empathy, and social inclusion. Volunteers often play critical roles in emergency responses, healthcare, education, and community development, making them instrumental in bolstering the resilience of societies in times of crisis or need. Moreover, the act of volunteering enhances individual well-being by offering numerous personal benefits. It provides a sense of purpose, emotional satisfaction, and mental stimulation, all of which contribute to better overall health and happiness. Volunteering can also improve one's physical health through active participation in community activities and reduces the risk of social isolation by fostering connections with others. For many individuals, the ability to make a positive impact on their surroundings leads to greater life satisfaction and personal fulfillment. Volunteering can be highly fulfilling for individuals across different life stages, but the motivations to volunteer often vary between younger and older adults. For many young individuals, it serves as a platform to explore different career paths, build essential skills, and boost their resumes. Volunteering enables them to work in diverse environments, engage with real-world issues, and take on responsibilities that they may not otherwise encounter in traditional education or early-stage jobs. It helps them develop critical soft skills such as communication, teamwork, problem-solving, and leadership. Beyond professional development, volunteering fosters a sense of empowerment as young people realize that they can actively contribute to positive change, whether it is through social justice causes, environmental conservation, or community development. These experiences are formative, helping them build confidence, broaden their perspectives, and shape their values and identities in a rapidly changing world. For older adults, volunteering offers unique opportunities that go beyond just giving back to the community – it becomes a deeply fulfilling and purposeful part of their lives. Through volunteering, older adults can continue to contribute their wealth of knowledge and experience in meaningful ways, often mentoring younger generations or using their skills to support causes close to their hearts. Volunteering also enhances well-being by promoting physical and mental activity, reducing stress, and creating a sense of accomplishment. Furthermore, it opens doors to meaningful social interactions, allowing older adults to build new friendships, reconnect with their communities, and combat feelings of loneliness. In both cases, volunteering contributes to personal satisfaction and social responsibility. For young people, it provides a path to personal and professional growth, and for older people, it provides ongoing engagement, purpose and connection.

References

1. Ackermann K., Manatschal A. (2018). Online volunteering as a means to overcome unequal participation? The profiles of online and offline volunteers compared. *New media & society*, 20(12), 4453–4472. doi: 10.1177/1461444818775698.
2. Aydinli, A., Bender, M., Chasiotis, A., van de Vijver, F. J. R., Cemalcilar, Z., Chong, A., & Yue, X. (2016). A Cross-Cultural Study of Explicit and Implicit Motivation for Long-Term Volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(2), 375-396. <https://doi.org/10.1177/0899764015583314>

3. Bocsi, V., Fényes, H., & Markos, V. (2017). Motives of volunteering and values of work among higher education students. *Citizenship, Social and Economics Education*, 16(2), 117-131. <https://doi.org/10.1177/2047173417717061>
4. Cnaan, R. A., Smith, K. A., Holmes, K., Haski-Leventhal, D., Handy, F., & Brudney, J. L. (2010). Motivations and Benefits of Student Volunteering: Comparing Regular, Occasional, and Non-Volunteers in Five Countries. *Canadian Journal of Nonprofit and Social Economy Research*, 1(1) 65-81. http://repository.upenn.edu/spp_papers/153
5. Dekker P., Halman L. (2003). Volunteering and Values. *Part of the book series: Nonprofit and Civil Society Studies*, 1-17. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4615-0145-9_1
6. Gil-Lacruz A.I., Marcuello-Servós C., Saz-Gil M.I. (2016). Youth Volunteering in Countries in the European Union: Approximation to Differences. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(5), 971–991. doi: 10.1177/0899764015609731
7. Gil-Lacruz M, Saz-Gil MI and Gil-Lacruz AI (2019) Benefits of Older Volunteering on Wellbeing: An International Comparison. *Frontiers in Psychology*, 10, 2647. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02647
8. Grincevičius, O. (2011). Savanoriškos veiklos socialinės veiklos galimybės vaikų dienos centruose. *Sveikatos mokslai*, 5, 26-31.
9. Hadzi-Miceva, K. (2007). A Comparative Analysis of European Legal Systems and Practices Regarding Volunteering. *International Journal of Not-for-Profit Law*, 9 (3), 37–58. ISSN 1556-5157
10. Hämäläinen, H., Tanskanen, A. O., Arpino, B., Solé-Auró, A., & Danielsbacka, M. (2024). Is Transition to Retirement Associated With Volunteering? Longitudinal Evidence from Europe. *Research on Aging*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/01640275241251786>
11. Holdsworth C., Brewis G. (2014) Volunteering, choice and control: a case study of higher education student volunteering. *Journal of Youth Studies*, 17(2), 204-219. doi: 10.1080/13676261.2013.815702
12. Jardim C., Marques da Silva S. (2018). Young People Engaging in Volunteering: Questioning a Generational Trend in an Individualized Society. *Societies*, 8 (1), 8. doi:10.3390/soc8010008.
13. Jedicke A.M., Olk S., Zogaj A., Tschulin D., Lindenmeier J. (2024). Designing Effective Volunteering Appeals: Results of Choice-Based Conjoint and Latent Class Segmentation Analyses. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. <https://doi.org/10.1177/08997640241227166>
14. Lengfeld, H., Ordemann, J. (2016). The long shadow of occupation: Volunteering in retirement. *Rationality and Society*, 28 (1), 3-23. doi: 10.1177/1043463115621525
15. Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas (2011). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.402802>
16. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl Jaunimo savanoriškos Tarnybos organizavimo tvarkos patvirtinimo (2018). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/aa3158f2797711e89188e16a6495e98c?jfwid=14f2281hod>
17. Martinez, I. L., Crooks, D., Kim, K. S., and Tanner, E. (2011). Invisible civic engagement among older adults: valuing the contributions of informal volunteering. *Journal of Cross Cultural Gerontology*, 26, 23–37. doi: 10.1007/s10823-011- 9137-y
18. McCable T., White K.M., Obst P. (2007). The importance of volunteering functions to university students. *Australian Journal on Volunteering*, 12(2), 50-58.
19. Morrow-Howell N., Hinterlong J., Rozario Ph.A., Tang F. (2003). Effects of Volunteering on the Well-Being of Older Adults. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 58B (3), 137–145.
20. Nappo N., Fiorillo D., Lavadera G. (2024). Labour Market Insecurity and Volunteering in the European Union: Policy Suggestions for Job Security. *Econpapers*. <https://econpapers.repec.org/article/emejespps/jes-12-2023-0717.htm>
21. Papa R., Vutuli G., Principi A., Scherer S. (2018). Health and Volunteering in Europe: A Longitudinal Study. *Research on Aging*, 41(7), 670–696. DOI: 10.1177/0164027519834939
22. Paplauskienė A. (2021). Savanorystė, kaip žmogiškasis išteklius, teikiant viešąsias socialines paslaugas savivaldybėje. *Jaunujų mokslininkų darbai*, 51 (1), 31–47. <https://doi.org/10.15388/JMD.2021.3>

23. Penner, L.A. (2002) Dispositional and Organizational Influences on Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective. *Journal of Social Issues*. 58, 447-467. <https://doi.org/10.1111/1540-4560.00270>
24. Pozzi, M., Marta, E., Marzana, D., Gozzoli, C., and Ruggieri, R. A. (2014). The Effect of Psychological Sense of Community on the Psychological Well-Being in Older Volunteers. *Europe's Journal of Psychology*, 10, 598–612. doi: 10.5964/ejop.v10i4.773
25. Pruskus V. (2014). Jaunimo dalyvavimo savanoriškoje veikloje įtaka socializacijai ir kompetencijų ugdymuisi. *Filologija, Edukologija*, 22(1), 74–81. 822-430. DOI <http://dx.doi.org/10.3846/cpe.2014.07>
26. Qvist, H. P. Y. (2021). Hours of Paid Work and Volunteering: Evidence From Danish Panel Data. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 50(5), 983-1008. <https://doi.org/10.1177/0899764021991668>
27. Salvador-Carulla, L., Lucas-Carrasco, R., Ayuso-Mateos, J. L., and Miret, M. (2014). Use of terms “Wellbeing” and “Quality of Life” in health sciences: A conceptual framework. *European Journal of Psychiatry*. 28, 50–65. doi: 10.4321/s0213- 61632014000100005
28. Surujlal J., Dhurup M. (2008). Volunteers’ perceptions of benefits derived from volunteering: an empirical study. *South African Journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation*, 30 (1), 105-116.
29. Transforming Our World: 2030 Agenda for Sustainable Development (2015). United Nations. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
30. UN General Assembly Resolution A/RES/56/38 (2002). United Nations. <https://www.unv.org/publications/unga-resolution-5638-recommendations-support-volunteering>
31. UN General Assembly Resolution A/RES/63/153 (2008). United Nations. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n08/479/97/pdf/n0847997.pdf>
32. Visuotinė Lietuvių enciklopedija (2024). <https://www.vle.lt/straipsnis/savanoryste/>
33. Volunteering charter (2012). *European Charter on Rights and Responsibilities of Volunteers* https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/volunteering_charter_en.pdf
34. Volunteering in Lithuania. What, how, where (2013). The initiators of the publication are TEO LT, AB and VšĮ "Savanorių centras".
35. Volunteering opportunities with the European Solidarity Corps in Europe and abroad - Your Europe (2024) https://youth.europa.eu/go-abroad/volunteering/opportunities_en.
36. Wilson J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215- 40.

SAVANORIŠKOS VEIKLOS ESMĖ, NAUDA IR MOTYVAI: TEORINĖ APŽVALGA

Dr. Jurgita Paužuolienė, Dr. Ilvija Pikturnaitė, Saidas Rafijevas

Santrauka

Savanoriška veikla yra galinga priemonė, įvairiais būdais skatinanti visuomenės gerovę. Savanorystę galime apibrėžti kaip veiklą, kai asmuo savo noru, negaudamas finansinės naudos, teikia pagalbą ar prisideda prie visuomenės gerovės, organizacijų ar bendruomenių veiklos. Savanorystė gali būti darbas socialinėse, aplinkosaugos, švietimo, kultūros, sporto ar kitose srityse. Tyrėjai teigiamai vertina vyriausybės dėmesį savanoriškos veiklos skatinimui ir palengvinimui, tačiau taip pat pastebi sunkumus, kylančius perkeliant dokumentus į praktiką. Taip pat tyrėjų darbuose pateikiama nevienoda informacija apie savanorystės mastą. Paplauskienė (2021), aptardama įvairius statistinius Lietuvos duomenis, nurodo nevienodą Lietuvos gyventojų įsitraukimo į savanorišką veiklą lygį: 2011 m. - 20 procentų, 2018 m. - 11 procentų, 2019 m. - 15 procentų. Paplauskienė (2021) pabrėžia, kad nevienodos savanoriškos veiklos galimybės didžiuosiuose ir mažuosiuose miestuose, ir netgi pabrėžia, kad tokios statistinės informacijos trūksta. Papa, Vutuli, Principi, Scherer (2018) mini, kad savanoriškos veiklos organizacijoms dažnai sunku įdarbinti socialinę atskirtį patiriančius asmenis ir asmenis su negalia. Kadangi ne pelno siekiančių organizacijų skaičius nuolat auga, savanoriai yra ribotas išteklius, dėl kurio konkuruoja ne pelno siekiančios organizacijos (Jedicke, Olk, Zogaj, Tschulin, Lindenmeier, 2024). Ackermann, Manatschal (2018) nurodo mažėjantį įsitraukimo į tradicinę savanorišką veiklą ne internetu lygį, ypač tarp jaunų žmonių, ir kaip mokslininkai teigia, kad „nevienodas pilietinis dalyvavimas kelia vis didesnę visuomenės susirūpinimą“.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išanalizuoti savanorystės esmę, naudą ir motyvatorius.

Šiame straipsnyje nagrinėjami probleminiai klausimai: kokie elementai sudaro savanorystės apibrėžimą ir kokie motyvatoriai skatina žmones savanoriauti? Šie atsakymai sudarys pagrindą tolesniems empiriniams savanoriškos veiklos tyrimams.

Tyrimo objektas – savanorystės esmė ir motyvatoriai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti savanorystę sudarančius elementus.
2. Atskleisti savanorystės naudų ir motyvatorių įvairovę.

Tyrimo metodai: dokumentų ir mokslinės literatūros analizė.

Savanorystė apibūdinama kaip veikla, kai asmuo savanoriškai, negaudamas finansinės naudos, teikia pagalbą ar prisideda prie visuomenės gerovės, organizacijų ar bendruomenių veiklos socialinėje, aplinkosaugos, švietimo, kultūros, sporto ar kitose srityse. Išanalizavus teisinio reglamentavimo aktuose ir mokslinėje literatūroje pateiktus savanoriškos veiklos apibrėžimus paaiškėjo, kad apibūdindami savanorišką veiklą autoriai dažniausiai vartoja sąvokas veikla, visuomenė, laikas, savanoris, socialinis, nemokamas, asmuo, visuomenė, nauda, savanoris, draugas, darbas, amžius ir pan. Literatūros analizė atskleidė pagrindinius savanoriškos veiklos bruožus: ji yra nemokama ir neprivaloma; ji yra organizuota ir neformali; ji yra išteklių reikalaujanti veikla (savanoriška veikla yra susijusi su žmogiškaisiais ištekliais ir individualiais sociodemografiniais veiksniais, kurie susiję su laiku, pinigais ir įgūdžiais); ji teikia naudą ir priklauso nuo motyvatorių veiksmingumo.

2. Nauda ir motyvai labai dažnai yra susipynę ir abu jie gali motyvuoti tą patį asmenį užsiimti vienkartinė ar nuolatinė savanoriška veikla. Savanoriška veikla skatina bendradarbiavimą, bendrą atsakomybę ir kolektyvinius veiksmus. Ji skatina žmones bendrauti su įvairiomis grupėmis, ugdo toleranciją, empatiją ir socialinę įtrauktį. Savanoriai dažnai atlieka svarbų vaidmenį reaguojant į ekstremalias situacijas, teikiant sveikatos priežiūrą, švietimą ir bendruomenių vystymąsi, todėl jie yra labai svarbūs stiprinant visuomenės atsparumą krizių ar sunkumų metu. Be to, savanoriška veikla gerina asmeninę gerovę, nes teikia daug asmeninės naudos. Ji suteikia tikslo jausmą, emocinį pasitenkinimą ir protinį stimuliavimą, o visa tai prisideda prie geresnės bendros sveikatos ir laimės. Savanoriška veikla taip pat gali pagerinti fizinę sveikatą aktyviai dalyvaujant bendruomenės veikloje ir sumažinti socialinės izoliacijos riziką, nes skatina ryšius su kitais žmonėmis. Daugeliui žmonių galimybė daryti teigiamą įtaką savo aplinkai suteikia didesnę pasitenkinimą gyvenimu ir asmeninį pasitenkinimą. Savanoriška veikla gali teikti didelį pasitenkinimą įvairiais gyvenimo etapais, tačiau motyvacija savanoriauti dažnai skiriasi tarp jaunesnių ir vyresnių suaugusiųjų. Daugeliui jaunų žmonių savanorystė padeda ieškoti įvairių karjeros galimybių, ugdyti svarbius įgūdžius ir pagerinti savo gyvenimo aprašymą. Savanoriška veikla suteikia jiems galimybę dirbti įvairioje aplinkoje, spręsti realias problemas ir prisiimti atsakomybę, su kuria kitu atveju jie negalėtų susidurti tradicinio mokymosi ar ankstyvojo darbo metu. Ji padeda jiems ugdyti svarbiausius minkštuosius įgūdžius, pavyzdžiui, bendravimo, komandinio darbo, problemų sprendimo ir vadovavimo. Be profesinio tobulėjimo, savanoriška veikla ugdo įgalinimo jausmą, nes jauni žmonės supranta, kad gali aktyviai prisidėti prie teigiamų pokyčių, nesvarbu, ar tai būtų socialinio teisingumo reikalai, ar aplinkos apsauga, ar bendruomenės vystymasis. Tokia patirtis yra formuojanti, padedanti jiems įgyti pasitikėjimo savimi, praplėsti savo perspektyvas ir formuoti vertybes bei tapatybę sparčiai besikeičiančiame pasaulyje. Vyresnio amžiaus žmonėms savanorystė suteikia unikalių galimybių, kurios neapsiriboja vien tik atsidavimu bendruomenei – savanorystė tampa labai prasminga ir prasminga jų gyvenimo dalimi. Savanoriaudami vyresnio amžiaus suaugusieji gali ir toliau prasmingai prisidėti prie savo gausių žinių ir patirties, dažnai konsultuoti jaunesnes kartas arba panaudoti savo įgūdžius remdami jiems artimus tikslus. Savanoriška veikla taip pat gerina savijautą, nes skatina fizinį ir protinį aktyvumą, mažina stresą ir suteikia pasitenkinimo jausmą. Be to, savanorystė atveria duris prasmingiems socialiniams ryšiams, todėl vyresnio amžiaus žmonės gali užmegzti naujas draugystes, atkurti ryšius su savo bendruomenėmis ir kovoti su vienišumo jausmu. Abiem atvejais savanoriška veikla prisideda prie asmeninio pasitenkinimo ir socialinės atsakomybės. Jauniems žmonėms savanorystė yra asmeninio ir profesinio tobulėjimo kelias, o vyresnio amžiaus žmonėms – nuolatinis įsitraukimas, tikslas ir ryšys.

Pagrindiniai žodžiai: savanoriškos veiklos esmė, savanoriškos veiklos nauda, savanoriškos veiklos motyvatoriai.

EXPLORING SENSORY MARKETING: THE IMPACT OF VISUAL STIMULI ON ONLINE PURCHASE INTENTIONS

Saidas Rafijevas

Faculty of Business, Klaipėdos valstybinė kolegija / Higher Education Institution

Indre Razbadauskaite-Venske

Klaipeda University, LCC International University

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.355>

Abstract

This study investigates the critical role of visual imagery in influencing consumer purchase intentions within the online shopping environment. While extensive research has been conducted on online purchasing behaviors, comprehending how visual stimuli within sensory marketing frameworks specifically affect these intentions is needed. By reviewing existing literature, this research aims to bridge the gap by employing the Stimulus-Organism-Response (SOR) model and mental imagery theory to develop a theoretical framework for analyzing the impact of visual stimuli on purchase intentions across various digital contexts.

Keywords: visual stimuli, sensory marketing, online purchase intention, SOR model.

Introduction

Relevance of the topic. Consumers' perceptions of products are significantly shaped by their sensory experiences, which play a crucial role in decision-making. As Goel et al. (2023) state, sensory marketing is recognized as an essential approach to enhance a brand's engagement with customers by appealing to all their senses and eliciting emotional responses (Haase & Wiedmann, 2018; Kim et al., 2021). Images provide detailed information about the product's features and serve as inspirational cues about the overall customer experience. Consequently, the strategic use of product images has become a critical aspect of e-commerce marketing, significantly impacting consumer behavior.

In recent years, the rapid expansion of online shopping has significantly transformed the retail landscape. According to Eurostat (2023), 70% of EU citizens aged 16-74 purchased or ordered goods or services online in 2023, reflecting a two percentage point increase compared to 2022. As 92% of individuals in this age group used the internet within the last 12 months, competition among online retailers to attract and retain customers has intensified. Thus, in the context of online shopping, product images are the primary means by which consumers can visually evaluate a product before making a purchase decision (Chaudhuri et al., 2018). The visual presentation of products is pivotal in influencing consumer perception and purchasing behavior. High-quality product images can significantly enhance the online shopping experience by offering precise and detailed visual information. Visual imagery, in turn, helps alleviate the uncertainty consumers often face when purchasing online. Li et al. (2014) noted that various factors shape customers' online shopping behavior, with product images as a crucial information source. As a result, these visual stimuli enable consumers to comprehend the product's features better, impacting their confidence and propensity to purchase.

Li et al. (2014) have categorized product images into four visual stimuli: informational, emotional, aesthetic, and social. Each of these elements uniquely contributes to the consumer's decision-making process. Informative images help consumers better understand product features, emotionally appealing images evoke feelings that can drive purchasing decisions, aesthetically pleasing images capture attention and enhance desirability, and images conveying social presence can foster a sense of connection and trust with the consumer. Online retailers should strive to provide high-quality product images that are clear, well-illuminated, and accurately depict the item's features. It can help cultivate consumer confidence and drive sales performance.

Research by Ryu & Ryu (2021) examines how visual appeals in online shopping environments impact consumer responses, emphasizing the significance of excitement and fluency. Likewise, a study by Smith et al. (2010) evaluates virtual model technology to enhance the online shopping experience, further highlighting the critical role of visual presentation. An EEG-based (electroencephalography) investigation by Wang et al. (2021) provides empirical evidence on how dynamic visual elements in

product images can increase consumer engagement and purchase intention. Additionally, Li et al. (2014) empirically examined the influence of product photos on online consumers' purchase intent, utilizing image-processing techniques to analyze consumer reactions. Two experimental findings by Liu et al. (2022) indicate that food images with high color saturation can effectively enhance consumers' purchase intention. Furthermore, the impact of color saturation is influenced by visual proximity and consumption context. The advantage of high color saturation diminishes when a food item appears visually close or when social consumption is anticipated. Serial mediation analyses suggest heightened perceptions of freshness and tastiness drive the color saturation effect. Elder & Krishna (2022) analyze and structure a conceptual framework that examines the formation of mental imagery, the processes of elicitation and elaboration of mental imagery, the multi-modal aspects of sensory imagery, and the implications for consumer behavior.

Research problem. Despite extensive research on online purchasing, a gap remains in understanding how visual stimuli within sensory marketing frameworks influence consumer purchase intentions. This research, with its comprehensive approach of leveraging the Stimulus-Organism-Response (SOR) model and mental imagery theory, aims to address this gap and provide a thorough framework for examining the influence of visual stimuli on online purchase intentions across varied digital contexts.

The subject matter of the research – this research explores visual imagery's role within sensory marketing's framework of purchase intention in online shopping environments. The study investigates how product visuals evoke sensory experiences that guide consumer decisions in digital marketplaces.

Research aim – to analyze the impact of visual stimuli on purchase intention in online shopping environments. This study will leverage mental imagery and the Stimulus-Organism-Response model (SOR model) theory to provide a theoretical framework.

Research objectives:

1. To systematically identify and synthesize existing literature on the role of visual stimuli in influencing online purchase intention.
2. To uncover the sensory characteristics of compelling product imagery that enhance consumer engagement and improve conversion rates in e-commerce.
3. To propose an adjusted theoretical framework that integrates the SOR (Stimulus-Organism-Response) model and mental imagery theories, highlighting the relationship between visual imagery and online purchase intentions. This framework will not only contribute to academic knowledge but also provide practical insights for marketers and e-commerce professionals.

Research methods: this systematic literature review explores the current understanding of how visual imagery influences online purchase intention. Guided by the theoretical frameworks of mental imagery theory and the SOR model, the research presents an adjusted theoretical framework that illustrates the influence of visual imagery on online purchase intention in the context of sensory marketing.

1. Sensory Marketing

Krishna, A. (2012) defines sensory marketing as “*marketing that engages the consumers' senses and affects their perception, judgment and behavior.*” In other words, sensory marketing is a conceptual approach that seeks to engage one or more of the five human senses: sight, smell, sound, touch, and taste. Managers can leverage sensory marketing strategies to shape consumers' subconscious perceptions and associations with abstract product attributes (Krishna, 2012).

Although sensory marketing is a crucial strategy for product merchandising, empirical research on the relationship between sensory elements and their impact on consumer perception and behavior remains to be limited. This lack of in-depth understanding makes it challenging for retailers to integrate various sensory elements into their marketing approach effectively (Lyu & Huang, 2024). As online consumers cannot directly interact with merchandise, product images are a primary proxy for the tactile experience, significantly impacting their purchase intent. The effectiveness of product imagery in driving purchase behavior is multifaceted, involving psychological, emotional, and perceptual factors. According to Cheng et al. (2022), major e-commerce platforms and online retailers have concentrated

on optimizing product presentation to communicate product details to consumers more effectively. Currently, online merchants are augmenting traditional image-based product displays on e-commerce homepages with an increasing use of video content.

2. The Role of Visual Stimuli on Online Purchase Intention

In today's information-rich and visually driven landscape, visuals have become crucial mediums for communication and social influence. This evolution has facilitated a transition from reliance on verbal and text-based messages toward the increasing prominence of visual imagery, echoing the adage that "a picture conveys more than a thousand words." Studies have shown that visual perception accounts for approximately 80% of information individuals gather about their environment. Additionally, nearly 80% of human memory is comprised of visual recollections. Consequently, designers, marketers, retailers, and producers across various industries actively leverage visuals when advertising and promoting their products and services (Szulc & Musielak, 2023).

According to Cheng et al. (2022), consumers cannot directly experience products when shopping online, leading to heightened perceptions of uncertainty and risk. If consumers cannot obtain sufficient and necessary product information, they may be reluctant to make a purchase. Consequently, online retailers must design and manage product presentations to address this challenge effectively. Oktriana (2019) also suggests that sight positively impacts consumers' intentions to repurchase. Furthermore, the sense of sight can stimulate emotional reactions to products and other stimuli and capture consumers' attention (Han et al., 2024).

Emotional Engagement. Emotional engagement is a crucial component of product imagery. Images that elicit positive emotions can heighten a product's perceived appeal. For example, research by Ryu & Ryu (2021) demonstrates how visual elements that evoke excitement and fluency can positively impact consumer responses. Emotional imagery can forge a connection between the consumer and the product, rendering it more desirable. This emotional bond can promote impulsive purchasing behavior and cultivate brand loyalty (Ryu & Ryu, 2021).

Aesthetic Appeal. Aesthetics capture consumer attention and enhance a product's perceived value. Visually captivating images can help products stand out in the crowded online retail landscape. Li et al. (2014) highlighted that the aesthetic appeal of product visuals significantly impacts consumers' purchasing intent. High-quality, meticulously composed, well-lit, and professionally presented images can evoke a premium product perception, influencing consumer preferences and purchase decisions.

Social Presence. Product images that convey a sense of social presence can also influence online shopping behavior. Social presence refers to the perception of human warmth and sociability in a digital environment. Incorporating models or lifestyle contexts into product visuals can enable consumers to envision themselves using the item, cultivating a feeling of connection and relatability. Smith et al. (2010) highlighted that this approach can be highly effective in evaluating virtual model technology. By visualizing themselves interacting with the product, consumers can more easily imagine how it would fit into their lives, which may ultimately drive purchase intent.

Product Image Dynamism. The dynamism of product visuals, exemplified by features like 360-degree views or videos, can augment the online shopping experience. Wang et al. (2021) EEG study investigating the impact of product image dynamism on purchase intention offers empirical evidence that dynamic visual elements can enhance consumer engagement. Such dynamic visuals provide a more comprehensive product perspective, enabling consumers to interact with it virtually. This interactive experience can foster heightened engagement levels and increase the likelihood of purchase.

Influence on Perceived Product Quality and Evaluation. Consumers are more likely to form a positive evaluation of a product if the images are visually appealing and provide a comprehensive understanding of the product's features. Studies have demonstrated that high-quality images can lead to higher purchase intentions by enhancing the perceived value and attractiveness of the product. For instance, Ryu & Ryu (2021) research highlights the importance of visual excitement and fluency in consumer responses, suggesting that appealing images can significantly boost purchase intent. In this competitive environment, the quality of product images has emerged as a crucial factor influencing consumer behavior (Su & Zhu, 2023).

2.1. Impact on Consumer Attention and Engagement

Visually striking images are more likely to stand out among competing products, drawing consumers' eyes and encouraging them to explore further. The initial visual impact of a high-quality image can create a lasting impression, making the product more memorable and appealing.

Studies have shown that consumers spend more time on product pages featuring high-quality images. These images attract attention and help maintain visual interest and clarity. For example, Smith et al. (2010) evaluation of virtual model technology demonstrates how detailed and realistic images can significantly enhance consumer engagement, allowing consumers to visualize the product in a more personal and relatable context.

Wang et al. (2021) study on product image dynamism highlights how dynamic visual elements can boost consumer engagement. When consumers can interact with product images—rotating them, zooming in to see fine details, or watching demonstration videos—they are more likely to spend extended time on the product page. This increased engagement often translates into higher interest levels and a greater likelihood of making a purchase. Interactive images also help address common consumer concerns and questions about the product, reducing hesitation and increasing confidence in the purchasing decision. High-quality imagery can effectively bridge the gap between online and offline shopping experiences by offering a comprehensive visual representation.

In summary, effective visual presentation can strengthen consumer confidence, evoke positive emotions, and drive sales performance. High-quality product images can create a lasting impression and foster a stronger emotional connection with the brand by capturing consumers' attention. Visually appealing and dynamic imagery has been shown to enhance perceived product quality, increase engagement, and ultimately drive purchase intent and sales. Through social sharing and word-of-mouth marketing, visually compelling product visuals can also expand brand awareness and reach new potential customers.

3. Theoretical framework

The Stimulus-Organism-Response model (SOR model) developed by Mehrabian and Russell in 1975, explains how sensory perceptions, including visual stimuli such as product images, influence consumer behavior through emotional responses. This model illustrates that a visual stimulus, like high-quality and appealing product imagery, elicits an emotional reaction in the consumer, shaping their subsequent behavioral response, such as increased purchase intent and brand loyalty. By leveraging the power of visuals, online retailers can effectively bridge the gap between online and offline shopping experiences, strengthening consumer confidence, evoking positive emotions, and driving sales performance (Goel P. et al., 2023).

The conceptual framework of mental imagery, a prominent theoretical construct within consumer psychology, has received substantial scholarly attention in examining consumer behavior. Empirical research has demonstrated that textual and visual content in various advertising mediums, such as broadcast, print, travel, and online product imagery, can evoke mental imagery in consumers, subsequently influencing their product evaluations and behaviors (Cheng et al., 2022). Visual stimuli (e.g., product imagery) serve as cues that trigger mental imagery processes in consumers. The emotional responses elicited by these visual cues are mediated by the mental imagery generated. The quality and vividness of mental imagery can influence the emotional response's intensity and valence. Ultimately, the emotional response shapes the consumer's behavioral intentions and actions.

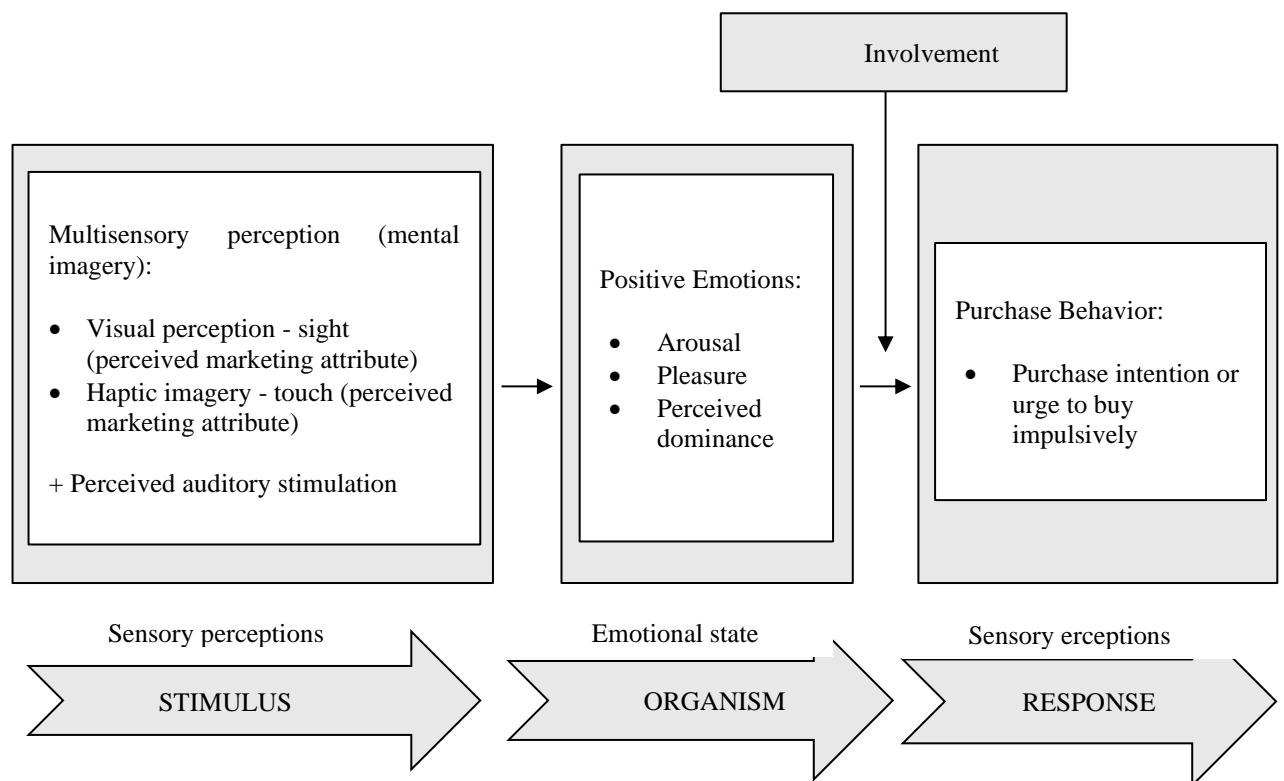

Figure 1: Theoretical framework

Source: created by authors based on Li et al.(2022), Cheng et al. (2022), Han et al. (2024)

By combining the SOR model and mental imagery theory, this research proposes a more nuanced and comprehensive framework for understanding the influence of visual stimuli on online purchase intention. Ngo et al. (2024) suggest that investing in high-quality visual assets, such as product images and videos, is crucial for meeting consumer expectations and enhancing the online shopping experience. It could lead to increased impulsive purchasing behavior. The direct link between arousal and pleasure suggests that designing e-commerce environments that leverage arousal to evoke positive emotions can significantly boost consumer satisfaction and encourage impulsive buying behavior.

Conclusion

1. The systematic review of the existing literature, including the SOR model, reveals visual imagery's central role in influencing consumer purchase intention within the online shopping context. Visuals shape initial impressions and play a pivotal part in fostering engagement and improving conversion rates. By synthesizing the findings, this study uncovers key sensory characteristics, such as image quality, clarity, and aesthetics, that contribute to compelling product imagery. These sensory attributes significantly enhance consumer engagement by providing a richer, more immersive experience, even without physical product interaction.

2. The research also led to an adjusted framework to elucidate the relationship between visual imagery and online purchase intentions. The findings underscore that compelling and informative product visuals serve as a powerful cue for consumers, shaping their perceptions of product quality, trustworthiness, and value. When product images effectively communicate sensory attributes, they bridge the gap between the online and offline shopping experience, fostering heightened engagement and purchase intent.

3. In conclusion, the strategic deployment of visual presentation is essential for online retailers, enhancing consumer confidence, evoking positive emotions, and driving sales. As e-commerce grows, sensory marketing, mainly through visual elements, will remain crucial for optimizing product presentation and improving the overall customer experience. The proposed framework provides a foundation for future research and practice, offering retailers actionable insights into enhancing their visual marketing strategies.

References

1. Chaudhuri, A., Paolo, M., Kokkula, S., Subramanian, A., Krishnan, A., Gandhi, S., Magnani, A., & Kandaswamy, V. (2018). A smart system for the selection of optimal product images in e-commerce. <https://doi.org/10.1109/bigdata.2018.8622259>
2. Cheng, Z., Shao, B., & Zhang, Y. (2022). Effect of product presentation videos on consumers' purchase intention: The role of perceived diagnosticity, mental imagery, and product rating. *Frontiers in Psychology, 13*, Article 812579. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.812579>
3. Eurostat. (2023). E-commerce statistics for individuals. European Commission. Retrieved August 24, from 2024 from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=E-commerce_statistics_for_individuals&oldid=629584
4. Elder, R. S., & Krishna, A. (2022). A review of sensory imagery for consumer psychology. *Journal of Consumer Psychology, 32*, 293–315. <https://doi.org/10.1002/jcpy.1242>
5. Goel, P., Garg, A., Sharma, A., & Rana, N. P. (2023). Impact of sensory perceptions on the urge to buy impulsively. *Journal of Computer Information Systems, 64*(4), 469–485. <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2224748>
6. Haase, J., & Wiedmann, K.-P. (2018). The sensory perception item set (SPI): An exploratory effort to develop a holistic scale for sensory marketing. *Psychology & Marketing, 35*(9), 727–739. <https://doi.org/10.1002/mar.21130>
7. Han, K., Abdul Rahman, A. R., Tamby Chik, C., & Jaafar, S. (2024). University students' online food delivery (OFD) usage intention: Investigating the role of sensory marketing and perceived benefits. *Journal of Nusantara Studies (JONUS), 9*, 297–317. <https://doi.org/10.24200/jonus.vol9iss2pp297-317>
8. Kim, M., Kim, J.-H., Park, M., & Yoo, J. (2021). The roles of sensory perceptions and mental imagery in consumer decision-making. *Journal of Retailing and Consumer Services, 61*, 102517. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102517>
9. Krishna, A. (2012). An integrative review of sensory marketing: Engaging the senses to affect perception, judgment, and behavior. *Journal of Consumer Psychology, 22*(3), 332–351.
10. Li, P., Guo, X., Wu, C., & Spence, C. (2022). How multisensory perception promotes purchase intent in the context of clothing e-customisation. *Frontiers in Psychology, 13*, Article 1039875. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1039875>
11. Li, X., Wang, M., & Chen, Y. (2014). The impact of product photo on online consumer purchase intention: An image-processing enabled empirical study. *PACIS 2014 Proceedings*, Article 325. <http://aisel.aisnet.org/pacis2014/325>
12. Liu, S. Q., Wu, L. L., Yu, X., & Huang, H. (2022). Marketing online food images via color saturation: A sensory imagery perspective. *Journal of Business Research, 151*, 366–378. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.06.061>
13. Lyu, M., & Huang, Q. (2024). Visual elements in advertising enhance odor perception and purchase intention: The role of mental imagery in multi-sensory marketing. *Journal of Retailing and Consumer Services, 78*, Article 103752. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2024.103752>
14. Ngo, T. T. A., Nguyen, H., Nguyen, H., Mai, H., Mai, T., & Hoang, P. (2024). A comprehensive study on factors influencing online impulse buying behavior: Evidence from Shopee video platform. *Heliyon, 10*, e35743. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e35743>
15. Oktriana, P. M. (2019). The effect of experiential marketing and psychological pricing on repurchase intention of customers in store X. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences, 8*(92), 214–218.
16. Ryu, S., & Ryu, S. (2021). Feeling excited and fluent: How consumers respond to the visual appeals of products in an online shopping environment. *Behaviour & Information Technology, 40*(11), 1219–1233. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2021.1942989>
17. Smith, S., Johnston, R., & Howard, S. (2010). Putting yourself in the picture: An evaluation of virtual model technology as an online shopping tool. *Information Systems Research, 21*(3), 1–21. <https://doi.org/10.1287/isre.1090.0279>

18. Su, L., & Zhu, D. H. (2023). A picture is worth a thousand words: Understanding the predictors of picture sharing in online consumer reviews. *Heliyon*, 9(12), e22789. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22789>
19. Szulc, Radosław & Musielak, Katarzyna. (2023). Product photography in product attractiveness perception and e-commerce customer purchase decisions. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*. 2023. 783-796.
20. Wang, J., Wang, A., Zhu, L., & Wang, H. (2021). The effect of product image dynamism on purchase intention for online aquatic product shopping: An EEG study. *Psychology Research and Behavior Management*, 14, 759–768. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S31374>

SENSORINIS MARKETINGAS: VIZUALINIŲ STIMULŲ ĮTAKA PIRKIMO KETINIMUI INTERNETU

Saidas Rafijevas
Indre Razbadauskaite-Venske

Santrauka

Šis straipsnis nagrinėja sensorinio marketingo svarbą ir vizualinių dirgiklių poveikį vartotojų pirkimo ketinimams internetinės prekybos kontekste. Sensorinis marketingas apibrėžiamas kaip strategija, įtraukianti vieną ar kelis pojūčius – regą, klausą, kvapą, skonį ir lytėjimą – siekiant paveikti vartotojų sprendimus ir elgseną. Tačiau internetinėje prekyboje, kur vartotojai negali fiziškai patirti produkto, rega tampa pagrindiniu pojūčiu, leidžiančiu įvertinti produkto savybes ir sumažinti neapibrėžtumą. Vizualiniai dirgikliai, tokie kaip aukštos kokybės, informatyvūs, estetiškai patrauklūs ir socialinį ryšį perteikiantys produktų vaizdai, yra itin svarbūs vartotojų išitraukimui ir pirkimo sprendimams.

Straipsnyje pabrėžiama, kad emocinis išitraukimas, estetinė produkto vaizdų patrauklumas ir jų gebėjimas sukurti socialinio artumo pojūtį yra pagrindiniai veiksniai, skatinantys teigiamą vartotojų elgseną. Produktų vaizdai, kurie kelia teigiamas emocijas, skatina ne tik impulsyvų pirkimą, bet ir formuoja lojalumą prekės ženklui. Estetiškai patrauklūs, profesionaliai pateikti vaizdai didina produkto suvokimą kaip kokybiško, o tai tiesiogiai veikia vartotojų sprendimų priėmimą. Be to, socialinio artumo aspektas, sukurtas įtraukiant produktų naudojimo kontekstus ar modelius, leidžia vartotojams geriau įsivaizduoti, kaip produktas pritaikomas jų gyvenime, o tai didina pirkimo ketinimus.

Straipsnyje remiamasi Stimulo-Organizmo-Reakcijos (SOR) modeliu bei mentalinio vaizdavimo teorija, kurios padeda atskleisti, kaip vizualiniai dirgikliai per emocinius atsakus formuoja vartotojų elgesį. Išvados pabrėžiama, kad strateginis vizualinės prezentacijos naudojimas yra esminis veiksnys internetinėje prekyboje, leidžiantis gerinti vartotojų pasitenkinimą, skatinti spontanišką pirkimą ir stiprinti emocinį ryšį su prekės ženklu.

Pagrindiniai žodžiai: vizualiniai stimulai, sensorinis marketingas, pirkimo ketinimas internetu, SOR modelis.

ALTERNATYVIŲ FINANSAVIMO ŠALTINIŲ PRITRAUKIMO Į STARTUOLIUS GALIMYBĖS

Izolda Skruibytė

Klaipėdos valstybinė kolegija

Neda Sartauskaitė

UAB Grant Thornton Baltic

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.335>

Anotacija

Startuoliai, priešingai nei jau rinkoje veikiančios įmonės, yra tik ką įsikūrusios ar besikuriančios jaunos įmonės, turinčios ne tik didelį augimo potencialą dėl savo novatoriškų ambicijų būti pirmaujančiomis, bet kartu pasižyminčios didele rizika visko netekti. Intensyvios konkurencijos sąlygomis jaunam besikuriančiam verslui gyvybiškai svarbu užtikrinti tinkamą jo finansavimą. Startuolių kūrimas ypač reikalauja didelių investicijų, nes jų veikla dažniausiai yra tiesiogiai susijusi su inovacijų, aukštųjų technologijų kūrimu bei jų naudojimu versle. Rinka šiandien siūlo daug įvairių tradicinių ir alternatyvių finansavimo šaltinių, tačiau startuoliams, siekiantiems pateikti rinkai išskirtinius produktus ir pasižymintiems tiek dideliu augimo potencialu, tiek ir didele verslo rizika, ne visi finansavimo šaltiniai yra prieinami ir efektyvūs. Straipsnio tikslas yra apibrėžus startuolio sampratą ir identifikavus esmines startuolių charakteristikas, išanalizuoti alternatyvius startuolių finansavimo šaltinius. Atlikta mokslinės literatūros analizė atskleidė, jog dėl startuoliams būdingos aukštos verslo rizikos patraukliausi ir geriausiai prieinami yra ne tradiciniai finansavimo šaltiniai, tačiau tokie alternatyvūs finansavimo šaltiniai, kaip verslo angelai, sutelktinis finansavimas, rizikos kapitalo fondai bei įvairios verslo akceleravimo programos. „Startup Lithuania“ 2023 m. atliktos Lietuvos startuolių apklausos rezultatai patvirtino, jog alternatyvūs šaltiniai, kaip patraukliausia startuolių finansavimo priemonė įvardinti ir Lietuvoje veikiančių startuolių.

Pagrindiniai žodžiai: startuolis, alternatyvūs finansavimo šaltiniai, verslo angelai, sutelktinis finansavimas, rizikos kapitalo fondai.

Įvadas

Temos aktualumas. Mokslinėje literatūroje galima sutikti įvairių startuolių apibrėžimų, tačiau autoriai dažniausiai startuolius sieja su inovatyvumu, didelėmis ambicijomis, dinamiškumu, aukštu proveržiu (Skala, 2019), aukštosiomis technologijomis (Giedraitis ir Kasnauskė, 2015; Ries, 2011) bei unikalų idėjų generavimu (Salamzadeh ir Kesim, 2015; Isharyadi ir kt., 2022). Startuoliais dažniausiai laikomos naujai susikūrusios, jaunos, perspektyvios, turinčios didelį augimo potencialą įmonės, kurioms būdingas inovatyvumas, technologinis patrauklumas bei išskirtinumas. Didesnio sutarimo tarp autorių pasigendama diskutuojant apie veiksnius, padedančius startuoliams pritraukti tinkamą finansavimą. Finansavimo pritraukimą lemia daugybė veiksnių. Vieni autoriai prie pagrindinių veiksnių priskiria efektyvios komandos formavimą (Girdauskienė ir kt., 2015; Isharyadi ir kt., 2022; Binowo ir Hidayanto, 2023), kitų nuomone aktualiau tinkama rinkodara ir ryšių kūrimas (Binowo ir Hidayanto, 2023), įmonės vertės demonstravimas (Zhou ir kt., 2023), abipusio pasitikėjimo didinimas (Girdauskienė ir t., 2015). Kadangi net pačios geriausios idėjos negali būti efektyviai įgyvendintos be tinkamo finansavimo, būtina ieškoti svarbiausių veiksnių, galinčių patraukti investuotojų dėmesį ir skatina gilesnes mokslines diskusijas.

„Startup Lithuania“ 2023 m. pradžioje atliktos Lietuvos startuolių apklausos rezultatai atskleidė, kad net 41 proc. iš 205 apklausoje dalyvavusių startuolių nurodė, jog jų vystymąsi labiausiai apsunkina finansinių išteklių trūkumas. Kadangi beveik pusės apklaustų įmonių veikla susijusi su moksliniais tyrimais ir eksperimentine plėtra, todėl didžiajai jų daliai reikalingų investicijų suma viršija 1 mln. eurų. Panašios tendencijos vyrauja ir kitose šalyse. 128 šalyse atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog 40 proc. besikuriančių smulkių įmonių susiduria su finansavimo trūkumu, o pagrindinės šio trūkumo priežastys yra nepakankamas užstatas, dideli kaštai, didelė rizika finansuotojui bei informacijos asimetrija (AFI, 2020). Kadangi besikuriančių startuolių veikla dažniausiai yra nukreipta į produktų, tiesiogiai susijusių su inovacine veikla ir technologijų vystymusi kūrimu ir gamyba, todėl tokio verslo plėtrai ir tęstinumui užtikrinti gyvybiškai svarbu pritraukti pakankamą finansavimą. Anot Ive (2015), tinkamas finansavimas padeda sukurti strateginį pranašumą, sudarydamas galimybes produktui greitai patekti į rinką, augti ir toliau skverbtis į kitas rinkas. Siekiant įtikinti investuotojus investuoti į jaunas įmones, startuoliai turi

būti patrauklūs, tinkamai atskleisti verslo idėją ir augimo potencialą, pateikti aiškų verslo modelį, plėtros strategiją, akcentuoti kitus įmonės pranašumus ir verslo sėkmei svarbius klausimus.

Tyrimo problema. Verslo kūrimui ir jo plėtrai užtikrinti neišvengiamai reikalingas tinkamas finansavimas. Laiku nepritraukus pakankamo finansavimo, verslo idėjų įgyvendinimas gali nepasisekti. Rinka šiandien siūlo daug įvairių tradicinių ir alternatyvių finansavimo šaltinių. Tačiau startuoliams, siekiantiems pateikti rinkai išskirtinius produktus ir pasižymintiems tiek dideliu augimo potencialu, tiek ir didele verslo rizika, ne visi finansavimo šaltiniai yra prieinami ir efektyvūs. Įvertinti startuolių finansavimo galimybes galima tik išanalizavus rinkoje veikiančius verslo finansavimo instrumentus ir identifikavus startuoliams būdingus veiksnius, turinčius įtakos finansavimo pritraukimui.

Tyrimo objektas – alternatyvūs startuolių finansavimo šaltiniai.

Tyrimo tikslas – apibrėžus startuolio sampratą ir identifikavus esmines startuolių charakteristikas, išanalizuoti alternatyvius startuolių finansavimo šaltinius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti startuolio sampratą ir identifikuoti pagrindines jo charakteristikas.
2. Identifikuoti veiksnius, darančius įtaką finansavimo šaltinių į startuolius pritraukimui.
3. Išanalizuoti galimus startuolių finansavimo šaltinius.

Tyrimo metodai: Mokslinės literatūros analizė ir sintezė pasitelktos siekiant išanalizuoti startuolio sampratą, esmines startuolių charakteristikas, išskiriančias juos iš kitų įmonių ir padedančias pritraukti tinkamus finansavimo šaltinius bei apibendrinti ir susisteminti skirtingų autorių nuomones. Palyginimo metodas naudotas siekiant pateikti priimtinausius finansavimo šaltinius skirtinguose startuolių plėtros etapuose. Grafinis vaizdavimas pasitelktas siekiant pateikti „Startup Lithuania“ Lietuvos startuolių apklausos rezultatus ir atspindėti populiariausius Lietuvoje veikiančių startuolių finansavimo šaltinius.

1. Startuolio samprata ir pagrindinės charakteristikos

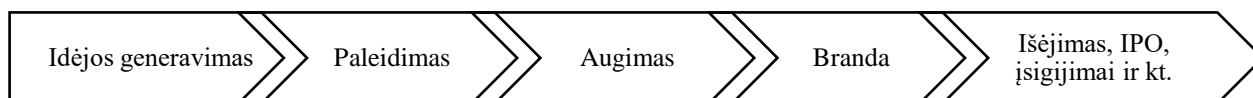
Vis dažniau mokslinėje literatūroje galima sutikti „startuolio“ sąvoką, kuri atsirado iš angliško termino „Start-up“. Startuoliais dažniausiai laikomos naujai įkurtos perspektyvios mažos ar vidutinės įmonės, gaminančios išskirtinius produktus, ieškančios efektyvių būdų patekti į rinką arba sukurti naują rinką ir joje dominuoti. Lietuvos Respublikos smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatyme (galiojanti suvestinė redakcija 2024) startuolis apibrėžiamas kaip „didelį ir inovacijomis grindžiamą verslo plėtros potencialą turinti labai maža ar maža įmonė, Juridinių asmenų registre registruota ne ilgiau kaip 5 metus“. Anot Sekliuckienės ir kt. (2018), startuolis atsirado dėl nuolat besikeičiančios verslo aplinkos, tobulėjančių technologijų, todėl yra priverstos būti lanksčios, greitai prisitaikyti prie naujovių. Startuolių pagrindas yra technologijos, orientuotos į naują produktą, turintį spartų augimo potencialą bei aukštas neapibrėžtumo lygis (Giedraitis ir Kasnauskė, 2015; Ries, 2011). Startuoliai yra svarbūs ekonomikos dalyviai, kurie skatina ekonomikos augimą, sukuria naujas darbo vietas ir skatina naujoves (Haddad ir kt., 2020), todėl galima teigti, kad tarp ekonomikos augimo ir naujovių yra stiprus ryšys.

Analizuojant startuolio sampratą, svarbu pabrėžti, kad šios įmonės siūlomas rinkai produktas turi būti inovatyvus ir naudingas vartotojams, nes nauja ir patraukli idėja gali išsiskirti naują verslą iš esamų konkurentų ir sukurti esminių konkurencinių pranašumų. Naujų įmonių produktams tenka konkuruoti su jau rinkoje esančiomis prekėmis ir paslaugomis, o konkurencija lemia stipriausiųjų išlikimą (Kerr ir kt., 2014). Anot Salamzadeh ir Kesim (2015), startuoliai kovoja dėl egzistavimo remiantis savo unikaliomis, išskirtinėmis idėjomis. Tačiau siekiant laimėti konkurenciją ir išlikti rinkoje, vienas iš lemiamų elementų yra tinkamas verslo modelio pasirinkimas (Haddad ir kt., 2020). Autoriai mano, kad verslo modelis lemia įmonės našumą ir konkurencinį pranašumą. Tačiau svarbiausia, kad įmonės konkurencinį pranašumą pripažintų prekės ir paslaugos vartotojai, nes vartotojo pasitenkinimas prekėmis ir paslaugomis skatina pakartotinį jų pirkimą ir užtikrina startuolio įmonei pajamas bei augimą.

Besikuriančios įmonės ypač daug dėmesio skiria inovaciniams produktams, kurių gamyba paremta aukštųjų technologijų naudojimu, nes tokių produktų paklausa gali būti didelė ne tik trumpalaikėje, bet ir ilgalaikėje perspektyvoje. Anot Skala (2019), startuoliai yra inovatyvios, ambicingos, ekspansyvos, dinamiškos, sparčiai augančios ir orientuotos į globalias rinkas įmonės. Šios įmonės pirmiausiai

siejamos su aukštosiomis technologijomis, žiniomis ir intelektine nuosavybe. Visos šios išskirtinės charakteristikos ir išsikelti ambicingi strateginiai tikslai išskiria startuolį iš smulkaus ir vidutinio verslo.

Ulc (2021) teigia, kad startuolis nuo idėjos užuomazgų generavimo iki sėkmingo verslo pasiekimo, praeina 5 etapus:

1 pav. Startuolio steigimo ir plėtros etapai

Šaltinis: Ulc, J. (2021). Lifecycle of technology start-ups and characteristics of individual stages: New Theoretical Framework. Perspectives of Business and Entrepreneurship Development: Digital Transformation for Business Model Innovation, 2, 170-182.

Anot Ulc (2021), pirmasis etapas, skirtingai nei tradiciniams verslams, yra aktualiausias startuoliui, nes jame ne tik atsiskleidžia kūrybiškumas, išgryninama idėja, stebima ir analizuojama rinka, prognozuojama produkto paklausa, bet ir žlunga daugiausiai įmonių. OECD (2015) tyrimo rezultatai patvirtina, jog daugiausia įmonių žlunga pirmaisiais metais, nors išgyvenusių įmonių skaičius skirtingose šalyse reikšmingai skiriasi. Pavyzdžiui, pirmuosius metus išgyvena 90 proc. Švedijoje, JAV, Liuksemburge, Lietuvoje ir JK įkurtų įmonių, 60-70 proc. Čekijoje, Lenkijoje ir tik 55 proc. Slovakijoje įkurtų įmonių. Taip pat nustatyta, jog paslaugų sektoriuje išgyvenusių startuolių dalis yra mažesnė nei pramonėje.

Ulc (2021) įsitikinimu, paleidimo etapas taip pat dar neužtikrina įmonės sėkmės, nes nėra aišku ar idėjos gyvendinimas pasiteisins ir bus sėkmingas. Isharyadi ir kt. (2022) pritaria, kad šiame etape intensyviai ieškoma verslo finansavimo šaltinių, bandoma parduoti pirmąsias prekes ar paslaugas bei stebima jų paklausa rinkoje. Augimo etapas jau gali reikšti startuolio sėkmę, nes šiame etape vyksta naujų produktų plėtra, įmonės žinomumo ir reputacijos lygio didinimas rinkoje. Taip pat startuolis tobulina savo rinkodaros strategiją ir ieško papildomo finansavimo plėtrai. Brandos etape startuolis pasiekia stabilias pozicijas rinkoje. Plėtrą skatina padidėjęs pelningumas dėl masto ekonomijos, aukšto valdymo lygio ir bendradarbiavimo galimybių. Paskutiniajame etape verslas gali būti parduodamas, įmonė gali skelbti pirminį viešąjį akcijų pasiūlymą (IPO), gali vykti įmonių susijungimai, įsigijimai ir kitos verslo transformacijos.

2. Finansavimo šaltinių pritraukimą lemiantys veiksniai

Startuolio sampratos analizė atskleidė, jog šios įmonės pasižymi inovatyvaus ir išskirtinio produkto, kuris būtų patrauklus vartotojui, pateikimu rinkai. Didelį augimo potencialą turinčios jaunos įmonės gali būti patrauklios kreditoriams ir investuotojams, tačiau svarbu yra gebėti potencialiems investuotojams tinkamai pristatyti produkto unikalumą ir išskirtinumą bei paaiškinti, kuo prekė ar paslauga yra pranašesnė už kitų įmonių gaminamus produktus.

Isharyadi ir kt. (2022) teigia, kad investicijų pritraukimui lemiamą įtaką daro verslo idėja, kuri gali užtikrinti sklandžią verslo veiklą ir jo sėkmę. Verslo idėja yra tarsi branduolys, apie kurį sukasi rinka su vartotojų lūkesčiais ir poreikiais. Tie patys autoriai pastebi, kad startuolio įmonei taip pat labai svarbu yra kūrybiška ir efektyvi įmonės valdymo komanda, kuri turi įtakos efektyvių sprendimų priėmimui. Kapitalo paieškos ir marketingo strategija leidžia koncentruoti dėmesį į potencialių investuotojų grupes ir lengviau pasiekti užsibrėžtus tikslus. Profesionali komanda suteikia pirmąjį postūmį startuolio sėkmei. Finansinių rodiklių tendencijų numatymas leis patikrinti startuolio veiklos rezultatus ir verslo pasirengimą augti. Galima teigti, kad daug žadančios finansinės prognozės skatina investicijas. Startuolių savininkai turi kuo daugiau komunikuoti su potencialiais investuotojais ir įgyti jų pasitikėjimą. Investuotojai turi būti įtikinti, kad verslas turi potencialo ir galės uždirbti pelno, tai padės pritraukti investuotojų. Startuoliai yra patrauklūs investuotojams dar ir tuo, kad jie lengviau adaptuojasi prie rinkos pokyčių, todėl yra linkę greičiau taikyti pokyčius savo veikloje nei tradicinės įmonės.

Binowo ir Hidayanto (2023) išskiria net 15 esminių veiksnių, užtikrinančių startuolio sėkmę. Be verslo idėjos, geros komandos ir rinkodaros, išorinio finansavimo galimybių autoriai, kaip varomąsias

jėgas, įvardija konkurentus, įpareigojančius startuolį daugiau dėmesio skirti inovacijoms bei produktų kokybei ir steigėjų užsidegimą, leidžiantį įveikti visas kliūtis ir nepasiduoti. Girdauskienė ir kt. (2015) pastebi, kad įmonės vizija, kuri apibrėžia tikslą, užduotis, galimas perspektyvas, lemia pasitikėjimo, bendradarbiavimo ir paramos lygį, nes ilgalaikės įmonės vizijos išskyrimas investuotojams kelia susidomėjimą. Abipusis pasitikėjimas taip pat yra svarbus aspektas, siekiant pritraukti tinkamus investuotojus, nes pasitikėjimas skatina efektyvų darbą komandoje. Anot minėtų autorių, ryšių kūrimas ir komunikacija su visuomene palengvina informacijos perdavimą, keitimąsi, apdorojimą ir gali būti reklama žiniasklaidoje, internete, o tai įmonei suteikia didesnę matomumą.

Verslo sėkmei ir projektų sėkmingam įgyvendinimui įtaką daro ir intensyvus socialinių tinklų naudojimas. Anot Mollick (2014), socialiniuose tinkluose galima sutikti potencialius investuotojus, su kuriais galima užmegzti sėkmingą partnerystę. Būtent socialiniai tinklai sudaro galimybę reprezentuoti įmones, kurti savo pageidaujamą startuolio įvaizdį, didinti įmonės matomumą ir prekės ženklo žinomumą. Reguliarūs atnaujinimai, įtraukiantis turinys ir bendravimas su sekėjais gali sustiprinti pasitikėjimą ir patikimumą, kurie yra esminiai veiksniai, siekiant pritraukti investuotojus.

Zhou ir kt. (2023) nuomone, labai svarbu investuotojams parodyti įmonės vertę, laukiamą pelningumą, atskleisti konkurencinius pranašumus, augimo bei išlikimo rinkoje galimybes. Dabartinė ir laukiama įmonės vertė vaidina svarbų vaidmenį pritraukiant investicijas. Apibendrinant skirtingų autorių nuomones, galima identifikuoti pagrindinius veiksnius, darančius esminę įtaką finansavimo pritraukimui:

1 lentelė. Investicijų pritraukimą į startuolius lemiantys veiksniai

Lemiantys veiksniai	Autoriai
Verslo idėja	Isharyadi, Sari, and Purwantoro (2022) Binowo ir Hidayanto (2023)
Verslo planas	Isharyadi, Sari, and Purwantoro (2022)
Įmonės vizija, strategija	Girdauskienė, Venckuvienė ir Savanevicienė (2015) Isharyadi, Sari, and Purwantoro (2022)
Abipusis pasitikėjimas	Girdauskienė, Venckuvienė ir Savanevicienė (2015)
Reklama / Socialiniai tinklai	Girdauskienė, Venckuvienė ir Savanevicienė (2015) Mollick (2014),
Efektyvi komanda	Girdauskienė, Venckuvienė ir Savanevicienė (2015) Isharyadi, Sari, and Purwantoro (2022) Binowo ir Hidayanto (2023)
Tvarumas	Isharyadi, Sari, and Purwantoro (2022)
Įmonės vertės demonstravimas	Zhou, Kartanaitė, Norvaišienė, Kovalov ir Krušinskas (2023)
Ryšų kūrimas	Girdauskienė, Venckuvienė ir Savanevicienė (2015) Mollick (2014),
Rinkodara	Binowo ir Hidayanto (2023)

Šaltinis: sudaryta autorių.

Identifikuoti veiksniai ir startuolių charakteristikos leidžia teigti, kad startuoliai rinkai pateikia ne tik unikaliomis, išskirtinėmis savybėmis pasižyminčius produktus, turinčius didelį augimo potencialą rinkoje, bet ir produktus, pasižyminčius didele rinkos rizika. Tai reiškia, kad sėkmės atveju investuotojų laukia didelė investicijų grąža, o nesėkmės atveju tikėtini labai dideli nuostoliai. Klasikinėms finansinėms institucijoms, kurios netoleruoja didesnių svyravimų ir siekia stabilios bei nuoseklios grąžos, startuoliai nėra patrauklūs. Tai reiškia, kad būtina ieškoti naujų, alternatyvių finansavimo šaltinių.

3. Alternatyvūs verslo finansavimo šaltiniai

Finansavimas – tai lėšų suteikimas verslo subjektui, kad jis galėtų įgyvendinti savo tikslus, siekiant vykdomos veiklos sėkmės. Verslo įmonės steigimo ir ankstyvojo augimo etape investicijų pritraukimas yra vienas dažniausiai kylančių sunkumų jaunai įmonei. Pakšytė ir Jurevičienė (2022) pritaria, kad pradinis verslo finansavimas yra ne tik svarbiausias, bet ir sunkiausias jaunai įmonei siekiant įgyvendinti verslo idėjas ir reikalauja daug laiko tinkamų finansavimo šaltinių paieškai. Šiandien rinka įmonėms

siūlo daug klasikinių ir alternatyvių verslo finansavimo šaltinių, tačiau tik nedaugelis jų gali būti prieinami jaunam, besikuriančiam verslui.

Steigėjai, šeima, draugai. Prieš įgyvendinant idėją, būtina ją išgryninti, parengti ir detalizuoti verslo modelį, jo veikimo principą ir įtikinti galimus potencialius investuotojus šio verslo sėkme. Pradiniame verslo steigimo etape nesėkmės rizika yra labai didelė, todėl sudėtinga įgyti potencialių investuotojų pasitikėjimą ir pritraukti finansavimą iš išorės ir anot Honjo ir kt. (2022), pirmiausiai dauguma įmonių naudojasi verslo steigėjų, šeimos bei draugų finansavimu. Šeimos kapitalas ir draugų indėlis yra neišvengiamai pagrindiniai verslo finansavimo šaltiniai verslo kūrimo pradžioje.

Sutelktinis finansavimas. Sutelktinis finansavimas, kaip ir viešasis finansavimas, yra tinkamas visuose įmonės įkūrimo etapuose. Sutelktinis finansavimas – tai pinigų investavimo ir lėšų rinkimo modelis, kai investicijos pritraukiamos iš pavienių asmenų. Svarbu paminėti, kad tai gali būti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, o prie vienos idėjos įgyvendinimo gali prisidėti neribotas skaičius investuotojų. Anot Mollick (2014), sutelktinis finansavimas yra palyginti naujas būdas finansuoti įvairias naujas įmones ir leidžiantis pavieniams pelno, kultūros, ar socialinių projektų steigėjams už atitinkamą atlygį prašyti finansavimo iš daugelio fizinių ir juridinių asmenų. Tai yra alternatyvus lėšų pritraukimo būdas, visiškai nepriklausomas nuo finansinių institucijų ir sudarantis galimybes sėkmės atveju suinteresuotiems asmenims uždirbti iš investicijų (Junge ir kt., 2022; Camilleri ir Bresciani, 2022). Investicijų grąža gali būti gaunama įvairiomis formomis. Jeigu projektas siekia socialinės naudos, siekia išspręsti tam tikras problemas, kurios bendruomenei ar platesnei visuomenei yra aktualios, investuotojai gali patikėti savo lėšas verslui net be jokio materialaus atlygio. Priklausomai nuo to, kokia išraiška gaunama nauda iš investavimo į verslą, Bernardino ir Santos (2020) išskiria keturias sutelktinio finansavimo formas:

2 lentelė. Sutelktinio finansavimo formos

Finansavimo forma	Finansavimo formos apibūdinimas
Aukojimu pagrįstas finansavimas	Investuotojai už investuotas lėšas nesitiki gauti materialaus atlygio, bet gali tikėtis socialinio atlygio – viešos padėkos, pripažinimo.
Atlygiu pagrįstas finansavimas	Investuotojai už investuotas lėšas gauna tam tikrą nepiniginį atlygį – padėką, produktą.
Skolinimu pagrįstas finansavimas	Investuotojai už investuotas lėšas gauna piniginę kompensaciją palūkanų forma.
Nuosavybe pagrįstas finansavimas	Investuotojai už investuotas lėšas gauna atitinkamą kiekį akcijų ir tampa įmonės akcininkais.

Šaltinis: Bernardino, S. & Santos, J. F. (2020). Crowdfunding: An Exploratory Study on Knowledge, Benefits and Barriers Perceived by Young Potential Entrepreneurs. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(4), p. 81.

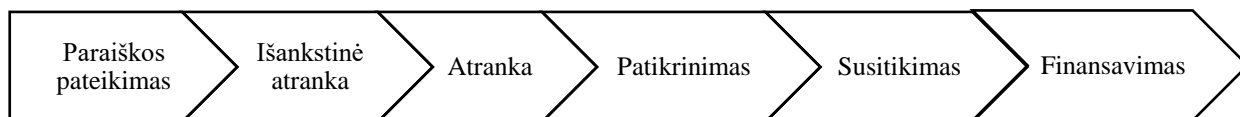
Sutelktinio finansavimo proceso eigą įprastai sudaro 4 etapai. Pirmiausiai, įgyvendinant pirmąjį etapą, yra užpildoma paraiška finansavimui gauti. Anot Herve ir Schwienbacher (2018), verslininkai pildydami paraišką internete, turi pateikti svarbią ir aktualią informaciją, kuri būtų esminė įtikinant investuotojus finansuoti projektą. Autoriai pabrėžia, kad šis etapas yra labai rizikingas ne tiek investuotojams, kiek pačiam verslui, nes sudaromos galimybės kitiems verslininkams pasinaudoti idėjos unikalumu, ją nukopijuoti ir įgyvendinti anksčiau. Antrajame etape pateikiamas finansavimo pasiūlymas, kuriame detaliam aptariamos finansavimo sąlygos. Trečiasis etapas apima patį projekto finansavimą arba lėšų rinkimą, kurio terminas priklauso nuo verslo idėjos. Ketvirtajame etape, kai projektas jau yra įgyvendintas, paskolos suma, palūkanos ir kitas atlygis grąžinamas investuotojams pagal iš anksto sutartas finansavimo sąlygas.

Akseleratoriai. Akseleratoriais vadinamos investavimo bendrovės, kuriuose dirba patyrusių žmonių grupės, pasiruošusios per tam tikras programas startuoliui suteikti finansinį ir nefinansinį palaikymą: investicijas, mentorystę, verslo ryšių plėtrą (Aljalalma ir Slof, 2022). Autoriai teigia, kad akseleratoriai yra veiksmingiausias būdas padėti kurti įmonę. Ši investicijų forma yra patraukli startuoliams, nes padeda pritraukti reikalingą kapitalą ir kitą pagalbą per santykinai trumpą laiką. Garcia-Ochoa ir kt. (2020) teigia, kad startuolių dalyvavimas verslo akseleratorių programose, padeda susidoroti su iššūkiais, užtikrina verslo modelio gyvybingumą, skatina jaunuosius verslininkus taikyti efektyvias verslo valdymo metodikas, kurios padeda pasiruošti rinkos neapibrėžtumui ir tinkamai kontroliuoti nenumatytus atvejus. Kaip ir sutelktinio finansavimo procese, norint dalyvauti akseleratorių programose

ir gauti finansavimą, reikia užpildyti paraišką akseleatorių internetinėje svetainėje. Akseleatorių programos komanda susisiečia su įmonėmis, organizuoja susitikimus ir į atrinktus startuolius investuoja.

Verslo angelai. Verslo angelais vadinami privatūs investuotojai, kurie padeda startuolių kūrėjams realizuoti jų verslo idėjas ir yra pasiruošę dalintis asmenine verslo patirtimi. Šia veikla dažniausiai užsiima sėkmingi verslininkai, buvę ar esantys didelių verslo organizacijų vadovai, kurie yra pasirengę investuoti savo pinigus, žinias ir patirtį į inovatyvius ir dažnai labai rizikingus verslus. Anot Iruarrizaga ir Saiz (2013), verslo angelai – tai asmenys, investuojantys savo pinigus į startuolius ir aktyviai prisidedantys prie atitinkamo verslo diegimo, perduodami savo žinias ir patirtį. Verslo angelai yra pasirengę finansuoti startuolius ankstyvajame augimo ir vėlesniame plėtros etape, kai dauguma formalių kredito teikėjų dėl aukštos rizikos vengia tai daryti (AFI, 2020). Verslo angelų pagrindinis tikslas yra dinamiška verslo plėtra, kuri leistų per trumpą laikotarpį užauginti ir subrandinti verslą. Skalicka ir kt. (2022) teigia, kad verslo angelai yra unikalūs privatus kapitalas rinkoje, kuris investuoja į įmones pirmaisiais verslo metais ir taip prisiima didelę investavimo riziką. Tačiau Laužikas ir kt. (2017) pabrėžia, jog verslo angelai yra dviejų tipų: aktyvūs, kurie į įmonės plėtrą investuoja tiek pinigus, tiek savo laiką perteikiant žinias ir patirtį, ir yra pasyvūs, kurie suteikia tik kapitalą ir neskiria laiko startuolio plėtrai. Anot Dibrova (2015), verslo angelai savo veiklą gali organizuoti trimis skirtingais būdais: jungdamiesi į verslo angelų asociacijas, bendrai su kitais investuotojais investuodami į startuolius arba dirbantys savarankiškai, kaip nepriklausomi investuotojai. Potencialiai didelė investicijų grąža yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl asmenys nori tapti verslo angelais. Kadangi verslo angelų dalijimasis savo patirtimi lemia startuolio įsitvirtinimą rinkoje, todėl svarbu, kad verslo angelas būtų aktyvus.

Cardon ir kt. (2016) Kalifornijoje atliktas empirinis tyrimas patvirtino iškeltą hipotezę, jog didesnę galimybę pritraukti verslo angelus turi tos įmonės, kurios yra kruopščiai pasiruošusios verslo pradžiai ir yra numačiusios įvairias galimas alternatyvas nesėkmės atveju. White ir Dumay (2018) Australijoje atliktas tyrimas atskleidė, jog verslininkų asmeninė patirtis, tarpusavio pasitikėjimas, galimybė prisidėti finansine ir kitokia išraiška bei realūs lūkesčiai vaidina reikšmingą vaidmenį pritraukiant verslo angelus pradinio investavimo etape. Verslo angelų finansavimo procesas yra labai individualus ir nėra plačiai bei detaliam aptariamam mokslinėje literatūroje. Mitteness ir kt. (2012) išskiria šešis verslo angelų finansavimo proceso etapus (2 pav.).

2 pav. Verslo angelų finansavimo procesas

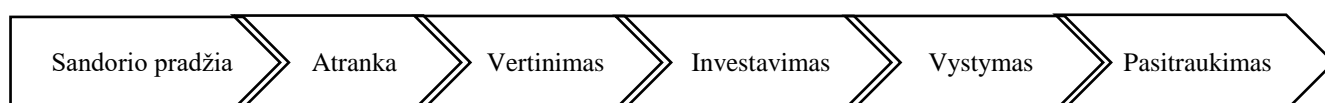
Šaltinis: Mitteness ir kt. (2012). Horse vs. Jockey? How stage of funding process and industry experience affect the evaluations of angel investors. *Venture Capital*, 14(4), p. 241–267.

Procesas prasideda paraiškos pateikimu, verslo kūrėjams nusprendus kreiptis į verslo angelus dėl finansavimo, ir užpildo internetinę paraišką. Verslo angelų investicijų grupėms peržiūrėjus užpildytas internetines paraiškas ir nustatius organizacijos finansavimo gairių atitikimą, įmonių kūrėjai patenka į kitą etapą – išankstinę atranką. Išankstinės atrankos etape vyksta verslo angelų susitikimas su užpildžiusiais paraišką jaunaisiais verslininkais, kuriuo metu vyksta jų įmonės neformalus patikrinimas. Sėkmingai praėjus šį etapą, jie patenka į atrankos etapą, kuriame norintys gauti finansavimą ruošia detalius verslo pristatymus verslo angelų investicijų grupei. Pasak autoriaus, įmonei reikia sulaukti 10 verslo angelų susidomėjimo jų įmone ir tik tada galimas perėjimas į kitą etapą – patikrinimą. Patikrinimo metu verslo angelai išsamiai peržiūri įmonės dokumentus, įvertina verslo planą. Priešpaskutiniame etape vyksta verslo angelų susitikimas su verslo idėjų autoriais, kurio metu yra galimybė atsakyti į papildomus klausimus ir sulaukti papildomo susidomėjimo. Sėkmingai praėjęs visus šiuos etapus, startuolis patenka į paskutinį etapą, kuris reiškia, kad įmonė sulauks finansavimo.

Rizikos kapitalo fondai. Rizikos kapitalo fondai investuoja į sparčiai augančių, perspektyvių įmonių akcinį kapitalą ir aktyviai dalyvauja versle priimant strateginius sprendimus. Siekdami užtikrinti investicijų sėkmę, skirtingi rizikos kapitalo fondai, kurie yra privatūs juridiniai asmenys, specializuojasi į skirtingas veiklos sritis ir skirtingus verslo etapus. Į nuosavybę investuojantys fondai ir verslo angelai

ypač patrauklūs visiškai naujus produktus ketinantiems gaminti startuoliams, kuriems reikia įsigyti daug fizinio kapitalo (Honjo ir kt., 2022). Kai startuoliai renkasi rizikos kapitalo fondą kaip investuotoją, kyla daug klausimų, kaip pasirinkti tinkamą investuotoją, kuris kuo pilniau atitiktų investuotojo ir įmonės lūkesčius. Anot Jurevičienės ir Martinkutės (2013), siekdami sėkmingai realizuoti investicijas, rizikos kapitalo fondai investuoja lėšas į rizikingus, tačiau aukštą augimo potencialą turinčius projektus. Jų teigimu, rizikos kapitalo fondai daugiausiai dėmesio skiria inovacijoms, kurios gali pakeisti esamas verslo šakas arba suteikti pagrindą kurti naujas. Anot Padgureckienės (2019), rizikos kapitalo fondai yra išskirtinai orientuoti į startuolių įmones. Jie ne tik teikia finansavimą, tačiau praleidžia daug laiko konsultuodami ir stebėdami startuolių galimybes valdyti savo portfelius. Savanevičienė ir kt. (2015) pritaria, kad šie fondai yra orientuoti į įmones, kurios yra ryškios augimo ir technologijų taikymo požiūriu ankstyvoje verslo vystymosi stadijoje. Tačiau Dobloug (2008) pastebi, kad rizikos kapitalo nepakanka tik pirmajame verslo kūrimo etape, todėl gali būti sėkmingai naudojamas ir vėlesniuose augimo etapuose. Rizikos kapitalo fondai yra naudingi ne tik įmonėms, pritraukiančioms kapitalą, tačiau, anot Zhang ir kt. (2013), jie skatina ekonomikos augimą bei technologijų pažangą šalyje

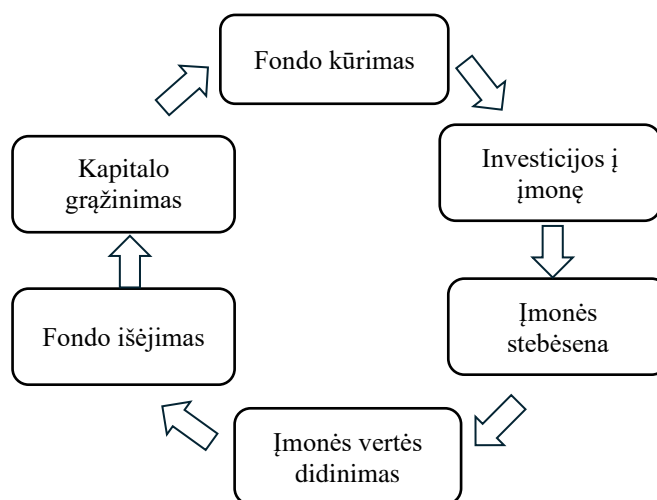
Dobloug (2008) rizikos kapitalo fondų investavimo procesą suskirsto į šešis etapus (3 pav.).

3 pav. Rizikos kapitalo fondų investavimo procesas
Šaltinis: Dobloug, T. A. (2008). Venture capital and innovation.

Paveiksle pateikti šeši investavimo proceso etapai: sandorio pradžia, atranka, vertinimas, investavimas, vystymas ir pasitraukimas. Sandorio pradžios etape rizikos kapitalistai susipažįsta su įmonėmis, jų veikla, kita aktualia informacija ir investavimo galimybėmis. Kaip teigia Dobloug (2008), atrankos metu rizikos kapitalistas įsitikina, ar įmonė pasižymi unikaliomis savybėmis, ar turi didelį pelno augimo potencialą. Vertinimo etape rizikos kapitalistas galutinai įvertina įmonės planuojamus pinigų srautus ir apsisprendžia, į kurią įmonę investuoti. Vienas iš svarbiausių etapų priėmus sprendimą investuoti, yra verslo vystymasis, nes jis lemia verslo sėkmę, o kartu ir investicijų sėkmę. Svarbu paminėti, kad šiame etape, dėmesys skiriamas verslo augimo skatinimui. Turėdamas reikšmingą akcijų dalį, rizikos kapitalistas aktyviai dalyvauja versle ir padeda startuoliams įgyvendinti verslo strategijas, nustato ir koreguoja plėtros kryptis, padeda įmonei sėkmingai patekti į rinką.

Rizikos kapitalo fondų veikla gali būti apibūdinama tam tikrais veiklos ciklais. Jurevičienė ir Martinkutė (2013), remdamosi kitų mokslininkų įžvalgomis, išskiria šešis ciklus (4 pav.)

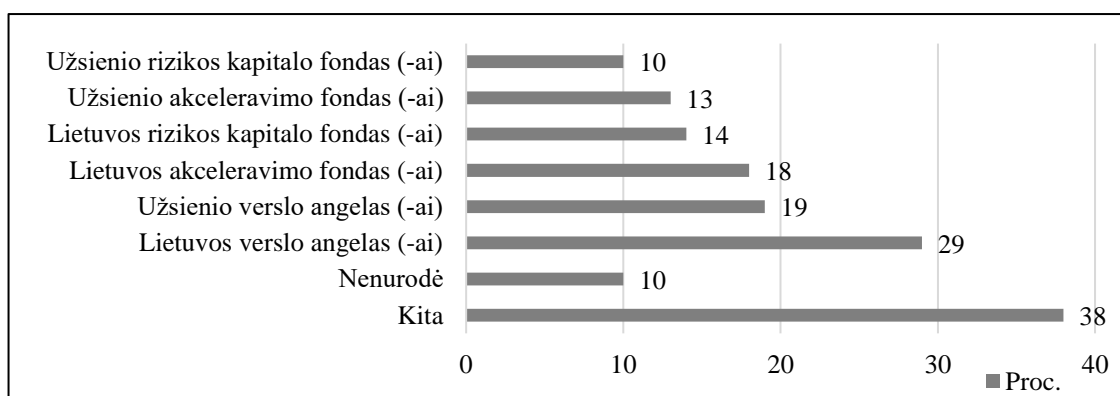

4 pav. Rizikos kapitalo fondo veiklos ciklas

Šaltinis: Jurevičienė, D., ir Martinkutė, A. (2013). Rizikos kapitalo fondai: teoriniai aspektai. *Business: Theory and Practice*, 14(2), 117–130.

Rizikos kapitalo veiklos ciklas prasideda nuo fondo sukūrimo ir vėliau sprendimo investuoti į tam tikrą pasirinktą įmonę. Prieš nuspręsdamas investuoti į įmonę, fondas vykdo labai kruopščią įmonių atranką. Trečiajame etape vyksta pasirinktos įmonės stebėseną. Stebėseną atliekama aktyviai dalyvaujant akcininkų susirinkimuose ir valdybos posėdžiuose. Stebėseną yra svarbi, nes pagrindinis rizikos kapitalo fondo tikslas yra per santykinai trumpą laikotarpį užtikrinti įmonės vertės augimą. Kai fondas tikslą pasiekia, fondas palieka įmonę, o investuotas kapitalas gražinamas investuotojui.

Vertinant finansavimo į startuolius pritraukimo galimybes Lietuvoje, „Startup Lithuania“ 2023 m. sausio mėn. atliktos startuolių apklausos rezultatai patvirtino, jog tarp 79 finansavimą pritraukusių startuolių, pagrindiniai šaltiniai yra šalyje ir užsienyje veikiantys verslo angelai, įvairios akceleravimo programos bei rizikos kapitalo fondai:

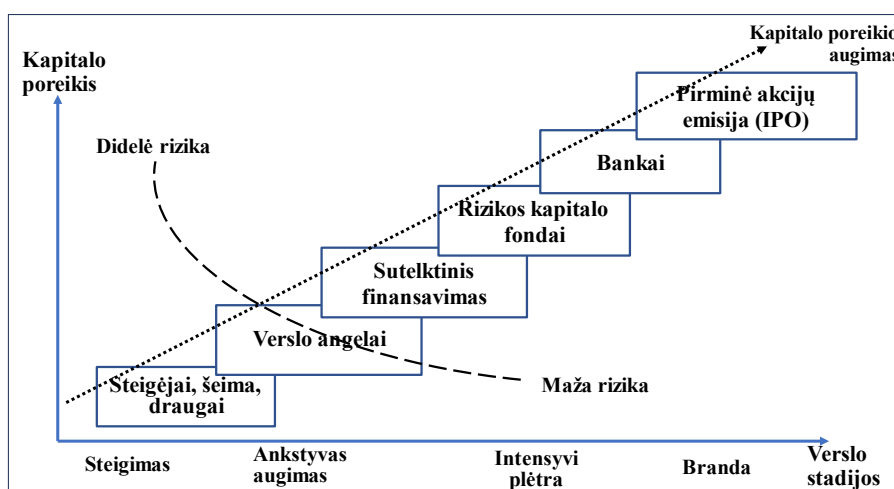

5 pav. Lietuvoje veikiančių startuolių pagrindiniai finansavimo šaltiniai

Šaltinis: „Startup Lithuania“ Lietuvos startuolių apklausa 2023 m. sausis

Apklausos rezultatai atskleidė, jog 29 proc. startuolių yra pakankamai sukaupę apyvartinių lėšų tik 1-3 mėn. laikotarpiui. Kas šeštai įmonei nepavyko pritraukti finansavimo, tačiau kai kurie startuoliai naudojami net keliais finansavimo šaltiniais. 38 proc. apklaustų įmonių nurodė, jog finansavo savo veiklą akcininkų bei kitų privačių investuotojų lėšomis, laimėtų konkursų ir projektų lėšomis, naudojami ES struktūrinių fondų parama ir kitais šaltiniais.

Plačiąja prasme, pritrauktas finansavimas gali būti paremtas skola arba nuosavybe (Honjo ir kt., 2022). Cornelius (2020) pažymi, jog įmonės nepaskirstytas pelnas, valstybės ir bankų paskolos, prekybiniai kreditai, obligacijų ir akcijų emisija nėra prieinami ankstyvojoje verslo vystymosi stadijoje. Atsižvelgus į kapitalo poreikį skirtingose startuolių kūrimosi, ankstyvojo augimo, intensyvios plėtros ir brandos stadijose bei apibendrinus išanalizuotų finansavimo šaltinių prieinamumą ir tinkamumą startuolių veiklos finansavimui, visi verslo finansavimo šaltiniai jų prieinamumo tvarka pateikti 6 pav.

6 pav. Finansavimo šaltinių prieinamumas skirtingose verslo vystymosi stadijose

Šaltinis: sudaryta autorių.

Iš pateikto paveikslo matyti, kad kapitalo poreikis verslo steigimo pradžioje yra santykinai mažas palyginti su kapitalo poreikiu verslo brandos etape, tačiau ir galimybės verslą finansuoti iš savo lėšų taip pat yra mažiausios. Tradiciniai finansavimo šaltiniai, tokie kaip banko paskola, pirminė akcijų emisija, yra labai svarbūs verslui, tačiau gali būti naudojami ne visuose verslo augimo etapuose. Jaunoms įmonėms dažniausiai trūksta apyvartinių lėšų stabiliai veiklai užtikrinti, o kredito istorija yra per trumpa, todėl nepatraukli tradiciniams investuotojams. Verslo rizika yra didžiausia verslo pradžioje, todėl bankams toks verslas yra per daug rizikingas ir nepatikimas. Įmonės dažniausiai nėra sukaupusios pelno ir negali vykdyti akcijų emisijos, o tradicinei paskolai gauti neturi pakankamo užstato. Pačių verslo steigėjų, jų draugų ir artimųjų finansinės galimybės taip pat dažniausiai yra ribotos, todėl jaunos įmonės yra priverstos ieškoti alternatyvių finansavimo šaltinių, tokių kaip verslo angelai, sutelktinis finansavimas ar rizikos kapitalo fondai. Verslui sėkmingai augant ir pereinant į intensyvios plėtros stadiją, kapitalo poreikis nuolat didėja, o rizika pradeda mažėti. Tik verslo brandos etape įmonės jau gali sėkmingiau naudotis bankų paskolomis arba pritraukti kapitalo iš išorės išleidžiant akcijų emisiją.

Išvados

1. Išanalizavus startuolio sampratą bei jam būdingas esmines charakteristikas, galima teigti, jog startuoliu laikoma jauna, konkurencinga, inovatyviomis idėjomis, pranašiomis technologijomis į globalią rinką orientuota įmonė, pasižyminti dideliu augimo potencialu. Apibrėžiant sėkmingo startuolio charakteristikas, svarbu pažymėti, kad rinkai siūlomas produktas turi būti ne tik išskirtintis, inovatyvus, bet ir naudingas, pripažįstamas bei vertinamas vartotojo, nes priešingu atveju intensyvios konkurencijos sąlygomis startuoliui būtų sunku susikurti konkurencinį pranašumą. Siekdamas įsiskverbti į rinką ir joje įsitvirtinti, startuolis praeina keletą etapų nuo idėjos generavimo, jos įgyvendinimo, įmonės augimo, brandos ir iki išėjimo iš rinkos ar kitos verslo transformacijos.

2. Profesionali, kūrybiškai ir efektyviai dirbanti komanda, gebanti aiškiai nubrėžti įmonės viziją ir strategiją, suformuoti aiškia verslo idėją, yra vienas svarbiausių veiksnių, užtikrinančių ne tik verslo sėkmę, bet ir tinkamą verslo finansavimą. Siekiant pritraukti finansavimą tiek verslo pradžia, tiek ir jo plėtrai, startuoliams svarbu įgyti investuotojų pasitikėjimą, o tai galima padaryti tik turint detalų verslo planą ir modelį, numačius galimas alternatyvas nesėkmės atveju, vykdant efektyvią rinkodarą ir pasitelkiant šiuolaikines komunikavimo priemones.

3. Ekonomikoje egzistuoja daug įvairių verslo finansavimo šaltinių, tačiau ne visi jie yra patrauklūs įmonėms dėl jų prieinamumo skirtinguose verslo etapuose. Pradiniame verslo etape verslo steigėjai pirmiausiai naudojami savo asmeninėmis, šeimos ir draugų lėšomis. Kadangi startuolių kūrimas dėl jiems būdingos aukštos rizikos, didelio augimo potencialo bei kitų išskirtinių charakteristikų dažniausiai taip pat reikalauja didelio kapitalo jau pradiniame etape, patraukliausi ir geriausiai prieinami yra ne tradiciniai finansavimo šaltiniai, tačiau tokie alternatyvūs finansavimo šaltiniai, kaip verslo angelai, sutelktinis finansavimas bei rizikos kapitalo fondai. Valstybės bei privačių juridinių asmenų vykdomos verslo akceleravimo programos taip pat yra reikšminga pagalba besikuriančioms ir jau veiklą pradėjusioms jaunoms įmonėms.

Literatūra

1. Alliance for Financial Inclusion. (2020). Survey Report on Alternative Finance for MSMEs. https://www.afi-global.org/wp-content/uploads/2021/01/afi_msme_survey-report_AW_digital_0.pdf.
2. Aljalalma, J., & Slof, J. (2022). An Updated Systematic Review of Business Accelerators: Functions, Operation, and Gaps in the Existing Literature. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8, 214. <https://doi.org/10.3390/joitmc8040214>.
3. Bernardino, S., & Santos, J. F. (2020). Crowdfunding: An exploratory study on knowledge, benefits and barriers perceived by young potential entrepreneurs. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(4), 81. <https://doi.org/10.3390/jrfm13040081>.
4. Binowo, K., & Hidayanto, A. (2023). Discovering Success Factors in the Pioneering Stage of a Digital Startup. *Organizacija*, 56, 3-17. <https://doi.org/10.2478/orga-2023-0001>.

5. Camilleri, M.A., Bresciani, S. (2022). Crowdfunding small businesses and startups: A systematic review, an appraisal of theoretical insights and future research directions, *European Journal of Innovation Management*, <https://doi.org/10.1108/EJIM-02-2022-0060>.
6. Cardon, M.S., Mittness, C., Sudek, R. (2016). Motivational Cues and Angel Investing: Interactions Among Enthusiasm, Preparedness, and Commitment. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 41(6), <https://doi.org/10.1111/etap.12255>.
7. Cornelius, P. (2020). Sources of Fundings Innovation and Entrepreneurship. In *The Global Innovation Index 2020: Who will Finance Innovation?* (pp. 77-86). <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GII-2020-report.pdf>.
8. Dibrova, A. (2015). Business Angel Investments: Risks and Opportunities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 207. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.10.097>.
9. Dobloug, T. A. (2008). *Venture Capital and Innovation*. Høgskolen i Hedmark. https://brage.inn.no/inn-xmlui/bitstream/handle/11250/133456/not06_2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
10. García-Ochoa, C. P., De Pablos-Heredero, C., & Blanco Jiménez, F. J. (2020). How business accelerators impact startup's performance: Empirical insights from the dynamic capabilities approach. *Intangible Capital*, 16(3), 107-125. <https://doi.org/10.3926/ic.1669>.
11. Giedraitis, A. ir Kasnauskė, J. (2022). Verslumo atmosferos gerinimas steigiant „startuolius“ (Start up) Lietuvoje. *Regional Formation and Development Studies*, 18(1), 51-65. <https://doi.org/10.15181/rfds.v18i1.1247>.
12. Girdauskienė, L., Venckuvienė, V., & Savanevičienė, A. (2015). Crowdsourcing as a key method for start-ups overcoming valley of death. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(3), 795–800. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n3p795>.
13. Haddad, H., Jörg W., Sebastian, H., Markus, B., & Helmut, K. (2020). Business Model Choice Matters: How Business Models Impact Different Performance Measures of Startups. 15th International Conference on Wirtschaftsinformatik, March 08-11, 2020, Potsdam, Germany. https://doi.org/10.30844/wi_2020_h4-haddad.
14. Hervé, F., & Schwiendbacher, A. (2018). Crowdfunding and Innovation. *Journal of Economic Surveys*, 32(5), 1514-1530. <https://doi.org/10.1111/joes.12274>.
15. Honjo, Y., Kwak, C., & Uchida, H. (2022). Initial funding and founders' human capital: An empirical analysis using multiple surveys for start-up firms. *Japan and the World Economy*, 63. <https://doi.org/10.1016/j.japwor.2022.101145>.
16. Iruarrizaga, J., Saiz, M. (2013). The informal investment context: Specific issues concerned with business angels. *Investigaciones Regionales*, 26, 179-198. <https://www.researchgate.net/publication/286297309>.
17. Isharyadi, R., Sari, R. N., & Purwantoro, P. (2022). Analysis of Development Stages and Digital Start-Up Success Factors. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, 5(3), <https://doi.org/10.33258/birci.v5i3.6139>.
18. Ive, D. A. (2015). *Choose Your Startup: How to Fund Your Business: The 10 Ways Most Companies Fund their Start and Growth*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
19. Junge, L. B., Laursen, I. C., & Nielsen, K. R. (2022). Choosing crowdfunding: Why do entrepreneurs choose to engage in crowdfunding? *Technovation*, 111,(4):102385. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102385>.
20. Jurevičienė, D. ir Martinkutė, A. (2013). Rizikos kapitalo fondai: teoriniai aspektai. *Verslas: teorija ir praktika*, 14(2), 117–130. <https://doi.org/10.3846/btp.2013.13>.
21. Kerr, W. R., Nanda, R., & Rhodes-Kropf, M. (2014). Entrepreneurship as Experimentation. *Journal of Economic Perspectives*, 28(3), 25-48. <https://doi.org/10.1257/jep.28.3.25>.
22. Laužikas, M., Miliute, A., Bilota A., Bielousovaitė, D. (2017). Main development drivers of start-up companies within start-up ecosystems: the case of Lithuania. *Marketing and Management of Innovations*, 2, 316-328. <https://doi.org/10.21272/mmi.2017.2-30>.
23. Lietuvos Respublikos smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatymas, 1998 m. lapkričio 24 d. Nr. VIII-935, galiojanti suvestinė redakcija (nuo 2024-06-01), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.68516/asr>.

24. Mitteness, C. R., Baucus, M. S., & Sudek, R. (2012). Horse vs. Jockey? How stage of funding process and industry experience affect the evaluations of angel investors. *Venture Capital*, 14(4), 241-267. <https://doi.org/10.1080/13691066.2012.689474>.
25. Mollick, E. (2014). The Dynamics of Crowdfunding: An Exploratory Study. *Journal of Business Venturing*, 29, 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2013.06.005>.
26. OECD. (2015). *Entrepreneurship at a glance 2015*. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/entrepreneur_aag-2015-en.
27. Padgureckienė, A. (2019). Effect of Risk Capital on Country's Competitiveness: Theoretical Aspects. *Professional Studies: Theory and Practice*, 6(21), 63–72. <https://svako.lt/uploads/pstp-2019-6-21-63-72.pdf>.
28. Pakšytė, I., & Jurevičienė, D. (2022). Study on the Eligibility of Venture Capital Funds in the United States Market. 12th International Scientific Conference, Business and Management 2022, May 12–13, 2022, Vilnius, Lithuania. <https://doi.org/10.3846/bm.2022.778>.
29. Ries, E. (2011). *The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses*. New York: Crown Business.
30. Salamzadeh, A., & Kawamorita Kesim, H. (2015). Startup Companies: Life Cycle and Challenges. Paper presented at the 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE), Belgrade, Serbia. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2628861>.
31. Savanevičienė, A., Venckuvienė, V., & Girdauskienė, L. (2015). Venture Capital a Catalyst for Start-Ups to Overcome the “Valley of Death”: Lithuanian Case. *Procedia Economics and Finance*, 26, 1052-1059. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00929-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00929-6).
32. Sekliuckienė, J., Vaitkienė, R., & Vainauskienė, V. (2018). Organisational Learning in Startup Development and International Growth. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 6, 125-144. <https://doi.org/10.15678/EBER.2018.060407>.
33. Skala, A. (2019). *Digital Startups in Transition Economies: Challenges for Management, Entrepreneurship and Education*. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-01500-8>.
34. Skalicka, M., Zinecker, M., Balcerzak, A. P., & Michał B. P. (2023). Business angels and early stage decision making criteria: empirical evidence from an emerging market. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 36(1), 25-50. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2022.2063920>.
35. Startup Lithuania. (2023). *Lietuvos startuolių apklausa*, 2023 m. sausis.
36. Ulc, J. (2021). Lifecycle of technology start-ups and characteristics of individual stages: New Theoretical Framework. In *Perspectives of Business and Entrepreneurship Development: Digital Transformation for Business Model Innovation*, (p.p. 170-182). Brno University of Technology, Faculty of Business and Management.
37. White, B.A., and Dumay J. (2018). The Angel Investment Decision: Insights from Australian Business Angels. *Accounting & Finance*. 60(3) 3133-3162. <https://doi.org/10.1111/acfi.12427>.
38. Zhang, B., Zhang, D., Wang, J., Huang, X. (2013). Does venture capital spur economic growth? Evidence from Israel. *Romanian Journal of Economic Forecasting*. 16(2), 115-128. https://ipe.ro/rjef/rjef2_13/rjef2_2013p115-128.pdf.
39. Zhou, M., Kartanaitė, I., Norvaišienė, R., Kovalov, B., & Krušinskas, R. (2023). Unicorns' growth and financial flexibility before and after the IPO. *Heliyon*, 9(9). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e20313>.

OPPORTUNITIES FOR ATTRACTING ALTERNATIVE FUNDING SOURCES TO STARTUPS

**Izolda Skruibytė, Higher Education Institution / Klaipėdos valstybinė kolegija,
Neda Sartauskaitė, UAB Grant Thornton Baltic**

Summary

Startups are generally considered newly established, young, promising companies with high growth potential, characterised by innovativeness, technological attractiveness, and uniqueness. However, small startups are often faced with a lack of financing, the main reasons being insufficient collateral, high costs, high risks for the financier, and information asymmetry (AFI, 2020). As startups are mostly focused on the development and production of products directly related to

innovation and technological development, attracting sufficient funding is vital for the development and continuity of such businesses. According to Ive (2015), adequate funding helps to create a strategic advantage by enabling a product to enter the market quickly, grow, and further penetrate other markets. Many factors contribute to attracting the right financing. To convince investors to invest in young companies, startups need to be attractive, adequately convey the business idea and growth potential, provide a clear business model, and development strategy, and highlight other strengths of the company and other issues that are important for business success.

Failure to attract sufficient funding in time can lead to failure in implementing business ideas. The market today offers a wide range of traditional and alternative sources of finance. However, for startups seeking to bring unique products to market with both high growth potential and high business risk, not all sources of finance are available and effective. Assessing the financing options for startups can only be achieved by analysing the business financing instruments available on the market and identifying the startup-specific factors that influence the attraction of finance.

The object of the study is alternative sources of funding for startups.

The study aims to analyse alternative funding sources for startups by defining the concept of a startup and identifying the key characteristics of startups.

Objectives of the study:

1. Define the concept of startup and identify its essential characteristics.
2. Identify the factors influencing the attraction of funding sources to startups.
3. Analyse alternative funding sources for startups.

Research methods: analysis of scientific literature, content analysis of the document, analysis of statistical data, comparison, summarisation, and graphical representation.

The analysis of scientific papers and statistical data has shown that the product offered by a startup company must be not only distinctive and innovative but also useful, recognised, and valued by the consumer, otherwise it would be difficult for the start-up to create a competitive advantage. To penetrate the market, a start-up goes through a series of stages from idea generation, implementation, growth, and maturity, to exit or other business transformation.

A professional, creative, and efficient team, able to clearly outline the vision and strategy of the company and develop a clear business idea, is one of the most important factors in ensuring not only the success of the business but also the right business funding. To attract funding for start-up and expansion, startups need to gain the trust of investors, which can only be done with a detailed business plan and model, with possible alternatives in case of failure, with effective marketing, and with the use of modern means of communication.

There are many different sources of business finance in the economy, but not all of them are attractive to companies because of their availability at different stages of the business. In the early stages of a business, business founders primarily use their funds, those of family and friends. As startups, due to their inherent high risk, high growth potential, and other unique characteristics, also usually require significant capital at the early stage, the most attractive.

Keywords: startup, alternative funding sources, crowdfunding, business angels, venture capital funds.

VISUOMENĖJE VYRAUJANČIŲ STEREOTIPŲ SAŠAJOS SU BŪSIMŲ PEDAGOGŲ PROFESINĖS TAPATYBĖS FORMAVIMUSI

*Doc. dr. Giedrė Slušnienė, Viktorija Stadnik, Luka Naturjeva, Vaiva Radikaitė,
Donata Venckuvienė*

Klaipėdos valstybinė kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.350>

Anotacija

Straipsnio aktualumą pagrindžia mokslinė praktinė problema, susijusi mokytojo profesija, kuri Lietuvoje išgyvena ne pačius populiariausius laikus, tačiau nemažai jaunų žmonių nusprendžia tapti pedagogais. Tai sudėtingas, kompleksinis procesas, kurio metu būsimas mokytojas bando apsibrėžti savo vaidmenį ir esybę. Straipsnyje pateikiami empirinio tyrimo rezultatai ir jų analizė, kurioje siekiama atskleisti, kaip visuomenėje vyraujantys stereotipai veikia būsimų pedagogų profesinį tapatumą. Teorinė analizė ir empirinio tyrimo rezultatai liudija, jog pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką mokytojo įvaizdžiui, yra mokytojo bendravimo stilius, santykiai su ugdytiniais bei švietimo sistemos reformos. Nors stereotipai nėra esminė kliūtis, siekiant būsimos profesinės karjeros, tačiau dauguma pedagogikos studijų krypties studentų, dalyvavusių tyrime, savo profesinį tapatumą kuria pasitikėdami savimi ir remdamiesi vidine motyvacija. Respondentai taip pat pabrėžia, kad jų norą rinktis mokytojo profesiją lėmė vidinis apsisprendimas ir asmeniniai lūkesčiai bei noras dalintis žiniomis.

Pagrindiniai žodžiai: stereotipai, pedagogikos studijų krypties studentai, profesinė tapatybė.

Ivadas

Temos aktualumas. Mokytojo profesija Lietuvoje išgyvena ne pačius populiariausius laikus, tačiau nemažai jaunų žmonių nusprendžia tapti pedagogais. Tai sudėtingas, kompleksinis procesas, kurio metu būsimas mokytojas bando apsibrėžti savo vaidmenį ir esybę. Svarbu įvertinti šį sprendimą nulėmusias priežastis, motyvaciją, visuomenėje vyraujančius stereotipus ir tikrąsias šios profesijos realizavimo galimybes. Visuomenė pakankamai aktyviai eksploatuoja profesijų įvaizdžius. Jie remiasi ne tiek realia vienos ar kitos profesijos atstovų elgsena, veiklos specifika, kiek visuomenei būdingu (stereotipiniu) įsivaizdavimu apie jų elgesį, išvaizdą, atliekamas funkcijas. Tai pasakytina ir apie pedagogus, kurių profesinis įvaizdis tapatinamas tik su moters lytimi, pvz., moteriška profesija, nuostata, kad mokytojas „visą gyvenimą stovi prie lentos“, griežtumu, nuovargiu, dideliais darbo krūviais ir menku užmokesčiu, nebemadingu aprangos kodu ir kt. Deja, bet nemažai ir pačių mokytojų vadovaujasi stereotipais, kad yra bejėgiai, pavargę, nieko negalintys pakeisti. Tai gali pastiprinti „klišes“, kurias girdi jaunuoliai, ketinantys rinktis pedagogų profesiją.

Tyrimo problema. Tyrimo problemą suponuoja šie probleminiai aspektai:

- būsimas pedagogas, konstruodamas savo profesinę tapatybę, gali „pasimesti“ tarp tų įvaizdžių ir stereotipų, kuriuos jis girdi ir patiria socialinėje realybėje bei žiniasklaidos kanalais. Būtina ugdyti kritinį mąstymą, padedantį objektyviai vertinti profesinės tapatybės turinį;
- pedagoginės studijos iš dalies orientuotos į dalyko specialisto tapatybę. Sąmoningas būsimos profesijos tapatumo suvokimas, analizavimas ir juo labiau tapatumo ieškojimas ir kūrimas nėra ypatingai reikšmingas. Todėl būtina padėti būsimiems pedagogams konstruoti ir kaupiti profesinę patirtį, laipsniškai suvokiant, ką reiškia, iš tiesų, būti mokytoju;
- norint aktyviai įsitraukti į būsimus profesinius vaidmenis ir veiklą, būtina „stumti į šalį“ atgyvenusius stereotipus. Pedagogo profesijos stereotipinį vertinimą ir plitimą galėtų padėti sustabdyti pačių būsimų mokytojų sąmoningumas, kuris turi būti ugdomas ne tik studijų procese, bet ir įvairių veiklų metu.

Tyrimo objektas – stereotipų sąsajos su būsimų pedagogų profesine tapatybe.

Tyrimo tikslas – atskleisti visuomenėje vyraujančių stereotipų sąsajas su būsimų pedagogų profesine tapatybe.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti vyraujančių stereotipų sampratą ir raišką visuomenėje.
2. Pristatyti pedagogų profesinės tapatybės fenomeną.

3. Ištirti visuomenėje vyraujančių stereotipų sąsajas su pedagogikos studijų krypties studentų profesinės tapatybės formavimusi.

Tyrimo metodai: atlikus mokslinės literatūros analizę, vykdyta pedagogikos studijų krypties studentų anketinė apklausa (anketavimas).

1. Vyraujančių stereotipų samprata ir raiška visuomenėje

Visuomenėje stereotipų sąvoka yra labai paplitusi. Kur tik pažvelgsi, visur galima pamatyti, kad žmonės naudoja visuomenės sukurtus stereotipus.

Stereotipai kyla iš mūsų tradicijų, kultūros, iš įvairių medijos kanalų, tokių kaip žiniasklaida, kuri pateikia tipizuotą, apibendrintą vaizdą apie žmones, įvykius.

Stereotipai, tai išankstiniai mūsų nusistatymai, susiję su tuo, kaip mes elgiamės su kitais žmonėmis. Stereotipai daro du dalykus: sukuria mūsų galvoje prognozę, ko mes galime iš to žmogaus tikėtis, ir atitinkamai nukreipia mūsų reakciją į žmogų, t. y. kaip mums jo atžvilgiu elgtis, kad pasiektume savo tikslus.

Autoriai Ustilaitė (2007) ir Jackūnas (2017), apibūdindami stereotipų sampratą teigia, kad jie naudojami tada, kai norima žmogui „užklijuoti etiketę“, kuri išreikštų vienokią ar kitokią stereotipinę prasmę ar tituluotų tam tikrą sluoksnį.

Kuzminskas (2015, p. 21) teigia, kad „stereotipai pradedami kalti mums į galvą nuo pat vaikų darželio. Mes „turime nuomonę“ apie daugelį dalykų ar asmenybių, nors niekada nebuvome su jais susidūrę tiesiogiai [...]. Šiai nuomonei pritaria ir Landsbergienė (2019, p. 432), kuri teigia, kad „užvaldyti stereotipų nuolat siunčiame vaikams žinią, kaip jie privalo atrodyti, kaip elgtis, ko siekti, tačiau užmirštame pasakyti, kad svarbiausia – būti savimi“.

Kaip ir visos schemos, taip ir stereotipai turi funkciją padėti mums greitai priimti vieną ar kitą sprendimą, pagreitinti mūsų orientaciją ir prisitaikymą aplinkoje, pvz., „gajus“ stereotipas, kad mokytojai neturi humoro jausmo. Ruošdamiesi susitikimui, pokalbiui su mokytoju, mes nusiteikiame labai rimtam, griežtam procesui, kur juokams ar šmaikščioms replikoms, komentarams vietos nėra.

Vadinasi, jeigu sutinki žmogų, kurį savo galvoje priskiri kažkokiai kategorijai, gali galvoje iš anksto aktyvuoti stereotipą, kaip su tuo žmogumi reikėtų elgtis.

Šiuolaikinių pedagogų vaizdas yra įdomus ir kartais sudėtingas. Įtaką daro tam tikri stereotipai ir požiūris į pedagogo profesiją. Nuostabą kelia prieštaringa situacija, mat šeimos nori, kad vaikai mokytųsi pas geriausius pedagogus, tačiau, kai atžalos išreiškia norą patys būti mokytojais, palaikymo dažnai ir nesulaukia.

Galima apibendrinti, kad visi šie aspektai rodo, kad pedagogų vaizdas yra sudėtingas ir priklauso nuo daugelio veiksnių, iš kurių vienas – stereotipinis pedagogo įvaizdis socialinėje realybėje, visuomenėje.

1.1. Pedagogo profesinės tapatybės fenomenas

Profesinė tapatybė yra svarbus konstruktas ir atspindi asmens situaciją karjeros raidoje. Tai susiję su asmens elgesio kontrole, tikslų nusistatymu, planavimu ir karjeros tikslų siekimu (Hirschi, 2010).

Ambrazevičiūtė konstatoja (2020), kad tapimas pedagogu yra sudėtingas, kompleksinis, trunkantis tam tikrą laiką procesas, kurio metu mokytojas bando apibrėžti savo vaidmenį ir esybę.

Diskusijų objektas - kokie specifiniai bruožai kuria ir veikia mokytojo profesinę tapatybę. Sachs (2005) nuomone, mokytojo tapatybę grindžia ne tik jos svarba mokytojo profesijai, bet ir atskleidžia jos daugiamažiškumą. Anot autoriaus, tapatybė yra pagrindas, kurio pagalba mokytojas įgyvendina savo viziją, t. y. koku siekia tapti, kaip veikia ir supranta savo darbą ir vietą visuomenėje. Mokytojų tapatybės formavimasis yra ankstesnės bei dabartinės patirties įprasminimo rezultatas.

Galima konstatuoti, kad pedagogų tapatybė keičiasi per visą jų karjeros ir profesinio tobulėjimo laikotarpį (Chien, 2019). Profesinė tapatybė formuojasi tol, kol asmuo studijuoja ir pradeda dirbti, tol, kol jis gyvena sudėtingame ir permainų kupiname laike, susiduria su įvairiais profesiniais iššūkiais.

Galima apibendrinti, kad mokytojų profesinė tapatybė – tai savojo „aš“ dalis, kuri konstruojama gilinant sampratą apie mokymo praktikas, tobulinant žinias ir įgūdžius, siejant tai su profesijai būtinomis

vertybėmis, kaupiant profesinę patirtį. Tapatybė – tai mokytojo motyvacijos, veiksmingumo, sėkmingumo ir pasitenkinimo darbu veiksnys. Tačiau net ir turint pakankamai stiprų profesinės mokytojo tapatybės jausmą, šis procesas nenutrūksta, nes yra sąlygojamas laiko ir veikiamas įvairių socialinių kontekstų.

1.2. Tyrimo metodologija

Tyrimo kontekstas, prieiga, tyrimo dalyviai, tyrimo geografija, etika

Tyrimo kontekstas. Laimėjus Valstybinio studijų fondo skelbtą studentų prioritetinių temų projektų finansavimą, nuo 2024 metų gegužės mėnesio Klaipėdos valstybinės kolegijos Pedagogikos katedroje pradėtas įgyvendinti projektas „Visuomenės stereotipų įveika didinant pedagogikos krypties studentų profesinį tapatumą“.

Projekto tikslas – skatinti studentų bendradarbiavimą ir ugdyti studentų kompetencijas.

Projekto vykdymo eigoje buvo suburta jungtinė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Kauno kolegija, Panevėžio kolegija, Klaipėdos universitetas) studentų tyrėjų grupė, vadovaujama doc. dr. Giedrės Slušnienės, kuri vykdė tyrimą „Visuomenės stereotipų įveikos strategijos stiprinant pedagogo profesinį tapatumą“.

Tyrimo dizainas (prieiga). Tyrimas atliktas 2024 m. liepos – rugpjūčio mėn. Analizuojant pedagogikos krypties studentų profesinį tapatumą bei visuomenėje egzistuojančių stereotipų įtaką mokytojo profesijos pasirinkimui buvo išsikeltas šis tyrimo **tikslas** – ištirti pedagogikos studijų krypties studentų nuomonę apie visuomenėje vyraujančių stereotipų sąsajas su jų profesine tapatybe. Tyrimo duomenys buvo renkami naudojant **kiekybinį tyrimo metodą – internetinę apklausą**. Tyrimas buvo atliekamas internetinėje apklausų sistemoje „Google forms“. Šioje internetinėje apklausų sistemoje buvo patalpinta anketa „Pedagogikos krypties studentų profesinis tapatumas ir visuomenėje egzistuojantys stereotipai“, kurią sudarė penkiolika klausimų, remiantis įvairių autorių išvalgomis apie visuomenėje egzistuojančius stereotipus (Kuzminskas (2015); Jackūnas (2017); Kirilovas ir Šeregijus (2017); Ambrazevičiūtė, 2020 ir kt.) nuostatomis ir atliktais tyrimais.

Tyrimo geografija. Tyrimo geografija aprėpia nacionalinį ir institucinius lygmenis. Tyrime dalyvavo respondentai iš Klaipėdos valstybinės kolegijos, Kauno kolegijos, Panevėžio kolegijos, Klaipėdos universiteto, Vytauto didžiojo universiteto bei įvairiose valstybinėse ir privačiose ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir mokyklose jau dirbantys pedagogikos krypties studijų programų studentai.

Tyrimo grupės sudarymas. 207 tyrimo dalyviai atrinkti naudojant demografinius kriterijus (gyvenantys Lietuvoje, studijuojantys ikimokyklinį – priešmokyklinį ugdymą, pradinį ugdymą ir vaikystės pedagogiką). Naudotas paprastasis – atsitiktinės tikimybinės imties atrankos tipas.

Tyrimo etika. Tyrimo dalyviams buvo garantuotas anonimiškumas ir konfidencialumas. Buvo patikinta, kad rezultatai bus pateikti tik apibendrintai, taip garantuojant dalyvio neatpažįstamumą. Atliekant tyrimą, buvo remiamasi Europos elgesio kodekso mokslinių tyrimų etikos klausimais (2018), todėl buvo laikomasi tyrimo etikos principų: patikimumo, sąžiningumo, pagarbos ir atskaitomybės.

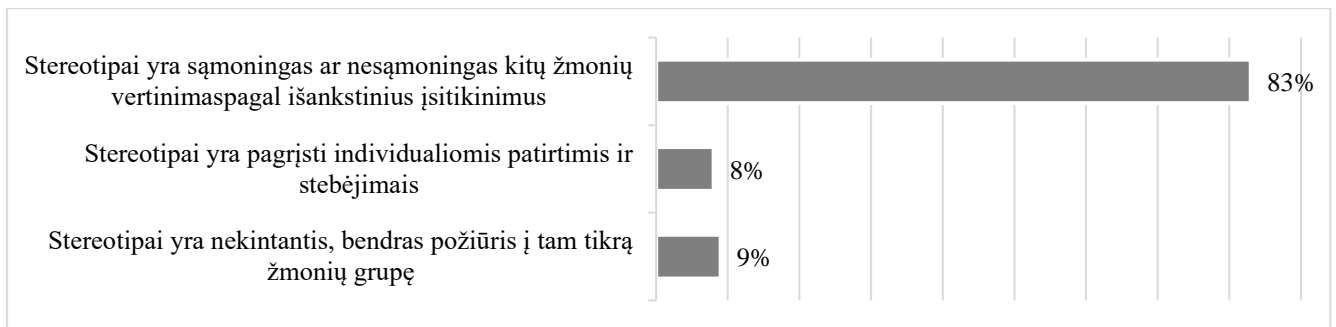
Tyrimo duomenų **apdorojimas** atliktas programa Ms Excel.

1.3. Tyrimo rezultatų analizė

Tyrimo pradžioje buvo svarbu išsiaiškinti tiriamųjų pasiskirstymą pagal aukštojo mokslo institucijas, pedagoginių studijų programas, kursą bei sužinoti respondentų amžių.

Tyrime dalyvavo studentai, studijuojantys ikimokyklinio – priešmokyklinio ugdymo pedagogiką 72 proc., pradinio ugdymo pedagogiką 26 proc. ir vaikystės pedagogiką 2 proc. Pagal amžių dominavo respondentai nuo 19-30 metų (40 proc.), nuo 30 – 40 metų (35 proc.), nuo 40- 50 metų (23 proc.), Mažiausiai buvo respondentų, kurie vyresni nei 50 metų (2 proc.).

Stereotipai pateikia tipizuotą, apibendrintą vaizdą apie žmones bei įvykius. Tyrimo pradžioje respondentų paprašyta, kad jie pasirinktų, jų nuomone, tiksliausią apibrėžtį, atspindinčią stereotipų sampratą.

1 pav. Respondentų nuomonė apie stereotipų sampratą
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Tyrimo rezultatų analizė rodo (1 pav.), kad 83 proc. respondentų pasirinko apibrėžtį, kad „stereotipai yra sąmoningas ar nesąmoningas kitų žmonių vertinimas pagal išankstinius įsitikinimus“. Kaip teigia Kuzminskas (2015), mes turime nuomonę apie daugelį dalykų ar asmenybių, nors niekada nebuvome su jais susidūrę tiesiogiai. Galima daryti prielaidą, kad būsimi pedagogai teisingai supranta stereotipų sampratą ir prasmę bei vertina, kad stereotipų atsiradimui bei raiškai didelę įtaką turi visuomenėje suformuota išankstinė nuomonė apie žmones, įvykius ar profesijas.

Daugelis autorių vienodai pritaria teiginiui, kad žiniasklaida yra pajėgi ir netgi pakankamai galinga daryti įtaką visuomenės suvokimui apie mokytojo profesiją. Apmaudu, bet tenka neišvengiamai pripažinti (Shine, 2015; Ulmer, 2016 ir kt.), kad žiniasklaidos visuomenei pateikiamoje informacijoje dominuoja daugiau kritiškas požiūris į pedagogą, o problemos, susijusios su mokytojais, jų profesija, dažnai tampa ganėtinai „užastrintos“ bei tipizuotos. Todėl kitu klausimu buvo norima sužinoti, kaip respondentai vertina, kad visuomenėje dažnai kuriamas kritiškas mokytojo profesijos vaizdas.

Tyrimo duomenų analizės pagrindu galima teigti (2 pav.), kad respondentai labiau sutinka, nei nesutinka, kad visuomenėje dažnai kuriamas kritiškas mokytojo profesijos vaizdas. Pasirenkant profesiją svarbus paties asmens požiūris ir vidiniai lūkesčiai bei siekiamas profesinio ir vidinio pasitenkinimo pojūtis. Šiame kontekste labai reikšmingais aspektais tampa pačio asmens lūkesčiai, tikslai bei apsisprendimas (Mintrop & Ordenes, 2017). Tyrimo kontekste lieka nežinomas aspektas, ar visuomenėje ne retai kuriamas neigiamas mokytojo profesijos vaizdas gali turėti arba neturėti neigiamos įtakos būsimų pedagogų išankstiniams nusistatymams apie savo profesiją. Veiksniai, kurie gali turėti įtakos profesijos prestižo vertinimui, gal būti kildinami iš išorinių bei vidinių motyvų (Kirilovas ir Šeregijus, 2017).

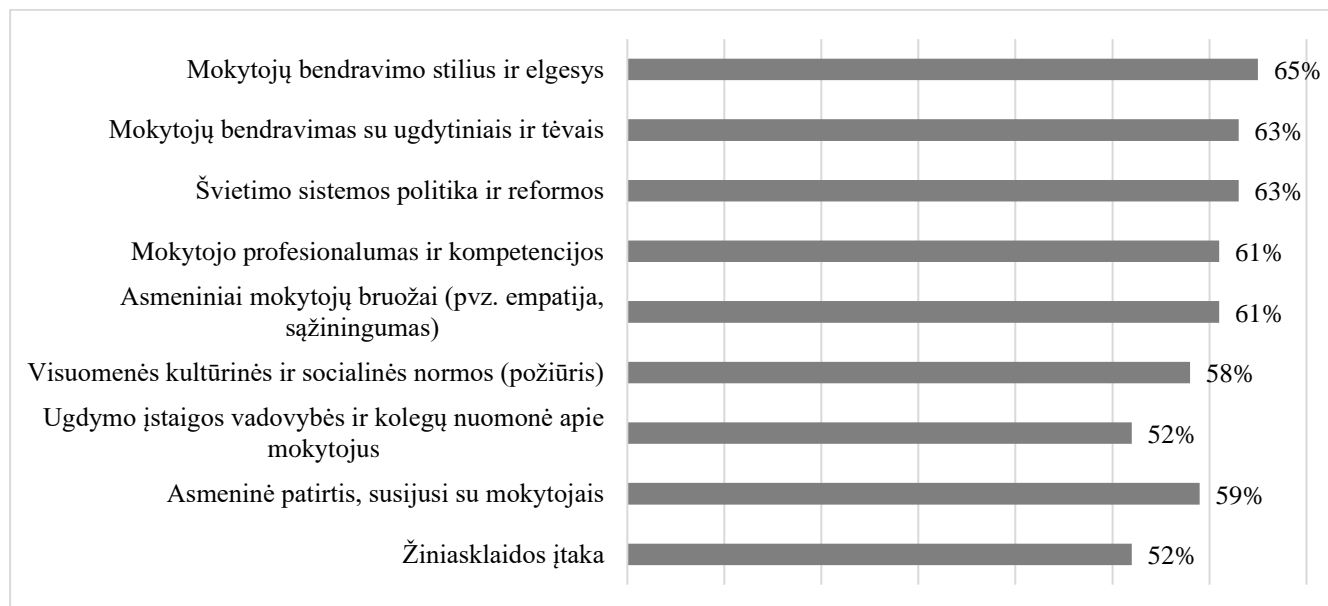
2 pav. Respondentų nuomonė apie visuomenėje kuriamą kritišką mokytojo profesijos vaizdą
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Todėl kitu klausimu siekiama sužinoti, kaip respondentai vertina veiksnius, kurie turi įtakos mokytojo įvaizdžiui visuomenėje.

Išnagrinėjus tyrimo duomenis galima teigti (3 pav.), kad trys svarbiausi veiksniai, turintys įtakos mokytojo įvaizdžiui visuomenėje, yra mokytojų bendravimo stilius ir elgesys (65 proc.), bendravimas su ugdytiniais ir tėvais (63 proc.), taip pat švietimo sistemos politika ir reformos (63 proc.). Smilgienės, Masiliauskienės nuomone (2011), kiekvieną dieną įvairiausių profesijų žmonės patys formuoja ir palaiko savo įvaizdį. Ne išimtis ir pedagogai. Pedagogo įvaizdis turėtų būti nepriekaištingas, pavyzdinis, nes jis kiekvieną dieną bendrauja su vaikais, suaugusiais. Tad galima daryti prielaidą, kad,

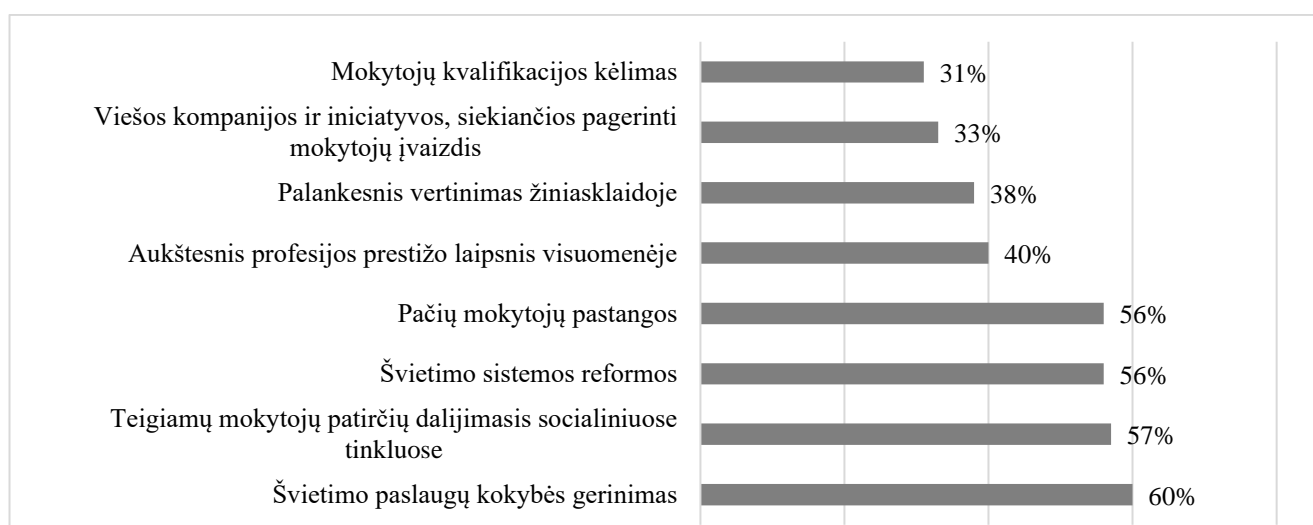
respondentų nuomone, patys mokytojai didžiąja dalimi prisideda prie savo įvaizdžio kūrimo visuomenėje ir yra už tai atsakingi.

Mokytojo profesinis prestižas yra dažna įvairių visuomenės socialinių grupių aptarinėjama tema. Dažnai bandoma kalbėti apie šios profesijos prestižo nuosmukį bei bandymus pakelti šios profesijos populiarumą. Todėl kitu klausimu buvo siekiama sužinoti respondentų nuomonę apie tai, kas galėtų padėti keisti egzistuojančius stereotipus apie pedagogus.

3 pav. Respondentų nuomonė apie veiksnius, turinčius įtakos mokytojo įvaizdžiui visuomenėje
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Išanalizavus pateiktus duomenis akivaizdu (4 pav.), kad labiausiai, tyrimo dalyvių nuomone, keičiant egzistuojančius stereotipus apie mokytojus, gali pagelbėti šis išorinis motyvas, tai švietimo paslaugų kokybės gerinimas (60 proc.). Nemažai respondentų mano, kad pagelbėti gali ir švietimo sistemos reformos (56 proc.). Taip pat respondentai galvoja, kad gali padėti ir vidiniai veiksniai, tokie kaip teigiamas mokytojų patirčių dalijimasis socialiniuose tinkluose (57 proc.) bei jų pačių pastangos (56 proc.). Galima apibendrinti, kad pagarbą savo profesijai, o kartu ir požiūrį į pedagogo profesiją formuoja daugelis veiksnių: vykdoma švietimo politika, edukacinių procesų organizavimo ypatumai, ugdytinių charakteristikos, asmeninės pedagogo savybės ir jo santykis su ugdytiniais, tėvais bei kolegomis, materialinė bazė, tėvų lūkesčiai ir paties pedagogo požiūris į savo profesiją.

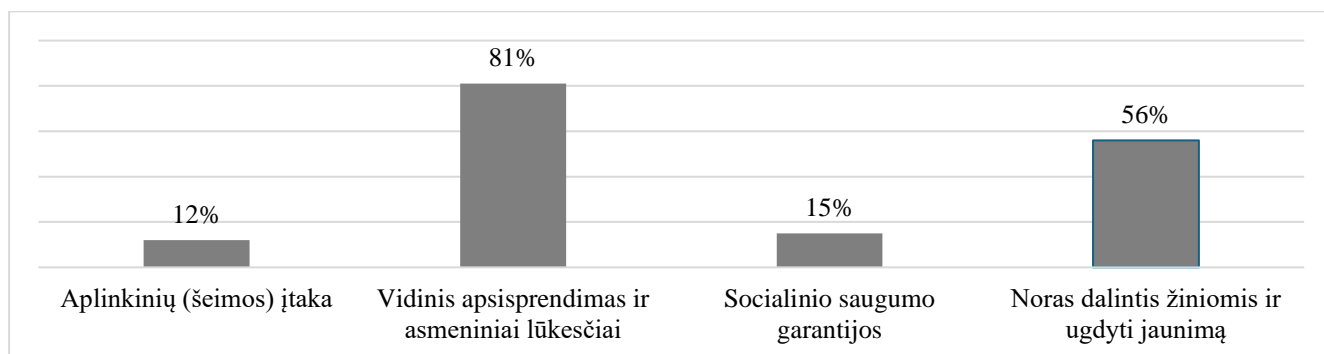

4 pav. Respondentų nuomonė apie tai, kas gali padėti keisti egzistuojančius stereotipus apie pedagogus
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Pasirinkimo galimybė moderniam pasaulyje yra kasdienybės dalis. Kiekvienas turime galimybę apsispręsti, ką gyvenime rinktis. Individuas, norėdamas išreikšti savo individualumą, gyvena pagal tam tikrą gyvenimo stilių. Stilių sudaro kuo įvairesnės „gyvenimo praktikos“ – tai ir darbas, ir rengimosi stilius, ir bendravimo manieros, netgi maitinimasis ir kt., o visa tai ir padeda sukurti gyvenimo stiliaus vientisumą.

Domėtasi, kas lėmė, kad respondentai nusprendė rinktis mokytojo profesiją.

Tyrimo rezultatų analizė atskleidė (5 pav.), kad studentų pasirinkimą tapti pedagogu labiausiai lėmė vidinis apsisprendimas ir asmeniniai lūkesčiai (81 proc.), taip pat noras dalintis žiniomis ir ugdyti jaunimą (56 proc.). Tyrimo rezultatai patvirtino, kad tyrimo dalyvių apsisprendimą lėmė vidiniai veiksniai, t.y. jų pačių požiūris ir vidiniai lūkesčiai. Šiame kontekste svarbu, kad mokytojo profesija taptų perspektyvia, o jauni žmonės matytų prasmę rinktis mokytojo darbą. Galima daryti prielaidą, kad patrauklios darbo vietos, pakankamas atlygis, parama mokytojui, vykdamas ugdymo procesą, didesnės karjeros, tobulėjimo ir individualių sprendimų galimybės, smulkmeniškos administracinės naštos mažinimas, gali pritraukti daugiau jaunų žmonių rinktis šią profesiją.

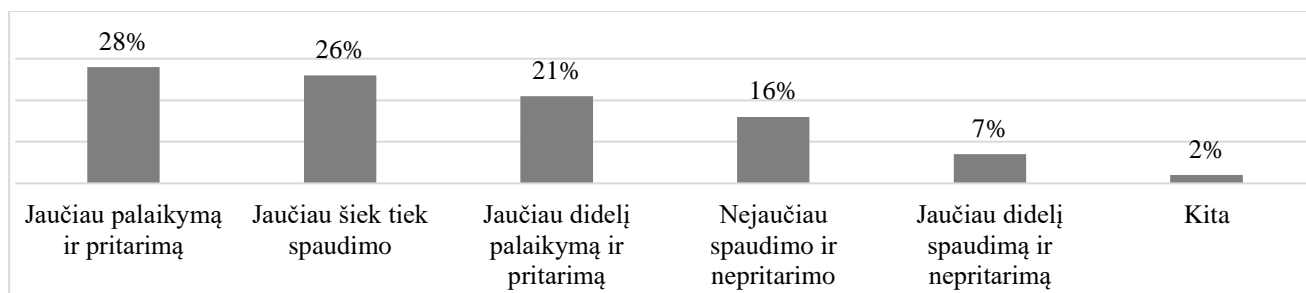

5 pav. Veiksniai, kurie nulėmė apsisprendimą tapti mokytoju

Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Profesijos pasirinkimas – atsakingas sprendimas, reikalaujantis asmenybės aktyvumo, brandos ir atsakomybės. Kiekvienam žmogui itin aktualu pasirinkti sau tinkamiausią profesiją, kad galėtų realizuoti save ir įsitvirtinti darbinėje veikloje. Atliekant tyrimą buvo norima išsiaiškinti, kaip jautėsi respondentai pasakę, kad renkasi šią profesiją ir kokių reakcijų iš aplinkinių jie sulaukė.

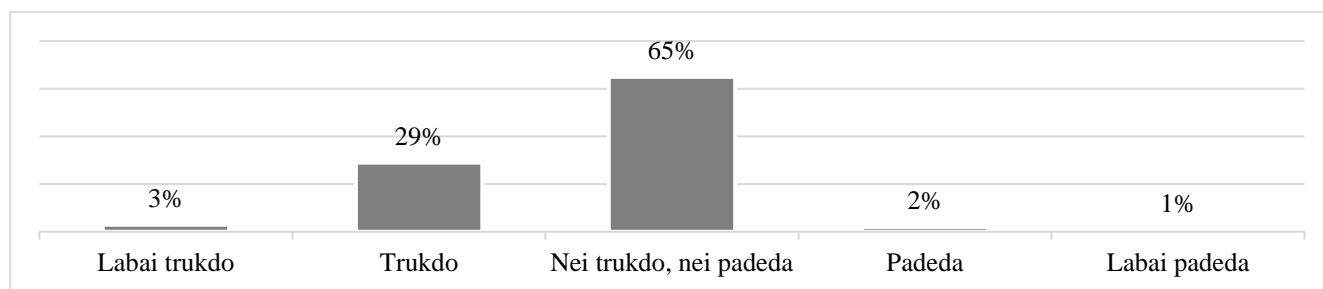
Tyrimo rezultatų analizė atskleidė (6 pav.), kad 28 proc. apklaustųjų jautė palaikymą ir pritarimą, o didelį palaikymą ir pritarimą jautė 21 proc. apklaustųjų. Šiek tiek spaudimo jautė 26 proc., o spaudimo ir nepritarimo nepatyrė 16 proc. Tačiau buvo ir tokių respondentų, kurie jautė ypač didelį spaudimą ir nepritarimą (7 proc.). Apibendrinant galima teigti, kad pedagogikos krypties studijų programų studentai, dalyvavę tyrime, nepatyrė ypatingai didelio aplinkos spaudimo, o labiau jautė palaikymą, aplinkinių dėmesingumą. Tyrimo kontekste suprantama, kad reikia palaikyti ir skatinti tuos jaunus žmones, kurie nori būti mokytojais, nepaisant vis dar pakankamai menko profesijos populiarumo ir egzistuojančių stereotipų. Aplinkinių parama, pripažinimas ir įvertinimas yra labai svarbus jaunų žmonių profesinio įgalinimo procese (Nacionalinė tyrimo ataskaita, 2023). Džiugu, kad tokių žmonių, nusprendusių rinktis mokytojo profesiją, kasmet daugėja, o visuomenės rūpestis – juos palaikyti bei motyvuoti.

6 pav. Aplinkinių reakcija respondentams nusprendus rinktis mokytojo profesiją

Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

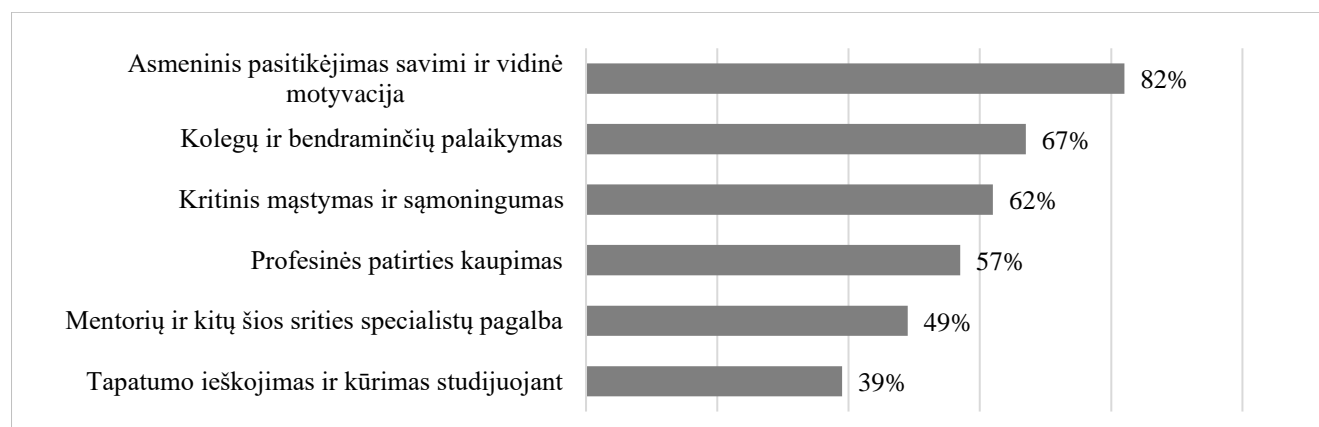
Kiekvienas žmogus į stereotipus žvelgia iš savo gyvenimo pozicijos ir patirties. Stereotipai gali padėti realizuoti būsimos profesijos perspektyvas, bet gali ir trukdyti. Todėl tyrimo metu respondentams pateiktas klausimas, ar stereotipai trukdo, ar padeda realizuoti būsimos profesijos perspektyvas.

7 pav. Respondentų nuomonė apie stereotipų įtaką būsimos profesijos realizavimo perspektyvoms
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Remiantis pateiktais respondentų atsakymais (7 pav.), stereotipai nei trukdo, nei padeda (65 proc.) realizuoti būsimos profesijos perspektyvas. Tačiau nemažai respondentų atsakė, kad trukdo (29 proc.). Galima apibendrinti, kad įsigalėję stereotipai gali paveikti daugelį gyvenimo sričių – nuo to, ką mokysimės mokykloje, kokią specialybę pasirinkime, iki to, kokios karjeros sieksime, ar kokias tradicijas puoselėsime. Keliami prielaida, kad visuomenėje egzistuojantys stereotipai veikia ir būsimum pedagogus. Todėl tiek studijų procese, tiek dalyvaujant įvairiose veiklose, pvz., dalyvaujant įvairiuose projektuose, reikia ugdyti būsimum mokytojų kritinį mąstymą ir mažinti neigiamų stereotipų sąveiką su studentų būsimum profesijos realizacija.

Mokytojų profesinė tapatybė – tai savojo „aš“ dalis, konstruojama gilinant supratimą apie kasdienes mokymo praktikas, žinias ir įgūdžius, jas siejant su profesijai būtinomis vertybėmis, kaupiant profesinę patirtį, laipsniškai suvokiant, ką reiškia būti mokytoju (Ambrazevičiūtė, 2020). Profesinio tapatumo konstravimas – tai ilgalaikis procesas, kuris tęsiasi visą mokytojo karjerą. Būsimum mokytojais, kurdami savo profesinį tapatumą, susiduria su daugybe iššūkių. Todėl respondentų buvo klausama, kas, jų nuomone, gali padėti būsimum mokytojui konstruoti savo profesinę tapatybę.

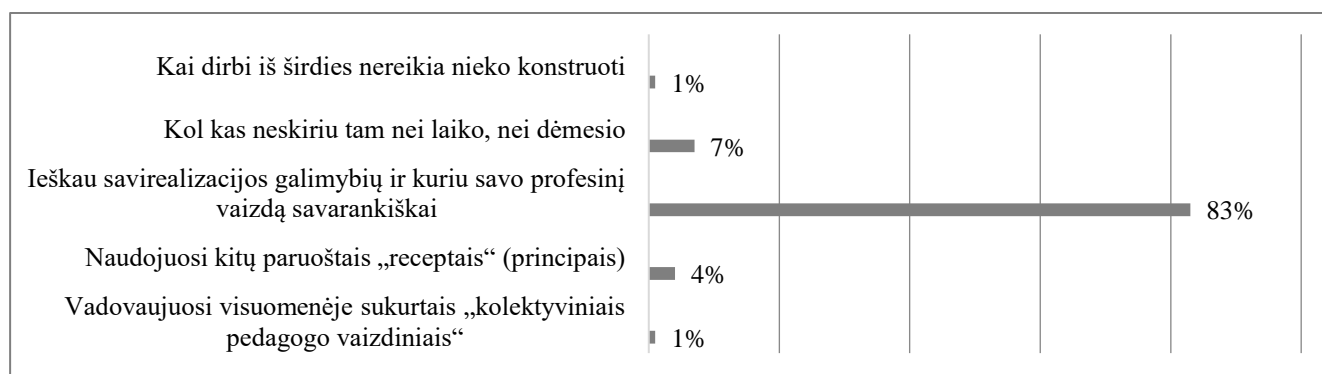
7 pav. Respondentų nuomonė apie tai, kas gali padėti būsimum mokytojui konstruoti savo profesinę tapatybę

Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Analizuojant tyrimo duomenis galima konstatuoti (7 pav.), kad labiausiai respondentai, konstruodami savo profesinę tapatybę, remiasi asmeniniu pasitikėjimu ir vidine motyvacija (82 proc.). Taip pat respondentai mano, kad yra svarbus kolegų ir bendraminčių palaikymas (67 proc.), bei kritinis mąstymas ir sąmoningumas (62 proc.). Be to, respondentai teigiamai vertina mentorystę, kai patyrę mokytojai dalijasi savo praktinėmis žiniomis bei patarimais, padedančiais geriau suvokti profesinius iššūkius bei formuoti profesinę tapatybę. Todėl galima daryti prielaidą, kad tyrime dalyvavę būsimum mokytojai iš dalies žino ir supranta, ką daryti tolimesniame kelyje kuriant savo profesinę tapatybę. Pasak Ambrazevičiūtės (2020), profesinė tapatybė yra svarbi ne tik mokytojo profesijai, bet ir atskleidžia jos

daugiamatiškumą – tapatybė tampa tarsi karkasas, per kurį mokytojas realizuoja savo buvimą, veikimą ir vietą visuomenėje.

Dažnai jauniems žmonėms neduoda ramybės klausimas “kas aš esu?” bei kiti panašūs klausimai. Liūdna, bet nemaža dalis iš jų savęs supratimo erdvę užpildo „kolektyviniais vaizdiniais“, kitų paruoštais receptais, neieškodami savirealizacijos galimybių, netaikydami savianalizės bei kt.

8 pav. Būdai, kurie, respondentų nuomone, gali padėti “konstruoti” savo būsimos profesijos viziją
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Respondentų paklausus, kaip jie „konstruoja“ savo būsimos profesijos viziją, daugiausiai atsakė „ieškau savirealizacijos galimybių ir kuriu savo profesinį vaizdą savarankiškai (83 proc.) (8 pav.). Todėl galima daryti prielaidą, jog būsimų mokytojų profesinė vizija formuojasi studijų metu, kai gilėja supratimas apie mokymo praktiką, reikalingas žinias, įgūdžius ir vertybes. Pasak Lamanausko ir Augienės (2015), studijų laikotarpis nėra vien tik profesinės kvalifikacijos ir atitinkamų kompetencijų įgijimas, bet ir nuoseklus žingsnis į būsimos karjeros aukštumas. Svarbu, kad studentai kuo anksčiau įvertintų atsirandančias galimybes ir kryptingai rengtųsi profesinei veiklai po studijų baigimo. Nuo pat pirmųjų studijų dienų būtina padėti studentams planuoti karjerą, pateikti atsakymus į aktualius karjeros klausimus. Kita vertus, itin svarbus individualus kiekvieno studento karjeros supratimas, asmeninė motyvacija susikurti savo viziją bei numatyti strategiją sėkmingos karjeros link. Kartu su kaupiama profesine patirtimi ir kasdienėmis pedagoginėmis situacijomis, palaipsniui suvokiama, ką reiškia būti mokytoju. Šis procesas apima nuolatinį reflektavimą apie savo vaidmenį, atsakomybę, santykius su būsimais ugdytiniais ir visuomene, siekiant įgyti ne tik akademinį žinių, bet ir ugdytis asmenybę.

Išvados

1. Stereotipai, tai išankstinai mūsų nusistatymai. Pirmosios pamokos apie visuomenėje vyraujančius stereotipus prasideda vaikystėje. Mes gyvename visuomenėje, kurioje gauname labai daug informacijos apie tai, kokiais turime būti, kokie visuomenės lūkesčiai ar vaidmenys mums keliami. Prie stereotipų plitimo daug prisideda ir žiniasklaida, nes, norėdama patenkinti kuo didesnės visuomenės dalies poreikius, turi orientuotis į populiarius įvaizdžius, kolektyvinės sąmonės vaizdinius. Tai pasakytina ir apie pedagogų profesinį įvaizdį, kurių elgesys stereotipizuojamas, kuriant klaidingą elgesio modelį.

2. Veiksnių gausa ir įvairovė neleidžia vienareikšmiškai atsakyti, kokie specifiniai bruožai kuria ir veikia mokytojo profesinę tapatybę. Mokytojo profesinės tapatybės formavimasis – nenutrūkstamas procesas, kuris prasideda jau studijų metu, o tęsiasi kaupiant profesinę patirtį, įtvirtinant profesinius vaidmenis. Aktyvus įsitraukimas į veiklą, atsakomybę, nuolatinė refleksija, santykių tobulinimas – stiprina supratimą, kas yra mokytojas. Analizė parodė, kad būsimo pedagogo žinojimas, ką jis nori daryti gyvenime baigus studijas, tiesiogiai priklauso nuo jo pastangų išsiaiškinti darbo galimybes, išbandyti save pedagoginėje veikloje.

3. Tyrimas atskleidė, kad dauguma respondentų teisingai supranta stereotipų sampratą ir pripažįsta, jog visuomenėje mokytojo profesija dažnai vaizduojama kritiškai. Pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką mokytojo įvaizdžiui, yra mokytojo bendravimo stilius, santykiai su ugdytiniais bei švietimo sistemos reformos. Nors stereotipai nėra esminė kliūtis, siekiant profesinės karjeros, dauguma

studentų savo profesinę tapatybę kuria pasitikėdami savimi ir remdamiesi vidine motyvacija. Respondentai taip pat pabrėžia, kad jų norą rinktis mokytojo profesiją lėmė vidinis apsisprendimas ir asmeniniai lūkesčiai bei noras dalintis žiniomis. Apibendrinant galime teigti, kad būtina ugdyti būsimų mokytojų kritinį mąstymą ir sąmoningumą, siekiant atsiriboti nuo visuomenėje egzistuojančių stereotipų ir stiprinti savo profesinę tapatybę.

Literatūra

1. Ambrazevičiūtė, B. (2020). Pedagogo profesinės tapatybės fenomenas ir atlikėjo tapatumas: kur baigiasi scena ir prasideda klasė? *Acta Paedagogica Vilnensia*. (45), 127-144.
2. Chien, S. C. (2019). Toward an understanding of high school in-service English teachers' identities in their professional development. *Asia Pacific Education Review*, 20, 391–405. <https://doi.org/10.1007/s12564-019-09582-4>.
3. *Europos elgesio kodeksas mokslinių tyrimų etikos klausimais* (žiūrėta 2024-09-02). Prieiga per internetą (<https://www.alllea.org/wp-content/uploads/2018/06/LI-ALLEA-European-Code-of-Conduct-for-Research-Integrity-2018-Digital-final-20062018.pdf>).
4. Hirschi, A. (2010). Swiss adolescents' career aspirations: influence on context, age, and career adaptability. *Journal of Career Development*, 36 (3), 228–245. <https://doi.org/10.1177/0894845309345844>.
5. Jackūnas, Ž. (2017). Nuodingi socialinių stereotipų vaisiai. *Kultūros barai*, 5. 11 – 17.
6. Kuzmickas, B. (2015). *Virsmas, supratimas, vertinimas, paradigminiai pokyčiai Lietuvos visuomenėje. Mokslo studija*. Vilnius.
7. Кириллов, А. В., & Шереги, Ф. Э. (2017). Труд Преподавателя Вуза: Творчество Или “Выживание”? *Социологические исследования* (11), 87-98. <https://doi.org/10.7868/S0132162517110101>
8. Lamanauskas, V., Augienė, D. (2015). Universiteto studentų karjeros supratimas, darbo vertybių, kompetencijų ir studijų įtakos profesinei karjerai vertinimas. *Švietimas: politika, vadyba, kokybė*, 7(1), 8-26.
9. Landsbergienė, A. (2019). *Pradinukų abėcėlė*. Vilnius: Dvi tylos.
10. Mintrop, R., Ordenes, M. (2017). Teacher Work Motivation in the Era of Extrinsic Incentives: Performance Goals and pro-social Commitments in Service of Equity. *Education Policy Analysis Archives*, 25, 1-43
11. Nacionalinio tyrimo ataskaita. *Pedagogo karjeros kelias: nuo studijų pasirinkimo ir tapimo mokytoju iki išlikimo pedagogo profesijoje*. Vilnius, 2023.
12. Sachs, J. (2005). Teacher education and the development of professional identity: Learning to be a teacher. *Connecting policy and practice: Challenges for teaching and learning in schools and universities*. Oxford: Routledge, 5-7.
13. Shine, K. (2015). Reporting the ‘exodus’: News coverage of teacher shortage in Australian newspapers. *Issues in Educational Research*, 4, 501-516.
14. Smilgienė, J., Masiliauskienė, E. (2011). Ikimokyklinio ugdymo pedagogų profesinis įvaizdis. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 3, 62-69.
15. Ulmer, J. (2016). Re-framing teacher evaluation discourse in themedia: an analysis and narrative-based proposal. *source: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(1), 43- 55. doi:10.1080/01596306.2014.921756
16. Ustilaitė, S. (2007). Lyčių diskriminacija ir prielaidos jai atsirasti. *Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas*. 9 – 11. <https://teologija.vdu.lt/wp-content/uploads/2016/06/SPPC-programu-rengimas.pdf>.

INTERFACE BETWEEN THE PREVAILING SOCIETAL STEREOTYPES AND THE FORMATION OF FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL IDENTITY

PhD. Giedrė Slušnienė, Viktorija Stadnik, Luka Naturjeva, Vaiva Radikaitė, Donata Venckuvienė

Summary

The relevance of the topic. Even though teaching as a profession is not living its best times in Lithuania, many young people still decide to become teachers. It is a complex process during which a future teacher tries to define their role and existence. Therefore, it is important to assess the reasons that led to this decision, motivation, prevailing societal stereotypes, and the actual fulfilment that comes with this profession.

Research problem. Future teachers often struggle to construct a clear professional identity amidst the conflicting images and stereotypes prevalent in society and media. While pedagogical studies focus on subject specialization, the conscious development of a professional identity is often overlooked. The perpetuation of teaching stereotypes could be mitigated by fostering self-awareness among future teachers through both formal education and extracurricular activities.

Research object – interface between the prevailing stereotypes and the professional identity of future teachers.

Research aim - to reveal the interface between the prevailing societal stereotypes and the professional identity of future teachers.

Research tasks:

1. To reveal the concept of the prevailing stereotypes in society.
2. To present the phenomenon of the professional identity of educators.
3. To investigate the interface between the prevailing stereotypes in society and the formation of the professional identity of students in the field of pedagogy.

Research methodology.

Research context. Klaipėda State College has won the funding by State Studies Foundation for the priority topics; as a result, starting in May 2024 the Department of Education of Klaipėda State College has initiated a project “Overcoming societal stereotypes to enhance the professional identity of pedagogy students.” The goal of the project – is to promote students' collaboration and develop their competencies. In the beginning of the project a joint student research group was formed, consisting of members from Klaipėda State College, Kaunas College, Panevėžys College, and Klaipėda University. The group was led by PhD.Giedrė Slušnienė who conducted the research. “Strategies for Overcoming Societal Stereotypes to Strengthen the Professional Identity of Educators.” The research was conducted from July to August 2024.

The aim of the research – is to investigate the interface between prevailing societal stereotypes and the professional identity of students in the field of pedagogy. The research data was collected using a quantitative research method – an online survey. The research was conducted using an online survey platform "Google Forms." The geography of the research encompasses both national and institutional levels. The study involved respondents from Klaipėda State College, Kaunas College, Panevėžys College, Klaipėda University and Vytautas Magnus University, as well as students of pedagogy programs who are already working in various public and private schools and institutions of early education. The research group consisted of 207 participants, selected based on demographic criteria. A simple random sampling method was used for the selection of participants. In accordance with **research** ethics, participants were guaranteed anonymity and confidentiality. The principles of research ethics were upheld, including: reliability, integrity, respect, and accountability. The processing of research data was conducted using Microsoft Excel.

Conclusions:

1. The first lessons about prevailing stereotypes in society begin very early. The media significantly contributes to the spread of stereotypes, as it must cater to societal needs by focusing on popular images and representations from the collective unconscious. The professional image of educators is stereotyped, creating a distorted behavioural model. This raises the issue that a young person who decides to pursue a teaching career and is constructing their professional identity may become ‘lost’ among these images.

2. It is difficult to determine which specific traits contribute to and influence the professional identity of a teacher. The formation of a teacher's professional identity is a continuous process that begins during their studies and continues as they accumulate professional experience and solidify their professional roles. The analysis showed that a future educator's understanding of what they want to do in life after graduation is directly related to their efforts to explore job opportunities and to test themselves in pedagogical activities.

3. The results of the empirical study indicate that the main factors influencing the image of a teacher are the teacher's communication style, relationships with students, and reforms in the education system. Although stereotypes are not a fundamental barrier to pursuit of a future career, the majority of the participants of the study build their professional identity based on self-confidence and intrinsic motivation. Respondents also emphasize that their desire to choose the teaching profession has been driven by an internal decision, personal expectations, and their wish to share knowledge.

Keywords: stereotypes, pedagogy students, professional identity.

TĖVŲ IŠSILAVINIMO ĮTAKA UGDANT VAIKO EMOCINIŲ INTELEKTĄ JAUNESNIAME MOKYKLINIAME AMŽIUJE (6-11 M.)

Viktorija Stadnik, Dr. Giedrė Slušnienė
Klaipėdos valstybinė kolegija
DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.351>

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama, ar tėvų išsilavinimas turi įtakos ugdant vaiko emocinį intelektą jaunesniame mokykliniame amžiuje. Šiuolaikiniame pasaulyje vyrauja nuomonė, kad aukštesnio išsilavinimo tėvai gali užauginti emociškai intelektualesnį vaiką. Tačiau emocinis išprusimas ne visada yra susijęs su aukštu intelekto koeficientu. Straipsnyje analizuojama emocinio intelekto samprata ir raiška, stengiamasi pagrįsti tėvų išsilavinimo įtaką, ugdant vaiko emocinį intelektą, pateikiami emocinio intelekto ugdymo ypatumai ir galimybės šeimoje, bei pateikiami atlikto kiekybinio tyrimo, kuriame dalyvavo respondentai (tėvai), auginantys jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir yra įgiję skirtingą išsilavinimą, rezultatai ir jų interpretacija. Tyrimo rezultatai patvirtino, jog tėvai, turintys aukštesnį išsilavinimą, labiau rūpinasi vaiko emociniu ugdymu. Jiems svarbesni tokie vaiko gebėjimai, kaip mokėjimas drąsiai reikšti savo nuomonę, sunkumų įveika ir savęs pažinimas. Šie tėvai dažniau taiko vieną iš svarbiausių emocinio intelekto metodų – padeda vaikui išmokti valdyti neigiamas emocijas ir stresines situacijas.

Pagrindiniai žodžiai: emocinis intelektas, jaunesnysis mokyklinis amžius, išsilavinimas, šeima, ugdymas.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikinėje visuomenėje dėl įvairiausių priežasčių tapo aktualu kalbėti apie jausmus, emocijas ir empatiją. Todėl gyvenimo kokybė ir psichologinė sveikata tapo svarbiais aspektais šiuolaikiniam žmogui. XX a. pabaigoje Goleman (1995), įsigilinęs į žmogaus emocijas būsenas, darančias įtaką jo socialiniam gyvenimui, išleido knygą, kurioje išpopuliarino sąvoką „emocinis intelektas“. Daugelis mokslininkų, tyrinėję emocinio intelekto temą, tvirtina, jog emocinis intelektas yra stipriausias veiksnys, nuo kurio priklauso, kiek asmenybė bus laiminga.

Vaikai ugdomosi įstaigose pagal *Lietuvos Respublikos Švietimo, mokslo ir sporto įsakymą* (2022, <https://www.e-tar.lt>) su pedagogų pagalba lavina socialinę, emocinę ir sveikos gyvensenos kompetenciją, kuri apima asmens savimonę ir savitvardą, socialinį sąmoningumą, tarpusavio santykių kūrimo gebėjimus, atsakingus sprendimų priėmimus ir asmens rūpinimąsi fizine bei psichine sveikata. Tačiau, kaip teigia daugelis mokslininkų (Goleman, 2009; Lekavičienė ir Antinienė, 2015; Aron, 2020 ir kt.), būtent šeimos vaidmuo yra pagrindinis kuriant vaiko elgesio modelius, formuojant emocijas ir kitus svarbius emocinio intelekto aspektus. Įrodyta, jog vaikai, kurių emocinis intelektas aukštesnis, yra socialiesni, linkę bendradarbiauti, optimistiškesni bei geriau moka spręsti įvairias problemas (Alegre, 2012; Sethi ir kt., 2013; Karklytė – Palevičienė, 2021 ir kt.).

Tyrimo problema. Vyrauja skirtingos nuomonės apie vaikų auklėjimo ypatumus šeimoje priklausomai nuo tėvų išsilavinimo. Dažnai manoma, jog žemesnio išsilavinimo žmonės nepajėgia tinkamai auklėti vaikų, tuo tarpu, kai išsilavinę laikomi tinkamais tėvais, galinčiais ugdyti „gerus“ vaikus. Tačiau emocinis intelektas ne visada reiškia aukštą intelekto koeficientą. Todėl keliamas probleminis klausimas: kokią įtaką turi tėvų išsilavinimas ugdant vaiko emocinį intelektą jaunesniame mokykliniame amžiuje?

Tyrimo objektas – tėvų išsilavinimo įtaka ugdant emocinį intelektą.

Tyrimo tikslas – nustatyti, kokią įtaką turi tėvų išsilavinimas ugdant jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaiko emocinį intelektą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti emocinio intelekto sampratą ir raišką.
2. Pagrįsti tėvų išsilavinimo įtaką ugdant jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaiko emocinį intelektą.
3. Išnagrinėti emocinio intelekto ugdymo ypatumus ir galimybes šeimoje.
4. Įvertinti tėvų išsilavinimo įtaką ugdant vaiko emocinį intelektą.

Tyrimo metodai: siekiant atskleisti tėvų išsilavinimo įtaką, ugdant vaiko emocinį intelektą, jo sampratą bei ugdymo ypatumus, pasirinktas mokslinės literatūros analizės metodas. Tyrimo tikslui pasiekti pasirinktas kiekybinis metodas – anketinė apklausa. Tyrimo rezultatai apdoroti ir susisteminti SPSS ir Microsoft Excel programomis.

1. Emocinio intelekto samprata ir raiška

Remiantis mokslininkų darbais, emocinis intelektas (EQ) dar vadinamas emocinė kompetencija, emocinis išprusimas arba emocinis raštingumas. Egzistuoja trys pagrindiniai EQ modeliai: 1) Salovey ir Mayers modelis (1990) vaizduoja EQ kaip pažintinį gebėjimą ir kaip atskirą intelektą; 2) Reuven Bar-On modelis (2007) įtraukia į EQ sąvoką pažintinius sugebėjimus bei asmenybės aspektus ir apibūdina kaip mišrų intelektą; 3) Goleman EQ (2009) taip pat vadina mišriu intelektu, apimančiu pažintinius sugebėjimus ir asmenybės aspektus, tačiau yra orientuotas į veiksnius, lemiančius sėkmę darbo vietoje. Remiantis Giedriene (2015), EQ tai, emocinės žinios ir emocinė kompetencija.

Remdamasis tyrimų duomenimis Goleman (2009) išskyrė penkias pagrindines sritis, kuriose pasireiškia EQ: savo jausmų pažinimo; emocijų valdymo; gebėjimo siekti tikslo; gebėjimo įžvelgti kitų jausmus; žmonių tarpusavio santykių. Į EQ visumą įtraukia gebėjimą pagrįsti savo poelgius, nepalūžti žlugus svajonėms, kontroliuoti impulsus, nesitenkinti pasiektu, valdyti savo nuotaikas, nepasiduoti nevilčiai bei įsijausti į kito padėtį. Taip pat išskiriamos vaiko pagrindinės žinios, nuo kurių priklauso pasirengimas mokyklai – kaip mokytis, kurias ugdo tėvai ir pedagogai. Išskiriami svarbiausi šio gebėjimo elementai, susiję su vaiko EQ: pasitikėjimas, smalsumas, sąmoningumas, savikontrolė, ryšiai su kitais, gebėjimas bendrauti, bendradarbiavimas (Goleman, 2009).

Galima apibendrinti, kad EQ gali būti vadinamas skirtingai, tačiau tai nepakeičia jo prasmės. EQ sudaro tokie veiksniai, kaip gebėjimas suprasti ne tik savo jausmus ir emocijas, bet ir atpažinti jas kituose žmonėse, mokėjimas valdyti ir tinkamai išreikšti emocijas, gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti. Tinkamai ugdomas EQ sąlygoja sėkmingą vaikų pasirengimą mokyklai.

2. Tėvų išsilavinimo įtaka ugdant jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaiko emocinį intelektą

Lekavičienė ir Antinienė (2015) teigia, kad vienas svarbiausių veiksnių, veikiančių vaiko emocinį pagrindą šeimoje, yra tėvų išsilavinimas. Kinijoje atlikto tyrimo metu Zhang (2014) patvirtinto tėvų išsilavinimo sąsajas su vaikų psichopatologija – internaliais ir eksternaliais sutrikimais. Nustatyta, kad žemesnio išsilavinimo tėvų vaikai mato pasaulį nepatikimą, jaučiasi atstumti ir neverti meilės. Meyrose, Klasen ir kt. (2018) nustatė, kad vaikai, kurių mamos yra žemo išsilavinimo, turi žymiai daugiau psichikos problemų, nei vaikų, kurių mamos turi aukštąjį išsilavinimą.

Oksuz ir Coskun (2017) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad aukštesnis mamos išsilavinimas lemia geresnius vaikų EQ rezultatus. Mamos išsilavinimas yra vienas iš pagrindinių elementų, gerinančių vaiko ir mamos bendravimą. Jos teigiamai ir jautriai reaguoja į savo vaikų poreikius, būtent tai, jų nuomone, gali turėti įtakos vaiko emocinio intelekto ugdymui. Alegre (2012) pažymi, kad laikas, kurį mamos praleidžia su vaikais žaisdamos, ir bendravimo kokybė yra svarbūs vaikų EQ ugdymui. Mamos bendravimas teigiamai veikia vaiko emocijų reguliaciją. Autorius išskiria du emocinio ryšio mechanizmus: modeliavimo ir pastiprinimo, kuriuos padidina ilgesnis laikas praleistas kartu. Kad mamos ir vaiko bendra edukacinė veikla būtų sėkminga, reikia, jog dalyviai gebėtų pozityviai bendrauti tarpusavyje įvairiose situacijose, kurios gali sukelti nusivylimą, taip yra priversti išmokti palaikyti vieni kitus pozityviai. Tokia veikla palengvina asmeninių pomėgių tyrinėjimą ir leidžia vaikams sužinoti apie savo jausmus ir emocijas įvairiose situacijose.

Pagal Sethi ir kt. (2013), tėvų savigarba teigiamai veikia vaikų emocinę gerovę. Vaikas išmoksta pasitikėti savimi, valdyti emocijas ir stresą. Aukštą savigarbą turintys tėvai dažniausiai yra išsilavinę, patiria mažiau streso auklėdami, lengviau sprendžia problemas ir yra mažiau jautrūs kritikai. Žemaitienė ir kt. (2022) teigia, kad galimai aukšto išsilavinimo tėvai turi daugiau žinių ir įgūdžių vaikų auklėjimui ir emocinei gerovei, nes geriau supranta vaiko raidos etapus ir geba tinkamai reaguoti į vaiko emocijas. Sanchez – Nunez ir kt. (2020) teigia, kad tėvų vaidmuo skiriasi ugdant vaiko emocinius gebėjimus.

Vaikas gali labiau orientuotis į mamą, nes ji dažniau rodo emocijas, o tėvas – savo elgesiu formuoja vaiko supratimą apie emocijas.

Galima apibendrinti, kad tėvų išsilavinimas teigiamai veikia vaiko emocinį išprusimą. Tėvai turi galimybę suteikti vaikui žinias apie tinkamą elgesį, ne tik kalbėdami, bet ir rodydami asmeniniu pavyzdžiu. Mama labiausiai veikia vaiko EQ, nes moka teigiamai ir jautriai reaguoti į vaiko poreikius nuo pat mažų dienų. Vaikai, kurie išmoksta suprasti kitų jausmus, linkę daugiau laiko praleisti su tėvais žaidžiant ir mokantis įvairiose situacijose valdyti savo emocijas.

3. Emocinio intelekto ugdymo ypatumai ir galimybės šeimoje

EQ gerina santykius, stiprina empatiją, skatina teisingą elgesį, skatina mokytis iš klaidų, didina pagarbą, pasitikėjimą savimi ir pozityvumą, mažina stresą ir ugdo kūrybiškumą. Mamos ir vaiko laikas kartu – tai galimybė modeliuoti socialinį ir emocinį elgesį (Alegre, 2012; Slušnienė ir Balčėtienė, 2016).

Emocijų valdymo įpročiai formuoja vaiko emocinę sistemą. Šeima – tai mokykla, kurioje vaikas mokosi jausti, suprasti ir reikšti emocijas. Kiekvienas vaikas – individualus, todėl auklėjimas turi atitikti jo poreikius. Jautresni vaikai turi jaustis emociškai stabiliai. Tokie vaikai, jausdami viską stipriau, geba išjausti kiekvieną emociją daug galingiau, todėl kiekviena stipri emocija gali sukelti pasėkmes, tokias kaip per didelis susijaudinimas, pykčio protrūkiai, jėgos naudojimas, stiprus pervargimas ir kt. Tėvų jausmingumas ugdo vaiko EQ (Goleman, 2009; Mayer, Caruso ir Salovey, 2016; Aron 2020 ir kt.).

Egzistuoja teigiamas ryšys tarp žaismingumo ir EQ: kuo žaismingesnis vaikas, tuo aukštesnis EQ (Bilbao, 2021). Tėvai ugdo vaiko EQ padėdami atpažinti ir suprasti jausmus. Svarbu reaguoti į vaiko jausmus ir vengti negatyvių vertinimų, leisti vaikui natūraliai išgyventi visas emocijas, nes tai padės jam išmokti su jomis susidoroti (Karklytės – Palevičienės, 2021; Суetaйте-Волунгявичене, 2021). Pokalbiai šeimoje moko vaikus socialinio komunikavimo, bendravimo. Jei šeimoje ugdoma pagarba, vyrauja šiltas ir malonus bendravimas, išklausymas, tai tokį bendravimą vaikas demonstruos ir su kitais žmonėmis. Tėvai turi būti pavyzdys vaikams, jie turi mokytis, kaip tvarkytis su emocijomis, nebandyti užgniaužti vaikams kylančių jausmų (Goleman, 2009; Breidokienė ir Ignatovičienė, 2015; Aron, 2020 ir kt.). Laikas, kurį vaikai praleidžia su mamomis žiūrėdami televizorių, yra susijęs su didesniu sunkumu susidoroti su stresu. Tikėtina, kad nuolat susidūrę su virtualiais emociniais stresais vaikai išekvoja savo išteklius, kad galėtų susidoroti su tolesniu stresu net ir realiame gyvenime. O laikas, kurį mama ir vaikas praleidžia kartu einant miegoti, valgant, darant namų darbus, tvarkydamiesi, yra nesusijęs su EQ (Alegre, 2012).

Galima apibendrinti, kad šeima yra pagrindinė vaiko mokykla, kurioje jis išmoksta kontroliuoti save, pažinti kitus, bendrauti ir bendradarbiauti ir kt. Kiekvienas vaikas yra ypatingas, todėl jo tėvai turėtų atsižvelgti į savo vaiko ypatumus ir pasirinkti tinkamą bendravimo stilių. Tėvų jautrumas ir laikas kartu su vaiku gali padėti vaikui užaugti emociškai stipriu žmogumi. Laikas kartu, tai bendravimas, žaidimai, knygų skaitymas ir kt. Tai lavina vaiko EQ. Televizijos žiūrėjimas, namų ruošos darbai ar valgymas kartu neturi nieko bendro su emociniu išprusimu.

4. Tėvų išsilavinimo įtakos, ugdant jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų emocinį intelektą, empirinis tyrimas

4.1. Tyrimo metodologija

Analizuojant tėvų išsilavinimo įtaką, ugdant jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaiko EQ, atliktas tyrimas, kurio tikslas – nustatyti, kokią įtaką turi tėvų išsilavinimas ugdant jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaiko EQ. Tyrimo duomenys renkami naudojant kiekybinį tyrimo metodą – internetinę apklausą. Tyrimas buvo atliekamas internetinėje apklausų sistemoje „Google forms“. Šioje internetinėje apklausų sistemoje buvo patalpinta anketa „Tėvų išsilavinimo įtaka ugdant vaiko emocinį intelektą jaunesniame mokykliniame amžiuje (6-11 m.)“, kurią sudarė septyni klausimai, remiantis straipsnio teorinėje dalyje pristatytomis pagrindinėmis EQ sritimis bei ugdymo ypatumais ir galimybėmis, autorių (Goleman, 2009; Giedrienė, 2015; Bilbao, 2021; Karklytė – Palevičienė, 2021 ir kt.) nuostatomis ir atliktais tyrimais.

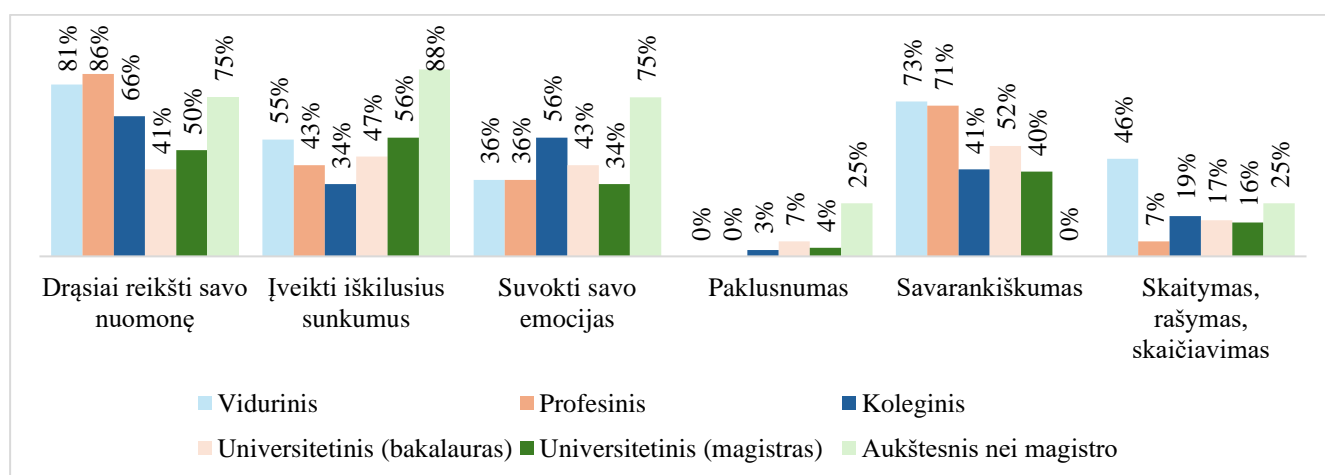
Dalyviams garantuotas anonimiškumas ir konfidencialumas, buvo patikinta, kad rezultatai bus pateikti tik apibendrintai, taip garantuojant dalyvio neatpažįstamumą. Atliekant tyrimą, kurio metu buvo vadovaujama Europos elgesio kodekso mokslinių tyrimų etikos klausimais (2018), buvo laikomasi tyrimo etikos principų: patikimumo, sąžiningumo, pagarbos ir atskaitomybės.

Duomenys gauti iš švietimo valdymo informacinės sistemos, kad 2022-2023 mokslo metais Lietuvoje pradinio ugdymo mokinių skaičius yra 121 495. Tyrimui imtis skaičiuota naudojantis „Paniotto“ formule (399 respondentų). Imties paklaidos dydis 0,05. Šis procentas visuotinai priimtas ir taikomas socialiniuose moksluose. Tyrime dalyvavo 400 respondentų. Atrankos dalyviai atrinkti naudojant demografinius kriterijus (gyvenantys Lietuvoje, turintys vaikų nuo 6-11 metų). Naudotas paprastasis – atsitiktinės tikimybinės imties atrankos tipas. Tyrimas atliktas 2024 m. kovo – balandžio mėn. Tyrimo duomenų apdorojimas atliktas programomis Ms Excel ir SPSS.

Atliekant šį tyrimą, buvo svarbu išsiaiškinti tiriamųjų pasiskirstymą pagal jų įgytą išsilavinimą, nes, atsižvelgiant į išsilavinimo skirtumus tarp respondentų, galima išvelgti, kaip keičiasi respondentų supratimas ir reakcija į EQ sąvokos supratimą bei ugdymo ypatumus ir galimybes. Klausimas apie išsilavinimą, suskirstytas į 7 išsilavinimo kategorijas. Įvertinus tėvų imtį išsilavinimo aspektu išryškėjo, kad daugiausiai apklausoje dalyvavusių tėvų turi universitetinį (bakaluro) išsilavinimą (32 proc.). Kiti yra įgiję aukštesnį nei magistro laipsnį – 2 proc., universitetinį (magistrą) – 20 proc., koleginių – 22 proc., profesinį – 14 proc., vidurinį – 10 proc., nebaigto vidurinio išsilavinimo respondentų nebuvo. Paaikškėjo, kad tyrimo respondentai yra įgiję skirtingą išsilavinimą. Todėl tolimesni tyrimo rezultatai gali būti lyginami tarpusavyje atsižvelgiant į respondentų įgyto išsilavinimo skirtumus. Tyrimo rezultatai pateikiami tik tiesiogiai susiję su šio tyrimo problema.

4.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Goleman (2009) teigia, kad žmogui EQ yra svarbesnis nei intelekto koeficientas (IQ). Nors EQ yra glaudžiai tarpusavyje susijęs su IQ, tačiau autorius mano, kad įsisiūbavus jausmams, protas žmogaus nebevaldo. Todėl tyrimo pradžioje respondentų paprašyta pažymėti, jų nuomone, tris svarbiausius vaiko gebėjimus. Tyrimo rezultatų analizė parodė (1 pav.), kad, respondentų nuomone (nepriklausomai nuo respondentų išsilavinimo), svarbiausi vaiko gebėjimai yra drąsiai reikšti savo nuomonę, įveikti iškilusius sunkumus, suvokti savo paties emocijas, paklusnumas, savarankiškumas, skaitymas, rašymas, skaičiavimas.

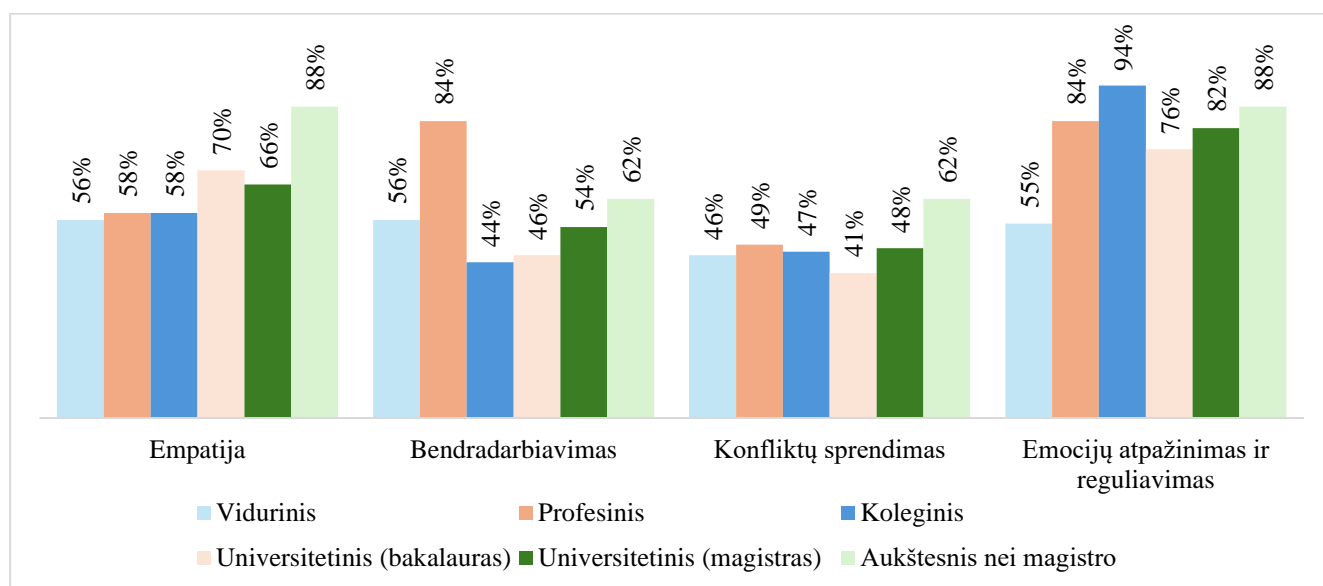

1 pav. Respondentų, atsižvelgiant į jų išsilavinimą, nuomonė apie svarbiausius vaiko gebėjimus
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Galima teigti, kad aukštesnį išsilavinimą turintys tėvai labiau vertina EQ gebėjimus. Autorių (Goleman, 2009; Giedrienė, 2015; Karklytė – Palevičienė, 2021) teigimu, labai svarbu mokėti atpažinti ir suvokti savo paties emocijas, nes, nesuprantant savęs, negalėsi suprasti ir kitų. Galima daryti prielaidą, jog tėvai, turintys aukštesnį išsilavinimą, daugiau dėmesio skiria emociniam vaiko išprusimui.

EQ autoriai (Goleman, 2009; Giedrienė, 2015; Bilbao, 2021 ir kt.) apibūdina, kaip gebėjimą suvokti savo ir kitų žmonių emocijų būseną, teisingai įvertinti ir valdyti savo emocijas, tinkamai jas

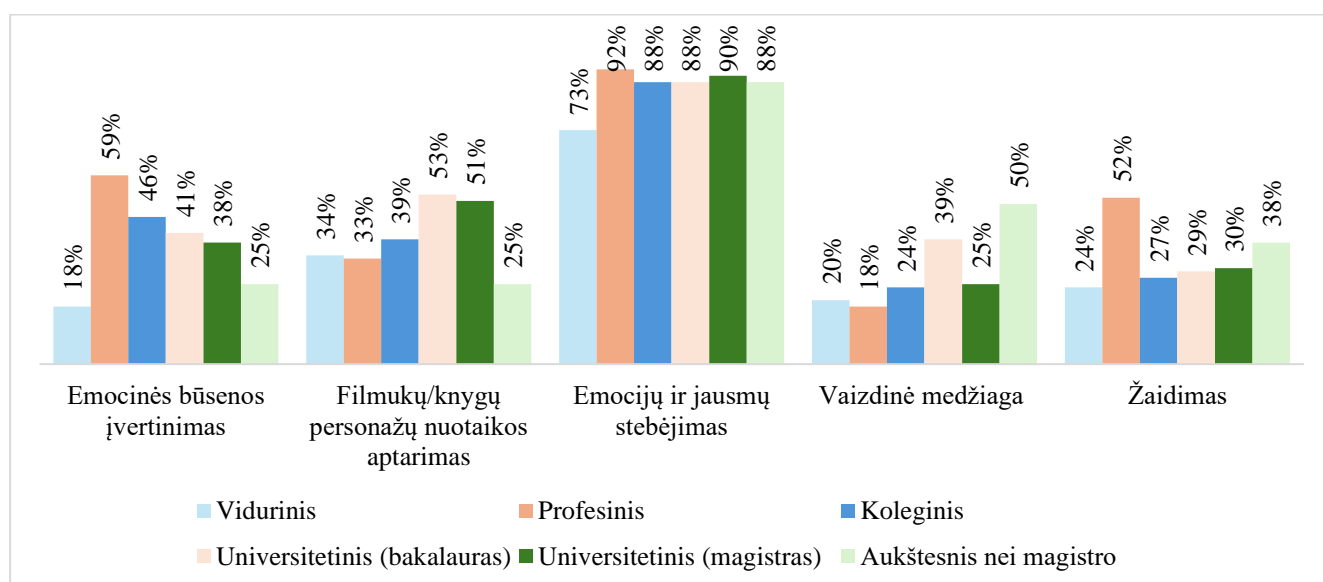
išreikšti. Kitu klausimu siekiama išsiaiškinti, ar aukštesnis išsilavinimas turi įtakos respondentų EQ sąvokos sampratai.

2 pav. Emocinio intelekto sąvokos samprata atsižvelgiant į respondentų išsilavinimą
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Išnagrinėjus pateiktus duomenis (2 paveikslas) galima teigti, kad respondentai yra susipažinę su EQ sąvoka. Žinios apie EQ sąvoką yra susijusios su respondentų išsilavinimu. Su visais teiginiais daugiausiai sutiko respondentai, kurie turi magistro išsilavinimą. Apibendrinant rezultatus galima pastebėti, kad respondentai, turintys aukštesnį nei vidurinį išsilavinimą, EQ sąvoką supranta geriau.

Trečiuoju klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokiais būdais tėvai, turintys skirtingą išsilavinimą, moko vaikus pažinti emocijas. Суetaйте-Волунгявичене (2021) teigimu, vaikas turi pažinti įvairias emocijas, nes, nepatyręs vienos ar kitos emocijos, jis nežinos, kaip su ja elgtis. Tyrimo rezultatų analizė parodė (3 pav.), kad dažniausiai respondentų naudojamas būdas yra stebėti ir aptarti emocijas bei jausmus, tačiau žemesnio nei profesinio išsilavinimo respondentai jį naudoja rečiau (73 proc.).

3 pav. Respondentų, atsižvelgiant į jų išsilavinimą, dažniausiai naudojami būdai, padedantys vaikui išmokyti pažinti emocijas

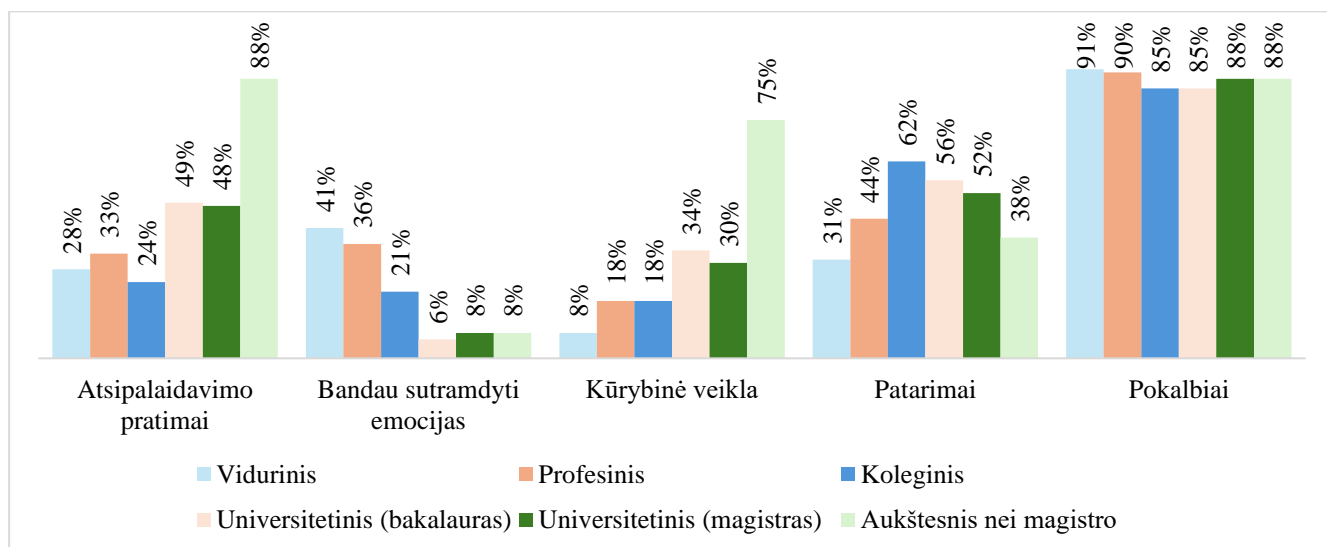
Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Alegre (2012) tvirtina, kad geriausias būdas, padedantis vaikui išmokyti pažinti emocijas, yra stebėjimas ir mokymasis iš pavyzdžio. Išnagrinėjus rezultatus (3 pav.) galima teigti, kad tėvai, turintys

aukštesnį nei universitetinį (bakaluro) išsilavinimą, dažniau naudoja vaizdinę medžiagą, aptaria animacinių filmukų ar knygų personažų nuotaikas. Apibendrinant galima teigti, kad tėvai, turintys aukštesnį nei koleginių išsilavinimą, naudoja daugiau būdų, padedančių vaikui išmokti pažinti emocijas.

Kitu klausimu siekiama sužinoti, ar tėvai naudoja įvairesnius metodus ugdydami vaiko EQ. Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad dažniausiai tėvai, nepriklausomai nuo jų išsilavinimo, naudoja pasakojimo, paaiškinimo, diskusijos (vidurkis 82 proc.), ir grožinės literatūros kūrybinių (ypatingai pasakų) skaitymo (vidurkis 86 proc.) metodus. Respondentai, turintys žemesnį nei koleginių išsilavinimą, naudoja įvairesnius metodus (eksperimentavimo/tyrinėjimo; muzikinė veikla; pasakojimas, paaiškinimas, diskusija; grožinės literatūros skaitymo), kuriais ugdo vaiko EQ. Tačiau tokie tėvai rečiau naudoja situacijos analizės ir aptarimo metodą (36 proc.; 20 proc.), kai tuo tarpu visi magistro išsilavinimą turintys respondentai naudoja (100 proc.) šį metodą. Šis metodas populiarus ir tarp universitetinį (bakaluro) (73 proc.) ir universitetinį (magistro) (59 proc.) išsilavinimą turinčių respondentų. Galima teigti, kad kuo aukštesnį išsilavinimą turi tėvai, tuo mažiau EQ ugdymo metodų naudoja. Tačiau aukštesnio išsilavinimo tėvai naudoja vieną pagrindinių ir svarbiausių metodų – pokalbį, kuris, pasak Breidokienės ir Ignatovičienės (2015), šeimoje moko vaikus socialinio bendravimo ir labai svarbus komunikuojant su bendraamžiais.

Paskutiniuoju klausimu siekiama nustatyti, ar tėvų išsilavinimas turi įtakos ugdant vaikų gebėjimą valdyti neigiamas emocijas ir stresines situacijas. Kaip teigia mokslininkai (Goleman, 2009; Alegre, 2012; Sethi ir kt., 2013), tėvai, kurių EQ labiau išlavintas, geriau atliepia vaiko poreikius esant neigiamoms emocijoms ir stresinėse situacijose. Kadangi Goleman (2009) nustatė, kad EQ ir IQ yra glaudžiai susiję, todėl galima daryti prielaidą, kad nuo tėvų išsilavinimo turėtų priklausyti tai, kaip ugdomi vaikų gebėjimai, padedantys valdyti neigiamas emocijas ir stresines situacijas. Tyrimo rezultatų analizė parodė (4 pav.), kad dažniausiai, nepriklausomai nuo tėvų išsilavinimo, vaiko gebėjimas valdyti neigiamas emocijas ir stresines situacijas ugdomas pokalbiais. Tėvai, turintys aukštesnį nei koleginių išsilavinimą, ugdymui dažniau naudoja atsipalaidavimo pratimus, taip pat kūrybinę veiklą.

4 pav. Respondentų, atsižvelgiant į jų išsilavinimą, vaiko gebėjimų valdyti neigiamas emocijas ir stresines situacijas ugdymas

Šaltinis: sudarytas autorių pagal tyrimo duomenis, 2024 m.

Apibendrinus pateiktus tyrimo rezultatus (4 pav.) galima teigti, kad aukštesnį nei koleginių išsilavinimą turintys tėvai geriau atliepia vaiko poreikius ugdydami jo gebėjimą valdyti neigiamas emocijas ir stresines situacijas. Tuo tarpu tėvai, turintys žemesnį nei universitetinį (bakaluro) išsilavinimą, taiko netinkamus neigiamų emocijų ir stresinių situacijų įveikos būdus, t. y. bando neigiamas vaiko emocijas sutramdyti. Remiantis Goleman (2009), labai svarbu atliepti vaiko poreikius ir būti empatiškiems. Emocijų tramdymas neleidžia vaikui išjausti ir išgyventi įvairių situacijų. Taigi labai svarbu tėvams kalbėtis su vaikais, ugdyti gebėjimus ne tik pažinti save, bet ir kitą žmogų, ugdyti gebėjimą užjausti ir tinkamai reaguoti į situaciją.

Išvados

1. Emocinis intelektas dar kitaip vadinamas emocinė kompetencija, emocinis išprusimas arba emocinis raštingumas. Jį sudaro gebėjimas suprasti savo jausmus ir emocijas, atpažinti juos kituose žmonėse, mokėjimas valdyti ir tinkamai išreikšti emocijas, gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti. Vaikai, kurių emocinis intelektas ugdomas tinkamai, pasiekia geresnių rezultatų mokykloje.

2. Nustatyta, kad tėvų išsilavinimas teigiamai veikia vaiko emocinį raštingumą. Jis lavinamas ne tik asmeniniu pavyzdžiu, bet ir kalbant apie tinkamą elgesį, naudojant įvairius būdus ir metodus. Labiausiai vaiko emocinį intelektą ugdo mama, nes geba geriau atliepti vaiko poreikius.

3. Šeima – tai mokykla, kurioje vaikas mokosi jausti, suprasti ir reikšti emocijas. Kiekvienas vaikas – individualus, todėl auklėjimas turi atitikti jo poreikius. Jautresni vaikai turi jaustis emociškai stabiliai. Tokie vaikai, jausdami viską stipriau, geba išjausti kiekvieną emociją daug galingiau, todėl kiekviena stipri emocija gali sukelti pasėkmes, tokias kaip per didelis susijaudinimas, pykčio protrūkiai, jėgos naudojimas, stiprus pervargimas ir kt.

4. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog tėvai, turintys aukštesnį išsilavinimą, labiau rūpinasi vaiko emociniu ugdymu. Jiems svarbesni tokie vaiko gebėjimai, kaip mokėjimas drąsiai reikšti savo nuomonę, sunkumų įveikimas ir savęs pažinimas. Aukštesnio išsilavinimo respondentai geriau supranta emocinio intelekto sąvoką. Tėvai, įgiję aukštesnį nei koleginių išsilavinimą, taiko daugiau būdų, padedančių vaikams pažinti emocijas. Žemesnio nei universitetinio (bakaluro) išsilavinimo respondentams priimtinesnis įvairių emocinio intelekto ugdymo metodų naudojimas. Vis dėlto, aukštesnį išsilavinimą turintys tėvai dažniau taiko vieną iš svarbiausių emocinio intelekto metodų – padeda vaikui išmokti valdyti neigiamas emocijas ir stresines situacijas.

Literatūra

1. Alegre, A. (2012). The Relation Between the Time Mothers and Children Spent Together and the Children's Trait Emotional Intelligence. *Child & Youth Care Forum*, 41(5), P. 493–508.
2. Aron, E., N. (2020). *Itin jautrus vaikas*. Vilnius: Sofoklis.
3. Bar-On, R. (2007). The Bar-On model of emotional intelligence: A valid, robust and applicable EI model. *Organisations and People*, 14, P. 27-34.
4. Lietuvos Respublikos Seimas. *Įsakymas dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo* (2022 m. rugpjūčio 24 d. Nr. V-1269). (žiūrėta 2023, rugsėjo 8 d.). <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1a764050239511edb4cae1b158f98ea5/asr>
5. Bilbao, A. (2021). *Vaiko smegenys paaiškintos tėvams*. Kaunas: Obuolys.
6. Breidokienė, R., Ignatovičienė, S. (2015). *Pozityviosios tėvystės įgūdžių ugdymo metodinės rekomendacijos*. Vilnius: LRŠM. (žiūrėta 2023, rugsėjo 25 d.). Prieiga https://sppd.lrv.lt/uploads/sppd/documents/files/all/Pozityvios_tevystes_igudziu_ugdymo_pratybos.pdf
7. Goleman, D. (2009). *Emocinis intelektas*. Vilnius: Presvika.
8. Giedrienė, R. (2015). *Raidos sutrikimai ir vaiko socializacija*. Vilnius: LEU leidykla.
9. Karklytė – Palevičienė, M. (2021). *Vaiko emocinis intelektas*. Vilnius.
10. Lekavičienė, R. ir Antinienė, D. (2015) *Emocinis intelektas: Lietuvos jaunimo tyrimas: mokslo monografija*. Kaunas: Technologija.
11. Mayer, J. D., Caruso, D. R. & Salovey, P. (2016). The ability model of emotional intelligence: Principles and updates. *Emotion review*, 8(4), P. 290-300.
12. Meyrose, A. K., Klasen, F., Otto, C., Gniewosz, G., Lampert, T., & Ravens-Sieberer, U. (2018). Benefits of maternal education for mental health trajectories across childhood and adolescence. *Social science & medicine*, 202, P. 170-178.
13. Oksuz, Y., Coskun, K. (2017). An Investigation on the Relationship between Maternal Education Level, Maternal Employment, and Emotional Intelligence Performance of 10 Years Old Children. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), P. 456-470.
14. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), P. 185-211.

15. Sanchez – Nunez, M. T., Garcia-Rubio, N., Fernandez-Berrocal, P., & Latorre, J. M. (2020). Emotional Intelligence and Mental Health in the Family: The Influence of Emotional Intelligence Perceived by Parents and Children. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6255.
16. Sethi, D., Bellis, M., Hughes, K., Gilbert, R., Mitis, F., & Galea, G. (2013). *European report on preventing child maltreatment*. World Health Organization. Regional Office for Europe. [žiūrėta 2023, rugsėjo 22 d.]. Prieiga <https://apps.who.int/iris/handle/10665/326375>
17. Slušnienė, G., Balčėtienė, A. (2016). Emocinio intelekto ugdymas ikimokykliniame amžiuje. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, (12), P. 183–189.
18. Žemaitienė, N., Baniienė, I., Šap, V., Šiaulienė, I., Sukovienė, G., Žemaitaitytė, M., ir Šalčiūnaitė-Nikonovė, L. (2022). *Smurtas, emocinės krizės ir savižala paauglystėje: kaip atpažinti ir padėti?: metodinis leidinys sveikatos priežiūros specialistui*. Kaunas: LSMU.
19. Zhang, X. (2014). Family income, parental education and internalizing and externalizing psychopathology among 2–3-year-old Chinese children: The mediator effect of parent–child conflict. *International Journal of Psychology*, 49 (1), P. 30–37. DOI: 10.1002/ijop.12013.
20. Суetaйте-Волунгявичене, Г. (2021). Помощь детям младшего возраста в присоединении к игровому миру: микроанализ. *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*, (4), P. 34-71.

THE INFLUENCE OF PARENTS' EDUCATION ON DEVELOPING CHILDREN'S EMOTIONAL INTELLIGENCE IN EARLY PRIMARY SCHOOL AGE (6-11 YEARS OLD)

Viktorija Stadnik, Dr. Giedrė Slušnienė

Summary

Emotional intelligence (EQ) is crucial for well-being. Schools teach social and emotional skills, but families play the biggest role in shaping children's EQ. Research shows that children with high EQ are more successful in life.

Research problem. There is a prevailing discourse surrounding the correlation between parental education levels and child-rearing practices. A common perception is that individuals with lower levels of education are less capable of providing adequate care and nurturing for their children, while those with higher education are seen as better equipped to raise "well-adjusted" children. However, the relationship between cognitive intelligence and emotional intelligence is complex and not always linear. This raises a pertinent question: how does a parent's education level affect a child's emotional development during their early school years?

Research object - the effects of parental education on the development of emotional intelligence in children.

Research aim - to examine the effects of parental education on the development of emotional intelligence in younger children.

Research tasks:

1. To analyze the concept and expression of emotional intelligence.
2. To substantiate the influence of parents' education in developing the emotional intelligence of a younger school-age child.
3. To examine the features and possibilities of developing emotional intelligence in the family.
4. To assess the influence of parents' education in developing a child's emotional intelligence.

Research methods: To uncover the influence of parental education on the development of a child's emotional intelligence, its concept, and the specifics of its development, a method of scientific literature analysis was chosen. To achieve the research objective, a quantitative method—a questionnaire survey—was selected. The research results were processed and systematized using SPSS and Microsoft Excel programs.

Research methodology

Data for the study was collected using a quantitative research method - an online survey. The survey was conducted using the online survey system "Google Forms". An online questionnaire titled "The Influence of Parental Education on the Development of Children's Emotional Intelligence in Early Elementary School (6-11 years old)" consisting of seven questions was placed on this online survey system.

Participants are guaranteed anonymity and confidentiality. Results will be presented only in aggregate form, thus ensuring the participant's anonymity. In conducting the research, the ethical principles of research were adhered to: reliability, honesty, respect, and accountability.

The sample size was calculated using the Paniotto formula, resulting in 399 respondents. A total of 400 respondents participated in the study. Data from the Education Management Information System indicated that there were 121,495 primary school students in Lithuania during the 2022-2023 academic year. The sample error was 0.05. Participants were

selected using demographic criteria (residing in Lithuania and having children aged 6-11 years). A simple random sampling method was used. The research data was processed using MS Excel and SPSS.

Conclusions

1. Emotional intelligence is the ability to recognize, understand, and manage one's own emotions, as well as to empathize with others. It is crucial for successful learning and communication.

2. Parental education has a positive impact on a child's emotional literacy. It is developed through example, conversations, and various activities. A mother, as the closest person, has the greatest influence.

3. Parents, considering the individual characteristics of the child, should choose an appropriate communication style. In order to raise an emotionally literate child, parents must be sensitive, empathetic, and spend as much quality time together as possible.

4. Empirical research has revealed that parents with higher levels of education pay more attention to their children's emotional development. They are more likely to help children understand and manage their emotions. Parents with higher levels of education have a better understanding of the importance of emotional intelligence and use a variety of educational methods.

Keywords: emotional intelligence, early primary school age, education, family, upbringing.

SAVIREALIZACIJOS GALIMYBĖS KARJEROJE IR JŲ ŠĄSAJOS: SVEIKATOS PRIEŽIŪROS SPECIALISTŲ PATIRTYS

Dr. Gitana Tolutienė

Klaipėdos universitetas

Dr. Aivaras Anužis, Birutė Rakauskienė

Šv. Ignaco Lojolos kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.352>

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos sveikatos priežiūros specialistų patirtys apie savirealizacijos ir karjeros galimybes, pagrindžiant jų tarpusavio sąsajas. Kokybinio tyrimo esminių radinių analizė atskleidė, kad: sveikatos priežiūros specialistų savirealizacijos karjere patirtis yra įvairi, sąlygojama jų kompetencijų, tikslų, norų, galimybių, sudaromų sąlygų, gebėjimų pažinti save ir karjeros galimybes, pačiam priimti karjeros sprendimus, planuoti ir realizuoti karjerą, prisiimant atsakomybę už asmeniškai valdomą karjeros procesą; sveikatos priežiūros specialistams sudaromos tiek horizontalios, tiek vertikalios karjeros galimybės, atliepančios tiek asmeninės, tiek organizacinės karjeros poreikius; sveikatos priežiūros specialistai prioritetą teikia horizontaliajai karjeros kryptčiai, įgyjami mokymosi bei tobulėjimo patirčiai, aktualizuodami vidinį komfortą, pozityvų emocingumą, pasitenkinimą veikla, jos prasmės atradimą, karjeros ir kitų jiems aktualių gyvenimo sričių harmonizavimą. Teorinės priegigos ir atliktas kokybinis tyrimas patvirtino savirealizacijos ir karjeros sąsajų pagrįstumą: karjera ir savirealizacija yra visą gyvenimą trunkantis tobulėjimo procesas, apimantis nuostatas, įgūdžius, gebėjimus, vertybes, asmenybės savybes; karjeros ir savirealizacijos holistinė raiška sukuria darbo prasmę ir gyvenimo pilnatvę, didina savivertę ir pasitikėjimą savimi, teikia emocinį ir pragmatinį pasitenkinimą, motyvuoja siekti veiklos rezultatų ir kokybės, užtikrina sveikatos priežiūros specialistų sėkmingos savirealizacijai karjeros galimybių tęstinumą.

Pagrindiniai žodžiai: savirealizacija, asmeninė karjera, karjeros savivalda, mokymasis visą gyvenimą, sveikatos priežiūros specialistų patirtys.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikiniame dinamiškame asmens gyvenime karjeros planavimas ir jos valdymas tampa vis aktualesnis, siekiant turėti pasirinkimo laisvę, gyventi laimingai bei būti nevaržomam įvairių aplinkybių. Kadangi daugumos poreikių nėra sudėtinga patenkinti, todėl aktualėja gilinimasis į aukštesniųjų poreikių lygmenis, kuomet, anot Lipinskienės (2012), svarbesne asmens misija tampa ne siekti finansinės gerovės, o profesinės savirealizacijos – atrasti veiklos prasmę, patirti pasitenkinimą, gyvenimo pilnatvę darbinėje aplinkoje.

Žmogus, užsiimantis jį dominančia veikla, patiria savirealizacijos pilnatvę, gyvenimo prasmę, o jo karjera klostosi tarsi savaime (Stanišauskienė ir Naseckaitė, 2012). Karjeros raida neatsiejama nuo asmens gyvenimo, profesinės raiškos, savirealizacijos, pasiekimų, neprieštaraujančių asmeniniams siekiams bei svajonių įgyvendinimui (Gura, 2019). Karjeros kelyje svarbūs dviejų tipų savirealizacijos veiksniai: pirmieji susiję su vidinėmis žmogaus savybėmis ir asmeniniais sprendimais bei siekiais, antrieji – su išorinės aplinkos poveikiu. Vidinių veiksmų skatinama savirealizacija kyla iš paties žmogaus asmeninių pasirinkimų ir norų, kadangi žmogus negali savęs realizuoti prieš savo valią. Tai susiję su vidiniais asmenybės kilmės motyvatoriais, tokiais kaip gyvenimo svajonės ir siekiai, asmeninių talentų bei gabumų atskleidimas ir ugdymas, kūrybinės raiškos. Išoriniai savirealizacijos veiksniai – tai aplinka ir visuomenė, kurioje individas savirealizuoja. Aplinka rodo teigiamus ir neigiamus pavyzdžius, iškelia sąlygas, skatinančias arba ribojančias savirealizacijos veiksmus (Petružytė, 2013).

Šiame straipsnyje karjera suvokiama kaip kryptingas asmens judėjimas pasirinktos profesinės savirealizacijos link, visą gyvenimą trunkantis tobulinimosi ir asmeninio tobulėjimo procesas, per kurį nuolat iškeliami nauji, kiekvieną kartą vis aukštesni savirealizacijos tikslai, vedantys link svajonių ir ambicijų įgyvendinimo (Augienė, 2019). Kadangi šiuolaikinės karjeros sampratoje dominuoja asmeninės vertybės, tikslai ir sprendimai, todėl neabejotinai aktualu pačio asmens valdoma karjera (Fernando, 2021).

Asmeninės karjeros valdymas ypač aktualus mokymosi visą gyvenimą kontekste, kai darbo rinkos poreikių kaita, sąlygojama mokslo ir technologijų inovacijų, yra itin sparti, o tobulėjimas – neišvengiamas. Todėl nepaprastai svarbu gebėti projektuoti savo karjeros pokyčius, priimti tinkamus

sprendimus, orientuotis į patrauklią veiklą, kuri yra svarbi viso žmogaus gyvenimo prasmės dalis. Be to, siekiant save realizuoti, svarbu kryptingai veikti, atrasti savyje slypintį talentą, nes nuo to priklauso karjeros sėkmė. Kadangi sėkminga karjera daro įtaką didesniai pasitenkinimui darbu bei prisideda prie geresnės gyvenimo kokybės, todėl karjeros žingsniai turėtų būti apgalvoti, suplanuoti, sąmoningi, tikslingi bei valdomi, kad žmogus sėkmingai veiktų apibrėžtumo ir stabilumo stokojančiame pasaulyje. Todėl siekiant karjeros įgyvendinimo visų pirma svarbu pradėti nuo savęs: pažinti save, suvokti savo lūkesčius, reflektuoti savo tikslus, norus, gabumus, nes nuo to priklauso tiek pačios karjeros planavimas, tiek jos vyksmo sėkmė (Paužuolienė ir Mauricienė, 2012).

Problemos ištirtumas. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama (Fernando, 2021; Grakauskas et al., 2012; Januškevičienė, Augutienė ir Daukilas, 2012; Korsakienė ir Smaliukienė, 2014; Paužuolienė ir Mauricienė, 2012; Stanišauskienė ir Naseckaitė, 2012; Valickas, Chomentauskas, Dereškevičiūtė, Žukauskaitė ir Navickienė, 2015 ir kt.), jog karjeros sėkmė priklauso nuo asmeninio tobulėjimo, kompetencijų plėtojimo, savęs ir karjeros galimybių pažinimo, karjeros sprendimų priėmimo, jos planavimo ir realizavimo, asmeninės atsakomybės už karjeros valdymą prisiėmimo. Be to, žmogaus gyvenimo gerovei, darbo prasmei, karjeros pasitenkinimui vis didėjanti reikšmė įžvelgiama profesinėje savirealizacijoje (Bogatyreva ir Martsinkovskaya, 2019; Cetinkaya, Gunes ir Ecem, 2022; Glavinska, Ovdienko, Brukhovetska, Chausova ir Didenko, 2020; Gura, 2019; Maksimenko ir Serdiuk, 2016; Tkalych, 2017 ir kt.), ne tik akcentuojant savirealizaciją kaip esminį asmenybės poreikį (Bridgman, Cummings ir Ballard, 2019; Maslow, 2009; Z. Ozguner ir M. Ozguner, 2024 ir kt.), bet ir aktualizuojant savirealizacijos ir karjeros sinergiją, sukuriančią nenutrūkstamą asmens tobulėjimo procesą (Harrigan, Di Guardo ir Cowgill, 2017; Januškevičienė, Augutienė ir Daukilas, 2012; Katinienė, 2018 ir kt.).

Taigi, nors karjera ir savirealizacija ganėtinai plačiai tiriamos ir nagrinėjamos įvairių mokslų kryptių atstovų, tačiau pasigendama išsamesnių sveikatos priežiūros paslaugų teikimo srityje atliekamų tyrimų, analizuojančių sveikatos priežiūros specialistų patirtis apie savirealizacijos ir karjeros galimybes, pagrindžiant jų tarpusavio sąsajas. Tai suponuoja **tyrimo problemą**: kokios sveikatos priežiūros specialistų savirealizacijos galimybės siekiant karjeros? Problemai ištirti keliami **probleminiai klausimai**: kokios yra sveikatos priežiūros specialistų savirealizacijos karjeroje patirtys? kokios yra jiems sudaromos karjeros ir savirealizacijos galimybės? kaip susijusi sveikatos priežiūros specialistų karjera su savirealizacija?

Tyrimo objektas – sveikatos priežiūros specialistų karjera ir savirealizacija.

Tyrimo tikslas – teoriškai išanalizuoti ir empiriškai pagrįsti sveikatos priežiūros specialistų karjeros ir savirealizacijos galimybes ir sąsajas, remiantis jų patirtimis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, siekiant išnagrinėti savirealizacijos asmeninėje karjeroje galimybes, atskleidžiant jų sąsajas; kokybinis tyrimas (pusiau struktūruotas interviu), siekiant išanalizuoti sveikatos priežiūros specialistų patirtis apie karjeros ir savirealizacijos galimybes, pagrindžiant jų tarpusavio sąsajas; turinio (content) analizė.

1. Tyrimo metodologija

Tyrimo metodologinės nuostatos. Tyrimo metodologija grindžiama savirealizacijos (Bridgman et al., 2019; Maslow, 2009) ir asmeninės karjeros valdymo (Valickas et al., 2015; Petkevičiūtė, 2013) teorijomis, kurios akcentuoja: 1) karjera ir savirealizacija yra visą gyvenimą trunkantis tobulėjimo procesas, apimantis nuostatas, įgūdžius, gebėjimus, vertybes, asmenybės savybes; 2) karjeros valdymas yra nuolatinis procesas, kurio metu asmeniškai planuojama ir strateguojama karjera, prisiimant atsakomybę.

Tyrimo metodas. Tyrimui pasirinkta kokybinio tyrimo strategija, taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, kuris leidžia pažvelgti į problemos gylį. Šiam tyrimui būdinga interpretacinė paradigma, kai tiriamas reiškinys interpretuojamas vartojant tuos terminus, kuriais jį suvokia žmonės, ir leidžia išsiaiškinti pašnekovo poziciją tiriamu klausimu, jo nuomonę apie iškeltą problemą (Kardelis, 2017).

Tyrimo imtis, dalyvių demografinės charakteristikos. Atsirenkant atvejus, informatyviausius tiriamuoju požiūriu, interviu metodu apklausta 12 informantų iš šešių Klaipėdos ir Kauno regionų privačių ir viešųjų sveikatos priežiūros įstaigų. Informantai atrinkti tikslinės, kriterinės atrankos būdu

pagal du kriterijus: sveikatos priežiūros specialistas, patyręs karjeros pokytį ir turintis didesnę nei 5 metų darbo stažą. Taigi tyrėjų į formuojamą grupę įtraukti asmenys tipiškiausi tiriamojo požymio atžvilgiu. Siekiant tyrimo objektyvumo stengtasi apklausti įvairių sveikatos priežiūros sričių specialistus. Jų demografinės charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė. Sveikatos priežiūros specialistų pasiskirstymas profesijos, lyties, amžiaus, darbo stažo, išsilavinimo aspektais

Informanto profesija, kodas	Lytis	Amžius	Darbo stažas	Išsilavinimas
Visuomenės sveikatos specialistas – S1	Moteris	44	13	Aukštasis
Visuomenės sveikatos specialistas – S2	Moteris	51	21	Aukštasis
Bendrosios praktikos slaugytojas – S3	Moteris	50	17	Aukštasis
Bendrosios praktikos slaugytojas – S4	Moteris	48	19	Aukštasis
Kineziterapeutas – S5	Vyras	45	14	Aukštasis
Skubiosios medicinos pagalbos medikas – S6	Vyras	49	18	Aukštasis
Skubiosios medicinos pagalbos medikas – S7	Vyras	52	20	Aukštasis
Grožio terapijos specialistas – S8	Moteris	39	11	Aukštasis
Grožio terapijos specialistas – S9	Moteris	37	8	Aukštasis
Grožio terapijos specialistas – S10	Moteris	34	6	Aukštasis
Socialinis darbuotojas – S11	Moteris	60	24	Aukštasis
Socialinis darbuotojas – S12	Moteris	58	25	Aukštasis
Iš viso: 12 informantų	9 moterys, 3 vyrai	Vidurkis – 47 metai	Vidurkis – 16 metų	Iš viso: 12

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Tyrimo instrumentas. Tyrimui pasirinktas pusiau struktūruotas interviu vykdytas pagal iš anksto parengtus klausimus, kurių struktūra lanksti, suteikianti galimybę reaguoti, užduoti papildomus klausimus, keisti jų eiliškumą, siekiant sudaryti palankias galimybes temos plėtojimui, unikalioms informantų įžvalgoms atsiskleisti (Bagdonaitė-Stelmokienė ir Žydzūnaitė, 2016). Interviu vyksmui sudarytas pokalbį nukreipiančių klausimų sąrašas, leidęs išsamiau pažvelgti į analizuojamą problemą, pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė. Tyrimo instrumento pagrindimas

Klausimų blokas	Klausimai
1. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys apie savęs pažinimo ir realizavimo darbe galimybes	Kokius savo pomėgius ir gebėjimus galite realizuoti darbe? Kur ir kaip gilinate žinias bei gebėjimus pažinti save? Kokias turite galimybes pažinti save darbe? Su kokiais savęs pažinimo trukdžiais susiduriate darbe?
2. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys apie karjeros galimybių pažinimą	Kiek žinių Jūs turėjote apie būsimą darbą? Kuo vadovaudamasis(-si) rinkotės karjeros kryptį? Kaip ir kur ieškojote informacijos apie darbo pasiūlymus, karjeros galimybes? Kokios informacijos labiausiai trūko? Kokią informaciją ir garantijas apie karjeros galimybes suteikė darbdavys?
3. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys apie karjeros sprendimų priėmimą	Kokie veiksniai nulėmė darbo pasirinkimą? Kokią įtaką Jūsų apsisprendimui dirbti ir karjeros siekimui turi darbdavys?
4. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys apie karjeros planavimą	Ar Jūs planuojate savo karjerą? Kokia Jūsų karjeros vizija ir tikslas? Kur ir kaip semiatės žinių apie karjeros planavimą? Kaip darbdavys prie to prisideda?
5. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys apie karjeros realizavimą	Kaip manote, kokios Jūsų asmeninės savybės, gebėjimai Jums padeda siekti karjeros? Kaip ir kur tobulinatės, kad pasiektumėte karjeros? Kokios pagrindinės kliūtys riboja Jūsų karjerą?
6. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys apie savirealizaciją karjeroje	Ką Jums asmeniškai reiškia karjera? Ar pokyčiai karjeroje suteikia Jums savirealizaciją? Kokius Jūsų poreikius (saugumo, socialinius, pagarbos, pripažinimo, savęs realizavimo ir kt.) tenkina esamas darbas?

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Taigi vykdant tiesioginį interviu klausimynas sudarytas remiantis teorinėmis priegomis ir vadovaujantis pagrindiniais principais: atitikti interviu tikslą, skatinti atsakyti į klausimus, kuomet jie formuluojami ir pateikiami taip, kad informantai norėtų ir pajęgtų atsakyti. Todėl, vadovaujantis Bitino

(2013) interviu atlikimo rekomendacijomis, tiriamųjų buvo prašoma pasidalinti patirtimis, atskleidžiant asmenines situacijas, patirtus pokyčius, nusakant jų priežastis, savo savijautą, veiksmus, ateities planus, siekiant jų atsakymuose išvelgti savirealizacijos ir karjeros raiškos galimybes, jų tarpusavio sąsajų požymius.

Tyrimo organizavimas. Kokybinis tyrimas atliktas 2024 m. gegužės–birželio mėnesiais. Interviu pokalbiai vyko sveikatos priežiūros specialistų darbo vietose, jiems patogiu laiku, atliekant pokalbių įrašus diktofonu, siekiant vėliau detaliai atkurti jų pasisakymus. Su tyrimo dalyviais tartasi iš anksto, jie savanoriškai sutiko dalyvauti tyrime, be to, bet kuriuo metu turėjo teisę nebedalyvauti. Tariantis dėl interviu buvo atskleista tyrimo esmė, tikslas ir uždaviniai, paaiškinti etiniai principai, užtikrinta asmens duomenų apsauga, konfidencialumas. Vykdamas pokalbį buvo užduodami kryptingi klausimai, pereinant į giluminį interviu, kuris leido giliau pažvelgti į analizuojamą problemą. Atliekant tyrimą, laikytasi tyrimo etikos principų: sąžiningumo, objektyvumo, atidumo, atvirumo, pagarbos intelektinei nuosavybei, atsakingo požiūrio į tyrimą, be to, buvo išlaikytas neutralumas, tyrimo dalyvis nevertintas, nesivelta į diskusijas, vengta traumuojančių klausimų, išlaikyta refleksija, reakcija, interviu valdytas ir skatintas (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016).

Kokybinė duomenų analizė. Duomenys apdoroti taikant turinio (content) ir aprašomąją interpretacinę analizę. Taikant turinio (content) analizės metodą atliktas daugkartinis transkribuoto teksto skaitymas (gauti duomenys buvo perrašinėjami ir paverčiami tekstu), stengiantis kategorizuoti surinktą medžiagą. Kitame etape kategorijoms priskirti pavadinimai, jų turinys išskaidytas į subkategorijas, priskiriant atitinkamus informantų pasisakymus. Į visus klausimus gauti visų informantų (N=12) atsakymai.

2. Tyrimo radiniai

Savęs pažinimas siejamas su gyvenimo-karjeros prasmės, savęs realizavimu ir įvairiausių kompetencijų atradimu (Augienė, 2009). Tai savo interesų, atskleidžiančių pomėgius ir norus užsiimti tam tikra veikla, supratimas, vertybių, kuriomis išreiškiama, kokiais orientyrais gyvenime vadovaujamosi, ko siekiama, kas svarbu priimant sprendimus, atskleidimas, gabumų ir kompetencijų realizavimas. Savęs pažinimas leidžia įsivertinti savo stipriąsias ir tobulintinas savybes, pranašumus ir trūkumus siekiant užsibrėžtų karjeros tikslų (Valickas et al., 2015).

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kokius savo pomėgius, gebėjimus informantai gali realizuoti darbe, kur ir kaip gilina žinias bei gebėjimus pažinti save ir kokias to galimybes turi darbe bei su kokiais trukdžiais susiduria (3 lentelė).

3 lentelė. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys savęs pažinimo ir realizavimo darbe aspektu (N=12)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Savęs pažinimas ir realizavimas darbe	Darbe realizuojami pomėgiai ir gebėjimai	„Savo gabumus realizuoju pilnai“ [S5]; „Visiškai realizuoti neišeina, nes yra veiklų, kurias mažiau mėgstu, bet atrandu naujų savo sugebėjimų“ [S3]; „Gebu išspręsti klientų problemas, rūpesčius, o tame matau didelę prasmę ir galiausiai pasitenkinimą“ [S11]; „Yra socialiai mėgstamų veiklų, kurioms gebėjimų turiu“ [S4]; „Esamas darbas – vienas iš mano pomėgių“ [S9]; „Supratau, kad turiu stiprių savo pusių: komunikabilumas, lankstumas, operatyvumas, problemos esmės, priežasties pamatymas“ [S6]; „Mano darbas labai dėkingas, nes galiu padėti žmonėms“ [S7]; „Patinka problemų sprendimas“ [S1]; „... bendrauti, bendradarbiauti, kurti“ [S8]; „... padėti žmonėms, pasirūpinti ir būti su jais“ [S12]; „... planavimas ir organizavimas“ [S2]; „Galiu kurti savo darbe“ [S10].
	Savęs pažinimo ir realizavimo darbe galimybės	„... geros: galiu mokytis ir tobulėti“ [S2]; „... normalios: kuo labiau save pažįstu, tuo mano hobis tampa mano profesija iš pasaulimo“ [S8]; „... puikios: galiu stebėti, lyginti, analizuoti, matyti, kur galiu patobulėti“ [S1]; „Galimybių daug – tik norėk“ [S10]; „... per netradicinius atvejus ir kai tu įveiki, tai save pažįsti dar iš kitos pusės“ [S5]; „Galimybių nemažai, nes daug įvairių situacijų pasitaiko“ [S7]; „... bendraudama su klientais, ieškodama išeičių, spręsdama konfliktus ir problemas“ [S12]; „... didelės. Kasdien įvyksta įvairių situacijų, kuriose galiu pamatyti save“ [S11]; „... palankios, bet man svarbu ir vadovo nuomonė“ [S6]; „... pakankamos, net kolegų vertinimai prisideda“ [S4]; „Manau, dabar turiu visas“ [S9]; „Daug galimybių, ypač save iš naujo pažįsti iš netikėtų situacijų“ [S3].

3 lentelės tęsinys

Savęs pažinimo būdai	„... internete iš esamos informacijos ir knygų, skaitau daug“ [S8]; „Man padeda praktika, bendravimas“ [S4]; „Kreipiausi pagalbos pas profesionalus“ [S12]; „... per savo ir kitų patirtis“ [S7]; „Paskaitau literatūros, psichologinės“ [S11]; „Per seminarus, ypač šiame virtualiame gyvenime“ [S10]; „Paskaitų klausiau“ [S1]; „Apie save daug sužinojau iš paskaitų, kursų, ten nuo vaikystės save analizavome per visokius metodus, būdus, testus, žaidimus“ [S2]; „Yra daug įvairių virtualių kursų, kas labai patogu“ [S9]; „Savirefleksija, be kurios negali apsieiti“ [S6]; „Nuo savo karjeros pradžios išmokyta esu, kad refleksija yra svarbus įrankis, tai kartais nuo karto vedu dienoraštį“ [S3]; „Reflektavimas savęs, savo veiklos, įgyjamos patirties“ [S5].
Savęs pažinimo ir realizavimo trukdžiai darbe	„Nėra“ [S1]; „Kaip ir nėra. Kartais noro trūksta analizuoti, įsivertinti“ [S2]; „Konkrečių dabar įvardinti negaliu“ [S3]; „Jokių“ [S4]; „Tik nepatinka man, kai darbe nereaguoja į tai, ko aš noriu“ [S5]; „Vadovo pozicija kartais trikdo, kai negauni laiku grįžtamojo ryšio“ [S6]; „... norint paanalizuoti, tai laiko trūkumas atsiranda“ [S7]; „Trūksta laiko savirefleksijai, o gal ir noro“ [S8]; „... bendradarbiavimo“ [S9]; „... didesnio vertinimo iš vadovybės ir kolegų pusės“ [S10]; „... pripažinimo ir įvertinimo iš klientų“ [S11]; „Dažniau trukdo mano pačios vidinė būsena“ [S12].

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Kaip matyti (3 lentelė), dauguma informantų ($N=8$), išvelgdami asmeninius pomėgius ir gebėjimus (S1, S2, S6, S7, S8, S10, S11, S12: bendrauti, bendradarbiauti, spręsti problemas, planuoti, organizuoti, kurti, padėti, rūpintis ir kt.), susieja juos su atliekama veikla bei patiria pasitenkinimą joje (pvz., S4, S5, S9, S11), turi savęs pažinimo ir realizavimo galimybes, kurias iš dalies riboja veiklos funkcijos, kurios ne itin patrauklios jiems (pvz., S3). Kaip rodo gauti duomenys, nors individualiai pasirenkami skirtingi priimtinausi savęs pažinimo būdai, tačiau tarp jų dominuoja neformalusis švietimas (pvz., S1, S2, S9, S10), savišvieta (pvz., S8, S11), praktinė veikla (S4), mokymasis iš patirties (pvz., S7), refleksija (pvz., S3, S5, S6). Pažymėtina, jog siekiant įgyvendinti esminį poreikį – savęs realizaciją dominančioje srityje itin veiksmingas būdas – savo tikslų, norų ir gabumų reflektavimas. Pastebėta, jog informantams savęs pažinimo bei realizavimo darbe trukdžių daug neiškyla, tačiau tarp jų galima išvelgti tiek vidinius, susijusius su motyvacija, emocijomis savijauta (pvz., S2, S12), tiek išorinius (pvz., S5, S6, S7, S8, S9, S10, S11: bendradarbiavimo, darbdavio, bendradarbių, klientų grįžtamojo ryšio, pripažinimo, įvertinimo, laiko stoka).

Karjeros galimybių pažinimas, anot Grakausko et al. (2012), reiškia gebėjimą orientuotis nuolat kintančiame pasaulyje, įvertinti veikiančius reiškinius, prognozuoti kaitos tendencijas darbo rinkoje, numatyti poreikį būsimoms profesijoms ir kt. Darbo rinkos išmanymas bei prognozavimas padeda pasirinkti tinkamą karjeros kryptį, atitinkančią asmeninius poreikius, suteikiančią galimybę realizuoti veikloje, palankioje tobulėjimui visą gyvenimą.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kiek žinių informantai turėjo apie būsimą darbą, kuo vadovaudamiesi rinkosi karjeros kryptį, kur ieškojo informacijos apie darbo pasiūlymus, karjeros galimybes, kokios informacijos labiausiai trūko, kokią informaciją ir garantijas apie karjeros galimybes suteikė darbdavys (4 lentelė).

Kaip matyti (4 lentelė), trečdalis tyrimo dalyvių, rinkdamiesi būsimą darbą, stokojo informacijos apie jį (pvz., S2, S4, S5, S8), o jų pasirinkimą nulėmė išoriniai (pvz., S6, S9) arba vidiniai (pvz., S1, S9, S10) veiksniai. Pastebėta, jog pirmą kartą renkantis profesiją nesigilinta į darbo specifiką, karjeros galimybes, o svarbiausia – į savęs pažinimą. Tuo tarpu renkantis naują karjeros kryptį, ne tik žinių turėta pakankamai (pvz., S3, S11, S12), bet ir jos siekta skatinant vidinių jausmų, noro save realizuoti (pvz., S5, S7, S10). Todėl, remiantis Grakausko et al. (2012) išvalgomis, darytina prielaida, jog daugelio informantų būsimos karjeros galimybių pažinimo gebėjimas nebuvo išvystytas ir aktyviai naudojamas siekiant pažinti karjeros galimybes, dėl to jų pasirinktos pirmosios veiklos kito į kitas. Be to, nustatyta, jog daugeliui informantų neaktualu ieškoti naujų karjeros galimybių (pvz., S6, S7, S8, S9), tikėtina, dėl to, kad atliekama veikla teikia savirealizaciją. Remiantis sveikatos priežiūros specialistų patirtimi, informacijos (internetu, darbo skelbimų portaluose ir kt.) apie darbo ir karjeros galimybes šiais laikais netrūksta (pvz., S2, S3, S5), tačiau pasigendama konkretumo apie darbo užmokestį, veiklas, funkcijas ir atsakomybes (pvz., S4, S10, S11, S12).

4 lentelė. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys karjeros galimybių pažinimo aspektu (N=12)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Karjeros galimybių pažinimas	Karjeros kaitos priežastis ir turimos žinios apie būsimą darbą	„Pirmąkart nebuvo žinių, jaučiausi ne savo vietoje“ [S8]; „Draugai pasiūlė pirmą darbą“ [S6]; „[naują darbą puoliau be stabdžių, jokios analizės, norėjau pakeisti savo gyvenimą“ [S9]; „Mano atvejis buvo kur geriau uždirbti, o dabar – atvirksčiai“ [S7]; „Mane vedė vidiniai jausmai, buvo per daug nuovargio, išsekimo, išsemta visa kantrybė“ [S10]; „Mano padėtis buvo kebli, darbas buvo permainingas mano gyvenimą, nebegalėjau ten dirbti, nebeturėjau motyvacijos“ [S1]; „Mažai žinojau apie darbą, man svarbiau buvo padėti žmonėms“ [S4]; „Nesigilinau per daug, tai buvo mano svajonė, todėl toliau mokiausi ir dirbu, ką noriu“ [S5]; „Antroje specialybėje gerai žinojau, kas manęs laukia“ [S3]; „Žinių turėjau mažai, bet susidomėjimo netrūko“ [S2]; „Šiame darbe turėjau jau pakankamai žinių, nes studijavau“ [S12]; „Žinių pakako“ [S11].
	Informacijos paieška apie darbo pasiūlymus, karjeros galimybes	„Nebeieškau, bet kartais gaunu pasiūlymų“ [S7]; „Informacijos daug ir tikrai netrūksta, tik reikia kritiškai mąstyti ir atsirinkti“ [S5]; „Nuo seno esu prisiregistravusi e-darbo portaluose ir iš ten ateina visokie pasiūlymai“ [S3]; „Darbo aprašymai nevisada atitinka. Gavau ne vieną gerą pasiūlymą, o realiai paaiškėja visai kitkas“ [S12]; „Kiekvieną vakarą internete tikrindavau darbo skelbimus, CV siuntinėdavau, nes nemačiau savęs tame darbe“ [S1]; „Man tai nebeaktuali asmeniškai, bet anksčiau domėjausi internete“ [S8]; „Aukštųjų mokyklų puslapiuose, kai norėjau toliau studijuoti“ [S2]; „Nežinau, nes seniai darbo neieškau ir apie kitą negalvoju“ [S9]; „Kol kas naujo darbo neieškau, tai nedomina“ [S6]; „Trūksta normalios informacijos apie atlyginimą. Apibendrintai rašoma, jog mokame pagal kompetencijas, pagal susitarimą“ [S4]; „Dažnai darbo aprašymuose trūksta konkretumo, detalesnio darbo ir atlyginimo aprašymo“ [S10]; „Buvau ne vienam darbe pagal skelbimą, tai ne visai atitiko, kas skelbime ir ką reiks daryti“ [S11].
	Informacijos apie karjeros galimybes suteikimas iš darbdavio	„Gražiau pateikė nei praktiškai veikia“ [S6]; „Buvo pasakyta, kad negaliu pretenduoti į tą poziciją, nes neturiu magistro“ [S12]; „Darbdavys pasiūlė geras pareigas, rodo iniciatyvą, sudaro galimybes eiti gilyn į savo profesiją“ [S5]; „Kol kas negavau pasiūlymo užimti aukštesnes pareigas“ [S4]; „Dirbdama pirmame darbe gavau magistrą, bet niekas nepasikeitė, tai išėjau“ [S11]; „Karjeros galimybės yra pas kiekvieną, tik reikia žinoti, ko nori ir tinkamai pasirinkti“ [S7]; „Visas galimybes man darbdavys suteikia, aš galiu daryti, ką noriu. Pabandžiau ir mentoriavimą. Šiaip jaučiuosi labai vertinama ir galiu tobulėti“ [S9]; „Karjeros perspektyvos yra, informacijos taip pat, pas mus vidiniai konkursai organizuojami“ [S2]; „Kol kas nėra galimybių pasiūlyti man kitų pozicijų“ [S8]; „Stengiuosi pati, kad mane pastebėtų“ [S3]; „Aš pati informaciją renkuosi ir nuolat tobulinuosi“ [S10]; „Žinau tiek, kiek mes esame prisijungę tinkluose, ką išgirstu iš bendradarbių neformaliai, iš vadovo pusės tokios informacijos mažai“ [S1].

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Pastebėta, jog informantų atsakymai dėl karjeros galimybių iš darbdavio suteikimo pasiskirstė į tris dalis: viena dalis teigia, kad darbdavys aiškiai leido suprasti, kokios yra vertikalios karjeros galimybės (pvz., S2, S8, S12), kita – įvardija suteikiamas horizontalios karjeros galimybes (pvz., S2, S5, S9), mažiausia dalis pabrėžia, jog dėl informacijos apie karjeros galimybes ilgalaikėje perspektyvoje neteikimo prarasta motyvacija ir nuspręsta ieškoti naujo darbo (pvz., S4, S11). Vadinas, jei darbuotojas ilgainiui nesulaukia deramo vadovybės dėmesio, tai darbas jam nebeteikia pasitenkinimo, motyvacija, darbo kokybė ir išlikimo garantas mažėja. Todėl akcentuotina, jog darbdavys turi rūpintis darbuotojų karjeros galimybėmis, atsižvelgdamas į jų poreikius ir savo turimus išteklius jiems patenkinti, sudarydamas sąlygas tobulėti bei kilti pareigose, tačiau šiam procesui vadovauti ir prisiimti atsakomybę už savo karjerą turi pats asmuo. Nors darbuotojų karjeros sistema yra organizacijos sudėtinė ir labai reikšminga dalis, tačiau ne mažiau svarbu, kad asmeniniai ir organizacijos tikslai būtų suderinti tarpusavyje. Aktualu tai, jog keli informantai (pvz., S3, S10) paminėjo, kad karjeros galimybių paieška yra ne darbdavio, o darbuotojo atsakomybė renkant informaciją ir išvelgiant karjeros perspektyvas, t. y. asmeninė karjera priklauso ne nuo darbdavio iniciatyvos, o nuo paties asmens, aktualizuojant karjeros savivaldą.

Karjeros sprendimų priėmimas – bene atsakingiausias veiksmas karjeros valdymo procese, nes pasirinkus vieną iš daugelio galimybių, tam tikram laikui užkertamas kelias kitoms. Toks sprendimas nulemia asmens karjeros kelią, todėl tam svarbu tinkamai pasiruošti ir įgyti kompetencijų, kad būtų galima maksimaliai realizuoti savo stipriąsias puses (Valickas et al., 2015).

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kokie veiksniai nulėmė informantų darbo pasirinkimą, kokią įtaką apsisprendimui dirbti ir karjeros siekimui turėjo darbdavys (5 lentelė).

5 lentelė. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys karjeros sprendimų priėmimo aspektu ($N=12$)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Karjeros sprendimų priėmimas	Veiksniai, nulėmę apsisprendimą dirbti	„... galiu save laisvai išreikšti ir esu atsakinga pati už save, neturiu viršininko ant galvos“ [S8]; „Geriau dirbti su malonumu ir matyti to prasmę“ [S11]; „Sutapo mūsų interesai, vertybės, požiūris“ [S7]; „... saviraiškos galimybė, bet užmokestis nepaskutinėje vietoje“ [S10]; „... galiu save realizuoti, tobulėti ir prisidėti prie šeimos išlaikymo“ [S5]; „Prasmingas darbas, kuris turi teigiamų pasekmių žmonėms“ [S6]; „... kad širdžiai mielas darbas būtų, kad dirbtum su „ugnele“ ir kartais negalvoji apie atlyginimą“ [S3]; „Geriau mažiau uždirbti, bet laimės netrūkti“ [S12]; „Užmokestis ir lankstus darbo grafikas“ [S1]; „Realizuoti save per kūrybiškumą ir patirti malonumą“ [S9]; „Dirbti, kas patinka, ir gauti pajamas“ [S2]; „Būti patenkintam savo vietoje, siekti daugiau matant to prasmę“ [S4].
	Darbdavio įtaka apsisprendimui dirbti ir karjeros siekimui	„... didelė, ypač vertinu sąlygų tobulėjimui sudarymą“ [S6]; „Bendrai įtaką turėjo kylant karjeroje. Kuo aukštesnės pareigos tavo, tuo labiau stebimas ir vertinamas esi, nes nuo tavęs priklauso daugelis dalykų“ [S3]; „Gavus naujas pareigas, įtaka padidėjo, nes tai lėmė mūsų bendradarbiavimą“ [S4]; „... paaukštino mane, bet ilgai tikrino, kol įvertino“ [S11]; „Siunčia į mokymus ir darbo vietoje juos organizuoja“ [S2]; „Labai prisideda savo pasitikėjimu, padeda, palaiko, rūpinasi mūsų gerove, tinkamu mikroklimatu, gera savijauta“ [S12]; „Dažnai paklausia mūsų nuomonės ir atsižvelgia į tai, ko norime“ [S5]; „Mane tai pastebėjo ir atsakingesnę darbą patikėjo“ [S7]; „Suteikė man šansą išbandyti save kitam amplua ir man pavyko, tai paliko tą dirbti“ [S10]; „Pas mus vadovai stipriai dirba tuo klausimu, stebi mus, nukreipia, jei reikia, siunčia į mokymus, patys užsiima mokymais, žodžiu, rūpinasi“ [S8]; „Man pasiūlė kito vietą, nes dirbau geriau, taip ir pakilau pareigose“ [S1]; „Darbdavys labai įtakoja karjeros augimą. Aš dėka jo galiu save realizuoti“ [S9].

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Kaip matyti (5 lentelė), didžiajai daugumai informantų ($N=10$) karjeros sprendimų priėmimui įtakos turėjo vidiniai (pvz., S2, S3, S4, S5, S6, S8, S9, S10, S11, S12: malonumas, prasmingumas, pasitenkinimas, saviraiškos galimybė ir kt.) bei išoriniai (pvz., S1, S2, S5, S7, S10: vertybių ir interesų sutapimas, finansinis atlygis ir kt.) veiksniai. Mokslinėje literatūroje akcentuojama, jog emocinis ir pragmatinis pasitenkinimas užtikrina nuolatinį karjeros vystymą, augimą ir pasitenkinimą gyvenimu (Stanišauskienė ir Naseckaitė, 2012), o svarbiausia yra paties asmens gyvenimo prasmės, laimės supratimas (Augienė, 2019), pasitenkinimas kaip karjeros raidos veiksnys (Gura, 2019), savirealizacija kaip esminis žmogaus vystymosi etapas, kuris skatina kūrybiškumą, savikritiškumą ir įgimtų savybių vystymą (Rogers, 2015). Be to, visų informantų ($N=12$) teigimu, siekiant karjeros darbdavys prisideda organizuodamas mokymus, patikėdamas atsakingas užduotis, paaukštindamas pareigose, suteikdamas sąlygas savęs realizavimui, rūpindamasis darbuotojų gerove, emociškai sveikata ir kt. Pastebėta, jog informantų pasisakymuose galima išžvelgti tris asmeninės karjeros būdus, pasireiškiančius jų darbo vietoje: kitų, darbuotojui įdomių pareigybių užėmimas, atliepiant turimas žinias ir praktinius gebėjimus (pvz., S1, S4); naujos veiklos suteikimas, atliekant naujai paskirtas pareigybes (pvz., S10); turimų atsakomybių išplėtimas, atliekant papildomas funkcijas ir priimanč svarbius sprendimus (pvz., S7).

Priėmus sprendimą dėl karjeros krypties, būtina sudaryti planą, kuriuo vadovaujantis būtų įgyvendinti tikslai. Kadangi suplanuoti karjeros tikslai nėra pasiekiami greitai, dažniausiai trunka dešimtis metų, todėl svarbu gebėti pateikti savo veiklas, gyvenimo prioritetus per ilgesnį laiko tarpą, kad nereikalingi trukdžiai netrukdytų siekti karjeros vizijos (Valickas et al., 2015). Planingas karjeros valdymas daro įtaką žmonių asmeniniam ir socialiniam kapitalui, individo savirealizacijai, pasitenkinimui darbu (Hooley ir Dodd, 2015).

Tyrimu siekta išsiaiškinti, ar informantai planuoja savo karjerą, kokią jų karjeros viziją ir tikslą, iš kur semiasi žinių apie karjeros planavimą, kaip darbdavys prie to prisideda (6 lentelė).

6 lentelė. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys karjeros planavimo aspektu (N=12)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Karjeros planavimas	Karjeros vizija ir tikslas	„Tapti profesionalu“ [S7]; „Visiška savirealizacija“ [S10]; „Viziją turiu, matau karjeros alternatyvas, kad ten dirbsiu“ [S12]; „Būti geru specialistu, todėl imuosi naujų dalykų nuolatos“ [S5]; „Ateitį matau, tik kad duotų labiau pasireikšti“ [S2]; „Darbas įdomus, vis kažko naujo sužinai, išmoksti, tai karjerą sieju su juo“ [S3]; „Vystysiu savo veiklą, kad pilnai būtų aprūpinta šeima, nes kaip ir viskas mane tenkina“ [S9]; „... kad mano įgūdžiai šioje srityje automatizuotųsi ir būčiau geriausias“ [S6]; „Ilgainiui dirbsiu tą patį, tik išeisiu į privatų sektorių dirbti pati sau“ [S8]; „Kokį dešimtmetį tikrai perspektyvą matau čia“ [S4]; „... dalinimasis prikaupta patirtimi – mokymų vedimas“ [S1]; „Ištobulėjimas, todėl tobulinsiu kompetencijas toliau, ką ir dabar darau“ [S11].
	Karjeros planavimo žinios ir jų šaltinis	„Karjeros neplanavau, savaime gavosi“ [S10]; „Mokausi ištisai, kad būčiau geriausias“ [S12]; „Padėjo koučingo seminarai apie asmeninį ir profesinį tobulėjimą“ [S9]; „Buvo laikas, kai labai domėjausi, kaip padaryti karjerą“ [S6]; „Iš knygų, gerų pavyzdžių, sėkmingų istorijų, iš kurių gali pasimokyti“ [S11]; „Nemėgstu planuoti, tiesiog darau, judu į priekį“ [S5]; „Mažiau planų, daugiau veiksmų, karjeroje svarbu sekasi ar ne“ [S7]; „Plano neturiu, tiesiog jaučiu, kaip pasiekti karjeros. Tik tam reikia laiko“ [S4]; „Nusimatau kelis variantus, bet nereikia ilgai planuoti, nes taip ir liks planu“ [S8]; „Visada pamąstau, jei ši veikla nesitęs, tai kokia alternatyva man, kad neiškristi iš darbo rinkos“ [S2]; „Planai realizavosi į sritį, kurioje dirbu, noriu dirbti ir tobulintis, kad padaryčiau karjerą“ [S1]; „Pradėjau nuo žemiausio laiptelio ir suprantu, kad negali iš karto norėti aukščiausioje pozicijoje stovėti. Turi būti palaipsnis nuoseklus karjeros siekimas, tam turi atsakingai ruoštis, mokytis ir tobulėti“ [S3].
	Darbdavio indėlis karjeros planavime	„Skatina tobulėti kursais papildomais“ [S5]; „Daug kas priklauso nuo darbdavio“ [S3]; „Prisideda palaikydamas tas sritis, kuriose noriu tobulėti, reaguodamas į darbo krūvį, atlyginimo dydį, leisdamas susitelkti į ten, kur labiausiai patinka, stipriausiai jaučiuosi ir galiu atlikti geriausiai“ [S1]; „Tiesioginis“ [S7]; „Stiprindamas mano žinias, kartais siunčia į kursus, dažnai duoda skaityti pasikeitusios redakcijos įstatyminių dokumentų“ [S12]; „Sudaro galimybes tobulėti“ [S4]; „Iš administracijos yra pasitikėjimas. Mes bendrai tobulėjame ir planuojame“ [S11]; „Direktorė daug prisideda, kad pasiekčiau daugiau, skiria man dėmesį“ [S2]; „Mes kalbamės, motyvuoja mane“ [S6]; „Vadovo dėka turime darbe daug kursų, dalyvaujame įvairiuose mokymuose, įdomių paskaitų klausome, įsipareigojame tobulėti“ [S10]; „Padeda ir stengiasi, kad darbas nekliudytų mano asmeniniam gyvenimui“ [S8]; „Man sudaro sąlygas atsiskleisti, pabandyti kažką naujo“ [S9].

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Kaip matyti (6 lentelė), pusė informantų (N=6) turi konkrečių karjeros planų, iš kurių esminis – vystyti savo veiklą, siekiant profesionalumo ir savirealizacijos (pvz., S5, S6, S7, S9, S10, S11). Anot Petkevičiūtės (2013), aktyviai veikdamas individas gali keistis pats ir formuoti aplinką, kurioje jis tobulėja kaip asmenybė ir kaip profesionalas, rinktis karjerą, kuri užtikrina jo savirealizaciją, intelektualinę, ekonominę ir dvasinę pasitenkinimą. Be to, pastebėta, jog daugelis informantų, specialiai nesidomėdami karjeros planavimu (pvz., S4, S5, S7, S10) jos siekia per gilinimąsi į juos dominančią sritį (pvz., S1, S3, S6, S9, S12). Tai leidžia teigti, jog informantai labiau dėmesį sutelkia į darbą, mokymąsi ir tobulėjimą nei į karjeros planavimą. Taigi, nors paaiškėjo, kad ir neturint realaus karjeros plano, galima sėkmingai jos siekti mokantis ir tobulėjant, tačiau verta pastebėti, jog karjeros planavimas užtikrina asmeniui didesnę stabilumą, apsaugą nuo įvairių sukrėtimų (fizinių, psichologinių, emocinių, materialinių ir kt.). Todėl svarbu planuoti karjerą, numatyti galimas kliūtis, kad kuo mažiau iškiltų netikėtumų, sukeliančių stresą ar kitus saugumą ribojančius veiksnius. O tai, anot Paužuolienės ir Mauricienės (2012), objektyviausiai padaryti gali pats asmuo, nes jis geriausiai žino save, savo lūkesčius, svajones, tikslus, norus, galimybes, ambicijas, svarbius tiek karjeros planavimui, tiek jos sėkmei.

Išsiaiškinta, jog darbdavys prisideda prie informantų karjeros planavimo, skatindamas tobulėti, suteikdamas galimybes dalyvauti kursuose, mokymuose (pvz., S4, S5, S10, S11, S12). Tačiau pabrėžiama (Ritz et al., 2016), jog darbdavio motyvavimas pasireiškia ne tik per darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo, bet ir per socialinio dalyvavimo ir pripažinimo, savarankiškumo ir prasmingų užduočių, atsakomybės prisiėmimo ir savirealizacijos galimybių sudarymą. Tyrimu nustatyta, jog

informantai karjeros planavimą sieja su tinkamų darbo sąlygų, karjeros derinimo su kitomis jiems aktualiomis gyvenimo sritimis sudarymu (pvz., S8, S9). Tkalych (2017) akcentuoja, jog tinkamas karjeros balansas su šeima, laisvalaikiu ir kt. – sėkmingos karjeros rodiklis. Aktualu tai, jog S1 informanto patirtis atskleidžia darbdavio išskirtinį dėmesį jo savirealizacijai, leidžiant koncentruotis į patinkančią sritį, atskleisti ir tobulinti savo gebėjimus joje. Tai itin pagirtina bei parodo darbdavio suinteresuotumą darbuotojo karjeros planavimu bei įgyvendinimu pasitelkiant savirealizaciją. Pastebėtina, jog organizacija, sukurdama darbuotojams karjeros galimybes, užsitikrina kvalifikuotų darbuotojų poreikį, kas svarbu tiek darbuotojui, tiek organizacijai.

Karjeros realizavimui svarbu ne tik įgyti kompetencijų, bet ir gebėti nuolat jas atnaujinti mokantis visą gyvenimą (Valickas et al., 2015).

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kokios informantų asmeninės savybės, gebėjimai padeda siekti karjeros, kaip ir kur tobulinasi, kad pasiektų karjeros, kokios pagrindinės kliūtys tai apriboja (7 lentelė).

7 lentelė. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys karjeros realizavimo aspektu (N=12)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Karjeros realizavimas	Asmeninės savybės ir gebėjimai, padedantys siekti karjeros	„Mokėjimas bendrauti, susikalbėti, empatija, ištvermė“ [S11]; „Domėjimasis, atvirumas naujovėms, entuziazmas, energingumas, drąsa“ [S2]; „Mokėjimas bendrauti, bendradarbiauti, pritaipyti prie kolektyvo, draugiškumas“ [S4]; „Komunikabilumas, lankstumas, prisitaikymas prie pokyčių“ [S12]; „Greitai prie naujovių prisitaikau ir mokausi“ [S5]; „Lengvai prisitaikau prie pokyčių, perimu naujienas“ [S10]; „Žingeidumas, domėjimasis, veiklumas, energingumas“ [S8]; „Žingeidumas, darbštumas, aktyvumas, kūrybiškumas“ [S9]; „Domiuosi viskuo, kas nauja, veržiuosi į priekį“ [S7]; „Atsakingumas, nes man patiki rimtas užduotis“ [S6]; „Rūpestingumas, kruopštumas, stropumas, atidumas, kantrumas“ [S3]; „Esu darbšti, atsidavusi, atkakli, užsispyrusi, jei man įdomu, bet ko išmoksiu“ [S1].
	Mokymosi ir tobulėjimo šaltiniai siekiant karjeros	„Seminarai, mokymai, kursai“ [S7]; „Profesinė literatūra, seku spaudą, naujausius tyrimus“ [S6]; „Naršau internete, naujienas facebooke, youtube“ [S10]; „Skaitau knygas, straipsnius“ [S1]; „Dalyvauju įvairiuose įdomiuose mokymuose“ [S5]; „Kursai pagrinde, skirti profesinei kvalifikacijai kelti“ [S12]; „... iš praktikos, stebėdama kolegas, analizuodama, vertindama, pritaikydama savo darbe“ [S4]; „Pati veikla, kasdienės jos situacijos“ [S11]; „Jei nori tobulėti ir pasiekti karjeros, tai padeda savo veiklos refleksija“ [S2]; „Mokymosi šaltinių šiandien yra gausu, kurie padeda įgyti naujausių žinių“ [S9]; „... iš knygų, internete pilna informacijos, sudalyvauju naudinguose kursuose“ [S8]; „Stebiu darbe vykstančius procesus, kitų atvejus, pasiseka ar ne, kokios problemos ir kaip sprendžiamos“ [S3].
	Pagrindinės kliūtys, ribojančios karjerą	„Baimė atsakomybės naštos“ [S3]; „Baimė suklysti, nes norisi būti pripažintam ir palankiai įvertintam“ [S6]; „Abejonės blaško, per daug analizuoju“ [S12]; „Reikia palaikymo, kad man pavyks, kad verta pabandyti“ [S1]; „Trūksta paskatinimo“ [S4]; „Nelabai yra su kuo pasidalinti, kas pastiprintų“ [S11]; „Iš vaikystės tas nepastikėjimas, kad nepavyks, nesugebėsi“ [S2]; „Mano perdėtas perfekcionizmas“ [S5]; „Darbo krūvis, laiko trūkumas“ [S10]; „Konkurencija“ [S8]; „Trūksta drąsos ir pasitikėjimo“ [S9]; „Pristabdo šeima, jos poreikiai“ [S7].

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Kaip matyti (7 lentelė), didžioji dauguma informantų (N=9) akcentuoja savo bendrąsias kompetencijas, padedančias vystyti asmeninę karjerą: nuolatinis domėjimasis ir siekimas naujų žinių, komunikabilumas, prisitaikymas prie pokyčių ir naujovių (pvz., S2, S4, S5, S7, S8, S9, S10, S11, S12). Galima teigti, jog nuolatinis tobulėjimas ir mokymasis visą gyvenimą – ypač reikšmingas siekiant valdyti asmeninę karjerą ir pasiekti savirealizaciją. Tiek komunikabilumas, padedantis siekti karjeros bei tenkinantis socializacijos poreikį, tiek prisitaikymas prie pokyčių ir naujovių, skatinantis efektyviai mokytis ir įgyti naujų žinių, šiuolaikinėje sparčiai kintančioje visuomenėje būtinas. Be to, paaiškėjo, jog visi informantai (N=12) pripažįsta, jog siekti karjeros padeda neformalusis švietimas, savarankiškas mokymasis, mokymasis iš patirties ir refleksija. Tačiau nustatyta, kad pusės informantų (N=6) karjeros siekimą apsunkina aplinkos veikiama kliūtis (pvz., S1, S4, S7, S8, S10, S11: laiko, finansų stoka, šeimos įtaka ir kt.), kitos pusės (N=6) – asmenybinės problemos (pvz., S2, S3, S5, S6, S9, S12: nepastikėjimas savimi, baimė, dvejonės ir kt.). Darytina prielaida, jog darbdaviai, skatinantys darbuotojų profesinį tobulėjimą, prisideda ir prie jų asmeninio tobulėjimo, padedant jiems įveikti vidines kliūtis, ribojančias karjerą.

Siekiant gyvenimo pilnatvės žmogui svarbu realizuoti save, atskleidžiant savo savastį, prigimtį, kūrybines galias, asmenybės brandą, išreiškiant save, savo poreikius, patirtį per tam tikrą elgseną, veiklą, įsikūnijant tos veiklos rezultatuose, plėtojant savo galimybes (Bagdonas ir Bliumas, 2019; Bridgman et al., 2019; Maslow, 2009; Z. Ozguner ir M. Ozguner, 2024 ir kt.). Savirealizacija, susiedama asmenybės raišką ir sklaidą, skatina atsakomybę, kūrybiškumą, savikritiškumą, be to, yra įgimta žmogui bei reiškiasi kaip jo vystymosi skatuly (Rogers, 2015). Savirealizacija aktualizuojama kaip aukščiausia žmogaus siekiamybė, t.y. pats svarbiausias poreikis, kuriuo vedamas (motyvuojamas) asmuo siekia vystyti ir realizuoti savo talentus, turimus potencialius gebėjimus (Maslow, 2009). Taigi savirealizacija karjere reiškia ir poreikį, ir procesą, ir rezultatą – būti tuo, kuo norima būti, bei pasiekti brandą. Jei žmogus laimingas dėl to, ką daro, vadinasi, jis save realizuoja, o tai atspindi jo karjeros sėkmę.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, ką informantams asmeniškai reiškia karjera, ar pokyčiai karjere suteikia informantams savirealizaciją, kokius poreikius tenkina atliekama veikla (8 lentelė).

8 lentelė. Sveikatos priežiūros specialistų patirtys savirealizacijos karjere aspektu (N=12)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Savirealizacija karjere	Asmeninės karjeros samprata	„Profesionalumas, tobulėjimas, siekimas daugiau“ [S7]; „Sėkmingas kilimas aukštesnėse pareigose, finansinė gerovė“ [S10]; „Didelė atsakomybė, nes vadovauji kitiems, esi atsakingas už juos“ [S4]; „Tobulėjimas tiek profesijos, tiek savo asmenybės atžvilgiu“ [S11]; „Aukštos pareigos, dideli sugebėjimai, geras atlyginimas“ [S6]; „Ne kiek atlyginimo dydis, kiek kvalifikacija, jei ji didėja, tai ir karjerą darai“ [S5]; „Pasiėkimai darbe, nuolatinis mokymasis, tobulėjimas“ [S8]; „Tai darbo rezultatai, įvertinimas už darbą ir gebėjimus“ [S12]; „Darbinė patirtis, atsakomybė“ [S9]; „Valdžios, aukštų pareigų, gero atlyginimo turėjimas“ [S1]; „Statusas, padėtis visuomenėje, prestižinė vieta, pagarba, finansai“ [S3]; „Įsitvirtinimas, vadovaujančios pozicijos užėmimas, didelė kompetencija“ [S2].
	Pokyčių įtaka savirealizacijos raiškai	„Daugiau galimybių ir prasmės gyvenime“ [S12]; „Gaunu pasitenkinimą ir geresnį atlyginimą“ [S10]; „Jaučiu malonumą“ [S4]; „Laimė dirbti mėgstamą darbą“ [S5]; „Turiu, ką norėjau, galiu užmegzti naujus ryšius“ [S1]; „Patenkintas tuo, ką turiu“ [S7]; „Gyvenimo kokybė geresnė“ [S2]; „Ne tik norimą darbą turiu, bet ir uždirbti galiu“ [S6]; „Dirbu su žmonėmis, ko norėjau“ [S11]; „Įsipildė svajonė, gyvenimas kupinas pilnatvės“ [S8]; „Nieko nesigailiu, negrįžčiau atgal, jaučiuosi gerai, lūkesčiai net viršyti“ [S9]; „Savo vietoje atsiradau, dabar esu laiminga“ [S3].
	Darbe tenkinami poreikiai	„Poreikius tenkina, gal mažiau pripažinimo iš kolegų, o pagarbos iš klientų pakanka“ [S9]; „Man svarbiausias – savęs realizavimas, dirbti su malonumu tai, kas patinka“ [S6]; „Savęs realizavimą ir saugumą labiausiai jaučiu“ [S1]; „Galiu save realizuoti, bet pinigų trūksta“ [S3]; „Pirmoje vietoje savirealizacija. Tačiau tam, kad galėtum dirbti, ką nori, turi prisidurti iš kitur“ [S6]; „Bendradarbiavimo trūksta, o savirealizacijos pakanka“ [S12]; „Vienareikšmiškai savirealizacija, juk tai aukščiausias žmogaus poreikis“ [S7]; „Geriausia, kad save išreikšti galiu“ [S10]; „Viską esamas darbas tenkina, tik bendradarbiavimo su kolegomis mažoka, o su klientais bendravimo apstu“ [S5]; „Svarbiausia, kad savirealizacija yra“ [S8]; „Yra ir savirealizacijos, ir materialinių galimybių, ir pagarbos iš darbuotojų, ir bendravimo užtektinai“ [S2]; „Stipriausiai jaučiu saugumą, bendravimą, saviraišką ir dar pripažinimą tavęs tokio, koks esi, pagarbos vertu“ [S11].

Šaltinis: sudaryta autorių pagal tyrimo duomenis, 2024

Nors nėra vienodų karjeros kelių, kaip ir vienodų gyvenimo istorijų, tačiau bendrąja prasme karjerą daugelis tyrėjų (Januškevičienė et al., 2012; Keibienė ir kt., 2012; Petkevičiūtė, 2013 ir kt.) apibūdina kaip profesinio tobulėjimo kelią, nuolat keliant sau naujus tikslus, iššūkius, siekiant naujų rezultatų bei atliepiančią poreikius, pradedant fiziologiniais ir baigiant savirealizacijos. Kaip matyti (8 lentelė), informantų asmeninės karjeros sampratoje vyrauja du aspektai, tačiau labiau horizontalus (N=8) – kvalifikacijos tobulinimas, profesionalumas, atsakomybės lygio didėjimas (pvz., S2, S4, S5, S7, S8, S9, S11, S12) nei vertikalus (N=4) – kilimas pareigose ir didėjantis darbo užmokestis (pvz., S1, S3, S6, S10). Pastebėta, jog informantų atsakymuose dominuoja tiek asmeninės karjeros samprata, kurią apibūdina ne tiek vertikalus, kiek horizontalus karjeros suvokimas, skatinantis tobulėjimą, aktyvią asmens poziciją, didesnę vaidmenį ir atsakomybės laisvę, tiek organizacinę karjeros samprata, kurią atskleidžia vertikalus judėjimas pareigose, o karjeros galimybes priklauso nuo organizacijos sudaromų sąlygų, todėl karjera, deja, ne visiems prieinama. Be to, tyrimu atskleista, jog pokyčių įtaka pusės informantų (N=6)

savirealizacijai suteikia ne tik pilnatvės, laimės jausmą, prasmės, malonumo pojūtį, bet ir pasitenkinimą darbu bei gyvenimo kokybės gerėjimą (pvz., S2, S3, S4, S5, S10, S12). Nors tyrimu nustatyta, jog atliekama veikla daugiau ar mažiau tenkina visų informantų poreikius, ypač savęs realizavimo, saugumo, socialinius, pagarbos, pripažinimo, tačiau svarbu pastebėti, jog asmeniniai poreikiai yra nesibaigianti norų bei motyvų grandinė, skatinanti veikimo, tobulėjimo tąsą.

Išvados

1. Teorinės prieigos ir atliktas kokybinis tyrimas pagrindžia, jog karjera – dinamiška, unikali bei individuali visą gyvenimą trunkanti darbo, mokymosi ir tobulėjimo patirčių nuosekli seka. Savirealizacija neatsiejama nuo savęs pažinimo – vidinio potencialo atskleidimo, naujų gebėjimų, galimybių atradimo ir taikymo profesinėje praktikoje. Kaip rodo atliktas tyrimas, atskleidę savo įgimtas savybes, gabumus, interesus, vertybes, atradę save veikloje, sveikatos priežiūros specialistai prioritetą teikia horizontaliajai karjeros kryptčiai, įgyjami mokymosi bei tobulėjimo patirčiai, aktualizuodami vidinį komfortą, pozityvų emocijų, pasitenkinimą veikla, jos prasmės atradimą, karjeros ir kitų jiems aktualių gyvenimo sričių harmonizavimą. Kokybinio tyrimo radinių analizė atskleidė, kad sveikatos priežiūros specialistų savirealizacijos karjeroje patirtis yra įvairi, sąlygojama jų kompetencijų, tikslų, norų, galimybių, sudaromų sąlygų, gebėjimų pažinti save ir karjeros galimybes, priimti karjeros sprendimus, planuoti ir realizuoti karjerą, prisiimant atsakomybę už asmeniškai valdomą karjeros procesą.

2. Tyrimas išryškino, jog sveikatos priežiūros specialistai dėmesį sutelkia į darbą, mokymąsi ir tobulėjimą, pasitenkinimą pasiektais rezultatais, nei į karjeros planavimą. Taigi nepakankamai įvertinama karjeros planavimo, užtikrinančio didesnę apsaugojimą nuo iškytančių kliūčių, svarba. Tačiau tyrimu atskleista, jog mokymasis ir tobulėjimas atveria sveikatos priežiūros specialistams ne tik karjeros ir savirealizacijos, bet ir savęs pažinimo galimybes. Nors pripažįstama, jog jų kompetencijos, ypač bendrosios, reikšmingos karjerai siekti, o stinga darbdavio suinteresuotumo savirealizacijos sąlygoms sukurti, tačiau tyrimas rodo, jog sveikatos priežiūros specialistams sudaromos tiek vertikalios, tiek horizontalios karjeros galimybės, atliepančios tiek organizacinės, tiek asmeninės karjeros poreikius: skiriamos atlikti sudėtingesnės, atsakingesnės, aukštesnių profesinių kompetencijų reikalaujančios funkcijos, darbuotojui įdomios veiklos, naujos pareigybės, papildomos užduotys, skatinama tobulinti kvalifikaciją, organizuojami mokymai ir kt. Kadangi tenkinami sveikatos priežiūros specialistų poreikiai, todėl karjeros perspektyva siejama su jos vystymu, profesionalumo tobulinimu esamoje darbo vietoje. Be to, tyrimu atskleista, jog karjeros pažinimo galimybės nebuvo išnaudotos, todėl sveikatos priežiūros specialistų ieškoti nauji karjeros pasirinkimai, siekiant užsitikrinti savirealizaciją, dvasinį, intelektualinį ir ekonominį pasitenkinimą, tačiau jų sprendimų priėmimui daugiau įtakos turėjo vidiniai nei išoriniai veiksniai. Remiantis sveikatos priežiūros specialistų patirtimis, siekiant realizuoti save, reikėtų priimti iššūkius ir nebijoti pokyčių, sąlygojančių savęs ir karjeros galimybių pažinimą, stengtis atsiriboti nuo išorinių veiksnių ir pasitelkti savirefleksiją, pasirinkti karjeros kryptį, atspindinčią savo asmenybę, bei įgalinančią siekių įgyvendinimą.

3. Tiek teorinės prieigos, tiek atliktas kokybinis tyrimas patvirtino savirealizacijos ir karjeros sąsajų pagrįstumą: karjera ir savirealizacija yra visą gyvenimą trunkantis tobulėjimo procesas, apimantis nuostatas, įgūdžius, gebėjimus, vertybes, asmenybės savybes; karjeros ir savirealizacijos holistinė raiška sukuria darbo prasmę ir gyvenimo pilnatvę, didina savivertę ir pasitikėjimą savimi, teikia emocinį ir pragmatinį pasitenkinimą, motyvuoja siekti veiklos rezultatų ir kokybės, užtikrina sveikatos priežiūros specialistų sėkmingos savirealizacijai karjeros galimybių tęstinumą.

Literatūra

1. Augienė, D. (2009). *Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje*. Šiauliai: ŠU.
2. Bagdonaitė-Stelmokienė, R. ir Žydžiūnaitė, V. (2016). Grindžiamosios teorijos tyrimo priemonių sudarymas: procesas, parametrai ir rezultatai. *Pedagogika*, 124(4), 80–91.

3. Bagdonas, A. ir Bliumas, R. (2019). *Aiškinamasis psichologijos terminų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
4. Bitinas, B. (2013). *Rinktiniai edukologiniai raštai. Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Ugdymo tyrimų idėjos ir problemos* (II tomas). Vilnius: LEU.
5. Bogatyreva, O. O. ir Martsinkovskaya, T. D. (2019). Professional self-actualization in the field of personality development. *Psichologicheskie Issledovaniya*, 1(3). <http://psystudy.ru/index.php/num/2009n1-3/53-bogatyreva3.html>
6. Bridgman, T., Cummings, S. & Ballard, J. (2019). Who Built Maslow's Pyramid? A History of the Creation of Management Studies' Most Famous Symbol and Its Implications for Management Education. *Academy of Management Learning & Education*, 18(1), 81–98. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.5465/amle.2017.0351>
7. Cetinkaya, S., Gunes, N. ir Ecem, O. (2022). Examining the relation between self-realization and burnout levels of nurses. *Medicine*, 101(40). DOI: 10.1097/MD.00000000000030592
8. Fernando, R. (2021). *101 Secrets to Career Success*. United States of America: Course Technology, a part of Cengage Learning.
9. Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2014). *Socialinių tyrimų metodai*. Vilnius: MRU.
10. Glavinska, O. D., Ovdiyenko, I. M., Brukhovetska, O. V., Chausova, T. V. ir Didenko, M. S. V. (2020). Professional Self-Realization as a Factor in the Psychological Well-Being of Specialists of Caring Professions. *Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment*, 8(3), 548–559. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.03.32>
11. Grakauskas, Ž., Valickas, A., Chomentauskas, G., Dereškevičiūtė, E., Žukauskaitė, I., Navickienė, L. ir Akudovičiūtė, A. (2012). *Karjeros valdymo vadovas studentui*. Vilnius: VU.
12. Gura, N. A. (2019). Career satisfaction as a career development and social and occupational mobility factor. *Organizational psychology. Economic psychology*, 2-3(17), 35–47. <https://doi.org/10.31108/2.2019.3.17.4>
13. Harrigan, K. R., Di Guardo, M. C. & Cowgill, B. (2017). Multiplicative-innovation synergies: tests in technological acquisitions, *J Technol Transfer*, 42(5), 1212–1233. Prieiga per internetą: <http://link.springer.com/10.1007/s10961-016-9514-3>
14. Hooley, T. ir Dodd, V. (2015). The Economic Benefits of Career Guidance. *Careers England*. Prieiga per internetą: <https://cica.org.au/wp-content/uploads/Careers-England-Research-Paper-The-Economic-Benefits-of-Career-Guidance-July-2015.pdf>
15. Inglehart, R. ir Baker, W. (2020). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65 (1). Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/230557601_Modernization_Cultural_Change_and_the_Persistence_of_Traditional_Values/link/56ce025008ae059e37535413/download
16. Januškevičienė, E., Augutienė, I. ir Daukilas, S. (2012). Socialiai reikšmingų individo gyvenimo vaidmenų darba karjeros metodologijoje: pragmatizmo ir holizmo kontekstas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 22, 42–55.
17. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
18. Katnienė, A. (2018). *Organizacijos darbuotojų žinių sinergijos vertinimas*. Daktaro disertacija. Prieiga per internetą: <http://dspace.vgtu.lt/jspui/handle/1/3537>
19. Keibienė, R., Jonaitienė, L. ir Daukilas, S. (2012). Studentų profesinės motyvacijos tyrimas. *Sveikatos mokslai*, 22(5), 173–179.
20. Korsakienė, R. ir Smaliukienė, R. (2014). Šiuolaikinė karjera individo požiūriu: karjeros modeliai, jų sąsajos ir reikšmė. *Verklas: Teorija ir praktika*, 15(1), 84–92.
21. Lipinskienė, D. (2012). *Personalo vadyba*. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija.
22. Maksimenko, S. ir Serdiuk, L. (2016). Psychological potential of personal self-realization. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 6(1), 92–100. doi:10.21277/sw.v1i6.244.
23. Maslow, A. H. (2009). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
24. Ozguner, Z. ir Ozguner, M. (2024). A Managerial Point of View on the Relationship between of Maslow's Hierarchy of Needs and Herzberg's Dual Factor Theory. *International Journal of*

- Business and Social Science*, 5(7), 2007–2015. Prieiga per internetą: http://www.ijbssnet.com/journals/Vol_5_No_7_June_2014/26.pdf
25. Paužuolienė, J. ir Mauricienė, I. (2012). Karjeros planavimas įvertinant demografinės charakteristikas. *Vadyba*, 2(21), 41–46. Lietuvos verslo kolegija.
 26. Petkevičiūtė, N. (2013). *Karjeros valdymas: organizacinė perspektyva*. Kaunas: VDU.
 27. Petružytė, D. (2013). Kliento savirealizacija kaip socialinio darbo tikslas: pagalbos teikimo organizavimo galimybės. *Tiltai*, 1(4), 139–159.
 28. Ritz, A., Neumann, O., Vandenabeele, W. (2016). Motivation in the public sector. *The Routledge Handbook of Global Public Policy and Administration*, 30. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/309740606_Motivation_in_the_Public_Sector
 29. Rogers, C. R. (2015). *Becoming a person*. N.Y.: Martin fine books.
 30. Stanišauskienė, V. ir Naseckaitė, A. (2012). *Ugdymas karjerai*. Kaunas: Tyrimų ir mokymo centras.
 31. Tkalych, M. H. (2017). The "work-life" balance of personnel: the substantiation of empirical indicators. *Problems of Modern Psychology*, 1(11), 85–90.
 32. Valickas, A., Chomentauskas, G., Dereškevičiūtė, E., Žukauskaitė, I. ir Navickienė, L. (2015). *Asmeninės karjeros valdymas studentui*. Vilnius: VU.

CAREER OPPORTUNITIES AND THEIR INTERFACES: EXPERIENCES OF HEALTHCARE SPECIALISTS

**Dr. Gitana Tolutienė, Klaipėda University, Dr. Aivaras Anužis, St. Ignatius Loyola College,
Birutė Rakauskienė, St. Ignatius Loyola College**

Summary

Research problem: what are the opportunities for self-realization of health care professionals in the pursuit of a career? **Problematic questions** are raised to investigate the problem: what are the self-realization career experiences of health care professionals? what are the career and self-realization opportunities for them? how do health care careers relate to self-actualization?

The object of the study is the career and self-realization of health care specialists.

The purpose of the study is to theoretically analyze and empirically substantiate the career and self-realization opportunities and their interfaces of healthcare professionals based on their experiences.

Research methods: analysis of scientific literature in order to examine the possibilities of self-realization in a personal career, revealing their connections; a qualitative study (semi-structured interview) to reveal the self-actualization career experiences of healthcare professionals, revealing their interrelationships; content analysis.

Research methodology. A qualitative research strategy was chosen for the study, applying the semi-structured interview method, using the interpretive paradigm. In 2024 12 informants from six private and public health care institutions in Klaipėda and Kaunas regions were interviewed during direct interviews between May and June. In order to make the research more objective, specialists from various healthcare fields were interviewed. The interviews took place at the workplaces of health care professionals, at a time convenient for them. Informants were selected by means of targeted, critical selection. Data were processed using content and descriptive interpretive analysis.

Main results and conclusions:

1. The theoretical approach and the conducted qualitative research prove that a career is a dynamic, unique and individual lifelong sequence of work and learning experiences, conditioned by a person's competencies, goals, desires, and opportunities. Self-realization in a career is inseparable from self-knowledge - revealing one's inner potential, discovering and realizing new abilities and opportunities in a professional environment. As the research shows, after revealing their innate qualities, talents, interests, values, discovering themselves in activities, health care professionals give priority to the horizontal career direction, the acquired learning and development experience, actualizing inner comfort, positive emotionality, satisfaction with the activity, discovering its meaning, career and harmonization of other areas of life relevant to them.

2. The study highlighted that health care professionals focus on work, learning and development, satisfaction with achieved results, rather than on career planning. Thus, the importance of career planning that provides greater protection against emerging obstacles is underestimated. However, the study revealed that learning and development open up not only career opportunities for health care professionals, but also self-knowledge. Although it is recognized that their competences, especially general ones, are significant for pursuing a career, and there is a lack of employer's interest in creating the conditions for self-realization, the study shows that both vertical and horizontal career opportunities are created for health care specialists, which meet the needs of both organizational and personal careers: they are assigned to perform more complex, more responsible, functions requiring higher professional competences, activities interesting to the employee, new positions, additional tasks, improvement of qualifications is encouraged, trainings are organized, etc. Since the needs of health care specialists are met, the career perspective is associated with its development, improving professionalism in the current workplace. In addition, the research revealed that the opportunities for career exploration were not used, so health

care specialists looked for new career options in order to ensure self-realization, spiritual, intellectual and economic satisfaction, but their decision-making was more influenced by internal than external factors. Based on the experiences of healthcare professionals, in order to realize yourself, you should not be afraid of changes that lead to self-knowledge and career opportunities, try to distance yourself from external factors and use self-reflection, choose a career direction that enables the realization of your aspirations.

3. Both the theoretical approach and the conducted qualitative research confirmed the validity of self-realization and career links: career and self-realization is a lifelong development process that includes attitudes, skills, abilities, values, personality characteristics; the holistic expression of career and self-realization creates the meaning of work, fullness and quality of life, increases self-esteem and self-confidence, provides emotional and pragmatic satisfaction, motivates to achieve personal performance results, ensures continuity of career opportunities for successful self-realization of healthcare professionals.

Key words: self-realization, personal career, career self-management, lifelong learning, experiences of healthcare professionals.

EDUCATION POLICY AND KNOWLEDGE BASED ECONOMY: CASE OF GEORGIA

Dr. Natia Zedginidze-Jishkariani, Shalva Gachechiladze

Kutaisi International University

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.353>

Abstract

Georgia is gradually shifting to a Knowledge Based Economy (KBE). The following study examines the relationship between the government's expenditure on education and enrollment rates in Georgia, which focuses on the ongoing education reforms in the country. The research aims to assess the extent view to which increased public investment in education has influenced enrollment rates across the three levels of education (primary, secondary, and tertiary levels). Due to a lack of historical and inaccurate statistics from 1990 to 2006, a longitudinal analysis is conducted data from 2006 to the present day, with particular attention to two distinct periods: 2006–2016 and 2016–present, it is also important to note that Georgia has joined Bologna Process in 2005 and establish EHEA (European Higher Education Area). Methodologically, regression analysis is used to quantify the impact of educational spending on enrollment rates, while controlling for other socio-economic variables. The findings reveal a positive, albeit delayed; correlation between education expenditure and enrollment rates increased, with the most significant improvements observed in the post-2016 period, coinciding with intensified reform efforts and the government's prioritization of education. However, the study acknowledges that it may not fully capture the true dependency of enrollment rates on spending, as other influential factors, such as demographic shifts and economic conditions, are not included. Despite these limitations, the analysis provides a partial yet substantive explanation of the core relationship between government spending and enrollment rates.

Keywords: education policy, reforms, public investments, knowledge-based economy, Georgia.

Introduction

Since 1980, the knowledge-based economy as a new paradigm of economic development has become the focus of business, government, and academic sectors. Research on the knowledge economy has mainly focused on the mechanisms of knowledge creation and knowledge diffusion, the role of knowledge in economic growth and income contribution, the creation of knowledge-based linkages between companies, and the state-business-society relationship. It is widely believed that the knowledge economy is emerging in developed, advanced economies, but there are still no unique, uniform definitions of the knowledge economy. In an article about the knowledge-based economy, Walter and Kaisa (Snellman, 2004) define the knowledge economy as production and service-based knowledge-intensive activities. The authors define the concepts and the era of the knowledge economy by highlighting the following central pillars of KBE: knowledge, information, and technologies. According to the authors, KBE is characterized by the centrality of knowledge and information in driving economic growth and innovation (Snellman, 2004).

Research problem. Despite the notable increases in educational funding and numerous reform initiatives that were held over the past 15 years, there is a lack of empirical research examining the direct effects of these investments on educational outcomes in Georgia, it is also worth mentioning that such effects need time to appear on actual real-life environment. This study seeks to fill this research gap by exploring the correlation between heightened educational expenditure and its subsequent effects on enrollment figures. Understanding the relationship between these variables is crucial for assessing the efficacy of educational policies and ensuring that financial resources are allocated efficiently to achieve desired educational goals, later on, we found that resources that were spent were ineffective and could have benefited different areas of education.

Subject matter of the research. The primary focus of this research is to analyze the impact of government expenditure on education in Georgia, with a specific emphasis and enrollment figures, as we mentioned above, enrollment and encouraging the educational sector requires large historical data analysis to show how it paid off in the long term. The study also explores how recent educational reforms have influenced these outcomes, providing a comprehensive view of the interplay between financial investment and educational quality.

Research aim. This study aims to evaluate the effects of increased government expenditure on educational outcomes, specifically enrollment figures, within the context of Georgia's recent educational reforms and increased funding. The research seeks to determine whether these financial investments have led to significant improvements in educational attainment and access, thereby offering valuable insights into the effectiveness of policy measures.

Research objective is to assess changes in student enrollment figures in response to increased educational funding and identify any patterns or anomalies.

Research methods. This study employs a quantitative research methodology, utilizing regression analysis to investigate the relationship between educational spending and key outcome variables such as graduation rates and enrollment figures. Data is sourced from government reports, educational databases, and relevant literature. Statistical analysis is conducted using software tools, including SPSS, to ensure rigorous, accurate examination and reliable results. Moreover, the study also takes into account various factors that might influence the results, providing a more detailed and nuanced view of how increased spending impacts educational outcomes.

1. Regulation of Policy Documents in Georgia

In 2020 the resolution of the government of Georgia N629 “rules for development monitoring and evaluation of policy documents” came into force (Government, 2019, December 20). The resolution defined the types of policy documents and their hierarchy, development, and monitoring, as well as evaluation procedures, methodology, and standards. The main essence of the resolution is the establishment of quality assurance mechanisms for policy documents. Such unification of the resolution itself is a step forward, as it serves to establish quality assurance mechanisms and establish them in practice, which subsequently ensures the quality of policy documents. According to the resolution, the hierarchy of documents was defined on the one hand, and the types of documents on the other hand with appropriate definitions. According to the resolution, the first level documents are national policy documents, the second level documents are sectoral policy documents, and the third level documents are institutional policy documents.

First and second level documents are conceptual frameworks that define the needs, vision, principles, and priorities for strategy development. The content of these documents is determined by the same resolution. Specifically:

1. National Policy Documents establish the primary priorities, goals, and objectives for the country’s development.
2. Sectoral Policy Documents outline the goals and objectives for addressing specific challenges within particular fields.
3. Institutional Policy Documents identify methods for overcoming challenges and promoting development within individual institutions.

The implementation of these policy documents is monitored through the production and submission of periodic reports, such as progress and annual reports. Therefore, the education policy document of Georgia (along with other national policy documents) is developed in accordance with the resolution and the established framework.

1. Constitution of Georgia.
2. Law of Georgia on Early and Preschool Education.
3. Law of Georgia on Secondary Education.
4. Law of Georgia on Vocational Education.
5. Law of Georgia on Higher Education
6. Other legislative and by-law acts in the field.

Policy analysis involves evaluating and comparing public policy options to address societal challenges. Various tools and methods are used in policy analysis to systematically examine the potential impacts and effectiveness of those policies. Some key tools and methods include: quantitative methods (e.g., Cost-Benefit Analysis – CBA, Cost-Effectiveness Analysis – CEA), Regression Analysis, Simulation Modeling, and Risk Analysis. In this research, regression analysis is employed.

2. Education Policy of 2017-2021 in Georgia

The policy documents on education and science for the years 2017-2021 were elaborated in the absence of a systematic approach in the country to the development of policy methodology, planning, monitoring, and performance evaluation, an issue also identified by the European Training Foundation (2020) in its analysis of skills and labor market alignment in transition economies. On December 20, 2019, the Government of Georgia issued Resolution N 629 – "On Approval of Policy Development, Monitoring and Evaluation Rules", which prescribed and laid down the guiding principles, procedures, and procedures of planning, monitoring, and evaluation of policies. The main objective of the defined education and science strategy for 2017 – 2021 was to create such a system that would itself create equal opportunities for the lives of individuals, promotion of employment, and personal and professional development.

According to the levels of education, this policy document defined the following main priorities (Altbach & Knight, 2007):

- 1) Pre-School Education: increasing access to high-quality preschool education.
- 2) General Education: to prepare students for their future life, access to general education, reaching educational results according to the international standards; educational environment improvement; and development of effective management system.
- 3) Vocational Education: increasing the number of professional students; compliance of professional education with the labor market and internationalization of the system; Ensuring access to vocational education.
- 4) Higher Education: internationalization of higher education; increasing the access to higher education, and quality enhancement. As Altbach and Knight (2007) argue, the internationalization of higher education is driven by motivations such as fostering global academic cooperation, improving education quality, and addressing global challenges in education.

Education policy has undergone significant changes in recent years, driven by both direct and indirect factors, particularly in emerging economies like Georgia (Georgia Ministry of Education, 2023).

Following political, social, and economic transformations, Georgia has prioritized educational reform as a key component of its long-term socio-economic development, given the increasing role of effective policy in shaping education for the future (European Commission, 2019; Hanushek and Woessmann, 2011), it is essential to consider the recent increases in government spending and comprehensive reform packages: It is important to evaluate the effectiveness of recent government involvement and its impact on educational outcomes (Government of Georgia 2022). Understanding how financial investments and policy changes impact educational outcomes is crucial for evaluating their effectiveness in advancing the country's development goals. This study aims to provide a detailed analysis of how these financial investments and policy changes could have possibly influenced/encouraged key indicators such as student enrollment figures in Georgia. This research provides insights into the effectiveness of educational policies and offers recommendations for optimizing educational investments to improve outcomes, due to the lack of historical data, this study offers a partial evaluation of the government's involvement in the education sector, recognizing that the full impact of such strategic investments may take time to materialize

3. Educational Spending's Analysis

The analysis of educational spending's impact on enrollment rates in Georgia offers a nuanced view of how financial investments shape educational outcomes. As Barro and Lee (2013) demonstrate through their comprehensive dataset, understanding trends in educational attainment requires longitudinal analysis that accounts for global and regional variations in socio-economic and policy contexts. Our study, encompassing various periods and data types, reveals intricate dynamics between government expenditure and student enrollment trends.

Table 1. Enrollment statistics of Georgia between 2006-2016 and GDP Spending on Education

Year	Higher Education	Sum of All Students	GDP Percentage	Country's GDP (\$ billions)	Education Expenditure Total Sum (\$ Billions)
2006	144991	786015	3	7.75	0.23
2007	141303	784723	2.69	10.17	0.27
2008	129926	746579	2.91	12.8	0.37
2009	95225	735809	3.22	10.77	0.35
2010	105696	724219	2.8	12.43	0.35
2011	110557	713219	2.57	15.48	0.40
2012	99376	691480	1.9	16.89	0.32
2013	112746	692685	3.47	17.52	0.61
2014	120923	687991	2.99	17.97	0.54
2015	127633	694048	3.16	15.22	0.48
2016	136709	702735	3.59	15.44	0.55

Source: <https://databank.worldbank.org/source/education-statistics-%5e-all-indicators#>, 2024; Georgia Ministry of Education and Science, 2023

In the regression analysis, several terms are essential for interpreting the relationship between variables. By applying the regression equation:

$$y = \beta_0 + \beta_1x + \varepsilon$$

Where:

- y is the dependent variable (enrollment rates), which represents the outcome or value we are trying to predict.
- x is the independent variable (educational spending), which is the predictor variable. It is the variable we believe influences y.
- β_0 is the intercept, which indicates the expected value of y when $x = 0$. It represents the base enrollment level without any spending.
- β_1 is the coefficient of the independent variable x, which measures the change in y for a one-unit increase in x. In this case, it reflects how much enrollment changes for every additional unit of spending.
- ε is the error term, accounting for the variability in y that cannot be explained by x.

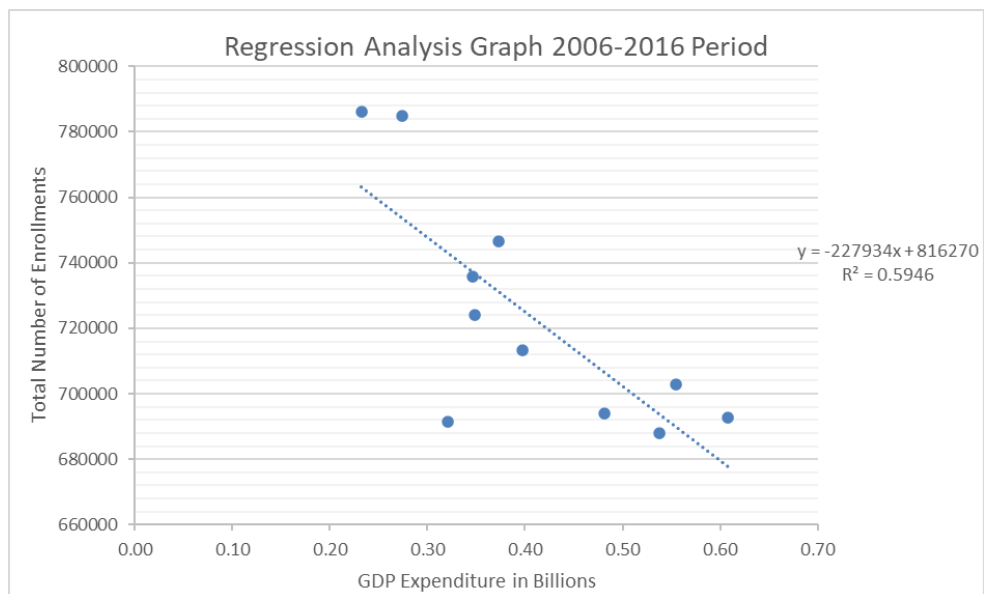

Figure 1. Regression Analysis Graph for 2006-2016 period

First, we have analyzed normal enrollment data in order to do a thorough analysis starting from 2006 up to 2023 (Georgia Ministry of Education and Science, 2023). Regression analysis of that period shows that the two variables are moderately correlated. More specifically, the Multiple R of 0.4136

shows that there is a moderate positive relationship whereby increased educational expenditure leads to higher enrollment rates. However, the R Square value of 0.1711 explains that it is only 17.11% of the variability in enrollment rates that may be explained by changes in educational spending, and these are explained by several factors including policy changes and inexperience of field knowledge. Also, the Adjusted R Square, which considers the number of predictors and sample size, is 0.1193, further reinforcing this observation that the model accounts for a limited variance in enrollment when adjusting for those two factors. This complexity of the relationship therefore suggests that other variables, like economic conditions, policy implementation, and institutional factors, are very influential in shaping enrollment outcomes. These results from ANOVA, with the F-statistic being 3.302 and the p-value at 0.088, show that there is no statistically significant relationship at the 0.05 level between educational spending and enrollment. Yet, even though the coefficient for spending on education is positive at 66,753.67, showing the possibility of having a positive influence on enrollment, the wide confidence interval, from -11,121.99 to 144,629.33, stands to be highly uncertain in estimation. However, such a scope of variability presupposes that with an increase in funding, there would be higher enrollment, but this relationship is weak and unreliable. It means that an examination of the two variables of educational spending and the rate at which students enroll had a fair correlation, but the findings indicate that enrollment is to be determined from a wider perspective. Other determinants that could affect allocation strategies should be identified through further research, which would bring better returns on the investment in education. This would also allow more valid modeling of how financial inputs translate into educational outcomes and would help policymakers in the pursuit of effective education reform (Psacharopoulos and Patrinos, 2018).

In contrast, the analysis of the 2006-2016 period presents a more challenging narrative due to several factors, including insufficient historical data from the earlier years (Georgia National Statistics Office, 2024). The model for this period showed a Multiple R of 0.7711 and an R Square of 0.5946, indicating a moderate to strong relationship between educational spending and enrollment rates. The R Square value suggests that 59.46% of the variance in enrollment can be explained by changes in educational spending. Despite this, the period's results indicate that factors other than funding, such as external economic conditions or allocation strategies, may also have influenced the impact of financial investments. These results emphasize the potential inefficiency in the allocation of funds to needed areas and highlight the need for improved allocation strategies and a more strategic approach to utilizing educational funds to enhance their effectiveness. As Becker (1993) argues, human capital investment is crucial for economic growth, and the efficiency of educational spending can directly impact long-term economic development (Hanushek and Woessmann, 2011).

Table 2. Enrollment statistics of Georgia between 2016-2023 and GDP Spending on Education

Year	Higher Education	Sum of All Students	GDP Percentage	Country's GDP (\$ billions)	Education Expenditure Total Sum (\$ Billions)
2016	136709	702735	3.59	15.44	0.55
2017	144337	720895	3.57	16.47	0.59
2018	147785	733578	3.52	17.9	0.63
2019	151226	750697	3.86	17.64	0.68
2020	-	766000	3.85	16.01	0.62
2021	-	783000	3.63	18.85	0.68
2022	-	794000	3.81	24.98	0.95
2023	-	811000	4	30.54	1.22

Source: <https://databank.worldbank.org/source/education-statistics-%5e-all-indicators#> , 2024
 Source: Georgia National Statistics Office (2024)

The most recent data, covering the period from 2016 to 2023 (Georgia Ministry of Education and Science, 2023), presents a more promising picture with respect to past actions that were taken (Georgia National Statistics Office,2024) This model achieved a Multiple R of 0.8256 and an R Square of 0.6815, demonstrating a strong correlation between recent educational spending and enrollment rates. The substantial explanatory power of this model indicates that 68.15% of the variance in enrollment can be

attributed to recent financial investments. This robust correlation underscores the immediate and significant impact of targeted funding on educational outcomes and highlights the effectiveness of recent policy measures and investments in driving positive changes in enrollment.

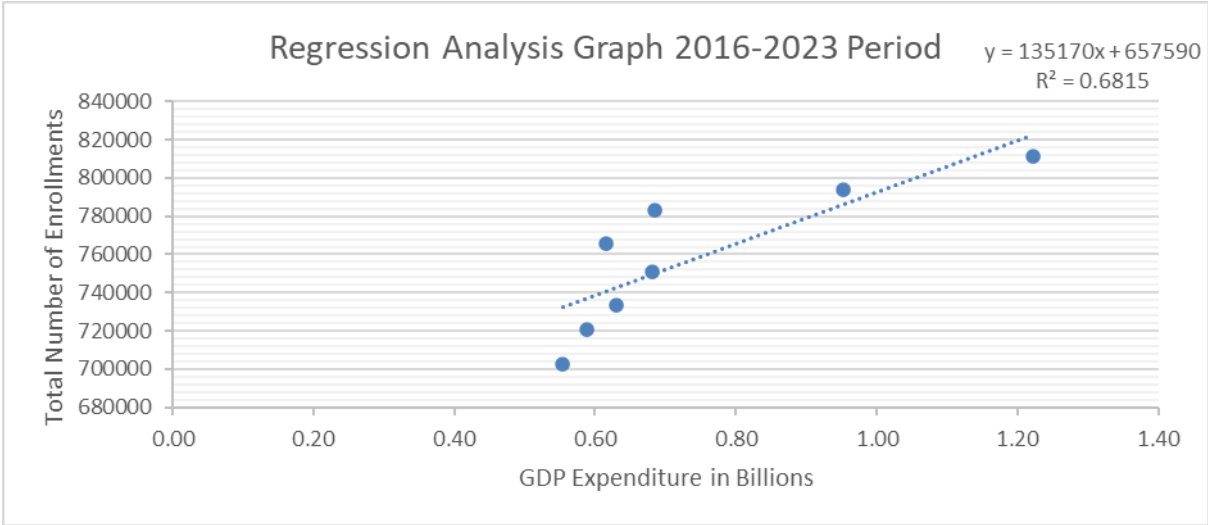

Figure 2. Regression Analysis Graph for 2016-2023 period

Overall, the comprehensive analysis provides several critical insights.

These findings underline the importance of both financial investment and systemic reforms. Barro, Lee (2013) emphasize that improvements in educational attainment are often the result of sustained, targeted investments and policy interventions, as seen in diverse global contexts. By understanding the intricate relationship between financial inputs and educational outcomes, field experts and policymakers can make more informed decisions to enhance the effectiveness of educational investments (Becker, 2013). This approach ensures that funding addresses immediate needs while also contributing to long-term improvements in the education sector, ultimately fostering a more robust and equitable educational environment.

The relationship between instructive investing and enrolment is multifaceted, impacted by both coordinated money-related inputs and relevant financial variables. Investigation of other countries' encounters underscores the significance of vital ventures in instruction, not fair in terms of add up to use but moreover in the effectiveness of support allocation. For occurrence, Finland has long been recognized for its exceptional instructive results, which are regularly credited to its focus on investing techniques. Despite distributing a moderately humble rate of its GDP to instruction compared to worldwide midpoints, Finland prioritizes instructor quality, evenhanded asset dissemination, and all-encompassing understudy improvement (World Bank, 2024; Hanushek and Woessmann, 2011). This approach guarantees tall enrollment and maintenance rates overall instructive levels while cultivating an environment conducive to learning (UNICEF, 2022). Similarly, in South Korea, a nation eminent for its quick post-war financial development, instruction has been the foundation of its improvement methodology. South Korea's government reliably apportioned over 4% of its GDP to instruction amid its high-growth decades, centering intensely on auxiliary and tertiary instruction (Mincer, 1974). This supported speculation made a pipeline of gifted labor, adjusting instructive yields with labor advertise requests and boosting higher instruction enrollment rates significantly (World Bank, 2024). In differentiation, rising economies like India and Brazil outline the challenges of guaranteeing that expanded investing interprets into substantial enrollment picks up. India's allotment of over 4% of GDP to instruction has seen blended comes about (World Bank, 2024).. Whereas essential enrollment rates have taken off due to arrangements like the Right to Instruction Act, incongruities in country and urban regions and challenges in quality affirmation have restricted the effect at auxiliary and tertiary levels. Brazil, in the meantime, has confronted issues with asset wastefulness, where noteworthy open investing regularly comes up short of addressing crevices in getting quality, especially in underserved districts. These cases highlight that the unimportant volume of investing is inadequate; key assignment and

vigorous arrangement systems are significant to accomplishing desired outcomes. Georgia's post-2016 changes adjust with these lessons. By centering on adjusting with European guidelines through the Bologna Handle, the government has emphasized not as it was subsidizing but moreover quality enhancement and availability. Be that as it may, the comes about moreover shows that financing must address systemic challenges like framework holes and impartial dissemination to realize its full potential (Georgia Ministry of Education and Science, 2023). Looking ahead, Georgia might receive a few best hones from nations like Estonia, which combines advanced advancement with the open venture to improve instructive get-to and results (UNICEF, 2022; UNDP, 2021). Estonia's e-learning stages and accentuation on advanced proficiency have altogether boosted enrollment and maintenance rates, especially in further regions. Such activities may be adjusted to Georgia's setting to overcome geographic and infrastructural boundaries. (UNICEF, 2022)

4. Expanded Analysis of Influence of Educational Spending on Enrollment

Socioeconomic Variables' Impact. Although this current analysis shows that the present status of educational spending in 2016 relates moderately strongly with the rate of enrollment, it has to be put into a broader socio-economic context. From 2006 through 2016 Georgia faced a volatile economic situation caused by most notable factors in 2008, changes in demography and political transitions. GDP growth, unemployment rates, and migration patterns are some of the factors most likely to influence demand for education and were not included in the present regression model (World Bank, 2024; UNESCO, 2015; UNDP, 2021).

Conceivably, in periods of unfavorable economic conditions, a family may not be able to invest in higher or even all three levels of education, and this could explain enrollment stagnation or declines irrespective of increased government spending. On the other hand, periods of growth and stability in the economy may be responsible for the growing requirement for an educational platform; high increases in digital information consumption and usage provided an enabling platform for higher enrollment to take place, even when funding is modest.

In this regard, future studies may even capture a subtler and, hence, more realistic picture of how such external factors combine to influence the impact that educational spending has on enrollment rates. In turn, this can provide policymakers with more reliable means of foreseeing the impacts' funding will have on education outcomes, targeting investments where needs are greatest (OECD, 2019).

Why 2016-2023 Shows Stronger Results? The highest development in the correlation of the series of educational spending and enrollment during the 2016-2023 period is $R^2 = 0.6815$ (Georgia Ministry of Education and Science, 2023). Indeed, it was after 2016 that efforts began to be made more intensively by the government to bring Georgia's education system into line with European standards, notably through the Bologna Process. It was signed back in 2006, but there were no particular reforms or programs aligned with Georgia's region. This reform increased not only public investment in education but also worked on the quality and access to higher education, thus aligning the Georgian academic standards with EHEA academic standards; it improved the quality of education at the middle and low levels (UNDP, 2021).

Other factors that may account for the increased correlation in this period are improved allocation of resources and implementation of policies that reduce obstacles to education. A case in point is when vocational and tertiary education opportunities were opened to more students, thus bringing in groups that were hitherto not well represented. Moreover, the establishment of monitoring and evaluation systems facilitated better targeting of investment in education to areas of greatest need (Mincer, 1974).

Consequently, the reforms might have improved the short-term efficiency of government expenditure and would have had a more direct impact on enrollment rates. While the association seems strong, there is a need for future follow-up on the said results of the reforms in the long term related to educational quality and learning achievement apart from pure enrollment figures (Psacharopoulos & Patrinos, 2018).

Quality Education: A Priority. Although enrollment is a very important measure, it does not, unfortunately, indicate the full success of various educational investments. The underlying quality of education relating to student retention, graduation rates, and development of critical skills are also

equally critical in fostering a knowledge-based economy. Increased spending, in light of this, needs to ensure not only an increase in enrollment but also facilities, teaching quality, and curriculum development that produces a skilled workforce (Powell & Snellman, 2004).

Any comprehensive analysis of the contribution of education expenditure, therefore, must be completed with an analysis of resource utilization for improving the quality of the learning environment. Whether schools and institutions of higher learning are adequate for the task? Students are acquiring the necessary competence to succeed in a knowledge-based economy. Such questions, at least, have to be addressed by policy decision-makers while determining financing and formulating future educational reforms (European Training Foundation, 2020; OECD, 2019).

Suggestions for Future Policy. With that in mind, the following moves should be made to better spend the money injected into the education sectors to maximize the impacts: targeted investment should take place wherein any subsequent funding apportioned to the sector should first and foremost be funneled into the realization of higher enrolment and assurance of quality at all levels of education in developing the economy's required skills-a knowledge-based economy.

1. Data-driven Policymaking: further use of socio-economic data in the next set of analyses will yield a more comprehensive insight into the drivers of enrolment and, therefore, lead to a more focused and effective use of educational resources.

2. Long-term Monitoring: the creation of long-term mechanisms for the monitoring of outcomes of educational reform, especially at the level of student performance, graduation rates, and employability, would go a long way toward the success of the knowledge-based economy there shouldn't be big letters in the middle of a sentence.

Conclusions

Impact on Graduation Rates. In the long term, increased graduation rates are expected to encourage greater participation and raise competitive standards for individuals in the knowledge-based economy. The impact of enrollment growth will unfold over an extended period, and sustained educational investment will gradually prepare a more skilled and knowledgeable workforce. However, this progression may introduce greater challenges as the labor market evolves in response to rising educational attainment and the complexities of the knowledge-driven economy.

Enrolment Trends. The study finds that while there is an observable trend towards increased student enrolment, the impact of increased educational spending on enrolment figures is less pronounced compared to its effect on graduation rates. This indicates that other factors, such as educational infrastructure, policy implementation, and socioeconomic conditions, may significantly influence enrolment trends. The findings suggest that financial investment alone may not be sufficient to achieve substantial improvements in enrolment, and a multifaceted approach is necessary to address these challenges.

References

1. Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3-4), 290-305. <https://doi.org/10.1177/1028315307303532>
2. Barro, R. J., & Lee, J. W. (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950–2010. *Journal of Development Economics*, 104, 184-198. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2013.04.001>
3. Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Education Statistics - All Indicators. (2024). Retrieved July 13, 2024, from <https://databank.worldbank.org/source/education-statistics-%5e-all-indicators#>
5. European Commission. (2019). *The Bologna process implementation report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
6. European Training Foundation. (2020). *Skills and labor market analysis in transition economies*. Luxembourg: ETF.

7. General Education – Enrollment numbers. (2024). Retrieved July 13, 2024, from <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/59/general-education>
8. Georgia Ministry of Education and Science. (2023). *Annual report on education reform and implementation*. Tbilisi: Government of Georgia.
9. Georgia National Statistics Office. (2024). *Educational expenditure and enrollment trends*. Retrieved from <https://www.geostat.ge>
10. Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2011). The economics of international differences in educational achievement. In *Handbook of the economics of education* (Vol. 3, pp. 89-200). Amsterdam: Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53429-3.00002-0>
11. Mincer, J. (1974). *Schooling, experience, and earnings*. New York: NBER.
12. National Strategy of Education and Science of Georgia, 2022-2030. Retrieved from <https://mes.gov.ge/content.php?id=7755&lang=eng>
13. OECD. (2019). *Education at a glance 2019: OECD indicators*. Paris: OECD Publishing.
14. Psacharopoulos, G., & Patrinos, H. A. (2018). *Returns to investment in education: A decennial review of the global literature*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8495>
15. UNESCO. (2015). *Education for all global monitoring report*. Paris: UNESCO.
16. UNICEF. (2022). *Digital learning for every child: Closing the educational divide*. New York: UNICEF.
17. United Nations Development Programme. (2021). *Sustainable development goals and education in Eastern Europe*. New York: UNDP.
18. Walter W. Powell and Kaisa Snellman, K. (2004) *The knowledge economy. Annual Review of Sociology, 30*, 199-220 <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100037>
19. World Bank. (2024). *Education statistics - All indicators*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org>

EDUCATION POLICY AND KNOWLEDGE BASED ECONOMY: CASE OF GEORGIA

Dr. Natia Zedginidze-Jishkariani, Shalva Gachechiladze
Kutaisi International University

Summary

The transition to a knowledge-based economy has turned the wheel of thinking and economic policies worldwide. The KBEs have been central to the agendas of corporations, governments, and academic institutions since the 1980s when a large volume of research was devoted to making sense of their dynamics. In this paper, the authors investigate the causal relationship between government education expenditure and enrollment rates in Georgia, with a focus on the nation's educational reforms and their correspondence to the KBE paradigm.

Georgia's current education reforms are closely related to its commitment to the Bologna Process, which it joined in 2005 to integrate into the European Higher Education Area. The government has been working to reform the educational system at all levels to improve its quality and overcome some long-standing problems. The study considers how growing public expenditure in education has impacted access to all three levels of education. The study explores data from 2006 to the present, given the unreliability of historical data before this period; this longitudinal study has thus been divided into two divergent periods, which range from 2006 to 2016, and from 2016 until today. This division is made by considering variations within the implementation of the policy and investment results.

Methodologically, the research project applies regression methods to quantify, with socio-economic controls, how much spending on education will increase enrolment. The findings show that government spending positively correlates with enrollment rates, but rather late. During the 2006–2016 period, the relationship stood at a moderate level, which would lead one to believe that other supplementary elements like economic conditions and inefficiency of policies were strong determinants. On the contrary, during the 2016–to–present period, the correlation was stronger due to advanced reform endeavors and an orientation of standards toward European frameworks. This increase underlines that targeted spending is indeed a driver for higher enrollment.

However, this study also points out several limitations it has. Demographic trends and macroeconomic variables, like leading indicators of economic activity, have not been included in this model. This would leave some variability unexplained. Whereas the results indicated there was a partial relationship between educational spending and enrollment, the results did not completely capture the systemic dependencies. For instance, external influences such as population growth, labor market demands, and migration patterns could dramatically affect enrollment trends. This constitutes the complexity of assessing education reforms through financial inputs alone.

These challenges notwithstanding, the study provides some useful insights into policymaking. It calls for strategic investments in education that can have a multiplier effect. Drawing from experiences around the world, such as Finland's strict teacher quality and equitable distribution of resources or Estonia's adoption of digital learning platforms, the investment has to be coupled with systemic improvements. It further identifies reforms at all levels of learning Access, Quality, and Learning outcomes as the main factors that underpin change.

The conclusions point out that a balance between financial inputs and qualitative improvements is crucial in education. Increased financing can indeed promote infrastructure development, enhance teachers' capabilities, and increase accessibility. However, simultaneously, it needs to overcome systemic inefficiencies to ensure persistence. Building a strong and inclusive education system requires Georgia to focus on evidence-based policy and establish mechanisms for regular follow-up and evaluation of educational reforms. These steps are necessary to ensure that the increase in spending not only enhances enrollment but also builds the competencies needed for a successful KBE.

This report highlights how education reforms, coupled with strategic investments, have the potential to be truly transformational. Set against the backdrop of Georgia's development as a knowledge-based economy, this research makes useful contributions to the wider debate about how public spending on education can achieve the twin goals of human capital and economic development. While context-specific, the findings have lessons for other countries in similar transitions. Further research should incorporate more socio-economic variables that capture a broader understanding of the determinants of education outcomes.

Keywords: education policy, reforms, public investments, knowledge-based economy, Georgia.

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF AI IMPLEMENTATION IN TOURISM: AN ETHICAL AND TECHNOLOGICAL PERSPECTIVE

Anxhela Ferhataj

*Department of Informatics & Technology, Faculty of Engineering, Informatics and Architecture,
European University of Tirana, Tirana, Albania*

Fatmir Memaj

*Department of Statistics and Applied Informatics, Faculty of Economy, University of Tirana, Tirana,
Albania*

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.357>

Abstract

The worldwide tourist sector is undergoing a dramatic shift, driven by the integration of artificial intelligence (AI) technologies that promise extraordinary improvements in service personalization and operational efficiency. However, the adoption of AI raises substantial ethical concerns, notably those related to data protection and decision-making transparency. The main aim of this study is to investigate the transformative influence of AI in tourism, specifically emphasizing how AI-driven technologies improve service personalization and consumer experiences. The research aims to identify and assess the ethical and technological obstacles associated with AI integration in the sector, proposing strategies for its responsible and sustainable adoption. The study, based on a quantitative analysis of 142 participants surveyed in Albania between July and August 2024, focuses on tourists' perceptions of the benefits and risks associated with AI-driven services, with a focus on personalization, privacy, and technological barriers that may impede widespread adoption.

The findings indicate that AI-driven personalized services significantly enhance tourist satisfaction, with respondents reporting higher levels of contentment when utilizing tailored services. However, ethical dilemmas and data privacy concerns emerged as prominent issues, with many travelers expressing apprehension about the collection and use of personal data. This highlights the necessity for transparent data practices and ethical considerations in AI deployment. Additionally, the study reveals that while there are challenges related to technological readiness, tourists perceive considerable opportunities for AI to streamline processes and enhance their travel experiences.

This research underscores the importance of balancing technological advancements with ethical considerations in the tourism industry. To address the identified concerns, the sector must prioritize transparency in AI algorithms and robust data privacy measures, fostering responsible AI adoption that enhances consumer trust. These insights contribute to the ongoing discourse on AI's transformative potential in tourism and provide a foundation for future research aimed at understanding and addressing the ethical implications of AI integration.

Keywords: artificial intelligence in tourism, personalized experience, data privacy, ethical issues, technological challenges.

Introduction

Relevance of the topic. Artificial intelligence (AI) is transforming the tourist sector, revolutionizing how travelers interact with services and dramatically improving experience customization (Filiari, D'Amico, Destefanis, Paolucci, & Raguseo, 2021; Zlatanov & Popescu, 2019). Machine learning, predictive analytics, and intelligent chatbots are allowing businesses to provide more personalized services, increase operational efficiency, and adapt to consumer preferences in real time (Samala, Katkam, Bellamkonda, & Rodriguez, 2022; Solakis, Katsoni, Mahmoud, & Grigoriou, 2024). However, AI's growing role raises serious concerns about data privacy and the transparency of AI-driven decision-making (Kim, So, Shin, & Li, 2024; Bulchand-Gidumal, William Secin, O'Connor, & Buhalis, 2023). The collection of large datasets to tailor services introduces privacy risks, raising concerns about customer trust and business responsibility (Bulchand-Gidumal, William Secin, O'Connor, & Buhalis, 2023). Furthermore, the rapid growth of AI technologies raises questions regarding the tourism industry's technological ability to adopt these advances on a large scale, as well as their implications for employment and societal impacts within the business (Zahidi, Kaluvilla, & Mulla, 2024). Addressing these issues is essential for the ethical and sustainable integration of AI, which will play a critical role in creating the tourist future.

Research problem. Despite AI's transformative potential, unresolved ethical and technological issues may hinder its wide-scale adoption in tourism (Bulchand-Gidumal, William Secin, O'Connor, & Buhalis, 2023). These challenges include data privacy breaches, algorithmic opacity, and fairness

concerns, which could erode consumer trust (Sousa, Cardoso, & Dias, 2024). If these challenges remain unaddressed, they could limit the responsible and long-term use of AI in tourism, affecting both the industry's growth and reputation. This study aims to investigate these crucial topics and provide a full analysis of the challenges and opportunities that AI brings in tourism.

Subject matter of the research – this paper investigates the disruptive impact of AI on tourism, focusing on its ability to offer personalized services via advanced technologies including machine learning, chatbots, and data analytics. It also covers AI's dual impact—improving service efficiency while raising ethical concerns about data privacy, algorithmic fairness, and decision-making transparency. The study identifies important technological and ethical impediments to the widespread deployment of AI in tourism by conducting an empirical investigation of travelers' experiences and perspectives. By integrating these insights to industry norms, the study provides ways for responsible and ethical AI integration into tourism services, ensuring that innovation is consistent with ethical standards.

Research aim – the main aim of this study is to investigate the transformative influence of AI in tourism, specifically emphasizing how AI-driven technologies improve service personalization and consumer experiences. The research aims to identify and assess the ethical and technological obstacles associated with AI integration in the sector, proposing strategies for its responsible and sustainable adoption.

Research objectives:

1. To evaluate the influence of AI-driven personalized services on tourist satisfaction and overall travel experiences.
2. To identify ethical dilemmas and data privacy concerns that tourists associate with the use of AI technologies in tourism.
3. To explore travelers' perceptions of the challenges and opportunities posed by AI in the tourism industry, particularly regarding technological readiness and ethical responsibility.

Research methods: this study applies a quantitative research approach to analyze tourists' perceptions and experiences regarding the use of Artificial Intelligence (AI) in the tourism sector. Data were collected through an online survey of 142 participants conducted in July and August 2024. The survey examined AI adoption, perceived benefits of tailored services, and privacy and transparency concerns. Statistical studies were used to investigate the correlations between AI usage, satisfaction, and ethical concerns, showing how these variables influence visitors' desire to use AI-driven services.

Research Questions:

1. How does the use of Artificial Intelligence enhance the overall travel experience for tourists?
2. What technological and ethical challenges do tourists perceive regarding AI applications in tourism?
3. How do concerns about data privacy influence travelers' acceptance of AI-driven services in the tourism industry?

The study's hypotheses are:

1. H1: The implementation of AI significantly improves customer satisfaction and engagement in the tourism sector ($\alpha = 0.05$).
2. H2: Concerns regarding data privacy and transparency of AI algorithms significantly affect travelers' trust and willingness to use AI services in tourism ($\alpha = 0.05$).
3. H3: The integration of AI-driven real-time data and predictive analytics significantly enhances operational efficiency and overall traveler experience in the tourism industry ($\alpha = 0.05$).

Literature review

The increasing integration of Artificial Intelligence (AI) technologies in the tourism industry has sparked a wide range of academic discourse, addressing both the opportunities for enhancing customer experiences and the challenges surrounding ethical concerns and technological limitations (Bulchand-Gidumal, William Secin, O'Connor, & Buhalis, 2023). AI's ability to personalize services has been widely recognized as one of its greatest strengths, particularly in industries where customer experience is paramount, such as tourism. Several studies have explored the positive impact of AI on enhancing

personalized travel experiences. Studies such as those by Filieri, D'Amico, Destefanis, Paolucci and Raguseo (2021) and Zlatanov and Popescu (2019) emphasized that the integration of AI technologies in tourism platforms enables businesses to offer highly tailored services by analyzing large datasets to predict customer preferences and behaviors. These technologies facilitate dynamic customization, making tourism services more responsive to individual needs. Tussyadiah (2020) highlights that AI-driven technologies, including machine learning and predictive analytics, allow tourism providers to deliver highly tailored services by analyzing vast amounts of customer data (Tussyadiah, 2020). Such technologies facilitate the delivery of customized travel recommendations and support, enhancing the overall travel experience for tourists. Moreover, the deployment of intelligent chatbots and virtual assistants has revolutionized customer interactions within the tourism sector. For instance, intelligent chatbots, virtual assistants, and recommendation systems can provide real-time, personalized recommendations based on travelers' preferences and previous behaviors (Samala, Katkam, Bellamkonda, & Rodriguez, 2022; Binns, 2018). These systems not only enable 24/7 customer engagement but also enhance customer trust by delivering accurate and context-aware information, thereby streamlining the travel booking process and reducing friction points (Samala, Katkam, Bellamkonda, & Rodriguez, 2022).

Furthermore, AI enables dynamic pricing and tailored marketing campaigns that align with consumer preferences, as shown in studies by Babatunde, Odejide, Edunjobi, and Ogundipe (2024). Leveraging AI insights can enable marketers to personalize narratives, creating compelling stories that resonate with target audiences (Babatunde, Odejide, Edunjobi, & Ogundipe, 2024). For example, when a customer engages with a brand's digital platform, AI can analyze historical data and user preferences, recommending relevant products and customizing the overall user experience. Such seamless and personalized interactions not only enhance customer satisfaction but also foster long-term loyalty to the brand. This unified approach is essential for delivering consistent and targeted messaging across all touchpoints, ultimately solidifying the brand experience (Babatunde, Odejide, Edunjobi, & Ogundipe, 2024). These advances not only increase customer satisfaction but also improve operational efficiency for tourism businesses. However, alongside these opportunities come significant ethical concerns, particularly regarding data privacy and security. The extensive data collection necessary for AI applications raises questions about the responsible use of personal information. Privacy issues are primarily related to the collection, storage, and use of personal data required to drive AI algorithms (Bulchand-Gidumal, William Secin, O'Connor, & Buhalis, 2023; Osasona, et al., 2024). This also presents new challenges in terms of algorithmic transparency, where customers may not fully understand how AI systems process their data or how these decisions impact their travel experience (Binns, 2018). The tourism industry must ensure that AI technologies are implemented in a manner that respects ethical standards and fosters trust among users (Mittelstadt, Allo, Taddeo, Wachter, & Floridi, 2016). They assert that businesses must ensure that their AI systems operate ethically and transparently to maintain long-term customer relationships and prevent reputational damage (Bulchand-Gidumal, William Secin, O'Connor, & Buhalis, 2023). While privacy issues have been examined in some studies (Sousa, Cardoso, & Dias, 2024), the specific link between privacy and trust in AI remains underexplored. This gap is especially significant given the growing use of AI-powered technologies in tourism, where trust is critical to adoption.

As Artificial Intelligence (AI) continues to permeate various industries, including tourism, the distinctive value of human skills is gaining recognition as a crucial competitive advantage. The growing prevalence of AI in the tourism industry also brings attention to its potential impact on employment. Schönberger (2023) discusses the benefits of AI for SMEs, such as improved efficiency and productivity, but also highlights challenges related to privacy concerns and the need for specialized skills (Schönberger, 2023). According to Eurostat (2023), 8% of enterprises in the European Union have adopted artificial intelligence (AI) technologies, revealing significant disparities based on enterprise size (Eurostat, 2024). Notably, 30.4% of large enterprises reported utilizing AI, in stark contrast to a mere 6.4% of small enterprises (Eurostat, 2024). This variation highlights the challenges that smaller businesses face in integrating AI solutions and underscores the need for targeted support to enhance AI adoption across the sector. As Huang and Rust (2018) argue, the advancement of AI will enable it to

undertake even the more nuanced aspects of service work traditionally associated with human interaction (Huang & Rust, 2018). This transition opens up innovative opportunities for human-machine integration in service delivery, enhancing efficiency and customer experience. However, this capability also raises significant concerns regarding employment, as AI's ability to perform these intuitive and empathetic tasks poses a fundamental threat to human jobs in the service sector. The challenge now lies in balancing the benefits of AI integration with the potential impacts on the workforce. While AI has the potential to displace certain jobs, it also opens up new opportunities for highly skilled workers who can manage and work alongside AI systems. According to a report by the World Economic Forum (2023), AI has the potential to create new job categories. A recent study involving 803 international companies found that more than 75% plan to integrate big data, cloud computing, and AI technologies within the next five years (World Economic Forum, 2023). Notably, 86% of these organizations are expected to incorporate online platforms and mobile applications into their operational frameworks. This wave of technological advancement is anticipated to have a significant positive effect on the job market, with AI, machine learning, big data, and cybersecurity identified as the leading catalysts for job growth in the coming years.

While AI applications such as virtual assistants and recommendation systems are becoming more prevalent, there is insufficient research in adopting these technologies. By addressing these gaps, this research aims to provide a more nuanced understanding of AI's impact, tourists' trust, and the ethical concerns surrounding data privacy in tourism.

Methodology

This study employs a quantitative research methodology to investigate tourists' perceptions and experiences regarding the use of Artificial Intelligence (AI) in the tourism sector. A structured online questionnaire was conducted with 142 participants surveyed in Albania in July and August 2024, designed to capture a comprehensive understanding of AI adoption within this industry. The survey instrument is organized into several key sections. The first section gathers demographic data, including participants' travel frequency, and familiarity with AI technologies (figure 1-2). This demographic information is crucial for contextualizing the findings and ensuring diverse representation within the sample. The second section evaluates tourists' perceptions of AI-driven services, particularly focusing on the perceived benefits such as personalized recommendations, improved service efficiency, and enhanced overall travel experiences. Respondents rated their attitudes using a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree to 5 = Strongly Agree), enabling a quantitative assessment of sentiment towards various AI applications in tourism. The third section addresses ethical considerations associated with AI implementation, highlighting concerns related to data privacy, algorithmic transparency, and potential biases in AI systems. Understanding these ethical dimensions is essential, as they directly impact tourists' trust and willingness to engage with AI-enhanced services. This section aims to uncover the relationship between perceived ethical concerns and the adoption of AI technologies in the tourism context. The final section explores participants' openness to engaging with AI-related services and skills, emphasizing the necessity for industry stakeholders to address ethical concerns and enhance tourists' readiness for AI integration. This investigation provides valuable insights into tourists' willingness to embrace AI-driven innovations in their travel experiences, highlighting both challenges and opportunities for the industry.

The sample consists of 142 participants, ensuring a diverse representation across different demographics and travel experiences. The insights derived from this research contribute significantly to understanding the complex interplay between AI technologies and tourist experiences, offering a snapshot of current sentiments at a pivotal moment in technological advancement. Participation in the study was voluntary, and the confidentiality of respondents' answers was ensured. Prior to the study, participants were informed about its objectives and were granted the right to withdraw at any moment without any consequences. Data analysis was performed using advanced statistical methods, which allowed for an exploration of correlations between AI usage, tourist satisfaction, and ethical concerns. Data analysis was conducted using JASP version 0.19.1.0, which offers robust statistical capabilities for hypothesis testing. A 95% confidence interval was employed to determine the significance of the results, ensuring a rigorous examination of the relationships between variables. For statistical analysis, the

Spearman's rho correlation coefficient was utilized, chosen based on the characteristics of the collected data (Lovie, 1995). Spearman's rho was employed to measure the correlation between various factors influencing tourists' acceptance and usage of AI-driven services, such as satisfaction levels and ethical concerns regarding data privacy. This analysis allows for a comprehensive understanding of the correlations and impacts of Artificial Intelligence (AI) implementation in the tourism sector, thereby enhancing the validity and reliability of the findings.

To ensure the reliability of the questionnaire, Cronbach's alpha coefficient was calculated, resulting in a value of 0.935 (see table 1). This high coefficient indicates a robust level of reliability for the measurement instrument, suggesting that the questionnaire consistently evaluates the constructs it aims to measure. Such reliability is crucial in establishing confidence in the study's findings and providing valuable insights into tourists' perceptions of AI in the tourism sector.

Table 1. Frequentist Scale Reliability Statistics

Estimate	Cronbach's α
Point estimate	0.935

Source: Author's creation

Research findings

The survey results indicate that the majority of respondents (68 out of 142, approximately 47.9%) travel two times per year, followed by those who travel three to five times per year (41 respondents, approximately 28.9%). A smaller segment travels more than five times each year (25 respondents, 17.6%), and only a minimal number of participants (8 respondents, 5.6%) report traveling once per year. This data reveals that the surveyed group is composed largely of frequent travelers, with over 92% traveling more than once annually (figure 1). This suggests that the respondents have significant exposure to travel-related technologies and are likely familiar with innovations and services that enhance the travel experience. Frequent travelers are more likely to interact with AI-driven technologies in tourism, such as virtual assistants, smart booking systems, personalized recommendations, and real-time travel updates. Therefore, their experiences and insights provide a valuable basis for evaluating the current and potential role of AI in enhancing the travel experience. This pattern of frequent travel also highlights a technologically engaged group, making it easier to study AI adoption in tourism.

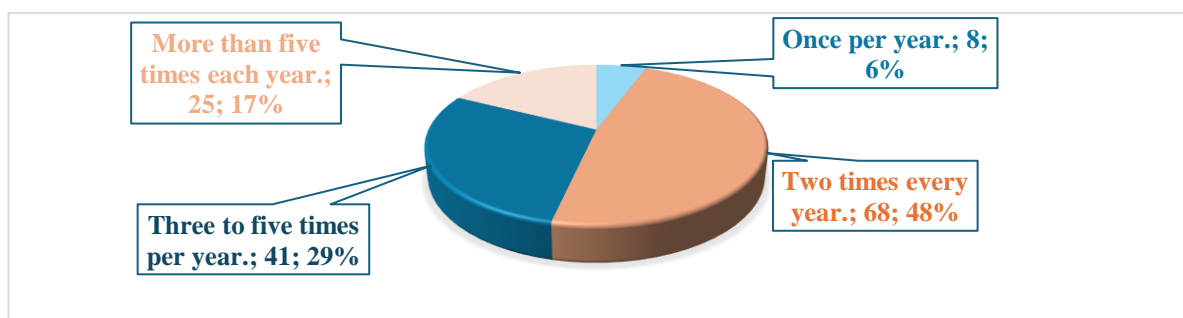

Figure 1. Travel frequency

Source: Author's creation

When it comes to familiarity with AI and ML technologies, the largest portion of respondents (82 out of 142, 57.7%) reported being "fairly familiar" with these concepts (see figure 2). An additional 27 respondents (19%) indicated that they are "very familiar" with AI and ML, while 23 respondents (16.2%) stated a neutral stance on their familiarity. A small minority of respondents (8 respondents, 5.6%) indicated that they have "very little" familiarity, and only 2 participants (1.4%) claimed to know "nothing at all" about AI and ML.

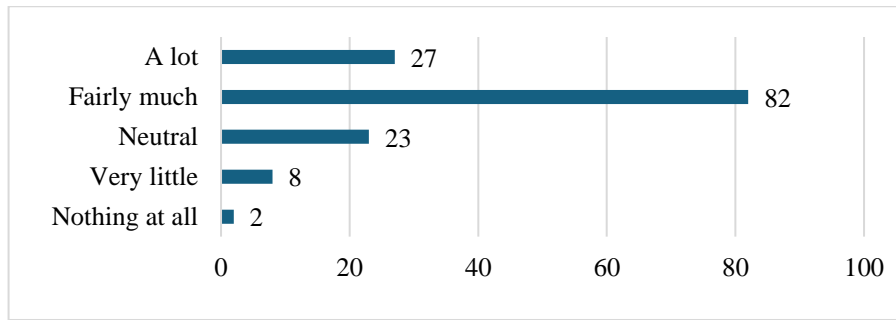

Figure 2. Familiarity with AI and ML

Source: Author's creation

How does the use of Artificial Intelligence enhance the overall travel experience for tourists? A significant portion of respondents (52.8% agreed, 22.5% strongly agreed) believe that AI improves their overall travel experience (see table 2). This finding suggests that AI tools, such as personalized services and automated support, positively influence tourists' satisfaction and experience quality. The low percentage of negative responses (2.1% strongly disagree, 0.7% disagree) indicates that AI is generally well-received among users, thus solidifying its role as an innovative disruptor in the tourism industry. With 59.9% agreeing and 11.9% strongly agreeing on the effectiveness of AI-driven platforms, it is evident that travelers increasingly rely on AI for optimizing travel arrangements. This data underlines the growing importance of personalized recommendations and decision-support tools powered by AI, which could redefine traditional booking systems and revolutionize how travelers plan their trips.

Table 2. AI and Overall travel experience

		Frequency	Percent
I believe that AI enhances the overall travel experience.	Strongly Disagree	3	2.113
	Disagree	1	0.704
	Neutral	31	21.831
	Agree	75	52.817
	Strongly Agree	32	22.535
	Total	142	100
AI-powered travel booking platforms (e.g., personalized recommendations for flights, hotels, or activities) are effective.	Strongly Disagree	2	1.408
	Disagree	3	2.113
	Neutral	35	24.648
	Agree	85	59.859
	Strongly Agree	17	11.972
	Total	142	100
Chatbots or virtual assistants provide good customer support.	Strongly Disagree	3	2.113
	Disagree	6	4.225
	Neutral	55	38.732
	Agree	56	39.437
	Strongly Agree	22	15.493
	Total	142	100
AI services save me time in organizing and booking my trips.	Strongly Disagree	2	1.408
	Disagree	5	3.521
	Neutral	36	25.352
	Agree	76	53.521
	Strongly Agree	23	16.197
	Total	142	100
AI improves the personalization of my travel experience (e.g., tailored recommendations based on preferences).	Strongly Disagree	1	0.704
	Disagree	4	2.817
	Neutral	41	28.873
	Agree	76	53.521
	Strongly Agree	20	14.085
	Total	142	100

Source: Author's creation

The support for AI-powered chatbots (39.4% agree, 15.5% strongly agree) reflects the growing dependence on AI-driven customer service. However, the considerable neutral stance (38.7%) signals potential gaps in current AI customer service tools, such as perceived limitations in handling complex issues or lack of human-like interaction. This presents an opportunity for the further development of AI-based virtual assistants. Most respondents (53.5% agree, 16.2% strongly agree) acknowledge the time-saving benefits of AI services, underscoring efficiency as one of AI's most impactful contributions. This emphasizes how automation and streamlined processes can elevate tourists' overall satisfaction, offering businesses in tourism a competitive edge through AI-powered services. With 53.5% agreeing and 14.1% strongly agreeing that AI enhances travel personalization, tourists highly value AI's ability to tailor experiences based on preferences. This finding reinforces the strategic importance of AI in offering hyper-personalized services, which can lead to increased customer retention and higher satisfaction levels.

The results illustrate that AI is playing an increasingly influential role in reshaping the travel experience, particularly through personalized services and time-saving benefits. For future research, this provides a basis for further exploration of the economic and operational impact of AI-driven innovations in tourism. Research on how to improve AI-based customer service and address the neutral attitudes toward chatbots will enhance the value of AI in this sector.

The most frequently reported area of improvement (66 respondents) is faster booking processes. AI's ability to streamline and speed up booking for flights, accommodations, and activities reflects one of its most impactful benefits. This data suggests that AI technologies are successfully enhancing operational efficiency, saving travelers time and simplifying trip planning, thus creating a competitive advantage for tourism businesses that implement these systems. With 56 respondents highlighting personalized recommendations for hotels, restaurants, or activities, it is clear that tourists highly value the ability of AI to provide tailored suggestions. This aligns with broader trends in AI, which emphasize customization as a means of improving user satisfaction. However, given the earlier finding that some users reported dissatisfaction with personalization (see figure 3), there is a need for continuous refinement of recommendation algorithms to meet and exceed user expectations. AI's role in improving customer service, particularly through chatbots and virtual assistants, was recognized by 41 respondents. This emphasizes that while automation in customer support is appreciated, it also ties into the challenge of human interaction mentioned earlier. Tourism providers could benefit from enhancing these AI tools to offer more dynamic, context-aware interactions that more closely mimic human communication. Forty-eight respondents appreciated AI's contributions to improved navigation or translation during travel. This showcases how AI enhances the in-destination experience by helping travelers navigate foreign environments and overcome language barriers. Such capabilities are particularly valuable for international tourists, reflecting AI's potential to improve inclusivity and accessibility in travel. Real-time travel updates, such as information on flight delays or route changes, were reported by 45 respondents as an important improvement brought about by AI. This finding highlights the utility of AI in delivering timely, relevant information to travelers, reducing stress and uncertainty during trips. Real-time updates contribute to a smoother travel experience, enhancing satisfaction. While only 9 respondents mentioned virtual tours as an area of improvement, this reflects a niche yet growing application of AI in pre-trip planning and virtual exploration. As virtual reality (VR) and AI technologies evolve, virtual tours may become a more prominent feature, especially in the context of sustainable travel and accessibility. The 15 respondents who indicated no notable improvements suggest that while AI can significantly enhance certain aspects of travel, its benefits may not be universally felt. This could be due to specific travel preferences or a lack of exposure to advanced AI features.

The data points to AI's transformative role in improving the travel experience, particularly in booking efficiency, personalization, and real-time updates. Future research could explore the development of more sophisticated recommendation algorithms, hybrid AI-human customer service models, and the expansion of AI technologies into emerging areas such as virtual tours and augmented reality-driven travel experiences. Such studies would provide practical insights for enhancing AI-driven tools, ultimately helping the tourism industry deliver more seamless, efficient, and personalized services.

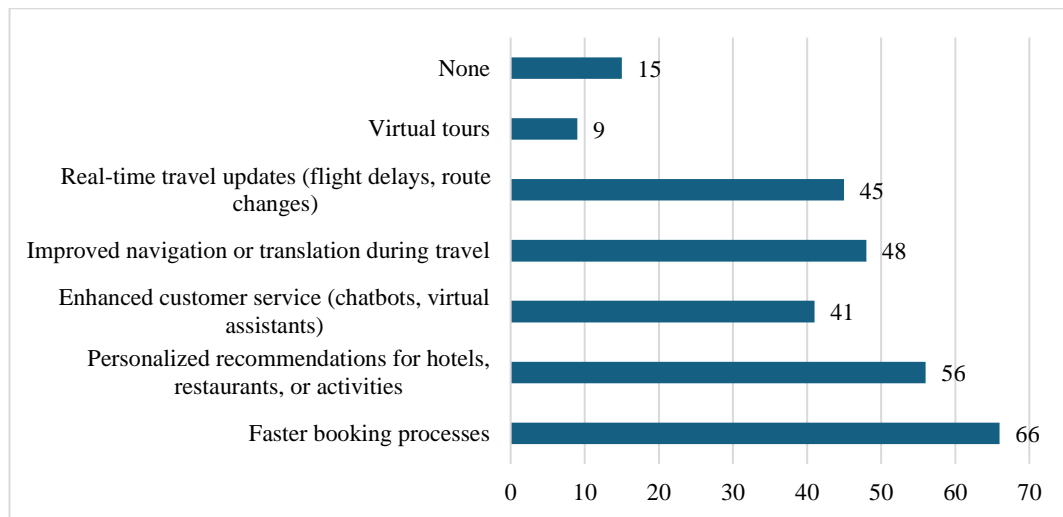

Figure 3. Areas of Travel Improvement Driven by Artificial Intelligence
Source: Author's creation

What technological and ethical challenges do tourists perceive regarding AI applications in tourism?

Nearly half of respondents (47.9%) have not faced any significant challenges, but 26.05% have (see table 3). These challenges could relate to technical difficulties or lack of human interaction, highlighting areas where AI solutions may need further refinement to improve user experience. The 26.05% who were unsure ('I don't know') may reflect a need for better education or clearer user guidelines on AI systems. A substantial percentage of participants expressed concerns about data privacy (39.4% moderately concerned, 35.9% very concerned, 15.5% extremely concerned). These findings highlight a critical issue in AI adoption, data privacy remains a significant barrier to acceptance. The concerns about privacy underscore the need for AI service providers to adopt stringent data protection practices to build user trust. Also, 41.5% (33.1% agreed, 8.4% strongly agreed) believe that there is insufficient transparency in AI decision-making processes, which could deter users from fully embracing AI. This issue is crucial because the perceived "black box" nature of AI systems can erode confidence in the technology. Addressing transparency will be essential for sustained adoption and integration of AI in tourism. Despite the challenges, more than half (52.1%) of respondents believe that AI will continue to evolve and provide enhanced experiences. This optimism suggests that tourists see AI as integral to the future of travel, potentially driving increased investments in AI innovations in the tourism sector. A notable percentage (37.3% agreed, 30.3% strongly agreed) supports stronger regulations to safeguard customers' rights in the use of AI. This aligns with global trends toward stricter regulations in AI ethics, privacy, and governance, reflecting an opportunity for stakeholders in tourism to proactively engage with regulatory developments to secure consumer trust. The majority (44.4% agree, 14.8% strongly agree) also advocate for enhanced AI-related skills among tourism employees. This points to the need for workforce upskilling in AI technologies, which could enhance service delivery and create new employment opportunities within the sector.

Table 3. Technological and ethical challenges regarding AI applications

		Frequency	Percent
Have you faced any challenges or concerns when using AI-based services? (e.g., lack of human interaction, technical difficulties)	No	68	47.887
	I don't know	37	26.056
	Yes	37	26.056
	Total	142	100
I have concerns about data privacy when utilizing AI-powered services in tourism	Not at all	4	2.817
	Slightly	9	6.338
	Moderately	56	39.437
	Very	51	35.915
	Extremely	22	15.493
	Total	142	100

Continuation of Table 3

There is insufficient transparency regarding how AI systems make decisions about my travel preferences	Strongly Disagree	1	0.704
	Disagree	17	11.972
	Neutral	65	45.775
	Agree	47	33.099
	Strongly Agree	12	8.451
	Total	142	100
I believe that AI-powered services in tourism will continue to evolve and provide enhanced experiences in the future	Strongly Disagree	1	0.704
	Disagree	1	0.704
	Neutral	33	23.239
	Agree	74	52.113
	Strongly Agree	33	23.239
	Total	142	100
I advocate for stronger regulations governing the use of AI in tourism to safeguard customer rights	Strongly Disagree	2	1.408
	Disagree	6	4.225
	Neutral	38	26.761
	Agree	53	37.324
	Strongly Agree	43	30.282
	Total	142	100
I believe that enhancing skills in technology and AI is essential for employees in the tourism industry, as it significantly impacts their ability to secure new job opportunities and advance in their careers.	Strongly Disagree	3	2.113
	Disagree	6	4.225
	Neutral	49	34.507
	Agree	63	44.366
	Strongly Agree	21	14.789
	Total	142	100

Source: Author's creation

The data suggests that while AI has significant potential to improve the travel experience, challenges surrounding transparency, ethical use, and data privacy must be addressed. Future research could explore frameworks for AI transparency in tourism and analyze how regulatory interventions can protect consumer rights without stifling innovation. A focus on upskilling the workforce in AI will also be critical to ensure that tourism professionals can fully leverage AI-driven innovations.

The most frequently reported challenge (51 respondents) is the lack of human interaction (figure 4). This finding reveals a significant limitation of current AI technologies in tourism, as many travelers still value human-based customer service, particularly in complex or sensitive situations. The challenge of balancing automation with personalized human service is a critical area for improvement, suggesting the need for hybrid AI systems that can blend automation with human support where necessary. Technical problems, such as delays and inaccuracies, were identified by 48 respondents as a challenge. These issues could lead to frustration and reduced trust in AI-driven services, particularly when the accuracy and timeliness of AI outputs are critical. For tourism businesses, resolving these technical shortcomings is essential to improving user satisfaction and preventing potential reputational damage. A substantial portion of respondents (30) expressed dissatisfaction with non-personalized results that failed to meet their expectations. While AI systems are often praised for personalization, this result indicates that the actual delivery may not consistently align with user preferences. This gap highlights a research opportunity to investigate the effectiveness of current personalization algorithms and to explore how better AI models can cater to individual travelers' unique needs. Although less frequently reported (9 respondents), the issue of difficult-to-use interfaces suggests that AI services need to be more user-friendly. Complex or unintuitive interfaces can deter usage, particularly among less tech-savvy travelers. Simplifying the user experience and making AI more accessible will be crucial for broader adoption in the tourism sector. Interestingly, 36 respondents did not encounter any significant challenges, which indicates that for a substantial portion of users, AI services are functioning effectively. This implies that while challenges exist, many tourists still find value in these technologies.

The findings underscore key areas where AI technologies in tourism fall short of lack of human interaction, technical issues, and inadequate personalization. Research could focus on addressing these challenges by developing hybrid AI-human interaction models, improving technical reliability, and enhancing AI personalization algorithms. This area of study is critical as the tourism industry

increasingly relies on AI to provide seamless and tailored travel experiences and overcoming these challenges could significantly improve user adoption and satisfaction.

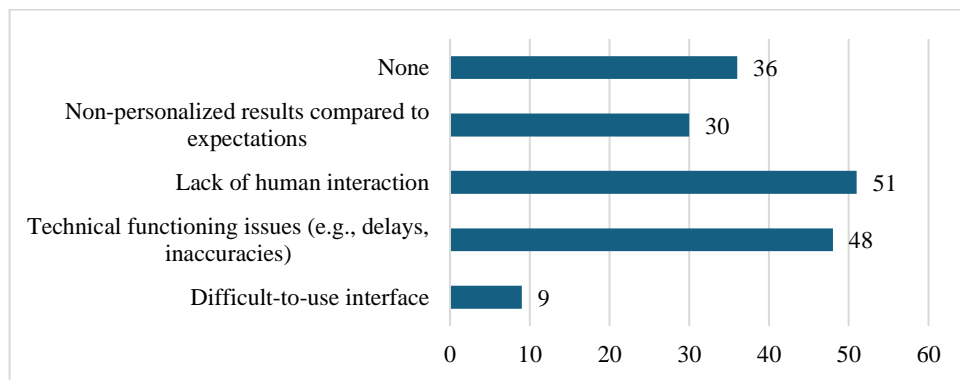

Figure 4. Main Challenges Experienced When Using AI Technologies in Travel
Source: Author’s creation

How do concerns about data privacy influence travelers' acceptance of AI-driven services in the tourism industry?

More than half of the respondents (59.9%) would refrain from using AI-powered services if they believed their personal data was not adequately protected, underscoring the pivotal role that data privacy plays in shaping consumer behavior (see table 4). This finding indicates that data protection policies are not only ethical necessities but also essential for market acceptance. A strong majority (47.2% agreed, 18.3% strongly agreed) believe AI systems should offer opt-out options for data collection. This sentiment emphasizes that travelers demand more control over their data, which suggests that tourism companies offering AI solutions must prioritize user autonomy and transparency in data practices. A large proportion (49.3% agreed, 23.9% strongly agreed) of respondents want greater transparency about AI data collection and usage practices. This demand reflects growing consumer awareness and concern regarding the ethical implications of data handling by AI systems.

Data privacy concerns are a major deterrent to the acceptance of AI-driven tourism services. This highlights the need for robust, transparent, and consumer-centric data protection frameworks. Future research could investigate how different data privacy regulations impact the adoption of AI in tourism across various regions. Additionally, AI developers must ensure that transparency, especially in data practices, becomes a cornerstone of their service offerings to enhance consumer trust.

Table 4. Impact of Data Privacy Concerns on Travelers' Acceptance of AI-Driven Services in Tourism

		Frequency	Percent
I would refrain from using AI-powered tourism services if I believe my personal data is not adequately protected and may be shared with third parties.	Strongly Disagree	1	0.704
	Disagree	10	7.042
	Neutral	46	32.394
	Agree	42	29.577
	Strongly Agree	43	30.282
	Total	142	100
AI systems should provide users with the option to opt out of data collection and personalized recommendations	Strongly Disagree	2	1.408
	Disagree	6	4.225
	Neutral	41	28.873
	Agree	67	47.183
	Strongly Agree	26	18.31
	Total	142	100
I believe that AI-driven tourism platforms must be more transparent about their data collection and usage practices	Strongly Disagree	1	0.704
	Disagree	3	2.113
	Neutral	34	23.944
	Agree	70	49.296
	Strongly Agree	34	23.944
	Total	142	100

Source: Author’s creation

H1: The implementation of AI significantly improves customer satisfaction and engagement in the tourism sector ($\alpha = 0.05$).

The highly significant p-value ($< .001$) confirms that the relationship between AI implementation and customer satisfaction is robust, suggesting that the use of AI enhances customer experiences by offering personalized recommendations, streamlining services, and automating responses to queries (see table 5). The moderate strength of this relationship ($\rho = 0.405$) implies that while AI plays a crucial role in improving satisfaction, other factors may also influence engagement. This finding aligns with existing literature on customer experience, indicating that AI is a key enabler of personalization in tourism, though its effectiveness depends on the overall service ecosystem (Samala, Katkam, Bellamkonda, & Rodriguez, 2022; Binns, 2018; Filieri, D'Amico, Destefanis, Paolucci, & Raguseo, 2021; Zlatanov & Popesku, 2019; Tussyadiah, 2020).

Tourism businesses looking to enhance customer engagement should invest in AI technologies that offer personalized, efficient services. Future research could explore other moderating variables such as service quality, customer preferences, or cultural factors that may further enhance the relationship between AI and customer satisfaction.

Table 5. Spearman's Correlations

Variable		Implementation of AI	Customer satisfaction and engagement
Implementation of AI	n	—	—
	Spearman's rho	—	—
	p-value	—	—
Customer satisfaction and engagement	n	142	—
	Spearman's rho	0.405***	—
	p-value	$< .001$	—
* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$			

Source: Author's creation

H2: Concerns regarding data privacy and transparency of AI algorithms significantly affect travelers' trust and willingness to use AI services in tourism ($\alpha = 0.05$).

Although the correlation is weak ($\rho = 0.224$), the statistically significant p-value (0.007) suggests that privacy concerns are indeed a relevant factor in shaping traveler trust (see table 6). This finding is consistent with global debates about data privacy and the ethical implications of AI in service sectors, where transparency is key to building consumer trust (Samala, Katkam, Bellamkonda, & Rodriguez, 2022; Schönberger, 2023). The relatively low correlation points to the fact that while privacy and transparency issues matter, they may not be the primary drivers of trust in AI systems. Factors such as perceived usefulness, convenience, or prior experience with AI may carry more weight in influencing travelers' willingness to adopt AI-based services. The recently implemented EU AI Act underscores the importance of addressing these concerns through a comprehensive regulatory framework (Farrell, 2024). By mandating transparency and accountability for AI systems, the Act aims to enhance consumer trust by ensuring that organizations disclose how algorithms operate and what data is collected. Compliance with these regulations is not only a legal obligation but also an opportunity for tourism businesses to reassure consumers about the ethical use of their data. To alleviate consumer concerns, the tourism industry must prioritize transparency in AI algorithms and robust data privacy measures. Policymakers and organizations should consider integrating clear privacy policies and explainable AI systems that adhere to the guidelines set forth by the EU AI Act. This alignment with regulatory standards will not only build traveler confidence in AI applications but also promote ethical practices in the deployment of AI technologies.

Future studies should explore how these factors interact with service quality and customer demographics, as well as the evolving landscape of AI regulations and their implications for consumer trust in the tourism sector.

Table 6. Spearman's Correlations

Variable		Data privacy and transparency of AI algorithms	Travelers' trust and willingness
Data privacy and transparency of AI algorithms	n	—	
	Spearman's rho	—	
	p-value	—	
Travelers' trust and willingness	n	142	—
	Spearman's rho	0.224**	—
	p-value	0.007	—

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Source: Author's creation

H3: The integration of AI-driven real-time data and predictive analytics significantly enhances operational efficiency and overall traveler experience in the tourism industry ($\alpha = 0.05$).

The significant p-value ($< .001$) indicates a strong and reliable relationship between AI-driven predictive analytics and enhanced operations, validating the hypothesis (see table 7). The correlation strength ($\rho = 0.485$) suggests that AI applications such as dynamic pricing, predictive maintenance, and real-time itinerary updates greatly contribute to the efficiency and smoothness of operations in the tourism industry. These findings align with the growing body of literature that highlights AI's potential to optimize resource allocation, minimize delays, and personalize customer journeys in real time (Huang & Rust, 2018; Schönberger, 2023; Bulchand-Gidumal, William Secin, O'Connor, & Buhalis, 2023; Solakis, Katsoni, Mahmoud, & Grigoriou, 2024). The integration of predictive analytics provides tourism operators with the capability to anticipate customer needs and proactively manage logistics, leading to a better overall traveler experience.

For tourism businesses, adopting AI-based predictive analytics can be a game-changer in optimizing both backend operations and frontend customer interactions. Future research can delve deeper into specific AI tools (e.g., chatbots, recommendation systems) and their individual contributions to operational efficiency, as well as explore the long-term effects of AI integration on customer loyalty.

Table 7: Spearman's Correlations

Variable		Integration of AI-driven	Operational efficiency and overall traveler experience
Integration of AI-driven	n	—	
	Spearman's rho	—	
	p-value	—	
Operational efficiency and overall traveler experience	n	142	—
	Spearman's rho	0.485***	—
	p-value	< .001	—

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Source: Author's creation

Conclusions

1. Influence of AI-driven Personalized Services on Tourist Satisfaction. The findings indicate that AI-driven personalized services significantly enhance tourist satisfaction and overall travel experiences. Tourists reported higher levels of satisfaction when utilizing services tailored to their preferences, suggesting that integrating AI into tourism can lead to improved customer experiences and foster greater loyalty.

2. Ethical Dilemmas and Data Privacy Concerns. The study identified prominent ethical dilemmas and data privacy concerns associated with AI technologies in tourism. Tourists expressed apprehension regarding the collection and use of personal data, highlighting the urgent need for transparent data practices and ethical considerations in deploying AI solutions. These concerns align with ongoing global discussions about consumer rights and data protection.

3. Perceptions of Challenges and Opportunities in AI Implementation. Travelers perceive both challenges and opportunities posed by AI in the tourism industry. While technological readiness remains

a significant concern, many tourists recognize the potential of AI to streamline processes and enhance their travel experiences. There is a growing expectation for companies to adopt ethical responsibilities in implementing AI technologies, ensuring a balance between innovation and consumer protection.

This research provides critical insights into the dual role of AI as both an enabler of enhanced tourism experiences and a source of technological and ethical challenges. The findings underscore the necessity for transparent AI governance, robust data privacy measures, and the upskilling of tourism professionals to ensure the ethical and effective use of AI in the tourism industry.

Future research should aim to broaden the scope to encompass a wider array of tourism contexts, potentially adopting longitudinal methodologies. This approach would not only enrich the understanding of tourist attitudes towards AI but also strengthen the generalizability of the current findings, thereby contributing to the growing body of literature on AI implementation in tourism.

In conclusion, this study emphasizes the importance of balancing the technological advancements offered by AI with the ethical considerations that arise in the tourism industry. The insights gained from this research serve as a foundation for future studies aimed at fostering responsible AI adoption that prioritizes both innovation and consumer trust.

References

1. Babatunde, S. O., Odejide, O. A., Edunjobi, T. E., & Ogundipe, D. O. (2024). The role of ai in marketing personalization: a theoretical exploration of consumer engagement strategies. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 6(3), 936-949. doi:10.51594/ijmer.v6i3.964
2. Binns, R. (2018). Algorithmic Accountability and Public Reason. *Philosophy & Technology*, 31, 543-556. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s13347-017-0263-5>
3. Bulchand-Gidumal, J., William Secin, E., O'Connor, P., & Buhalis, D. (2023). Artificial intelligence's impact on hospitality and tourism marketing: exploring key themes and addressing challenges. *Current Issues in Tourism*, 27(14), 2345–2362. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13683500.2023.2229480>
4. Eurostat. (2024, May). *Use of artificial intelligence in enterprises*. Retrieved July 4, 2024, from Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Use_of_artificial_intelligence_in_enterprises
5. Farrell, J. (2024, July 3). *An introduction to Codes of Practice for the AI Act: EU Artificial Intelligence Act*. Retrieved from EU Artificial Intelligence Act: <https://artificialintelligenceact.eu/introduction-to-codes-of-practice/>
6. Filieri, R., D'Amico, E., Destefanis, A., Paolucci, E., & Raguseo, E. (2021). Artificial intelligence (AI) for tourism: an European-based study on successful AI tourism start-ups. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(11), 4099-4125. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/IJCHM-02-2021-0220>
7. Huang, M. H., & Rust, R. T. (2018). Artificial Intelligence in Service. *Journal of Service Research*, 21(2), 155-172. doi:<https://doi.org/10.1177/1094670517752459>
8. Kim, H., So, K. K., Shin, S., & Li, J. (2024). Artificial Intelligence in Hospitality and Tourism: Insights From Industry Practices, Research Literature, and Expert Opinions. , 0(0). *Journal of Hospitality & Tourism Research*. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/10963480241229235>
9. Lovie, A. D. (1995). Who discovered Spearman's rank correlation? *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 48(2), 255–269. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.2044-8317.1995.tb01063.x>
10. Mittelstadt, B. D., Allo, P., Taddeo, M., Wachter, S., & Floridi, L. (2016). The ethics of algorithms: Mapping the debate. *Big Data & Society*, 3(2), 1-21. doi:<https://doi.org/10.1177/2053951716679679>
11. Osona, F., Amoo, O. O., Atadoga, A., Abrahams, T. O., Farayola, O. A., & Ayinla, B. S. (2024). Reviewing the ethical implications of ai in decision making processes. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 6(2), 322-335. doi:<https://doi.org/10.51594/ijmer.v6i2.773>

12. Samala, N., Katkam, B., Bellamkonda, R., & Rodriguez, R. (2022). Impact of AI and robotics in the tourism sector: a critical insight. *Journal of Tourism Futures*, 8(1), 73-87. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/JTF-07-2019-0065>
13. Schönberger, M. (2023). Artificial intelligence for small and medium-sized enterprises: Identifying key applications and challenges. *Journal of Business Management*, 21, 89-112. doi:10.32025/JBM23004
14. Solakis, K., Katsoni, V., Mahmoud, A., & Grigoriou, N. (2024). Factors affecting value co-creation through artificial intelligence in tourism: a general literature review. *Journal of Tourism Futures*, 10(1), 116-130. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/JTF-06-2021-0157>
15. Sousa, A. E., Cardoso, P., & Dias, F. (2024). The Use of Artificial Intelligence Systems in Tourism and Hospitality: The Tourists' Perspective.. 2024; 14(8):165. *Administrative Sciences*, 14(8), 1-23. doi:<https://doi.org/10.3390/admsci14080165>
16. Tussyadiah, I. (2020). A review of research into automation in tourism: Launching the Annals of Tourism Research Curated Collection on Artificial Intelligence and Robotics in Tourism," r, vol. 81(C). *Annals of Tourism Research*, 81. doi:<https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102883>
17. World Economic Forum. (2023). *The Future of Jobs Report 2023*. Geneva: World Economic Forum.
18. Zahidi, F., Kaluvilla, B. B., & Mulla, T. (2024). Embracing the new era: Artificial intelligence and its multifaceted impact on the hospitality industry. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 1-12. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2024.100390>
19. Zlatanov, S., & Popescu, J. (2019). Current Applications of Artificial Intelligence in Tourism and Hospitality. *Sinteza 2019 - International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research*, (pp. 84-90). doi:10.15308/Sinteza-2019-84-90

IŠŠŪKIAI IR GALIMYBĖS DIRBTINIO INTELEKTO ĮGYVENDINIMUI TURIZME: ETINĖ IR TECHNOLOGINĖ PERSPEKTYVOS

Anxhela Ferhataj, Fatmir Memaj

Santrauka

Greitas dirbtinio intelekto (DI) technologijų integravimas į turizmo pramonę sukėlė keliautojų entuziazmą ir nerimą. Šiame tyrime nagrinėjamas dvigubas DI vaidmuo turizme, jo potencialas pagerinti turistų patirtį ir etinės dilemos, susijusios su jo įgyvendinimu. Tyrimo problema apima klausimus, kaip DI valdomos personalizuotos paslaugos veikia turistų pasitenkinimą, etinius duomenų privatumo aspektus ir keliautojų iššūkių bei galimybių suvokimą. Pagrindinis šio tyrimo tikslas – ištirti DI poveikį turizmo patirčiai, sutelkiant dėmesį į tris pagrindines sritis: (1) turistų pasitenkinimo didinimą per DI valdomas personalizuotas paslaugas, (2) etines dilemmas, kylančias dėl duomenų privatumo problemų, ir (3) keliautojų suvokimą apie iššūkius ir galimybes, susijusias su DI įgyvendinimu turizmo sektoriuje. Norint pasiekti šiuos tikslus, buvo taikoma kiekybinė tyrimo metodologija, naudojant internetinę anketinę turistų apklausą, kurie savo kelionių metu naudojami DI paslaugomis. Tyrimas, atliktas su 142 dalyviais, apklaustais Albanijoje 2024 metų liepos ir rugpjūčio mėnesiais, orientuojasi į turistų suvokimą apie DI valdomų paslaugų privalumus ir rizikas, ypatingą dėmesį skiriant personalizavimui, privatumui ir technologiniams barjerams, ribojantiems DI plėtrą. Duomenų analizė buvo atlikta naudojant JASP versiją 0.19.1.0, kuri suteikia tvirtas statistines galimybes hipotezių tikrinimui. Naudojant 95 % pasitikėjimo intervalą, buvo nustatyta rezultatų reikšmingumas, užtikrinant griežtą kintamųjų ryšių tyrimą.

Pagrindiniai rezultatai rodo, kad DI valdomos personalizuotos paslaugos žymiai pagerina turistų pasitenkinimą ir bendrą kelionių patirtį. Turistai išreiškė pageidavimą gauti paslaugas, pritaikytas jų individualiems poreikiams, rodančius, kad DI integracija padidina klientų lojalumą ir teigiamas kelionių patirtis. Priešingai, tyrimas identifikavo svarbias etines dilemas ir duomenų privatumo problemas, susijusias su DI technologijomis turizme. Dauguma respondentų išreiškė nerimą dėl asmens duomenų rinkimo ir naudojimo, pabrėždami skaidrių duomenų praktikų ir etinių aspektų poreikį diegiant DI sprendimus.

Be to, keliautojai suvokia tiek iššūkius, tiek galimybes, kurias DI teikia turizmo pramonėje. Nors technologinis pasirengimas yra svarbus klausimas, daugelis turistų pripažįsta DI potencialą supaprastinti procesus ir pagerinti jų bendrą kelionių patirtį. Iš įmonių tikimasi, kad jos prisiims etinę atsakomybę diegiant DI technologijas, užtikrinamos pusiausvyrą tarp inovacijų ir vartotojų apsaugos. Rezultatai rodo silpną ryšį tarp duomenų privatumo ir DI algoritmų skaidrumo problemų bei keliautojų pasitikėjimo DI paslaugomis ($\rho = 0.224$, $p = 0.007$). Nors šie veiksniai yra svarbūs, jie gali nebūti pagrindiniai pasitikėjimo skatinimo veiksniai; suvokiamas naudingumas ir ankstesnė patirtis su DI taip pat žymiai veikia keliautojų norą priimti DI paslaugas.

Išvados, gautos iš šio tyrimo, pabrėžia technologinės pažangos ir etinių svarstymų pusiausvyros svarbą turizmo pramonėje. Norint spręsti identifikuotas problemas, turizmo sektorius turi prioritetą teikti skaidrumui DI algoritmuose ir

tvirtoms duomenų privatumo priemonėms. Politikai ir organizacijos turėtų įgyvendinti aiškias privatumo politikos nuostatas ir sukurti aiškias DI sistemas, kad padidintų keliautojų pasitikėjimą DI taikomosiomis programomis. Šios studijos išvalgos tarnauja kaip pagrindas būsimam tyrimui, siekiant skatinti atsakingą DI priėmimą, prioritetą teikiant tiek inovacijoms, tiek vartotojų pasitikėjimui.

Būsiami tyrimai galėtų išplėsti apimtį, apimant platesnį turizmo kontekstų spektrą ir taikant ilgalaikes metodologijas. Tai ne tik praturtintų turistų požiūrio apie DI supratimą, bet ir sustiprintų dabartinių rezultatų bendrąjį galiojimą, prisidedant prie vis didėjančio DI įgyvendinimo literatūros turizme. Tyrimas pabrėžia skaidrios DI valdymo ir turizmo specialistų kvalifikacijos kėlimo poreikį, kad būtų užtikrinta etinė ir veiksminga DI technologijų naudojimas, kas tampa vis aktualesniu šiandienos greitai besikeičiančioje skaitmeninėje aplinkoje.

Pagrindiniai žodžiai: dirbtinis intelektas turizme, personalizuota patirtis, duomenų privatumas, etiniai klausimai, technologiniai iššūkiai

STUDIJS – VERSLAS – VISUOMENĖ: DABARTIS IR ATEITIES ĮŽVALGOS IX
Mokslinių straipsnių žurnalas

STUDIES – BUSINESS – SOCIETY: PRESENT AND FUTURE INSIGHTS IX
Journal of scientific articles